

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАКТИКУМ З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України
Лариси Наливайко

Дніпро – 2022

УДК 342
ББК 67.9 (4УКР) 300
К 65

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 9 від 19.05.2022 року)*

Рецензенти:

Костицький В., професор кафедри теорії та історії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;

Шевченко А., завідувач кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права Університету державної фіскальної служби України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Укладачі:

Наливайко Л. Р., проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Чепік-Трегубенко О. С., доцент кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Задаля Д. К., доцент кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Мінакова Є. В., доцент кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Кулініч О. О., доцент кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Лавренко Д. О., викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Лебедєва Ю. В., викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Наливайко І. О., викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Задоя В. Є., викладач кафедри загальноправових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

К 65 Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С., Задаля Д. К., Мінакова Є. В., Кулініч О. О., Лавренко Д. О., Лебедєва Ю. В., Наливайко І. О., Задоя В. Є. Практикум з Конституційного права: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. д.ю.н., проф., Заслуженого юриста України Лариси Наливайко. 2-ге вид., допов. та оновлено. Дніпро: ДДУВС, 2022. 704 с.

Навчальний посібник розрахований на здобувачів вищої освіти, викладачів, науковців, державних службовців, політиків, усіх, хто цікавиться актуальними питаннями сучасного конституційного права.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	3
ВСТУП.....	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН.....	7
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ	9
ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ – ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА, СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.....	13
ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ	54
ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	91
ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ.....	129
ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ.....	180
ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ.....	225
ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	278
ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС	321
ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ.....	363
ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ.....	417
ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС	455
ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ.....	517
ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ.....	568
ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	602
ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ.....	646
ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ.....	676

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Конституційне право» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце в системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, правовий статус особи та організацію державної влади і місцевого самоврядування. В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та надає здобувачам вищої освіти (далі – Здобувач) широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування ефективних інститутів громадянського суспільства та ін.

Конституційне право – це провідна галузь національного права. Цей курс є базовим в системі інших юридичних дисциплін. Конституційне право викладається здобувачам вищої освіти 1 та 2 курсів Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 2 та 3 семестрів.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Конституційне право» є надання здобувачам вищої освіти систематизованого матеріалу в сфері конституційно-правових відносин, розкриття основ конституційного ладу і його захисту, конституційно-правового закріплення суверенітету українського народу, політичного та ідеологічного плюралізму, народовладдя, конституційної відповідальності, поділу влади і взаємодії владних структур, закріплення верховенства права, роз'яснення положень верховенства Конституції України, прямої дії конституційних норм, підстави дії на території України міжнародних договорів, конституційно-правових основ проведення мовної політики; сприяння виховання поваги до конституційно-правових інститутів тощо. Вивчення цієї галузі права передбачає процес усвідомлення Здобувачами значення Конституції України як Основного Закону держави та суспільства, як найвищої політичної та духовної цінності нації. Шляхом детального аналізу питань конституційного права повинні бути підвищені не тільки загальноюридичні знання Здобувачів, а й рівень відчуття себе повноцінними членами українського громадянського суспільства.

Загальні компетентності:

ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства; усвідомлення цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і

свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.

ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності..

Фахові (спеціальні) компетентності:

СК2. Здатність аналізувати ретроспективи розвитку правових явищ та процесів у контексті їх впливу на сучасну правову систему.

СК3. Цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи.

СК4. Здатність застосовувати Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а також прецедентну практику Європейського суду з прав людини.

СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України.

СК7. Здатність застосовувати норми та інститути права, щонайменше з таких галузей, як: конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, трудове право, кримінальне і кримінальне процесуальне право.

СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

СК12. Здатність аналізувати правові проблеми та обґрунтовувати правові позиції.

СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ.

СК14. Здатність до консультування з правових питань, зокрема, можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів, відповідно до вимог професійної етики, належного дотримання норм щодо нерозголошення персональних даних та конфіденційної інформації.

СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення.

Програмні результати навчання:

РН 1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин.

РН 2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

РН 3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

РН 5. Давати короткий правовий висновок щодо окремих фактичних обставин з достатньою обґрунтованістю.

РН 6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему.

РН 9. Самостійно визначати ті обставини, у з'ясуванні яких потрібна допомога, і діяти відповідно до отриманих рекомендацій.

РН 13. Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права.

РН 14. Використовувати статистичну інформацію, отриману з першоджерел та вторинних джерел для правничої діяльності.

РН 18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи.

РН 19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів.

РН 22. Надавати консультації щодо можливих способів захисту прав та інтересів клієнтів у різних правових ситуаціях.

Навчальний посібник «Практикум з Конституційного права» підготовлено відповідно до тематичного плану та програми навчальної дисципліни, які відповідають встановленим освітнім вимогам, що необхідні при підготовці фахівців за спеціальністю «Право».

У посібнику теми для рефератів, інтерактивні завдання, тестові завдання розміщені у шістнадцяти темах відповідно до програми базового курсу. Всі тестові завдання подано з варіантами відповідей, де правильною є лише одна.

Навчальний посібник «Практикум з Конституційного права» підготовлено на основі Конституції України, законів та підзаконних нормативно-правових актів України, навчальних посібників, підручників, енциклопедичних видань, іншої довідкової літератури вітчизняних та зарубіжних науковців.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ теми	Назва теми	Загальний обсяг годин	Аудиторна робота				Самостійна та індивідуальна робота
			Всього	Лекції	Семінари	Практ. заняття	
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Конституційне право України – провідна галузь національного права, складова юридичної науки, навчальна дисципліна	8	4	2	2		4
2.	Конституційний процес в Україні	6	-	-	-		6
3.	Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності	8	4	2	2		4
4.	Конституційно-правові засади конституційного ладу України	8	4	2	2		4
5.	Теорія Конституції України	8	4	2	2		4
6.	Конституційно-правовий статус людини та громадянина в Україні	8	6	2	4		2
7.	Організація і здійснення державної влади в Україні	6	4	2	2		2
8.	Виборче право та виборчий процес	8	4	2	2		4
	Разом за семестр	60	30	14	16		30
	Форма підсумкового контролю	залік					

№ теми	Назва теми	Загальний обсяг годин	Аудиторна робота				Самостійна та індивідуальна робота	
			Всього	Лекції	Семінари	Практ. заняття		
1	2	3	4	5	6	7	8	
9.	Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи	10	6	2	4		4	
10.	Конституційно-правовий статус Президента України	8	4	2	2		4	
11.	Органи виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий статус	8	4	2	2		4	
12.	Органи судової влади та організація їх роботи	8	4	2	2		4	
13.	Конституційний Суд України	8	4	2	2		4	
14.	Місьцеве самоврядування в Україні	6	4	2	2		2	
15.	Територіальний устрій України	6	2	-	2		4	
16.	Конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України	6	2	-	2		4	
	Разом за семестр	60	30	12	18		30	
	Форма підсумкового контролю	екзамен						

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

- Nalyvaiko L. R. State System Guarantees: Theoretical and Legal Characteristics / The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 131-150.
- Nalyvaiko L. R., Chepik-Tregubenko O.S. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society / Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. 360 p. P. 197-214.
- Nalyvaiko L. R., Oliinyk V. M. Theoretical and legal basis of the interaction of judicial authorities and the civil society institutions: foreign experience / Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine: Collective monograph. Vol. 3. Lublin: Baltija Publishing, 2017. 372 p. P. 165-181.
- Chepik-Trehubenko O. S. The Political System of Society: Features and Prospects of Development in Ukraine / The issues of improving legal knowledge in the XXI century: the unity of theory and practice: collective monograph. Lviv-Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 33-51.
- Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний і вітчизняний досвід. Основи національної безпеки: моногр. / В. В. Колюх [та ін.]; [упоряд. В. М. Раєвський]. Київ: Ліра-К, 2022. 407 с.
- Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.
- Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: підруч. 2-е вид, допов. та перероб. Київ: Логос, 2017. 398 с.
- Гомонай В. В. Конституційно-правове забезпечення набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору: моногр. Херсон: Гельветика, 2020. 259 с.

- Джунь В. В. Соціологія конституційного права: моногр. Київ: Ін Юре, 2015. Кн. 2: Соціокультурні підстави європейського конституціоналізму. 2018. 597 с.
- Забокрицький І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теорія та практика: моногр. Київ: Вид-во Людмила, 2020. 395 с.
- Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: навч. посіб. Полтава: Астроя, 2020. 217 с.
- Конституційне право зарубіжних країн: підруч. / [І. О. Бондаренко та ін.; за заг. ред. Н. В. Мішиної, В. О. Міхальова]. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 641 с.
- Конституційне право України та зарубіжних країн: навч.-метод. посіб. / С. Філіппов, А. Мота, С. Петrenchенко. Київ: Видавництво Людмила, 2021. 263 с.
- Конституційне право України: підруч. / [Алмаші І. М. та ін.; уклад. В. В. Берч]. 10-те (ювіл.) вид., перероб. та допов. Ужгород: Рік-У, 2020. 500 с.
- Конституційне право України: підруч. / [Т. М. Слінько та ін.]; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 590 с.
- Конституційне право України: підруч. 8-е вид. перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 410 с.
- Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / [Ю. Г. Барабаш та ін.]. 5-е вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2018. 387 с.
- Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.
- Конституційне право: підруч. / [О. С. Бакумов та ін.]; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 483 с.
- Конституційне та муніципальне право України (у визначеннях та схемах): навч. посіб. / А. Є. Шевченко, Д. Л. Вітюк, О. А. Павлюх. Ірпінь: УДФСУ, 2021. 213 с.
- Кравцова З. С. Конституційно-правові засади організації і здійснення державної влади в Україні: моногр. Київ: Ліра-К, 2019. 427 с.
- Кулі-Іванченко К. К. Конституційне право. Загальна частина: навч.-метод. посіб. Одеса: Фенікс, 2019. 104 с.
- Любчик О. А. Конституційне право: навч.-метод. посіб. для підгот. до іспиту за кредитно-модульною системою. Северодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2019. 342 с.
- Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.

- Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
- Наливайко Л. Р., Касяненко Є. В., Обушко В. В., Сеньків О. М., Чепік-Трегубенко О. С. Конституційне право України в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 436 с.
- Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: Дніпр. держ. унів. внутр. справ, 2019. 184 с.
- Наливайко Л.Р., Костицький В. В., Грицай І. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». Київ: АртЕк, 2015. 228 с.
- Нестерович В. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 207 с.
- Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України: практич. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 640 с.
- Палант Б. Білль про права (практика застосування): наук.-попул. вид. Харків: Право, 2018. 264 с.
- Пересада О. М. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Дакор, 2020. 248 с.
- Право народу на спротив: конституційно-правове дослідження: моногр. / М. М. Орос [та ін.]. Ужгород: РІК-У, 2020. 231 с.
- Практикум з конституційного права: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: ДДУВС, 2020. 799 с.
- Речицький В. В. Неформальний конституціоналізм - II. 2-ге вид., допов. Харків: Права людини, 2021. 440 с.
- Розвадовський В. І. Проблеми конституційно-правового статусу учасників конституційного провадження: моногр. Івано-Франківськ: [б. в.], 2019. 384 с.
- Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
- Савчин М. Порівняльне конституційне право: підруч. Ужгород; Київ: [б. в.], 2020. 461 с.
- Селіванов А. О. Конституційне правосуддя в Україні: (авт. спецкурс): навч.-метод. посіб. Харків; Київ: Логос, 2018. 91 с.
- Сливка С. С., Левицька О. В. Проблеми конституційного права = Problems of constitutional law: навч. посіб. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 189 с.
- Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
- Спінчевська О. М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення: моногр. Київ: КНТ, 2022. 245 с.

- Статус державного службовця органів прокуратури в Україні: посіб. Київ: [б. в.], 2018. 290 с.
- Сучасний унітаризм: доктрина і практика: моногр. / [Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Юридична думка, 2021. 513 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
- Фрицький Ю. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2018. 220 с.
- Чижмарь К. І., Лавринович О. В. Конституція України: наук.-практ. коментар. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 290 с.
- Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 358 с.
- Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики): до 25-річчя Конституції України. Київ: Мишалов Д. В., 2021. 116 с.
- Шаповал В. М., Шаповал Т. В. Політичні права і свободи (теоретичний і конституційний аспекти). Київ: Вид-во Людмила, 2019. 80 с.
- Шляхтун П. П. Сучасний зарубіжний конституціоналізм. Основні поняття та інститути: підруч. Київ: Київський університет, 2021. 511 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
- Ющик О. І., Бошицький Ю. Л., Риндюк В. І. Конституційні основи розвитку законодавства України: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2015. 155 с.
- Яковлєв А. А. Конституційний процес у сучасній Україні: теоретичні основи і правова практика: моногр. Харків: Право, 2020. 350 с.

ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ – ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА, СКЛАДОВА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Конституційне право – це категорія багатопланова. Конституційне право розглядається в трьох аспектах: як галузь права в системі національного права, як наука і як навчальна дисципліна. Насамперед термін «конституційне право» вживається для позначення однієї із галузей в системі національного права, яка і називається «конституційне право». Цим терміном іменується наука конституційного права, яка вивчає цю галузь права, її норми, конституційно-правові інститути та конституційно-правові відносини, що формуються на основі норм цієї галузі права. Також конституційним правом іменується навчальна дисципліна в системі юридичної освіти, яка базується на досягненнях і даних науки і являє собою сукупність знань про цю галузь права і науку. Необхідно розрізняти ці близькі, але не тотожні поняття. У будь-якій державі конституційне право є основною частиною її правової системи. Саме тому вивчення окремих галузей права в Україні, як і в системі юридичної освіти будь-якої держави, розпочинається з опанування конституційного права України, яке є провідною галуззю в системі національного права України.

В країнах, де склалася германська правова система, характерним є вживання назви «державне право». Вживання певного терміну на позначення розглядуваної нами галузі права обумовлюється значною мірою історичним аспектом, тобто безпосередньо залежить від реальних умов, у яких відбувалися становлення і розвиток державності тих чи інших країн та їх правових систем. Для прикладу слід звернутися до країн колишнього СРСР, у яких ця галузь права називалася державним правом.

Незважаючи на те, що терміни «конституційне право» і «державне право» в рамках сучасного права вважаються синонімічними, між ними існує різниця. Україна, що позиціонує себе як правову державу і ставить за мету побудову громадянського суспільства, обрала у розрізі теорії і практики назву «конституційне право».

Правове регулювання – це глобальна юридична категорія, адже воно означає встановлення прав та обов'язків учасників, суб'єктів правовідносин і, відповідно, передбачення наслідків, які можуть настати у випадку невиконання конкретної умови – недотримання вимог правової норми. Предмет правового регулювання, тобто сфера суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані норми права, є поняттям, меншим за обсягом від правового регулювання, і відіграє значну роль у здійсненні поділу усієї сукупності правових норм на окремі галузі права¹.

Критеріями виокремлення певної сукупності правових норм у галузь конституційного права, як й інших галузей права, також традиційно

¹ Курило В. І. Конституційне право України. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

(принаймні для вітчизняного правознавства) вважають наявність у цієї сукупності норм спільного предмета регулювання, тобто якісно однорідних відносин, які вони регулюють, та методу правового регулювання, тобто засобів, способів і прийомів впливу держави на суспільні відносини, що становлять предмет регулювання відповідної галузі¹.

Конституційне право України – це провідна галузь національного права України, що становить систему конституційно-правових норм та принципів, які регулюють та охороняють найбільш важливі та загальні політико-правові суспільні відносини, мають найвищу юридичну силу та забезпечуються легітимними заходами суспільного й державного впливу.

Конституційне право України є провідною і фундаментальною галуззю національної правової системи. Ця галузь права є структурним елементом національної правової системи в будь-якій державі, тому що спрямована на виконання найбільш важливих завдань. Конституційне право не відрізняється від інших галузей права тим, що воно є сукупністю правових норм, що санкціонуються, визначаються і гарантуються державою, однак, **на відміну від низки інших галузей права**, конституційне право має специфічну сферу суспільних відносин. Саме на їх регулювання спрямовані норми розглядуваної галузі права.

Фундаментальною характеризується тому, що вона є самодостатньою, тобто власними нормами регулює підвідомче коло суспільних відносин, формує цілісний, завершений механізм правового регулювання, в них закладаються основи інших галузей права.

Це галузь **публічного** права, оскільки регулює суспільні відносини, де домінує публічний інтерес – відносини, пов'язані із здійсненням влади народу, територіальна організація держави тощо.

Конституційне право України є **провідною** галуззю правової системи України. Як і інші галузі, конституційне право являє собою сукупність правових норм, які регулюють певне коло суспільних відносин, що є предметом цієї галузі. **Провідна роль** конституційного права України зумовлюється, насамперед, **особливою можливістю і значущістю суспільних відносин**, на регулювання яких спрямоване конституційне право України як система правових норм.

Особливе значення конституційного права в системі галузей національного права полягає і в тому, що воно своїм регулюванням охоплює суспільні відносини практично **у всіх сферах життєдіяльності**. Конституційне право визначає характер політичних, економічних, соціальних, духовних і культурних відносин у конкретній державі й суспільстві. Універсалізм конституційного права пояснюється особливостями характеру предмета конституційно-правового регулювання, до якого належать

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

не тільки становище особи в суспільстві й державі, питання організації державної влади, але й основи суспільного і державного ладу¹.

Ознаки конституційного права України: охороняє та регулює найбільш важливі політико-правові суспільні відносини: систему органів державної влади, форми народовладдя, права і свободи людини та громадянина, основи місцевого самоврядування, територіальну організацію держави та ін.; охороняє та регулює найбільш загальні суспільні відносини, тобто такі, що охоплюють найширше коло суб'єктів правовідносин і виникають у соціальній, економічній, політичній, культурній, екологічній та інших сферах правовідносин; має системоутворюючу властивість, оскільки всі інші галузі права формуються на основі конституційного права і не можуть йому суперечити; є системою конституційних норм та принципів; забезпечується легітимними заходами державного впливу, під якими розуміють діяльність спеціально уповноважених органів державної влади: судів, прокуратури, поліції та ін.

Конституційному праву України поряд із загальними властиві **спеціальні ознаки**, які характеризують особливості та специфіку цієї галузі права, її відмінність від інших галузей національного права. Передусім, конституційне право України як публічна галузь права за своєю сутністю втілює волю та законні інтереси народу України, Української держави і територіальних громад, узгоджує їх з інтересами центрального суб'єкта правовідносин – людини, а також з інтересами громадянського суспільства².

Також можемо зазначити, що специфічні характерні ознаки і риси, що притаманні конституційному праву України, розкриваються з найбільшою повнотою через категорії, як-от: предмет конституційного права, метод конституційно-правового регулювання, соціальне призначення і місце конституційного права України в системі національного права, функції конституційного права, особливості конституційно-правових норм та відносин, що виникають внаслідок їх реалізації, специфіка конституційно-правової відповідальності тощо³.

Предмет кожної галузі права визначається змістом суспільних відносин, що регулюються нормами цієї галузі права. Як нами уже було зазначено вище, предметом правового регулювання конституційного права є особливе коло суспільних відносин.

Попри те, що предмет будь-якої галузі права, зокрема конституційного, є базовою складовою, тематика предмета конституційного права протягом тривалого часу залишалася недостатньо вивченою. Серед науковців незалежної України одним із перших розпочав дослідження питання

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Шапгала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

³ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

предмета конституційного права В. Мелашенко і сформулював положення про те, що під цією категорією слід розуміти «... суспільні відносини, які виникають та діють у процесі здійснення основ повновладдя народу України».

На думку Ю. Тодики, предметом конституційного права України є передусім суспільні відносини: встановлення, передача, реалізація державної влади, її розмежування і розподіл між органами влади й іншими політичними структурами; встановлення меж державної влади, гарантії прав і свобод громадян. При цьому Ю. Тодика вважав, що специфіка предмета конституційного права полягає у регламентації його нормами суспільних відносин, які виникають або наявні в усіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, духовній. Схожі погляди щодо сутності та змісту предмета конституційного права висловлюють й інші вітчизняні вчені-конституціоналісти¹. При цьому науковці зазначають, що цей неповний перелік визначень предмета конституційного права свідчить про те, що відносини, які він охоплює, не є «якісно однорідними», що вже само собою ускладнює інтерпретацію конституційного права як галузі права²

Предмет конституційного права – це складне соціально-правове явище, утворене системою політичних, економічних, соціальних, культурних (духовних), екологічних, інформаційних й інших, тісно пов'язаних із ними найважливіших суспільних відносин, що встановлюються та регулюються нормами конституційного права³.

Предметом конституційного права, з одного боку, охоплюється не весь комплекс (обсяг) відносин навіть політичного характеру, а тільки ті з них, які є базовими, визначальними для цієї сфери життєдіяльності⁴. З іншого боку, предмет конституційного права не обмежується політичними відносинами владарювання.

Конституційне право визначає базові, вихідні засади регулювання у всіх інших найважливіших сферах життя суспільства і держави, насамперед пов'язаних з основами правового становища особистості та роллю держави в його забезпеченні. Такий підхід дає змогу вводити в орбіту конституційного права нові відносини, підвищений суспільний інтерес до яких зумовлений сучасними викликами – необхідністю захисту довкілля, забезпечення екологічної, інформаційної та іншої безпеки тощо, зважаючи на динаміку розвитку суспільних відносин та формування принципово нових викликів.

¹ Конституційне право України: хрестоматія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / упоряд. В. С. Журавський, Ю. М. Тодика. Київ: Ін Юре, 2003. 882 с.

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁴ Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 70–76. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_11

Не менше запитань виникає з виокремленням специфічного методу конституційно-правового регулювання¹. У конституційному праві використовується практично весь арсенал засобів, способів і прийомів регулювання суспільних відносин, притаманних праву: *імперативних*, владно-авторитарних, побудованих на відносинах субординації, які знаходять свій вияв насамперед у «вертикальних» відносинах, пов'язаних з організацією виконавчої влади, вимогах до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб діяти лише на підставах, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією і законами, тобто виключно на основі дозвільного типу правового регулювання – «дозволено лише те, що прямо передбачене законом»; *диспозитивних*, побудованих на засадах автономії, юридичної рівності суб'єктів, координаційних зв'язків між ними, які передбачають можливість врегульовувати відносини на основі загальнодозвільного типу регулювання, тобто за принципом «дозволено все, що прямо не забороняється законом», який поширюється насамперед на громадян².

На нашу думку, необхідно звернути увагу на те, що вищевказані особливості і ознаки стосуються здебільшого предмета конституційного права або інших його особливостей, наголошуючи на неоднорідності тих суспільних відносин, які ним регулюються. При цьому вони не дотичні до методу цієї галузі права.

Допоміжним, але досить вагомим критерієм, за яким конституційне право України вирізняється серед інших галузей, є метод правового регулювання.

Під методом правового регулювання розуміють сукупність прийомів і засобів правового впливу на певну групу суспільних відносин.

У теорії конституційного права традиційно виділяють два основні методи: імперативний і диспозитивний.

Імперативний метод – це метод владних приписів, який базується на заборонах, підпорядкуванні й відповідальності. Для відносин, які регулюються на основі цього методу, характерним є нерівність сторін або субординація (наприклад, в системі органів державної влади).

Диспозитивний метод – це метод юридичної рівності сторін, заснований на дозволах, паритетності і праві вибору поведінки суб'єктами правовідносин, координації їх спільної діяльності.

Визначити, який з вищезазначених методів використовується для регулювання суспільних відносин, можна, проаналізувавши саму норму, а саме: якщо норма забороняє чи встановлює позитивне зобов'язання вчинити

¹ Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2019. Т. 3. С. 70–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2019_3_11

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

певну дію, то слід говорити про використання імперативного методу. У конституційному праві доволі широко використовується позитивне зобов'язання на вчинення певних дій.

Із цього випливає, що конституційне право переважно користується імперативним методом для врегулювання суспільним відносин. На його основі визначається система та компетенція органів державної влади, відносин між ними, порядок здійснення влади. Повноваження державно-владних органів розглядаються як обов'язок на їх вчинення. Наприклад, конституційне повноваження Верховної Ради України призначати чергові вибори Президента України, органів і посадових осіб місцевого самоврядування є її обов'язком, як і повноваження Президента України проголошувати всеукраїнський референдум за народною ініціативою є його обов'язком. Визначення позитивних обов'язків людини і громадянина (сплачувати податки для громадян, відбувати військову службу, шанувати державні символи України) є прикладами використання імперативного методу регулювання щодо правового статусу особи.

Заборона – спосіб правового впливу, який полягає у забороні здійснення певних дій (не допускаються утворення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої влади, судових органах, навчальних закладах, ніхто не може узурпувати державну владу).

Дозвіл (санкціонування, встановлення, визнання) – спосіб правового впливу, який полягає в дозволі на здійснення певних дій або бездіяльності, що мають юридичне значення. Саме через дозволи розкривається диспозитивний метод правового впливу. Цей метод застосовується під час регулювання прав і свобод людини й громадянина, надання іншим суб'єктам правовідносин певних прав і повноважень, а також для надання їм правових можливостей вибирати варіант поведінки (наприклад, право Президента України достроково припинити повноваження Парламенту, його право законодавчої ініціативи тощо).

У конституційному праві **переважає імперативний метод правового регулювання**, оскільки предметом правового регулювання є здебільшого відносини, пов'язані із здійсненням влади, владарювання. Однак із розширенням об'єкта конституційного регулювання, своєрідною соціалізацією конституційного права, його гуманізацією, спрямованістю на демократизацію суспільного життя істотно зростає частка використання диспозитивного методу. Адже приблизно третина статей Конституції України адресовані регулюванню прав і свобод людини й громадянина, об'єктом конституційного регулювання є відносини щодо життєдіяльності основних інститутів громадянського суспільства тощо¹. Не можна заперечувати той факт, що норми конституційного права регулюють основи

¹ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

правового статусу людини, громадянина і їхніх добровільних об'єднань, основи взаємозв'язків особистості – колективу, держави – суспільства – державної влади, а також основи відносин в усіх сферах життєдіяльності суспільства: політичній, економічній, соціальній, духовній тощо¹.

Система конституційного права – це сукупність конституційно-правових норм, інститутів та принципів, що об'єктивно взаємодіють і регулюють суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права.

Конституційно-правова норма – це встановлене або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права. Конституційно-правовим нормам притаманні загальні ознаки юридичних приписів, тобто вони регулюють суспільні відносини, встановлюють обов'язкові правила поведінки, містяться в чинних правових актах держави; охороняються і забезпечуються в разі потреби примусовою силою держави².

Від норм інших галузей права конституційно-правові норми відрізняються: а) своїм змістом, сферою суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані; б) джерелами, в яких вони містяться, оскільки найважливіші норми закріплені в Конституції України і мають найвищу юридичну силу; в) установчим характером своїх приписів, оскільки конституційно-правові норми визначають форми правових актів, порядок їх прийняття і опублікування, компетенцію державних органів; г) особливостями внутрішньої структури.

Під структурою правової норми слід розуміти її внутрішній склад, взаємозв'язок трьох елементів: гіпотези, диспозиції та санкції.

Визначені умови реалізації норми права прийнято називати «гіпотезою». Саме правило називається «диспозицією», а визначення міри державного примусу, що застосовується у разі порушення норми права – «санкцією».

Гіпотеза норми конституційного права – це елемент структури норми, що визначає зміст правила поведінки, яке виявляється в мірі дозволеної і належної поведінки суб'єктів конституційного права.

Через гіпотезу норми конституційного права абстрактне правило поведінки конкретизується щодо часу, місця, обставин і кола суб'єктів, на які поширюється дія норми конституційного права.

Гіпотези конституційно-правових норм містяться в ст. 29, 80, 82, 87, 111 та інших Конституції України. Зокрема, ст. 111 Конституції України чітко визначає, що Президент України може бути усунений з поста Парламентом у порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Тобто ця конституційна норма діє тільки стосовно Президента України за умови вчинення ним державного або іншого злочину.

¹ Савчин М. Конституціоналізм і природа конституції. К, 2013. С. 268.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

Диспозиція норми конституційного права – це елемент її структури, що визначає саму модель правила поведінки і містить правовий припис про дії суб'єктів конституційного права в умовах, що передбачені гіпотезою (П. Недбайло визначав державно-обов'язковий характер за диспозицією правової норми). Це положення найбільш рельєфно виявляється на прикладі саме диспозиції конституційно-правової норми, оскільки правомірність поведінки суб'єктів конституційного права забезпечується заохоченням і примусом з боку держави. Диспозиція норм конституційного права міститься в ст. 80, 82, 115, 137 та інших Конституції України.

Санкція норми конституційного права – це елемент її структури, що містить правовий припис про міру конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційного права. Санкції норм конституційного права містяться в ст. 56, 60, 62, 81, 111 та ін. Конституції України. Наявність санкції надає нових властивостей її диспозиції, але не всі норми конституційного права мають санкції¹.

Конституційно-правові норми класифікують за кількома ознаками². Конституційно-правові норми, як правило, не є класичними, тобто вони не завжди містять у своєму складі всі три елементи: гіпотезу, диспозицію і санкцію.

Є норми, які мають тільки диспозицію: «Президент України є главою держави і виступає від її імені» (ст. 102 Конституції України). Є такі, що складаються з гіпотези і диспозиції: «Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII. Розділ I. Конституційне право України як галузь права «Внесення змін до Конституції України», попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менше ніж дві третини від конституційного складу Верховної Ради України» (ст. 155 Конституції України).

Конституційно-правові норми досить різноманітні і мають свої специфічні риси. Їх можна класифікувати за такими ознаками (критеріями): за змістом, юридичною силою, територією дії, характером втілення приписів, призначенням у механізмі правового регулювання, функціональною спрямованістю, терміном дії.

За змістом, тобто колом суспільних відносин, що ними регулюються, норми можуть бути пов'язані: 1) зі сферою суспільних відносин, у яких встановлюються засади конституційного ладу, 2) із закріпленням основ правового статусу людини і громадянина, 3) з територіальним устроєм, 4) із системою органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні, 5) із

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

закріпленням виборчої системи, референдуму тощо. Конституційно-правові норми України суттєво відрізняються одна від одної за юридичною силою. Це залежить від того, у якому нормативному акті міститься норма і яке місце посідає акт у правовій системі України. Найважливіші норми містяться в Конституції України і конституційних законах. Жодна правова норма не повинна суперечити нормам Конституції України. На основі Конституції, законів України в державі видаються інші правові акти: постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти органів місцевої виконавчої влади, місцевого самоврядування.

За призначенням у механізмі правового регулювання норми конституційного права поділяються на матеріальні («Верховна Рада України працює сесійно» – ст. 82 Конституції України) і процесуальні («Виборчі бюлетені заповнюються виборцем особисто в кабіні для таємного голосування. Під час заповнення виборчих бюлетенів забороняється присутність у кабіні для таємного голосування інших осіб» – ч. 5 ст. 83 Закону України «Про вибори народних депутатів України»). Конституційне право чітко не поділяється на матеріальне і процесуальне на кшталт кримінального і кримінального процесуального або цивільного і цивільного процесуального галузей права, у яких передбачений чіткий поділ. Однак в рамках конституційного права норми відповідно до принципів класифікації поділяються на матеріальні і процесуальні, що, на нашу думку, створює передумови для формування уніфікованого порядку реалізації матеріальних конституційно-правових норм.

При цьому реалізація переважної більшості матеріальних конституційно-правових норм нерозривно пов'язана із створенням і реалізацією системи процесуальних норм, які функціонують для забезпечення виконання певних конституційних процедур. Для прикладу можна навести процедури реалізації громадянами політичних права, як-от: право обирати і бути обраним до виборних органів, право приймати участь у виборах, референдумах тощо; процедурні аспекти діяльності Верховної Ради України. Наведені приклади демонструють, що існування матеріальної норми здебільшого викликає необхідність створення процесуального забезпечення її реалізації, тобто відповідної процесуальної норми із алгоритмом конкретної процедури. Таким чином, матеріальні конституційно-правові норми містять приписи щодо правового регулювання суспільних відносин, а процедурні норми визначають процедури, у межах яких вони повинні бути здійснені.

Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка у формуванні процесуально-процедурних конституційно-правових норм, наприклад у законах про вибори. Для забезпечення якості законотворчої роботи велике значення має Регламент Верховної Ради України. Однак процесуальні норми таких актів на сьогодні ще не повністю забезпечують застосування матеріальних норм.

За терміном дії конституційно-правові норми поділяють на постійні та тимчасові. Більшість норм конституційного права України є постійними. Строк їх дії невизначений. Тимчасові норми, наприклад, містяться в пунктах 2-10 та 12-14 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України.

За територією дії розрізняють конституційно-правові норми, які діють на території: всієї України; Автономної Республіки Крим; окремих адміністративно-територіальних одиниць.

За характером приписів, що містяться в конституційно-правових нормах, норми поділяють на уповноважуючі, зобов'язуючі і забороняючі.

Уповноважуючі норми закріплюють право суб'єктів державно-правових відносин виконувати певні дії, визначають межі їх повноважень. Такий характер мають норми, які встановлюють компетенцію України, Автономної Республіки Крим, усіх державних органів.

До категорії уповноважуючих норм належать також норми-принципи, норми-цілі, норми-завдання тощо.

Зобов'язуючі норми закріплюють обов'язки відповідних суб'єктів діяти певним чином. До цієї групи належать насамперед норми, які закріплюють конституційні обов'язки громадян: захищати Вітчизну, неухильно додержуватися Конституції України і законів України, не завдавати шкоди природі, культурній спадщині, сплачувати податки, шанувати державні символи (ст. 65, 66, 67 Конституції України). До цієї групи належать також норми, які встановлюють обов'язки: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів» (ч. 4 ст. 94 Конституції України).

Забороняючі норми встановлюють неприпустимість відповідних суб'єктів порушувати правові приписи. Наприклад: «Без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину» (ч. 3 ст. 126 Конституції України).

За характером втілених приписів норми конституційного права поділяють на імперативні та диспозитивні.

До імперативних належать норми, які не надають суб'єктам державно-правових відносин свободи вибору своєї поведінки. У них однозначно вказуються варіант поведінки, дії суб'єкта у відповідних обставинах. Зокрема, ч. 13 ст. 18 Закону України «Про громадянство України» встановлює, що вихід дітей віком від 14 до 18 років з громадянства України може відбуватися лише за їхньою згодою. Тому вихід дітей із громадянства без їхньої згоди не допускається.

Диспозитивні норми дають змогу суб'єктам державно-правових відносин вибрати варіант поведінки з урахуванням вказаних у нормі умов і обставин.

За функціональною спрямованістю норми конституційного права України поділяють на регулятивні і охоронні. Більшість із них є регулятивними. Охоронні конституційно-правові норми являють собою заборону. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 17 Конституції України, «на території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом».

Установчі норми формують фундамент правового регулювання суспільних відносин і правового статусу людини в Україні, закріплюють основи конституційного ладу, права, свободи і обов'язки громадян, основоположні ідеї й цінності правової системи суспільства. Вони містяться в Конституції і законах України.

Забезпечувальні норми – це норми, які містять гарантії реалізації суб'єктами конституційно-правових відносин прав і обов'язків. Декларативні норми визначають завдання правової регламентації окремих видів суспільних відносин.

Дефінітивні норми – це визначення конституційно-правових явищ і категорій. Наприклад: «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади» (ч. 1 ст. 113 Конституції України).

Колізійні норми – це норми, що призначені для усунення суперечностей між конституційно-правовими приписами.

Оперативні норми визначають дату набуття чинності нормативно-правового акта, припинення його дії.

Конституційно-правові норми – це загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені або санкціоновані державою для регулювання і охорони державно-правових відносин, які реалізуються через права і обов'язки суб'єктів правовідносин і забезпечуються примусовою силою держави. **Ці норми мають установчий характер** і визначають форму і зміст правових актів (закони, постанови, розпорядження тощо) органів державної влади та низки інших суб'єктів конституціоналізму, порядок прийняття, зміни або скасування таких актів, компетенцію державних структур у сфері правотворчості, а також звертають увагу на певну специфічність механізму застосування ними конституційно-правових норм.

Із класифікаційної сукупності правових норм, які містяться у Конституції України, можна стверджувати, що Основний Закон вміщує значну кількість різнорідних узагальнених приписів (установчі, оперативні, програмні норми, норми-строки тощо). Природно, виникає питання про їх нормативність. Наявність у Конституції загальних положень, принципів, дефініцій не тільки не позбавляє її нормативності, а, навпаки, свідчить про широке використання в ній нормативності. Нормативність конституційних принципів зумовлена тим, що вони акумулюють, узагальнюють найбільш важливі, соціально значущі явища і вводять їх у межі прийнятих у державі нормативів. Зокрема, у ст. 1 Конституції України встановлено, що Україна є суверенною і незалежною,

демократичною, правовою, соціальною державою. На сьогодні це, по суті, програмна норма.

Важливою ознакою, притаманною виключно конституційним нормам, є їх найвища юридична сила. Вони є також, як правило, досить стабільними, і це має суттєве значення для стабільності конституційного ладу, забезпечення законності й правопорядку, стабільності правової системи України. Суттєве значення для характеристики конституційних норм має положення про те, що норми Конституції України є нормами прямої дії, що гарантує можливість звернення до суду для захисту прав і свобод людини й громадянина на основі норм Конституції України.

В теорії права існує і відіграє досить важливу роль у досягненні правового результату поняття «правовий інститут». Правові інститути створюються і функціонують у кожній галузі права та представляють собою сукупність правових норм для регулювання конкретної сфери суспільних відносин. Відповідно норми будь-якої галузі права, як правило, розподілені за правовими інститутами.

Конституційно-правові інститути – це відповідна система норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу. Конституційно-правові інститути об'єднують норми як Конституції України, так і поточного конституційного законодавства. Норми цих інститутів відрізняються за територією дії, ступенем визначеності і чіткості правових приписів, призначенням у механізмі правового регулювання та за іншими ознаками.

Загальні конституційно-правові інститути мають комплексний характер і складають значні масиви правових норм, які регулюють великі сфери (або кілька сфер) суспільних відносин. До них відносять такі інститути: 1) загальних засад конституційного ладу України; 2) основ правового статусу людини і громадянина; 3) прямого волевиявлення (вибори, референдум); 4) конституційної системи органів державної влади; 5) територіального устрою України; 6) конституційно-правових основ місцевого самоврядування. **Головні** конституційно-правові інститути в межах загальних інститутів об'єднують правові норми, що регулюють певні групи однорідних суспільних відносин. У ієрархії конституційних норм основні інститути відповідають другому рівню щодо генеральних інститутів. Причому за обсягом і чіткістю юридичних параметрів вони найбільшою мірою відповідають класичній моделі правового інституту. Порівняно з генеральними інститутами вони вирізняються: а) більш вузькою предметною і функціональною спеціалізацією; б) низка з них не містить всіх видів конституційних норм, не використовує усього розмаїття засобів і способів впливу на суспільні відносини; в) водночас вони забезпечують досить детальне і цілеспрямоване регулювання. Наприклад, до загального конституційно-правового інституту основ правового статусу людини і громадянина входять такі головні інститути: громадянства України,

принципів правового статусу людини і громадянина, основних прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, гарантій основних прав і свобод, правового статусу іноземців в Україні, політичного притулку.

Початкові конституційно-правові інститути (субінститути) в межах головних інститутів об'єднують кілька правових норм, що регулюють окрему групу суспільних відносин. Наприклад, до головного інституту громадянства України входить початковий інститут втрати громадянства України^{1, 2}.

У межах конституційного права як провідної галузі права України з часом можливе формування важливих підгалузей права, як-от: парламентське, муніципальне, виборче право. Висловлюється думка щодо становлення конституційно-процесуального права³.

Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, передбачених відповідною нормою конституційного права.

Змістом конституційно-правових відносин є юридичний зв'язок між суб'єктами у формі прав і обов'язків, передбачених відповідною правовою нормою конституційного права, тобто соціальна поведінка учасників цих відносин. Останнім притаманні загальні риси, характерні для всіх правовідносин, адже будь-які з них є результатом впливу правової норми на відносини в суспільстві. Природа конституційно-правових зв'язків розкривається у змісті суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів правовідносин.

При цьому суб'єктивне право дає можливість суб'єкту діяти в межах, визначених нормою конституційного права України, на свій розсуд і в необхідних випадках вимагати відповідної поведінки від інших суб'єктів правовідносин, у тому числі від державних органів та органів місцевого самоврядування.

Конституційно-правові відносини є основою правового регулювання у сфері політико-державного управління, і це визначає їх головну роль у регулюванні суспільних зв'язків. Водночас вони мають особливі риси, пов'язані насамперед зі специфікою предмета правового регулювання, суб'єктами правовідносин, механізмом їх реалізації, місцем у системі правових зв'язків тощо.

¹ Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: підручник. 5-те вид. перероб. і доповн. К.: «Ліра К», 2014. 560 с.

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

³ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

Конституційно-правові відносини характеризуються своїм змістом, виникають в особливій сфері відносин, які становлять предмет конституційного права України¹.

Вони є різновидом політико-правових зв'язків, оскільки пов'язані з правовим регулюванням політико-правових процесів, і насамперед з реалізацією державних владних повноважень, з поділом влади між цими структурами і взаємодією органів законодавчої, виконавчої і судової влади, з визначенням правового статусу людини і громадянина, функціонуванням політичних партій, інших суб'єктів політичного процесу. Конституційно-правові відносини носять імперативний характер, тому що безпосередньо пов'язані з реалізацією законних повноважень владними інституціями тощо.

Одночасно конституційне право України врегульовує велике коло відносин, у яких зв'язки між їх суб'єктами ґрунтуються на рівності сторін, тобто застосовується диспозитивний метод регулювання взаємодії суб'єктів.

У системі правовідносин конституційно-правовим відносинам належить провідна роль, оскільки вони визначають зміст багатьох правовідносин, що регламентуються іншими галузями права.

Наприклад, правовідносинам громадянства притаманний постійний політико-правовий зв'язок громадянина і держави, вони визначають широкий спектр правовідносин громадянина в різних сферах суспільного життя, зокрема трудових, цивільно-правових та ін.

Правовідносини громадянства є підставою для участі громадянина в політичному житті країни, виборчому процесі тощо.

Конституційно-правовим відносинам властивий особливий суб'єктний склад, їхніми учасниками є і суб'єкти, які не можуть бути учасниками інших видів правовідносин, наприклад, народ України, населення Автономної Республіки Крим, адміністративно-територіальні одиниці у зв'язку з проведенням референдумів та ін.

Специфіка конституційно-правових відносин виявляється в особливості механізму реалізації їхніми суб'єктами своїх прав і обов'язків, які втілюються безпосередньо в цих правовідносинах, або через інші правовідносини. Зокрема, положення Конституції України про те, що влада в Україні належить народові, реалізується через норми закону про всеукраїнські та місцеві референдуми, про вибори, про місцеве самоврядування, про органи місцевого самоврядування, інші нормативно-правові акти.

Особливим видом конституційно-правових відносин є так званий правовий статус, який характеризується чіткою визначеністю кола суб'єктів правовідносин. Втім зміст правової взаємодії даних суб'єктів не уточнюється, а визначається в інших конституційно-правових нормах, кількість яких може бути великою. Для прикладу слід навести статус громадянства, який

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

регламентується чималою кількістю правових норм.

Суб'єктами конституційно-правових відносин є їх учасники, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Виникненню конкретних конституційно-правових відносин передують юридичний факт. З нього починається реалізація конституційно-правових норм, і завдяки юридичному факту конкретний суб'єкт стає учасником цих правовідносин, має відповідні права та обов'язки.

Юридичні факти мають велике значення для практики конституційно-правового регулювання суспільних зв'язків. Від наявності чи відсутності відповідного юридичного факту залежить визнання виходу з громадянства чи невизнання права чи обов'язку відповідного суб'єкта державно-правових відносин. Наприклад, факт підписання Президентом України указу про прийняття відповідної особи в громадянство України – юридичний факт у формі дії, правовим наслідком якої є визнання за цією особою правосуб'єктності в повному обсязі, у тому числі у сфері політичних відносин.

Юридичні факти – це обставини, з якими пов'язане функціонування конституційно-правових відносин, їх виникнення, зміна та припинення, тобто їх обіг у правовому просторі держави.

За характером зв'язку з індивідуальною волею осіб юридичні факти поділяють на дії і події.

Події – це такі обставини, які об'єктивно не залежать від волі і свідомості людей, але вказівка на них у конституційних нормах надає їм юридичної значущості, пов'язує з ними міру можливої й необхідної поведінки громадян, іноземців, державних та інших інституцій. До юридичних фактів-подій відносять: народження або смерть фізичної особи; досягнення певного віку; настання відповідної дати; стан здоров'я (повноваження Президента України припиняються достроково в разі неможливості виконувати ним свої повноваження за станом здоров'я – п. 2 ст. 108 Конституції). Дії – це факти, які залежать від волі людей. Вони поділяються на правомірні і неправомірні. Правомірні, своєю чергою, поділяються на юридичні акти та юридичні вчинки¹.

Об'єкти конституційно-правових відносин – це явище, матеріальна чи нематеріальна (духовна) реальність, у зв'язку з якою виникає суспільний стосунок, що регулюється конституційно-правовою нормою. Об'єкти конституційно-правових відносин є їх необхідним елементом, вони забезпечують зв'язок між суб'єктами і ними².

Наука конституційного права є системою ідей, концепцій, теорій, учень про конституціоналізм і конституційне право як галузь національного

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

² Демків Р. Я. Конституційне право України : курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

права, спрямованих на належне теоретико-методологічне забезпечення національного державотворення та правотворення в конституційній площині.

Наука конституційного права України належить до системи галузевих наук, її головна особливість полягає в тому, що вона розкриває закономірності й тенденції конституційного регулювання суспільних відносин у державі, становлення конституціоналізму, конституційної законності, формулює основний понятійний апарат, наукові категорії, що їх застосовує, аналізує чинне конституційно-правове законодавство, роль, функції та призначення конституційно-правових інститутів¹.

Розгляд науки конституційного права як єдиної, цілісної, транснаціональної допомагає подолати однобічні краєзнавчі, географічні й регіональні підходи до його вивчення, піднятися над національною обмеженістю (а інколи й національним егоїзмом) та еkleктизмом, чіткіше визначити й усвідомити магістральний шлях розвитку конституційного права та місце, стратегію і тактику України на цьому шляху, а також предметніше й повніше виявити особливості конституційно-правової системи України².

До **предмета науки конституційного права** відносять не тільки норми й інститути цієї галузі права, а й аналіз державно-правових відносин, їх специфіки, основи їх виникнення, розвитку та припинення. Аналіз ефективності дії конституційно-правових норм та інститутів, розробка рекомендацій і пропозицій щодо підвищення їх результативності – найважливіше завдання цієї науки.

До **предмета науки конституційного права** України належать розробка комплексних теоретичних проблем становлення народовладдя в Україні і його конституційного регулювання, сутність народного, державного і національного суверенітету та форми і механізми реалізації його на практиці, розвиток конституційного процесу, його проблеми і труднощі, аналіз основ правового статусу особи, конституційних принципів відносин держави і громадянина, особливостей правового становища іноземців, біженців, осіб без громадянства, національних меншин, конституційних основ організації громадянського суспільства.

Важливим аспектом науки є аналіз відповідності конституційно-правового закріплення основних прав, свобод і обов'язків громадян України міжнародно-правовим стандартам прав людини. Не менш важливим є аналіз сутності, принципів, функцій Конституції, механізму її прийняття та зміни, ролі конституційного законодавства в демократизації суспільних відносин в Україні, у формуванні правової держави і громадянського суспільства.

Система науки конституційного права України за своєю суттю відповідає системі галузі права. Однак вона є значно ширшою, оскільки вивчає не лише

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

конкретні конституційно-правові інститути і норми, а й загальну характеристику галузі, її особливості, місце і роль конституційного права в національній правовій системі, тенденції розвитку галузі на сучасному етапі розвитку суспільства^{1, 2}.

Джерела галузі конституційного права

Традиційними джерелами конституційного права в більшості країн світу є нормативно-правові акти, судові прецеденти, конституційні звичаї, внутрішньодержавні договори, а також принципи і норми міжнародного права. У деяких мусульманських країнах до джерел права відносять зібрання релігійних норм, принципів, які випливають з Корану і Суни.

Основним джерелом конституційного права України є нормативно-правові акти.

До джерел конституційного права України можна віднести такі акти, як: Конституція України; Акти всеукраїнського референдуму; Ратифіковані міжнародні договори; Закони України. До цього рівня регламентації можна віднести і Конституцію Автономної Республіки Крим, яка була затверджена Законом України від 23 грудня 1998 р.; Нормативні акти вищих та місцевих органів влади (укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, рішення органів місцевого самоврядування, статuti територіальних громад тощо); Акти судової влади; Практика Європейського суду з прав людини. Вона має застосовуватися національними судами як джерело права відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.

Джерела конституційного права України – це спосіб внутрішньої організації та зовнішнього вираження конституційно-правових норм. Різноманітні за своєю правовою природою джерела конституційного права України перебувають в генетичних, структурних і функціональних взаємозв'язках і утворюють систему джерел конституційного права України³.

Система джерел конституційного права України – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що є зовнішньою об'єктивацією волі українського народу і політики держави.

Конституція України є головним джерелом конституційного права. Вона встановлює найбільш важливі норми і принципи, на основі яких здійснюється детальна правова регламентація в різних формах. Деякі норми Конституції України, згідно з її ст. 8, мають пряму дію і не передбачають додаткової регламентації для застосування.

¹ Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посіб. Львів: Ліга-прес, 2014. 402 с.

² Скаун О. Ф., Пушкін О. А. Правова система України: час нових звершень. Київ, 1993. С. 36.

³ Барабаш Ю. Г. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів. Харків: Право, 2015. 328 с.

Закони України, що мають найвищу після Конституції України юридичну силу, приймаються Верховною Радою України або Всеукраїнським референдумом і є найбільш поширеним джерелом конституційного права України.

Звичайно, йдеться лише про ті закони, що містять конституційно-правові норми, наприклад, закони України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про громадські об'єднання».

Крім того, в літературі закони за юридичною силою поділяють на конституційні, органічні, звичайні та надзвичайні. В юридичній літературі багатьох країн конституційними називають закони, що вносять зміни і доповнення до конституції. Процедура прийняття такого закону збігається з процедурою зміни конституції. У разі його прийняття закон інтегрується з конституційним текстом, інколи існує поза межами основного тексту у формі поправки. Поправки до конституції і основний текст конституції розглядаються як змістовне ціле, за своєю юридичною силою поправки не відрізняються від основного тексту конституції.

Органічний закон – це закон, що приймається за прямим приписом конституції і в складнішому порядку, ніж звичайні закони. Безпосередньою основою органічного закону є бланкетні норми конституції, які конкретизуються в органічному законі. Особливість органічного закону полягає в тому, що він, зазвичай, регулює цілий конституційно-правовий інститут. Як правило, конституції передбачають прийняття органічних законів з питань статусу вищих органів виконавчої і судової влади, виборів, громадянства, організації і діяльності політичних партій, режиму надзвичайного стану тощо.

До джерел конституційного права належать також надзвичайні закони, що приймаються парламентом за умов надзвичайного або воєнного стану.

Джерелами конституційного права України також є акти нормативного характеру, що містять конституційно-правові норми і приймаються Верховною Радою України або Всеукраїнським референдумом, наприклад, Декларація про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.), яка встановила загальні принципи конституційно-правового розвитку України.

Нормативні укази Президента України, що містять конституційно-правові норми, наприклад, Указ Президента України «Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності» від 10 червня 1997 року № 503/97.

Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, що містять конституційно-правові норми.

Міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Такі договори згідно з ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Акти органів місцевого самоврядування та акти місцевих референдумів. Конституція України закріплює право органів місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законом, постановляти рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (ст. 144). Якщо ці рішення регулюють відносини у сфері конституційного права, то їх слід визнавати його джерелами. Нормативний договір – угода між правотворчими (не менше двох) суб'єктами права, що має нормативний характер.

Судовий прецедент – це рішення суду в конкретній справі, юридичне обґрунтування якого надалі стає правилом, обов'язковим для всіх судів тієї самої або нижчої інстанції під час розгляду ними аналогічних справ. Конституційний звичай – це правило державно-політичної практики, що має усний характер і ґрунтується на згоді її учасників. Він є різновидом правового звичаю і не може бути примусово здійснений через суд, тобто не має юридичного характеру¹.

Конституційне право України як навчальна дисципліна – це система знань, умінь і навичок, які є обов'язковими до застосування і здобуття фаху юриста.

I. Тематика рефератів:

- «Конституційне право України як провідна галузь національного права».
- «Антропологічний підхід та його застосування в дослідженні конституційно-правових явищ».
- «Загальнофілософські підходи в системі конституційно-правових досліджень».
- «Місце конституційного права України в системі галузевих юридичних наук».
- «Правовий доктрина як джерело конституційного права України».
- «Громадські об'єднання – суб'єкти конституційно-правових відносин».
- «Установча влада Українського народу як конституційний феномен».
- «Місьцеве самоврядування як суб'єкт конституційних правовідносин».
- «Інавгурація президента як інститут конституційного права».

¹ Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львів. держав. ун-т внутрішніх справ, 2012. 332 с.

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Навіщо здобувачам вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 081 «Право», вивчати дисципліну «Конституційне право»? Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

Інтерактивне завдання №2

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення «Місце конституційного права в системі національного права України». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

III. Надати визначення понять:

конституційне право як галузь права, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, соціальний зміст конституційного права, юридичний зміст конституційного права, джерела галузі конституційного права України, функції конституційного права, принципи конституційного права, суверенітет народу, потенційний суверенітет, реальний суверенітет, влада, система конституційного права України, конституційно-правова норма, матеріальні норми, процесуальні норми, імперативні норми, диспозитивні норми, регулятивні норми, охоронні норми, факультативні норми, ситуаційні норми, спеціалізовані норми, дефінітивні норми, загальні норми, норми-принципи, установчі норми, гарантуючі норми, оперативні норми, колізійні норми, конституційно-правовий інститут, загальні інститути, головні інститути, початкові інститути, суб'єкти конституційно-правових відносин, об'єкти конституційно-правових відносин, юридичні факти, правоздатність, дієздатність, джерела конституційного права, наука конституційного права України, функції науки конституційного права, предмет науки конституційного права, методологія науки конституційного права, система науки конституційного права, джерела науки конституційного права, конституційне право як навчальна дисципліна.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Конституційне право України належить до публічних галузей права, оскільки:

- а) регулює відносини у сфері публічної адміністрації;
- б) метод правового регулювання цієї галузі здійснюється на імперативних засадах;
- в) має специфічний метод правового регулювання;
- г) предмет правового регулювання цієї галузі пов'язаний із публічним здійсненням влади народу;
- д) предметом цієї галузі є найважливіші суспільні відносини.

2. Основи правового статусу людини і громадянина, основи народовладдя, засади побудови Української держави, засади організації та функціонування державної влади тощо характеризують:

- а) зміст конституційно-правового регулювання;
- б) конституційні правовідносини;
- в) ознаки конституційного права;
- г) предмет конституційно-правового регулювання;
- д) суб'єкт конституційно-правового регулювання.

3. Політичні та інші найважливіші суспільні відносини в Україні, зміст яких полягає в утвердженні та гарантуванні конституційних прав і свобод людини, реалізації публічної влади Українським народом, Українською державою та територіальними громадами, а також забезпеченні взаємодії громадянського суспільства з державою на паритетних засадах, – це:

- а) конституційне право;
- б) предмет конституційного права;
- в) метод конституційного права;
- г) конституційне право як наука;
- д) конституційне право як навчальна дисципліна.

4. Предмет конституційного права України опосередковує:

- а) відносини, що визначають характер зв'язку між державою і конкретною особою;
- б) відносини між державами та державоподібними утвореннями;
- в) особисті майнові та немайнові відносини;
- г) відмінності між людьми, закладені природою, притаманні їм від народження: етнічна належність, статеві й вікові особливості, фізичні можливості, інтелектуальні здібності та ін.;
- д) відносини, пов'язані з вирішенням міжнародних спорів.

5. До структури предмета конституційного права як однієї із публічних галузей права належить наступний структурний елемент:

- а) зобов'язальні відносини;
- б) відносини, пов'язані із вирішенням публічних спорів;
- в) правовий статус органів законодавчої, виконавчої та судової влади, глави держави,
- г) відносини, що складаються у сфері публічного адміністрування;
- д) відносини, які виникають з права приватної власності.

6. Відносини, які входять до складу предмету правового регулювання конституційного права України як галузі права:

- а) відносини управління;
- б) найважливіші суспільні відносини, які виникають в економічній, соціальній, духовній, культурній сферах;
- в) особисті немайнові відносини;
- г) відносини у сфері укладання адміністративних договорів;
- д) відносини у сфері проектної діяльності.

7. До відносин, що визначають основні засади функціонування державно-владного механізму можна віднести такі:

- а) державний суверенітет, конституційний лад, якісні характеристики держави;
- б) економічну та ідеологічну багатоманітність, множинність форм власності, гарантії соціального забезпечення членів суспільства, право на підприємницьку діяльність;
- в) основи правового статусу людини й громадянина, тобто її правове становище в суспільстві та державі, належність до громадянства, державно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина;
- г) законність, демократичність, гуманізм, поділ влади, соціальна спрямованість;
- д) здійснення влади народом безпосередньо на виборах, референдумах, мітингах, демонстраціях або через систему представницьких органів.

8. Система способів, прийомів цілеспрямованого юридичного впливу норм конституційного права на суспільні відносини, що є предметом конституційно-правового регулювання, – це:

- а) предмет конституційного права;
- б) конституційне право України;
- в) метод конституційного права;
- г) функції конституційного права;
- д) режим конституційного права.

9. Специфіка конституційного методу правового регулювання полягає у такому:

а) є специфічним способом владного впливу держави на суспільні відносини, який здійснюється за допомогою юридичних засобів;

б) є сукупністю способів регулювання політико-правових суспільних відносин, які становлять предмет конституційного права;

в) охороняє та регулює найбільш важливі політико-правові суспільні відносини;

г) має системоутворюючу властивість;

д) є системою конституційних норм та принципів.

10. Метод правового регулювання, який є традиційним в конституційному праві України:

а) діалектичний;

б) імперативний;

в) соціологічний;

г) універсальний;

д) децентралізації.

11. Метод, який має спонукальний характер конституційних приписів щодо суб'єктів конституційного права:

а) метод конституційного зобов'язання;

б) метод ліцензування;

в) метод квотування;

г) метод заохочення;

д) установчий метод.

12. «Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо: 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції» (ст. 90 Конституції України) – це:

а) охоронювальний метод;

б) метод конституційної вимоги;

в) метод конституційного зобов'язання;

г) метод заохочення;

д) установчий метод.

13. «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання» (ч. 1 ст. 35 Конституції України) – це:

а) метод квотування;

б) метод заохочення;

в) метод конституційного зобов'язання;

г) метод дозволу;

д) установчий метод.

14. До спеціальних методів конституційно-правового регулювання належить:

- а) установчий метод;
- б) методів дозволів;
- в) диспозитивний метод;
- г) імперативний метод;
- д) метод конституційного зобов'язання.

15. Положення Конституції України «Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг 35 років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед виборами років та володіє державною мовою» (ч. 2 ст. 103 Конституції України) – це:

- а) установчий метод;
- б) регулятивний метод;
- в) охоронювальний метод;
- г) метод заборон;
- д) заборонювальний метод.

16. Положення Конституції України «Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей» – це:

- а) метод заборони;
- б) метод уповноваження;
- в) метод зобов'язання;
- г) метод декларації;
- д) метод дозволу.

17. «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції), – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) установчий метод;
- в) регулятивний метод;
- г) заборонювальний метод;
- д) метод заохочення.

18. «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1 Конституції України) – це:

- а) охоронювальний метод;
- б) регулятивний метод;

- в) установчий метод;
- г) заборонювальний метод;
- д) метод заохочення.

19. Сукупність конституційно-правових норм, інститутів та принципів, що об'єктивно взаємодіють і регулюють суспільні відносини, які становлять предмет конституційного права, – це:

- а) предмет конституційного права;
- б) система конституційного права;
- в) методи конституційного права;
- г) конституційно-правова норма;
- д) інститут конституційного права.

20. Систему конституційного права становлять:

- а) інститути, підгалузі права;
- б) принципи, норми, інститути;
- в) норми, інститути, юридичні факти;
- г) принципи, норми, галузі права;
- д) інститути, принципи, суб'єкти права.

21. Встановлене або санкціоноване державою одиничне, формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює або охороняє суспільні відносини, – це:

- а) конституційно-правова норма;
- б) конституційно-правові інститути;
- в) конституційно-правові принципи;
- г) предмет конституційного права;
- д) метод конституційного права.

22. До загальних видових ознак конституційно-правової норми слід віднести:

- а) безвиняткова обов'язковість для обмеженого кола суб'єктів конституційного права;
- б) має вузькофункціональну спрямованість;
- в) не є стабільною;
- г) обмеженість і підпорядкованість конституційно-правової норми;
- д) підвищений рівень охорони з боку держави.

23. Чим не відрізняються конституційно-правові норми від норм інших галузей права:

- а) своїм змістом, сферою суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані;
- б) джерелами, в яких вони містяться, оскільки найважливіші норми

закріплені в Конституції України і мають найвищу юридичну силу;

в) установчим характером своїх приписів, оскільки конституційно-правові норми визначають форми правових актів, порядок їх прийняття і опублікування, компетенцію державних органів;

г) особливостями внутрішньої структури;

д) регулюють певні суспільні відносини, складаються із гіпотези, диспозиції та санкції.

24. За структурою конституційно-правові норми повинні містити:

а) гіпотезу та санкцію;

б) гіпотезу, диспозицію та санкцію;

в) диспозицію та санкцію;

г) лише гіпотезу;

д) будь-який з елементів або всі елементи.

25. Конституція України не має чіткого механізму, який забезпечував би підпорядкованість принципам конституційного права інших його норм, тому що:

а) норми конституційного права не мають вищої юридичної сили;

б) норми конституційного права встановлюються главою держави;

в) норми конституційного права мають підзаконний характер;

г) більшість норм конституційного права мають диспозитивний характер;

д) всі норми конституційного права (як принципи, так й інші норми) мають однакову юридичну силу.

26. Елемент структури конституційно-правової норми, що визначає саму модель правил вольової поведінки або діяльності суб'єктів конституційного права, незалежно від їх волі, і містить правовий припис про їх діяльність в умовах, передбачених гіпотезою, – це:

а) структура конституційного права;

б) норма конституційного права;

в) санкція норми конституційного права;

г) диспозиція норми конституційного права;

д) гіпотеза норми конституційного права.

27. Норма Конституції України, яка визначає, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, містить:

а) лише диспозицію;

б) лише санкцію;

в) лише гіпотезу;

г) гіпотезу і санкцію;

д) гіпотезу, диспозицію і санкцію.

28. *Норма Конституції України, яка визначає, що закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений, якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, містить:*

- а) лише диспозицію;
- б) гіпотезу і диспозицію;
- в) диспозицію і санкцію;
- г) гіпотезу і санкцію;
- д) гіпотезу, диспозицію і санкцію.

29. *Який структурний елемент у складі конституційно-правової норми пропонують виділяти дослідники замість санкції:*

- а) прямі санкції;
- б) абсолютно-визначені санкції;
- в) альтернативні санкції;
- г) відносно-визначені санкції;
- д) курацію.

30. *За способом правового регулювання конституційно-правові норми класифікують на:*

- а) імперативні та диспозитивні;
- б) матеріальні та процесуальні;
- в) норми загальної дії та норми обмеженої дії;
- г) постійні, тимчасові та виключні;
- д) прямі та бланкетні.

31. *Норма конституційного права, яка закріплена в ст. 8 Конституції України: «Норми Конституції є нормами прямої дії», належить до:*

- а) диспозитивних норм;
- б) норм-принципів;
- в) імперативних норм;
- г) конкретних норм;
- д) норм-дефініцій.

32. *Норми конституційного права, які мають абсолютно-визначений характер та передбачають єдиний варіант правомірної поведінки суб'єктів конституційного права, – це:*

- а) диспозитивні норми;
- б) матеріальні норми;
- в) норми загального змісту;
- г) імперативні норми;
- д) норми-принципи.

33. Ст. 106 Конституції України: «Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України» – це:

- а) зобов'язуюча норма;
- б) диспозитивна норма;
- в) уповноважуюча норма;
- г) тимчасова норма;
- д) надзвичайна норма.

34. Норми конституційного права України, які є правилами поведінки, що набувають сили імперативної норми, призупиняючи повно або частково дію інших конституційних норм за умови введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, – це:

- а) зобов'язуючі норми;
- б) диспозитивні норми;
- в) виключні норми;
- г) постійні норми;
- д) норми-дефініції.

35. Норми конституційного права України, які належать до норм загального змісту, – це:

- а) імперативні і диспозитивні норми;
- б) процесуальні норми;
- в) уповноважуючі і забороняючі норми;
- г) норми-принципи і норми-дефініції;
- д) матеріальні норми.

36. Розділ Конституції України, який визначає порядок і строки здійснення повноважень органами державної влади, місцевого самоврядування, судової влади та прокуратури, – це:

- а) прикінцеві положення;
- б) загальні засади;
- в) перехідні положення;
- г) преамбула;
- д) додаткові положення.

37. Ст. 1 Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» відображає:

- а) диспозитивну норму;
- б) конкретну за змістом норму;
- в) норму-принцип;
- г) загальну за змістом норму;
- д) декларативну норму.

38. *Норма-строк Конституції України відображена в:*

- а) ст. 97 Конституції України про порядок подання звіту Кабінетом Міністрів України про виконання Державного бюджету України;
- б) ст. 85 Конституції України про перелік повноважень Верховної Ради України;
- в) ст. 96 Конституції України про період затвердження Державного бюджету України;
- г) ст. 81 Конституції України щодо рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата України;
- д) ст. 106 Конституції України про повноваження Президента України.

39. *Основний елемент системи конституційного права, який об'єднує відносно відокремлену групу взаємозумовлених та взаємопов'язаних норм конституційного права, що регулюють конкретні сторони чи елементи суспільних відносин, врегульованих конституційним правом, – це:*

- а) галузь права;
- б) підгалузь права;
- в) система конституційного права;
- г) інститут конституційного права;
- д) структура конституційного права.

40. *Інститути конституційного права за внутрішньою структурою класифікуються на:*

- а) головні та загальні;
- б) конституційні та законодавчі;
- в) прості та складні;
- г) охоронні, регулятивні та установчі;
- д) галузеві та міжгалузеві.

41. *Інститути конституційного права за внутрішньою структурою класифікують на:*

- а) загальні та спеціальні;
- б) генеральні, основні та субінститути;
- в) соціальні та державні;
- г) галузеві та міжгалузеві;
- д) установчі та охоронні.

42. *Інститути конституційного права за функціональною роллю в правовому регулюванні суспільних відносин класифікують на:*

- а) установчі, регулятивні та правоохоронні;
- б) галузеві та міжгалузеві;
- в) генеральні інститути, основні та субінститути;
- г) конституційні та законодавчі;
- д) політичні та економічні.

43. Регулюють інтегровані сфери суспільних відносин, можуть поєднувати декілька споріднених інститутів, практично є відображенням структурного поділу Конституції України – це:

- а) конституційні інститути;
- б) субінститути;
- в) головні інститути;
- г) комплексні інститути;
- д) установчі інститути.

44. До інститутів конституційного права України належить:

- а) інститут екологічних прав та обов'язків громадян;
- б) виборче право;
- в) муніципальне право;
- г) інститут основ правового статусу людини і громадянина;
- д) інститут державної служби.

45. До субінститутів у конституційному праві України можна віднести:

- а) інститут основ конституційного ладу України;
- б) інститут парламентаризму;
- в) інститут державної влади;
- г) інститут притягнення депутата до юридичної відповідальності;
- д) інститут Державного Герба.

46. До міжгалузевих інститутів у конституційному праві можна віднести:

- а) інститут депутатського запиту;
- б) інститут фінансування виборів та референдумів;
- в) інститут законодавчої влади;
- г) інститут юридичної відповідальності;
- д) інститут складання присяги.

47. До інституту конституційного будівництва у конституційному праві можна віднести:

- а) місцеве самоврядування;
- б) юридичну конституцію;
- в) громадянство (постійний зв'язок особи і держави);
- г) конституційні закони;
- д) територіальна організація України.

48. Конституційний інститут основ правового статусу людини і громадянина є:

- а) загальним;
- б) головним;
- в) початковим;
- г) галузевим;
- д) охоронним.

49. Відповідно до структурно-функціональної спрямованості інститут передвиборної агітації – це:

- а) основний інститут;
- б) підгалузь права;
- в) комплексний міжгалузевий інститут;
- г) генеральний інститут;
- д) субінститут.

50. Фундаментальні засади, в яких втілюється сутність і політико-правове призначення галузі конституційного права – це:

- а) джерела конституційного права;
- б) функції конституційного права;
- в) принципи конституційного права;
- г) норми конституційного права;
- д) інститути конституційного права.

51. Найбільш узагальнені керівні засади, ідеї, концепції конституційно-правового регулювання суспільних відносин, які прямо закріплені в Конституції та законах України, – це:

- а) спеціальні принципи конституційного права;
- б) загальні принципи конституційного права;
- в) ознаки конституційного права;
- г) предмет конституційного права;
- д) об'єкт конституційного права.

52. До юридичних властивостей принципів конституційного права України відносять:

- а) верховенство права;
- б) є правотворчими орієнтирами законодавства України;
- в) мають соціальний характер;
- г) являють собою регулятор майнових та немайнових відносин;
- д) встановлюють сукупність діючих головних засобів регулювання суспільних відносин.

53. *Нормативне закріплення принципу конституційного права України означає, що:*

а) принцип конституційного права не є основою, на якій базуються всі інші норми конституційного права як галузі права;

б) кожен принцип конституційного права повинен міститись у тій чи іншій конституційно-правовій нормі;

в) норма конституційного права буде принципом тільки у тому разі, коли вона повністю незалежна від усіх інших принципів;

г) принципи конституційного права не обов'язково закріплюються у конституційно-правових нормах;

д) принципи конституційного права відмежовуються від інших норм цієї галузі, які за своєю суттю є принципами інших галузей українського права.

54. *Положення «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» розкриває зміст:*

а) принципу верховенства;

б) принципу демократизму;

в) принципу універсальності;

г) принципу системності;

д) принципу гуманізму.

55. *В якому елементі конституційно-правових відносин розкривається природа конституційно-правових зв'язків::*

а) в об'єкті конституційно-правових відносин;

б) у суб'єктах та об'єкті конституційно-правових відносин;

в) у змісті суб'єктивних прав і юридичних обов'язків суб'єктів конституційно-правових правовідносин;

г) у жодному із елементів природа конституційно-правових зв'язків не розкривається;

д) через реалізацію суб'єктами своїх суб'єктивних прав у конституційно-правових відносинах, виконання об'єктивних обов'язків при цьому не враховується.

56. *Структура конституційно-правових відносин має у своєму складі:*

а) суб'єкт, об'єкт, юридичний факт;

б) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивні права та обов'язки, об'єктивні права та обов'язки;

в) суб'єкт, об'єкт, суб'єктивну сторону, об'єктивну сторону;

г) суб'єкт, об'єкт, зміст, юридичний факт;

д) суб'єкт, об'єкт та зміст.

57. Встановлені юридичними нормами вид і міра можливої поведінки суб'єктів конституційних правовідносин, спрямовані на реалізацію конституційних прав і свобод людини:

- а) об'єктивне конституційне право;
- б) матеріальне конституційне право;
- в) регулятивне конституційне право;
- г) суб'єктивне конституційне право;
- д) процесуальне конституційне право.

58. Конституційно-правові відносини за змістом бувають:

- а) матеріальні;
- б) установчі;
- в) правовстановлюючі;
- г) строкові;
- д) правоохоронні.

59. Пріоритетним суб'єктом конституційно-правових відносин є:

- а) народ;
- б) органи державної влади;
- в) органи місцевого самоврядування;
- г) органи державної влади та місцевого самоврядування та їх посадові особи;
- д) територіальні громади.

60. Система знань у галузі конституційного права, одержаних наукою конституційного права та практикою конституційного будівництва і реалізації конституційного права, – це:

- а) галузь конституційного законодавства;
- б) наука конституційного права;
- в) предмет конституційного права;
- г) метод конституційного права;
- д) навчальна дисципліна конституційного права України.

61. Зовнішня форма об'єктивації встановлених чи санкціонованих Українським народом, Українською державою, територіальними громадами чи громадською спільнотою Автономної Республіки Крим конституційно-правових норм, які мають належну юридичну силу, – це:

- а) конституційне право;
- б) предмет конституційного права;
- в) метод конституційного права;
- г) конституційне право як наука;
- д) джерела конституційного права.

62. *Закони, за допомогою яких вносяться зміни та доповнення до чинної Конституції України, які приймаються за прямим приписом Конституції і в складнішому порядку, ніж звичайні закони, – це:*

- а) конституційні закони;
- б) органічні закони;
- в) поточні закони;
- г) номінальні закони;
- д) ординарні закони.

63. *Вкажіть ключову властивість конституційного звичаю:*

- а) рішення суду в конкретній справі, юридичне обґрунтування якого надалі стає правилом;
- б) має нормативний характер;
- в) приймається за прямим приписом Конституції України;
- г) є правилом державно-політичної практики, що має усний характер;
- д) має юридичний характер.

64. *Угода між правотворчими (не менше двох) суб'єктами права, що має нормативний характер, – це:*

- а) міжнародні угоди України;
- б) органічні закони;
- в) конституційний договір;
- г) нормативний договір;
- д) правова доктрина.

65. *Наука конституційного права України належить до системи:*

- а) базових наук;
- б) галузевих наук;
- в) міжгалузевих наук;
- г) прикладних наук;
- д) є виключно теоретичною наукою.

66. *Наука конституційного права України є системою:*

- а) ідей, концепцій, теорій, вчень про основні права та обов'язки громадян;
- б) ідей, концепцій, теорій, вчень про становлення української державності;
- в) ідей, концепцій, теорій, вчень про конституційне право як галузь національного права;
- г) політичних ідей, концепцій, теорій та вчень;
- д) ідей, концепцій, теорій, вчень стосовно становлення державної влади України.

67. Функції науки конституційного права:

- а) політична, методологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- б) методологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- в) політична, методологічна, ідеологічна, прогностична, комунікативна та експертна;
- г) політична, методологічна, ідеологічна, прогностична;
- д) прогностична, експертна, ідеологічна.

68. Система принципів, правил, прийомів і способів пізнання конституційно-правових явищ – це:

- а) предмет науки конституційного права;
- б) об'єкт науки конституційного права;
- в) метод науки конституційного права;
- г) інститут науки конституційного права;
- д) ідеологічні засади науки конституційного права.

69. Метод науки конституційного права, що дозволяє зберегти та розвинути принцип цілісності у вивченні того чи того предмета дослідження, охопити не тільки основні, а й усі подібні явища і, в такий спосіб, встановити та проаналізувати у сукупності цілий процес появи та розвитку відповідного предмета, встановити його основні зв'язки, зони впливу, – це:

- а) метод системного підходу;
- б) метод зобов'язання;
- в) імперативний метод;
- г) догматичний метод;
- д) метод аналізу.

70. В Україні конституційне (державне) право як навчальна дисципліна викладалося:

- а) з 1894 р.;
- б) з 1863 р.;
- в) з 1855 р.;
- г) з 1851 р.;
- д) з 1899 р.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 7. Ст. 2597.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. С. 289. Ст. 1137.

Спеціалізована література:

1. Антонова О. Р. Система конституційно-правових принципів регулювання шлюбу і сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 46-53.
2. Астанкевич Ю. І. Щодо форм та методів міжнародного контролю за дотриманням міжнародних договорів. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 177-184.
3. Барегамян С. Х., Козлова В. В., Орлова В. Є. Проблеми та перспективи удосконалення забезпечення конституційного права на достатній життєвий рівень в контексті міжнародного досвіду. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 72. С. 22-31.
4. Білоскурська О. В. Конституційна доктрина в системі сучасних джерел конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 69-73.
5. Боняк В. О. «Конституційно-правові засади», «конституційно-правові основи» та «конституційно-правові принципи»: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету*

- внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 64-76.
6. Боняк В. О. Поняття конституційно-правової норми та її роль у механізмі організації та функціонування органів охорони правопорядку України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 34-47.
 7. Гавриленко В. Трансформація державного суверенітету в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та реалізації: моногр. Одеса: Фенікс, 2017. 136 с.
 8. Гергелійник В. О. Взаємозв'язок конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування з іншими соціальними правами людини. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 15-23.
 9. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм сучасного розвитку системи права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 39 с.
 10. Годованик Є. В. Ефективність конституційно-правових норм: теоретико-методологічні аспекти: моногр. Одеса: Фенікс, 2019. 355 с.
 11. Годованик Є. В. Конституційно-правова норма та її відображення в Європейському праворозумінні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 80-85.
 12. Гусейнова Ф. Е. Юридична природа двосторонніх міжнародних договорів у сфері охорони здоров'я. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 160-166.
 13. Гутник В. В., Яворський Я. Т. Право міжнародних договорів у наукових працях Херша Лаутерпахта. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 69. С. 438-443.
 14. Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права*. 2017. № 4. С. 59-68.
 15. Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2021. 36 с.
 16. Забокрицький І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теорія та практика: моногр. Київ: Вид-во Людмила, 2020. 395 с.
 17. Заморська Л. Системний підхід у конституційному праві: загальнотеоретичний зміст. *Право України*. 2016. № 6. С. 107-113.
 18. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
 19. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53-59.

20. Ковальчук В. Б. Народний суверенітет та права людини в європейській доктрині конституціоналізму. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 1. С. 4-9.
21. Ковальчук І. М. Співвідношення міжнародного договору та міжнародного звичаю в системі джерел міжнародного публічного права. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право*. 2022. Вип. 35. С. 19-26.
22. Козюбра М. І. Конституційне право: галузь права чи особлива базова підсистема – стрижень національної системи права. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. С. 70-76.
23. Колюх В. В. До питання щодо предмета політології та науки конституційного права. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 76. С. 25-34.
24. Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 73-77.
25. Копильцов І. В. Актуальні проблеми пріоритетного застосування міжнародних договорів у національному праві. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 223-229.
26. Кофман Б. Я. Принципи інституту громадянства в конституційному праві держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4. С. 31-36.
27. Кравець Т. Є. Політико-правовий аналіз Конституції Пилипа Орлика 1710 року. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 51. С. 218-224.
28. Красовський К. Ю. Прийняття Конституції України як визначний крок в імплементації природних прав людини. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 35-48.
29. Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
30. Маринів І. І., Рудай Л. В. Проблема застосування застережень до міжнародних договорів з прав людини. *Право та інновації*. 2021. № 1. С. 68-73.
31. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С. 79-87.
32. Матат А. В. Загальні принципи права як сучасне джерело конституційного права України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 426-430.
33. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
34. Москалюк О. В. Подолання прогалін у конституційному праві. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 95-98.

35. Моткова О. Д. Пряма дія норм Конституції України у сферах реалізації та захисту прав людини: питання теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
36. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
37. Новіцький В. В. Судовий прецедент як джерело права в контексті захисту прав і свобод людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 232-236.
38. Носач А. В. Захист державного суверенітету і територіальної цілісності України: кримінологічне дослідження: моногр. Харків: Панов, 2020. 372 с.
39. Омельченко Н. Л. Джерела парламентського права України: проблеми систематизації та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30 (1). С. 36-39.
40. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
41. Панкевич І. М., Семків В. О. Вчення Леона Петражицького в сучасній Україні: доктринальний вплив на теорію права та конституційне право. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 144-152.
42. Поличко Т. В., Бисага Ю. М., Берч В. В., Дешко Л. М., Нечипорук Г. Ю., Петрецька Н. І. Верховенство конституційних норм у національній системі права: моногр. Ужгород: РІК-У, 2021. 220 с.
43. Проценко І. М. Сучасні проблеми застосування міжнародних договорів та міжнародних звичаїв у внутрішньому праві України. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 456-465.
44. Пуртова А. А. Міжнародні договори у системі джерел правового регулювання консульської діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 69. С. 456-460.
45. Ребкало М. М., Олійник В. С. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод як джерело конституційного права України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2021. № 1. С. 7-18.
46. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: моногр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 540 с.
47. Ромінський Є. В. Питання миру в середньовічних вітчизняних міжнародних та міжкнязівських договорах. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 291-296.
48. Ромінський Є.В. Міжнародні договори в історико-правовій реальності Давньої Русі: аксіологічний підхід. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 152-158.

49. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
50. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. 2-ге вид. Ужгород: Гельветика, 2020. 647 с.
51. Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. *Право України*. 2017. № 7. С. 30-38.
52. Скрипнюк О. Академічна школа конституційного права. *Право України*. 2014. № 5. С. 213-223.
53. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
54. Спінчевська О. М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення: моногр. Київ: КНТ, 2022. 245 с.
55. Стрибко Т. І. Юридична природа конституційного нормативно-правового договору та особливості його договірному процесу. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 15-25.
56. Сучасний унітаризм: доктрина і практика: моногр. / [Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Юридична думка, 2021. 513 с.
57. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17-26.
58. Товпеко Я. К. Реалізація конституційно-правових норм про права людини щодо сексуальних меншин: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
59. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
60. Трансформація принципів українського конституціоналізму на сучасному етапі: колектив. моногр. Одеса: Гельветика, 2022. 176 с.
61. Фединяк Г. С. Відповідність назв структурних частин міжнародних двосторонніх договорів за участю України їх тексту (на прикладі угод про соціальне забезпечення). *Правова держава*. 2021. № 41. С. 115-121.
62. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
63. Худояр Л.В. Концепція принципу рівності в конституційних актах УСРР – УРСР 1917 – 1937 рр. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 514-521.
64. Чепік-Трегубенко О. С. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3. С. 121-127.

65. Чехович Т. В. Сутність та зміст конституційного принципу рівності громадян перед законом *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 42. С. 37-45.
66. Чернолуцкий Р. В. Нормопрекування в конституційному праві України: парадигма процесуально-стадійного забезпечення актуальних питань. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 2. С. 54-60.
67. Чернолуцкий Р. В. Феноменологія нормопроєктної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 35 с.
68. Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 358 с.
69. Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики): до 25-річчя Конституції України. Київ: Мишалов Д. В., 2021. 116 с.
70. Шигаль Д. А. Джерельна база порівняльного історико-правового дослідження: питання методики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4. С. 78-88.
71. Щокін Ю. Конституційна норма щодо міжнародно-правових звичаїв: обґрунтування доцільності і змісту. *Право України*. 2017. № 6. С. 98-105.
72. Яковлев А. А. Конституційний процес у сучасній Україні: теоретичні основи і правова практика: моногр. Харків: Право, 2020. 350 с.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Сьогодні дедалі більше зростає значення науки конституційного права з огляду на те, що Україна розвивається як демократична, соціальна, правова держава. У цій ситуації слід встановити безпосередній зв'язок між даним процесом і динамікою науки конституційного права, яка стрімко розвивається, оновлюється, потребуючи принципово нових форм і конструкцій. Втім центральним терміном у понятійному апараті сучасної науки конституційного права залишається «конституціоналізм». При цьому розуміння правової природи і змісту конституціоналізму із часів радянської влади залишається дискусійним і не є усталеним, що слугує приводом для ведення тривалої наукової полеміки.

Конституціоналізм – це складна політико-правова система, що базується на низці основних принципів, вироблених людством у процесі свого розвитку, які стали світовими стандартами будівництва й формування демократичної держави і громадянського суспільства. Конституціоналізм, хоч і не є похідним від конституції держави, як вважають деякі конституціоналісти, проте нерозривно пов'язаний з нею. Конституція – це обов'язковий атрибут конституціоналізму. Без неї він перетворюється на політичну декларацію або в ліпшому разі – на філософський світогляд певної інтелектуальної частини суспільства¹.

Зародження українського конституціоналізму пов'язано, насамперед, з Національно-визвольною війною українського народу 1648–1654 рр. під проводом гетьмана Б. Хмельницького та Гетьманщиною. Сучасниками Хмельницького є низка актів, які мали вагоме конституційне значення і ознаменували побудову української державності, яка неможлива без перебігу конституційних процесів: *Зборівська угода* (1649 р.), *Переяславські (Березневі) статті Богдана Хмельницького* (1654 р.), *Гадяцький трактат* (1658 р.), різні «статті (конституції)» пізніших років².

Так, за Зборівською угодою практично визначалася автономія козацької території в межах Київського, Чернігівського і Брацлавського воєводств із столицею в Чигирині тільки з номінальним підпорядкуванням польській короні. Територія козацької автономії поділялася на 16 полків (адміністративно-територіальних одиниць); водночас українська старшина мала не тільки військову владу, а й права вищих цивільних чиновників, тобто повноваження щодо адміністративного управління.

Відповідно до Березневих статей Лівобережна Україна віддавалася під протекторат Московської держави, на правах автономії із збереженням військово-адміністративної системи на чолі з гетьманом та мала право підтримувати відносини з іноземними державами.

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

² Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ, 1995. 624 с.

Однак невдовзі відносини з Москвою загострилися, перш за все тому, що гетьмана і козацьку старшину, які плекали ідеї української державності, не задовольняли умови Переяславського договору та вектор розвитку відносин із Московією. Конфлікт інтересів Української держави із Московією виник через різні погляди учасників договору на його умови, адже Московія крізь призму територіальної політики розглядала Україну як нове територіальне надбання, яке входить до численних її провінцій і володінь, прагненням козацької старшини було заручитися допомогою Московії у боротьбі з Польщею, однак в подальшому вона не бачила перспективи територіального підпорядкування, зважаючи на виключний союз.

Політику Б. Хмельницького продовжив гетьман І. Виговський, який у вересні 1658 р. уклав Гадяцький договір із Польщею з метою отримати допомогу у війні проти Москви.

Відповідно до договору Україна поверталася до складу Польщі на правах повної автономії з назви «Велике князівство Російське».

Східна Україна (воєводства Київське, Брацлавське та Чернігівське) повинна була стати державним утворенням (зі своїми міністрами, скарбницею, грошовою одиницею) як і Велике князівство Литовське, а Сейм (орган законодавчої влади) мав бути загальним із Польщею і Литвою; при цьому главою Великого князівства Російського (тобто України) мав стати гетьман, який обирався б усіма станами; передбачалося, що збройні сили повинні були знаходитися в розпорядженні гетьмана; права католицької та православної віри зрівнювалися.

У травні 1659 р. польський сейм затвердив Гадяцький договір, а в червні 1659 р. відбулася присяга Війська Запорозького польському королю.

Але згодом у 1663 р. Гетьманщину було розділено на дві частини: Правобережну, гетьманом якої обраний П. Тетеря і яка залишилася під верховенством Польщі, та Лівобережну, гетьманом якої був обраний І. Брюховецький – під верховенством Москви¹.

Зокрема, 5 квітня 1710 р. було укладено **Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького**. У вітчизняній літературі цей акт отримав назву «**Конституція Пилипа Орлика**». Документ, написаний латинню і староукраїнською, під сильним впливом передових тоді західноєвропейських наукових доктрин (природних прав, поділу влади тощо), передбачав таку модель організації державної влади в Україні, яка базувалася б на засадах принципу поділу влади (законодавча влада мала належати Раді, членами якої повинні стати полковники зі своєю старшиною, сотники, «генеральні радники від усіх полків» та «посли від Низового Війська Запорозького»; виконавча – Гетьманові, а судова – Генеральному суду), мав вступну частину та 16 статей. За оцінкою істориків, Конституція Пилипа Орлика є однією з перших європейських конституцій нового часу.

¹ Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ, 1996. 696 с.

Законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту, до якої входять генеральні старшини, цивільні полковники від міст, генеральні радники (делегати від полків з людей розважливих і заслужених), полкові старшини, сотники та представники від Запорозької Січі (ст. 6). Генеральній Раді належало працювати сесійно, тричі на рік – в січні (на Різдво Христове), квітні (на Великдень) і жовтні (на Покрову). На своїх зборах Генеральна Рада розглядає питання про безпеку держави, спільне благо, інші громадські справи, заслуховує звіти гетьмана, питання про недовіру йому, за поданням гетьмана обирає генеральну старшину.

Найвищу виконавчу владу мав гетьман, влада якого була довічною. У період між сесійними зборами Генеральної Ради виконував її повноваження. Можливості гетьмана і його владні повноваження було значно обмежено ст. 6, 7 і 8. Відповідно до цих положень гетьман не мав права розпоряджатися державним скарбом та землями, проводити власну кадрову політику, вести самостійну зовнішню політику. Йому також було заборонено створювати якусь власну адміністрацію, він не міг застосовувати покарання до винних. Для задоволення матеріальних потреб гетьманові виділялись певні рангові маєтності з чітко визначеними прибутками, проте лише на час його перебування на посаді¹.

На жаль, після того, як російський імперський режим ліквідував Гетьманщину в Україні й посилив гніт українського народу, розвиток конституційно-правової думки в Україні майже було припинено на довгі десятиліття – аж до другої половини XIX століття. Несприятливими були й умови її розвитку також у Західній Україні, яка входила до складу Австро-Угорської імперії, попри те, що після революції 1848 р. у ній розпочалися трансформаційні процеси, які завершилися створенням конституційної монархії, благами якої могли користуватися й українці².

У 30–40-х роках XIX ст. культурно-просвітницька діяльність патріотичної української інтелігенції набула політичного забарвлення.

Основною метою своєї діяльності Кирило-Мефодіївське товариство вважало утвердження національно державної незалежності України з демократичним ладом на зразок Сполучених Штатів Америки або Французької Республіки у конфедеративній спілці таких самих незалежних слов'янських країн³.

Культурно-освітня діяльність в Західній Україні на початку XIX століття не була єдиним напрямком українізованого руху. Принагідно слід звернути увагу на розвиток національно-визвольного та революційного рухів, які поширювалися у багатьох сферах життєдіяльності суспільства, однак

¹ Кравченко В. В. Конституційне право України. Київ, 2006. 568 с.

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. /Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

³ Реєнта О., Терещенко Ю. Десять років незалежності України: минуле та сучасне державотворення. Київ, 2001. 102 с.

найбільшого піднесення зазнали в галузях освіти та культури. Наприклад, українська молодь під час польського повстання у 1830-1831 рр. приєднувалася до польських революційних об'єднань та організацій з метою вираження інтересів українського народу. Крім цього, у 1848 р., скориставшись революційними подіями, українська громадськість висунула вимогу поділу Галичини на польську й українську частини з приєднанням до останньої Закарпаття і Північної Буковини та надання цим об'єднаним землям широкої автономії у складі Австрії.

Початок ХХ ст. характеризується появою кількох нових конституційних документів, розроблених українськими вченими, серед них: проекти Григорія Андруського «Начерк Конституції Республіки» (1848–1850 рр.), Михайла Драгоманова «Проект основаній Устава украинского общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884 р.), Миколи Міхновського «Основний Закон Самостійної України» (1905 р.), Михайла Грушевського (викладений в його статті «Конституційне питання і українство в Росії», 1905 р.).

Період відродження національної Української держави (1917-1920 рр.) позначений появою великої кількості конституційно-правових актів, які передбачали різні варіанти організації державної влади в Україні. До них належать *Перший Універсал Української Центральної Ради* від 10 червня 1917 р., *Другий Універсал Української Центральної Ради* від 3 липня 1917 р., *Третій Універсал Української Центральної Ради* від 7 листопада 1917 р., *Четвертий Універсал Української Центральної Ради* від 9 січня 1918 р., *Конституція Української Народної Республіки* (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 р., *Закони про тимчасовий державний устрій України* від 29 квітня 1918 р., *Закон про тимчасове верховне управління та порядок законодавства в Українській Народній Республіці* від 12 листопада 1920 р., *Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії*, ухвалений Українською Національною Радою на засіданні 13 листопада 1918 р., та ін. До цієї групи конституційних актів можна віднести також і акти 30-40-х років ХХ ст., що були прийняті на українських землях, зокрема *конституційні акти Карпатської України* (березень 1939 р.), *Акт проголошення відновлення державності України* (30 червня 1941 р.), *Тимчасовий устрій УГВР* (1944 р.).

Серед цих актів провідне місце посідає *Конституція УНР* від 29 квітня 1918 р., яка юридично оформила відродження державності України. Це був прогресивний на ту пору документ, принципові положення якого зводилися до такого: Україна є суверенною, самостійною і ні від кого не залежною державою; вся влада в УНР належить народові України; за формою правління УНР є парламентарною республікою, верховним органом влади якої є Всенародні Збори; за формою державного устрою УНР – унітарна держава з широким місцевим самоврядуванням, територіальна організація влади в якій базується на дотриманні принципу децентралізації; відносини людини з

Українською державою будуються відповідно до принципів ліберальної (європейської) концепції прав людини; організація державної влади базується на засадах принципу поділу влади: органом законодавчої влади проголошуються Всенародні Збори, які формують інші гілки влади; вища виконавча влада належить Раді Народних Міністрів; вищим органом судової влади є Генеральний суд УНР.

За Конституцією УНР 1918 р. в Україні встановлювалася парламентарна республіка, але вона не була реалізована, оскільки владу захопив Павло Скоропадський.

За часів Гетьманату Скоропадського діяли тимчасові конституційні закони: *Закон про тимчасовий державний устрій України від 29.04.1918 р. та Закон про верховне управління Державою на випадок смерті, тяжкої хвороби і перебування поза межами Держави ясновельможного пана Гетьмана всієї України від 01.08.1918 р.*

Повалення гетьманського режиму внаслідок народного повстання, очоленого Директорією, відкрило шлях до подальшого конституційного розвитку України. Велике значення для відновлення конституційних засад УНР відіграла *Декларація Української Директорії* від 13 грудня 1918 р., відповідно до якої Україна знову проголошувалася республікою, скасовувалися всі закони та постанови гетьманського уряду, спрямовані «проти інтересів трудящих класів», поновлювалася дія демократичних принципів, проголошених Центральною Радою в її Універсалах.

За останній період існування УНР (12 листопада 1920 р.) було прийнято ще два конституційні акти: *Закон про тимчасове верховне управління і порядок законодавства в Українській Народній Республіці* та *Закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки*. В них проголошувалося верховенство влади народу, яка тимчасово здійснювалася Директорією, Державною Народною Радою і Радою Народних Міністрів на засадах поділу влади. Нереалізованими залишилися два проекти Конституції УНР, підготовлені Урядовою комісією з розроблення Конституції УНР та професором О. Ейхельманом, перший з яких передбачав унітарний устрій Української держави, а другий – федеративний.

Отже, за радянського періоду існування української державності було прийнято чотири *конституції (1919, 1929, 1937 і 1978 рр.)*. Доречно наголосити на тому, що це умовні конституції (квазіконституції), тому що вони не містили основоположних принципів конституціоналізму і відповідали радянській моделі влади, а саме: заперечення принципу поділу влади, залежне правосуддя тощо. Конституція УРСР повинна була симетрично відображати структуру і положення Конституції СРСР, серед яких містилися положення щодо суспільного ладу, диктатури пролетаріату, завдань комуністичного будівництва тощо. Однак ключовим чинником віднесення радянських конституцій до квазіконституцій є специфіка регулювання ними відносин людини і держави, які ґрунтувалися на засадах колективістської (класової)

концепції прав людини без належного врахування міжнародних норм у галузі прав людини та надійного гарантування прав і свобод людини й громадянина.

Новітній конституційний процес прийнято пов'язувати із *Декларацією про державний суверенітет України* від 16 липня 1990 р., яка утвердила невід'ємне право українського народу на самовизначення та проголосила нові принципи організації публічної влади та правового статусу людини й громадянина. У цьому процесі можна схематично виділити чотири основні етапи.

10 листопада Верховна Рада України затвердила новий склад Конституційної комісії, співголовами якої стали Президент України Л. Кучма та Голова Верховної Ради України О. Мороз. Завершився другий етап 8 червня 1995 р. укладенням Конституційного договору між Президентом України і Верховною Радою України про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України. Конституційний договір дозволив створити умови для прискорення конституційного процесу в Україні.

До прийняття Конституції України 1996 р. в Україні діяли окремі положення Конституції УРСР 1978 р. і радянського законодавства, які не суперечили новим відносинам (з деякими змінами та доповненнями), а також поступово створювалася нова законодавча і нормативно-правова база незалежної України.

Цей період можна охарактеризувати як «посткомуністичний». Українські депутати всіх рівнів, урядовці та посадові особи здебільшого були членами або недавніми членами комуністичної партії.

У 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України було укладено Конституційний договір про організацію державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України, що створило умови для подальшого конституційного процесу в Україні¹.

Чинна Конституція України 1996 р. закріплює нормативно-правову модель сучасного конституціоналізму в Україні. Однак процес практичної її реалізації свідчить про необхідність здійснення конституційної і політичної реформ. Здійснення політичної реформи неможливо без її конституційного забезпечення, що спричиняє можливість внесення змін і доповнень у Конституцію України.

У 2004 р. було прийнято Законом України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. № 2222. Цей Закон України, як відомо, вніс суттєві зміни щодо розподілу повноважень між Президентом, Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України, а також щодо переходу до найбільш поширеної в демократичних країнах Європи парламентсько-

¹ Тація В. Я., Тодика Ю. М. Конституційно-правові засади становлення української державності. Харків, 2003. 328 с.

президентської республіки. Втім від 30.09.2010 р. даний закон визнано неконституційним.

Конституційні зміни надали потужний імпульс для трансформації української політичної системи від президентсько-парламентської системи до більш парламентської.

Венеціанська комісія у своєму висновку на ці зміни до Конституції України оцінила їх загалом позитивно, насамперед за «збільшення парламентських рис політичної системи», та водночас зазначила, що прийняті конституційні зміни ще не повністю відповідають меті конституційної реформи, результатом якої має стати створення збалансованої та функціональної системи управління» та підсумувала, що «з метою приведення Закону про внесення змін до Конституції у відповідність з принципами плюралістичної демократії та верховенства права, закон має стати предметом подальшого обговорення і деякі вдосконалення мають бути зроблені, що потрібен час для пошуку реального консенсусу між усіма політичними силами і громадянським суспільством для збалансованої та узгодженої конституційної реформи, що забезпечило б легітимність нової Конституції та політичної системи в Україні»¹.

Однак досконалої конституційної моделі не було створено і у 2008 р. порушується питання про деяку конфліктність механізму здійснення державної влади, яка спричинила необхідність оновлення конституційного регулювання суспільних відносин тощо. Виходячи із даної необхідності, Президентом України В. Ющенком була створена Національна конституційна рада² для підготовки проекту Конституції.

Результатом роботи цієї Конституційної ради став проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 31.03.2009 р. № 4290 (внесений Президентом України В. Ющенком як суб'єктом законодавчої ініціативи до Верховної Ради України)³.

Цей законопроект було винесено на всенародне обговорення. У висновку Венеціанської комісії щодо цього документа, зокрема, зазначалося, що законопроект більш чітко (порівняно з чинною на ту пору редакцією Конституцією України) визначає повноваження державних органів і ліквідує певні джерела напруженості у відносинах між ними. Законопроект підтримував напівпрезидентську систему з подвійною виконавчою владою, а

¹ Про конституційну ситуацію в Україні : висновок; міжнародний документ від 17.12.2010 р. № 994_a36. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a36

² Про Національну Конституційну раду : Указ Президента України від 27.12.2007 р. № 1294/2007. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1294/2007>.

³ Про внесення змін до Конституції України : Проект Закону України від 31.03.2009 р. № 4290, внесений на всенародне обговорення Президентом України В. Ющенком.

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4290&skl=7

сфери постійного конфлікту між Президентом і Кабінетом Міністрів залишилися¹.

Втім створити збалансовану та функціональну систему управління, про яку зазначалося Венеціанською комісією, на практиці так і не вдалося. Політична криза була основною характеристикою того періоду.

У цьому контексті не можна нехтувати Рішенням Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 р., яким було відновлено первинну редакцію Конституції України². У тексті даного рішення зазначено: «**Конституційний Суд України** виходить з того, що визнання неконституційним Закону № 2222 у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм **Конституції України**, які були змінені, доповнені та виключені Законом № 2222».

Цей період конституційної реформи закінчився визнанням Конституційним Судом України Закону № 2222 неконституційним «через порушення конституційної процедури його розгляду і прийняття», тобто фактичним скасуванням змін до Конституції України та поновленням попередньої редакції.

Тож цей період можна визначити «конституційною реформою з нульовим ефектом» як для становлення українського конституціоналізму, так і для розвитку суспільства та держави. Необхідність конституційної реформи знову постала гостро.

Про це зазначалось і в рішенні Венеціанської комісії, яка, зокрема, наголошувала, що поточна конституційна ситуація не повинна використовуватися як причини, щоб уникнути всеосяжної конституційної реформи, до якої закликають, зокрема, Парламентська Асамблея Ради Європи і ЄС.

На думку Венеціанської комісії, всеосяжна конституційна реформа в Україні має зміцнити стабільність, незалежність та ефективність державних інститутів за допомогою чіткого розподілу повноважень та ефективних стримувань і противаг.

Прописаний під конкретну особу він був політичним компромісом на шляху виходу з кризової ситуації, що склалася навколо виборів Президента України. Спрямований на переформатування відносин Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, цей закон остаточно розбалансував владу в державі. Слід відзначити, що питання щодо легітимності процедурних питань унормування конституційної реформи

¹ Про конституційну ситуацію в Україні : висновок; міжнародний документ від 17.12.2010 р. №994_a36. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_a36

² У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України): Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 р. № 20-рп/2010 (справа № 1-45/2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>

зберігали свою актуальність до 2010 р. А змістовні невідповідності конституційного проєкту загальним засадам Конституції України, наприклад: введення імперативного мандата; суперечливість у формуванні Уряду, його складу, відповідальності, злагоженості роботи; відновлення загальнонаглядової функції прокуратури тощо у 2006–2010 рр. спричинили низку конституційних конфліктів. Вказаний закон на практиці довів свою недієвість, і зміни, що відбулися у політичному керівництві країни, підштовхнули до наступного етапу конституційної реформи.

30 вересня 2010 р. відбулося скасуванням наведених вище змін та відновленням дії Конституції України в редакції 1996 р. шляхом прийняття рішення Конституційного Суду України у справі про дотримання процедури внесення змін до Конституції від 8 грудня 2004 р. Крім того, в цей період Верховна Рада України двічі вносила зміни до Конституції. Зокрема, 4 лютого 2011 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Він встановлював п'ятирічний термін повноважень зазначених органів та змінив строки проведення виборів. 6 жовтня 2013 р. набрали чинності зміни, що стосувалися тільки ст. 98 Основного закону, які розширили повноваження Рахункової палати. Відтоді контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням здійснює Рахункова палата (раніше – тільки контроль за використанням). Зміни мали на меті забезпечити повноцінний контроль за виконанням Державного бюджету України.

У 2012 р. ідея конституційної реформи отримала оформлення у вигляді Конституційної асамблеї, започаткованої указами тодішнього Президента України В. Януковича. Конституційній асамблеї вдалося розробити Концепцію внесення змін до Конституції України, що була запропонована до громадського обговорення. Однак широкому громадському обговоренню цієї Концепції відбутися не судилося через драматичні події 2013–2014 рр.¹

Події кінця 2013 р. – початку 2014 р. призвели до безпрецедентної кризи владної вертикалі. Верховна Рада України в умовах «революційної необхідності» та загалом без рішення профільного Комітету прийняла за основу проєкт закону про відновлення дії окремих положень Конституції України, де-факто повернувши дію Конституції України в редакції від 8 грудня 2004 р. Однак конституційна реформа на цьому не закінчилась.

¹ Питання формування та організації діяльності Конституційної Асамблеї : Указ Президента України від 25.01.2012 р. № 31/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/31/2012#Text>

Про Конституційну Асамблею : Указ Президента України від 17.05.2012 р. № 328/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/328/2012#Text>

Перемога Революції Гідності поставила завдання реформування держави і провідне місце в комплексі необхідних реформ посіла конституційна¹.

Масові протестні акції з осені 2013 р. до весни 2014 р., внаслідок яких відбулася зміна правлячих політичних сил, зумовили новий поворот конституційної реформи в Україні. Верховною Радою України було прийнято Постанову «Про текст Конституції України в редакції 28.06.1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 08.12.2004 р. № 2222-IV, від 01.02.2011 р. № 2952-VI; від 19.09.2013 р. № 586-VII» та Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України»².

Так було поновлено чинність редакції Конституції України зразка 2006 р. Кінець четвертого, початок п'ятого, новітнього періоду конституційної реформи можна пов'язати з укладенням Коаліційної угоди депутатських фракцій 2014 р., в якій передбачалася необхідність проведення конституційної реформи, що має бути спрямована на досягнення європейської якості життя громадян України, подолання бідності, розбудову конкурентоспроможної економіки, сталого розвитку суспільства тощо.

Подальший перебіг цього періоду визначили ініціативи Президента України. Перша пов'язана з внесенням до Верховної Ради України проєкту Закону України про внесення змін до Конституції України щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування (від 26.06.2014 р. № 4178а)³.

Надалі курс на здійснення конституційної реформи в Україні був означений у Стратегії сталого розвитку «Україна 2020»⁴ та Плані законодавчого забезпечення реформ в Україні⁵.

Стратегічні документи принципово нового конституціоналізму спрямовані на підготовку і реалізацію глобальної конституційної реформи, яка масштабно розглядає модернізацію інституту парламентаризму, виборчого права, системи центральних органів виконавчої влади, Кабінету Міністрів України та державного управління в цілому тощо. Крім цього, гостро поставлене питання перегляду функціонування судової системи та правоохоронних органів, адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування. Необхідність конституційних реформ спричинила

¹ Про текст Конституції України» в редакції 28.06.1996 р., зі змінами і доповненнями, внесеними законами України від 08.12.2004 р. № 2222-IV, від 01.02.2011 р. № 2952-VI; від 19.09.2013 р. № 586-VII; Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 р. № 750-VII. *Голос України*. 2014. № 34.

² Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21.02.2014 р. № 742-VII. *Голос України*. 2014. № 39 (5789). Спецвипуск.

³ Про внесення змін до Конституції України (щодо повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування): Проєкт Закону України від 26.06.2014 р. № 4178а. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51513

⁴ Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

⁵ Про План законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 4.06.2015 р. № 509-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 31. ст. 297.

потребу у створенні Конституційної комісії як допоміжного органу при Президентіві України для напрацювання узгоджених пропозицій щодо змін до Конституції України із залученням до цієї роботи представників різних політичних сил, громадськості, вітчизняного та міжнародного експертного середовища. Тепер Конституційна комісія працює у складі трьох робочих груп, що розробляють зміни до Конституції за пріоритетними напрямками реформування: децентралізації, вдосконалення конституційних засад правосуддя та конституційного регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина¹.

Триває робота над іншими предметними напрямками вдосконалення Конституції України.

Сучасні внутрішні та зовнішні виклики роблять досить складним прогнозування перспектив конституційної реформи на цьому історичному етапі розвитку Української держави. Та важливо зробити висновки з попередніх періодів конституційної реформи в Україні. Успішність і легітимність реформ великою мірою залежить від спроможності реформаторів створити зрозумілий і прийнятний образ майбутнього держави, в якій людина почуватиметься найвищою соціальною цінністю, а її права і свободи та їхні гарантії визначатимуть зміст і спрямованість діяльності держави. Політичні сили, наявні у владі, мають усвідомлювати, що мета конституційної реформи полягає не в тому, щоби забезпечити їх панування, а в тому, аби забезпечити сталий розвиток суспільства та держави, становлення справжнього конституціоналізму в Україні.

Конституціоналізм – політико-правова система держави і суспільства. В науці склалися три основні підходи до його визначення: політичний, філософсько-історичний та юридичний.

А. Георгіца розглядав конституціоналізм як «новий політико-правовий режим», який ґрунтується «на верховенстві прав і свобод людини та громадянина». Здається, що у цьому понятті відображається, насамперед, один з основних принципів сучасного конституціоналізму — пріоритет прав людини над іншими соціальними цінностями та інтересами. Крім того, в одній із своїх ранніх праць А. Георгіца у співавторстві з І. Словською пропонував розгорнуте визначення конституціоналізму: «Конституціоналізм... – складна і специфічна політико-правова категорія, що включає як складові структурні елементи доктрину, чинне законодавство та юридичну практику реалізації відповідних ідей і норм, що їх закріплюють»².

Такий широкий підхід до дефініції конституціоналізму розкриває його зміст та структуру. В. Мелашенко розуміє конституціоналізм як «складне

¹ Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України щодо децентралізації влади: Постанова Верховної Ради України від 31.08.2015 р. № 656-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/656-19#Text>

² Георгіца А. З., Словська І. Є. Конституціоналізм як категорія науки конституційного права. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія : Правознавство. 2001. Вип. 103. С. 59.

системне утворення», елементами якого є: фактична і юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційна правосвідомість, конституційна законність і правопорядок.

С. Головатий розглядає конституціоналізм також в юридичному аспекті, додержуючись класичного розуміння цього феномена як ідеї про обмеження влади держави. На його думку, «конституціоналізм – це результат ідеї, згідно з якою жодна гілка державної влади не є вільною від обмежень». При цьому вчений виділяє «три загальні риси», властиві конституціоналізму, а саме: «обмежена влада; дотримання верховенства права; захист основоположних прав і свобод людини»¹.

Аналогічний підхід щодо розуміння конституціоналізму простежується в працях М. Давидової, на думку якої, «конституціоналізм обмежує простір для влади». Водночас до його базових цінностей віднесено «громадянську і політичну свободи, служіння держави суспільству і праву, громадянська згода». Наведені тези загалом не викликають заперечень, проте їх важко розглядати як розкриття концепту конституціоналізму, оскільки в них містяться не сутнісні, а оцінні характеристики цього явища².

У сучасній зарубіжній юридичній літературі конституціоналізм розглядається в нерозривному зв'язку з обмеженням влади держави на користь прав, свобод та інтересів людини, як «віра в існування конституційних способів щодо встановлення державних обмежень», «юридичне обмеження держави і повна протилежність свавільному правлінню», сукупність принципів, порядку діяльності й інституційних механізмів, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади.

Найтипівішим визначенням конституціоналізму в конституційно-правовій науці близького зарубіжжя є його трактування як складного явища, яке містить: а) конституційні ідеї та категорії, що відображають первинні базові цінності суспільства; б) масову конституційну свідомість громадян, населення загалом; в) конституційні норми, акти та інститути як нормативно структуроване вираження двох вищезазначених елементів; г) конституційний порядок як процес і стан реалізації конституційних норм.

Отже, сучасний конституціоналізм є складною публічно-правовою системою конституційної організації сучасного суспільства на основі права та демократії, що цілеспрямована на утвердження конституційно-правової свободи людини.

Змістом цієї системи є сукупність елементів, до яких належать, зокрема, конституція (при цьому конституція разом з її доктринальними основами, системою політико-правових цінностей, які відображають її концепцію, філософію, сутність) та конституційне законодавство. Крім цих складових політико-правової системи конституціоналізму, важливе значення мають такі

¹ Головатий С. Верховенство права: український досвід. Київ: Фенікс, 2006. С. 1627-1628.

² Давидова М. Конституціоналізм як гарантія забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Людина і політика*. 2001. № 5. С. 105.

його елементи, як конституційна правосвідомість, конституційні правовідносини і конституційний правопорядок. Здається, що такий «набір» елементів системи конституціоналізму є якнайповнішим і відображає зміст цього соціально-правового явища повною мірою, а головне – саме ці елементи, «працюючи» спільно (в єдиній системі), дадуть змогу забезпечити досягнення соціально значущої мети конституціоналізму¹.

Принципи сучасного українського конституціоналізму. *Принципи* – це керівні ідеї, які відображають сутність та мету функціонування конституціоналізму.

До принципів конституціоналізму належать: принцип верховенства права, принцип верховенства Конституції та законів України, принцип пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами, принцип конституційної законності, принцип демократизму.

Теоретичне призначення принципів конституціоналізму в тому, що вони сприяють формуванню змісту конституціоналізму, додаючи йому цілісності та єдиної спрямованості, оскільки всі елементи конституціоналізму мають на них ґрунтуватися.

Практичне значення принципів конституціоналізму полягає в їх безпосередньому впливі на конституційні реалії, у необхідності їх застосування при формуванні конституційного законодавства, а також при організації та функціонуванні публічної влади.²

Принцип верховенства права відображено у ч. 1 ст. 8 Конституції України, а також закладено у законодавчих принципах діяльності державних органів, наприклад: ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України», ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» тощо. Як зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 (справа про призначення судом більш м'якого покарання), верховенство права – це панування права у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути сповнені передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. При цьому слід розуміти, що право не обмежується тільки законодавством, а містить й інші соціальні регулятори, такі як мораль, традиції, звичаї, що зумовлені культурним рівнем суспільства.

Принцип верховенства Конституції та законів України передбачає верховенство Конституції у законодавстві, тобто її найвищу юридичну силу, найвищу юридичну силу законів у системі нормативно-правових актів України, обов'язкову відповідність усіх інших нормативно-правових актів законам, тобто їх підзаконний характер.

¹ Тодика Ю. М., В. С. Журавський В. С. Конституційне право України: підруч. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Ін Юре, 2002. С. 55.

²Тодика Ю. М., В. С. Журавський В. С. Конституційне право України: підруч. для студентів вищих навч. закладів. Київ: Ін Юре, 2002. С. 5.

Принцип конституційної законності (конституційності) передбачає, по-перше, дотримання норм, які безпосередньо закріплені у Конституції або випливають з неї; по-друге, це точне та неухильне здійснення положень Конституції та інших конституційно-правових актів всіма суб'єктами, яким їх адресовано, тобто як загальна вимога; по-третє, як сукупність вимог до владних структур у процесі створення конституційних приписів, їх виконання, а також система заходів, спрямованих на відновлення порушених конституційних норм.

Конституційна законність – це встановлення режиму реальності конституції, яка сповнена ідеями конституціоналізму.

Принцип демократизму об'єктивується у таких явищах та формах: демократичність конституції як акта установчої влади народу; конституційно-демократична форма організації публічної влади, за якою влада належить народу (народовладдя); конституційно-демократичний державний режим, за яким забезпечується дія принципу виборності представницьких органів держави, державна влада здійснюється за участю громадян та їх об'єднань; функціонує місцеве самоврядування, рішення приймаються на основі консенсусу та узгодженості інтересів, реалізується принцип поділу влади; демократичні способи та методи здійснення публічної влади на основі права та закону; визнаються, забезпечуються та гарантуються права і свободи людини на рівні міжнародних стандартів; політичний та ідеологічний плюралізм (різноманітність).

Принцип пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами означає пріоритетність (значущість) прав людини у відносинах «людина – суспільство – держава» й обов'язок держави визнавати, дотримуватися й захищати ці права.

Зазначений принцип закріплено у ст. 3 Конституції України, у якій ідеться, зокрема, що людина визнається в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Зміст системи сучасного українського конституціоналізму. Конституція є ядром конституціоналізму. Це зумовлено, насамперед, тим, що вона є носієм трьох ідеалів: а) обмеження влади держави; б) закладення механізмів і процедур здійснення владних функцій; в) визначення юридичних меж втручання держави у сферу політичної, економічної і соціальної свободи людини.

У цьому зв'язку слушним є висновок, що «за історично сформульованим визначенням, яке ґрунтується на ідеях природного права, конституцією вважалася система обмежень державної влади у вигляді відповідно встановлених прав і свобод, а також юридичних гарантій їх реалізації» (В. Шаповал). О. Скрипнюк справедливо характеризує Конституцію і як «захисний бастион від свавілля держави», і як «основу суспільного визнання легітимності

держави і державної влади»¹.

Отже, Конституція, яка є «фундаментальною основою всіх правових регуляторів у державі» (А. Селіванов) та яка за своєю сутністю є головним об'єднуючим джерелом права і демократії, повинна містити норми, що регулюють суспільні відносини, які визначають демократичну і правову організацію публічної влади та суспільства на основі принципів сучасного конституціоналізму.

Разом із Конституцією України нормативною основою системи сучасного українського конституціоналізму та складовою його змісту є конституційне законодавство. Конституція у повному обсязі виконує свої функції, якщо на її основі формується і функціонує конституційне законодавство. Незважаючи на те, що категорія «конституційне законодавство» все частіше застосовується сучасною конституціоналістикою, вона трактується по-різному².

Така ситуація частково зумовлена невизначеністю змісту законодавства як такого. Цю проблему на сьогодні не вирішено. Можна констатувати наявність декількох підходів, що сформувалися. Згідно з «вузьким» підходом, законодавство – це «тільки закони» (Ю. Тодика).

Відповідно до «широкого» підходу, законодавство подано як система нормативних актів, що видаються найвищими органами законодавчої та виконавчої влади (тобто законодавчі акти та урядові рішення нормативного характеру). Водночас у науці і практиці великою мірою поширено широке розуміння законодавства, яке може бути застосованим і до визначення конституційного законодавства.

Саме зважаючи на широкий підхід, тлумачить термін «законодавство» Конституційний Суд України у рішенні від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98. Зокрема, «законодавство», на думку Суду, «охоплює закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України та законів України». Аналіз чинних в Україні нормативно-правових актів, що містять конституційно-правові норми, дає змогу зробити висновок щодо недостатньої ефективності наявного конституційного законодавства в Україні. Найвагомішими причинами подібного стану системи конституційного законодавства є: колізійність норм різних актів конституційного законодавства, неузгодженість положень, що регулюють однорідні суспільні відносини; відсутність офіційної видової класифікації законів залежно від предмета правового регулювання (зокрема, невикремлення конституційних законів у

¹ Скрипнюк О. Сучасний конституційний процес в Україні: передумови, завдання та перспективи. *Право України*. 2012. № 8. С. 35-42.

² Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя. Київ: Логос, 2012. 152 с.

системі конституційного законодавства); недостатність наукових характеристик конституційного законодавства як цілісної системи (відсутність єдиної наукової концепції конституційного законодавства); відсутність стійкої правової культури законотворчості й недотримання ієрархії нормативно-правових актів у системі конституційного законодавства.

Основний закон є первинною основою конституційного права і, відповідно, конституційного законодавства. Конституція як закон, що має найвищу юридичну силу, очолює систему конституційного законодавства.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Актуальні проблеми сучасного конституційного процесу».
- ❑ «Декларація про державний суверенітет України та її роль в історії творення незалежної Української держави».
- ❑ «Конституція Пилипа Орлика 1710 року та розвиток українського конституціоналізму».
- ❑ «Конституційна реформа: теоретичні та практичні проблеми реалізації».
- ❑ «Конституційний процес в Україні та вплив на нього Ради Європи».
- ❑ «Конституційна реформа в аспекті забезпечення стабільності».
- ❑ «Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття».
- ❑ «Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України».
- ❑ «Конституційні перетворення в Україні: доктринально-правові основи та практика».
- ❑ «Державний суверенітет у міжнародному праві: роль та зміст у сучасних умовах».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Значення Конституції Пилипа Орлика 1710 року для розвитку українського конституціоналізму». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Конституційні перетворення в Україні: сучасність та перспективи». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

конституціоналізм, принципи конституціоналізму, система конституціоналізму, конституційний процес, звичаєве право, віче, «Руська Правда», гетьманські статті – конституція, Зборівська угода, Білоцерківський договір, Переяславські (Березневі) статті, Гадяцький трактат, Конституція П. Орлика, Універсали Центральної Ради, Декларація Української Директорії, Конституція Української Народної Республіки, Декларація про державний суверенітет України, декларація, державний суверенітет, незалежність, державна влада, територіальне верховенство, економічна самостійність, національна ідеологія, національний суверенітет, конституційна реформа, політична реформа, конституційна модернізація, політична (конституційна) криза, Революція Гідності

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Конституціоналізм – це:

- а) форма реалізації конституційного права, за якої суб'єкт реалізує активні дії з метою здійснення своїх конституційних обов'язків;
- б) теорія і практика організації державного і суспільного життя у відповідності з ідеєю конституційно-правового обмеження державно-владної діяльності, забезпечення індивідуальної свободи, прав і свобод кожної людини;
- в) система уявлень про політико-правові цінності сучасного державно-організованого суспільства, що передбачає здійснення керівництва державою на основі та відповідно до конституції;
- г) сукупність якісно однорідних, найбільш важливих суспільних відносин у сферах державного та суспільного ладу, реалізації конституційних прав та свобод, а також формування і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування;
- д) сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі здійснення державної влади та регулюються нормами конституційного права.

2. Метою функціонування системи конституціоналізму є:

- а) утвердження вищої юридичної сили Конституції;
- б) централізація вчення про державу і право;
- в) утвердження прав і свобод людини та громадянина;
- г) конституційна законність як режим точного і неухильного дотримання

конституції усіма суб'єктами;

д) з'ясування співвідношення природного і позитивного права.

3. Типи конституціоналізму:

а) дійсний і реальний;

б) євроконтинентальний і англо-американський;

в) економічний і правовий;

г) дійсний та уявний;

д) зрілий і дійсний.

4. Постсоціалістичним державам притаманне наступне співвідношення понять «конституціоналізм» і «конституційний лад»:

а) є тотожними;

б) мають відносини підпорядкування;

в) співвідносяться як загальне і часткове;

г) співвідносяться як супідрядні поняття;

д) конституційний лад є основою для розвитку національного конституціоналізму.

5. Сучасний конституціоналізм слід розглядати як:

а) теоретичний, нормативний, практичний, процедурний процес;

б) формальну конституцію;

в) джерело конституційного права;

г) ідеологію, доктрину і відповідну форму правління;

д) вчення про державу і право.

6. Цілісна система політико-правових ідей, поглядів, переконань; своєрідний суспільний ідеал, відповідно до якого свобода визнається основною соціальною цінністю, та інше – це:

а) конституційна ідеологія;

б) політико-правова доктрина;

в) конституційно-правовий порядок;

г) масова конституційна свідомість;

д) система конституційно-правового регулювання.

7. Базові конституційні принципи, які зумовлюють сутність конституційного ладу в цілому, визначають оптимальне співвідношення державної влади з громадянським суспільством, правами і свободами людини і громадянина:

а) конституційно-правовий порядок;

б) конституційна ідеологія;

в) засади конституційного ладу;

г) масова конституційна свідомість;

д) конституційні норми та інститути.

8. Цілісна система, закріплених в Конституції, політико-правових відносин і інститутів, підпорядкованих безумовним моральним і гуманістичним вимогам, що визначають устрій держави та суспільства, – це:

- а) конституційно-правовий порядок;
- б) конституційна ідеологія;
- в) конституційний лад;
- г) масова конституційна свідомість;
- д) система конституційно-правового регулювання.

9. Визнана державою і закріплена в Конституції можливість обирати кожною особою вид і міру своєї поведінки або користуватися певними благами для задоволення своїх інтересів – це:

- а) масова конституційна свідомість;
- б) конституційне право;
- в) політико-правова доктрина;
- г) конституційне право (у суб'єктивному розумінні);
- д) система конституційно-правового регулювання.

10. Конституційний процес – це:

- а) система конституційних проступків;
- б) система підходів, за допомогою яких забезпечується виконання всіх встановлених у конституції норм та режиму конституційної законності у всіх сферах суспільного життя;
- в) послідовний, історично зумовлений процес формування конституціоналізму, який становить собою конституційну реформу, що триває;
- г) сукупність змін до Конституції України;
- д) сукупність юридичних засобів.

11. Кінцевою метою конституційного процесу є:

- а) правові відносини з приводу охорони Конституції України;
- б) забезпечення надійного захисту прав і свобод, формування збалансованої системи представницької демократії, зміцнення парламентаризму;
- в) упорядкування конституційно-процесуальних відносин;
- г) зміцнення дипломатичних відносин;
- д) сукупність змін до Конституції України.

12. Загальна вимога, яка полягає в неухильному виконанні та дотриманні конституції і конституційних норм усіма суб'єктами конституційних відносин, правильному застосуванні їх органами влади та їх посадовими особами, прийнятті уповноваженими суб'єктами законів та інших нормативно-правових актів виключно на основі конституції та у повній відповідності з нею, – це:

- а) конституційність;
- б) конституційна реформа;
- в) конституційні процедури;
- г) правотлумачний процес;
- д) зміни до Конституції України.

13. Закріплення Конституцією засад конституційного ладу, політичного режиму, проголошення народовладдя виражає:

- а) економічну функцію;
- б) соціально-економічну функцію;
- в) політичну функцію;
- г) виховну функцію;
- д) юридичну функцію.

14. Правило парламентської процедури, за яким у разі незатвердження законопроекту до кінця парламентської сесії, на розгляд якої він був внесений, розгляд його має бути поновлено з відповідної стадії на наступній сесії– це:

- а) розбудова політичних структур;
- б) законодавча ініціатива;
- в) кооптація;
- г) елемент передвиборчої процедури;
- д) континуїтет.

15. Правовий інститут конституційного права, зміст якого полягає у тому, що посадова особа (прем'єр-міністр або міністр), яка скріпила своїм підписом акт глави держави, свідомо бере на себе політичну і юридичну відповідальність за цей акт і його виконання, – це:

- а) підготовка законопроекту про внесення змін до Конституції України;
- б) розробка та прийняття законопроекту;
- в) правотворчий процес;
- г) контрасигнація;
- д) правореалізаційний процес.

16. Уясування та роз'яснення змісту (сенсу) конституційних норм; діяльність уповноважених органів, посадових осіб та громадян, метою якої є встановлення змісту конституційних норм, - це:

- а) правотворчий процес;
- б) тлумачення Конституції;
- в) правотлумачний процес;
- г) правореалізаційний процес;
- д) правотворення.

17. Принцип конституційного процесу, який полягає у тому, що уповноважені органи можуть вчиняти дії та приймати рішення тільки з питань і в обсягах, передбачених законом:

- а) принцип публічності;
- б) принцип законності;
- в) принцип гласності;
- г) принцип компетентності;
- д) принцип процесуальної економії.

18. Принцип конституційного процесу, який означає, що правомірним має бути не тільки кожен окремий етап процесу, але ці етапи мають іти один за одним у послідовності, передбаченій законом:

- а) принцип пропорційності;
- б) принцип процесуальної послідовності;
- в) принцип самостійності в ухваленні правозаконних рішень;
- г) принцип об'єктивності;
- д) принцип гласності.

19. Принцип конституційного процесу, згідно з яким кожне рішення має прийматися лише в установленому законом порядку, а альтернатива можлива лише у разі, коли це дозволяє сам закон:

- а) принцип імперативності процедури;
- б) принцип гласності;
- в) принцип недопустимості процесуальної аналогії;
- г) принцип юридичної рівності;
- д) принцип інтенсивності перебігу.

20. Встановлений нормами конституційного права порядок діяльності суб'єктів конституційних відносин з аналізу та оцінки правових потреб суспільства, формування і прийняття відповідних і адекватних суспільному розвитку правових рішень і актів, - це:

- а) конституційний процес;
- б) правотлумачний процес;
- в) конституційно-правотворчий процес;

- г) правоутворювальний процес;
- д) правореалізаційний процес.

21. *Історичні передумови розвитку конституційного процесу в Україні сягають часів Київської Русі та зумовлені таким джерелом, як:*

- а) «Українська Правда»;
- б) «Російська Правда»;
- в) «Правда»;
- г) «Руська Правда»;
- д) «Середньовічна Правда».

22. *«Руська Правда» містила норми:*

- а) комерційного, спадкового, торгового і процесуального законодавства;
- б) кримінального, спадкового, торгового і міжнародного законодавства;
- в) кримінального, спадкового, адміністративного і процесуального законодавства;
- г) кримінального, спадкового, торгового і процесуального законодавства;
- д) кримінального, цивільного, торгового і процесуального законодавства.

23. *Хронологічно початком історії української конституції вважається:*

- а) 1654 рік – Березневі статті;
- б) 5 квітня 1710 рік - Конституція Пилипа Орлика;
- в) 1658 рік - Гадяцький договір 1658 р.;
- г) 1649 рік - Зборівська угода;
- д) 1651 рік – Білоцерківська угода.

24. *Документом, який започаткував становлення українського конституціоналізму є:*

- а) «Закон Війська Запорозького»;
- б) Білоцерківська угода;
- в) Глухівська конституція;
- г) «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького»;
- д) «Дух законів».

25. *Фундаментом американського та європейського конституціоналізму є:*

- а) Конституції США та Франції, Польщі;
- б) Конституції Пилипа Орлика та Франції;
- в) Конституції США та Пилипа Орлика;
- г) Конституції США та Німеччини;
- д) Конституції Німеччини та Франції.

26. *Формально започаткували європейський конституціоналізм, закріпили природні та громадянські права, обмеження влади, інші політико-правові цінності:*

- а) Конституції США та Польщі;
- б) Конституції Пилипа Орлика та Франції;
- в) Конституції Польщі та Франції;
- г) Конституції США та Німеччини;
- д) Конституції Німеччини та Франції.

27. *У 1884 р. український вчений та політичний діяч М. Драгоманов подав фундаментальну працю:*

- а) «Проект основаній Устава українского общества «Вольный Союз» – «Вільна Спілка»;
- б) «Конституційне питання і українство в Росії»;
- в) «Начерки Конституції Республіки»;
- г) «Закони про тимчасовий державний устрій України»;
- д) Перший Універсал Української Центральної Ради.

28. *У травні 1905 р. М. Грушевським опубліковано статтю, де розвинуті основи, закладені М. Драгомановим, децентралізації Російської імперії та конституційно-правового будівництва в Україні:*

- а) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- б) «Конституційне питання і українство в Росії»;
- в) «Начерки Конституції Республіки»;
- г) «Закони про тимчасовий державний устрій України»;
- д) Перший Універсал Української Центральної Ради.

29. *17 березня 1917 р. представниками українських партій, суспільних, культурних організацій створюється:*

- а) Верховна Рада;
- б) Тимчасовий уряд;
- в) Центральна комісія;
- г) Центральна Рада;
- д) Рада міністрів.

30. *Першим головою Центральної Ради став:*

- а) М. Драгоманов;
- б) М. Грушевський;
- в) В. Винниченко;
- г) С. Єфремов;
- д) М. Міхновський.

31. 29 квітня 1918 р. відбувається сесія Центральної Ради, на якій:

б) приймається розробка та прийняття законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції УНР;

а) приймається конституція УНР;

в) здійснюється підготовка законів про внесення змін до конституції УНР;

г) приймають закони про внесення змін до конституції УНР;

д) вносять зміни та доповнення до Конституції УНР.

32. 13 листопада 1918 р. Українською Національною Радою приймається «Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії» та проголошується утворення:

а) Української Республіки;

б) Української Народної Республіки;

в) Західноукраїнської Народної Республіки;

г) Центральноукраїнської Народної Республіки;

д) Південноукраїнської Народної Республіки.

33. 1 грудня 1918 р. делегація Західноукраїнської Народної Республіки підписує у Фастові з Директорією Української Народної Республіки:

а) Конституцію Західноукраїнської Народної Республіки;

б) Акт проголошення незалежності України;

в) прийняття Конституції України;

г) «Передвступний договір»;

д) Акт про утворення Південноукраїнської Народної Республіки.

34. Визначну роль для відновлення конституційних засад після повалення гетьманського режиму відіграла:

а) Декларація Директорії від 13 грудня 1919 р.;

б) Декларація Української Директорії від 13 грудня 1918 р.;

в) Коломацька конституція від 21 травня 1911 р.;

г) Декларація Української Директорії від 13 вересня 1918 р.;

д) «Дух законів» від 21 травня 1911 р.

35. Універсали Української Центральної Ради – це:

а) перша українська конституція;;

б) акти-декларації, у яких містилися принципи українського права і державності;

в) документи державного значення, які проголошували автономію України та економічно-політичні зв'язки із Росією;

г) державно-політичні акти, грамоти-прокламації, які видавали Українська Центральна Рада для широкого загалу;

д) трактати про право і державу.

36. Вкажіть Універсал Української Центральної Ради, із якого взято наступний уривок: *«І через те ми, УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА, видаємо сей УНІВЕРСАЛ до всього нашого народу і сповіщаємо: ОДНИНІ САМІ БУДЕМО ТВОРИТИ НАШЕ ЖИТТЯ»:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

37. Вкажіть Універсал Української Центральної Ради, із якого взято наступний уривок: *«Оповіщаючи про це громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка передала нам свою волю, разом з революційною демократією всієї Росії та її революційним правительством прикладе всі свої сили, щоб довести всю державу, і зокрема Україну, до повного торжества Революції»:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

38. Вкажіть Універсал Української Центральної Ради, із якого взято наступний уривок: *«Віднині Україна стає Українською Народною Республікою»:*

- а) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- в) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- г) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- д) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

39. Вкажіть Універсал Української Центральної Ради, із якого взято наступний уривок: *«Ми, Українська Центральна Рада, зробили все, щоб не допустити сеї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградське Правительство не пішло нам назустріч, і веде далі кроваву боротьбу із нашим Народом і Республікою...»:*

- а) Третього Універсалу Української Центральної Ради;
- б) Другого Універсалу Української Центральної Ради;
- в) Четвертого Універсалу Української Центральної Ради;
- г) П'ятого Універсалу Української Центральної Ради;
- д) Першого Універсалу Української Центральної Ради.

40. Вкажіть Універсал Української Центральної Ради, із якого взято наступний уривок: «однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу»:

- д) Перший Універсал Української Центральної Ради;
- б) Другий Універсал Української Центральної Ради;
- а) Третій Універсал Української Центральної Ради;
- в) Четвертий Універсал Української Центральної Ради;
- г) П'ятий Універсал Української Центральної Ради.

41. Директорія Української Народної Республіки не зберегла практику оголошення Універсалів, замість чого почали видавати:

- д) конституції;
- б) декларації;
- а) хартії;
- в) договори;
- г) петиції.

42. За радянського періоду існування української державності було прийнято чотири конституції:

- а) 1920, 1929, 1946, 1978 рр.;
- б) 1919, 1929, 1937, 1978 рр.;
- в) 1921, 1931, 1941, 1980 рр.;
- г) 1922, 1932, 1942, 1978 рр.;
- д) 1923, 1933, 1941, 1980 рр.

43. Основним принципом, закладеним у Конституції УСРР 1919 р., є:

- а) принцип законності;
- б) принцип рівності;
- в) принцип публічності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип диктатури пролетаріату.

44. Структура Конституції УРСР 1978 р.:

- а) преамбула, 9 розділів та 170 статей;
- б) преамбула, 11 розділів, 171 стаття;
- в) преамбула, 10 розділів, 171 стаття;
- г) преамбула, 10 розділів, 170 статей;
- д) преамбула, 9 розділів, 171 стаття.

45. Відповідно до підходу Л. Наливайко, перший етап становлення та розвитку конституційного процесу в Україні 1990–1995 рр. розпочався з моменту прийняття:

- а) Декларації про державний суверенітет України;
- б) Акта проголошення незалежності України;
- в) Конституції України;
- г) Декларації прав національностей України;
- д) Закону України «Про правонаступництво України».

46. Декларацію про державний суверенітет України було прийнято:

- а) 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР;
- б) 19 липня 1990 р. Верховною Радою України;
- в) 16 липня 1991 р. Верховною Радою УРСР;
- г) 16 липня 1990 р. Верховною Радою України;
- д) 19 липня 1991 р. Верховною Радою України.

47. Структура Декларації про державний суверенітет України містить такі елементи:

- а) 12 розділів та прикінцеві положення;
- б) преамбула та 10 розділів;
- в) 8 розділів та перехідні положення;
- г) преамбула, 11 розділів та перехідні положення;
- д) 5 розділів, перехідні та прикінцеві положення.

48. У Декларації про державний суверенітет України немає положень щодо:

- а) нової назви держави – Україна;
- б) принципу розподілу влади;
- в) принципу народовладдя;
- г) запровадження інституту Президента України;
- д) запровадження Державного Гербу та Прапора України.

49. Декларація про державний суверенітет України передбачала:

- а) автономію України від Російської Федерації;
- б) Україна проголошувалася незалежною державою у зовнішніх зносинах;
- в) економічно-господарську самостійність як основний пункт діяльності України;
- г) розвиток національних меншин;
- д) врегулювання процедурних аспектів правонаступництва України.

50. Декларацію про державний суверенітет України було прийнято:

- а) 16 квітня 1990 р. Верховною Радою України;
- б) 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР;

- в) 16 грудня 1991 р. Верховною Радою УРСР;
- г) 16 липня 1991 р. Верховною Радою України;
- д) 16 червня 1990 р. Верховною Радою України.

51. Який найвищий орган державної влади зазначено у Законі України «Про правонаступництво України»:

- а) Верховна Рада України;
- б) Верховна Рада УРСР;
- в) Верховна Рада України в депутатському складі Верховної Ради Української РСР;
- г) Верховна Рада;
- д) Верховна Рада України в депутатському складі Союзу РСР.

52. 19 червня 1991 р. Верховна Рада схвалила Концепцію нової Конституції України, за якою найвищою соціальною цінністю проголошено:

- а) державний бюджет;
- б) освіту;
- в) людину, її права і свободи;
- г) громадянське суспільство;
- д) права людини на вільне висловлювання своїх думок.

53. 26 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла Указ:

- а) про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України до державних архівів;
- б) про скликання Верховної Ради УРСР;
- в) про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів;
- г) про тимчасове припинення діяльності Комуністичної партії України як гаранта існування СРСР;
- д) про внесення деяких змін до Виправно-трудового кодексу УРСР.

54. Декларація прав національностей України була прийнята:

- а) 11 жовтня 1995 р.;
- б) 01 листопада 1991 р.;
- в) 04 грудня 1999 р.;
- г) 15 вересня 1992 р.;
- д) 13 грудня 2001 р.

55. Декларацією прав національностей України було гарантовано:

- а) прийняття в українське громадянство всіх осіб, що залишились на території України після проголошення цієї Декларації;
- б) право на подвійне громадянство всім особам, що проживали на території колишнього СРСР;

в) рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, що проживають на території України;

г) рівні соціальні та культурні права всім народам, національним групам, що проживають на території України;

д) рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права всім народам, національним групам, що проживають на території України.

56. Дія законів, ухвалених Верховною Радою УРСР, на території України забезпечується:

а) Декларацією про державний суверенітет України;

б) Актом проголошення незалежності України;

в) Конституцією України;

г) Декларацією прав національностей України;

д) Законом України «Про правонаступництво України».

57. Органи державної влади і управління, органи прокуратури, суди та арбітражні суди, сформовані на підставі Конституції УРСР, здійснювали свою діяльність на території незалежної України до:

а) розпаду СРСР;

б) прийняття Акта проголошення незалежності України;

в) прийняття Конституції України;

г) прийняття Закону України «Про правонаступництво України»;

д) створення відповідних органів на підставі нової Конституції України.

58. Відповідно до підходу Л. Наливайко, другий етап в еволюції конституційного процесу України 1995–1996 рр. пов'язаний із:

а) підписанням Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»;

б) обранням складу Конституційної комісії;

в) утворенням Конституційного Суду України;

г) підписанням Конституційного Договору;

д) обранням складу Тимчасової спеціальної комісії.

59. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України був підписаний:

а) 08 січня 1995 р.;

б) 08 березня 1995 р.;

в) 08 червня 1995 р.;

г) 08 серпня 1995 р.;

д) 08 листопада 1995 р.

60. Конституційний договір 1995 р. не вирішував проблему:

- а) прийняття «Передвступного договору»;
- б) прийняття та підписання документів Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 1940–1950 рр.;
- в) прийняття Акта проголошення незалежності України;
- г) підписання Акта проголошення незалежності України;
- д) прийняття нової Конституції України.

61. На думку В. Погорілка, Конституційним договором між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України Україна проголошувалась:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) президентською республікою;
- г) парламентською республікою;
- д) автономною республікою.

62. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України втратив чинність:

- а) 16 травня 1996 р.;
- б) 28 червня 1996 р.;
- в) 22 липня 1996 р.;
- г) 24 серпня 1996 р.;
- д) 18 вересня 1996 р.

63. Закон України «Про внесення змін до Конституції України», що втілює волю народу України щодо зміни форми державного правління, набув чинності:

- а) 08 грудня 2006 р.;
- б) 01 січня 2006 р.;
- в) 08 жовтня 2010 р.;
- г) 01 січня 2005 р.;
- д) 08 грудня 2004 р.

64. Після внесення змін до Конституції України у 2004 р. за формою правління Україна стала:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) президентською республікою;
- г) парламентською республікою;

д) автономною республікою.

65. З метою сприяння подальшому розвитку правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритетності прав і свобод людини і громадянина, з урахуванням міжнародних зобов'язань України, у 2019 р. при Президентові України утворено консультативно-дорадчий орган:

- б) Конституційно-наглядову комісію;
- в) Конституційну комісію;
- а) Комісію з питань правової реформи;
- г) Судову комісію;
- д) Адміністративну комісію.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29 квітня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18>.
- Конституційні пакти Пилипа Орлика, новообраного гетьмана Війська Запорозького, з його присягою та підтверджувальною грамотою Короля Швеції, підписані у м. Бендери 5 квітня 1710 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_002.
- Універсал Української Центральної Ради до українського народу, на Україні й по-за Україною суцього (I) від 10 червня 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-17>.
- Універсал Української Центральної Ради (II) від 03 липня 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-17>.
- Універсал Української Центральної Ради (III) від 07 листопада 1917 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005300-17>.
- Універсал Української Центральної Ради (IV) від 09 січня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18>.
- Декларація Української Директорії, що зробила Директорія від 26 грудня 1918 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010300-18>.
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

- Декларація прав національностей України від 01 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- Про національні меншини в Україні від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
- Про назву, структуру та кількісний склад нового парламенту України: Закон України від 07 жовтня 1993 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 42. Ст. 395.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Агафонова Н. В. Функції конституційної реформи. *Наука і правоохорона*. 2016. № 1. С. 317-326.
3. Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (на прикладі України та Республіки Польща): колектив. моногр. Київ: Талком, 2017. 392 с.
4. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Мілітарний конституціоналізм: до питання про формування, розуміння і оформлення феноменології. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3. С. 6-18.
5. Бакумов О. С. Конституціоналізація стратегічного курсу України в контексті доктрини юридичної відповідальності держави. *Право і Безпека*. 2018. № 4. С. 13-21.
6. Берназюк Я. О. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 48-51.
7. Берч В. В. Парадигма імплікативного взаємозв'язку демократії та конституціоналізму: ключові цінності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74 (1). С. 55-58.
8. Берченко Г. В. Відновлення дії тексту конституції в аспекті концепції установчої влади. *Форум права*. 2016. № 4. С. 25-34.
9. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23.
10. Белов Д. М., Марцеляк М. О. Прогресивістський конституціоналізм Михайла Драгоманова. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74 (1). С. 59-68.

11. Бондаренко О. В. Принципи проведення конституційної модернізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 40 (1). С. 36-39
12. Бориславська О. М. Вплив Ради Європи та Європейського Союзу на формування європейської (континентальної) моделі конституціоналізму. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 40-49.
13. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: моногр. Харків: Право, 2018. 383 с.
14. Бориславська О. М. Формування європейської моделі конституціоналізму: від ідеї до конституційної системи правління. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 65-70.
15. Бочарова Н. В. Конституціоналізація міжнародного права як зовнішній чинник конституціоналізації правових систем країн світу. *Юридична Україна*. 2018. № 1-2. С. 28-34.
16. Булавина С. Забезпечення соціальних прав у розвитку вітчизняного конституціоналізму. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1. С. 10-14.
17. Годованик Є. В. Ефективність правотворчості як категорія сучасного європейського конституціоналізму. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 47-51.
18. Гультай М. Засади вітчизняного конституціоналізму за козацької доби. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 198-207.
19. Гультай М. М. Історичні витoki вітчизняного конституціоналізму: звичаї, традиції, пам'ятки права та філософські концепції: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2017. 240 с.
20. Гуменюк Т. І. Порівняльно-правове дослідження конституціоналізму України, Франції та Німеччини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2019. № 7. С. 16-25.
21. Деркач А. Л. Актуальні питання захисту прав людини в конституційному процесі у контексті глобальних викликів: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 372 с.
22. Деркач А. Л. Захист прав людини у конституційному процесі: питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 39 с.
23. Забокрицький І. І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теоретико-правовий вимір: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2021. 36 с.
24. Забокрицький І. Транснаціоналізація сучасного конституціоналізму: теорія та практика: моногр. Київ: Вид-во Людмила, 2020. 395 с.
25. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53- 59.
26. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.

27. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
28. Карп Д. І. Конституційно-правовий статус національних меншин у сучасній доктрині конституціоналізму: проблеми визначення та інтерпретації. *Соціальне право*. 2018. № 2. С. 170-174.
29. Клименко О. І. Законодавче закріплення конституційно-правової реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 67-70.
30. Ковальчук В. Б. Народний суверенітет та права людини в європейській доктрині конституціоналізму. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 1. С. 4-9.
31. Ковальчук В. Зародження і розвиток ідей українського конституціоналізму (XVIII – 30-ті р. ХХ ст.). *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 8-15.
32. Ковтуняк В. Особливості співвідношення конституційного процесу та внесення змін до конституції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 70-73.
33. Колісник В. Сприйняття ідей конституціоналізму на тлі штучної міфологізації масової свідомості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 132-138.
34. Колодій І. М. Історія українського конституціоналізму: генеза та сучасний погляд. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 3. С. 91-96.
35. Колюх В. В. Сучасний конституційний процес в Україні (політологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2016. 32 с.
36. Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 9-26.
37. Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
38. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень). *Право України*. 2016. № 6. С. 70-78.
39. Крусян А. Р. Парламент у системі сучасного українського конституціоналізму: питання теорії та практики. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 290-300.
40. Купрій В. М. Конституційний процес: питання правових обмежень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 21 с.
41. Лемак В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. *Право України*. 2016. № 6. С. 44-51.

42. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 194-203.
43. Львов Б. Вдосконалення національного законодавства у сфері міжнародного комерційного арбітражу і третейського розгляду спорів у процесі судової та конституційної реформ в Україні. *Право України*. 2016. № 5. С. 12-18.
44. Львова Є. О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування: моногр. Одеса: Фенікс, 2019. 292 с.
45. Магновський І. Й. Сучасний конституціоналізм: питання теорії та практики. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 61-65.
46. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С. 79-87.
47. Могілевський В. С. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи до розуміння та тлумачення. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. Вип. 75. С. 147-166.
48. Могілевський В. С. Місцеве самоврядування як елемент глобального конституціоналізму. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 72. С. 197-212.
49. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
50. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
51. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
52. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34.
53. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутнісну спрямованість. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
54. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
55. Осадча І. А. Щодо проблеми співвідношення категорій «конституціоналізм» і «конституційний процес». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44 (1). С. 63-67.
56. Погорілко В. Конституційні основи українського державотворення і розвиток безпосереднього народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 54-65.

57. Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: доктринальні питання детермінації формування та семантичного визначення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3. С. 98-110.
58. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
59. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. 2-ге вид. Ужгород: Гельветика, 2020. 647 с.
60. Сворак С. Д. «Основи державного устрою Галицької республіки» в контексті європейського конституціоналізму. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2019. № 8. С. 112-119.
61. Селіванов А. Конституція України у правоутворенні сучасного публічного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 239-245.
62. Скрипнюк О. В. Національна державність і вітчизняний конституціоналізм доби Української Центральної Ради. До 100-річчя Конституції УНР 1918 р. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 557-562.
63. Скрипнюк О. О. Утвердження засад демократичного політичного режиму в конституційному процесі сучасної України. *Альманах права*. 2021. Вип. 12. С. 317-323.
64. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 2. С. 33-37.
65. Слінько Т. Гарантування свободи слова як елемент сучасного конституціоналізму. *Право України*. 2018. № 4. С. 108-125.
66. Словська І. Зародження ідей українського конституціоналізму (початок XVIII ст. – середина XIX ст.) як історична передумова ухвалення й дії сучасного Основного Закону. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 191-196.
67. Спінчевська О. М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення: моногр. Київ: КНТ, 2022. 245 с.
68. Сучасний унітаризм: доктрина і практика: моногр. / [Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Юридична думка, 2021. 513 с.
69. Томенко М. Конституційний процес в Україні: у пошуках політичного і правового компромісу. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 30-33.
70. Трансформація принципів українського конституціоналізму на сучасному етапі: колектив. моногр. Одеса: Гельветика, 2022. 176 с.
71. Федоренко В. Конституціоналізм і революції. *Право України*. 2018. № 4. С. 64-92.

72. Федоренко В. Л. Державотворення та конституційні реформи у незалежній Україні: досвід, проблеми, перспективи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 52-61.
73. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 78-94.
74. Фоміна С. В. Зарубіжний досвід розвитку наднаціонального конституціоналізму в Європейському Союзі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72 (1). С. 99-103.
75. Чернописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282–293.
76. Шамрай В. В. Глобалізація та міждержавна інтеграція як чинник конституціоналізації міжнародного права. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 167-173.
77. Шамрай В. В. Історико-правові аспекти становлення та розвитку доктрини конституціоналізму. *Публічне право*. 2018. № 2. С. 81-88.
78. Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: теоретико-методологічний аспект: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 358 с.
79. Шамрай В. В. Концептуальні аспекти реалізації конституційної реформи у сучасних європейських правових системах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 13. С. 182-191.
80. Шаповал В. Ключові ідеї конституціоналізму й державно-правовий розвиток України в період національно-визвольних змагань 1917-1921 років. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2017. Вип. 26. С. 31-49.
81. Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики): до 25-річчя Конституції України. Київ: Мишалов Д. В., 2021. 116 с.
82. Яковлев А. А. Конституційний процес у сучасній Україні: теоретичні основи і правова практика: моногр. Харків: Право, 2020. 350 с.
83. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.
84. Яковлев А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 96-106.

ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблематика конституційно-правової відповідальності набуває сьогодні все більшої актуальності як для теорії, так і для практики конституційного права, оскільки без її послідовного вирішення важко говорити про розвиток конституційного права, адекватного потребам захисту прав і свобод людини і громадянина та побудові демократичної соціально-правової держави¹. Проте лише порівняно нещодавно, визнавши, що «загально визнаним є поділ юридичної відповідальності за галузевою структурою права на цивільно-правову, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну», Конституційний Суд України звернув увагу на те, що Конституція України передбачає відповідальність державних органів, органів місцевого самоврядування та їх посадових і службових осіб, встановивши за певні дії чи бездіяльність відповідні заходи впливу (санкції) до них. При цьому, на думку Конституційного Суду України, «така відповідальність не зводиться лише до політичної чи моральної відповідальності публічної влади перед суспільством, а має певні ознаки юридичної відповідальності як застосування заходів публічно-правового (в даному випадку – конституційно-правового або міжнародно-правового) характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків»². Відтак, Конституційний Суд України визнав існування у випадку юридичної відповідальності держави, її органів та посадових осіб окремого, самостійного виду юридичної відповідальності, а саме – конституційно-правової відповідальності, що, на нашу думку, має фундаментальне методологічне значення для нашого дослідження, оскільки безпосередньо уможливорює дискурс щодо специфіки власне конституційно-правової відповідальності держави у вітчизняній юриспруденції.

У сучасній конституціоналістиці утвердилася думка, що «інститут юридичної відповідальності держави перед особою дає змогу забезпечити додаткові противаги владі, обмежити можливі зловживання нею з боку посадових осіб державних органів, зменшити її автократичні прояви. Саме реальність даного інституту перетворює процес здійснення державної влади з привілею на суспільне служіння, а його належне функціонування є одним із основних показників правової спрямованості діяльності держави, необхідним

¹ . Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності Принципи конституційно-правової відповідальності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 323–327.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, частин першої, третьої статті 2, частини першої статті 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 24. Стор. 57.

індикатором її правомірності»¹. Тож, на думку В. М. Кампа, «у демократичній, правовій державі ця форма юридичної відповідальності виступає як реальна гарантія проти зловживання правом, владою»². Поряд із цим, як зауважує М. В. Савчин, «функціональна основа конституції визначає стан відповідальності органів публічної влади та їх посадових осіб з моменту набуття ними відповідного статусу. Основний Закон програмує їх діяльність у рамки забезпечення стабільного національного правопорядку, головною цінністю якого є Конституція, соціального врегулювання у сторону забезпечення основних прав і свобод, забезпечення публічного (загального) інтересу»³. Екстраполюючи означені міркування на сферу конституційно-правової відповідальності держави, слід відзначити, що остання перебуває в стані відповідальності з моменту свого виникнення (заснування) і реалізує таку відповідальність у сукупності покладених на неї функцій і повноважень, реалізація яких має на меті забезпечення дієвості ключових конституційних цінностей у конкретних правовідносинах, захищеність цих цінностей відповідними державними органами тощо. При цьому юридична відповідальність держави, як і будь-яка інша юридична відповідальність, на практиці постає у вигляді цілком конкретного її виду, що відображає якісну специфіку відповідних правовідносин, своєрідність їх суб'єктного складу, підстав, процедур тощо. З іншого боку, конкретні види юридичної відповідальності держави є об'єктивною основою для існування та функціонування інституту юридичної відповідальності держави загалом. Адже цей інститут реально проявляється в суспільних відносинах саме у вигляді конкретних видів юридичної відповідальності. Всі вони перебувають між собою у відносинах взаємодії, супідрядності, що зумовлює твердження про існування – як системи – єдиної юридичної відповідальності держави. Її фрагментація на видові інваріанти є лише уможливленим відображенням класифікації всіх реально існуючих відносин, у яких суб'єктом юридичної відповідальності перед особою, суспільством чи іншими державами виступає конкретна держава в цілком конкретний відрізок часу.

На сучасному етапі розвитку конституційного права України актуальною є проблема підвищення якості конституційно-правового регулювання, відповідності чинних нормативних актів реальним політико-правовим процесам в Україні.

Сучасний інститут конституційної відповідальності є важливим елементом механізму захисту Конституції України, який спрямований на забезпечення режиму конституційної законності, стабільності конституційного

¹ Свириденко Г. В. Правомірна поведінка : теоретико-прикладні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 215 с.

² Кампо В. Реформування судової системи у сфері адміністративної юстиції та практика Конституційного Суду України 1997–2002 років. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 1. С. 31–42.

³ Савчин М. В. Конституційна відповідальність у контексті правового захисту Основного Закону. *Держава і право*. 2002. Вип. 16. С. 103–109.

ладу, реалізації прав і обов'язків суб'єктів конституційних правовідносин, а також дотримання органами і посадовими особами, що беруть участь у здійсненні публічної влади, норм Конституції України та інших актів конституційного законодавства. Конституційна відповідальність — це різновид юридичної відповідальності, яка полягає у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект) і забезпеченому державою юридичному обов'язку суб'єкта конституційних правовідносин за рішенням судового чи іншого державного органу зазнати обмежень, переважно організаційного характеру, що передбачені санкціями норм конституційного законодавства у випадку вчинення ним конституційного правопорушення (негативний аспект)¹.

Однією із системоутворюючих, кваліфікаційних ознак конституційного права є інститут конституційної (державно-правової) відповідальності. За сучасних умов така відповідальність набуває особливої ваги і значення, що зумовлено характером політичних, економічних та інших процесів у нашій країні. Широка політизація мас, кардинальна перебудова всіх ешелонів влади, рішучий поворот до прогресивних, демократичних відносин і, нарешті, проголошення й розбудова державної незалежності України владно диктують необхідність створення нових механізмів забезпечення реалізації повновладдя народу України. Одним із таких механізмів і є конституційна (державно-правова) відповідальність. Дана відповідальність - невід'ємний складовий елемент соціальної відповідальності особи, асоціацій, різноманітних формальних і неформальних суспільних інституцій. Це - особливий вид юридичної відповідальності. Її зміст і особливості зумовлені місцем і роллю конституційного права в системі національного права України. Вона має багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності. Однак конституційній відповідальності властива якість, яка надає їй специфічного виду. Такою якістю є політичний характер конституційної відповідальності. І це цілком закономірно, оскільки конституційні відношення зв'язані з такими соціальними явищами, як влада, народ, держава, нація, політика. Дуже виразно це спостерігається на рівні конституційного регулювання. Тут - особлива вага (ціна) відповідальності, оскільки в ній реалізуються інтереси суб'єктів конституційних відносин².

Слід відзначити, що в юридичній науці ХХ ст. конституційна відповідальність довго розглядалася як відповідальність влади за стан законності в правотворчій і правозастосовній діяльності державного апарату і його представників як охоронне правове відношення, яке виражається у застосуванні певних встановлених державою санкцій. **Утім сьогодні акцент зміщується:** конституційна відповідальність сприймається як інституційний прояв відповідальності держави перед людиною і як засіб здійснення контролю

¹ Терлецький Д.С. Конституційне право України : навч. посіб. Одеса: Одеська юридична академія, 2020. 242 с.

² Фесан Є. Конституційно-правова відповідальність. URL: <https://obolon.kyivcity.gov.ua/files/2019/11/6/6.pdf>

над публічною владою. Проблеми відповідальності в конституційному праві сьогодні фактично переживають друге народження, мають безперечне теоретичне значення й високу затребуваність у практиці конституційно-правового регулювання¹.

Конституційну відповідальність слід розглядати як окремий вид юридичної відповідальності.

Як окремий вид юридичної відповідальності конституційно-правову відповідальність характеризує те, що вона забезпечується примусовою силою держави, що гарантує стабільну, стійку, навіть можна сказати сувору, а також передбачувану її реалізацію. Водночас у певних випадках поряд з державною владою додатковою силою її забезпечення є влада громадянського суспільства, народу. В інших видах юридичної відповідальності такої особливості не спостерігається так чітко, як у процесі реалізації конституційно-правової відповідальності. Залежно від правомірності або неправомірності поведінки конституційно-правова відповідальність має два прояви: позитивний і негативний відповідно. Позитивна конституційно-правова відповідальність – відповідальність за правомірну діяльність; існує незалежно від правопорушення. Позитивною може бути лише конституційно-правова відповідальність держави, органів публічної влади і посадових осіб. Враховуючи особливості законодавчої термінології, специфіку правового статусу державно-владних суб'єктів, «позитивний» аспект конституційно-правової відповідальності може бути визначений як стан відповідальності, який вміщує в собі відповідальність «за що-небудь» і відповідальність «перед ким-небудь». Вживаючи термін «відповідальність», перш за все, його пов'язують із відповідальністю «за що-небудь», під якою розуміють відповідальність за неналежне виконання покладених обов'язків, ефективність і доцільність діяльності. Відповідальність «перед ким-небудь» реалізується в правових відносинах підконтрольності-підзвітності, в яких беруть участь дві сторони: відповідальний суб'єкт, підконтрольний і підзвітний, і суб'єкт, який має контрольно-наглядові повноваження, перед яким перший несе відповідальність. Таким чином, позитивна конституційно-правова відповідальність похідна від компетенції владного суб'єкта і супроводжується, розкривається, реалізується у відносинах підконтрольності-підзвітності. Негативна конституційно-правова відповідальність – відповідальність за правопорушення (тобто діяння в минулому), яка виникає в результаті порушення конституційно-правової норми і виявляється в застосуванні до винної особи певних примусових заходів державного впливу, покладанні на неї обов'язку випробувати позбавлення матеріального, нематеріального і/або організаційного характеру в порядку реалізації санкції, позбавлення права

¹ Дашковська О. Конституційна відповідальність: методологічні засади дослідження. *Вісник Національної академії правових наук України*. Київ, 2013. № 3. С. 101-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_3_15

здійснювати державну владу¹.

Конституційна відповідальність має як багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності, так і свої особливості, що виокремлюють її у специфічний вид². Зокрема, В. Мелашенко розглядав ретроспективну відповідальність як відповідальність за минуле, а позитивну – як відповідальну поведінку, відповідальне ставлення особи (органу) до своїх обов'язків, належне виконання своїх обов'язків, підзвітність, юридичну компетентність. Він вважав, що у сфері конституційних відносин домінує саме позитивна відповідальність, а ретроспективна відіграє роль допоміжної, хоча далеко не другорядної відповідальності³. Л. Наливайко визначає конституційно-правову відповідальність як вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями й полягає у примусовому зазнаванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції⁴.

На думку В. Погорілка та В. Федоренка, конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, визначений нормами конституційного права, що передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або негативну реакцію держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб'єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства⁵.

Узагальнюючи наведені дефініції, конституційно-правову відповідальність можна визначити як самостійний вид юридичної відповідальності, що передбачає заохочення суспільством і державою позитивного діяння чи поведінки суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект), або негативну реакцію держави на конституційний делікт (правопорушення) в порядку, встановленому Конституцією та законами України⁶.

¹ Мінаєва І.І., Конституційно-правова відповідальність органів публічної влади. Національна академія державного управління при Президенті України Харківський регіональний інститут державного управління. 2019. URL : [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Minaeva.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Minaeva.pdf)

² Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

³ Мелашенко В. Ф. Конституційно-правова відповідальність. Конституційне право України. Київ, 2000. С. 21.

⁴ Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. С. 7.

⁵ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України. Академічний курс. Київ: Юрид. думка, 2006. С. 518–519.

⁶ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Під позитивною (проспективною) відповідальністю розуміють конституційно-правову відповідальність, яка існує ще до вчинення правопорушення або незалежно від його вчинення; це відповідальність за правомірну діяльність.

Конституційно-правова відповідальність має загальні та особливі ознаки, що визначають особливості її правової природи.

До **загальних ознак** можна віднести такі: вона є видом соціальної відповідальності; конституційно-правова відповідальність має позитивне (проспективне) і негативне (ретроспективне) значення; конституційно-правова відповідальність є наслідком конституційного делікту; вона є інститутом відповідної галузі права тощо.

До **особливих ознак** конституційно-правової відповідальності належать: має конститууючий (системоутворюючий) характер, тобто визначає загальні принципи для інших видів юридичної відповідальності; відповідно до особливостей предмета конституційно-правового регулювання має чітко виявлений політичний характер, оскільки відповідальність настає за порушення суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням влади в державі; передбачає конституційні санкції як міру юридичної відповідальності; специфічність підстав конституційно-правової відповідальності: підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту, а проспективної – юридичний факт набуття статусу суб'єкта конституційно-правової відповідальності; суб'єктами конституційно-правової відповідальності можуть бути лише орган публічної влади або його посадова особа (об'єднання громадян, державні органи й органи місцевого самоврядування); є функціональним інститутом конституційного права, що об'єднує сукупність конституційно-правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері проспективної та ретроспективної юридичної відповідальності деліктоздатних суб'єктів за порушення норм, конституційного права України; конституційно-правова відповідальність є важливим елементом механізму правового захисту і охорони Конституції України та чинного конституційного законодавства; конституційно-правова відповідальність є гарантією всіх основних інститутів конституційного права – об'єктів конституційно-правової відповідальності; джерелами конституційно-правової відповідальності є не тільки норми Конституції України, але й всі інші конституційно-правові норми, об'єктивовані в системі чинного конституційного законодавства; характерні особливі процесуальні форми реалізації. В окремих випадках процедура конституційно-правової відповідальності регулюється комплексом конституційних та інших галузевих норм чинного законодавства.

Форми конституційно-правової відповідальності можуть бути **класифіковані** за різними підставами – **за суб'єктами відповідальності** (орган державної влади, орган місцевого самоврядування, посадова особа, політична партія, громадська організація тощо), **характером санкцій** (попереджувальні,

правовідновлювальні, штрафні тощо), *суб'єктами застосування санкцій* (парламент, президент, глава уряду, суд тощо) та ін.

Докладне уявлення про форми конституційно-правової відповідальності дає розрізнення їх за характером негативних наслідків санкції, які можна узагальнити до трьох основних *видів*: дострокове припинення повноважень органів публічної влади, їхніх посадових осіб та депутатів; скасування, зупинення чи недопущення дії актів органів публічної влади та їхніх посадових осіб; встановлення обмежень щодо реалізації окремих конституційних прав і свобод суб'єктами конституційного права. Критерії класифікації конституційно-правової відповідальності можуть бути різні. Вона може поділятися на види, зокрема, в залежності: а) від джерел, у яких передбачено відповідальність за порушення норм конституційного права; б) від правових інститутів на які поділяється вся сукупність конституційно-правових норм; в) від суб'єктів конституційно-правової відповідальності, тобто від того, хто може притягатися до такої відповідальності; г) від підстав розглядуваної відповідальності, тобто від того, за що повинен нести відповідальність суб'єкт конституційного правопорушення; д) від інстанцій, тобто від того, перед ким встановлено відповідальність суб'єкта такого правопорушення. Поділ конституційно-правової відповідальності на види може здійснюватися також за формами контролю, які застосовуються з метою забезпечення додержання вимог, що містяться в нормах конституційного права, особливостями конституційних правопорушень та специфікою мір відповідальності за них. В науковій літературі конституційно-правову відповідальність прийнято також розглядати у двох аспектах – позитивному та ретроспективному. В залежності від цього виділяються відповідно два її види – позитивна та ретроспективна конституційно-правова відповідальність. Позитивною відповідальністю прийнято вважати відповідальну поведінку, відповідальне ставлення суб'єкта конституційно-правових відносин до своїх обов'язків, належне їх виконання. Вважається, що підставами позитивної відповідальності є належне здійснення суб'єктом конституційних правовідносин певних функцій. Отже, державний орган, посадова особа несуть відповідальність вже з огляду на те, що до цього зобов'язує їх правовий статус. Ретроспективною вважається конституційно-правова відповідальність за протиправні дії або бездіяльність, які мали місце в минулому. Підставою ретроспективної відповідальності є вчинення конституційного правопорушення¹.

Функції конституційно-правової відповідальності можна визначити як основні напрямки її впливу на поведінку людей та суспільно-правові відносини, які виникають у сфері дії норм конституційного права; цілеспрямовані засоби реалізації та захисту конституційних норм, а також досягнення мети конституційної відповідальності; головні напрямки юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту

¹ Майданник. О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

правопорядку, державної дисципліни і виховання суб'єктів конституційно-правових відносин, що скоїли чи можуть скоїти конституційно-правовий делікт.

Концептуальний зв'язок функцій конституційно-правової відповідальності з її природою обумовлений тим, що вони (функції) об'єктивно прагнуть бути вираженими в більш повному виявленні потенціалу конституційно-правової відповідальності, а, слід, і реальності Конституції, конституційного ладу в цілому, розвитку конституціоналізму через діяльність суб'єктів конституційного права, насамперед, таких як Український народ, українська держава, людина і громадяни, територіальні громади, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, політичні партії тощо. Такий функціональний прояв у процесах конституційної правореалізації та конституційного правокористування обумовлюється системою об'єктивних та суб'єктивних, внутрішніх та зовнішніх факторів. Зокрема, йдеться про правовладність (верховенство права) та організацію публічної влади у демократичній державі, яка вимагає її поділу по вертикалі та горизонталі, тобто конкретного відокремлення та розмежування державної та муніципальної влади, поділу державної влади, публічно-владних функцій між окремими органами та посадовими особами державної влади, їх закріплення за окремими елементами структури, наявність ефективної системи контролю за владою (у першу чергу, конституційного та адміністративного) тощо. До того ж функції конституційно-правової відповідальності конкретизуються в Конституції та законах, інших нормативних правових актах, які визначають предмети відання та повноваження, права та обов'язки окремих органів та посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування. Іншими словами, функції конституційно-правової відповідальності, оптимально розкриваючи її потенціал (потенційні можливості) та соціально-політичне призначення, втілюються в своєрідні форми (формалізуються), які тісно пов'язані з її інституційним та нормативно-правовим механізмом. Утім, будучи більш динамічним проявом конституційно-правової відповідальності, аніж її інституційна та нормативна основа (структура), функції породжують значно більше розмаїття. Саме функції, будучи змістовою характеристикою конституційно-правової відповідальності, проявляються як розмаїття форм її розвитку, в тому числі і організаційних структур, які забезпечують її реалізацію. Прикладом тому є інституціоналізація конституційних судів, конституційних трибуналів, формування контрольної влади в механізмі публічної влади тощо. Усе це дозволяє говорити про те, що саме динаміка конституційно-правової відповідальності, відображена насамперед в її функціональній структурі, утворює найбільш сприятливі умови для прояву особливостей даного виду юридичної відповідальності, її суб'єктно-об'єктного складу. Тому настільки важливим є функціональний аналіз, який передбачає прояв таких особливостей, в яких відображаються об'єктивні

потреби захисту Конституції, конституційних цінностей, конституційної правозаконності тощо. Актуальність та важливість розгляду питання функцій конституційно-правової відповідальності в контексті дослідження даного виду юридичної відповідальності також визначається, з одного боку, масштабними трансформаційними процесами, які відбуваються останніми роками у соціально-політичному, господарсько-економічному, духовно-культурному житті Українського народу – громадян України усіх національностей, окремих громадян України та їх об'єднань за різними ознаками та у різних формах (територіальні громади, політичні партії, громадські організації тощо), функціонуванні інших суб'єктів державної влади та системи місцевого самоврядування^{1, 2}.

Види функцій конституційної відповідальності: правоорієнтуюча, попереджувальна (превентивна), організуюча (установча), обмежувальна, правоохоронна, стимулююча (активізуюча), регулятивна (інтегративна), правозабезпечувальна, репресивно-каральна, сигналізаційна (інформаційна), правовиховна (профілактична), дисциплінуюча, правозахисна, політична (ідеологічна).

Конституційне правопорушення (делікт) – це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на конституційний лад та його інститути, за вчинення якого передбачена конституційно-правова відповідальність.

На думку дослідника А. Пащенко, конституційний делікт характеризується як таке діяння (дія або бездіяльність) учасника конституційних правовідносин, що порушує позитивний конституційний припис, відхиляється від конституційної моделі належної поведінки. Тобто це таке діяння, в основі якого лежить неналежна поведінка суб'єкта, що суперечить нормам права; це завжди негативний бік моралі³.

Інші дослідники (Л. Наливайко, М. Беляєва) визначають конституційний делікт як суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність), яке посягає на основи конституційного ладу, організацію публічної влади, права і свободи людини і громадянина, за вчинення якого передбачені заходи конституційно-правової відповідальності⁴.

За сутністю конституційний делікт є суспільно небезпечним посяганням на цінності, що охороняються конституційним правом, через вчинення або загрозу вчинення їм шкоди. За змістом він є винним діянням суб'єкта

¹ Книш В.В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень». Івано-Франківськ, 2018. С. 236–237.

² Батанова Н.М. Функції конституційно-правової відповідальності: проблеми концептуалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020. 100-104 с

³ Пащенко А. Конституційний делікт як підстава конституційної відповідальності. *Юридический вестник*. 2002. № 1. С. 86-89.

⁴ Глумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авторів; за заг. ред. Л.Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

конституційно-правової відповідальності, що посягає на конституційний лад та його інститути.

За формою конституційний делікт є протиправною дією або бездіяльністю, за вчинення якої передбачена конституційно-правова відповідальність.

Для конституційного делікту властиві усі *загальні ознаки* правопорушення, які характерні й для інших видів правопорушень: суспільна небезпечність, протиправність, винність, караність. Він також є діянням (дією або бездіяльністю), яке вчинене деліктоздатним суб'єктом. Проте ці ознаки у конституційному делікті мають свої особливості, які свідчать про своєрідність його як самостійного виду правопорушення.

Конституційний делікт є юридичним фактом, внаслідок якого виникають відносини конституційно-правової відповідальності й, одночасно, підставою конституційно-правової відповідальності.

Саме з моменту вчинення конституційного делікту у правопорушника виникає обов'язок зазнати мір конституційно-правової відповідальності, які передбачені санкцією порушеної норми, і понести несприятливі наслідки, а у суб'єкта, який є інстанцією конституційно-правової відповідальності, з'являється право і обов'язок притягнути його до конституційно-правової відповідальності.

Отже, між інстанцією конституційно-правової відповідальності та правопорушником (деліквентом) виникають правовідносини конституційно-правової відповідальності. Це правовідносини нерівноправних сторін – відносини, які засновані на державному (або прирівняному до нього суспільному) примусі, елементами якого є взаємні права і обов'язки.

Склад конституційного правопорушення, що є підставою для притягнення до конституційно-правової відповідальності, має такі елементи.

Основними елементами складу конституційно-правової відповідальності є: об'єкт, суб'єкт, зміст конституційно-правової відповідальності та юридичний факт конституційного делікту.

Законодавчого визначення конституційно-правового проступку (делікту) на сьогодні, звичайно, не існує. Однак загальні уявлення про конституційно-правову відповідальність дозволяють визначити конституційний делікт як протиправну поведінку суб'єкта конституційного права, яка не відповідає вимогам норм конституційного права, завдає шкоди соціальним цінностям, взятим під охорону цими нормами, порушує політико-правові владні відносини, а також відносини у сфері реалізації прав і свобод людини і громадянина, законодавчого процесу, виборів й референдумів, закріплюється в конкретній регулятивній нормі, яка визначає правове положення винного суб'єкта, і є підставою для притягнення правопорушника до передбаченої цією нормою юридичної відповідальності [2, с. 280]. В жодному чинному правовому акті України не існує визначення «конституційний делікт», «конституційно-правова відповідальність», що ускладнює існування такого інституту та

застосування такої відповідальності на практиці. Тому на сьогодні про конституційно-правову відповідальність можна говорити, використовуючи тільки напрацювання науковців в цій галузі. Не дивлячись на складнощі, відсутність закріплених у законодавстві щодо цього норм та користуючись аналогією права, розглянемо склад конституційного делікту¹.

Об'єкт – політико-правові відносини, які регламентуються нормами конституційного і конституційно-процесуального права. Сутність цих правовідносин визначається тим, що вони є найважливішими і основоположними відносинами, ґрунтуються на ідеях та практиці волевиявлення народу, внаслідок чого об'єктом конституційного правопорушення можуть ставати владні відносини, а також відносини у сфері реалізації прав і свобод людини і громадянина, законодавчого процесу, виборів та референдумів тощо².

Об'єктивна сторона – протиправна поведінка суб'єкта, яка не відповідає вимогам норм конституційного права. Особливістю цього елемента складу правопорушення є те, що законодавець, вказуючи лише на родові ознаки, визначає об'єктивні підстави відповідальності. Об'єктивна сторона закріплюється найчастіше в конкретній регулятивній нормі, яка визначає правове положення винного суб'єкта, а не в нормі охоронного характеру, яка традиційно містить засоби і способи юридичної відповідальності за порушення прав і невиконання обов'язків, закріплених у регулятивних нормах.

Суб'єкт – коло суб'єктів конституційно-правової відповідальності також досить важко назвати конкретизованим, а їх поділ на загальні та спеціальні взагалі є формальним, адже конституційна деліктоздатність того чи іншого суб'єкта конституційних правовідносин часто залежить не лише від особи деліквента, а й від волі уповноважених на притягнення його до відповідальності, обсягу їх компетенції та реальних можливостей її здійснення, від відповідності обсягу такої здатності обсягу.

Суб'єктивна сторона – що ж до вини, яка є ознакою суб'єктивної сторони будь-якого делікту, то в конституційному порушенні вона взагалі може бути відсутня, хоча сама конституційна відповідальність при цьому настає. Реалізація відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб передвідповідними територіальними громадами за здійснення повноважень щодо вирішення питань.

Важливим елементом деліктних конституційно-правових відносин є і юридичні факти – передбачені чи санкціоновані конституційно-правовою нормою причини або наслідки діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або дії (вплив) об'єктивних обставин, що зумовлюють виникнення, зміну та припинення конституційного делікту.

¹ Шаповал В.Д. Конституційно-правовий делікт як підстава для настання конституційно-правової відповідальності в органах місцевого самоврядування. Право і суспільство. 2014. 48-50 с.

² Теліпко В.Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 568 с

Важливим елементом об'єктивної сторони є протиправність¹. У юридичній літературі, як відомо, протиправними визнаються ті діяння, які виходять за межі належної поведінки. Така потреба є одночасно і заборонаю неналежної поведінки.

Як зазначає А. Пащенко, об'єктивна сторона конституційного делікту характеризується протиправністю діянню органу державної влади, яке було наслідком настання певного шкідливого результату. Протиправними можуть бути як дія, так і бездіяльність органу державної влади. Прикладами протиправних діянь можуть слугувати видання нормативного акта, який не відповідає державному законодавству, нецільове витрачання бюджету тощо. Неправомірною бездіяльністю слід вважати невиконання (неналежне виконання) главою держави своїх обов'язків тощо. За словами науковця, об'єктивна сторона конституційного делікту полягає в неналежній поведінці, тобто поведінці, яка відхиляється від вимог конституційно-правових положень. Можна виділити три основні варіанти таких відхилень: по-перше, це незастосування конституційно-правової норми; по-друге, її неналежне застосування, що може виявитися в недостатньо ефективній реалізації розпоряджень норми або у використанні одного з можливих способів поведінки на шкоду іншим; по-третє, конституційно-деліктним слід, безумовно, визнати пряме порушення конституційно-правової норми².

Суб'єктивна сторона конституційного делікту відображає психічний стан суб'єкта стосовно діянню, яке не відповідає належній поведінці і його наслідкам. Мета – це уявлення про бажаний результат, досягти якого прагне особа, що вчиняє суспільно небезпечне діянню. Отже, суб'єктивна сторона характеризує внутрішній стан людини під час дії, під час скоєння конституційно-правового делікту. Це внутрішнє психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним протиправного діянню і його наслідків. Особливістю конституційно-правових деліктів є те, що в законодавстві відсутній чітко сформульований склад багатьох правопорушень. Відсутність чітких підстав і порядку притягнення до конституційно-правової відповідальності залишають велике поле для власного розсуду суб'єкта, який застосовує міри відповідальності, створює ґрунт для зловживань.

Конституційний контроль є будь-якою формою перевірки на відповідність конституції актів та дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, що здійснюють публічні функції або створені (формально і/або фактично) для участі у здійсненні публічної влади³.

У юридичній літературі є різні визначення цього поняття. Наприклад, В. Шаповал трактує конституційний контроль як діяльність судів загальної

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. України. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Пащенко А. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності. *Право України*. 2002. № 5. С. 126-130.

³ Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 19 с.

або конституційної юрисдикції або так званих несудових органів, спрямовану передусім на вирішення питань конституційності правових актів¹.

Досліджуючи поняття «конституційний контроль», передусім варто наголосити на тому, що в конституціях зарубіжних країн поряд із цим поняттям використовуються й інші найменування: «конституційний нагляд», «конституційна юрисдикція», «охорона конституції» тощо. Поняття конституційного контролю має кілька тлумачень. Іноді конституційний контроль визначають широко: як діяльність парламенту, глави держави, судів або інших органів, пов'язану з вирішенням питання відповідності конституції різним нормативно-правовим або тільки законодавчим актам. У деяких випадках ідеться про здійснення конституційного контролю самим народом шляхом референдуму. Найбільш прийнятним є вузьке трактування конституційного контролю, за яким він сприймається насамперед як оцінювання судами загальної або спеціальної юрисдикції нормативно-правових актів на предмет їхньої відповідності конституції. Від такого оцінювання залежать можливості застосування цих актів або навіть їх існування². Вітчизняний дослідник М. Кельман визначає конституційний контроль як діяльність компетентних органів щодо забезпечення верховенства Конституції, законів та інших нормативних актів і наводить такі особливості цього інституту: 1) різновид інституту соціального, державного контролю, що здійснюється постійно чинними органами держави; безпосередньо пов'язаний із реалізацією державних повноважень; 2) форма професійного державного контролю, причому вища серед спеціалізованих форм контрольної діяльності; 3) конституційний контроль, будучи контрольним і правоохоронним видом діяльності, ґрунтується на перевазі застосування юрисдикційних засобів; 4) конституційний контроль поширюється не тільки на сферу управління, а й охоплює сферу нормотворчості, яка здійснюється апаратом управління, і впливає на нормотворчість законодавчої влади; 5) орган конституційного контролю – це спеціалізований орган охорони акта вищої юридичної сили – Конституції держави; 6) конституційний контроль є вищою (після парламентської та референдуму) формою контролю³.

Навіть з наведених визначень конституційного контролю, яким притаманне авторське бачення його характерних ознак, можна виокремити два підходи до його розуміння.

Суб'єктами конституційного контролю можуть бути фізичні та юридичні особи, а також державні органи, що мають право запиту про конституційність того чи того акта. Коло суб'єктів конституційного

¹ Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс. Київ, 2010. 464 с.

² Федоренко В.В. Реалізація конституційних засад судочинства в статусі й діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права* 2014. № 73. С. 201–207

³ Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 19 с.

контролю встановлюється законодавством і наглядовою практикою відповідної країни.

Об'єктами конституційного контролю можуть бути конституційні, органічні та ординарні закони, поправки до конституції, парламентські регламенти, нормативні акти виконавчих органів державної влади. Конституційні або органічні закони можуть мати вищу юридичну силу, ніж звичайні закони. Перевірка звичайних законів на несуперечність органічним законам входить у цьому разі в поняття конституційного контролю. В цей час закони, прийняті шляхом референдуму, перевіряються на конституційність звичайно не підлягають, оскільки являють собою безпосередній прояв народного суверенітету.

Різновидом конституційного контролю є судовий конституційний контроль.

В Україні судовий конституційний контроль здійснюють Конституційний Суд України та суди системи судоустрою відповідно до встановлених повноважень. Для більш повної його характеристики, розкриття особливостей, сутності конституційний контроль прийнято класифікувати за певними критеріями: абстрактний та конкретний; попередній (превентивний) та наступний (репресивний); обов'язковий та факультативний; універсальний та обмежений; повний та частковий; внутрішній та зовнішній; матеріальний та формальний; постановляючий та консультативний¹.

За обов'язковістю проведення він є обов'язковим і факультативним².

Ефективна реалізація конституційного контролю та застосування заходів конституційно-правової відповідальності створюють політико-правові передумови для формування системи відповідального правління, здатного мінімізувати порушення Конституції, гарантувати змінюваність і наступність публічної влади, забезпечити демократизм конституційних процесів. Конституційно-правова відповідальність як відповідальність влади за наявний режим законності в державі є однією з найважливіших форм реалізації конституційного контролю, який є передумовою виникнення відносин конституційно-правової відповідальності. Тож конституційний контроль як інституційна та функціональна форма захисту Конституції, з одного боку, та конституційно-правова відповідальність як інструментальна складова механізму забезпечення конституційної законності та конституційного правопорядку – з другого, у своїй системній єдності та функціональній спрямованості стають не лише ефективним засобом мінімізації конституційних деліктів і захисту конституційних цінностей та

¹ Бірмонтієне Т. Роль Конституційного Суду в розвитку конституційного права в Литовській Республіці. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. С. 213–222.

² Копча В.В. Сутність і роль судового конституційного контролю: основні підходи до розуміння. *Часопис Київського університету права*, 2019. С.59-63.

державних і суспільних інтересів від посягань, а й сприяють становленню конституціоналізму та правової державності в Україні¹.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Політико-правові аспекти відповідальності уряду в Україні».
- ❑ «Політико-правові аспекти парламентської відповідальності в Німеччині».
- ❑ «Теоретичні та практичні проблеми реалізації конституційно-правової відповідальності в Україні та Польщі».
- ❑ «Конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності».
- ❑ «Конституційно-правова відповідальність та політична відповідальність: до питання співвідношення».
- ❑ «Конституційно-правова відповідальність: критерії класифікації та види».
- ❑ «Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності».
- ❑ «Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні».
- ❑ «Поділ влади і конституційно-правова відповідальність як гарантії реалізації прав і свобод людини в Україні».
- ❑ «Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».
- ❑ «Конституційна відповідальність глави держави».
- ❑ «Державна влада в контексті конституційної відповідальності».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні та країнах Європейського Союзу». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує

¹ Батанова Н. М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 147–155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2019_30_19

відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об’ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Перспективи вдосконалення конституційно-правової відповідальності президента в Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

соціальна відповідальність, політична відповідальність, юридична відповідальність, конституційна відповідальність, конституційно-правова відповідальність, ретроспективна конституційно-правова відповідальність, позитивна конституційно-правова відповідальність, загальні ознаки конституційно-правової відповідальності, спеціальні ознаки конституційно-правової відповідальності, функції конституційно-правової відповідальності, види функцій конституційно-правової відповідальності, форми конституційно-правової відповідальності, конституційне правопорушення (делікт), юридичний склад конституційного правопорушення, об’єкт конституційного правопорушення, об’єктивна сторона конституційного правопорушення, суб’єкт конституційного правопорушення, суб’єктивна сторона конституційного правопорушення, конституційний контроль, суб’єкти конституційного контролю.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Вид юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права і характеризується специфічним колом суб’єктів, механізмом реалізації, санкціями й полягає у примусовому зазначанні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов’язаного суб’єкта (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції – це:

- а) політична відповідальність;
- б) конституційно-правова відповідальність;
- в) моральна відповідальність;
- г) публічна відповідальність;
- д) відповідальність у конституційному праві.

2. На думку О. Совгирі, поняття «конституційна відповідальність» та

«відповідальність за порушення норм конституційного права» співвідносяться наступним чином:

- а) «конституційна відповідальність» є більш широким поняттям;
- б) «відповідальність за порушення норм конституційного права» є більш широким поняттям;
- в) ці поняття є тотожними;
- г) ці поняття є складовими елементами поняття «державно-правова відповідальність»;
- д) ці поняття позначають різні види юридичної відповідальності у конституційно-правовій сфері.

3. Поняття «конституційно-правова відповідальність» та «відповідальність у конституційному праві» співвідносяться так:

- а) «конституційно-правова відповідальність» є більш широким поняттям;
- б) ці поняття є тотожними;
- в) ці поняття є складовими елементами поняття «державно-правова відповідальність»;
- г) «конституційно-правова відповідальність» є видом відповідальності у конституційному праві;
- д) ці поняття позначають різні види юридичної відповідальності у конституційно-правовій сфері.

4. Сутність конституційно-правової відповідальності полягає:

- а) в обмеженні здійснення певного виду діяльності суб'єктами конституційно-правової відповідальності;
- б) у позбавленні політичної підтримки;
- в) у позбавленні осіб державно-владних повноважень, зміщенні з посади;
- г) у компенсації шкоди, заподіяної посадовими особами;
- д) у догані, суворій догані.

5. Нормативні підстави конституційно-правової відповідальності полягають в:

- а) можливості юридичної відповідальності;
- б) дійсності відповідальності;
- в) застосуванні відповідальності;
- г) здійсненні неправомірної поведінки;
- д) підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

6. Основне призначення засобів конституційно-правової відповідальності полягає у:

- а) захисті законів України;
- б) захисті Конституції України;
- в) захисті суверенітету;

- г) захисті конституційного законодавства;
- д) захисті населення від протиправних діянь посадових осіб.

7. За формами реалізації конституційно-правова відповідальність поділяється на:

- а) безпосередню та опосередковану;
- б) позитивну та негативну;
- в) формальну та фактичну;
- г) основну та додаткову;
- д) колективну та індивідуальну.

8. Позитивний аспект конституційно-правової відповідальності – це:

- а) безвідповідальність, неналежне виконання обов'язків, юридична некомпетентність;
- б) відповідальна поведінка, відповідальність за належне виконання обов'язків;
- в) обов'язок винного перетерплювати примусове позбавлення певних благ шляхом застосування до нього заходів державного примусу;
- г) вид соціальної і політичної відповідальності за вчинення конституційного правопорушення;
- д) політико-правова відповідальність учасників державно-правових відносин за свої дії, зумовлена оцінкою призначення цих осіб.

9. До форми вираження позитивної конституційно-правової відповідальності можна віднести:

- а) нагляд;
- б) звіт;
- в) притягнення винних до відповідальності;
- г) зміна існуючих правовідносин;
- д) припинення існуючих правовідносин

10. Моментом настання позитивної юридичної відповідальності є:

- а) вчинення конституційного делікту;
- б) набрання законної сили рішення суду;
- в) відкриття конституційного провадження;
- г) отримання державними органами та посадовими особами державно-владних повноважень;
- д) прийняття рішення органом конституційного контролю.

11. Негативний (ретроспективний) аспект конституційно-правової відповідальності – це:

а) відповідальна поведінка, відповідальність за належне виконання обов'язків;

б) обов'язок винного перетерплювати примусове позбавлення певних благ шляхом застосування до нього заходів державного примусу;

в) безвідповідальність, неналежне виконання обов'язків, вчинення конституційного правопорушення;

г) вид соціальної і політичної відповідальності за вчинення конституційного правопорушення;

д) політико-правова відповідальність учасників державно-правових відносин за свої дії, зумовлена оцінкою призначення цих осіб.

12. Функція конституційно-правової відповідальності, в якій виявляється ретроспективний аспект, яка реалізується шляхом заборон і санкцій, – це:

а) правоохоронна функція;

б) стимулююча функція;

в) правозабезпечувальна функція;

г) онтологічна функція;

д) регулятивна функція.

13. Функція конституційно-правової відповідальності, в якій виявляється позитивний аспект, що реалізується шляхом добровільної правомірної поведінки суб'єкта:

а) правоохоронна функція;

б) стимулююча функція;

в) правозабезпечувальна функція;

г) онтологічна функція;

д) регулятивна функція.

14. У науці конституційного права конституційне правопорушення визначається як:

а) делікт;

б) злочин;

в) проступок;

г) конституційний злочин;

д) казус.

15. Моментом настання позитивної юридичної відповідальності є:

а) вчинення конституційного делікту;

б) набрання законної сили рішення суду;

в) відкриття конституційного провадження;

- г) отримання державними органами та посадовими особами державно-владних повноважень;
- д) прийняття рішення органом конституційного контролю.

16. До форми вираження позитивної конституційно-правової відповідальності належить:

- а) нагляд;
- б) звіт;
- в) притягнення винних до відповідальності;
- г) зміна наявних чинних правовідносин;
- д) припинення наявних чинних правовідносин.

17. Юридичною підставою конституційно-правової відповідальності є:

- б) судові рішення;
- в) правова позиція Конституційного Суду України;
- а) норма права;
- г) провина;
- д) судовий прецедент.

18. Фактична підстава конституційно-правової відповідальності полягає у:

- а) можливості конституційно-правової відповідальності;
- б) дійсності відповідальності;
- в) застосуванні конституційно-правової відповідальності;
- г) здійсненні конституційного правопорушення;
- д) підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності.

19. Рішення компетентного суб'єкта про застосування конкретного заходу конституційно-правової відповідальності – це:

- а) фактична підстава конституційно-правової відповідальності;
- б) процесуальна підстава конституційно-правової відповідальності;
- в) юридична підстава конституційно-правової відповідальності;
- г) матеріальна підстава конституційно-правової відповідальності;
- д) органічна підстава конституційно-правової відповідальності.

20. Процедурно-процесуальна форма реалізації ретроспективної конституційно-правової відповідальності – це:

- а) відносини з приводу створення умов для звітності і підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;
- б) певний порядок звітності і підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;
- в) система організаційно-процесуальних відносин з приводу здійснення звітності, підконтрольності суб'єктів конституційно-правової відповідальності;

г) певний порядок порушення та розгляду питань про відповідальність винних суб'єктів конституційного права, що здійснюється уповноваженими суб'єктами правозастосовної діяльності;

д) форма притягнення винних суб'єктів до конституційно-правової відповідальності.

21. До елементів юридичного складу конституційно-правового делікту належать:

а) спеціальний суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона;

б) суб'єкт, об'єкт, юридичний факт;

в) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, юридичний факт;

г) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона;

д) суб'єкт, суб'єктивна сторона, об'єкт, об'єктивна сторона, юридичний факт.

22. Юридичний факт, що є підставою для конституційно-правової відповідальності:

а) конституційні відносини;

б) конституційний делікт;

в) конституційна дія або подія;

г) конституційна санкція;

д) конституційний акт.

23. Деліквентом у конституційному праві є:

а) апатрид;

б) злочинець;

в) біпатрид;

г) правопорушник;

д) орган, що застосовує санкції за конституційні правопорушення.

24. Підстава настання «ретроспективної» конституційно-правової відповідальності:

а) скоєння державної зради;

б) вихід з громадянства;

в) скоєння конституційно-правового делікту;

г) рішення Конституційного Суду України;

д) указ Президента України.

25. Об'єктивна сторона конституційно-правового делікту – це:

а) діяння і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційно-правового делікту;

б) дія і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційного делікту;

в) бездіяльність і ті наслідки, з якими пов'язана шкода, заподіяна об'єкту конституційного делікту;

г) діяння, в результаті якого не спричиняється шкода, але воно є забороненим конституційним законодавством;

д) нездатність посадових осіб або всього персонального складу державного органу виконати покладені на них обов'язки.

26. Об'єктивна сторона конституційного правопорушення не включає такого елемента, як:

а) протиправність;

б) спосіб дії (бездіяльність);

в) шкідливі наслідки;

г) причинна зумовленість шкідливих наслідків;

д) час, місце вчинення конституційного правопорушення.

27. Зовнішня сторона конституційно-правового делікту – це:

а) існування органу конституційно-правової відповідальності;

б) існування норми конституційного права, що закріплює обов'язкову поведінку;

в) порушення вираженої в нормах конституційного права обов'язкової поведінки;

г) існування закріпленої в нормах конституційного права санкції за скоєння конституційно-правового делікту;

д) некомпетентність суб'єкту конституційно-правової відповідальності.

28. За суб'єктом конституційно-правова відповідальність класифікується на:

а) індивідуальну та колегіальну;

б) позитивну та негативну;

в) формальну та фактичну;

г) основну та додаткову;

д) безпосередню та опосередковану.

29. До суб'єктів конституційно-правової відповідальності не належать:

а) органи державної влади та місцевого самоврядування;

б) держава;

в) громадські об'єднання;

г) посадові особи;

д) апатриди, біпатриди.

30. Суб'єкт конституційного права не несе відповідальності:

а) перед українським народом;

б) перед Верховною Радою України;

- в) перед Президентом України;
- г) перед іноземцями, біпатридами, апатридами;
- д) перед громадянами України.

31. Основним суб'єктом конституційно-правової відповідальності є:

- а) народ;
- б) індивід;
- в) державні органи;
- г) громадяни;
- д) громадські організації.

32. До елементів суб'єктивної сторони конституційного правопорушення належить:

- а) діяння;
- б) мета;
- в) наслідки;
- г) спосіб;
- д) думка.

33. Форма зовнішнього вираження конституційного правопорушення – це:

- а) об'єкт правопорушення;
- б) об'єктивна сторона правопорушення;
- в) суб'єктивна сторона правопорушення;
- г) діяння;
- д) суб'єктивна сторона правопорушення.

34. Елементом об'єктивної сторони конституційного правопорушення є:

- а) вина;
- б) ціль;
- в) діяння;
- г) суб'єктивне право;
- д) імпічмент.

35. За загальним правилом, до санкцій конституційно-правової відповідальності не належать:

- а) дострокове позбавлення (зміну) конституційно статусу державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань;
- б) обмеження (позбавлення) спеціального чи соціального статусу фізичної особи;
- в) усунення конституційного правопорушення;
- г) компенсацію заподіяної моральної чи матеріальної шкоди;

д) відміну неконституційних актів.

36. Яка з названих санкцій є мірою конституційно-правової відповідальності:

- а) позбавлення волі;
- б) усунення з посади у порядку імпічменту;
- в) пеня;
- г) сувора догана;
- д) догана.

37. Зовнішня сторона конституційно-правового делікту – це:

- а) існування органу конституційно-правової відповідальності;
- б) існування норми конституційного права, що закріплює обов'язкову поведінку;
- в) порушення вираженої у нормах конституційного права обов'язкової поведінки;
- г) існування закріпленої в нормах конституційного права санкції за скоєння конституційно-правового делікту;
- д) некомпетентність суб'єкта конституційно-правової відповідальності.

38. Заходи конституційно-правової відповідальності застосовуються:

- а) тільки в адміністративному порядку;
- б) у позасудовому порядку;
- в) тільки у судовому порядку;
- г) у судовому та в адміністративному порядку;
- д) за допомогою органів місцевого самоврядування.

39. Конституційно-правова санкція – це:

- а) передбачений конституційно-правовою нормою примусовий захід, що застосовується до іноземців та осіб без громадянства;
- б) міра конституційно-правової відповідальності, що застосовується за здійснення конституційного правопорушення;
- в) рішення компетентного державного органу про застосування конституційно-правової відповідальності;
- г) дозвіл на застосування примусових заходів;
- д) передбачений конституційно-правовою нормою примусовий захід щодо суб'єктів цивільно-правових відносин.

40. За загальним правилом до санкцій конституційно-правової відповідальності не належать:

- а) дострокове позбавлення (зміна) конституційно статусу державних органів, посадових осіб, громадських об'єднань;
- б) обмеження (позбавлення) спеціального чи соціального статусу фізичної

особи;

- в) усунення конституційного правопорушення;
- г) компенсація заподіяної моральної чи матеріальної шкоди;
- д) відміна неконституційних актів.

41. Найбільш поширеною санкцією щодо державного органу, що вчинив конституційний делікт, є:

- а) розпуск такого державного органу;
- б) притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб такого державного органу;
- в) притягнення до кримінальної відповідальності посадових осіб такого державного органу;
- г) скасування або призупинення дії неконституційного акта;
- д) офіційне визнання роботи такого державного органу незадовільною.

42. Позбавлення звання Президента України в разі усунення його з поста в порядку імпичменту, на думку В. Погорілка, є:

- а) основною санкцією;
- б) додатковою санкцією;
- в) головною санкцією;
- г) допоміжною санкцією;
- д) фіктивною санкцією

43. «Санкції нікчемності» щодо санкцій конституційно-правової відповідальності передбачають:

- а) відміну рішення про прийняття у громадянство;
- б) позбавлення державних нагород та медалей;
- в) визнання актів суб'єктів конституційно-правової відповідальності неконституційними;
- г) вираження недовіри;
- д) позбавлення повноважень депутата.

44. Юридичний факт, що є підставою для конституційної відповідальності:

- а) конституційні відносини;
- б) конституційний делікт;
- в) конституційна дія або подія;
- г) конституційна санкція;
- д) конституційний акт.

45. *Н. Батанова визначає, що конституційні делікти за своїм складом належать до:*

- а) формальних;
- б) матеріальних;
- в) усічених;
- г) простих;
- д) складних.

46. *Порушення суверенітету народу полягає:*

- а) у відмові проведення референдуму;
- б) у відмові призначати референдуму;
- в) в обмеженні права народу здійснювати свою владу;
- г) в обмеженні суб'єктивного права народу здійснювати владу безпосередньо;
- д) в обмеженні прав громадян на формування органів місцевого самоврядування.

47. *Позбавлення народного депутата України обов'язку нести юридичну відповідальність за результати голосування у Парламенті – це:*

- а) індульгенція;
- б) повновладдя;
- в) інвеститура;
- г) імунітет;
- д) привілей.

48. *Нормативне положення «Народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» є частиною:*

- а) депутатського індемнітету;
- б) депутатського імунітету;
- в) депутатського обліку;
- г) депутатського статусу;
- д) прав народного депутата.

49. *Депутатський запит як форма реалізації конституційно-правової відповідальності – це:*

- а) вотум недовіри;
- б) інтерпеляція;
- в) резолюція засудження;
- г) абдикація;
- д) інвеститура

50. Орган державної влади, що уповноважений приймати рішення про усунення Президента України з посади глави держави в порядку імпичменту – це:

- а) Верховна Рада України;
- б) Верховний Суд;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Офіс Президента України;
- д) Конституційний Суд України.

51. До суб'єктів права на звернення до Конституційного Суду України для вирішення питання про відповідність акта Президента України Конституції України не належить:

- а) народні депутати України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Верховний Суд;
- г) уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Верховна Рада АРК.

52. Підставами для застосування процедури імпичменту до Президента України є:

- а) державна зрада і невиконання обов'язків;
- б) злочин і державна зрада;
- в) невиконання обов'язків або неналежне виконання обов'язків, злочин;
- г) некомпетентність;
- д) вчинення будь-якого правопорушення.

53. На посади спеціального прокурора, спеціальних слідчих під час процедури імпичменту може бути обрана лише особа, яка відповідає таким вимогам:

а) є громадянином України, який вільно володіє державною мовою, має не менш як десятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України;

б) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, вільно володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту, не має судимості;

в) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, вільно володіє державною мовою, має не менш як десятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості;

г) є громадянином України, який проживає на її території не менше десяти років, вільно володіє державною мовою, має не менш як п'ятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості;

д) є громадянином України, який проживає на її території не менше п'яти років, вільно володіє державною мовою, має не менш як п'ятирічний стаж роботи на посаді атестованого прокурора чи слідчого правоохоронних органів України, не має судимості.

54. Відповідальність Президента України за вчинення ним державної зради або іншого злочину регулюється:

- а) ст. 105 Конституції України;
- б) Законом України «Про Президента України»;
- в) у чинному законодавстві відсутня норма права, яка встановлює відповідальність Президента;
- г) ст. 110 Конституції України;
- д) ст. 111 Конституції України.

55. Яка кількість народних депутатів ініціюють питання про усунення Президента України з поста:

- а) не менше ніж 221 народний депутат;
- б) не менше ніж 223 народні депутати;
- в) не менше ніж 224 народні депутати;
- г) не менше ніж 225 народних депутатів;
- д) не менше ніж 226 народних депутатів.

56. Яка кількість парламентаріїв приймають рішення про усунення Президента України з поста:

- а) не менше ніж 334 парламентарії;
- б) не менше ніж 335 парламентаріїв;
- в) не менше ніж 336 парламентаріїв;
- г) не менше ніж 337 парламентаріїв;
- д) не менше ніж 338 парламентаріїв.

57. Строк провадження процедури імпичменту:

- а) 3 місяця з моменту виявлення відповідних підстав;
- б) 1 місяць з моменту початку дослідження обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;
- в) 2 місяці з моменту початку дослідження обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину;
- г) 1 рік;
- д) законодавством не передбачено.

58. Конституційно-правова відповідальність уряду є:

- а) лише колегіальною;
- б) лише індивідуальною;
- в) лише солідарною;

- г) як колегіальною, так й індивідуальною або солідарною;
- д) відповідальністю голови уряду.

59. Принцип солідарної відповідальності міністрів означає, що:

- а) кожен міністр звітує за доручену сферу діяльності;
- б) міністри разом несуть відповідальність перед Президентом;
- в) міністри разом звітують перед Верховною Радою України;
- г) кожен міністр несе відповідальність за політику і рішення уряду, навіть якщо він з нею не згоден;
- д) міністр несе відповідальність лише за те рішення уряду, на яке дав свою згоду.

60. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України приймається:

- а) Верховною Радою України;
- б) Президентом України;
- в) Прем'єр-міністром України;
- г) народом України;
- д) Конституційним Судом України.

61. Суб'єкти, які мають право ініціювати відповідальність Кабінету Міністрів України:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) не менше ніж 150 народних депутатів;
- в) Президент України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) 226 народних депутатів.

62. Резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України приймає:

- а) 50 % народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 50 % + 1 народний депутат від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 1/3 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України.

63. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України:

- а) більше одного разу протягом однієї чергової сесії;
- б) більше двох разів протягом однієї чергової сесії;

- в) протягом двох років після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- г) більше трьох разів протягом однієї чергової сесії;
- д) більше одного разу протягом двох чергових сесій.

64. Юридичним наслідком прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України є:

- а) відсторонення Прем'єр-міністра України;
- б) звільнення Прем'єр-міністра України;
- в) імпічмент Прем'єр-міністра України;
- г) відставка Президента України;
- д) відставка Кабінету Міністрів України.

65. Резолюція недовіри Кабінету Міністрів України приймається:

- а) Верховною Радою України;
- б) Президентом України;
- в) Прем'єр-міністром України;
- г) народом України;
- д) Конституційним Судом України.

66. Прем'єр-міністр у випадку прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України зобов'язаний подати заяву Президенту України про відставку Кабінету Міністрів України:

- а) у день прийняття такої резолюції;
- б) не пізніше ніж у триденний строк після прийняття такої резолюції;
- в) не пізніше ніж у п'ятиденний строк після прийняття такої резолюції;
- г) не пізніше ніж у десятиденний строк після прийняття такої резолюції;
- д) не пізніше ніж у п'ятнадцятиденний строк після прийняття такої резолюції.

67. Нормативно-правовий акт, що регулює питання про прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України:

- а) Закон України «Про центральні органи виконавчої влади»;
- б) Закон України «Про прийняття резолюції недовіри Кабінету Міністрів України»;
- в) Закон України «Про Кабінет Міністрів України»;
- г) Конституція України;
- д) Закон України «Про відставку Кабінету Міністрів України».

68. До форм конституційно-правової відповідальності уряду не належить:

- а) скасування або призупинення дії неконституційного акта;
- б) відправка уряду у відставку;

в) офіційне визнання роботи уряду або його окремого члена незадовільною;

г) усунення з посади члена уряду в порядку імпічменту або інших подібних процедур;

д) застосування адміністративних санкцій до члена уряду.

69. Конституційний контроль в Україні здійснює:

а) Верховна Рада України;

б) Президент України;

в) Генеральна прокуратура України;

г) Конституційний Суд України;

д) Верховний Суд.

70. Ідея конституційного контролю вперше зародилася:

а) в Німеччині;

б) в США;

в) у Великобританії;

г) у Франції;

д) в Іспанії.

71. Вид конституційного контролю, який означає перевірку конституційності акта або норми поза зв'язком з якою-небудь справою:

а) формальний конституційний контроль;

б) попередній конституційний контроль;

в) обов'язковий конституційний контроль;

г) інцидентний конституційний контроль;

д) абстрактний конституційний контроль.

72. Система конституційного контролю, що зумовлена особливостями існування так званого загального, прецедентного права:

а) європейська;

б) американська;

в) латиноамериканська;

г) континентальна;

д) мусульманська.

73. Способами формування органів конституційного контролю в зарубіжних країнах є:

а) парламентський та непарламентський;

б) парламентський та позапарламентський;

в) парламентський та змішаний;

г) парламентський, позапарламентський і змішаний;

д) парламентський, непарламентський і змішаний.

74. Конституційний Суд України не вирішує питання про конституційність:

- а) актів Президента України;
- б) актів Кабінету Міністрів України;
- в) правових актів Верховної Ради України;
- г) актів органів місцевого самоврядування;
- д) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим.

75. Рішення про ліквідацію політичної партії приймається:

- а) Міністерством юстиції України;
- б) Генеральним прокурором України;
- в) Конституційним Судом України;
- г) Верховним Судом;
- д) адміністративним судом.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
- Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення від 18 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
- Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

- Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змін. і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Спеціалізована література:

1. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
2. Антонова О. Р. Система конституційно-правових принципів регулювання шлюбу і сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 46-53.
3. Бакумов О. С. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 7. С. 198-217.
4. Бакумов О. С. Юридична відповідальність держави як конституційно-правовий концепт: моногр. Харків: Бровін О. В., 2020. 479 с.
5. Батанова Н. М. Історичні витoki інституту конституційно-правової відповідальності. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 225-235.
6. Батанова Н. М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 147-155.
7. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
8. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.
9. Батанова Н. М. Концептуальні проблеми конституційно-правової відповідальності політичних партій та громадських організацій в Україні. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 74. С. 69-81.
10. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
11. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.

12. Білозьоров Є. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: теоретико-правовий аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 7. С. 104-109.
13. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
14. Воронов Д. О. Аналіз судової практики у контексті притягнення до відповідальності за невиконання рішень Конституційного суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 51-61.
15. Гецько В. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України та депутатів місцевих рад: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 19 с.
16. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
17. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
18. Зозуля О. І. Особливості конституційно-правової відповідальності комітетів Верховної Ради України, їх керівництва та членів. *Форум права*. 2019. № 3. С. 39-47.
19. Зубрицький М. І. Правове регулювання відносин у сфері юридичної відповідальності державних службовців в Україні: теорія та практика: моногр. Харків: Константа, 2018. 461 с.
20. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
21. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.
22. Книш В. В. Генеза інституту конституційно-правової відповідальності у правовій системі Київської Русі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2019. № 8. С. 22-29.
23. Книш В. В. Історичні аспекти конституційно-правової відповідальності на українських землях у 1917-1920 рр. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2019. Вип. 51. С. 213-221.
24. Книш В. В. Методологічні засади розуміння сутності та ознак конституційно-правової відповідальності суб'єктів конституційних правовідносин. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2014. № 10. С. 92-98.

25. Книш В. В. Правове регулювання конституційно-правової відповідальності суддів в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 34. С. 52-61.
26. Книш В. В. Становлення та розвиток конституційно-правової відповідальності в Україні в період Козацької доби та Гетьманщини. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021. Вип. 55. С. 157-166.
27. Книш В. В. Становлення та розвиток конституційно-правової відповідальності в Україні в період Козацької доби та Гетьманщини. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2021. Вип. 55. С. 157-166.
28. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.
29. Книш В. В. Теоретико-правовий аналіз законодавства України про конституційно-правову відповідальність. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 3. С. 61-71.
30. Книш В. В. Юридична природа та специфіка механізму реалізації конституційно-правової відповідальності в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2019. Вип. 50. С. 48-62.
31. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 2. С. 60-69.
32. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України*. 2014. № 3. С. 47-56.
33. Колюх В. В. Конституційно-правова відповідальність та державний примус у конституційному праві України. *Наше право*. 2015. № 3. С. 24-30.
34. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4. С. 158-163.
35. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
36. Костицька І. О. Юридична відповідальність депутата парламенту у системі відповідального представницького правління: конституційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 40 с.
37. Костицька І. О. Юридична відповідальність парламентарія в системі відповідального представницького правління: конституційно-правовий аналіз: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 429 с.
38. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.

39. Кравцова З. С. До проблеми удосконалення основ конституційно-правової відповідальності в Україні в контексті євроінтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 66-70.
40. Кравцова З. С. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 73 (1). С. 57-63.
41. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України*. 2014. № 3. С. 57-63.
42. Кучма О. Л. Юридична відповідальність у теорії та конституції України. *Соціальне право*. 2017. № 1. С. 28-36.
43. Лещух А. Р. Конституційна процесуальна відповідальність: ознаки та необхідність запровадження у правову систему України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 1. С. 39-49.
44. Ліпський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України*. 2014. № 3. С. 64-74.
45. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий механізм боротьби з корупцією в Україні (загальнотеоретична характеристика). *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 70-74.
46. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
47. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
48. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
49. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 15-19.
50. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
51. Муртіщева А. О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
52. Муртіщева А. О. Конституційно-правова відповідальність уряду в державах Європейського Союзу: теорія та практика: моногр. Харків: Юрайт, 2022. 328 с.

53. Муртіщева А. О. Окремі питання персоналізації конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах Європейського Союзу. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 32. С. 216-226.
54. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
55. Муртіщева А. О. Фактичні підстави конституційної відповідальності уряду: доктринально-правові проблеми визначення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 117-128.
56. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 574 с.
57. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2016. 40 с.
58. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.
59. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.
60. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
61. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
62. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
63. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
64. Розвадовський В. І. Особливості конституційно-правової відповідальності у конституційному провадженні України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. Вип. 53. С. 167-181.
65. Розвадовський В. І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2017. Вип. 45. С. 118-130.
66. Рустамзаде А. Х. Конституційно-правові основи організації судової влади в Україні та Азербайджанській Республіці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 23-26.

67. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
68. Сердюк Л. М. Конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи в аспекті теорії конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 105-111.
69. Сліденко І. Релятивність базисних категорій сучасного конституційного права (конституційний лад). *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 33-42.
70. Слободяник Т. М. Підстави, форми їх реалізації та санкції конституційно-правової відповідальності представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 50-57.
71. Станік С. Р. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України: стан дослідженості проблеми. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 19. С. 77-83.
72. Ступник Я. В., Шаранич С. С. До питання співвідношення конституційної презумпції невинуватості та інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 320-327.
73. Цимбалістий Т. О. Інститут імпичменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.

ТЕМА 4. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Конституційний лад, його суть, зміст і значення завжди були предметом дискусій провідних вчених – державознавців та філософів. На жаль, в радянський період історії України це питання розглядалося дуже однобоко, жодні альтернативні позиції не допускалися. На новий рівень дослідження дане питання вийшло після прийняття Конституції України, тому що виникла потреба заповнити цю прогалину в правовій науці. Аналіз інституту конституційного ладу спробуємо дати у нашому дослідженні. За змістом конституційний лад України опосередковує насамперед передбачені і гарантовані Конституцією державний та суспільний лад, конституційний статус людини і громадянина, систему безпосереднього народовладдя, організацію державної влади й місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки та інші найважливіші інститути конституційно-правових відносин в Україні, детальне висвітлення яких дасть можливість для осмислення важливості даних положень та їх значення для побудови національної, демократичної, правової держави. Дуже часто доводиться чути такі вислови, як «конституційний лад», «становлення конституційного ладу в Україні», «зміна конституційного ладу насильницьким шляхом», «право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові» та інші. Тому й не дивно, що постає питання: що ж таке конституційний лад України? Питання конституційного ладу і його впливу на розвиток держави завжди цікавило науковців¹.

В науковій правовій, політологічній, філософській та іншій літературі є ряд визначень конституційного ладу. Різноманітність таких поглядів зумовлена як суттєвими змінами в конституційному ладі України та інших держав (особливо з числа колишніх союзних республік колишнього Союзу РСР), так і зрушеннями в науковій конституційній думці щодо суті й змісту конституційного ладу. У понятійному апараті науки конституційного права термін «конституційний лад» почав застосовуватися відносно недавно. Радянська державно-правова наука здебільшого оперувала поняттями «суспільний устрій», «суспільний лад»², що певною мірою ускладнює його аналіз. Крім того, ознайомлення з працями вітчизняних та зарубіжних вчених дозволяє зробити висновок, що в поняття конституційного ладу вкладається різне значення. На думку більшості українських юристів-конституціоналістів, конституційний лад опосередковує головним чином суспільний та державний лад³.

¹ Подвірна О.В. Теоретико-правова характеристика конституційного ладу України та його роль у розбудові держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. №2. С. 17-20.

² Молдаван В.В., Мелашенко В.Ф. Конституційне право: опорні конспекти: Навч. посібник для студ. юрид.вузів та фак-в. Київ : Юмана, 2011. 272 с

³ Качуренко Ю.К. Права людини. Міжнародні договори України, декларації. Київ: Наук.думка, 2012. 99 с.

Так, конституційний лад визначається: по-перше, як фактична конституція або цілісна система основних політико-правових, економічних та соціальних відносин, які встановлюються та захищаються конституцією та іншими конституційно-правовими (державно-правовими) нормами; по-друге, як певний спосіб (форма) організації держави, який закріплено в його конституції¹; по-третє, як такий стан даних відносин (або порядок), що характеризує державу як конституційну, забезпечує підпорядкованість держави праву, сприяє закріпленню в суспільній практиці і правосвідомості справедливих, гуманних і правових взаємозв'язків між людиною, громадянським суспільством і державою, або як встановлені конституційним правом взаємовідносини між людиною, народом, суспільством і державою, що покликані забезпечити визнання та захист прав і свобод людини і громадянина, народовладдя, громадянського суспільства і демократичної держави.

Конституційне право України як галузь національного права містить норми, які утворюють окремі конституційно-правові інститути. Кожен із таких правових інститутів регулює певну групу однорідних і взаємопов'язаних між собою суспільних відносин. Одним із найважливіших інститутів конституційного права України є *конституційний лад України*. Норми цього інституту регулюють одну з найбільш важливих груп суспільних відносин, що становлять предмет регулювання конституційного права України. Тому цей інститут поправу посідає перше місце серед всіх інших інститутів конституційного права України. Він становить фундамент і не лише конституційного права, а всієї системи національного права України².

В юридичній літературі зазначається, що «*конституційний лад*» є основною інтегруючою категорією, яка створює понятійну систему науки конституційного права в аспекті як її компонентів (блоків), так і відносин, що виникають між ними. Основне навантаження цієї категорії полягає в забезпеченні цілісності науки конституційного права та її провідної ролі в юриспруденції³.

Поняття «конституційний лад» порівняно нове в українській конституційно-правовій науці.

Пряме підтвердження розмаїття підходів науковців до визначення конституційного ладу знаходимо у Рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 5 жовтня 2005 р. № 6-рп/2005 у справі № 1-5/2005 (справа про здійснення влади народом). Унаслідок аналізу відповідей провідних конституціоналістів на запити КСУ в цьому документі прямо зазначено, що науковці по-різному визначають поняття конституційного ладу в Україні⁴.

¹ Коментар до Конституції України. Київ .2012. 376 с.

² Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ Алерта, 2011. 380 с.

³ Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування. *Актуальні проблеми сучасної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 37–41.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі про здійснення влади народом від 5 жовтня 2005 р. № 6 рп/2005 (справа № 1-5/2005). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.

За своєю *суттю* конституційний лад являє собою певний тип конституційно-правових відносин, зумовлених рівнем розвитку суспільства, держави і права. Конституційний лад можна визначити як реально наявний суспільний і державний лад. Його основу становлять ті об'єктивно наявні суспільні відносини, які визначають найбільш суттєві економічні, політичні, соціальні та інші характеристики суспільства. Отже, за своїм змістом конституційний лад охоплює низку складових. Основними серед них є: основи соціальних відносин, основи політичних відносин, основи економічних відносин, основи духовного життя, основи правового статусу особи¹.

За своїм *змістом* конституційний лад опосередковує собою, насамперед і головним чином, передбачені й гарантовані Конституцією України державний і суспільний лад, конституційний статус людини і громадянина, систему безпосереднього народовладдя, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки та інші найважливіші інститути конституційно-правових відносин.

За *формою* конституційний лад становить собою систему основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України, основних видів організації і діяльності держави, суспільства та інших суб'єктів конституційно-правових відносин, насамперед, опосередковує собою передбачену Конституцією України форму держави: за характером державного устрою і державного правління – унітарну республіку і форму безпосереднього народовладдя – вибори, референдуми тощо².

Найбільш поширеним підходом до розуміння *конституційного ладу* є таке його визначення – це система конституційних відносин як предмета конституційного регулювання, а також конституційні норми й принципи, що регулюють і закріплюють окремі види суспільних відносин реально наявного ладу. Такий підхід пов'язаний з розширеним тлумаченням конституційного ладу і, порівняно з традиційним підходом, акцентує на конституційних відносинах³.

Конституційний лад побудований на засадах, які сприяють реалізації прагнення суспільства й окремої особи до соціального порядку на ґрунті співіснування індивідуального та групового інтересів із загальними, забезпечувати пріоритет прав людини. І в цьому сенсі конституційну природу ладу зумовлюють його *засади*. Соціально-моральні установки, політико-правові правила справедливої та розумної організації суспільства зумовлюють найважливіші ознаки конституційного ладу, форми правління, державного устрою, політичного режиму, правового статусу людини та громадянина, принцип народовладдя, форми його здійснення та інші

¹ Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ : Алерта, 2011. 380 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

цінності¹.

Засади конституційного ладу України – це соціально-моральні установки і політико-правові правила розумної та справедливої організації суспільства, які повинні перебувати під захистом держави².

Засади конституційного ладу – це система вихідних принципів організації державної влади в конституційній державі, відносин конституційної держави з людиною та інститутами громадянського суспільства.

Інституту конституційного права України властиві загальні та спеціальні юридичні ознаки, що розкривають сутність і зміст цієї юридичної категорії³. Це в повній мірі стосується також інституту основ конституційного ладу України, якому властиві загальні та спеціальні юридичні ознаки, що розкривають сутність і зміст юридичної категорії «конституційний лад». Так, до загальних ознак інституту основ конституційного ладу України належать такі: відповідність інституту основ конституційного ладу об'єктивно інституціоналізованам суспільним відносинам, які потребують свого правового регулювання; доктринальна єдність уміщеного в даному інституті нормативного матеріалу; цілісність і завершеність регулювання чітко визначеного виду суспільних відносин, які є предметом правового регулювання конституційного права; однорідність суспільних відносин, які є об'єктом впливу норм, об'єднаних у інститут основ конституційного ладу; єдність загальних положень, принципів, понять і нормативних конструкцій, втілених в інституті основ конституційного ладу; автономність, тобто відокремленість існування та дієвості нормативного матеріалу в межах інституту основ конституційного ладу; функціональна спеціалізація (спрямованість) норм у межах інституту основ конституційного ладу, яка загалом узгоджується з основними функціями галузі конституційного права та їх системою; об'єктивізація інституту основ конституційного ладу у самостійних структурних елементах системи чинного законодавства, а саме: у першому розділі Конституції України, розділах конституційних законів України, спеціальних законах України, підзаконних нормативно-правових актах, а іноді в інших видах системи джерел конституційного права (правових звичаях, правових договорах тощо).

Спеціальні юридичні ознаки інституту основ конституційного ладу України полягають у такому: 1) за своєю сутністю інститут основ конституційного ладу є основним структурним елементом системи конституційного права України, який втілює в собі волю та легітимні інтереси

¹ Баривши Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України : посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Рябовол Л. Т. Базові цінності як складник засад / основ конституційного ладу України. *Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року): у 2 ч. Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. Ч. 2. 307 с.

³ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2012. 576 с.

основних суб'єктів конституційно-правових відносин – Українського народу, Української держави, територіальних громад, узгоджені з об'єктивними процесами структуризації та інституціоналізації суспільних відносин, що є предметом конституційного права; 2) за своїм змістом інститут основ конституційного ладу є об'єктивно сформованою, цілісною та відносно відокремленою системою функціонально взаємозумовлених і структурно взаємопов'язаних норм конституційного права, що регулюють найважливіші суспільних відносин, що є предметом конституційного права і складовими нормативно-правового механізму конституційно-правового регулювання; 3) за своєю структурою інститут основ конституційного ладу є складною комплексною системою норм конституційного права, об'єднаних у певну логічну групу, зумовлену сутністю, змістом і функціональним призначенням інституту основ конституційного ладу в системі конституційного права України й у механізмі конституційно-правового регулювання¹.

Специфіка основ конституційного ладу виражається в таких рисах: основоположні, фундаментальні, узагальнюючі значення для розвитку соціальних процесів; політико-правовий характер; нормативність і загальнообов'язковість; юридичне верховенство щодо інших положень Конституції, усіх нормативно-правових актів держави; визначеність і категоричність; стислість і концентрованість положень; постійність дії; загальноприйнятність і свобода від ідеологічних установок; цілісність; стійкість і особливий порядок зміни².

Конституційний лад є цілісною системою основних політико-правових, економічних та суспільних відносин, які закріплені всіма галузями національного законодавства. Загальні засади конституційного ладу знайшли своє відображення саме в Конституції України як нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили³.

Зважаючи на аналіз змісту першого розділу Основного закону, присвяченого засадам конституційного ладу, він має бути структурований на певні «видові» основи, а саме: основні характеристики Української держави; гуманістичні основи конституційного ладу; політичні основи конституційного ладу; соціально-економічні основи конституційного ладу; національно-культурні основи конституційного ладу; екологічні основи конституційного ладу⁴.

Кожна з вищевказаних підсистем життєдіяльності Українського

¹ Кравчук В.В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України. Історико-правовий часопис. 2015. №1 (5). С. 55-61.

² Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса: ОДУВС, 2015. 368 с.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

суспільства тісно взаємодіє з іншими підсистемами суспільного ладу, і завдання Конституції України забезпечити з допомогою державно-правового регулювання взаємодію цих систем в інтересах народу України. Саме через основи конституційного ладу, передусім, визначається творча дія Конституції України і загалом конституційного права на всі галузі національної правової системи¹.

Норми інституту основ конституційного ладу України складають певну систему, і їх можна розподілити по таких групах: - норми, що визначають гуманістичні засади конституційного ладу України; - норми, що визначають республіканську форму правління та унітарний державний устрій України; - норми, в яких дається характеристика основних якісних рис України як конституційної держави; - норми, що закріплюють економічні, політичні, соціальні та духовно-культурні засади конституційного ладу України. Як зазначалось, основи конституційного ладу України – основоположний інститут конституційного права, норми якого характеризуються більш високою юридичною силою в порівнянні з нормами інших конституційних інститутів. Вони покликані регулювати суспільні відносини, що становлять політичний, економічний, соціальний і духовний устрій, які відображають сутнісні характеристики суспільства та держави. Проте, вказані відносини далеко не завжди співпадають з конституційними нормами інституту основ конституційного ладу, а в окремих випадках реально існуючі відносини дещо випереджають їх нормативну модель². Достатньо пригадати норми статей 1 та 3 Конституції України, які визначають Українську державу як демократичну, соціальну та правову, яка проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. Інститут основ конституційного ладу України представлений нормами конституційного права, які регулюють та визначають: 1) базові цінності конституційного ладу України; 2) засади конституційного ладу України; 3) поняття та принципи державного ладу України; 4) механізм та основні функції Української держави; 5) державний суверенітет та його конституційно-правові основи; 6) конституційно-правовий статус України як демократичної держави; 7) конституційно-правовий статус України як соціальної держави; 8) конституційно-правовий статус України як правової держави; 9) народний суверенітет та його конституційно-правові основи; 10) конституційно-правовий статус державних символів України; 11) конституційно-правові засади мовних відносин в Україні; 12) поняття, сутність, основні принципи та систему суспільного ладу України; 13) національний суверенітет та його конституційно-правові основи; 14) основоположні економічні і соціальні відносини; 15) гарантії конституційного ладу України; 16) механізми захисту

¹ Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України : підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

² . Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в контексті конституційної модернізації . *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 123-134

конституційного ладу України; 17) конституційні засади внутрішньої та зовнішньої політики України; 18) міжнародні основи конституційного ладу України. Розглянутий перелік елементів конституційно-правового інституту основ конституційного ладу України не є вичерпним, оскільки ймовірно є можливість виявлення й інших елементів структури конституційно-правового інституту основ конституційного ладу України та їх юридичних властивостей. Їх детальний аналіз та подальша конкретизація має стати перспективним напрямом сучасної науки конституційного права України, та становити предмет окремих наукових досліджень¹.

Звернемось до конституційно-правової характеристика України як демократичної, правової та соціальної держави. Ідейну основу для формування засад конституційного ладу України закладено у Декларації Про державний суверенітет України, що прийнята 16 липня 1990 р. Прийняття Декларації про державний суверенітет у 1990 р. та Акта проголошення незалежності України у 1991 р. зумовило початок нового етапу розвитку Українського суспільства та держави². Основні характеристики Української держави як одні з засад (основ) конституційного ладу містять положення ст. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 17, 19 Конституції³.

Держава – це політико-територіальна *суверенна* організація політичної влади більшості населення або частини суспільства, що має спеціальний апарат управління та примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими, здійснює керівництво й управління загальносуспільними справами і є суб'єктом міжнародних відносин⁴.

Ознаки Української держави як демократичної:

- носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України);
- державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст. 6 Конституції України);
- місцеве самоврядування визнається і гарантується (ст. 7 Конституції України);
- громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах

¹ Веніславський В. Ф. Конституційне право України у схемах і таблицях: навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів. Харків: Право, 2014. 376 с.

² Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

⁴ Шапгала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 1 ст. 36 Конституції України);

- громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

- громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 39 Конституції України);

- усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40 Конституції України);

- вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення (ст. 71 Конституції України);

- народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124 Конституції України)¹.

Крім того, демократичність Української держави проявляється у республіканській формі державного правління, що дає змогу громадянам обирати главу держави, парламент, органи місцевого самоврядування².

Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка ґрунтується на принципах поваги і законодавчого визнання прав і свобод людини, законності, верховенства права.

Виходячи з наведеного, соціально-змістовними ознаками правової держави можна назвати наступні: 1) закріплення в Конституції та інших законах основних прав людини; 2) верховенство права і правових законів над підзаконними нормативними актами, політичною і фізичною силою держави і її органів; 3) панування у суспільному і державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюючи при цьому основні загальнолюдські цінності та ідеали; 4) урегулювання відносин між особою і державою на основі загально-дозволеного підходу, принципу «громадянину дозволено робити все, що не заборонено законом, а державі і її чиновникам – лише те, що дозволено»; 5) взаємоповага і

¹ Задорожня В. Г., Задорожній Ю. А., Сопілко І. М. Конституційне право України: підручник. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 448 с.

² Шапгала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

взаємовідповідальність особи і держави; б) притаманна усім громадянам висока культура права, зокрема їх обізнаність з життєво необхідними юридичними нормами, а також уміння і навички їх використання у практичному житті. Правова система України згідно з Конституцією повинна відповідати демократичному, правовому та соціальному розвитку держави. Існує органічна єдність демократичної, соціальної, правової держави. Як демократична – вона слугує свободі як вищій цінності, сприяє рівному доступу кожного до власності, виборів, прав щодо здійснення політичної влади, забезпечення багатоманітності політичного і культурного життя. Як правова – держава забезпечує організацію соціального і державного життя на принципах права, гарантує правопорядок, сприяє досягненню особистістю самостійності і відповідальності за свої дії, раціональної обґрунтованості юридичних рішень, стабільності правової системи. Враховуючи важливість порушених питань на сучасному етапі розвитку держави і права України, в умовах докорінного реформування основних галузей правової системи, перспективними та актуальними є подальші наукові дослідження проблематики правової держави як гаранта дотримання прав і свобод людини і громадянина¹.

Політичні основи конституційного ладу містяться в положеннях ст. 14, 15, 17, 18, 20, 36, 37, 69, 71-74 та інших Конституції.

Характеризуючи *політичні основи конституційного ладу, насамперед, слід відмітити політичну та ідеологічну багатоманітність*. Вчені зазначають, що громадянське суспільство може існувати лише за умови реального політичного та ідеологічного плюралізму, що впливає з права кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення. Закріплений ст. 15 Конституції України принцип політичної багатоманітності означає багатопартійність, можливість створення будь-якої політичної партії чи громадської організації, які провадять свою діяльність відповідно до вимог закону. Принцип багатоманітності суспільного життя є відправним у реалізації права на свободу об'єднання і встановлення інститутів громадянського суспільства. Громадські організації, вільні асоціації, союзи та політичні партії здійснюють функцію формування суспільної думки та політичної волі. Закріпивши свободу думки і слова, право на вільне вираження своїх поглядів і переконань та свободу об'єднань, Основний закон став правовим фундаментом публічності політичного процесу.

Конституція розділяє три суміжні поняття: політичну, економічну та ідеологічну багатоманітність. *Принцип політичної багатоманітності* (політичний плюралізм) означає можливість існування різних поглядів на політичні напрями розвитку держави та суспільства, легального створення та діяльності неоднакових за своїми ідеологічними орієнтирами політичних партій та рухів, їх вільну конкуренцію між собою за суспільну підтримку.

¹ Оніщенко Н.М. Гармонізація правової системи України: основні напрями та тенденції. *Юридична газета*. № 18 (78). 2006. 28 вересня. С. 18

Головним призначенням політичного плюралізму є виявлення різноманітних політичних поглядів, ідей, концепцій, їх конкуренція в атмосфері демократичних дискусій з метою пошуків істини, досягнення на її основі прийнятних компромісних рішень задля забезпечення єдності та ефективного розвитку суспільства¹.

Політична багатоманітність і багатопартійність стали невід'ємною частиною суспільно-політичного життя у незалежній Україні. Закріплення цього принципу в Конституції означає незворотність процесу становлення основ правової демократичної державності, її наближення до стандартів державно-правового устрою країн з демократичною політичною системою, де партії виконують роль своєрідного представника інтересів громадянського суспільства у державній владі. Політичний плюралізм також має певні *обмеження*. Конституція України забороняє створення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини².

Структурними елементами політичної системи є: а) держава в особі всіх трьох гілок влади зверху донизу; б) політичні партії, підприємницькі структури, профспілки, різноманітні асоціації (антивоєнні, екологічні, громадської думки); в) засоби масової інформації (так звана четверта гілка влади); г) церква. Усі згадані інститути утворюють механізм здійснення політичної влади, дають уявлення про структуру політичної організації суспільства. Основним елементом політичної системи є держава, якій належить особливе місце в політичному житті суспільства. Саме держава є головним носієм політичної влади, головним знаряддям реалізації класових інтересів, головним суб'єктом і водночас головним об'єктом політичної діяльності та політичних відносин у суспільстві. Таке місце держави у політичній системі суспільства зумовлюється тим, що лише вона: – виступає офіційним, тобто формальним, представником усього населення країни через представницький вищий орган законодавчої влади; – є уособленням суверенітету народу (нації), результатом реалізації права народу на самовизначення; – здатна забезпечити і захистити основні права всіх людей, які перебувають на її території; – покликана задовольняти загальносоціальні потреби, вирішувати загальносуспільні справи, виконувати загальносоціальні функції даного суспільства; має у своєму розпорядженні апарат, необхідний для виконання державних функцій; – встановлює загальнообов'язкові для всіх

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Там само.

суб'єктів суспільного життя правила поведінки – юридичні норми; – володіє владою суверенною, тобто верховною, самостійною і формально незалежною. Лише держава як головний інститут влади володіє правом на суверенність, тобто верховенство всередині країни, та на зовнішню незалежність. Таке становище державної влади в суспільстві впливає, по-перше, з того, що вона володіє таким засобом охорони влади, як державний апарат і, по-друге, реалізує свою волю в нормах права. Специфічна ознака державної влади виявляється в існуванні спеціальних державних службовців, у функціонуванні армії, адміністрації, судів, служби безпеки тощо. Держава – це всеосяжна організація в суспільстві і його офіційний представник. Саме держава володіє виключним правом на нав'язування своєї волі за допомогою апарату примусу – армії, поліції, служби безпеки тощо. Якщо влада неефективно використовує легітимний примус, то це може за певних умов призвести до неконтрольованого поширення насильницьких дій, що стане загрозою державній безпеці. У суспільному житті держава володіє цілою низкою виключних прав, що притаманні саме їй. Лише вона володіє правом на видання законів, які регулюють суспільне життя та мають загальнообов'язковий характер. Водночас у демократичному суспільстві це право належить і народу, який може його реалізувати, наприклад, через законодавчу ініціативу або загальнонаціональний референдум. Виключним правом держави є право на стягнення податків. Держава також здійснює фінансову й зовнішньополітичну діяльність, вирішує питання війни і миру тощо. Останнім часом дедалі більшої ваги у політичному житті держави і суспільства набирають громадські організації, профспілки, об'єднання підприємців і роботодавців, різноманітні асоціації тощо¹.

Діяльність політичних партій є необхідною передумовою формування демократичної, правової держави та розвинутого громадянського суспільства, а також їх взаємодії. Конституційні засади існування багатопартійної політичної системи, принципи організації та діяльності політичних партій в Україні закріплено у ст. 15, 36, 37 Основного закону держави, а саме: політична багатоманітність; свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України; право громадян України на свободу об'єднання у політичні партії; визначення основної мети функціонування політичних партій, зокрема, сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян та участь у виборах; членами політичних партій можуть бути лише громадяни України; закріплення норми щодо обмеження членства у політичних партіях встановлюються виключно Конституцією і законами України².

¹ Бакумова О.С. Конституційне право. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2019. 484 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

Політичні партії є центральними інституціями в процесі демократизації посткомуністичних країн. Від їх розвитку залежить якість політичної еліти та управлінських рішень, які вона ухвалює. Більше того, бачення інституційних змін відповідатиме розумінню політичною елітою сучасних стандартів демократичного(публічного) врядування. На відміну від багатьох досліджень, які здебільшого вивчають нестійкість нових партій і партійних систем у країнах колишнього соцтабору, ця стаття зосереджує свою увагу на організаційному розвитку політичних партій в Україні. Це пов'язано, передусім із тим, що організація політичної партії, зазвичай, розцінюється як один із найменш відомих аспектів життя партій. Брак порівняльних досліджень із цього ключового питання створює перешкоди у розумінні, які типи партій домінують в Україні в аспекті їх організаційної будови і які мають перспективи розвитку. Ми висуваємо гіпотезу, що політичні партії в Україні, як і в багатьох інших посткомуністичних країнах, що з'являються у період демократизації, мають слабку, залежну від лідера партійну організацію з незначною членською базою¹.

У світових дослідженнях щодо функціонування державної влади тривалий час існувало розмежування державної політики й управління державою, при цьому політика пов'язувалась із функціонуванням парламенту, а управління державою – із діяльністю уряду та державної адміністрації, управлінського апарату, що розглядалися як нейтральні стосовно як правлячих, так і опозиційних партій.

Такий підхід був започаткований В. Вільсоном і певним чином порушував цілісність аналізу державно-владних відносин, не визначав належного місця дослідженням політичних партій у контексті реалізації законодавчої та виконавчої влади. Партії розглядалися здебільшого з позиції впливу на процес прийняття політичних рішень у рамках парламенту, а не їх реалізації через систему виконавчої влади, оскільки виконавча влада розглядалась як «система органів і установ, призначених здійснювати рішення політичної влади»². Вважається, що даний підхід гальмував розвиток цілісних концепцій, які б адекватно відображали функціонування політичних партій на рівні вищих органів державної влади – законодавчої та виконавчої. Для початкового етапу дослідження партійної тематики в Україні це розмежування також було характерним. І лише в останні роки внаслідок того, що політичні реалії продемонстрували безвихідь, неможливість подальшого політичного розвитку країни в умовах штучного розмежування політичної та адміністративної складових державної влади, стає наукове осмислення ролі політичних партій у системі державно-владних відносин³.

¹ Лебедюк В. Політичні партії в Україні: визначення організаційного типу. Науковий вісник. 2009. № 4. С.

² Гурне Б. Державне управління. Київ: Основи, 1993. 65 с

³ Райт Г. Розподіл управлінських функцій між центральною та місцевою владою. Київ: Ін-т держ. упр. і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1997. 23 с

Виключною місією політичних партій є участь у формуванні вищих органів законодавчої і виконавчої влади, визначенні політичного курсу країни, який запроваджуватиметься органами державного управління. Зростає прагнення партій не тільки до завоювання політичної влади у вищих представницьких інституціях, а й діяльності у виконавчих структурах, що є їх суттєвою ознакою¹. Специфіка політичних партій як суб'єктів державної влади визначається й тим, що вони забезпечують інтегрування різноманітних інтересів, а на основі цього об'єднання за участю партій виробляються нормативні рішення, які стають регулятивними правилами для функціонування соціального середовища. Водночас політичні партії реалізують власні партійні програми та рішення, які через механізми державної влади мають можливість перетворюватися на конкретні дії. Таким чином, в умовах підвищення ролі політичних партій у суспільно-політичному житті та їх значного впливу на формування державної політики України, громадянам необхідно більш уважно ставитись до партійних програм. Суспільство повинно мати уявлення не тільки про ступінь харизматичності лідерів, короткотермінові передвиборчі гасла та інтерв'ю найбільш відомих функціонерів, але й про запропоновані шляхи розв'язання проблем. Питання про декларації та механізми реалізації в програмах політичних партій посідає у зв'язку з цим одне з перших місць у сучасних умовах [2]. Діяльність політичних партій стає визначальним фактором функціонування як нормативного, так і виконавчого компонентів державної влади. Парламентські партії, визначаючи політичну стратегію розвитку держави, створюючи відповідну законодавчу базу, забезпечують реалізацію нормотворчого компонента. Впливаючи на формування і функціонування виконавчої влади, здійснюючи контроль за її діяльністю за допомогою відповідних парламентських механізмів, партії стають інструментом реалізації влади, забезпечують функціонування виконавчого компонента³.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про політичні партії в Україні» право громадян на свободу об'єднання у політичні партії для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів визначається і гарантується Конституцією України. Встановлення обмежень цього права допускається відповідно до Конституції України в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також в інших випадках, передбачених Конституцією України⁴.

¹ Радченко О. В. Методологічні засади дослідження політичних партій і партійних систем. Київ : Парламент. вид-во, 2008. С. 19 – 21.

² Бородін С. І. Молодіжна політика в програмах політичних партій: декларації та механізми реалізації / URL: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/grani/2009_4/P-1.pdf

³ Артеменко І. В. Парламентська діяльність політичних партій в Україні: державно-управлінський аспект. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 2 (8). URL: www.dridu.dp.ua/zbirnik/index.html

⁴ Про політичні партії в Україні: Закон України 5 квітня 2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

Ідеологічна багатоманітність спирається на задеклароване Конституцією визнання людини найвищою соціальною цінністю і закріплені Основним законом права кожного на вільний розвиток своєї особистості, свободу світогляду, думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 23, 34, 35). Проте принцип ідеологічного плюралізму передбачає певні обмеження у сфері поширення та пропагування поглядів, які є несумісними з принципами демократії та дотриманням прав і свобод громадян.

Наприклад, ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права закріплює, що будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом; будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. визначає расову дискримінацію як будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу, засноване на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, що мають на меті або наслідком знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя. Відповідно до Конвенції держави-учасниці засуджують всяку пропаганду і всі організації, засновані на ідеях або теоріях переваги однієї раси чи групи осіб певного кольору шкіри або етнічного походження, проголошують злочином всяке поширення ідей, заснованих на расовій перевазі або ненависті, всяке підбурювання до расової дискримінації, а також оголошують протизаконними і забороняють організації, а також організовану і всяку іншу пропагандистську діяльність, які заохочують расову дискримінацію та підбурюють до неї¹.

Економічна багатоманітність (економічний плюралізм) передбачає визнання рівноправності існування, функціонування та рівний юридичний захист усіх форм власності – приватної, державної та комунальної.

Здійснюючи регулювання відносин власності, Конституція України:

1. Встановлює однаковий загальний правовий режим для всіх форм господарювання – всі суб'єкти права власності проголошуються рівними перед законом (ч. 3 ст. 13 Конституції).

2. Закріплює принцип гарантованості прав усіх суб'єктів власності й господарювання (ч. 3 ст. 13 Конституції).

3. Встановлює перелік природних об'єктів власності Українського народу – земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

перебувають у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони (ч. 1 ст. 13 Конституції)¹.

Розвиток підприємницької діяльності – основний засіб зростання ефективності економіки, який потребує створення дійового механізму для її стимулювання. У Конституції України закріплено, що кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом².

Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42 Конституції)³.

В умовах сьогодення одним із найважливіших питань суспільного та державного життя України залишається питання щодо гарантій конституційного ладу. Під **гарантіями конституційного ладу України** слід розуміти систему загальних і спеціальних (нормативно-правових та інституційних чи організаційно-правових) умов і засобів забезпечення існування та дієвості основних інститутів громадянського суспільства і правової держави⁴.

Гарантованість конституційного ладу кожної країни передусім залежить від стану загального розвитку всіх сфер суспільного і державного життя – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), інформаційної, екологічної та ін. Реальність, відповідність нормативно закріпленого конституційного ладу стану розвитку суспільства і держави є однією з основних гарантій ефективності конституційного ладу.

Нормативно-правові гарантії конституційного ладу постійно вдосконалюються, що проявляється як у змінах Конституції України, так і в удосконаленні чинного законодавства, що розвиває та деталізує нормативні положення Основного закону⁵.

Організаційно-правові (інституційні) гарантії конституційного ладу утворені системою суб'єктів конституційного права України, уповноважених

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

⁴ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁵ Томенко М. В. Конституційний лад як елемент політико-правової легітимації держави. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С 238–253.

забезпечувати реалізацію основних інститутів суспільного і державного ладу¹.

Важливою складовою конституційного ладу є державний лад. У найбільш загальному значенні конституційні *основи державного ладу України* – це система основоположних конституційних цінностей, принципів, правил і режимів організації та діяльності Української держави, які визначають соціальне призначення держави у тріаді «людина – суспільство – держава»².

Державний лад – це система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами. Державний лад може бути конституційним, якщо мова йде про конституційну державу, тобто державу, яка впливає на суспільний лад правовим шляхом (встановлюючи або санкціонуючи правові норми, забезпечуючи їх реалізацію на основі конституції та інших легітимних джерел права), виконує певні обов'язки перед людиною і суспільством, і неконституційним – державний лад тоталітарної держави³.

За своєю суттю, змістом і формами він є багатограним явищем. Зокрема, державний лад України, як і будь-якої іншої держави, охоплює структурні (організаційні) і функціональні основи держави, у складі яких можна розрізнити політичну, економічну, соціальну, культурну та інші основи держави. Наприклад, політичну основу державного ладу України становить політичний механізм і відповідна політична функція держави; соціальну основу – соціальний механізм і відповідна функція держави; культурну основу – культурний механізм і відповідна функція держави. Водночас сучасний державний лад України має низку особливостей, свою специфіку⁴. Політичними основами державного ладу України є насамперед політичний механізм і відповідна політична функція (функції) держави; економічними основами – економічний механізм і відповідні функції держави тощо⁵.

Конституція України визначає основні засади, принципи державного ладу України, що є керівними засадами організації та діяльності держави та її основних інститутів; органів державної влади, основних функцій держави, інших елементів (атрибутів) держави. Основними *принципами державного ладу* України є принцип суверенності та незалежності держави; принцип демократизму держави; принцип соціальної і правової держави; принцип унітарності (єдності, соборності) держави; принцип республіканської форми державного правління тощо⁶.

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Алерта, 2010. 432 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Подвірна О. В. Теоретико-правова характеристика конституційного ладу України та його роль у розбудові держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 17-20.

⁴ Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

⁵ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁶ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

Принципи суверенності та незалежності нашої держави є спорідненими і передбачають внутрішній та зовнішній суверенітет, незалежність України в усіх основних сферах: політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та ін. За своєю суттю суверенітет, незалежність держави означають верховенство, повноту, цілісність, невідчужуваність і самостійність державної влади в межах державного кордону та рівноправність і незалежність держави у відносинах з іншими державами. *Принцип демократизму держави* характеризує передусім відносини держави і громадянського суспільства, держави та особи. Першочергове значення у становленні та функціонуванні демократичної держави має порядок формування органів державної влади. Відповідно до Конституції України шляхом вільних і справді демократичних виборів обираються народні депутати України, Президент України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, сільські, селищні, міські голови, депутати місцевих рад. *Принцип соціальної держави* полягає в тому, що держава є і має бути виразником, представником і захисником інтересів усього суспільства, усього народу, тобто як публічних, загальних інтересів, так й інтересів кожної особи, кожної людини й громадянина. Соціальною, як правило, вважається держава, що бере на себе обов'язок піклуватися про соціальну справедливість, добробут громадян, їх соціальну захищеність. Однак соціальна держава не повинна трансформуватися на патерналістську. У демократичному суспільстві соціальна держава насамперед дбає і має дбати про соціально незахищених та про відповідні соціальні верстви населення (безробітних, непрацевдатних та ін.). Стосовно більшості громадян соціальна держава має створювати сприятливі умови для їхньої діяльності, вияву професійних, ділових, творчих можливостей у власних інтересах і в інтересах суспільства та держави¹. *Принцип унітарності* Української держави передбачає, що територія України в межах наявного кордону є цілісною і недоторканною. Територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території (ч. 1 ст. 132 Конституції України). Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України (ч. 3 ст. 133 Конституції України). Особливий статус автономії в Україні має Автономна Республіка Крим, але це не впливає на визначення України як унітарної держави. *Принцип республіканської форми правління* передбачений ст. 5 Конституції України і зумовлений тим, що Президент України обирається громадянами України шляхом прямих виборів строком на п'ять років².

З огляду на вищезазначене, загальна специфіка принципів державного ладу визначається такими суттєвими рисами (ознаками): основоположне, фундаментальне, узагальнююче значення; політико-правовий та програмний

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Шапгала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

характер; нормативність і загальнообов'язковість; визначеність і категоричність; юридичне верховенство щодо інших положень Конституції і всіх інших нормативних актів держави; постійний характер дії; загальновизнаність (на відміну від інших ідеологічних настанов); цілісність; стислий і сконцентрований характер викладення; стійкість і відповідно особливий порядок зміни¹.

Характер державного ладу відображається також у *функціях держави*, оскільки саме основні напрямки діяльності держави опосередковують собою суть, тип, природу і призначення держави. Тому Конституція України, визначаючи державний лад, закріплює основні його функції. Ці функції закріплюються як прямо, безпосередньо, так і опосередковано, маючи до того ж неоднакову назву: зміст і спрямованість держави, її обов'язок (ст. 3 КУ), здійснення державної влади (ст. 6 КУ), державне забезпечення, піклування (ст. ст. 11,12,13 КУ), найважливіші функції (ст. 17 КУ) тощо. Основні функції держави не закріплюються повною мірою в якомусь одному розділі Конституції, вони є змістом майже всіх її розділів, але насамперед закріплені в розділі I, присвяченому загальним засадам Конституції і конституційного ладу.

Функції держави, втілюючи пріоритетні шляхи розвитку та діяльності держави, визначають основні напрями та види (сторони) її діяльності, взаємодії з громадянами і громадянським суспільством. Функції сучасної держави є досить багатоманітними. Зокрема, серед основних функцій сильної держави, можна визначити її спроможність забезпечувати і гарантувати: 1) захист; 2) закон і порядок; 3) право власності; 4) захист бідних; 5) макроекономічне регулювання; 6) суспільну охорону здоров'я; 7) освіту; 8) фінансове регулювання; 9) перерозподіл пенсій; 10) захист довкілля; 11) виплати безробітним; 12) перерозподіл активів; 13) розвиток ринків; 14) колективні ініціативи.

Функції державного ладу є багатоманітними і можуть бути класифіковані за такими критеріями: 1) суб'єкти; 2) об'єкти; 3) способи; 4) засоби діяльності; 5) мета і завдання діяльності тощо².

Отже, наголошуємо, що функції держави – це основні напрями її діяльності, в яких виражаються сутність і соціальне призначення, цілі і завдання щодо управління суспільством у притаманних їй формах і методах

Можемо виділити такі класифікаційні критерії та відповідні види функцій Української держави (зважаючи на ступінь їх суттєвості й об'єктивний характер): за об'єктами (сферами) діяльності держави – об'єктні (лінійні): внутрішні і зовнішні функції держави. Внутрішні: політична, економічна, соціальна, екологічна, культурна; зовнішні: оборонна, зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, зовнішньо-культурна (гуманітарна); за способами діяльності держави – технологічні (владні, процесуальні, організаційні):

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

законодавча (правотворча), виконавча (управлінська), судова; за тривалістю дії (за умовами діяльності держави): постійні, тимчасові; за суб'єктами діяльності: загальнодержавні, функції суб'єктів федерації (у федеративних державах), функції органів державної влади тощо¹.

Найбільш рельєфно Основний закон визначив політичні функції державного ладу України (ст. 1, 5, 6, 15, 36, 39, 85, 102, 106, 116 та ін.). Зокрема, Українська держава в особі уповноважених органів державної влади визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики (ст. 85), здійснює внутрішню та зовнішню політику (ст. 116).

Суспільний лад – це фактичний та реальний стан суспільних відносин, що існують у зв'язку із функціонуванням інститутів суспільства (політичні партії, громадські організації)².

Варто зазначити, що у науковій літературі не одноразово зверталася увага на тісний зв'язок категорій «конституційний лад» та «суспільний лад». Це пояснюється тим, що суспільний лад явище об'єктивне, воно являє собою систему базових суспільних відносин, що характеризують конкретно-історичний етап розвитку суспільно-економічної формації. Характер цих відносин зумовлений певним рівнем виробництва, розподілу й обміну продуктів, особливостями суспільної свідомості й традиціями взаємодії людей у різних сферах життя, які охороняються державою і правом. Держава впливає на суспільний лад, насамперед, шляхом правового регулювання суспільних відносин – встановленням чи санкціонуванням правових норм і забезпеченням їх реалізації. В сучасному демократично організованому суспільстві правове регулювання спирається на конституцію та інші джерела права, що мають конституційне значення. Суспільний лад у конституційній державі обов'язково отримує більш-менш повне закріплення і гарантію на рівні конституції як основного закону.

На думку В. О. Серьогіна, суспільний лад у конституційній формі закріплення і є конституційним ладом³.

Конституційні основи суспільного ладу України – це система конституційних цінностей і принципів розвитку людини та громадянського суспільства у взаємодії з Українською державою⁴.

Наукову цінність має визначення суспільного ладу за сутністю, змістом та формою. *За змістом* суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних, духовних та інших напрямів суспільних відносин, тобто відносин в усіх основних сферах життєдіяльності суспільства, системою політичного, економічного, соціального і духовного ладу суспільства. *За формою*

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків :ХНУВС, 2010. 368 с.

⁴ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

суспільний лад є системою організаційних і функціональних форм у всіх сферах життєдіяльності суспільства, системою його організацій і форм діяльності. Тобто суспільний лад є системою політичних, економічних, соціальних та інших організацій і форм політичної, економічної, соціальної та іншої діяльності, тобто системою систем – політичної, економічної, моральної тощо. Суспільний лад є досить складним за своєю структурою. Його основними складовими є: політична система суспільства; економічна система та соціальна структура суспільства¹. На відміну від державного ладу, гарантованість суспільного ладу та розвитку громадянського суспільства України характеризується насамперед нормативно-правовими гарантіями. Права і свободи людини та їх гарантії, принципи і процедури залучення громадян та інститутів громадянського суспільства до управління державними справами, правовий режим здійснення громадськістю контролю за діяльністю органів державної влади, їх посадових осіб унормовано в чинному законодавстві².

Щодо організаційно-правових гарантій суспільного ладу України, то вони полягають насамперед у позитивних зобов'язаннях держави, закріплених в Основному законі. Йдеться про обов'язки Української держави: відповідати перед людиною за свою діяльність (ст. 3 Конституції); утверджувати і забезпечувати права людини (ст. 3 Конституції); гарантувати місцеве самоврядування (ст. 7 Конституції); забезпечувати розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя (ст. 10); сприяти вивченню мов національного спілкування (ст. 10); сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури (ст. 11 Конституції); сприяти розвитку етичної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11 Конституції); забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, а також соціальну спрямованість економіки (ст. 13 Конституції); гарантувати свободу політичної діяльності (ст. 15 Конституції) тощо³.

Конституційні принципи суспільного ладу України виявляються насамперед в основних засадах організації та діяльності громадянського суспільства. Громадянські суспільства, які є добре розвинутими, не терплять насилля з боку держави й існують в межах свободи громадських інтересів. Його основою є людина, яка активно взаємодіє з іншими людьми.

Громадянське суспільство знаходиться в діалектичному взаємозв'язку з державою. Цей зв'язок проявляється в тому, що чим сильніше громадянське суспільство, тим менш примітною є роль держави. І навпаки – нерозвинуте суспільство призводить до надзвичайного посилення ролі держави, яка намагається диктувати свою волю такому суспільству. Одночасно слід

¹ Майданник О. О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

пам'ятати, що ні держава, ні суспільство не можуть існувати окремо, вони взаємно доповнюють один одного і на них однаково впливають взаємні антагоністичні відносини. Громадянським суспільствам властива відкритість, соціальна мобільність, розвинута система загальних інтересів. Таке суспільство вміє добре саморегулювати діяльність найбільш важливих своїх інтересів і делегує державі ті повноваження, які вважає за необхідні¹.

До *принципів суспільного ладу* належать:

- суверенність влади народу, тобто народний суверенітет;
- демократизм громадянського суспільства та суспільного ладу загалом;
- верховенство права в урегулюванні суспільних відносин;
- конституційність суспільного ладу;
- політичний, економічний та ідеологічний плюралізм суспільного життя;
- визнання та повага приватної власності у поєднанні з відповідальністю;
- наслідки її використання;
- багатокладність та соціальна спрямованість економіки;
- етнічна, мовна, конфесійна багатоманітність суспільства та політична єдність Українського народу;
- соціальна справедливість тощо².

В організаційному сенсі суспільний лад становить певну систему, складовими якої є політична, економічна, соціальна, культурна (духовна, ідеологічна) підсистеми. **Політична система** – це народ, держава, політичні партії, територіальні громади, органи місцевого самоврядування. Серед ознак політичної системи суспільства слід виділити: цілісність та складноорганізованість елементів, умовна самостійність, внутрішній та зовнішній взаємозв'язок, статичність та динамічність, нормативна урегульованість³.

Категорія «політична система суспільства» запроваджена відносно недавно, коли поряд з державними інституціями почали діяти політичні партії, громадські об'єднання, рухи. У визначенні політичних систем розрізняють соціологічну і правову концепцію. Соціологічна концепція визначає політичну систему як динамічний механізм, що перетворює імпульси від оточення і від самих політичних структур на політичні рішення, які формують політичну поведінку та громадянську позицію індивідуума. Відштовхуючись від схеми функціонування будь-якої системи («ввід», «конверсія», «вивід»), прихильники цієї концепції (одним з її авторів є американо-канадський політолог Д. Істон, відомий своїми книгами «Політична система», «Рамки політичного життя», написаними у 50-60-х

¹ Баривши Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-прикладна характеристика сучасного суспільного ладу України: поняття, сутність, принципи, система: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 250 с.

роках ХХ ст.) стверджують, що політична система має «ввід», куди надходять імпульси – вимоги (виплата зарплати) і підтримка (сплата податків), «конверсія» – де виробляються рішення, і «вивід», звідки з'являються політичні рішення, за допомогою яких розподіляються цінності, а також здійснюються політичні дії. Сама політична система нагадує своєрідний «чорний ящик», діяльність («конверсія») якої прихована від оточуючого середовища. Політичну систему інколи ще порівнюють з електронно-обчислювальною машиною, а її рішення – з комп'ютерними операціями. Характер і зміст цієї діяльності можна визначити як за сигналами, які надходять на «ввід» системи, так і за рішеннями та діями, які вона обирає у відповідь на ці сигнали. Життєздатність політичної системи вирішальною мірою залежить від її реагування на зворотний зв'язок. Реакція політичної системи на вимоги, які надходять від населення, залежить від її характеру. Тоталітарна система придушує ці вимоги, авторитарна враховує частково, а демократична намагається врахувати повністю. Якщо влада індиферентна до вимог членів суспільства і приділяє увагу лише власним потребам та ідеям, то її рішення й дії ніколи не знайдуть підтримки у населення, така влада не має майбутнього.

Соціологічна концепція визначає два базових набори функцій політичної системи – функції «вводу» і функції «виводу». Якщо перші здійснюються переважно неурядовими підсистемами, то другі – прерогатива владних структур. До функцій «вводу» належать: політична соціалізація і залучення громадян до участі в політичному житті; артикуляція інтересів різноманітних груп населення; агрегування інтересів, тобто перетворення вимог на альтернативи державної політики; політична комунікація – процес передачі інформації і формування переконань, що сприяє налагодженню доброзичливих взаємовідносин між громадянами і урядом. Функції «виводу» – це створення норм-законів, що визначають поведінку громадян у суспільстві. Процес нормотворчості включає низку етапів: визначення політики і вибір загальної мети; підготовку рішень і конкретних правил для досягнення цілей; застосування вироблених норм законів; контроль за дотриманням норм-законів. Цю функцію виконують переважно органи судової влади. Відповідно до правової концепції політична система – це сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління суспільством, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними та етнічними групами, забезпечують стабільність суспільства, відповідний порядок у ньому. Політична система суспільства включає: по-перше, характеристику соціального змісту влади, її носія, взаємодію з економічним ладом; по-друге, систему інститутів, організацій, через які здійснюється влада в суспільстві й регулюються політичні відносини; по-третє, принципи, норми діяльності інститутів політичної влади, спрямованість цієї діяльності. Політична система – це сукупність трьох взаємодіючих підсистем: інституціональної, інформаційно-

комунікативної й нормативно-регулятивної¹. Інституціональна підсистема складається з таких інститутів, як держава, політичні партії, групи інтересів. Провідним інститутом, який зосереджує максимальну політичну владу, є держава. Маючи владу, матеріальні ресурси і апарат примусу, держава організовує політичне, економічне і духовне життя країни; встановлює статус соціальних інститутів, які здійснюють владу та юридичні рамки їхньої діяльності; забезпечує баланс інтересів класових, етнічних, професійних та інших соціальних спільнот; захищає інтереси суспільства на міжнародній арені. У демократичному суспільстві значну роль відіграють політичні партії та групи інтересів, які впливають на формування державних структур, політичний розвиток суспільства. Помітне, а в деяких країнах визначальне місце в політичному житті суспільства належить релігійним організаціям, церкві. В авторитарному і тоталітарному суспільствах функції цих інститутів деформовані.

Інформаційно-комунікативна підсистема встановлює зв'язок між інститутами політичної системи. Це – канали передання інформації владі (звіти підвідомчих установ, консультації із зацікавленими групами), а також засоби масової інформації. Якщо в демократичних суспільствах засоби масової інформації відносно незалежні, то в авторитарних і тоталітарних – повністю залежні від правлячої еліти. Нормативно-регулятивну підсистему створюють різноманітні норми, які визначають поведінку людей у політичному житті, а саме: їхню участь у процесах висунення вимог, перетворення цих вимог на рішення, здійснення рішень. Норми можна поділити на норми-закони і норми звички. І ті, і ті сприяють політичній взаємодії, попередженню конфліктів чи хаосу в суспільстві. Норми-закони визначають процес законодавства, визначають (або не визначають залежно від режиму) права: голосу, свободи слова, створення асоціацій тощо. Нормою-звичкою можна назвати участь громадян в політиці через політичні партії і групи².

Культурна система – сукупність форм духовного (культурного) життя та духовної (культурної) діяльності, духовних (культурних) об'єднань (організацій) та ідеологій³.

Важливо звернути увагу на питання відкритого суспільства в контексті суспільного ладу. Концепція відкритого суспільства безпосередньо співвідноситься з такими фундаментальними парадигмами як концепція демократії та концепція громадянського суспільства (зазначені терміни не можна вважати синонімами, про що наголошують деякі вітчизняні та зарубіжні науковці). У відкритому суспільстві панує влада закону, що

¹ Політологічний словник: Навч. посіб. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. С. 596

² Курядченко А.І. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії. Монографія Київ: НІСД, 2007. 396 с.

³ Орленко В. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів. 5-е вид., допов. та перероб. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2011. 156 с.

дозволяє наблизитися до ідеалів свободи, справедливості і чесності. Відкрите суспільство – вільне суспільство із динамічною структурою, в якому присутній достатній рівень транспарентності державної влади, що дозволяє кожному з його членів мати публічний доступ до потрібної інформації, підтримує прозорість владних дій, дотримується принципу гласності та підзвітності всіх рішень на регіональному і національному рівнях. Нині триває накопичення досвіду й компетентності обох сторін у налагодженні конструктивної взаємодії та паритетних відносин. Концептуальне узагальнення проблематики становлення відкритого суспільства в Україні в контексті глобалізації та аналіз дозволили зробити такі висновки

На сучасному етапі формування відкритого суспільства є багатоплановою і багаторівневою науковою проблемою, вирішення якої сприяє ефективності реалізації прав та свобод людини й громадянина в Україні. Це зумовлює продовжувати науковий пошук оптимальної моделі демократичного розвитку, у тому числі концепції відкритого суспільства.

Проблема доступу до публічної інформації була і залишається провідною в юридичній літературі. Останніми роками збільшується кількість наукових праць у цій сфері. Така ситуація пов'язана з тим, що державна політика у галузі забезпечення доступу громадян до публічної інформації не відповідає стандартам демократичної та відкритої держави, особливо в умовах євроінтеграції та глобалізації, що зумовлено відсутністю єдиної теоретичної концепції, яка забезпечує демократичний рівень відносин суспільства і засобів масової інформації, та ролі у цьому процесі державної політики.

Серед ключових завдань реформування сучасної української державно-правової системи управління одне із чільних місць посідає модернізація державної політики у контексті забезпечення становлення відкритого суспільства. Виявлення й обґрунтування основних напрямів державної політики на науковому рівні зумовить подальший розвиток вітчизняного суспільного ладу. Ще більшої актуальності ця проблематика набуває на перехідному етапі суспільного розвитку¹.

Отже, аналіз поняття «конституційного ладу», а також співвідношення визначень понять «конституційний лад», «державний лад», «суспільний лад», з наукового погляду, дозволяє говорити про конституційний лад як про відокремлену правову категорію, політико-юридичне вираження такого державного і суспільного ладу, який потребує більш складного механізму державної влади – влади від імені народу, що конституційно декларується як народовладдя. Змістом конституційного ладу є те, що народ визнається (формальний конституційний лад) і є джерелом всієї державної влади (реальний конституційний лад), бере участь в її формуванні і функціонуванні

¹ Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-правові проблеми становлення відкритого суспільства в Україні в умовах глобалізації. *Форум права*. 2014. № 3. С. 417-422.

у формах прямої і представницької демократії. Конституційний лад є більш широкою конституційно-правовою категорією, ніж народовладдя, оскільки народовладдя є тільки одним із принципів конституційного ладу, хоча й визначальним. Зв'язок народовладдя і конституційного ладу полягає в тому, що народовладдя суттєво впливає на конституційний лад, оскільки такі форми народовладдя як референдуми і вибори мають важливе значення для формування й подальшого розвитку демократичного конституційного ладу¹.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Соціальна система України: сучасність та перспективи в контексті воєнного стану в Україні».
- ☐ «Характеристика сучасного конституційного ладу України».
- ☐ «Співвідношення природного і позитивного права та розвиток правової держави».
- ☐ «Абсолютність і обмеженість суверенітету держави».
- ☐ «Проблеми регулювання принципів правової держави в Україні та шляхи їх вирішення».
- ☐ «Регламентація політичної функції держави в конституційному законодавстві України».
- ☐ «Реалізація принципу верховенства права у сучасній Україні».
- ☐ «Взаємодія гілок державної влади як принцип конституційного ладу України».
- ☐ «Правове обмеження державної влади – фундамент стабільності конституційного ладу».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Правові основи розвитку громадянського суспільства в Україні». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

¹ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків, 2009. 600 с.

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Проблеми реалізації принципу верховенства права у сучасній Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

конституційний лад України (за суттю, змістом, формою), принципи конституційного ладу, засади конституційного ладу, гарантії конституційного ладу, спеціальні юридичні гарантії, нормативно-правові гарантії конституційного ладу, організаційно-правові гарантії конституційного ладу, гарантії конституційного ладу України, конституційний порядок, державний лад, державна організація, демократія, держава, демократична держава, ознаки демократичної держави, правова держава, ознаки правової держави, соціальна держава, ознаки соціальної держави, світська держава, громадянське суспільство, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, економічний плюралізм, верховенство права, верховенство закону, державний лад України, основи державного ладу, ознаки державного ладу, принципи державного ладу, суверенітет, державний суверенітет, національний суверенітет, форма держави, механізм держави, державний апарат, функції держави, класифікація функцій держави, зовнішні функції держави, внутрішні функції держави, технологічні функції держави, об'єктні функції держави, система державних органів, державний орган, суспільний лад України (за змістом, за формою), конституційні основи суспільного ладу, принципи суспільного ладу, система суспільного ладу України, політична система суспільства, суб'єкти політичної системи, елементи політичної системи, політичні партії, громадські об'єднання, економічна система суспільства, принципи економічної системи суспільства, власність, форми власності, підприємницька діяльність, фінансова система, податки, соціальна система суспільства, принципи соціальної системи суспільства, нація, етнос, корінні народи; національні меншини, соціальні групи, громадські організації, релігійні організації, духовно-культурна система суспільства.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Конституційний лад України – це:

а) сукупність суспільних (економічних, соціальних, політичних) відносин формальних і неформальних структур;

б) зовнішня форма об'єктивізації встановлених чи санкціонованих Українським народом відносин;

в) устрій і система всіх суспільних відносин;

г) сукупність процедурних стадій розробки, прийняття та зміни конституції;

д) закріплена в Конституції України форма організації держави і система суспільних відносин, яка охоплює багатогранні аспекти її соціально-економічного, духовного, політичного розвитку.

2. Світська держава – це:

а) держава, яка вільна у міжнародних зносинах;

б) держава, у якій гарантуються права і свободи людини і громадянина;

в) держава, у якій є взаємо-відповідальність людини і громадянина;

г) держава, у якій церква і релігія відокремлені від держави;

д) держава, у якій її голова є водночас і головою церкви.

3. Стаття 2 Конституції України закріплює, що:

а) Україна є унітарною державою;

б) Україна є республікою;

в) Україна є змішаною республікою;

г) Україна є демократичною державою;

д) Україна є президентської республікою.

4. До основних ознак держави не належить:

а) державна влада;

б) територія;

в) суверенітет;

г) внутрішні справи держави;

д) апарат примусу.

5. Декларація про державний суверенітет України складається:

а) з преамбули та 10 розділів;

б) з 12 розділів та прикінцевих положень;

в) з 8 розділів та перехідних положень;

г) з преамбули, 11 розділів та перехідних положень;

д) з 5 розділів.

6. До загальних принципів конституційного ладу України не належить:

- а) системність;
- б) наступність;
- в) централізованість;
- г) програмний характер;
- д) гарантованість.

7. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні згідно із ст. 5 Конституції України є:

- а) народ України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) органи місцевого самоврядування;
- д) територіальна громада.

8. Специфічні правові норми, на основі яких формуються відповідні правовідносини – це:

- а) економічна багатоманітність;
- б) ідеологічна багатоманітність;
- в) засади конституційного ладу;
- г) основи конституційного ладу;
- д) принцип верховенства права.

9. Політичний плюралізм – це:

- а) свобода слова і думки;
- б) цензура заборонена;
- в) функціонування у державі лише однієї політичної партії;
- г) багатоманітність у політичній сфері суспільства;
- д) багатоманітність форм власності.

9. Формою власності, що не закріплена Конституцією України є:

- а) державна власність;
- б) комунальна власність;
- в) приватна власність;
- г) колективна власність;
- д) власність Українського народу.

10. Відповідно до Конституції України закон України набуває чинності:

- а) одразу після оприлюднення в офіційному джерелі;
- б) через 15 днів з дня прийняття;
- в) після підписання Президентом України;
- г) через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- д) через 15 днів з дня його офіційного опублікування.

11. Одним з передбачених Конституцією України інститутів системи «стримувань та противаг» є:

- а) охорона особи з боку судової влади;
- б) право громадян обирати органи місцевого самоврядування;
- в) право вето Президента України на законопроект, прийнятий Верховною Радою України;
- г) право Президента України на безпосереднє керівництво державою;
- д) призначення всеукраїнського референдуму.

12. До гарантів конституційного ладу не належить:

- а) засоби масової інформації;
- б) міжнародні організації;
- в) територіальні громади та органи місцевого самоврядування;
- г) політичні партії і громадські організації;
- д) міжнародні договори.

13. До нормативно-правових актів, які складають систему комплексного інституту законодавства про механізм Української держави належать:

- а) Конституція України; закони; кодифіковані акти галузевого законодавства; підзаконні акти; міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України;
- б) Конституція України, кодекси, закони;
- в) закони, кодифіковані акти галузевого законодавства, підзаконні акти;
- г) кодифіковані акти галузевого законодавства, підзаконні акти, міжнародні договори, релігійні тексти;
- д) Конституція України, закони, кодифіковані акти галузевого законодавства.

14. Орган Української держави – це:

- а) гілка державної влади;
- б) частина державного апарату;
- в) не відокремлена частина єдиного державного механізму;
- г) самостійна частина єдиної системи органів публічної влади, що обирається територіальною громадою;
- д) відокремлена частина установ державного апарату з притаманною їй внутрішньою структурою.

15. До центральних органів державної влади України не входять:

- а) міністерства;
- б) державні комітети;
- в) місцеві державні адміністрації;
- г) органи центральної виконавчої влади зі спеціальним статусом;

д) урядові органи.

16. Конституційно регламентовані, загальні, об'єктивно необхідні напрями й види внутрішньої та зовнішньої діяльності держави для досягнення відповідних цілей шляхом реалізації основних завдань на конкретному історичному етапі розвитку, які виражають сутність та соціальне призначення держави – це:

- а) функції політичної системи суспільства;
- б) функції Української держави;
- в) функції органів місцевого самоврядування;
- г) методи державної діяльності;
- д) форми державної діяльності.

17. «Технологічні» функції держави – це:

- а) зовнішньоекономічна і зовнішньополітична;
- б) захист суверенітету та території держави;
- в) законодавча, виконавча та судова;
- г) бюджетно-фінансова;
- д) політична та економічна.

18. Співвідношення понять «функції державної влади», «функції держави» та «функції державних органів» полягає в наступному:

- а) це самостійні поняття, які не перебувають у зв'язку між собою;
- б) функції держави є похідними від функцій державної влади та функцій державних органів;
- в) функції державної влади є різновидом функцій держави, а функції державних органів більш ширше поняття, ніж функції державної влади;
- г) всі ці поняття збігаються за змістом та обсягом;
- д) функції державної влади є поняттям загальним щодо функцій державних органів та більш конкретним щодо функцій держави.

19. До функцій Верховної Ради України не належить:

- а) представницька функція;
- б) виконавча функція;
- в) контрольна функція;
- г) фінансова функція;
- д) установча функція.

20. За формою конституційний лад є:

- а) системою соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;
- б) системою підпорядкованої влади під волю суверенного народу;

в) системою основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України, тобто основних видів організації та діяльності держави, суспільства та інших учасників конституційно-правових відносин;

г) системою захисту прав і свобод людини від обмежень з боку держави;

д) системою багатоманітності у політичній сфері суспільства.

21. Змістом конституційного ладу є:

а) забезпечення права та підпорядкування влади під волю суверенного народу;

б) створення системи соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;

в) підпорядкування влади під волю суверенного народу та створення системи соціального забезпечення й охорони здоров'я та захист свобод людини від обмежень з боку держави;

г) підпорядкування влади під волю суверенного народу;

д) передбачені і гарантовані конституційними нормами державний та суспільний лад, основи національної безпеки, система безпосереднього народовладдя, правовий статус людини і громадянина, територіальний устрій, організація та діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування, статус української мови як державної та інші виключно важливі інститути конституційно-правових відносин.

22. Згідно з Конституцією України право визначати і змінювати конституційний лад належить:

а) народові;

б) Верховній Раді України;

в) Президенту України;

г) Кабінету Міністрів України;

д) суспільній організації.

23. Ознакою конституційного ладу, яка характеризує його існування в повсякденному житті суспільства і держави, відображає дійсний стан суспільних відносин, існує не в уяві, а в повсякденному житті конкретної держави є:

а) фактичність;

б) суверенність;

в) програмність;

г) відносна стабільність;

д) наступність.

24. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує, що його розвиток здійснюється на основі теоретично-обґрунтованих принципів, концепцій, закріплених у Конституції та законах України є:*

- а) програмність;
- б) фактичність;
- в) суверенність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

25. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує, що лише народ України має право визначати та змінювати конституційний лад є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

26. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує урахування традицій та історичного досвіду в організації і функціонуванні державної влади та суспільних інститутів є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

27. *Ознакою конституційного ладу, яка характеризує забезпечення праввідносин системою державних гарантій, передбачених конституційними нормами є:*

- а) суверенність;
- б) фактичність;
- в) програмність;
- г) відносна стабільність;
- д) наступність.

28. *Під гарантіями конституційного ладу України слід розуміти:*

- а) систему захисту свобод людини від обмежень з боку держави;
- б) систему загальносоціальних і спеціальних юридичних умов і засобів матеріального та процесуального характеру, які забезпечують дієвість основних принципів та інститутів суспільного і державного ладу України;
- в) систему багатоманітності у політичній сфері суспільства;
- г) систему соціального забезпечення та охорони здоров'я та забезпечення права;

д) систему основних організаційних і правових форм суспільних відносин, передбачених Конституцією України.

29. Гуманізм конституційного ладу полягає в:

- а) існуванні необмеженої влади народу;
- б) закріпленні і гарантуванні Конституцією України такого порядку, який ґрунтується на реальній і всебічній повазі до особи, людини і громадянина, забезпеченні прав і свобод особи, їх гарантуванні;
- в) організації публічної влади;
- г) забезпеченні громадянам гідних умов існування;
- д) підпорядкуванні влади..

30. Демократична держава – це:

- а) тип держави, в якій народ є джерелом влади;
- б) держава, в якій панує право, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на підставі і в межах, визначених правом, де держава відповідає перед особою за свою діяльність;
- в) держава, в якій церква і релігія відокремлені від держави;
- г) держава, лідери якої прагнуть повного контролю над країною та народом;
- д) держава, в якій її голова є одночасно і главою церкви.

31. Свідченням демократизму держави є:

- а) нечисленність, наявність конкуренції у сфері державотворчої діяльності, забезпечення ефективності в її функціонуванні;
- б) нестійкість, встановлення рівноваги в суспільстві, високий рівень довіри до інститутів держави;
- в) забезпечення ефективності в її функціонуванні, наявність конкуренції у сфері державотворчої діяльності, встановлення рівноваги у суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами, високий ступінь довіри населення до інститутів держави;
- г) нечисленність, нестійкість, високий ступінь довіри населення до інститутів держави;
- д) комерційні організації, встановлення рівноваги в суспільстві та гармонійних відносин між державою і громадянами.

32. Правова держава – це:

- а) держава, територія якої складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю;
- б) держава, в якій панує право, де діяльність держави, її органів та посадових осіб здійснюється на підставі і в межах, визначених правом, де держава відповідає перед особою за свою діяльність;
- в) держава, в якій церква і релігія відокремлені від держави;

- г) держава, лідери якої прагнуть повного контролю над країною та народом;
- д) держава, в якій її голова є одночасно і главою церкви.

33. Ознаки правової держави:

- а) протистояння інтересів різних соціальних груп, які створюють політичні партії як інструмент для реалізації власних інтересів;
- б) верховенство закону, вищість представницьких органів влади, поділ влади, гарантія прав і свобод особи, високий рівень громадських структур, контроль державної влади з боку суспільства;
- в) контроль державної влади, протистояння інтересів різних соціальних груп;
- г) акумуляція та вираження соціальних інтересів, мобілізація ресурсів, визначення цілей і завдань суспільства;
- д) верховенство права, вищість представницьких органів влади, поділ влади, гарантія прав і свобод особи, високий рівень громадських структур, контроль державної влади з боку суспільства.

34. До формальних ознак правової держави належить:

- а) врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- б) наявність органу конституційної юрисдикції;
- в) нерегламентованість в законах основних прав людини;
- г) панування в суспільному та державному житті розпоряджень та вказівок керівництва;
- д) неухильне і повсюдне виконання законів і підзаконних нормативних актів усіма учасниками суспільного життя.

35. Правова держава забезпечує:

- а) верховенство права та закону;
- б) мінімальну гарантію прав і свобод людини;
- в) нерівність усіх перед законом і судом;
- г) відповідальність громадян;
- д) безкоштовний захист особи некваліфікованими службовцями.

36. Вихідним у забезпеченні правової справедливості і стабільності конституційного ладу України є принцип:

- а) верховенства Конституції України;
- б) принцип демократизму;
- в) верховенства закону;
- г) верховенства права;
- д) наукового обґрунтування.

37. *Фундаментальний правовий принцип і правова доктрина, яка передбачає, що жодна людина не є вище закону, що ніхто не може бути покараним державою, крім як за порушення закону, і що ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом – це:*

- а) верховенство права;
- б) політичний плюралізм;
- в) верховенство народу;
- г) верховенство закону;
- д) ідеологічне розмаїття.

38. *Принцип верховенства права регламентовано в:*

- а) ст. 1 Конституції України;
- б) ст. 5 Конституції України;
- в) ст. 8 Конституції України;
- г) ст. 32 Конституції України;
- д) ст. 10 Конституції України.

39. *Свобода вибору суспільного ладу і форми правління, право народу визначати і змінювати конституційний лад, забезпечення захисту прав людини – це:*

- а) рівноправна участь всього народу (а не тільки частини населення) в правлінні справами у суспільстві і державі;
- б) проголошення і реальна гарантованість основоположних прав людини і громадянина;
- в) політична свобода;
- г) правова законність як режим суспільно-політичного життя;
- д) взаємна відповідальність держави і громадянина.

40. *Відповідно до Конституції України захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки покладається насамперед на:*

- а) народ;
- б) Верховну Раду України;
- в) державу;
- г) місцеве самоврядування;
- д) Президента України.

41. *Ст. 20 Конституції України встановлює, що:*

- а) державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України;
- б) держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України;

в) держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей;

г) держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України;

д) конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

42. Соціальна держава – це:

а) особлива форма організації суспільства з визначеною територією, економікою, політичною владою;

б) формальний інститут, який є формою організації політичної спільноти під управлінням уряду;

в) діяльність з управління та керівництва суспільством на основі публічної влади;

г) форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить правовому закону;

д) соціально орієнтована держава, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадського миру і злагоді в суспільстві.

43. Держава, яка надає підтримку незахищеним верствам населення – це:

а) світська держава;

б) правова держава;

в) союзна держава;

г) соціальна держава;

д) клерикальна держава.

44. Поняття «соціальна держава» виникло у:

а) XIV ст.;

б) XIX ст.;

в) XVII ст.;

г) XVIII ст.;

д) XX ст.

45. Соціальна держава прагне:

- а) врегулювати економіку;
- б) планування свавілля;
- в) мінімізувати гарантії прав і свобод людини;
- г) забезпечити громадянам гідні умови існування;
- д) підпорядкувати владу.

46. До основних ознак соціальної держави належить:

- а) зрівняння всіх громадян у соціальному статусі;
- б) визнання людини найвищою соціальною цінністю;
- в) відсутність соціальної політики;
- г) відсутність системи соціального захисту вразливих верств населення;
- д) нерозвинуте соціальне законодавство.

47. Соціально-правовою ознакою правової держави є:

- а) незакріплення в конституційному законі основних прав людини;
- б) юридична захищеність особи;
- в) панування у суспільному та державному житті законів, які виражають волю більшості або всього населення країни, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали;
- г) самостійне врегулювання відносин між особою і державою на основі загальнодозволеного принципу «особі дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»;
- д) відповідальність лише особи перед державою.

48. До основних ознак сучасної демократії належить:

- а) визнання вождя вищим джерелом влади;
- б) жорстокий контроль з боку органів державної влади;
- в) дотримання прав людини, пріоритет прав людини над правами держави, конституційне обмеження влади більшості над меншістю, повага прав меншості до власної думки та її вільне вираження;
- г) система єдності влади;
- д) наявність цензури, культ вождя.

49. За сферами суспільного життя демократію поділяють на:

- а) пряму, непряму, змішану;
- б) внутрішню, зовнішню;
- в) особисту, правову, політичну;
- г) соціальну, культурну, політичну;
- д) регуляторну, охоронну, контрольну.

50. *Ліберальний, радикальний та консервативний режими є різновидами:*

- а) тоталітарного режиму;
- б) конфедеративного режиму;
- в) авторитарного режиму;
- г) демократичного режиму;
- д) недемократичного режиму.

51. *Сукупність таких засобів і способів реалізації державної влади, за яких уся життєдіяльність суспільства й кожної окремої особи абсолютно регламентована – це:*

- а) тоталітарний режим;
- б) консервативний режим;
- в) авторитарний режим;
- г) демократичний режим;
- д) недемократичний режим.

52. *Сукупність таких засобів і способів реалізації державної влади, за яких вона концентрується в руках правлячої верхівки – це:*

- а) тоталітарний режим;
- б) консервативний режим;
- в) авторитарний режим;
- г) демократичний режим;
- д) недемократичний режим.

53. *Система форм безпосереднього вільного волевиявлення народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні шляхом прямої його участі у встановленні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування і безпосередньому прийнятті владних рішень з передбачених Конституцією та законами України питань – це:*

- а) референдум;
- б) лібералізм;
- в) демократія;
- г) ідеологія;
- д) народовладдя.

54. *Функції демократії – це:*

а) основні напрями впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;

б) основні напрями і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність і соціальне призначення у суспільстві;

в) сукупність засобів та способів впливу на суспільні відносини, метою яких є підвищення соціально-політичної активності громадян в управлінні суспільством і державою;

г) основні форми взаємодії громадянського суспільства з демократичною державою;

д) основні напрями впливу демократії на розвиток народовладдя в державі.

55. Функціональними інститутами демократії є:

- а) парламентські сесії, політичні партії, парламентські комітети;
- б) депутатські запити, накази виборців, вибори, громадська думка;
- в) місцеве самоврядування, парламентські сесії;
- г) безпосередні та представницькі інститути демократії;
- д) імперативні та консультативні інститути демократії.

56. До функціональних інститутів демократії належать:

- а) депутатські запити;
- б) депутатські фракції;
- в) накази влади;
- г) відповідальність лише особи перед державою;
- д) думка влади.

57. Основними принципами демократії є:

а) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості;

б) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, гуманізм, соціальна рівність громадян, гласність, відсутність плюралізму;

в) політична свобода, рівноправність громадян, соціальна рівність громадян, поділ влади, прийняття рішень в інтересах більшості з урахуванням інтересів меншості, толерантність, призначення вищих органів влади;

г) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, поділ влади, прийняття рішень в інтересах меншості з урахуванням інтересів більшості;

д) політична свобода, рівноправність громадян, плюралізм, виборність органів державної влади, наявність цензури, принцип загального виборчого права.

58. Принцип демократії, який полягає у тому, що держава гарантує існування різних ідей, думок, ідеологічних підходів, можливість їх вільного висловлення, різного тлумачення окремих явищ суспільного життя – це:

- а) політичний плюралізм;
- б) побудова влади в державі на засадах її поділу на різні гілки;

- в) гласність;
- г) конституційна закріплення прав, свобод і обов'язків людини та їх реальна гарантованість;
- д) ідеологічний плюралізм.

59. Унітарна держава – це:

- а) держава, яка вільна у міжнародних зносинах;
- б) держава, в якій гарантуються права і свободи людини і громадянина;
- в) держава, в якій є взаємовідповідальність людини і громадянина;
- г) держава, в якій всі або переважна більшість вищих територіальних одиниць не мають державно-подібного статусу;
- д) держава, в якій її голова є одночасно і головою церкви.

60. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності відповідно до Конституції України покладаються на:

- а) Збройні Сили України;
- б) Збройні Сили України, Службу безпеки України;
- в) Збройні Сили України, прокуратуру, Президента України;
- г) Службу безпеки України;
- д) кожного громадянина України.

61. Обов'язок захищати незалежність та територіальну цілісність України покладено на:

- а) усіх, хто перебуває на території України;
- б) громадян України;
- в) громадян України, іноземців та осіб без громадянства;
- г) союзників держави, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори;
- д) військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

62. В концепції Дж. Локка важливе місце займає ідея відокремлення:

- а) політики від релігії та моралі;
- б) політики від культури;
- в) влади від народу;
- г) влади від політики;
- д) влади від держави.

63. Співвідношення понять «демократія» і «самоврядування» полягає у наступному:

- а) ці поняття тотожні;
- б) ці поняття не пов'язані між собою;

- в) «демократія» є формою здійснення «самоврядування»;
- г) «самоврядування» виступає формою «демократії»;
- д) «демократія» та «самоврядування» є формами реалізації народовладдя.

64. Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр – це:

- а) районні та обласні ради;
- б) місцева державна адміністрація;
- в) органи самоорганізації населення;
- г) місцеве самоврядування в Україні;
- д) територіальна громада.

65. Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, схвалює:

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони України.

66. Фактичний та реальний стан суспільних відносин, що існують у зв'язку із функціонуванням інститутів суспільства – це:

- а) конституційний лад;
- б) правова держава;
- в) суспільний лад;
- г) світська держава;
- д) державний лад.

67. Суспільний лад – це:

а) встановлений Основним Законом порядок організації і функціонування інститутів держави і суспільства, система суспільних відносин, що гарантуються, забезпечуються і регулюються законами, прийнятими відповідно до Конституції;

б) система основних політико-правових, економічних, соціальних відносин, які закріплюються державно-правовими (конституційно-правовими) нормами і визначають особливості організації держави та її відносин з іншими суб'єктами суспільних відносин;

- в) форма організації державної влади в країні;
- г) система господарювання в суспільстві;

д) система організаційних і правових форм соціальних відносин у політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах, передбачених і закріплених конституцією та законами України.

68. *Суспільний лад, в якому відносини між людьми регулюють «мононорми» – це:*

- а) рабовласницький лад;
- б) феодальний лад;
- в) первісний лад;
- г) буржуазний лад;
- д) демократичний лад.

69. *Політичний плюралізм – це:*

- а) свобода слова і думки;
- б) заборона цензури;
- в) функціонування у державі лише однієї політичної партії;
- г) багатоманітність у політичній сфері суспільства;
- д) багатоманітність форм власності.

70. *Багатоманітність, яка означає можливість рівноправного існування різних форм власності та господарювання, однакову їх підтримку і захист з боку держави, називається:*

- а) соціальна;
- б) дискримінаційна;
- в) культурна;
- г) ідеологічна;
- д) економічна.

71. *Право різних суб'єктів безперешкодно формулювати, пропагувати і втілювати в практику суспільних відносин різноманітні теорії, ідеї, погляди, які стосуються різних аспектів життя держави і суспільства, – це:*

- а) соціальна багатоманітність;
- б) дискримінаційна багатоманітність;
- в) культурна багатоманітність;
- г) ідеологічна багатоманітність;
- д) економічна багатоманітність.

72. *Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:*

- а) місцеве самоврядування;
- б) неурядова правова організація;

- в) громадське об'єднання;
- г) громадянське суспільство;
- д) політична система суспільства.

73. Залежно від представництва у вищих органах влади політичні партії поділяють на:

- а) революційні та реформаторські;
- б) національні та комуністичні;
- в) консервативні та ліберальні;
- г) правлячі та опозиційні;
- д) демократичні та недемократичні.

74. Система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення й передачі від покоління до покоління – це:

- а) суспільство;
- б) політична партія;
- в) громадське об'єднання;
- г) громадянське суспільство;
- д) політична система суспільства.

75. Закон України «Про громадські об'єднання» прийнятий:

- а) 18 лютого 2013 р.;
- б) 16 червня 1992 р.;
- в) 1 січня 1997 р.;
- г) 16 липня 2012 р.;
- д) 22 березня 2012 р.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.

- Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50-51. Ст. 572.
- Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.
- Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- Про прикордонний контроль: Закон України від 5 листопада 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 6. ст.46.
- Про державні символи України: Постанова Верховної Ради України від 3 вересня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 45. Ст. 241.
- Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- Про економічну самостійність Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 3 серпня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 34. Ст. 499.
- Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. ст. 377.
- Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
- Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
- Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
- Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

- Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.
- Про деякі заходи щодо запобігання порушенням конституційного ладу та забезпечення невторчання Національного банку України у дії, які загрожують конституційному правопорядку: Постанова Верховної Ради України від 3 квітня 2007 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 23. Ст. 304.

Спеціалізована література:

1. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
2. Ахмеров О. О. Теоретичні аспекти децентралізації влади як дієвого механізму демократизації політичної системи: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 5-10.
3. Барабаш Ю. Право на зміну конституційного ладу як складова правосуб'єктності Українського народу. *Право України*. 2019. № 10. С. 66-81.
4. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
5. Барон І. Г. Системно-структурний аналіз економічної безпеки держави. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 9. С. 29-36.
6. Батанов О. В. Конституційний лад України: протиріччя, конфліктогенний потенціал, виклики сучасності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 38-42.
7. Бедрій Р. Б. Об'єкти комунальної власності в Україні: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 75-83.
8. Бесчастний В. М. Тлумачення Конституційним Судом України поняття «конституційний лад»: теоретико-правовий аспект. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 9-13.

9. Богів Я. Безпосередня демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 22. С. 205-213.
10. Богів Я. С. Представницька демократія як форма реалізації народного суверенітету. *Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 21. С. 244-253.
11. Братасюк М. Г. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 1. С. 11-17.
12. Бутко Б. О. Визначення інноваційної детермінанти у моделях циклічного розвитку економічних систем. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 6. С. 6-10.
13. Василенко В. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. *Право України*. 2016. № 3. С. 74-83.
14. Воронянський О. В. Суверенітет: проблема суб'єктності. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія: *Політичні науки*. 2018. № 3. С. 15-19.
15. Гаврильців М. Т. Реалізація державного суверенітету та суверенних прав держави в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2017. Вип. 4. С. 89-98.
16. Гайко О. С. Абсолютистський суверенітет і національний суверенітет: витоки формування національних держав. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. Серія: *Питання політології*. 2016. Вип. 30. С. 104-108.
17. Гапоненко В. А. Децентралізація як механізм створення передумов демократизації політичної системи в Україні. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія: *Політичні науки*. 2018. № 3. С. 54-58.
18. Гливіка А. О. Функції місцевого самоврядування в умовах трансформації політичної системи України. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 180-189.
19. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 21-25.
20. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 11. С. 171-176.
21. Длугопольський О. В. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем: моногр. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2016. 204 с.
22. Древаль Ю. Д. Верховенство права як фундаментальний принцип публічного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 1. С. 126-133.

23. Євсєєв С. Є. Концепція народного суверенітету в ліберальному дискурсі XVIII - XIX століть. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 2. С. 42-52.
24. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 10-15.
25. Кабанець О. С. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
26. Ковальов Д. В. Політико-правові принципи конституційного ладу в Конституції Української Народної Республіки. *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 11-16.
27. Ковальчук В. Б. Народний суверенітет та права людини в європейській доктрині конституціоналізму. *ScienceRise. Juridical Science*. 2019. № 1. С. 4-9.
28. Ковальчук В. Б., Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2016. 209 с.
29. Ковальчук В. Конституційно-правова доктрина народного суверенітету: історія становлення та сучасна інтерпретація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2018. Вип. 18. С. 154-164.
30. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
31. Кононенко Ю. С. Духовні основи конституційного ладу України. *Український селянин*. 2018. № 19. С. 113-118.
32. Корольова Н. Передумови становлення теорії політичної системи в західній політології. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2016. Вип. 2. С. 108-110.
33. Костельнюк М. М. Зарубіжний досвід трансформації політичних систем та можливість його адаптації до українських реалій. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: *Історія. Політологія*. 2019. Вип. 25. С. 101-110.
34. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
35. Кравцова З. С. Зміст народного суверенітету та представницької демократії в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 75-79.
36. Краковська А. Є. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 14-19.
37. Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.

38. Крутій В. О. Зміни політичної системи суспільства в умовах гібридної війни. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2017. Вип. 78. С. 186-196.
39. Крутій В. О. Політична система незалежної України: вади і ризики. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 326-338.
40. Кукуруз О. В. Взаємозумовленість політичної і правової систем: теоретико-методологічна основа. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 84. С. 14-24.
41. Куракін О. М. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції право розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 33-36.
42. Курцев О. Ю. Унітаризм як принцип конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2021. 20 с.
43. Кушніренко О. Г. Соціальна держава як базова цінність та принцип конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. № 23. С. 53-58.
44. Литвиненко Н. І. Інституціональні чинники розвитку сучасної соціально-економічної системи: дис. ... д-ра економ. наук. Дніпропетровськ, 2016. 487 с.
45. Логущенко І. М. Соціальна відповідальність влади як чинник стійкості політичної системи. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2015. Вип. 67. С. 100-109.
46. Лоцихін О. М., Якубовський Д. Г., Янішевський А. В. Реформування місцевої влади як одна з засад і гарантій конституційного ладу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 77-81.
47. Майніна М. С. Співвідношення суверенітету і наднаціональності в політико-правовій практиці Європейського Союзу. *Гілея*. 2018. Вип. 131. С. 459-463.
48. Майніна М. С. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2018. Вип. 34. С. 87-94.
49. Малкіна Я. Д. Економічний зміст податків, їх роль та сучасний стан податкової системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 854-858.
50. Маллік Ю. О. Фактори та моделі зміни сутності суверенітету держав в умовах глобалізації. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 246-254.
51. Малявін Є. В. Лоббїзм у політичній системі суспільства: плюси та мінуси. *Гілея*. 2019. Вип. 143(3). С. 46-49.

52. Мартинов А. Політична система Європейського Союзу після виборів Європейського парламенту 2019 року. *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 15-30.
53. Моїсеєва Н. І. Ідея національного суверенітету в працях українських народників (М. Костомаров, М. Драгоманов, В. Антонович). *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 2. С. 149-156.
54. Моїсеєва Н. І. Ідея національного суверенітету у працях європейських філософів XVII-XVIII століть. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2017. № 2. С. 16-19.
55. Морарь М. В. Політична опозиція як елемент політичної системи суспільства та демократії. *Гілея*. 2019. Вип. 141 (3). С. 57-61.
56. Мороз Є. О. Межі політичної влади в умовах економічної трансформації постсоціалістичних систем. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Економічні науки. 2022. № 10. С. 43-50.
57. Мухамедієв В. Є. Проблематика дієвого суверенітету: дія та утримання від дії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2017. Вип. 32. С. 35-40.
58. Набатнікова Т. С. Місце та роль людини в економічній системі. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2017. Вип. 2. С. 15-16.
59. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
60. Носач А. В. Державний суверенітет і територіальна цілісність – фундаментальні національні інтереси України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 244-249.
61. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України: моногр. Харків: Юрайт, 2016. 200 с.
62. Палінчак М., Остапець Ю., Лешанич М. Особливості процесу інституціоналізації політичних партій і партійної системи України в умовах демократичного транзиту: моногр. Ужгород: Ліра, 2021. 238 с.
63. Пальшков К. В. Визначальні віхи трансформації політичної системи України. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 142-158.
64. Пахаренко О. Формування інтелектуального капіталу в контексті інноваційної економічної системи. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 4. С. 25-33.
65. Петков С. В. До питання про право, як основу суспільного ладу. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 206-209.
66. Приходько С. М., Ільченко А. М., Макарець С. В. Політична система України у контексті багатокомпонентних класифікацій. *Політикус*. 2021. Вип. 5. С. 65-70.

67. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
68. Репецька А. Співпраця законодавчої та виконавчої гілок державної влади в контексті сучасної політичної системи України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. Т. 39. С. 192-197.
69. Рудич С. Ф. Роль і місце опозиції в політичній системі Швейцарії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2022. № 3. С. 82-97.
70. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
71. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 49-52.
72. Рябовол Л. Т. Конституційний лад України: наукова дискусія щодо визначення поняття і структурування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 37-41.
73. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. Ужгород: Право, 2018. 440 с.
74. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. 2-ге вид. Ужгород: Гельветика, 2020. 647 с.
75. Скриль С. А. Розвиток політичних систем в умовах регіоналізації. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 139-148.
76. Слубська А. Я. Громадянська релігія в українських реаліях: філософсько-релігієзнавчий характер: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
77. Спінчевська О. М. Конституційний юрисдикційний процес в Україні: сучасний стан та перспективи удосконалення: моногр. Київ: КНТ, 2022. 245 с.
78. Ставнійчук М. І. Конституційні аспекти поглиблення і демократичного розвитку конституційного ладу, як основа консолідації українського суспільства. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 77. С. 70-86.
79. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 217 с.
80. Тодоріко А. Антикорупційні реформи як механізм підвищення рівня довіри до інститутів політичної системи в Україні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 1. С. 64-77.
81. Торяник В. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки держави. Роль ЗМІ в забезпеченні інформаційного суверенітету України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 151-156.

82. Ущатовський Ю. В. Структура економічної системи: інституційний зріз. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економіка, управління та адміністрування*. 2018. № 4. С. 20-24.
83. Філіпенко Д. Роль референдуму 1 грудня 1991 року в становленні політичної системи України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. Т. 40. С. 184-195.
84. Хорішко Л. С. Загальні аспекти структурного підходу в дослідженні ролі еліт у процесах модернізації політичної системи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2017. Вип. 31. С. 78-83.
85. Хорішко Л. С. Особливості інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи Німеччини (1949-1990 роки). *Політичне життя*. 2018. № 4. С. 52-56.
86. Хорішко Л. С. Перспективи інституціоналізації еліти в процесах модернізації політичної системи. *Політичне життя*. 2019. № 3. С. 130.
87. Хрідочкін А. В. Особливості адміністративно-правового статусу контролюючих державних органів охорони інтелектуальної власності України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 156-161.
88. Чепік-Трегубенко О. С. Теоретико-правова характеристика сучасного суспільного ладу України: поняття, сутність, принципи, система: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2017. 250 с.
89. Черничко В. В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 235 с.
90. Чорна А. Підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. 128-132.
91. Шаповал В. М. Основи конституціоналізму (нариси з історії, теорії і практики): до 25-річчя Конституції України. Київ: Мишалов Д. В., 2021. 116 с.
92. Шаповаленко М. В. Кризові явища політичної системи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2017. Вип. 32. С. 9-12.
93. Шемшученко Ю. С. Проблеми подальшого розвитку конституційного процесу в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 7-8.

ТЕМА 5. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

У вітчизняній юридичній науці Конституція – це основний закон держави, який відображає волю народу і в його інтересах закріплює найбільш важливі засади суспільного ладу і державної організації країни. Як головний закон Конституція являє собою єдиний законодавчий акт, що встановлює принципи організації і функціонування представницьких органів держави, основні права і свободи людини і громадянина, територіальний устрій, форму правління, місцеве самоврядування тощо¹.

Як специфічна форма відображення об'єктивної реальності конституціоналізм справляє значний вплив на конституційну свідомість, а відтак є реальним засобом захисту і оновлення суспільних і, перш за все, конституційних відносин. Конституціоналізм уособлює передові фінансові, політичні, економічні та інші ідеї, які виступають могутнім фактором суспільного прогресу. Конституціоналізм є барометром прогресу і розвитку всього суспільства. Криза суспільства – це, перш за все, криза його конституціоналізму, головним виявом якої є істотні розходження між фактичною та юридичною конституцією, між конституційною правосвідомістю і офіційною політико-правовою доктриною. Конституціоналізм як складне системне утворення з властивими йому структурними і функціональними характеристиками не можна ототожнювати з конституційним законодавством чи процесом його реалізації. Елементами конституціоналізму є: фактична і юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційна правосвідомість, конституційна законність і правопорядок.

Конституція (від лат. *constitutio* – установа) – Основний Закон держави, який регулює у відповідності з волею та інтересами пануючого класу (класів, народу) суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення основоположних засад організації суспільства й держави. Конституція – політико-правовий документ, в якому знаходять свій концентрований, офіційний вираз і закріплення головні, базові устої суспільного і державного устрою: належність державної влади, характер власності, права і свободи громадян, національно-державний і адміністративно-територіальний устрій, а також система і принципи діяльності механізму здійснення повновладдя народу України. Конституція – особливий інститут правової системи держави, якому належить правове верховенство по відношенню до всіх її актів. Це не просто закон, а особливий закон країни: закон законів, як називав її К.Маркс. Вона оформляє національну систему права, стягує воедино діюче законодавство, визначає основи законності і правопорядку в країні. Конституція – категорія історична і її поява зв'язана з епохою буржуазних

¹ Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2010. 416 с.

революцій, хоч термін “конституція” знало і рабовласницьке, і феодальне суспільство. Поява конституційних процесів та їхнє осмислення пов’язується з трансформаціями в світовій політико-економічній системі XVII століття. Першими конституціями є Конституція США 1787 року, Конституція Польщі і Франції 1791 р. Так вважалось донедавна. Нині стверджується думка, що першою Конституцією була Конституція Пилипа Орлика (1710 р.). Україна не залишається поза цих пошуків, вони набули чітких форм з розвитком різних форм державності. Однією з таких формалізацій стала державність Запорозької Січі. Конституція прав і вольностей запорозького війська Пилипа Орлика 1710 р. містила основні засади конституціоналізму: розмежування влад, визначення повноважень вищих державних органів¹.

Подальший розвиток політико-правової та конституційної думки на Україні тісно переплітається з історією нашої держави, тому розглядається дослідниками у взаємозв’язку. На думку як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, це була перша європейська конституція у сучасному її розумінні. Конституційний процес часів Національної революції Друга половини XIX та початок XX століття представлена конституційними проектами та науково – публіцистичних працями.

Перші конституції, в сучасному значенні цього терміна, виникли в XVII-XVIII ст. під час демократичних буржуазних революцій, і їх поява була зумовлена намаганнями запровадити належну організацію державної влади, тобто таку, яка унеможливила б або значно ускладнила б можливість узурпації влади окремими особами чи групами осіб та її використання у вузькокорпоративних інтересах, що, своєю чергою, могло б забезпечити захист людини від свавілля держави, обмеження сфери державної влади і гарантованість природних прав і свобод людини².

Конституція в усіх державах є політико-правовим документом і головним джерелом національної системи права, в ній на найвищому правовому рівні узаконюється баланс інтересів усіх соціальних верств суспільств³. У зв’язку з цим термін «конституція» вживається паралельно з терміном «основний закон», а в деяких країнах (Ватикан, Німеччина, Саудівська Аравія, Фінляндія) цим терміном офіційно називають свої конституції⁴.

Ознаки конституції України – це основні кваліфікуючі характеристики, які визначають її сутність і зміст, мету та призначення у суспільстві і державі.

Основні риси конституції:

Нормативність. Як Основний Закон держави Конституція України обов’язкова до виконання всіма суб’єктами права і є актом постійної і прямої

¹ Історія держави та права України: підручник / Б. Й. Тищик, І. Й. Бойко. Київ : “Ін Юре”. 2015.

² Конституційне право України: навч. посіб. / за ред. В. В. Кравченка. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Атіка, 2007. 592 с.

³ Конституційне право України: підручник / за ред. В. І. Чушенко, І. Я. Заяць. Київ: Ін Юре, 2007. 488 с.

⁴ Теорія держави та права: навч. посіб. / заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

дії. Установчий характер. У Конституції закріплюються найважливіші права, свободи та обов'язки громадян, система, принципи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування.

Програмний характер. Конституція визначає перспективи розвитку держави і суспільства, тенденції та напрями їх розвитку, основні цілі соціального прогресу, містить основні принципи здійснення влади, є орієнтиром розвитку всієї правової системи держави.

Найвища юридична сила (юридичне верховенство). Усі закони та інші нормативно-правові акти повинні відповідати Конституції України. Акт, який не відповідає Конституції, є неконституційним і або скасовується, або приводиться у відповідність до неї. Якщо є потреба інакше, ніж за Конституцією, врегулювати суспільні відносини, слід спочатку змінити чи доповнити Конституцію.

Особлива юридична природа. Конституція має свій особливий предмет правового регулювання, унормовує найважливіші суспільні відносини, а саме: основи правового статусу людини і громадянина, територіальний устрій, виборчу систему, референдуми, систему і принципи діяльності органів державної влади, їх компетенцію тощо¹.

Підвищена стабільність. Нестабільність Конституції зумовлює необхідність внесення значних змін та доповнень до чинного законодавства, скасування багатьох актів і прийняття нових, що не завжди є доцільним. Конституція – Основний Закон, і вона повинна бути стабільною.

Підвищений ступінь охорони з боку держави. Суть цієї дуже важливої особливості Конституції полягає в тому, що Конституція містить у собі норми, за допомогою яких забезпечується непорушність Основного Закону. В Україні функціонує Конституційний Суд України, який забезпечує відповідність Конституції України інших правових актів, насамперед законів.

Здатність до стимулювання суспільних відносин. Конституція України містить положення, які стимулюють відповідних суб'єктів права до прийняття необхідних нормативних актів, реалізації владних повноважень. Конституція є основою розвитку галузевого законодавства, яке розвивається відповідно до конституційних положень.

Особливий порядок прийняття і зміни Конституції. На відміну від проектів звичайних законів проект Конституції, як правило, оприлюднюється і обговорюється зацікавленими суб'єктами, насамперед громадянами України. Приймати і змінювати Конституцію України мають право Верховна Рада України, а також народ України через всеукраїнський референдум. Парламент України приймає зміни та доповнення до Конституції не менш як двома третинами від конституційного складу (ст. 155, 156 Конституції України). Легітимність. Легітимність Конституції полягає в тому, що вона приймається

¹ Козаченко А. І. Наукові погляди на проблему історії виникнення вітчизняного конституціоналізму. 2016. № 1(9). URL: <http://nauka.jrakademy.kharkov.ua>

законно обраним парламентом або всеукраїнським референдумом, тобто шляхом виявлення волі народу. Забезпечується широка участь громадян в розробці і обговоренні проекту Конституції.

Підсумковий характер Конституції. Конституція є вираженням ступеня суспільного розвитку, якого досягла держава, юридичним відображенням об'єктивного ходу історичного розвитку суспільства і держави, правовою формою суспільного прогресу, рівня правової культури соціуму.

Реальність. У Конституції враховані тенденції і закономірності суспільного розвитку, можливі соціальні наслідки тих чи інших конституційних настанов, містяться основоположні гарантії реалізації конституційних норм. Реальність Конституції проявляється насамперед у тому, як її приписи відповідають існуючій практиці.

Правонаступництво. Конституція зумовлює безперервність процесу історичного розвитку Української держави. У преамбулі Конституції України зазначено, що ця Конституція приймається з урахуванням багатовікової історії українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім українським народом права на самовизначення.

Всі вищезазначені юридичні особливості Конституції України свідчать про те, що це - специфічний нормативний акт у національній правовій системі, який є основою правотворення і державотворення в Україні.

Предмет (суспільні відносини що регулюються чи реально можуть бути урегульовані конституційними нормами) і **метод** (засоби, способи та прийоми регулювання предмета конституції) конституції забезпечують відмежування Основного закону від інших законів та підзаконних нормативно-правових актів¹.

Функціями конституції є основні напрямки її впливу на суспільні відносини і соціальну дійсність, які характеризують її сутність і соціальне призначення. Функції конституції є багатоплановими і мають різну спрямованість.

За місцем і роллю конституції в суспільному житті виділяють такі її соціальні (об'єктні) функції: політичну, економічну, ідеологічну та юридичну (правову).

Зміст і особливості політичної функції визначається тим, що конституція, її норми безпосередньо визначають загальні засади здійснення політичної діяльності в різноманітних сферах функціонування суспільства й держави: належність влади в державі, вектори внутрішньої та зовнішньої політики держави, її конституційний лад. Саме конституція закріплює такі надзвичайно важливі політичні інститути, як державний та національний суверенітет, вибори, через які реалізуються політична воля й інтереси народу на найвищому рівні. Політична боротьба, взаємовідносини між політичними

¹ Актуальні проблеми конституційного права України: підручник / за заг. ред. А. Ю. Олійника. Київ: Скіф, 2012. 552 с.

партіями та іншими політизованими об'єднаннями громадян із приводу завоювання, використання та утримання влади також здійснюються на основі приписів конституції. **Зміст економічної функції** полягає в тому, що конституція фіксує основоположні суспільні відносини, що становлять економічну систему державно організованого суспільства. Наприклад, закріплення в конституції різноманітних форм власності на принципах рівності та захищеності створює необхідні умови для належної реалізації економічної політики держави, успішного функціонування її господарського механізму, соціальної спрямованості економіки.

Конституція справляє величезний вплив на волю й поведінку мас. Закріплюючи найважливіші світоглядні переконання, в основі яких лежать ідеї народного суверенітету та державного суверенітету, демократичної, соціальної правової держави, конституція водночас формує певний тип суспільної свідомості, невід'ємною частиною якої є правосвідомість. Це сприяє формуванню позитивних установок, подоланню деструктивних проявів суспільної поведінки. З цих позицій можна стверджувати про наявність у конституції ідеологічної (культурної) функції. Нарешті, **юридична функція** виявляється у тому, що конституція є основним джерелом права, має найвищу юридичну силу (формально-юридична конституція), є основою чинного законодавства і визначає всю систему правового регулювання в суспільстві, зокрема її ієрархію. Як основний, вищий закон, конституція виступає головним джерелом права держави, що лежить в основі всієї системи правового регулювання суспільних відносин. Усі інші закони та підзаконні акти повинні відповідати або, принаймні, не суперечити конституції.

У свою чергу, юридична функція конституції реалізується за декількома напрямками, **які є її підфункціями:**

1) **установча** – конституція встановлює найважливіші інститути суспільства і держави, визначає їх спрямованість;

2) **регулятивна** – конституція є засобом правового регулювання відповідних відносин. При цьому таке регулювання може бути основним, інколи вичерпним (статус вищих органів державної влади) або лише засадничим (визначення правових засад інститутів безпосередньої демократії, власності тощо);

3) **охоронна** – полягає в закріпленні механізму забезпечення реалізації конституційних норм, зокрема шляхом встановлення відповідальності за їх порушення;

4) **системотворча** – конституція, будучи основою чинного законодавства, забезпечує єдність і збалансованість елементів правової системи держави¹.

Принципи Конституції – це фундаментальні засади, що об'єднують її в єдине ціле, визначають її основні ідеї, характер, призначення, соціальну роль і

¹ Конституційне право України / за ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2019. С. 484.

динамічну спрямованість. Вони мають нормативний характер і є обов'язковими для виконання.

До *основних принципів Конституції України* належать: народовладдя; розподіл влади; пріоритет прав людини та громадянина; соціальна, демократична, правова держава; державний суверенітет; рівноправність громадян перед судом і законом; верховенство права; політична, економічна та ідеологічна багатоманітності¹.

У сучасному світі конституція установлює державний лад, закріплює права та свободи особи, визначає принципи формування та діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування. Усі закони та підзаконні нормативно-правові акти повинні відповідати конституційним принципам та розвивати норми, що закріплені в конституції. Саме тому конституція є основним законом країни.

Конституції *класифікують* за різними підставами.

За юридичною силою конституції поділяють на *юридичні* (офіційна вершина національного законодавства) та *фактичні* (відображають дійсний стан суспільних відносин, які існують у політиці, економіці, культурі).

За формою (структурою) конституції поділяють на писані, неписані та змішані. *Писана конституція* являє собою єдиний нормативний акт або кілька актів, перелік яких чітко визначений. Своєю чергою, неписана конституція складається з чітко невизначеної кількості джерел, серед яких можуть бути як писані (акти парламенту, судові прецеденти), так і неписані або усні (конституційні звичаї). При цьому остання група джерел становить велику частку в структурі конституції. Водночас конституція може бути і дарована монархом, конституція може мати назву, зокрема: Пакти, Статут, Білль, Хартія, Акт, Ордонанс тощо. *Неписані конституції* – це неписані, тобто усні норми, норми звичаєвого права, так звані конституційні традиції. Ці усні норми не закріплені в установленому порядку в жодному документі, однак неухильно використовуються, наприклад, під час формування державних органів, реалізації прав людини тощо. Нині вони застосовуються лише у Великобританії та Новій Зеландії *Змішані конституції* характеризуються поєднанням елементів писаної та неписаної конституцій².

За терміном дії конституції поділяють на *постійні* (приймаються на необмежений термін, але це не означає неможливості їх зміни або скасування) і *тимчасові* (приймаються на обмежений строк або до настання певних подій, наприклад, до прийняття нової конституції).

За способом прийняття розрізняють *октройовані* (даровані «згори», наприклад, Конституція Нігерії 1960 р.), *народні* (прийняті представницьким органом або шляхом референдуму) та *договірні* (приймаються через укладання відповідної угоди між різними суб'єктами конституційного процесу)

¹ Конституційне право України / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2002. С. 62.

² Марчук Р. П. Поняття конституції та її види: політико-юридичний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. Серія : Політичні науки. 2015. № 4. С. 11-16.

конституції.

За порядком зміни, внесення поправок і доповнень конституції поділяють на: *жорсткі*, які змінюються і доповнюються в особливому порядку, з дотриманням ускладненої (порівняно зі звичайною законодавчою) процедури, наприклад Конституції США та Японії; *гнучкі*, які змінюються у звичайному порядку, без будь-яких процедур (некодифіковані конституції як, наприклад у Швеції); *змішані* – містять статті, що змінюються та доповнюються як звичайні закони¹.

За формою правління, яка закріплюється в конституції, розрізняють *монархічні* (прийняті монархом або парламентом, наприклад, Конституція Князівства Монако 1962 р.) та *республіканські* (прийняті у державах, які за формою державного правління є республікою, наприклад, Конституція Естонської Республіки 1992 р.).

Залежно від державно-політичного режиму розрізняють *демократичні*, *авторитарні* й *тоталітарні* конституції. Згідно з конституційною доктриною конституція може бути лише демократичною, такою, що встановлює належну модель організації влади, реально гарантує права та свободи людини й громадянина. Авторитарні (обмежують певні права людини, насамперед громадянські й політичні) або тоталітарні (затверджують одну ідеологію як загальнообов'язкову і державну та однопартійну систему) конституції, за великим рахунком, взагалі не можна називати конституціями з огляду на їхній антиконституційний зміст.

За формою державного устрою, що встановлюється конституціями, вони поділяються на *федеративні* та *унітарні*. Федеративними є конституції союзних держав, вони закріплюють принципи федералізму, систему федеральних органів, розмежування компетенції між федерацією та її суб'єктами. Своєю чергою, суб'єкти багатьох федерацій можуть мати свої конституції, які регулюють питання організації державної та муніципальної влади суб'єкта федерації, закріплюють відповідні права і свободи людини і громадянина тощо².

Під *дією конституції* розуміють її впорядковувальний вплив на суспільні відносини. Аналіз дії конституції передбачає визначення часових і просторових меж, кола осіб, на яких поширюються положення конституції, а також механізмів такої дії – дію конституції в часі, у просторі та за колом осіб.

Дія конституції в часі визначається початком і припиненням її дії. Конституція починає діяти від моменту набуття нею чинності, і цей момент зазначається в самому тексті конституції або в окремому законі.

Дія конституції в просторі характеризується тим, що її положення поширюються на всю територію держави, а зі зміною території держави

¹ Градова Ю. В., Гопич М. К., Дунаєва О. М. Конституційне право України в схемах: навч. посіб. Одеса, ОДУВС, 2013. 142 с.

² Конституційне право України: повний курс: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Совгира, Н. Г. Шукліна. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

одночасно змінюється і сфера просторової дії конституції.

Дія конституції за колом осіб характеризується тим, що її положення поширюються на всіх суб'єктів права, що перебувають на території країни. Щодо громадян, а також своїх юридичних осіб, установ та організацій, то дія конституції поширюється на них також і у випадках перебування за кордоном¹.

Конституція України являє собою єдиний наділений найвищою юридичною силою та гарантований державою і суспільством правовий акт, через який Український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю та реалізують легітимні інтереси, утверджуючи основи конституційного ладу України, конституційні основи розвитку громадянського суспільства і його інститутів, загальні засади конституційно-правового статусу людини, принципи та інститути реалізації народовладдя, встановлюють систему, організацію та повноваження органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим, конституують механізми реалізації державно-владних повноважень і адміністративно-територіальний устрій держави.

Конституція України є продуктом і одночасно стрижнем розвитку такого складного політико-правового феномена як «конституціоналізм». Зміст цієї категорії опосередковує роль і місце Конституції України в правовій системі, суспільстві та державі, підтверджує її верховенство в регулюванні суспільних відносин. До того ж, як справедливо зауважує А. Крусян, формуючи власну модель конституціоналізму, кожна держава має спиратися саме на те, що конституціоналізм передусім був і залишається ідейним, інституціональним, конституційно-правовим антиподом необмеженої всездозволеності публічної влади. При цьому саме конституція є найнадійнішим запобіжником стосовно недопущення свавілля публічної влади та зневажання прав і свобод людини.

Щодо сутності конституціоналізму та його співвідношення з Основним Законом вітчизняні правознавці висловлювали різні погляди. Зокрема, свого часу В. Мелашенко писав, що конституціоналізм слід розуміти як складне системне утворення, елементами якого є: фактична та юридична конституція, конституційна теорія, конституційні відносини, конституційні правосвідомість, законність і правопорядок². На думку О. Совгирі та Н. Шукліної, систему українського конституціоналізму становлять: чинна Конституція України як нормативно-правовий акт; теорія, історія, ідеологія Конституції України; наявний конституційний лад. У взаємодії ці елементи формують нормативно-правові, наукові, історичні, ідеологічні та

¹ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра, 2012. 575 с.

² Мелашенко В. Ф. Основи конституційного права України: курс лекцій для студентів юрид. вузів і ф-тів. Київ: Вентурі, 1995. 240 с.

організаційні основи конституціоналізму. Є й інші підходи до вирішення проблеми співвідношення конституціоналізму та Конституції України¹.

Отже, можна стверджувати, що Конституція України є результатом і водночас визначальним складником національного конституціоналізму, під яким слід розуміти упорядковану сукупність (систему) історично сформованих ідеологічно-правових світоглядних поглядів на способи і методи ефективного регулювання конституційних правовідносин, об'єктивно сформовану систему конституційного права, систему конституційного законодавства, стрижнем якої є Основний закон, систему конституційно-правової науки та освіти, а також усталену конституційну правотворчу та правозастосовну практику.

Особливого значення набувають *мова і стиль Основного Закону*. При написанні текстів конституцій ключовою проблемою стає логічність, чіткість та однозначність конституційних формулювань, понять і словосполучень. Це пов'язано із самою природою конституції, яка посідає специфічне місце у національній правовій системі. Якщо в конституції те чи інше поняття позначено одним певним терміном, то і в усіх інших нормативно-правових актах має у відповідних випадках використовуватися саме цей термін, без інших синонімів, щоб не ставити суб'єктів застосування норм права в скрутне становище щодо того, чи має він справу з тим самим поняттям або з різними.

Стиль конституційного тексту в основному офіційно-діловий, але інколи (преамбули, хартії, декларації про права і свободи) вживається так званий «високий стиль», покликаний зробити певний емоційний вплив. Для низки країн з англосаксонської та романської системами права характерно під час формулювання норм вживання майбутнього часу. В актах англосаксонської правової системи помітна деталізація регулювання, що забезпечує необхідну точність тлумачення відповідних правових норм.

Форма конституції – це спосіб організації того правового матеріалу, що в ній вміщений.

Конституція України закріплює основи державної політики, спрямованої, перш за все, на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя. Вона заклала серйозні підвалини для розвитку і зміцнення демократичної, соціальної і правової держави, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Через зміст Конституції проводиться надзвичайно цінна і гуманна ідея про те, що саме держава функціонує для людини, відповідає перед нею за свою діяльність, а не навпаки. Суспільство має вже сьогодні усвідомити, що інакше не повинно і не може бути. Адже Український народ є джерелом влади, яку він реалізує через відповідні

¹ Шукліна Н. Г., Совгіря О. В. Оновлений підручник з конституційного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 81-82.

органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Тому держава з її апаратом повинна служити, перш за все, своєму народові.

Отже, структура Конституції – досить чітка, логічно зумовлена система взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. З одного боку, вона є достатньо лаконічною, а з іншого – під дію її норм підпадають ключові суспільні відносини у сфері здійснення публічної влади. Основний Закон встановлює розумний баланс між функціями і повноваженнями вищих органів державної влади – парламенту, глави держави та уряду, які в теорії конституційного права відомі під терміном «система стримувань і противаг». На думку як вітчизняних, так і багатьох зарубіжних учених-правників, українська Конституція є однією з найбільш прогресивних основних законів на Європейському континенті, зокрема в частині конституційно-правового регулювання основних прав і свобод людини й громадянин¹.

Під *структурою Конституції України* слід розуміти її внутрішню побудову, поділ на частини, внутрішню узгодженість складових частин та їх послідовність розташування.

У ст. 154 Конституції України визначено обмежене коло суб'єктів, яким надано право порушувати питання про зміну положень Основного закону. Це суб'єкти, що безпосередньо представляють Український народ – всенародно обраний Президент України та не менше третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради України. Звуження кола суб'єктів законодавчої ініціативи при внесенні змін до Конституції України, порівняно зі внесенням звичайного законопроекту, є суттєвою конституційною гарантією стабільності Конституції України й обґрунтованості вимог внесення до неї змін².

Законопроект про внесення змін до Конституції України, як це передбачено Регламентом Верховної Ради України, повинен бути поданий у письмовій формі із супровідною запискою, в якій має бути обґрунтована необхідність розробки та прийняття закону, вказано про фінансові й інші витрати, пов'язані з прийняттям і впровадженням закону. Всі законопроекти щодо внесення змін до Конституції України розглядаються Верховною Радою України тільки за наявності висновку Конституційного Суду України³.

До Конституції України не може бути внесено будь-яких змін в умовах воєнного чи надзвичайного стану. При цьому під останнім розуміють особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що тимчасово допускає

¹ Бакумова О.С. Конституційне право. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. 2019. 484 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Савенко М. Д. Конституційний контроль змін до Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 179-184.

обмеження в здійсненні конституційних прав та свобод громадян, а також прав юридичних осіб, покладає на них додаткові обов'язки¹.

Отже, вся система процесуальних конституційних норм, за якими можливе внесення змін до Конституції України, спрямована на захист

У питанні визначення поняття «правової охорони конституції» у науковій літературі традиційно виділяють два підходи до його розуміння. Перший підхід широкий, згідно з яким ідеться про охорону конституції всіма можливими засобами та способами, включаючи і правові. Другий – вузький, який визначає власне правову охорону конституції та говорить про виключно правові засоби і способи її охорони. Правову охорону конституції, на переконання М.В. Тесленко, розглядають у широкому (охорона конституції всіма галузями права) і вузькому (спеціальні конституційні засоби охорони: конституційний контроль і нагляд, конституційна відповідальність) значеннях².

Основний Закон будь-якої держави потребує особливої охорони, захисту, забезпечення його дотримання як фізичними і юридичними особами, так і державою в особі її органів і посадових осіб³. Правова охорона конституції є неодмінною умовою забезпечення її верховенства і стабільності, високо ефективності дії її положень у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави. Належний рівень правової охорони конституції – необхідний атрибут правової держави та важливий чинник побудови громадянського суспільства⁴. Правова охорона конституції повинна бути спрямована на створення таких умов, які унеможлиблювали б навіть незначне відхилення від норм основного закону та забезпечували конституційність – загальну вимогу, що передбачає обов'язкове додержання положень всіма суб'єктами права, правильне застосування її норм органами влади та їх посадовими особами⁵. Необхідність у правовій охороні Конституції, на думку А.З. Георгіци, викликана тим, що суб'єкти конституційно-правових відносин, насамперед, органи державної влади і політики, намагаючись досягти своїх цілей, не завжди турбуються про дотримання правових, у т. ч. конституційних обмежень⁶.

Правова охорона конституції будь-якої держави, на переконання О.С. Лотюк, повинна бути направлена на досягнення стабільності суспільного та державного ладу, правового статусу особи, на неухильне виконання конституційних приписів всіма суб'єктами конституційного права⁷. Завдання у

¹ Про надзвичайний стан: Закон України від 16.03.2000 р. (зі змінами і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 16.

² Тесленко М. Юридична природа правової охорони конституції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2006. № 3. С. 24–30.

³ Цимбалістий Т. Становлення і сутність інституту конституційної юстиції. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 123–129.

⁴ Погорілко В.Ф. Конституційне право. Київ: Наукова думка, 2000. 732 с.

⁵ Тесленко М.В. Умови ефективності правової охорони конституції. *Право України*. 2005. № 6. С. 21–24.

⁶ Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. Чернівці: «Рута», 2000. 424 с.

⁷ Лотюк О.С. Правова охорона конституції в зарубіжних країнах. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць*. Вип. 375: Правознавство. Чернівці: Рута, 2007. С. 42–46.

справі охорони Конституції здійснюються у таких напрямках: 1) правова охорона конституції як основного закону, наділеного найвищою юридичною силою; 2) правова охорона діючого порядку організації і здійснення державної влади; 3) правова охорона взаємовідносини між державою та особою¹.

Правову охорону конституції, на переконання Т.О. Цимбалістого, можна визначити як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних норм і дотримання режиму законності². Правову охорону конституції, за твердженням П.Б. Стецюка, можна розглядати як систему політико-правових заходів та юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується незмінність становища Конституції як Основного Закону держави, закону, що має вищу юридичну силу та підвищений ступінь стабільності, а також належне виконання конституційних норм та дотримання режиму конституційної законності³.

Правова охорона конституції – це система правових заходів, встановлених державою, спрямованих на забезпечення вищої юридичної сили, верховенства і стабільності основного закону, а також неухильного виконання конституційних норм. Правова охорона Конституції як явище, що може оцінюватися з різних позицій є, за твердженнями М.В. Тесленко, державно-правовим інститутом, що складається з сукупності правових норм, котрі регулюють конституційні охоронні правовідносини, суб'єктів правової охорони конституції, які одночасно виступають об'єктами правової охорони конституції, а також процесу правової охорони конституції, спрямованого на забезпечення режиму конституційної законності.

На думку А.О. Селіванова, охорона Основного Закону спрямована на виключення правовими засобами будь-якого впливу на конституційний правопорядок чи конституційний режим функціонування Основного Закону з боку суб'єктів права, коли прямо застосовуються або задіяні для цього механізми реалізації його норм, а отже, усувається загроза порушень конституційного регулювання, здійснюється пряме підпорядкування всіх форм діяльності суб'єктів влади, фізичних та юридичних осіб нормам конституції. Узагальнення й систематизація різних підходів до визначення поняття «правової охорони конституції» дозволяє, на думку В.Ф. Веніславського, виокремити три головні напрямки правової охорони конституції: 1) забезпечення стабільності власне самої конституції як особливого нормативно-правового акту найвищої юридичної сили, що встановлює, закріплює та регулює найважливіші суспільні відносини – з метою недопущення частого, кон'юнктурного й необґрунтованого реформування конституційного тексту; 2) забезпечення її юридичного верховенства за допомогою ефективного

¹ Лунь З.І. До питання про поняття та систему правової охорони конституції. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2001. Вип. 36. С. 193–196.

² Савенко М.Д. Правовий статус Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 16 с

³ Стецюк П.Б. Основи теорії конституції та конституціоналізму. Частина перша: посібник. Львів: Астролябія, 2003. 232 с

функціонування інституту конституційного контролю та інших, спеціально уповноважених на це державних інституцій; 3) забезпечення її реальної дії, дотримання конституційних положень усіма суб'єктами правовідносин з метою встановлення в державі і суспільстві режиму конституційної законності та правопорядку, забезпечення стабільності та непорушності тих суспільних відносин, основи яких вона закріплює й регулює: засад конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, конституційно-правових засад організації та функціонування держави та органів публічної влади¹.

Конституції, що є історичним надбанням українського народу та відповідає його прагненням до збереження й розвитку держави, зміцнення громадської злагоди і забезпечення гідних умов життя.

Загалом правову охорону конституції можна визначити як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності. Це поняття слід розглядати у вузькому та широкому значеннях. Під правовою охороною Конституції України у *вузькому значенні* слід розуміти цілеспрямовану, визначену Конституцією та законами України діяльність Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і офіційного тлумачення Конституції України та законів України.

Водночас правова охорона Конституції України у *широкому розумінні* здійснюється за допомогою спеціальних юридичних способів і засобів, якими є *нормативно-правові* та *організаційно-правові механізми забезпечення правової охорони* Конституції України. Сукупність нормативно- та організаційно-правових механізмів правового захисту Конституції України також прийнято називати *гарантіями Конституції України*.

Ф. Веніславський виокремлює три головних напрямки правової охорони конституції: 1) забезпечення стабільності власне самої конституції, недопущення кон'юнктурного й необґрунтованого реформування конституційного тексту; 2) забезпечення її юридичного верховенства за допомогою ефективного функціонування інституту конституційного контролю; 3) забезпечення її реальної дії, дотримання конституційних положень усіма суб'єктами правовідносин з метою встановлення в державі і суспільстві режиму конституційної законності та правопорядку².

Правова охорона Конституції України у широкому значенні тотожна гарантіям Основного Закону, під якими слід розуміти систему загальних і спеціальних (юридичних) умов і засобів, що забезпечують режим конституційної законності в усіх сферах суспільного і державного ладу нашої

¹ Веніславський Ф.В. Правова охорона Конституції як передумова стабільності конституційного ладу України: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Чернівецького університету*: Збірник наук. праць. Вип. 478: Правознавство. Чернівці: Рута, 2008. С. 41–47.

² Веніславський Ф. В. Правова охорона Конституції як передумова стабільності конституційного ладу України: теоретичні аспекти. *Вісник Чернівецького університету*. 2008. Вип. 478. С. 41-47.

держави. **Система гарантій** Конституції України являє собою, насамперед, загальні та спеціальні (юридичні) гарантії.

Загальні гарантії Конституції України визначаються за основними сферами конституційного ладу і, відповідно, поділяються на політичні, економічні, соціальні та культурні (духовні) гарантії належного дотримання та виконання Конституції України. Належний розвиток усіх сфер суспільного та державного ладу є загальною умовою дії Основного закону. Навіть найдосконаліша конституція виявиться «паперовою» за умови, коли суспільство та держава не в змозі реалізувати її положення через недостатній розвиток хоча б однієї із названих сфер суспільного та державного життя.

Спеціальні або власне **юридичні гарантії** Конституції України умовно поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові. **Нормативно-правові гарантії** Конституції – це сукупність матеріальних і процесуальних конституційних та інших норм права, що визначають порядок прийняття, внесення змін до Конституції України і порядок дії норм Основного закону в часі, просторі та за колом суб'єктів. Ці норми об'єктивізуються в системі чинного конституційного законодавства України, а в широкому розумінні – у всій системі чинного національного законодавства України. До того ж слід зазначити, що основні принципи та положення нормативно-правових гарантій Конституції України закріплено в її тексті¹.

Організаційно-правові гарантії Конституції України представлено системою суб'єктів конституційного права, на які покладається обов'язок реалізувати Основний закон. Первинним елементом системи організаційно-правових гарантій Конституції України, безперечно, є Український народ. Так, відповідно до ст. 5 Конституції України, Український народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Він здійснює свою владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Власне, й Конституція України, як зазначено у преамбулі Основного закону, «від імені всього Українського народу» виражає його суверенну волю, тож цілком закономірно, що народ України і є основним захисником цієї Конституції.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Українська Конституція у світлі проблеми гармонізації національного та європейського права».
- ☐ «Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства».
- ☐ «Конформне тлумачення Конституції та забезпечення єдності правової системи в діяльності Конституційного Суду України».
- ☐ «Конституція України 1996 року: юридична та фактична».
- ☐ «Конституція України як фундаментальна основа розвитку законодавства та правової системи України».

¹ Луць 3. Правова охорона Конституції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 16 с.

- ☐ «Правовий механізм трансформації української Конституції».
- ☐ «Проблема внесення змін до Конституції».
- ☐ «Властивості Конституції як Основного Закону та конституційна регламентація змісту і реалізації суб'єктивних прав і свобод».
- ☐ «Доктрина верховенства Конституції України у конституційному правосудді».
- ☐ «Принцип верховенства Конституції України у контексті застосування практики Європейського суду з прав людини».
- ☐ «Конституція в системі чинників обмеження державної влади».
- ☐ «Обмежувальна роль Конституції у забезпеченні функціонування правової держави».
- ☐ «Конституційно-правові підстави для прийняття нової Конституції України».
- ☐ «Правовий механізм трансформації Основного Закону України».
- ☐ «Проблема внесення змін до Конституції у контексті еволюції державного режиму сучасної України».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Процедура внесення змін до Конституції України». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Правовий механізм трансформації Основного Закону України». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

конституціоналізм, конституція у матеріальному значенні, конституція у формальному значенні, юридична конституція, фактична

конституція, фіктивна конституція, зміст конституції, правовий зміст конституції, суспільний зміст конституції, ознаки конституції, юридичні властивості конституції, юридичне верховенство конституції, предмет конституції, метод конституції, система Конституції України, принципи конституції, форма конституції, функції конституції, види конституції, писані конституції, неписані конституції, кодифіковані (консолідовані) конституції, некодифіковані (неконсолідовані) конституції, народні конституції, октройовані конституції, гнучкі конституції, жорсткі конституції, змішані конституції, постійні конституції, тимчасові конституції, демократичні конституції, авторитарні конституції, тоталітарні конституції, констатуючі конституції, програмні конституції, унітарні конституції, федеративні конституції, республіканські конституції, монархічні конституції, дія конституції в часі, дія конституції за колом осіб, дія конституції в просторі, мова конституції, стиль основного закону, структура Конституції України, преамбула, прикінцеві положення, перехідні положення, Конституція Автономної Республіки Крим, правова охорона Конституції України, охорона Конституції України в широкому розумінні, охорона Конституції України у вузькому розумінні, суб'єкти захисту Конституції, гарантії дотримання Конституції України, загальні гарантії, спеціальні гарантії, організаційно-правові гарантії, нормативно-правові гарантії, механізм реалізації Конституції України, конституційний контроль.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. II Розділ Конституції України щодо прав і свободи людини і громадянина в результаті конституційної реформи 2016 р. розширено:

а) правом на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;

б) правом звертатися за захистом своїх прав до уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

в) правом звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України;

г) правом звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна

д) правом звернутись зі скаргою до Європейського суду з прав людини.

2. Термін «конституція» в Стародавньому Римі вживали для позначення:

- а) декларацій;
- б) вимог-прохання;
- в) законодавчих актів;
- г) номоканонів;
- д) угод.

3. Вперше ідея створення конституції виникла:

- а) у Великій Британії;
- б) в Польщі;
- в) в Японії;
- г) в УРСР;
- д) в Італії.

4. У сучасному значенні нормативно-правовий термін «конституція» вперше вжив:

- а) Ж.-Ж. Руссо;
- б) І. Кант;
- в) Ш.-Л. Монтеск'є;
- г) Вольтер;
- д) Д. Дідро.

5. Правова природа конституції відповідно до доктрини конституціоналізму – це:

- а) верховенство;
- б) акт установчої влади народу;
- в) вищий акт у системі законодавства;
- г) пряма дія її норм;
- д) прояв вищої юридичної норми.

6. Конституція – це:

а) доктринальні положення, що визначають засади конституційного ладу, основи народовладдя, засади організації та функціонування органів публічної влади;

б) система правових норм, які мають вищу юридичну силу та регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, та державою – з іншого, а також основи організації самої держави;

в) система нормативно-правових актів, що визначають порядок організації держави та суспільства;

г) система конституційних звичаїв, які мають вищу юридичну силу;

д) судові прецеденти, що регулюють основи відносин між людиною і суспільством, з одного боку, та державою – з іншого, а також основи організації самої держави.

7. Легітимність конституції – це:

- а) реалізація в процесі її прийняття установчої влади народу, що забезпечує визнання конституції з боку суспільства;
- б) відповідність її норм загальноновизнаним принципам міжнародного права;
- в) прийняття її відповідно до процедури, визначеної попередньою конституцією (редакцією конституції);
- г) наявність дієвої системи гарантування дотримання її положень з боку суспільства;
- д) визнання її найвищим актом у системі законодавства держави.

8. Матеріальний аспект легітимності конституції передбачає:

- а) прийняття її за процедурою, визначеною законом;
- б) закріплення у тексті конституції гарантій прав людини;
- в) визнання за її нормами прямої дії;
- г) визнання її найвищим актом у системі законодавства держави;
- д) відповідність тексту конституції волі народу та загальноновизнаним принципам та нормам.

9. Процесуальний аспект легітимності конституції передбачає:

- а) наявність дієвої системи гарантування дотримання її положень з боку суспільства;
- б) прийняття її за процедурою, що забезпечує реалізацію установчої влади народу;
- в) перевірку положень конституції на предмет відповідності її норм загальноновизнаним принципам міжнародного права;
- г) прийняття її відповідно до процедури, визначеної законом;
- д) затвердження конституції на загальнонаціональному референдумі.

10. Прихильники природно-правової теорії походження конституції стверджують, що вона є:

- а) втіленням божественних приписів суспільства про правила життя;
- б) суспільним договором, що встановлює принципові основи існування суспільства та правила, за якими воно функціонує;
- в) проявом волі народу, його суверенітету;
- г) проявом державної влади, що обмежує її;
- д) вираженням волі не всього суспільства, а економічно панівного класу.

11. Договірна теорія походження конституції передбачає, що:

- а) конституція – це прояв волі народу, його суверенітету;
- б) усі члени суспільства укладають між собою договір щодо принципів заснування та функціонування суспільства, який виявляється у конституції;

в) конституція – це прояв божественних настанов суспільству щодо правил життя, ідей вищої справедливості та розуму;

г) конституція виражає волю не всього суспільства, а лише економічно панівного класу, тобто має класовий характер;

д) конституція виникла внаслідок органічного розвитку суспільства – його поділу за достатком та спеціалізацією.

12. Теологічна теорія походження конституції передбачає, що:

а) у конституції виражається воля народу, а також його суверенітету;

б) конституція – це прояв божественних настанов суспільству щодо правил життя, ідей вищої справедливості та розуму;

в) усі члени суспільства укладають між собою договір щодо принципів заснування та функціонування суспільства, який виявляється у конституції;

г) конституція виражає волю не всього суспільства, а лише економічно панівного класу, тобто має класовий характер;

д) конституція виникла внаслідок розвитку суспільства – його поділу за достатком та спеціалізацією.

13. Закони та інші нормативно-правові акти, прийняті до набуття чинності Конституції України:

а) є чинними;

б) є такими, що втратили чинність;

в) є чинними у частині, що не суперечить Конституції України;

г) чинним є перелік законів та нормативно-правових актів, визначений у Конституції України;

д) чинним є перелік законів та нормативно-правових актів, який визначений Конституційним Судом України.

14. У 1809 р. термін «основний закон» для позначення конституційного акта був використаний у тексті документа:

а) «Форми правління у Великій Британії»;

б) «Форми правління Польщі»;

в) «Форми правління у США»;

г) «Форми правління у Швеції»;

д) «Форми правління у Нідерландах».

15. Початком історії української Конституції вважається:

а) «Руська правда» (XI ст.);

б) Статті Богдана Хмельницького (1654 р.);

в) Декларація про державний суверенітет України (1990 р.);

г) Конституція Пилипа Орлика (1710 р.);

д) Конституція УНР (1918 р.).

16. Політико-правовий документ, яким керувалася Верховна Рада України, приймаючи Конституцію України:

- а) Білль про права;
- б) Акт проголошення незалежності України;
- в) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;
- г) Загальна декларація прав людини;
- д) Декларація про державний суверенітет України.

17. Конституція України прийнята від імені:

- а) Української нації;
- б) Верховної Ради України;
- в) Президента України;
- г) Українського народу;
- д) органів державної влади.

18. До юридичних властивостей Конституції України не належить:

- а) установчий характер та вища юридична сила;
- б) конституція як юридична база поточного законодавства та особливий порядок її прийняття, внесення змін і доповнень;
- в) підвищена стабільність у поєднанні з динамічною рухливістю;
- г) програмний характер та специфічний предмет правового регулювання;
- д) казуїстичність об'єкта регулювання.

19. Сутність Конституції України полягає:

- а) в тому, що вона є продуктом класової боротьби, засобом, за допомогою якого той чи той клас закріплює своє панівне політичне становище;
- б) в утвердженні демократичних цінностей, гуманізму, забезпеченні прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку;
- в) у співвідношенні конституційно-правового механізму забезпечення дотримання, охорони і захисту Конституції України з конституційними гарантіями (загальними та спеціальними);
- г) у тому, що вона є формою прояву народних (національних), а не класових інтересів, результатом високого ступеня політичного та юридичного консенсусу;
- д) у співвідношенні конституційного контролю та конституційного правосуддя з повноваженнями та функціями різноманітних державних і недержавних структур з охорони та захисту Конституції України.

20. Ознакою конституції не є:

- а) специфічне найменування;
- б) особливий порядок прийняття, введення в дію, внесення змін та доповнень;
- в) особливе коло законодавчо регламентуючих суспільних відносин;

- д) приймається на основі законів та узгоджується з раніше прийнятими законами;
- г) вища юридична сила.

21. Ознакою конституції, яка полягає у тому, що вона як документ тривалої дії у часі не повинна постійно підлягати змінам, є:

- а) стабільність;
- б) системність;
- в) суспільність;
- г) народність;
- д) реальність.

22. Однією з рис конституції, яка полягає у тому, що вона регулює не всі суспільні відносини, а лише найбільш важливі і має загальний характер, є стрижнем правової системи будь-якої держави. Усі інші суспільні відносини повинні регламентуватися законами та підзаконними актами, які приймаються на основі конституції і не можуть їй суперечити, є:

- а) народність;
- б) основоположний характер;
- в) суспільність;
- г) реальність;
- д) стабільність.

23. Установчий характер Конституції України полягає у:

- а) властивості створювати загальноправові установки;
- б) закріпленні в узагальненому вигляді положень, які мають найбільш важливе значення для життя суспільства на цьому етапі;
- в) властивості наділяти певні суб'єкти (органи, організації, посадові особи) конкретними правами та обов'язками;
- г) гарантованості та здатності сприяти розвитку прогресивних тенденцій у суспільстві та державі;
- д) особливому порядку прийняття, доповнення і зміни.

24. Нормативність Конституції України означає, що:

- а) у Конституції закріплюються найважливіші права, свободи та обов'язки громадян, система й основні принципи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;
- б) Конституція має свій особливий предмет правового регулювання, унормовує найважливіші суспільні відносини, а саме: основи правового статусу людини і громадянина, територіальний устрій, виборчу систему, референдуми, систему і принципи діяльності органів державної влади, їх компетенцію тощо;

в) Конституція містить норми, за допомогою яких забезпечується непорушність Основного закону;

г) Конституція обов'язкова до виконання всіма суб'єктами права та є актом постійної і прямої дії;

д) Конституція визначає перспективи розвитку держави і суспільства, тенденції та напрями розвитку, основні цілі соціального прогресу, містить основні принципи здійснення влади, є орієнтиром розвитку всієї правової системи держави.

25. Загальнонормативні якості норм Конституції України, посилюються:

а) загальнообов'язковістю для виконання на всій території держави;

б) нормативністю;

в) формальною визначеністю, що має суттєве значення для розкриття регулятивного потенціалу;

г) високою захищеністю її норм;

д) верховенством її норм у правовій системі держави.

26. Термін «законодавство» використовується у Конституції України та в законодавстві України як сукупність:

а) міжнародно-правових договорів;

б) законів;

в) законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права;

г) законів та кодексів;

д) законів та міжнародно-правових договорів.

27. До конституційно-правових принципів функціонування держави та суспільства, що закріплені в Конституції України, не належить:

а) Україна – суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава, визнається та діє принцип верховенства права;

б) людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю;

в) носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ;

г) поділ державної влади на законодавчу, виконавчу, судову, контрольню-наглядову гілки влади;

д) держава сприяє консолідації і розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій та культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

28. Організаційна функція конституції полягає:

а) у її покликанні здійснювати важливі зовнішньополітичні завдання, встановлювати рамки державних національних інтересів;

б) у її невичерпному переліку прав і свобод людини та громадянина, який базується на міжнародних актах про права людини і громадянина;

в) у закріпленні нею системи органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні, визначенні основ взаємодії і відносин між гілками влади, встановленні форм правління, основ повноважень різноманітних державних органів;

г) у встановленні основ правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпеченні необхідних зв'язків між ними;

д) є інструментом державної політики, проведення загальносоціальних заходів, встановлення основ політичного режиму, принципів організації і діяльності політичної системи суспільства.

29. Соціальна функція конституції зумовлена тим, що:

а) конституція визнає і юридично оформлює найважливіші соціально-економічні і політичні інститути, є політико-правовою основою розвитку суспільства і держави;

б) предмет регулювання конституції становлять фундаментальні суспільні відносини, пов'язані з такими соціально-політичними явищами та категоріями, як суверенітет народу, громадянське суспільство, правовий статус особи, основи конституційного устрою;

в) відповідно до її норм будується система національного законодавства, а закони та інші правові акти, які їй суперечать, не мають юридичної сили;

г) конституція встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади та забезпечує необхідний зв'язок між ними;

д) конституція покликана здійснювати важливі зовнішньополітичні завдання, встановлювати рамки державних національних інтересів.

30. Обмежувальна функція конституції проявляється у тому, що вона:

а) визнає і юридично оформлює найважливіші соціально-економічні і політичні інститути, є політико-правовою основою розвитку суспільства і держави;

б) у встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпеченні необхідних зв'язків між ними;

в) виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

г) у спрямованості її норм на захист конституційного устрою, вказує на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту»;

д) являє собою стабілізуючий чинник розвитку суспільних відносин та розглядається як результат консенсусу різноманітних політичних сил.

31. Стабілізуюча функція Конституції України проявляється у тому, що:

а) вона виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

б) будучи результатом консенсусу різних політичних сил і угруповань, вона є чинником стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;

в) вона встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

г) відповідно до її норм будується система національного законодавства, має верховенство у системі джерел права, вищу юридичну силу, застосовує специфічні форми захисту конституції, а закони та інші нормативно-правові акти, які їй суперечать, юридичної сили не мають;

д) її норми спрямовані на захист конституційного устрою, вказує на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту».

32. Функція загальносоціального регулювання та забезпечення балансу соціальних інтересів Конституції України не спрямована на забезпечення:

а) устанавленого розвитку соціальної системи «людина – громадянське суспільство – світ»;

б) балансу між політичними силами, спокоєм, порядком, прогресом;

в) тісних зв'язків та порозуміння між центральною і місцевою владою;

г) широкого переліку прав і свобод людини та громадянина; свободи праці, підприємницької діяльності, соціальної відповідальності власників, активної участі держави в регулюванні економічних процесів в інтересах всього суспільства, а не окремих його прошарків;

д) конституції як Основного Закону у державі.

33. Політична функція Конституції України проявляється в тому, що:

а) вона встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

б) вона є інструментом державної політики та проведення демократичних перетворень, закріплює основи політичного режиму, принципи організації і діяльності політичної системи суспільства;

в) її норми спрямовані на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина;

г) вона виконує роль обмежувача необґрунтованого вторгнення держави в особисте життя особи, у питання організації і функціонування суспільних формувань, в тому числі політичних партій, релігійних організацій;

д) вона є фактором стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах.

34. Програмна функція Конституції України проявляється у:

- а) спрямованості конституційно-правових норм на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина, механізму їх реалізації;
- б) стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;
- в) закріпленні тих принципів та цінностей, які ще необхідно буде втілити у життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;
- г) встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;
- д) відповідності конституційно-правових норм міжнародним нормам та стандартам у будь-якій галузі законодавства України.

35. Зовнішньополітична функція Конституції України проявляється у тому, що вона:

- а) відіграє значну роль у правовому забезпеченні зовнішньої діяльності України, визначає основи відносин України з іншими державами світу, встановлює основні принципи зовнішньої політики України, що впливає на її авторитет у світовому співтоваристві;
- б) є чинником стабілізації суспільних відносин, їх подальшого розвитку на демократичних засадах;
- в) спрямована на забезпечення широкого переліку прав і свобод людини та громадянина, механізму їх реалізації;
- г) встановлює правовий статус різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;
- д) закріплює демократичну спрямованість розвитку держави та суспільства, сприяє формуванню нових демократичних інститутів.

36. Функція забезпечення рівних економічних умов господарювання та соціального партнерства Конституції України передбачає:

- а) встановлення правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;
- б) правове забезпечення зовнішньої діяльності України, встановлення основ відносин України з іншими країнами світу, гарантування основних принципів зовнішньої політики України, що впливає на їх авторитет у світовому співтоваристві;
- в) встановлення принципів економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємництва, непорушності приватної власності тощо;
- г) закріплення тих принципів та цінностей, які ще необхідно буде втілити у життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;

д) спрямованість конституційно-правових норм на захист конституційного устрою, вказують на механізм її «самозабезпечення», «самозахисту».

37. Охоронна функція Конституції України проявляється у:

а) спрямованості її норм на захист конституційного ладу, що вказують на механізм її «самозабезпечення» і «самозахисту»;

б) встановленні правового статусу різноманітних суб'єктів державно-правових відносин і, насамперед, органів державної влади, забезпечення необхідних зв'язків між ними;

в) правовому забезпеченні зовнішньої діяльності України, забезпеченні основ відносин України з іншими країнами світу;

г) закріпленні демократичної спрямованості розвитку держави та суспільства, сприянні формуванню нових демократичних інститутів;

д) встановленні принципів економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємницької діяльності, непорушності приватної власності тощо.

38. Виховна функція Конституції України проявляється у тому, що вона:

а) закріплює такі принципи і цінності, які ще необхідно буде втілити в життя, які є орієнтиром для всієї законотворчої діяльності;

б) є основою для формування та розвитку конституційно-правової свідомості;

в) закріплює демократичну спрямованість розвитку держави та суспільства, сприяє формуванню нових демократичних інститутів;

г) встановлює основи відносин України з іншими країнами світу, гарантує основні принципи зовнішньої політики України, що впливає на її авторитет у світовій спільноті;

д) встановлює принципи економічного плюралізму, рівного захисту всіх форм власності, свободи підприємництва, непорушності приватної власності тощо.

39. За формою зовнішнього виразу конституції поділяють на:

а) прості та складні;

б) октройовані та народні;

в) жорсткі, гнучкі та змішані;

г) писані та неписані;

д) демократичні та тоталітарні.

40. Писана конституція – це:

а) два або більше правових актів, складених у формі Основного закону держави;

б) єдиний правовий акт, складений у формі підзаконного нормативно-правового акта;

в) єдиний правовий акт, що являє собою Основний закон суспільства та держави;

г) сукупність звичаїв, що являють собою Основний закон держави і містяться у правовій свідомості його виконавців;

д) Основний закон держави, норми якого не відповідають реальним суспільним відносинам і мають декларативний характер.

41. Кодифікованою є конституція, яка:

а) існує у вигляді одного чи кількох писаних актів;

б) становить сукупність писаних та неписаних джерел;

в) існує у вигляді одного писаного акта;

г) прийнята парламентом;

д) офіційно тлумачиться органом конституційного контролю.

42. Конституції, які мають у своєму складі багато законів, судових прецедентів, правових звичаїв, конституційних угод – це:

а) писані конституції;

б) неписані конституції;

в) кодифіковані конституції;

г) гнучкі конституції;

д) жорсткі конституції.

43. За змістом конституції поділяють на:

а) ліберальну, етатистську, ліберально-етатистську;

б) просту, звичайну, розгорнуту;

в) нормативну, номінальну, семантичну;

г) стару, нову, новітню;

д) демократичну, авторитарну, тоталітарну.

44. За часом дії конституції поділяють на:

а) писані та неписані;

б) демократичні та тоталітарні;

в) юридичні та фактичні;

г) тимчасові та постійні;

д) гнучкі та жорсткі.

45. За формою політико-територіального устрою країни конституції поділяють на:

а) прості та складні;

б) унітарні та федеративні;

в) жорсткі та гнучкі;

г) кодифіковані та некодифіковані;

д) республіканські та монархічні.

46. *За способом прийняття конституції поділяють на:*

- а) гнучкі, жорсткі та змішані;
- б) писані та неписані;
- в) установчі, октройовані та договірні;
- г) постійні та тимчасові;
- д) кодифіковані та некодифіковані.

47. *Народна конституція – це:*

- а) конституція, яка була прийнята за результатами референдуму, установчими зборами або парламентом;
- б) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави;
- в) сукупність конституційних актів, звичаїв, традицій та судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави та не потребують ускладненої процедури щодо внесення змін і доповнень до нього;
- г) конституція, що набуває чинності з моменту оприлюднення відповідного акта глави держави, проєкт якої розробляється під контролем глави держави без залучення представницького органу або виборчого корпусу і ним же затверджується;
- д) конституція, яка має складну процедуру внесення змін та доповнень до неї.

48. *Конституція, що введена в дію одноособовим актом виконавчої влади – монархом або президентом, без участі парламенту або референдуму – це:*

- а) гнучка конституція;
- б) октройована конституція;
- в) жорстка конституція;
- г) виконавча конституція;
- д) імперативна конституція.

49. *Конституція, прийнята шляхом укладання відповідної угоди між різними суб'єктами конституційного процесу – це:*

- а) дарована конституція;
- б) гнучка конституція;
- в) договірна конституція;
- г) жорстка конституція;
- д) постійна конституція.

50. *За порядком внесення змін конституції поділяють на:*

- а) прості та складні;
- б) постійні та тимчасові;
- в) юридичні, фактичні та змішані;
- г) жорсткі, гнучкі та змішані;
- д) диспозитивні та імперативні.

51. *«Гнучка» конституція – це:*

- а) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави;
- б) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави;
- в) конституція, яка має складну процедуру внесення змін і доповнень до неї;
- г) конституція, яка не потребує ускладненої процедури щодо внесення змін та доповнень до неї;
- д) Основний закон держави, норми якого відповідають реальним суспільним відносинам та адекватно реалізуються в системі суспільних відносин.

52. *Конституцію України можна охарактеризувати як:*

- а) некодифіковану, гнучку, федеративну, тимчасову, тоталітарну, монархічну;
- б) некодифіковану, гнучку, федеративну, октройовану, тимчасову, тоталітарну;
- в) некодифіковану, гнучку, федеративну, тимчасову, авторитарну, монархічну;
- г) некодифіковану, гнучку, федеративну, октройовану, тимчасову, авторитарну;
- д) кодифіковану, жорстку, унітарну, народну, постійну, демократичну, республіканську.

53. *«Реальна» конституція – це:*

- а) єдиний правовий акт, складений у формі Основного закону держави, норми якого не відповідають наявним суспільним відносинам і мають декларативний характер;
- б) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави та мають складну процедуру внесення змін і доповнень до нього;
- в) сукупність конституційних актів, звичаїв і судових прецедентів, що являють собою Основний закон держави та не потребують ускладненої процедури щодо внесення змін і доповнень до нього;
- г) конституція, норми якої відображають реальні суспільні відносини та адекватно реалізуються в системі суспільних відносин;
- д) конституція тієї держави, яка має республіканську форму державного правління та унітарну форму державного устрою.

54. *Реальний наявний суспільний устрій (конституційний лад), основу якого становлять ті об'єктивні відносини, які визначають найсуттєвіші економічні, політичні, соціальні та інші характеристики суспільства:*

- а) офіційна конституція;
- б) реальна конституція;
- в) політична конституція;
- г) юридична конституція;
- д) фактична конституція.

55. *До способів забезпечення стабільності конституції не належать:*

- а) ускладнена процедура внесення змін та доповнень до конституції;
- б) судове або законодавче тлумачення норм конституції;
- в) особливий порядок зміни основних принципів;
- г) верховенство конституції у системі нормативно-правових актів;
- д) особлива процедура перегляду чинної та прийняття нової конституції.

56. *Правова охорона Конституції України – це:*

а) конституційне право народу України здійснювати опір кожному, хто намагається ліквідувати Українську державу, конституційний устрій, порушити її територіальну цілісність або здійснювати дії, спрямовані на захоплення державної влади, якщо передбачені конституцією способи не можуть бути використані;

б) сукупність юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується виконання всіх встановлених в конституції норм та режиму конституційної законності у всіх сферах суспільного життя;

в) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів ефективного виконання і реалізації конституційно-правових норм;

г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної та спеціальної компетенції, які забезпечують охорону і захист Конституції України;

д) наявність загальнонаціональної ідеології як теоретичної форми обґрунтування необхідності ефективного виконання і реалізації Конституції України.

57. *Способами захисту жорстких конституцій є:*

а) наявність переліку положень, які не підлягають перегляду;

б) ускладнена процедура прийняття змін та доповнень лише кваліфікованою більшістю членів парламенту;

в) вимога щодо згоди на зміни або доповнення позапарламентських органів та інститутів;

г) довготривалий процес прийняття змін та доповнень;

д) наявність консенсусу політичних сил щодо конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства.

58. До системи загальних гарантій додержання та охорони Конституції України не належать:

- а) економічні гарантії;
- б) політичні гарантії;
- в) ідеологічні гарантії;
- г) соціальні гарантії;
- д) культурні гарантії.

59. Економічні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

- а) наявність розгалуженої системи органів державної влади, які забезпечують охорону та захист Конституції України;
- б) наявність стабільного економічного розвитку суспільства, гарантованість соціально-економічних та інших прав і свобод людини і громадянина;
- в) реалізація на практиці соціального потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціальної політики держави;
- г) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства;
- д) сукупність юридичних прийомів і способів, які забезпечують додержання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільних відносин.

60. Ідеологічні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

- а) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної компетенції, які забезпечують охорону та захист Конституції України;
- б) реалізація на практиці соціального і економічного потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціально-економічної політики держави;
- в) наявність розгалуженої системи органів державної влади спеціальної компетенції, які забезпечують охорону та захист Конституції України;
- г) наявність загальнонаціональної ідеї, яка забезпечує консолідацію суспільства на демократичних засадах;
- д) сукупність юридичних засобів, які забезпечують виконання всіх встановлених в Основному законі держави конституційно-правових норм, неухильне забезпечення у всіх сферах суспільного життя режиму конституційної законності.

61. Політичні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядається як:

а) наявність багатопартійної системи в державі, що забезпечує всебічний захист і охорону Конституції України;

б) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства;

в) реалізація на практиці соціального і економічного потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціально-економічної політики держави;

г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної та спеціальної компетенції, які за допомогою юридичних способів і прийомів забезпечують захист і охорону Конституції України;

д) наявність загальнонаціональної ідеології у формі складної теоретико-практичної конструкції, яка відображає сферу людської життєдіяльності і є раціонально-універсальною формою організації суспільного буття.

62. Соціальні гарантії додержання і охорони Конституції України розглядаються як:

а) наявність загальнонаціональної ідеології як теоретичної форми обґрунтування і легітимізації суспільних цінностей у вигляді певної системи переконань;

б) реалізація на практиці соціального потенціалу держави, наявність соціальних програм та їх ефективне здійснення, підтримання населенням соціальної політики держави;

в) сукупність юридичних прийомів і способів, які забезпечують додержання прав і свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільних відносин;

г) наявність розгалуженої системи органів державної влади загальної і спеціальної компетенції, які за допомогою юридичних способів і прийомів забезпечують захист і охорону Конституції України;

д) наявність консенсусу різноманітних політичних сил щодо шляхів конституційно-правового розвитку та реформування держави і суспільства.

63. Організаційні чинники реалізації конституційно-правових норм полягають:

а) у сприйнятті громадянами конституційно-правових норм як справедливих, що у повному обсязі відповідають їх уявленням та сподіванням;

б) як виконавчо-розпорядча та контрольна діяльність органів державної влади;

в) у безпосередній взаємозалежності рівня економічного розвитку держави та ефективності реалізації конституційно-правових норм;

г) у становленні держави як суверенного суб`єкта міжнародних відносин та досягнення міжнаціональної злагоди на основі демократичних цінностей;

д) у становленні політичного та ідеологічного розмаїття, багатопартійності та демократизації політичної системи суспільства.

64. Соціально-психологічні чинники реалізації конституційно-правових норм полягають:

а) у становленні держави як суверенного суб'єкта міжнародних відносин та досягнення міжнародної злагоди на основі демократичних цінностей;

б) у безпосередній взаємозалежності рівня економічного розвитку держави та ефективності реалізації конституційно-правових норм;

в) у сприйнятті громадянами конституційно-правових норм як справедливих, що у повному обсязі відповідають їх уявленням та сподіванням;

г) як виконавчо-розпорядча та контрольна діяльності органів державної влади;

д) у демократизації політичної системи суспільства та становленні політичного та ідеологічного розмаїття, багатопартійності.

65. Найбільш поширена, стандартизована структура конституції передбачає наявність таких елементів, як:

а) преамбула, основний зміст, додатки;

б) преамбула, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення;

в) основний зміст, заключні, прикінцеві та перехідні положення;

г) преамбула, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення, бібліографічний покажчик;

д) початкові положення, основний зміст, прикінцеві та перехідні положення.

66. Преамбула Конституції України не містить положення:

а) про державно-політичне (офіційне) розуміння поняття «український народ», за яким останній визначається як єдність громадян України різних національностей, тобто всі особи, які належать до громадянства України, разом утворюють український народ;

б) про те, що ця конституція приймається на основі здійснення українською нацією права на самовизначення;

в) про те, що ця конституція спрямовується на забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя;

г) про те, що парламентарії, приймаючи Основний закон України, усвідомлюють всю свою відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми і майбутніми поколіннями українського народу;

д) про розуміння поняття «рідна мова».

67. *Норми Конституції України є:*

- а) нормами відсилочної дії;
- б) нормами загально-спеціальної дії;
- в) нормами спеціальної дії;
- г) нормами прямої дії;
- д) нормами загальної дії.

68. *Конституція України містить:*

- а) 15 розділів;
- б) 14 розділів;
- в) 13 розділів;
- г) 12 розділів;
- д) 11 розділів.

69. *Відповідно до Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти приймаються:*

- а) на основі законодавства України;
- б) на основі Конституції України та законів України, які були прийняті раніше і повинні відповідати їм;
- в) на основі Конституції України і повинні відповідати їй;
- г) з урахуванням Конституції України, проте у випадках, передбачених нею, можуть не відповідати їй;
- д) на основі Конституції України та законів України, проте у випадках, передбачених нормативно-правовими актами, можуть не відповідати їм.

70. *Конституція України не містить розділу з назвою:*

- а) Територіальний устрій України;
- б) Місцеве самоврядування;
- в) Рахункова палата України;
- г) Правосуддя;
- д) Прикінцеві положення.

71. *Статус української мови як єдиної державної мови в Україні визначається:*

- а) Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;
- б) виключно Конституцією України;
- в) Концепцією державної мовної політики;
- г) Декларацією про державний суверенітет України;
- д) рішенням Конституційного Суду України.

72. Статус української мови як єдиної державної мови зумовлений:

- а) політичною необхідністю;
- б) державотворчим самовизначенням української нації;
- в) мовною політикою держави;
- г) державотворчим самовизначенням органів публічної влади;
- д) Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

73. Розділ Конституції України, в якому закріплена стаття відповідно до якої «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава»:

- а) Розділ 3;
- б) Розділ 5;
- в) Розділ 2;
- г) Розділ 1;
- д) Розділ 11.

74. Стаття Конституції України, яка визначає, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю»:

- а) стаття 81;
- б) стаття 3;
- в) стаття 35;
- г) стаття 2;
- д) стаття 121.

75. Згідно із статтею 7 Конституції України «В Україні визнається і гарантується ...»:

- а) права і свободи людини;
- б) приватна власність;
- в) місцеве самоврядування;
- г) єдине громадянство;
- д) вільний розвиток і захист мов національних меншин України.

76. Стаття 8 Конституції України встановлює, що:

а) Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй;

б) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України;

в) держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України;

г) жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова;
д) державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

77. Стаття 68 Конституції України встановлює, що:

- а) кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом;
- б) кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань;
- в) кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність;
- г) кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки;
- д) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

78. Стаття Конституції України, що встановлює поділ державної влади:

- а) стаття 5;
- б) стаття 15;
- в) стаття 6;
- г) стаття 15;
- д) стаття 1.

79. Стаття 38 Конституції України: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування», закріплює:

- а) природні права;
- б) політичні права;
- в) економічні права;
- г) соціальні права;
- д) культурні права.

80. У ст. 46 Конституції України закріплено:

- а) право на об'єднання в політичні партії;
- б) право на соціальний захист;
- в) право збиратися мирно без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації;
- г) право брати участь в управлінні державними справами;
- д) право на свободу світогляду і віросповідання.

81. *Право на громадянство закріплено у:*

- а) ст. 24 Конституції України;
- б) ст. 58 Конституції України;
- в) ст. 42 Конституції України;
- г) ст. 25 Конституції України;
- д) ст. 32 Конституції України.

82. *У статті 59 Конституції України закріплено право:*

- а) на правову допомогу;
- б) знати свої права та обов'язки;
- в) на недоторканність житла;
- г) на особисту недоторканність;
- д) на свободу слова.

83. *Згідно зі ст. 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно:*

- а) за рішенням Верховної Ради України;
- б) за постановою прокурора;
- в) за рішенням суду;
- г) за рішенням колегії місцевих депутатів;
- д) за указом Президента України.

84. *Після конституційної реформи 2016 р. положення II Розділу Конституції України щодо прав і свободи людини і громадянина розширено:*

- а) правом на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- б) правом звертатися за захистом своїх прав до уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- в) правом звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України;
- г) правом звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна;
- д) правом на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

85. *Відповідно до статті 160 Конституції України «Конституція України набуває чинності з ...»:*

- а) дня ухвалення Конституційним Судом України рішення у справі про набрання чинності Конституцією України;
- б) дня її офіційного оприлюднення;
- в) дня, зазначеного в Законі України «Про порядок набрання чинності

Конституцією України»;

г) дня її прийняття;

д) дня, зазначеного в Конституції України.

86. *Визначте місце (за юридичною силою) в ієрархії нормативно-правових актів – Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конституції України, законів України:*

а) Конституція України – закони України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод;

б) Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – Конституція України – закони України;

в) Конституція України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – закони України;

г) закони України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – Конституція України;

д) закони України – Конституція України – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

87. *Чи допускається укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України:*

а) укладення таких міжнародних договорів допускається за умови надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість однією третиною народних депутатів України;

б) укладення таких міжнародних договорів заборонено;

в) укладення таких міжнародних договорів допускається за умови надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість двома третинами народних депутатів України;

г) укладення таких міжнародних договорів можливе як виняток – у випадку, передбаченому самим міжнародним договором;

д) укладення таких міжнародних договорів можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

88. *Законопроект про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України затверджується:*

а) Президентом України;

б) Верховною Радою України;

в) всеукраїнським референдумом;

г) Конституційним Судом України;

д) Кабінетом Міністрів України.

89. Верховна Рада України одного скликання протягом строку своїх повноважень може змінювати ті самі положення Конституції України:

- а) три рази;
- б) один раз;
- в) не більше двох разів;
- г) не більше п'яти разів, оскільки це можливо не раніше, ніж через рік після попередньої зміни;
- д) у разі потреби.

90. Законопроект про внесення змін до Конституції України подається до:

- а) Президента України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Конституційного Суду України;
- г) Кабінету Міністрів України;
- д) Верховного Суду України.

91. Законопроект про внесення змін до Конституції України щодо відповідності законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції розглядається Верховною Радою України, якщо є висновок:

- а) Президента України;
- б) Конституційного Суду України;
- в) Верховного Суду України;
- г) Верховної Ради України;
- д) Прем'єр-міністра України.

92. Законопроект про внесення змін до Конституції України подається:

- а) Конституційним Судом України або не менше ніж половиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) Президентом України або не менше ніж третиною народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) Кабінетом Міністрів України за умови попереднього схвалення законопроекту Конституційним Судом України;
- г) Прем'єр-міністром України або не менше ніж половиною присутніх на засіданні Верховної Ради України народних депутатів України;
- д) Президентом України.

93. Законопроект про внесення змін до Конституції України, який розглядався Верховною Радою України і не був прийнятий, може бути поданий до Верховної Ради України не раніше, ніж через:

- а) шістьдесят днів з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- б) рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;

- в) два місяці з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- г) шість місяців з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту;
- д) дев'яносто днів з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту.

94. Особливістю внесення змін у неписану конституцію є:

- а) необхідність дотримання спеціальної ускладненої парламентської процедури;
- б) особливі (порівняно зі зміною звичайних законів) суб'єкти внесення законопроекту;
- в) зміна структурних частин конституції автоматично призводить до конституційних змін;
- г) необхідність контрасигнації актів, що вносять зміни до конституції;
- д) необхідність затвердження таких змін актом глави держави.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- Про прийняття Конституції України і введення її в дію: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. Конституція як об'єкт реформування. *Українські наукові записки*. 2016. № 59. С. 351-366.
2. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
3. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 239 с.
4. Батанов О. В. Конституція України – втілення суверенної волі українського народу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 6. С. 6-8.
5. Белов Д. М. Конституціоналізм як теоретико-правова категорія: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. № 23. С. 163-168.
6. Богатюк О. В. Становлення принципу правової визначеності в юридичних позиціях Конституційного Суду України (на прикладі рішень Конституційного Суду України за період з 1996 по 2005 рік). *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 38-44.
7. Бондаренко О. В. Способи модернізацій конституцій: у площині пошуку оптимального варіанта для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 51-55.
8. Боняк В. О., Трень Т. О. Внесення змін до Основного Закону України та конституцій окремих пострадянських держав: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 31-39.
9. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
10. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: формування, сучасний стан, тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2018. 40 с.
11. Бориславська О. М. Сучасні концепції конституціоналізму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 65-68.
12. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
13. Бориславський Л. Конституція України: її реалізація та способи удосконалення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 4. С. 103-110.
14. Буткевич В. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. *Право України*. 2014. № 7. С. 85-110.
15. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце

- в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3. ч. 2. С. 9-12.
16. Волкова Д. Конституція України як запорука стабільного розвитку суспільства і держави. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 237-241.
 17. Воронов Д. О. Аналіз судової практики у контексті притягнення до відповідальності за невиконання рішень Конституційного суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 51-61.
 18. Гайдуцький П. І. Конституція – фундамент державності. *Економіка та держава*. 2016. № 5. С. 4-11.
 19. Гончаренко В. Конституція Української Народної Республіки 1918 р. – вінець законодавчої діяльності Української Центральної Ради. *Право України*. 2018. № 4. С. 11-24.
 20. Горячов Д. О. Система надзвичайних засобів захисту конституції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.
 21. Грабчук Я. І. Роль прем'єр-міністра України у забезпеченні правової охорони Конституції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 47-50.
 22. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
 23. Данко В. Й., Белов Д. М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (2). С. 174-181.
 24. Євграфова Є. Щодо ідеальної конституції, її виконання і вітчизняного досвіду проектування. *Право України*. 2014. № 7. С. 121-129.
 25. Єзеров А. Конфліктологічна експертиза актів конституційного законодавства. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 275-283.
 26. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
 27. Ірклієнко А. І. Вірність Конституції України як основний тип праворозуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С. 53-56.
 28. Коваленко В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
 29. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
 30. Корейба Ю. Конституція України як визначальне джерело інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 48-52.

31. Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 9-26.
32. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України: моногр. Одеса: Гельветика, 2017. 171 с.
33. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
34. Кравець М. О. Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 1. ч. 2. С. 14-17.
35. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
36. Львова Є. О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи до формування: моногр. / За ред. М. О. Баймуратова. Одеса: Фенікс, 2019. 292 с.
37. Майданник О. Конституція України – правова основа життєдіяльності суспільства і держави. *Юридична Україна*. 2016. № 3-4. С. 24-31.
38. Мартянова Т. С. Конституційний Суд у системі органів конституційного контролю: порівняльно-правові аспекти діяльності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 6. С. 59-62.
39. Михеєнко Ю. М. Участь Конституційного Суду України в новелізації Конституції (спроба філософського підходу). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 27-37.
40. Моніч Б. С. Роль і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 47-58.
41. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 13. С. 168-172.
42. Морозюк С. М. Місце конституційної правової норми в механізмі реалізації основного закону. *Форум права*. 2015. № 5. С. 154-159.
43. Морозюк С. М. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 32-36.
44. Морозюк С. М. Принципи реалізації Конституції України: поняття, ознаки, місце в системі принципів права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 26-30.
45. Моткова О. Д. Пряма дія норм Конституції України у сферах реалізації та захисту прав людини: питання теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
46. Озель В. І. Основний закон – гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum*. 2022. № 2. С. 164-168.
47. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України:

- автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
48. Панасюк В. М. Конституція України як основа реалізації державної молодіжної політики в Україні. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 66-72.
 49. Петракова Є. Р. Політичний шлях до конституції США: спроба аналізу на основі синергетичної методології. *Гілея*. 2019. Вип. 151 (3). С. 53-56.
 50. Петришин О. Демократичні основи правової соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.
 51. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Система і структура Конституції України: проблеми теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 4. С. 12-25.
 52. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.
 53. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 26-39.
 54. Подорожна Т. С. Конституція як структурний елемент правової системи в матеріальному та формальному значеннях. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. Т. 14. С. 355-364.
 55. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
 56. Придарчук О. До питання про систему правової охорони Конституції України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 171-176.
 57. Придарчук О. Суб'єкти правової охорони Конституції України. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. № 2. С. 136-143.
 58. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
 59. Рабінович С. Фактична конституція: перспективи соціолого-правового осмислення. *Право України*. 2014. № 3. С. 161-170.
 60. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
 61. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
 62. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції: теорія і практика реалізації: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. 2013. 47 с.
 63. Савчин М. В. Конституція і політика: виклики сучасній конституційній демократії. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 48-62.
 64. Ситник О. Передумови проголошення конституційного проекту 1710 р. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія*. 2019. Вип. 1. С. 35-46.
 65. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.

66. Скрипнюк О. В. Конституція УНР 1918 р. і сучасний конституціоналізм. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 103-112.
67. Таран Д. П. Захист конституції основні сучасні підходи. *Форум права*. 2015. № 3. С. 212-218.
68. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 23 с.
69. Толстенко В. Форма держави і засоби її конституційно-правового закріплення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 37-45.
70. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 78-94.
71. Федоренко В. Л. Конституція України як оберіг державності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 6. С. 14-24.
72. Федоренко В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: поняття, види, питання конституційної правосуб'єктності. *Право України*. 2014. № 5. С. 83-91.
73. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 64-84.
74. Шевчук І. М. Становлення та розвиток конституційного контролю. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. Вип. 6-2. С. 107-110.
75. Шевчук Л. В. Динаміка змісту правової ідеології в українському конституційному законодавстві: історико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Івано-Франківськ, 2019. 16 с.
76. Шеремета С. А. Пряма дія норм Конституції України: основні підходи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. Вип. 56. С. 37-40.
77. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
78. Ющик О. Конституційні митарства чи народна Конституція? *Віче*. 2015. № 5. С. 14-16.
79. Ющик О. Конституція України і політика: до питання критерію істинності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 31-35.
80. Яригін А. Створення і ухвалення Конституції США у 1787-1789 рр.: формування політико-правових принципів та ідеалів. *Зовнішні справи*. 2016. № 7. С. 28-31.

ТЕМА 6. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Конституційно-правовий статус людини й громадянина – це встановлена конституцією та іншими законами система юридичних параметрів, яка визначає фактичне становище людини й громадянина у суспільстві на конкретному етапі суспільно-політичного розвитку держави¹.

До **елементів конституційно-правового статусу** людини і громадянина належать: права, свободи і обов'язки як основи конституційного статусу особи; громадянство, правосуб'єктність, юридичні гарантії як умови реалізації прав, свобод та обов'язків; принципи правового статусу особи як вихідні засади, що інтегрують у собі нормативний зміст прав, свобод та обов'язків особи, а також умови їх реалізації².

Термін **«права»** вживається в тому разі, коли йдеться про право громадян отримати від суспільства та держави певне матеріальне, культурне чи духовне благо (право на працю, освіту, матеріальне забезпечення тощо). Термін **«свободи»** використовують тоді, коли мовиться про свободу здійснити той чи той вчинок (свобода слова, друку, мітингів, демонстрацій, віросповідання та ін.).

Права та свободи, закріплені в конституції. Однак не завжди можна провести чітке розмежування між правами людини та правами громадянина. І ті й ті, будучи записаними в конституції, повинні забезпечуватися державою.

Права людини – це природні, невід'ємні права, що належать людині від її народження, права, пов'язані з людською істотою, її існуванням та розвитком. Ці права ніколи ніким людині не надавались, а тому не можуть бути ніким відібрані чи обмежені. **Права громадянина** пов'язані з державою, її законодавством, правом. Вони надаються громадянам з огляду на матеріальні можливості держави (право на охорону здоров'я, освіту), рівень розвитку демократії (право на свободу об'єднання в політичні партії) та ін.

Існує кілька класифікацій прав і свобод на основі різних критеріїв.

Найбільш загальним є поділ прав і свобод на **негативні** (полягають у праві людини на захист від будь-якого втручання, зокрема і з боку держави, в здійсненні особою своїх прав як суб'єкта громадянського суспільства, не потребують великих державних ресурсів і не залежать від рівня соціально-економічного розвитку країни) та **позитивні** (потребують підтримки та забезпечення з боку держави – право на працю, освіту, охорону здоров'я та ін.)³.

За часом виникнення розрізняють **права першого покоління** (були

¹ Конституційне право України: повний курс: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Совгиря, Н. Г. Шукліна. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.

² Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики): монографія. Київ: Центр навч. літ., 2005. С. 164.

³ Права і свободи людини і громадянина: навч. посіб. / за заг. ред. О. Г. Кушніренка, Т. М. Слінько. Харків: Факт. 2001. С. 13-14.

сформовані та закріплені під час буржуазних революцій, а потім набули відображення в конституційних актах XVII-XVIII ст. – це особисті (громадянські) та політичні права); **права другого покоління** (сформувався у процесі боротьби народів за покращення свого економічного становища та підвищення культурного статусу); **права третього покоління** (сформувався після Другої світової війни – колективні (солідарні) права¹.

У сучасних умовах найпоширенішою та визнаною класифікацією прав і свобод є їх **поділ за змістом та сферою дії**. Така класифікація, що властива й Конституції України, вважається найбільш доцільною, оскільки демонструє межі охорони прав громадян у різних сферах людського існування. Закріплюючи права та свободи людини й громадянина, інших категорій населення, чинна Конституція України не визначає їхньої системи та поділу на різні групи, але передбачає певну послідовність при їх викладі, що дає можливість, керуючись теорією конституційного права, всю сукупність прав і свобод поділити на **такі групи: права та свободи, що забезпечують рівноправність громадян** (рівні права перед законом чи рівноправність незалежно від національності); **соціально-економічні та культурні права** (створюють юридичні умови для активної участі громадянина у сфері соціально-економічного та культурного життя суспільства – право на працю, освіту, на використання досягнень культури); **політичні права і свободи** (пов'язані з участю громадянина у сфері політичного життя суспільства, наданням йому можливості для участі в управлінні державою, суспільним життям – виборчі права, свобода слова); **особисті права та свободи** (гарантують недоторканність особи та її гідності).

Конституція України закріплює цілий комплекс **гарантій прав та свобод людини й громадянина** (передбачені Основним законом України умови, засоби, методи і механізми, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод людини й громадянина). Умовно їх можна поділити на **дві групи**: загальні гарантії – стосуються всіх або більшості прав і свобод; спеціальні гарантії – щодо певних прав і свобод або їх груп. Також серед **загальних гарантій** виділяють: економічні; політичні; юридичні².

Основні економічні гарантії: володіння, користування та розпорядження власністю, вільний вибір праці, соціальна діяльність держави та ін.

Політичні гарантії прав пов'язані з різними формами здійснення влади народу: загальні та «чесні» вибори, проведення з принципових питань референдумів, участь громадян в управлінні державою, поділ влади.

Юридичні гарантії пов'язані зі способами здійснення основних прав, допомогою органів держави в їх реалізації, їх захистом. Важливою юридичною гарантією вважається існування правової держави, зв'язаної законами, що несе

¹ Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. Харків: Право, 2009. 468 с.

² Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина: навч. посіб. / за заг. ред. Ж. М. Пустовіт. Київ: КНТ, 2009. 232 с.

відповідальність перед особою, зобов'язана захищати громадянина і його права¹.

Організаційно-правові гарантії – це передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні інституції, на які покладаються відповідні функції та повноваження щодо організації та здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту свободи людини й громадянина².

Громадянство – постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в їхніх взаємних правах і обов'язках. Такий зв'язок виникає, зазвичай, з народженням людини та зберігається протягом усього її життя. Наявність громадянства (підданства) надає особі весь обсяг прав і обов'язків, які передбачені конституцією та законодавством певної держави. Саме цим відрізняється статус громадянина (підданого) від правового статусу іноземців і осіб без громадянства, які, на відміну від громадян, суттєво обмежені в правах та свободах³.

До **громадян України** належать:

- усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (на 24 серпня 1991 р.) постійно проживали в Україні;
- особи, що при набранні чинності Законом України «Про громадянство України» постійно проживали в Україні;
- особи, які народилися чи постійно проживали в Україні, їхні нащадки;
- особи, що набули громадянства України відповідно до законів України та міжнародних договорів України⁴.

В Україні статус осіб у сфері громадянства ґрунтується на таких принципах, як: єдність громадянства України; рівне громадянство як основа правового статусу особи; загальний порядок прийому до громадянства України; поєднання принципу ґрунту і принципу крові; невизнання автоматичної втрати громадянства; недопустимість позбавлення громадянства; єдність громадянства членів сім'ї; невизнання подвійного громадянства; дозвільний порядок виходу з громадянства; принцип невидачі громадян України іноземній державі; свобода і добровільність вибору громадянства; збереження громадянства України особами, які проживають за кордоном⁵.

Законодавством України передбачені різні способи набуття громадянства України.

За народженням («філіація» – зв'язок, наступництво, розвиток у формі наступництва, повторення) громадянство набувається на основі двох

¹ Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Конституційне право України у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Харків: Майдан, 2012. 330 с.

² Барабаш Ю. Г. Правова політика у сфері прав людини: шляхи підвищення ефективності. *Право України*. 2009. № 4. С. 55-61.

³ Янковський С. А. Правова сутність інституту громадянства ЄС. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 28-32.

⁴ Про громадянство: Закон України від 01.03.2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

⁵ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра, 2012. 575 с.

принципів: «права крові» та «права ґрунту». Суть «права крові» полягає в тому, що дитина набуває громадянства батьків незалежно від місця народження; «права ґрунту» – дитина стає громадянином тієї держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства батьків. Одержання громадянства за народженням є основною формою набуття особою статусу громадянина держави в більшості країн світу. У нормах законодавства України, що регулюють набуття громадянства України, поєднуються принципи права крові та права ґрунту¹.

За походженням громадянство набувається у разі, якщо особа, яка сама або хоча б один з її батьків, дід або баба, повнорідні брат чи сестра народились або постійно проживали до 16 липня 1990 р. на території, що стала територією України, а також на інших територіях, які належали до складу УНР, ЗУНР, Української Держави, УСРР, Закарпатської України, УРСР, і є особою без громадянства чи іноземцем, яка взяла зобов'язання припинити іноземне громадянство та подала заяву про набуття громадянства України, а також її діти реєструються громадянами України.

Прийняття до громадянства України, що визначається як **натуралізація**, та полягає в наданні органами державної влади країни громадянства заінтересованій особі на її прохання. У світовій практиці натуралізація є найбільш поширеним способом надання громадянства. Виділяють натуралізацію індивідуальну та натуралізацію внаслідок правонаступництва держави.

Поновлення в громадянстві (репатріація чи реінтеграція) застосовується до осіб, які раніше перебували в громадянстві України, але втратили його з якихось причин. Репатріація відрізняється від натуралізації спрощеним порядком набуття громадянства.

Припинення громадянства – це припинення постійного правового зв'язку особи з державою, що полягало в їхніх взаємних правах і обов'язках.

Правовий статус іноземних громадян та осіб без громадянства, які проживають на території України, регламентується як українським законодавством (Конституцією України, Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»), так і міжнародними угодами.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Законодавство України чітко визначає **умови імміграції**. Згідно з ними, іноземець може іммігрувати в Україну на постійне проживання, якщо:

- має в Україні законне джерело існування;

¹ Завгородній В. А., Бугайов В. С. Підстави набуття громадянства України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 41-46.

- перебуває на утриманні громадянина України;
- має на своєму утриманні громадянина України;
- перебуває в близьких родинних стосунках з громадянами України;
- в інших передбачених законами України випадках¹.

Слід зазначити, що іноземцям можуть надаватися притулок, статус біженців, створюватись умови для натуралізації. Перебуваючи в Україні, іноземці мають право займатися всіма видами підприємницької діяльності; працювати на українських підприємствах і організаціях; відпочивати нарівні з громадянами України; користуватися медичною допомогою, соціальним захистом; мати у власності будь-яке майно, користуватися досягненнями культури, сповідувати будь-яку релігію чи бути атеїстом; укладати та розривати шлюби з громадянами України; пересуватися територією України та обирати місце проживання. Здійснення іноземцями своїх прав і свобод повинно не завдавати шкоди національним інтересам України, правам і свободам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні. Вони зобов'язані поважати і дотримуватися Конституції України та законів України, шанувати традиції й звичаї українського народу².

Проте для іноземців існують і певні **обмеження**: вони не можуть бути членами політичних партій, обирати та бути обраними до органів державної влади й місцевого самоврядування, брати участь у референдумах, виборах, служити в Збройних силах України, мати паспорт громадянина України.

Згідно із Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» **біженцем** визнається особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань³.

Україна сприяє збереженню єдності сімей біженців та осіб, які потребують додаткового захисту або яким надано тимчасовий захист.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили

¹ Про імміграцію: Закон України від 07.07.2001 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

² Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 19-20. Ст. 179.

³ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.

залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 28 грудня 2014 р. Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні¹.

Конституція України, поряд з низкою найважливіших прав і свобод людини та громадянина, про які вже зазначалося, встановлює конституційні обов'язки як громадян, так і кожного, хто постійно проживає чи перебуває на території України.

Обов'язки – це певне коло дій, покладених на особу та безумовних для виконання.

Громадяни України мають такі **основні обов'язки**: неухильно дотримуватися Конституції України та законів України; шанувати її державні символи; оберігати інтереси держави; сприяти зміцненню її могутності; захищати свою Вітчизну, її незалежність і територіальну недоторканність; відбувати військову службу відповідно до закону; сплачувати податки та збори; поважати національну гідність інших громадян, їхні законні права та інтереси; піклуватися про виховання дітей, про батьків, надавати їм допомогу; берегти навколишнє середовище, історичні пам'ятники й інші культурні цінності².

Конституція України в чітких формулюваннях закріплює тільки **індивідуальні обов'язки** – обов'язки людини, що живе в суспільстві, й обов'язки громадянина держави. Водночас деякі заборони, що стосуються колективів, громадських організацій, можуть одночасно розглядатись і як їхні обов'язки.

Кожен має право вільно визначати мову, яку вважає рідною, і вибирати мову спілкування, а також визнавати себе двомовним чи багатомовним і змінювати свої мовні уподобання. Кожен незалежно від етнічного походження, національно-культурної самоідентифікації, місця проживання,

¹ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. для студентів вищ. навч. закладів. Харків: Право, 2008. 416 с.

релігійних переконань має право вільно користуватися будь-якою мовою у суспільному та приватному житті, вивчати і підтримувати будь-яку мову¹.

Законодавство України про мови складається з Конституції України, Декларації прав національностей України, законів України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», «Про національні меншини», «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» та інших законів України, а також міжнародних договорів, що регулюють питання використання мов, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

З метою законодавчого врегулювання вищезазначеної конституційної норми 2 жовтня 1996 р. було прийнято Закон України «Про звернення громадян». Окрім того, законодавством передбачені й інші законодавчі акти, що регулюють питання про звернення громадян.

Вищезазначений закон надає і забезпечує можливість: для впливу громадян на поліпшення роботи органів державної влади, установ, організацій, підприємств незалежно від форм власності; для захисту своїх прав та законних інтересів; для подальшої демократизації управління державними і громадськими справами.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про звернення громадян» громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення².

Військовослужбовці, працівники органів внутрішніх справ і державної безпеки, а також особи рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України мають право подавати звернення, які не стосуються їх службової діяльності.

Особи, які не є громадянами України і законно знаходяться на її території, мають таке саме право на подання звернення, як і громадяни України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами.

Ст. 55 Конституції України встановлено, що кожному громадянину гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Громадянин має право звернутися як зі скаргою до вищого у порядку

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.

підлеглості органу чи посадової особи, так і до суду згідно з чинним законодавством. Право вибору звернення належить особі¹.

Тож Законом України «Про звернення громадян» визначено такі види звернень: **пропозиція** (зауваження); **заява** (клопотання); **скарга**.

Пропозиція (зауваження) – це звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява – це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності.

Клопотання – це письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Скарга – це звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

Звернення, незалежно від його виду, може бути **усним** – викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі, чи **письмовим** – надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне).

Якщо питання, щодо яких може бути подана пропозиція чи заява, законодавцем чітко не окреслені, то рішення, дії чи бездіяльність, на які громадянином може бути подана скарга, регламентовані ст. 4 Закону України «Про звернення громадян», де вказано вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності, які можуть бути оскаржені у разі, якщо:

- порушено права і законні інтереси чи свободи громадянина (групи громадян);
- створено перешкоди для здійснення громадянином його прав і законних інтересів чи свобод;
- незаконно покладено на громадянина обов'язки або його незаконно притягнуто до відповідальності.

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

Громадяни мають право звертатися до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, посадових осіб українською чи іншою мовою, прийнятною для сторін.

Рішення щодо звернень громадян та відповіді на них оформляються відповідно до вимог законодавства про мови. Такі рішення та відповіді можуть бути викладені в перекладі мовою спілкування заявника.

Контроль за дотриманням законодавства про звернення громадян відповідно до своїх повноважень здійснюють Верховна Рада України, народні депутати України, Президент України, Кабінет Міністрів України, уповноважений з прав людини Верховної Ради України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні, районні в містах Києві та Севастополі державні адміністрації, сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі комітети, депутати місцевих рад, а також міністерства, інші центральні органи виконавчої влади щодо підпорядкованих їм підприємств, установ та організацій.

Громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з **електронними петиціями** через офіційний вебсайт органу, якому вона адресована, або вебсайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції¹.

В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено: прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На вебсайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію.

Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. Відповідальність за зміст електронної петиції несе автор (ініціатор) електронної петиції.

Положення ч. 1 ст. 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує.

¹ Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції: Закон України від 02.07.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 35. Ст. 341.

Право на правову допомогу, зокрема і безкоштовну, гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі і біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених законом¹.

Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та Законом України «Про безоплатну правову допомогу» мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. При цьому безоплатна первинна правова допомога містить такі види правових послуг: 1) надання правової інформації; 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань; 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації².

Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., взяла на себе зобов'язання створити умови та можливості для надання безоплатної правової допомоги малозабезпеченим особам при обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення. Впродовж останніх років в Україні діє Закон України «Про безоплатну правову допомогу», відповідно до Прикінцевих та Перехідних положень якого з 1 липня 2015 р. безоплатна вторинна правова допомога надається всім категоріям осіб, визначених цим Законом, в повному обсязі. Закон передбачає надання двох видів безоплатної правової допомоги – первинної та вторинної³.

Надання первинної правової допомоги забезпечують органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, а саме з питань, що належать до їх компетенції, а також утворені ними спеціалізовані установи та залучені фізичні і юридичні особи приватного права. Для одержання цього виду допомоги особа має надіслати поштою або подати особисто до відповідного органу письмове звернення.

Безоплатна вторинна правова допомога полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя та отримання правових послуг, як-от захист, здійснення представництва інтересів в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, складання документів процесуального характеру.

¹ Про безоплатну правову допомогу: Закону України від 02.06.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.

² Личко В. С. *Поняття та види правової допомоги в Україні: загальнотеоретичне дослідження*: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2013. 24 с.

³ Коршенко А. В. *Міжнародно-правові стандарти права особи на правову допомогу та їх співвідношення з національними стандартами*. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 121-127.

Надання вторинної правової допомоги здійснюють Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. В Україні створені і діють Координаційний центр та регіональні центри з надання правової допомоги¹.

Відповідно до Конституції України кожен має право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканність житла.

Право людини на повагу до її гідності забезпечується встановленням заборон на протиправні дії, що посягають на людську гідність: катування, жорстоке, нелюдське таке, що принижує гідність, поводження або покарання, примусові медичні або наукові дослідження на людині².

Сутність **права на недоторканність житла** полягає в тому, що без підстав, передбачених законом, ніхто не має права увійти до житла проти волі осіб, які в ньому проживають. Під житлом слід розуміти не тільки відповідну кімнату, квартиру, житловий будинок, а й усі допоміжні приміщення, якими користуються у повсякденному житті тимчасово: у готелях, санаторіях, будинках відпочинку тощо. Винятки з цього правила допускаються тільки під час порятунку життя людей і майна (наприклад, у разі пожежі, стихійного лиха), а також з метою переслідування осіб, підозрюваних у вчиненні злочину³.

Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції належить до загально визнаних суб'єктивних прав особи. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом. Ці винятки зумовлені виключно гуманною метою – запобігти злочину або з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими засобами одержати інформацію неможливо.

Право на невтручання в особисте і сімейне життя. Таємниця особистого і сімейного життя – ще одна межа свободи особи. Законодавством заборонено збирання, збереження, використання і поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і тільки в інтересах національної безпеки, економічного добробуту і прав людини. Виняток може мати місце лише тоді, коли поведінка особи суперечить закону і громадській моралі, прикладом чого може бути систематичне здійснення у сім'ї насильства над дитиною, її експлуатація⁴.

¹ Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації надання безоплатної вторинної правової допомоги місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги : наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 26.06.2015 р. № 160. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS24975.html

² Шукліна Н. Г. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії та практики): монографія. Київ: Центр навч. літ, 2005. 220 с.

³ Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ, 2004. 347 с.

⁴ Породько В. Право на недоторканність особистого життя людини: проблема термінології. *Підприємництво, господарювання і право*. 2018. № 11. С. 146–149.

Отже, громадянські права є своєрідними гарантіями охорони життя людини з боку держави, основним обов'язком якої є саме захист життя людини. Вони охоплюють широкий комплекс дій усіх державних і суспільних структур зі створення і підтримки нормальних умов життя людини. Система прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, встановлена Конституцією України, визначає основний зміст правового статусу людини і громадянина України. Залежно від характеру діяльності, здійснюваної в основних сферах життя громадянського суспільства, Конституція України фіксує основні права, свободи і обов'язки громадянина й людини.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Конституційне право громадянина на звернення до Конституційного Суду України».
- ☐ «Нормативно-правові гарантії захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні».
- ☐ «Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у судах європейських держав та перспективи вдосконалення її застосування в Україні».
- ☐ «Право на свободу та особисту недоторканність».
- ☐ «Роль Президента України в забезпеченні соціальних прав громадян».
- ☐ «Правове забезпечення економічних гарантій права людини на свободу світогляду і віросповідання».
- ☐ «Право на свободу та особисту недоторканність: відповідність українського законодавства євро стандартам».
- ☐ «Регламентация захисту прав людини у системі права Європейського Союзу: організаційно-правовий аспект».
- ☐ «Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний та економічний захист в Україні».

II. Скласти схеми:

- ☐ Механізм захисту прав і свобод людини: поняття та структура.
- ☐ Конституційні обов'язки громадян: поняття, види та їх характеристика.
- ☐ Умови прийняття до громадянства України.
- ☐ Міжнародний захист прав людини: особливості регламентації.

III. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав та свобод біженців в Україні та зарубіжних країнах». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Права людини як головний об'єкт національної безпеки України». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

людина, особа, громадянин, конституційні права, свободи та обов'язки, права людини, права громадянина, абсолютне суб'єктивне право, відносне суб'єктивне право, свобода людини і громадянина, позитивні права, негативні права, конституційно-правовий статус людини й громадянина, конституційний обов'язок громадянина і людини, правовий статус, індивідуальний статус особи, родовий (спеціальний) статус особи, галузевий статус особи, конституційно-правовий (базовий) статус особи, конституційно-правовий статус людини і громадянина як конституційно-правовий інститут, принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини й громадянина, політичні гарантії прав, економічні гарантії прав, юридичні гарантії прав, загальна правоздатність, дієздатність, захист конституційних прав, громадянство, принципи громадянства, філіація, принцип «права крові», принцип «права ґрунту», натуралізація, індивідуальна натуралізація, натуралізація внаслідок правонаступництва держав, іноземець, імміграція, іммігрант, міграція, апатриди, біпатриди, біженці, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує тимчасового захисту, природні права і свободи людини, громадянські права, економічні права, соціальні права, культурні права, політичні права і свободи, конституційні обов'язки людини й громадянина, механізм реалізації прав і свобод людини й громадянина, система гарантій конституційних прав,

свобод та обов'язків, організаційні гарантії, механізм захисту прав і свобод людини й громадянина, право на захист, право на звернення, пропозиція, заява, клопотання, скарга, електронна петиція, адвокат, безоплатна первинна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Суспільна біосоціальна психофізіологічна істота, яка наділена здатністю мислити, створювати і використовувати знаряддя праці, володіти членороздільною мовою і нормально розвиватися у спілкуванні із собі подібними – це:

- а) індивід;*
- б) особистість;*
- в) особа;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

2. Особа, яка перебуває у сталих юридично визначених взаємозв'язках із конкретною державою, що виражається у наявності в особи відповідного громадянства, – це:

- а) індивід;*
- б) душа;*
- в) особистість;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

3. Індивідуально визначена сукупність соціально значущих властивостей людини, які сформовані у процесі суспільного життя, – це:

- а) індивід;*
- б) особистість;*
- в) особа;*
- г) людина;*
- д) громадянин.*

4. Юридично закріплене становище особи як соціального суб'єкта в суспільстві, сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані конституцією і законами, – це:

- а) права, свободи і обов'язки як основи конституційного статусу особи;*
- б) правовий статус особи;*
- в) юридичні гарантії як умови реалізації прав, свобод та обов'язків;*
- г) принципи правового статусу особи як вихідні засади;*
- д) політичний абсентеїзм.*

5. Законодавчий акт, який уперше запровадив розмежування між правами людини й громадянина, – це:

- а) Декларація незалежності США 1776 р.;
- б) Білль про права 1689 р.;
- в) Декларація прав людини і громадянина 1789 р.;
- г) Велика хартія вольностей 1215 р.;
- д) Декларація прав Вірджинії від 4 липня 1776 р.

6. Принцип безпосередньої дії прав і свобод людини й громадянина передбачає, що:

- а) конституційні права і свободи людини й громадянина поширюються на кожного безпосередньо;
- б) конституційні права і свободи людини й громадянина діють незалежно від того, чи конкретизовані вони у відповідних нормативних актах;
- в) конституційні права і свободи людини й громадянина діють, якщо для них передбачено конкретний механізм реалізації;
- г) конституційні права і свободи людини й громадянина здійснюються особою особисто;
- д) конституційні права і свободи людини й громадянина завжди конкретизовані у відповідних нормативних актах.

7. Зміст ліберальної концепції прав людини полягає у тому, що:

- а) права людини встановлюються державою;
- б) людина має певні невід'ємні від її буття права, реалізація яких залежить від держави;
- в) права людини не мають своєї реалізації окремо від держави;
- г) кожна людина від моменту її народження наділена невід'ємними правами;
- д) кожний громадянин держави є суб'єктом певних правовідносин, у процесі яких він набуває суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

8. Перший офіційний документ, в якому була сформована ідея невід'ємності прав людини:

- а) Декларація незалежності США 1776 р.;
- б) Білль про права 1789 р.;
- в) французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р.;
- г) Конституція США 1787 р.;
- д) Декларація до французького народу 1871 р.

9. Права, свободи та обов'язки людини й громадянина регламентує:

- а) 1 розділ Конституції України;
- б) 10 розділ Конституції України;
- в) 12 розділ Конституції України;

- г) 2 розділ Конституції України;
- д) 7 розділ Конституції України.

10. Кількість статей Конституції України, що закріплюють права, свободи і обов'язки людини і громадянина:

- а) 27 статей;
- б) 31 стаття;
- в) 44 статті;
- г) 13 статей;
- д) 48 статей.

11. Стаття Конституції України, що закріплює невід'ємне право на життя. – це:

- а) стаття 21;
- б) стаття 29;
- в) стаття 27;
- г) стаття 42;
- д) стаття 58.

12. З огляду на зміст ч. 1 ст. 21 Конституції України правильним є положення:

- а) усі громадяни є вільні і рівні у своїх правах та обов'язках;
- б) усі люди є вільні і рівні у своїх правах та обов'язках;
- в) усі громадяни є вільні у своїй гідності та правах;
- г) усі громадяни є рівні у своїй гідності та правах;
- д) усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.

13. Під час прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод людини й громадянина, затверджено в:

- а) ст. 21 Конституції України;
- б) ст. 22 Конституції України;
- в) ст. 18 Конституції України;
- г) ст. 45 Конституції України;
- д) ст. 33 Конституції України.

14. Особисті права і свободи людини й громадянина:

а) створюють юридичні умови для активної участі громадянина у сфері соціально-економічного та культурного життя суспільства;

б) пов'язані з участю громадянина у сфері політичного життя суспільства, наданням йому можливості для участі в управлінні державою, суспільним життям;

в) забезпечують рівноправність громадян перед судом і законом;

- г) гарантують недоторканність особи та її гідності;
- д) гарантують індивідуальний розвиток кожної особи.

15. До особистих конституційних прав і свобод людини й громадянина не належить:

- а) право на вільний розвиток своєї особистості;
- б) право на повагу до гідності;
- в) право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- г) право на свободу пересування й вільний вибір місця проживання;
- д) право мирно, без зброї збиратися та проводити збори, мітинги, походи й демонстрації.

16. Право на свободу думки та слова, закріплене в статті 34 Конституції України, належить до групи:

- а) політичних прав і свобод;
- б) соціально-економічних прав і свобод;
- в) соціально-політичних прав і свобод;
- г) особистих прав і свобод;
- д) соціально-культурних прав і свобод.

17. Права і свободи людини й громадянина, що полягають у праві людини на захист від будь-якого втручання, зокрема і з боку держави, в здійсненні особою своїх прав як суб'єкта громадянського суспільства, – це:

- а) позитивні права;
- б) негативні права;
- в) позитивні й негативні права;
- г) політичні права;
- д) соціально-культурні права.

18. Політичні права громадян України іноді називають негативними, тому що:

- а) загрожують територіальній цілісності країни;
- б) їх активне використання громадянами призведе до негативних наслідків;
- в) не відіграють важливою ролі у функціонуванні держави, тому лише просто перенапружують зміст Конституції нормами;
- г) держава не зобов'язана вживати позитивних дій для їх забезпечення, а повинна утриматися від зазіхань на права та свободи;
- д) громадяни України негативно сприймають надані їм політичні права.

19. Щодо політичних прав особи, то правосуб'єктність у повному
обсязі настає з:

- а) 14 років;
- б) 16 років;
- в) 18 років;
- г) 21 року;
- д) з моменту народження особи.

20. Вік, якого необхідно досягти громадянину України, щоб бути обраним
на посаду народного депутата України:

- а) 18 років;
- б) 25 років;
- в) 32 років;
- г) 28 років;
- д) 21 рік.

21. Закон України «Про політичні партії в Україні» прийнято:

- а) 25 грудня 1996 р.;
- б) 16 липня 1991 р.;
- в) 11 вересня 1995 р.;
- г) 05 квітня 2001 р.;
- д) 19 червня 2001 р.

22. Політичні партії, що створюються і діють в Україні, мають статус:

- а) державних;
- б) виборчих;
- в) національних;
- г) всеукраїнських;
- д) юридичних організацій незалежно від наявності реєстрації.

23. До політичних прав і свобод громадян України, закріплених
Конституцією, належить:

- а) право на життя (ст. 27);
- б) право об'єднання в політичні партії, громадські організації та профспілки (ст. 36);
- в) повага честі і гідності (ст. 28);
- г) вільний розвиток індивідуальності (ст. 23);
- д) гідне існування (ст. 48).

24. Членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та
дитячої, можуть бути особи:

- а) які досягли 14 років;
- б) які досягли 16 років;

- в) які досягли 18 років;
- г) які досягли 21 року;
- д) які досягли 25 років.

25. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» було прийнято:

- а) 08 жовтня 2005 р.;
- б) 08 вересня 2006 р.;
- в) 08 вересня 2005 р.;
- г) 08 жовтня 2006 р.;
- д) 18 вересня 2005 р.

26. Класифікація конституційних прав і свобод людини й громадянина за суб'єктами передбачає:

- а) загальні та спеціальні права і свободи;
- б) виключні та невиключні права і свободи;
- в) особисті та суспільні права і свободи;
- г) права і свободи індивіда та права і свободи групи індивідів;
- д) права і свободи індивіда та права і свободи певних верств населення.

27. За часом виникнення права людини й громадянина поділяють на:

- а) права першого і другого покоління;
- б) права першого, другого і третього покоління;
- в) постійні та тимчасові;
- г) звичайні та надзвичайні;
- д) ординарні та екстраординарні.

28. Група прав людини, що сформувалася після Другої світової війни:

- а) права першого покоління;
- б) права другого покоління;
- в) права третього покоління;
- г) права першого етапу;
- д) права третього етапу.

29. Термін «екологічні права» вперше в Україні на законодавчому рівні закріплений у:

- а) Законі України «Про екологічну експертизу»;
- б) Законі України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру»;
- в) Законі України «Про охорону атмосферного повітря»;
- г) Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»;
- д) Конституції України.

30. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги в Україні діє:

- а) прокуратура;
- б) адвокатура;
- в) нотаріат;
- г) уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- д) Міністерство юстиції України.

31. Вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у разі їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб – це:

- а) безоплатна первинна правова допомога;
- б) правові послуги;
- в) правова допомога;
- г) діяльність адвокатури;
- д) діяльність органів виконавчої влади.

32. Безоплатна первинна правова допомога не містить такий вид правових послуг:

- а) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- б) надання правової інформації;
- в) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру;
- г) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації;
- д) надання ідеологічної інформації.

33. У сфері безоплатної правової допомоги створюється:

- а) юридична рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- б) правова рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- в) конституційна рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- г) наглядова рада Координаційного центру з надання правової допомоги;
- д) охоронна рада Координаційного центру з надання правової допомоги.

34. Гарантії недискримінації осіб у доступі до безоплатної правової допомоги полягають у такому:

- а) правовому захисті пенсіонерів;
- б) праві на безкоштовну правову допомогу;
- в) не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

- г) захисті громадян України, іноземців, осіб без громадянства, у тому числі біженців чи осіб, які потребують додаткового захисту;
- д) правовому захисті виключно іноземців та осіб без громадянства.

35. Систему надання безоплатної правової допомоги становлять:

- а) мережа юридичних клінік при вищих навчальних закладах юридичної спеціалізації;
- б) Координаційний центр з надання правової допомоги, суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги, суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- в) суб'єкти надання первинної правової допомоги;
- г) мережа юридичних клінік при територіальних органах юстиції України;
- д) органи виконавчої влади.

36. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть брати плату за надання правових послуг:

- а) не більше однієї мінімальної заробітної плати;
- б) не більше двох мінімальних заробітних плати;
- в) не більше одного прожиткового мінімуму доходів громадян;
- г) не більше двох прожиткових мінімумів доходів громадян;
- д) забороняється встановлювати плату за надання будь-якого з видів правових послуг.

37. Спеціалізовані установи, що надають безоплатну первинну правову допомогу, утворені органами місцевого самоврядування, фінансуються за рахунок коштів:

- а) банківських установ;
- б) місцевих бюджетів, інших не заборонених законодавством джерел;
- в) Міжнародного валютного фонду;
- г) виключно за рахунок коштів добровільних пожертв;
- д) утворювати спеціалізовані установи з надання безоплатної первинної правової допомоги заборонено.

38. Органи місцевого самоврядування можуть укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з:

- а) судовими органами;
- б) Міністерством юстиції України;
- в) фізичними особами, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;
- г) юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;

д) укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці органам місцевого самоврядування заборонено.

39. Порядок та критерії залучення органами місцевого самоврядування юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги затверджуються:

- а) Міністерством інформаційної політики України;
- б) Міністерством юстиції України;
- в) Верховною Радою України;
- г) юридичними особами приватного права, які відповідно до свого статуту мають право надавати правову допомогу;

д) укладати договори про надання на постійній або тимчасовій основі первинної правової допомоги на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці органам місцевого самоврядування заборонено.

40. Заборона щодо вимагання від священнослужителів відомостей, одержаних ними під час сповіді віруючих, прямо прописана в:

- а) Законі України «Про релігійні організації»;
- б) Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації»;
- в) Законі України «Про релігію»;
- г) Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- д) Законі України «Про прокуратуру».

41. Право на свободу совісті містить:

а) свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання;

б) свободу змінювати громадянство або країну для постійного місця проживання;

в) свободу вільно виражати себе у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інших видах діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах;

г) свободу на здобуття професійно-технічної освіти особами, які раніше не мали робітничої професії, або спеціальності іншого освітньо-кваліфікаційного рівня, що забезпечує відповідний рівень професійної кваліфікації, необхідний для продуктивної професійної діяльності;

д) незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження,

соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак.

42. Сфера, в якій відповідно до законодавства провадиться культурна діяльність та задовольняються культурні, інформаційні та дозвіллієві потреби громадян, що охоплює, зокрема, телебачення, радіомовлення, періодичні друковані видання та книговидавничу продукцію, ринок культурних благ, а також культурно-мистецьке середовище, це:

- а) національне культурне надбання;
- б) культура;
- в) культурні блага;
- г) культурно-мистецький проєкт;
- д) культурний простір України.

43. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» прийнятий:

- а) 11 грудня 2015 р.;
- б) 11 грудня 2003 р.;
- в) 15 січня 2000 р.;
- г) 23 жовтня 2003 р.;
- д) 16 червня 2003 р.

44. Громадянство – це:

- а) постійний правовий зв'язок між фізичною особою та державою, що проявляється в їхніх взаємних правах і обов'язках;
- б) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в правах і обов'язках громадянина;
- в) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в правах особи і обов'язках держави;
- г) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється в приналежності особи до певної держави;
- д) постійний правовий зв'язок особи та держави, що проявляється у наданні державою дозволу особі щодо постійного проживання на території цієї держави.

45. Ознакою громадянства як певного зв'язку особи з державою слід вважати:

- а) заборона участі в управлінні державними справами;
- б) проходження щорічної перереєстрації за місцем проживання;
- в) максимальний обсяг взаємних прав та обов'язків;
- г) мінімальний обсяг взаємних прав та обов'язків;
- д) обмеженість у просторі та часі.

46. Громадянин України – це:

- а) особа, яка народилася на території України незалежно від громадянства батьків;
- б) особа, яка є українцем за національним походженням;
- в) особа, яка набула громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами;
- г) особа, яка вступила у шлюб із громадянином України;
- д) особа, яка безперервно проживає на території України протягом останніх п'яти років на законних підставах.

47. Формування інституту громадянства у незалежній Україні почалося з прийняттям:

- а) Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;
- б) Акта проголошення незалежності України від 1 грудня 1991 р.;
- в) Конституції України від 28 червня 1996 р.;
- г) Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р.;
- д) Закону України «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 р.

48. Закон України «Про громадянство України» прийнято:

- а) 08 жовтня 1991 р.;
- б) 08 січня 1991 р.;
- в) 18 січня 1991 р.;
- г) 18 січня 2001 р.;
- д) 18 жовтня 2001 р.

49. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» законодавство України про громадянство ґрунтується, зокрема, на:

- а) принципі територіального верховенства держави;
- б) принципі колегіальності;
- в) принципі єдиного громадянства;
- г) принципі суверенності особи;
- д) принципі безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя.

50. Принцип єдності громадянства не виключає:

- а) існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України;
- б) виникнення випадків без громадянства;
- в) можливість позбавлення громадянина України громадянства України;
- г) автоматичне набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України;
- д) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України.

51. Ст. 15 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство» передбачає:

- а) принцип єдиного громадянства;
- б) принцип запобігання виникненню апатризму;
- в) принцип збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України;
- г) принцип неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- д) принцип неможливості набуття громадянства України іноземцем.

52. Відповідно до Закону України «Про громадянство України» документом, який не підтверджує громадянство України, є:

- а) дипломатичний паспорт;
- б) посвідчення особи моряка;
- в) посвідчення члена екіпажу;
- г) посвідчення особи на повернення в Україну;
- д) посвідчення водія.

53. Рішення про прийняття до громадянства України і про припинення громадянства України приймає:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) спеціальний орган виконавчої влади;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Конституційний Суд України.

54. Не бере участі у вирішенні питань громадянства:

- а) Президент України;
- б) Комісія з питань громадянства при Президентові України;
- в) Конституційний Суд України;
- г) Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства;
- д) Дипломатичні представництва і консульські установи України за кордоном.

55. До необхідних умов для прийняття особи до громадянства України не належить:

- а) визнання і дотримання Конституції України та законів України;
- б) неперезування особи в іноземному громадянстві;
- в) знання української мови в обсязі, достатньому для спілкування;
- г) наявність у особи законних джерел існування;
- д) наявність загальнообов'язкової середньої освіти.

56. Датою набуття громадянства України є:

- а) тиждень з дня підписання відповідного указу Президентом України;
- б) дата видання відповідного указу Президента України;
- в) 10 діб з дня офіційного підписання відповідного указу;
- г) день подачі заяви на набуття громадянства України;
- д) дата прийняття рішення про оформлення набуття громадянства України.

57. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про громадянство України» громадянами України є:

а) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) постійно проживали на території України;

б) особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 р. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», а також діти таких осіб, які прибули разом із батьками в Україну, якщо на момент прибуття в Україну вони не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

в) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) проживали за межами території України;

г) особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 р.) були громадянами інших держав;

д) усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.) тимчасово проживали на території України.

58. Складовими інституту громадянства є:

- а) індивідуальний статус;
- б) народження;
- в) прийняття до громадянства;
- г) статус фізичних та юридичних осіб;
- д) громадянство дітей при зміні громадянства батьків і при усиновленні.

59. Філіація – це:

- а) ускладнене набуття громадянства;
- б) позбавлення громадянства;
- в) поновлення громадянства;

- г) набуття громадянства за народженням;
- д) відмова від громадянства.

60. Правові принципи, на підставі яких відбувається філіація:

- а) право ґрунту та право крові;
- б) право крові та право народження;
- в) право народження та право на громадянство;
- г) територіальне право та родинне право;
- д) територіальне право та право першого громадянства.

61. Дитина, що народилася на території України від осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні:

- а) не набуває жодного громадянства;
- б) набуває громадянства України за правом ґрунту;
- в) набуває громадянства України за правом крові;
- г) набуває громадянства України за земельним правом;
- д) набуває громадянства України за територіальним правом.

62. Найбільш поширеним способом надання громадянства у світовій практиці є:

- а) натуралізація;
- б) філіація;
- в) репатріація;
- г) реінтеграція;
- д) оптація.

63. Натуралізація – це:

- а) набуття громадянства згідно із встановленою законом процедурою;
- б) поновлення громадянства;
- в) набуття громадянства за місцем народження;
- г) письмова згода батьків про вибір громадянства дитини;
- д) набуття громадянства у випадку надання політичного притулку.

64. Види натуралізації:

- а) індивідуальна натуралізація та групова натуралізація;
- б) індивідуальна натуралізація та натуралізація внаслідок правонаступництва держави;
- в) індивідуальна натуралізація та родинна натуралізація;
- г) первинна натуралізація та вторинна натуралізація;
- д) добровільна натуралізація та примусова натуралізація.

65. До необхідних умов для прийняття особи, якій надано статус біженця, до громадянства України не належить:

- а) визнання і дотримання Конституції України;
- б) визнання і дотримання законів України;
- в) знання української мови в обсязі, достатньому для спілкування;
- г) наявність в особі законних джерел існування;
- д) неперебування особи в іноземному громадянстві.

66. Необхідною умовою для прийняття особи до громадянства України є безперервне проживання особи на законних підставах на території України протягом:

- а) трьох років;
- б) чотирьох років;
- в) п'яти років;
- г) семи років;
- д) десяти років.

67. Повернення на Батьківщину та відновлення у громадянстві – це:

- а) репатріація;
- б) оптація;
- в) право ґрунту;
- г) право крові;
- д) патріація.

68. Експатріація – це:

- а) вихід з громадянства;
- б) набуття громадянства, якщо батьки цієї особи були або є громадянами країни;
- в) отримання громадянином статусу підданого;
- г) автоматичне припинення громадянства у зв'язку з розірванням шлюбу;
- д) надання громадянства у випадку всиновлення.

69. Трансферт – це:

- а) вибір громадянства тієї чи тієї держави у зв'язку з переходом території однієї держави до іншої;
- б) набуття громадянства дитиною, батьки якої невідомі;
- в) перехід території однієї держави до іншої, який супроводжується зміною громадянства без права вибору;
- г) набуття громадянства дитиною, яка народилась на території цієї держави і батьки якої є громадянами іншої держави;
- д) набуття громадянства особами тільки певної національності.

70. До підстав для втрати громадянства України не належить:

- а) добровільне набуття громадянства іншої держави;
- б) вступ особи на військову службу іноземної держави без згоди на те відповідних органів України;
- в) набуття громадянства України внаслідок свідомого подання неправдивих відомостей або фальшивих документів;
- г) набуття громадянства України внаслідок обману;
- д) скоєння злочину проти Української держави.

71. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про громадянство України» підставою припинення громадянства є:

- а) одруження з іноземцем;
- б) клопотання особи, якій повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- в) тимчасовий виїзд за кордон;
- г) смерть особи;
- д) втрата громадянства України.

72. Добровільне припинення громадянства, яке здійснюється за ініціативою особи – це:

- а) трансферт;
- б) вихід із громадянства;
- в) позбавлення громадянства;
- г) оптація;
- д) принцип «права крові».

73. Екстрадиція – це:

- а) вихід з громадянства;
- б) позбавлення громадянства;
- в) видворення громадянина з країни;
- г) видача громадянина однієї держави іншій;
- д) надання політичного притулку.

74. Громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру – це:

- а) внутрішньо переміщена особа;
- б) іноземець;
- в) апатрид;

- г) біженець;
- д) дезертир.

75. Внутрішньо переміщені особи мають право на:

- а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;
- в) фінансову підтримку;
- г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;
- д) не мають права на безоплатну вторинну правову допомогу.

76. Осіб без громадянства також називають:

- а) апатридами;
- б) біженцями;
- в) іноземцями;
- г) біпатридами;
- д) підданими.

77. Особа, що належить до громадянства іншої держави та не є громадянином України, є:

- а) особа без громадянства;
- б) біженець;
- в) іноземець;
- г) законний представник;
- д) громадянин України.

78. Іноземець, перебуваючи на законних підставах на території України, може користуватися:

- а) правом на об'єднання у політичні партії;
- б) правом брати участь в управлінні державними справами;
- в) правом володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю;
- г) правом створювати профспілки;
- д) правом брати участь у референдумах.

79. Реадмісія – це:

- а) передавання з території України або приймання на територію України іноземців та осіб без громадянства відповідно до міжнародного законодавства;
- б) документ, що посвідчує особу іноземця або особу без громадянства та підтверджує право на постійне проживання в Україні;

в) документ, що посвідчує особу без громадянства під час перетинання нею державного кордону України;

г) пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні;

д) реєстрація в пункті пропуску через державний кордон.

80. Особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами своєї країни та не може або не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок таких побоювань, – це:

а) переміщена особа;

б) іноземець;

в) апатрид;

г) біженець;

д) дезертир.

81. Основний принцип, на основі якого встановлюється правовий статус іноземця та особи без громадянства в Україні:

а) іноземці та особи без громадянства користуються тими самими правами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України;

б) іноземці та особи без громадянства мають більш широкий перелік прав, ніж громадяни України;

в) іноземці та особи без громадянства мають більш вузький перелік прав, ніж громадяни України;

г) іноземці та особи без громадянства не несуть такі самі обов'язки, як громадяни України, хоча користуються тими самими правами і свободами;

д) на іноземців та осіб без громадянства не поширюється юрисдикція України.

82. Особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні перетнула державний кордон України, повинна звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту:

а) наступного дня з моменту пересічення державного кордону;

б) протягом 5 днів;

в) протягом 10 днів;

г) протягом 15 днів;

д) протягом одного місяця.

83. *Особа, яка з наміром бути визнаною біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, під час в'їзду в Україну незаконно перетнула державний кордон України:*

- а) не має права звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- б) повинна негайно покинути територію України;
- в) повинна без зволікань звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;
- г) має право протягом 5 робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців;
- д) має право протягом 15 робочих днів звернутися до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців.

84. *Може бути визнана біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, особа:*

- а) яка вчинила злочин проти миру, воєнний злочин або злочин проти людства і людяності;
- б) яка вчинила злочин неполітичного характеру за межами України до прибуття в Україну з метою бути визнаною біженцем;
- в) яка винна у вчиненні дій, що суперечать меті та принципам ООН;
- г) яка до прибуття в Україну була визнана в іншій країні біженцем;
- д) яка зазнавала катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність у рідній країні.

85. *Строк розгляду заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, становить:*

- а) 5 робочих днів;
- б) не більше одного тижня;
- в) не більше одного місяця;
- г) не більше трьох місяців;
- д) може бути продовжений до пів року.

86. *Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері біженців оформлює та видає посвідчення біженця особі, якій виповнилося:*

- а) 14 років;
- б) 16 років;
- в) 18 років;
- г) 21 рік;
- д) досягнення певного віку не є умовою видання такого посвідчення.

87. Особа, стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем, не має права на:

- а) тимчасове працевлаштування та медичну допомогу;
- б) безоплатну правову допомогу;
- в) участь в управлінні державними справами;
- г) провадження підприємницької діяльності, не забороненої законом;
- д) направлення індивідуальних чи колективних письмових звернень або особисте звернення до органів державної влади.

88. На біженців покладається обов'язок:

- а) захищати незалежність та територіальну цілісність України;
- б) набути загальну середню освіту;
- в) притримуватися релігії України;
- г) працювати на користь України;
- д) проходити щорічну перереєстрацію у строки, встановлені органом міграційної служби за місцем проживання.

89. Форма захисту, що надається в Україні на індивідуальній основі іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну або перебувають в Україні і не можуть або не бажать повернутися в країну громадянської належності або країну попереднього постійного проживання внаслідок обставин, які загрожують їх життю, безпеці чи свободі, – це:

- а) тимчасовий захист;
- б) додатковий захист;
- в) постійний захист;
- г) прямий захист;
- д) внутрішній захист.

90. Країна, в якій особа перебувала до прибуття в Україну, крім випадків транзитного проїзду через територію такої країни, і могла звернутися з клопотанням про визнання біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту, – це:

- а) друга безпечна країна;
- б) постійний захист;
- в) третя безпечна країна;
- г) УВКБ ООН;
- д) пункт тимчасового розміщення біженців.

91. Агентство системи Організації Об'єднаних Націй, що займається захистом та підтримкою біженців, сприяє їх місцевій інтеграції, добровільному поверненню на Батьківщину чи переселенню до третьої країни – це:

- а) ЮНЕСКО;
- б) ЮНІСЕФ;
- д) УВКБ ООН;
- в) Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку;
- г) Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

92. Особи, до яких застосовано адміністративний арешт, мають право на такі види правових послуг:

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист; на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

93. Особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, мають право на такі види правових послуг:

а) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

94. *Особи, засуджені до тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, мають право на такі види правових послуг:*

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

95. *Особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», мають право на такі види правових послуг:*

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

д) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги.

96. *Ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» мають право на такі види правових послуг:*

а) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

г) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

97. Особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, мають право на такі види правових послуг:

а) лише на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

б) лише на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

в) всі види правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги;

г) на захист та на допомогу при складенні документів процесуального характеру;

д) на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; на допомогу при складенні документів процесуального характеру.

98. Розмір відшкодування моральних (немайнових) збитків, що завдані неправомірними діями або рішеннями органу чи посадової особи, під час розгляду скарги, визначається:

а) керівниками установ;

б) судом;

в) на засіданні трудового колективу;

г) чинним законодавством встановлено таблицю розмірів відшкодування моральних збитків;

д) чинним законодавством не передбачено відшкодування моральних збитків.

99. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод ратифікована Верховною Радою України:

а) 01 березня 1996 р.;

б) 17 липня 1997 р.;

в) 25 січня 1991 р.;

г) 08 лютого 1999 р.;

д) 23 червня 1998 р.

100. Європейський суд з прав людини виконує роль:

а) перевірки дотримання державами прав та свобод громадянина;

б) скасування рішень Апеляційного суду України;

в) скасування незаконних нормативно-правових актів;

г) перевірку рішень суддів України;

д) скасування рішень Конституційного Суду України.

101. Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на питання тлумачення і застосування:

- а) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї;
- б) Загальної декларації прав людини;
- в) міжнародних нормативно-правових актів, прийнятих Європейським Союзом;
- г) міжнародних нормативно-правових актів, прийнятих Радою Європи;
- д) Конституції України.

102. Подати заяву до Європейського суду з прав людини мають право:

- а) тільки посадові особи держави;
- б) тільки громадяни держави;
- в) будь-які особи, неурядові організації або групи осіб;
- г) тільки державні установи;
- д) тільки юридичні особи.

103. Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод піддання особи катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, буде визнано:

- а) порушенням права на свободу та особисту недоторканність;
- б) порушенням права на життя;
- в) порушенням права на справедливий суд;
- г) порушенням заборони катування;
- д) порушення права на вільний вибір віросповідання.

104. Згідно з яким протоколом до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено скасування смертної кари:

- а) одинадцятим;
- б) чотирнадцятим;
- в) шостим;
- г) сьомим;
- д) четвертим.

105. Особа, яку звинувачено у скоєнні кримінального правопорушення відповідно до ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, вважається невинуватою до моменту:

- а) підписання обвинувального акта;
- б) надання зізнавальних показів у скоєнні кримінального правопорушення;
- в) винесення Європейським судом з прав людини відповідного рішення;
- г) доки її вину не буде доведено у законному порядку;
- д) винесення Верховною Радою України відповідного рішення.

106. Виконання рішень Європейського суду з прав людини відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» здійснюється за рахунок:

- а) Державного бюджету України;
- б) Бюджету Європейського Союзу;
- в) Бюджету Європейського суду з прав людини;
- г) Бюджету Ради Європи;
- д) місцевого бюджету.

107. Відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» виплата стягувачеві відшкодування з моменту набуття рішенням статусу остаточного має бути здійснена:

- а) у тримісячний строк або у строк, передбачений у рішенні;
- б) у шестимісячний строк;
- в) протягом року;
- г) протягом трьох років;
- д) у двомісячний строк, незалежно від строку, який передбачений у рішенні.

108. Для того щоб електронна петиція була розглянута Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Верховною Радою України, вона повинна набрати:

- а) 5 000 підписів громадян;
- б) 15 000 підписів громадян;
- в) 20 000 підписів громадян;
- г) 25 000 підписів громадян;
- д) 35 000 підписів громадян.

109. Розгляд електронної петиції здійснюється:

- а) не пізніше п'яти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- б) не пізніше десяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- в) не пізніше семи днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- г) не пізніше п'ятнадцяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду;
- д) не пізніше дванадцяти днів з дня оприлюднення інформації про початок її розгляду.

110. Система гарантій конституційних прав і свобод в Україні містить:

- а) позитивні та негативні гарантії;
- б) економічні, юридичні та політичні гарантії;
- в) загальні та спеціальні гарантії;
- г) загальні та судові гарантії
- д) загальні та спеціально-конституційні гарантії.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 13. Ст. 359.
- Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51 / № 12. ст. 450. Стор. 447. Ст. 1875.
- Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.
- Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- Про державний кордон: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
- Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

- Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
- Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року. *Голос України*. 2020. № 50.
- Про вищу освіту: Закон України від 7 липня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 6 червня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 577.
- Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
- Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
- Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
- Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
- Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
- Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.
- Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
- Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

- Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.
- Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 14. Ст. 168.
- Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 18. Ст. 101.
- Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83.
- Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.
- Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.

Спеціалізована література:

1. Hromivchuk I., Subbotina N. The European Court of Human Rights: the prospects for protection of human rights in the Autonomous Republic of Crimea. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 32-36.
2. Iacub I. Dreptul fundamental la viață: între garantare constituțională și restringere legală. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 48-53.
3. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Chepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. *Cuestiones Politicas*. 2021. Vol. 39. № 71. P. 334-349.
4. Minakova Ye., Nalyvaiko I. Application of mediation in the resolution of public legal disputes with the participation of local governments. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 223-227.
5. Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27-30.
6. Nalyvaiko L. R., Hrytsai I. O. Gender Budgeting as a Means of Ensuring the Gender Equality Principle. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis*: Collective monograph. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. Volume 1. 304 p. P. 237-255.
7. Nalyvaiko L. Social policy and social protection in EU countries: current status and trends. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. P. 7-12.

8. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4. (48). P. 413-419.
9. Nalyvaiko L., Ilkov V., Verba I., Kulinich O., Korovaiko O. Specific features of the legal regulation of prosecution for contempt of court: judicial rules established in different countries: Características específicas de la regulación legal del enjuiciamiento por manifestación de desacato a los tribunales: normas judiciales establecidas en diferentes países. *Political Questions*. 2022. 40(74). P. 393-409.
10. Nalyvaiko L., Korshun A. The right to housing of internally displaced persons: national practice and foreign experience. Current aspects of the development of science and technology : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services, 2022. P. 181-197.
11. Nurcan O. Limitele și caracterul efectiv al dreptului de acces la justiție. *Leges si Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 53-58.
12. Panina T. Legal and non – legal ways of realization of human rights provide. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 57-59.
13. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
14. Альонкін О. Охорона культурних прав людини в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 5. С. 17-24.
15. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
16. Бадида А. Ю. Соціальні права у системі фундаментальних прав людини. *Право України*. 2019. № 11. С. 272-280.
17. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.
18. Баймуратов М. О. Дискреційні повноваження органів місцевого самоврядування в сфері захисту прав людини: методологічні підходи до розуміння та визначення. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 31-41.
19. Баймуратов М. О. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування як простір формування, реалізації конституційно-правового статусу людини (особистості) і громадянина, охорони та захисту прав людини. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Т. 2, Вип. 3-4. С. 8-26.
20. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. «Муніципальна людина»: параметральні ознаки, поняття, роль і значення в формуванні і функціонуванні локальної демократії та демократичної правової державності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 37-45.

21. Бальжик І. А. Гідність і свобода як базові християнські цінності концепту прав людини. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 48-59.
22. Барабаш О. О. Право, людина, антропологія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 12-15.
23. Батанов О. В. Захист прав людини у сфері безпеки й оборони в сучасному світі (інститут військового омбудсмена). *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 49-53.
24. Беркела Г. Ю. Міжнародно-правовий захист прав дітей у діяльності міжнародних організацій і у практиці Європейського Суду з прав людини. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 250-257.
25. Белов Д. М., Белова М. В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74 (2). С. 185-191.
26. Белов Д. М., Росул Н. О. Соціальне підприємництво в механізмі реалізації конституційних прав та свобод людини та громадянина. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 154-157.
27. Биркович Т. І. Правова держава як невід'ємна складова захисту прав людини. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2019. Вип. 4. С. 116-128.
28. Бобровник Д. О. Геополітична правосуб'єктність людини як члена територіальної громади. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Т. 2, Вип. 1-2. С. 41-51.
29. Бондарук Т. І. Від людини до держави: дослідницькі практики та підходи (за історико-правовими методологічними семінарами). *Правова держава*. 2022. Вип. 33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2022_33_73
30. Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: моногр. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 191 с.
31. Бориславська О. М. Конституційна скарга: реальний механізм захисту прав людини чи чергова декларація? *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 7-10.
32. Бреус С. М. Механізми реалізації права на безоплатну професійну правничу допомогу в Молдові: досвід для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 52-54.
33. Бризанська О. В. Концепція свавілля у практиці Європейського суду з прав людини в контексті захисту права на свободу. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. № 2. С. 38-49.
34. Букач В. В., Шевченко А. О. Люстрація як інститут захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 59-61.

35. Бурдейний Ю. І. Принципи тлумачення основних прав людини через призму міжнародного прецедентного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 72 (1). С. 86-89.
36. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України.* 2017. № 7. С. 47-55.
37. Вітів В. А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
38. Гаврилова І. О. Правовий статус фізичних осіб-підприємців як суб'єктів адміністративної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 2. С. 116-120.
39. Гараджаєв Д. Конституційна скарга як ефективний процесуальний засіб захисту прав і свобод людини та громадянина. *Український часопис конституційного права.* 2017. № 1. С. 33-38.
40. Гарбуз К. С. Права людини в Україні: конституційна цінність? *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2019. № 21. С. 31-37.
41. Гергелійник В. О. Взаємозв'язок конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування з іншими соціальними правами людини. *Публічне право.* 2019. № 2. С. 15-23.
42. Головка О. М. Інформаційно-правова політика України у сфері безпеки людини у медіапросторі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.
43. Гоша І. О. Розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. № 1. С. 14-17.
44. Грищенко Є. І. Доктринальне становлення свободи пересування як природного права людини. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2022. № 1. С. 21-30.
45. Громовчук М. В. Право людини на життя: теоретичні та практичні засади. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 2. С. 37-41.
46. Гула І. Л. Адміністративно-правове забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
47. Данелія О. С. Правосуб'єктність юридичної особи як суб'єкта Європейського суду з прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
48. Дахова І. І. Обмеження реалізації права на свободу віросповідання. *Форум права.* 2017. № 3. С. 27-32.
49. Дерій В. В. Корупція і права людини. *Юридична Україна.* 2019. № 5. С. 52-54.

50. Дешко Л. М. Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародної організації: порівняльно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 38 с.
51. Добрянський С. П. Права людини в Європейському Союзі: можливості удосконалення юридичного гарантування. *Право України*. 2019. № 11. С. 108-127.
52. Дорофеева В. І. Конституційні засади участі громадських об'єднань в системі захисту прав людини: Україна та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2018. 16 с.
53. Дракохруст Т. В. Права людини: зміна клімату та примусове переміщення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 1. С. 32-36.
54. Дубінко Д. О. Реалізація принципу прав людини як стрижнева основа судочинного процесу. Слово *Національної школи суддів України*. 2019. № 1. С. 84-97.
55. Жерж Н. А. Міжнародні нормативно-правові засади боротьби з торгівлею людьми. *Ірпінський юридичний часопис. Серія: Право*. 2019. Вип. 1. С. 141-150.
56. Завгородній В. А. Роль Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правозастосовної діяльності в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2022. № 14. С. 82-89.
57. Заворотченко Т. М. Класифікація конституційних суб'єктивних політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 1. С. 42-45.
58. Заросило В. Щодо формування сучасного сприйняття прав людини. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 20-23.
59. Зигрій О. В., Кійко К. В., Мацук С. М. Інтерпретації та захист екологічних прав людини: міжнародні стандарти та українські реалії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 1. С. 55-62.
60. Зубарева А. Є. Комітет ООН з прав людини: моногр. за наук. ред. В. М. Репецького. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2017. 275 с.
61. Карпа В. Корупція і права людини. *Юридична Україна*. 2018. № 9. С. 60-63.
62. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: моногр. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 538 с.
63. Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21-24.

64. Колодін Д. О., Веретільник А. І. Права людини в цифрову епоху: проблеми теорії і практики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 79-83.
65. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105-110.
66. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: шляхи перейняття зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 36-38.
67. Кондратенко В. М. Сучасні теоретико-правові підходи до реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина суб'єктами публічної адміністрації. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право*. 2020. Вип. 8. С. 51-54.
68. Конституційно-правовий статус адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: моногр. Ужгород: Гельветика, 2018. 180 с.
69. Копиця Є. М., Гудзенко Ю. О. Права людини у контексті зміни клімату. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5 (2). С. 27-32.
70. Корнієнко Г. П. Обґрунтування прав людини: від класичного до сучасного лібералізму. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 295-304.
71. Корнієнко Г. П. Проблема прав людини в філософії права США. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 78-85.
72. Корнієнко П. С. Судовий захист у системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 80-85.
73. Кофман Б. Я. Правова соціалізація як основа реалізації правового статусу людини і громадянина в місцевому самоврядуванні. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 118-136.
74. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
75. Красовський К. Концепції природних прав людини у період Нового часу та їх відображення у перших юридичних документах. *Публічне право*. 2018. № 4. С. 206-213.
76. Красовський К. Ю. Новітні ідеї гарантування природних прав людини та удосконалення їх конституційних механізмів на тлі світового досвіду. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 19-29.
77. Красовський К. Ю. Прийняття Конституції України як визначний крок в імплементації природних прав людини. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 35-48.

78. Красовський К. Ю. Природні права людини в українському конституціоналізмі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
79. Крусян А. Р. Конституційно-правовий статус та обмеження прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 93-97.
80. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
81. Кучук А. М. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24-26.
82. Легка О. В. Правова регламентація реєстрації геномної інформації людини: міжнародний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72 (2). С. 71-76.
83. Ліщина І. Ю. Скасування остаточних судових рішень як порушення права власності у практиці Європейського суду з прав людини та сучасний стан проблеми в українському судочинстві. *Право України*. 2019. № 11. С. 256-271.
84. Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 22 с.
85. Ляшенко Н. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
86. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2. С. 13-17.
87. Макаренко Л. О. Права і безпека людини в умовах сучасних викликів та загроз. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 123-129.
88. Макаренко О. Європейський суд з прав людини як механізм захисту прав платників податків у розрізі аналізу прийнятих ним рішень. *Юридична Україна*. 2019. № 4. С. 72-73.
89. Макеєва О. М. Права людини в системі базових європейських цінностей. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2022. № 2. С. 48-55.
90. Максимович Р. О. Конституційно-правовий механізм захисту соціальних та економічних прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
91. Марченко А. О. Релігійний фундаменталізм і права людини: ідея та сучасна практика. *Софія*. 2022. № 1. С. 27-32.
92. Марченко О. О. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело адміністративного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 181-184.

93. Матат А. В. Громадянство як правовий статус фізичної особи – суб'єкта основних прав (німецька доктрина та український досвід). *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 170-177.
94. Матяшовська Р. Ю. Громадянство як визначальна гарантія забезпечення прав дітей дошкільного віку. *Вісник Львівського торгівельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 61-68.
95. Михайлова І. О. Дискурсивна етика як проект реалізації універсальності прав людини в умовах глобалізації. *Гілея*. 2019. Вип. 147 (3). С. 63-66.
96. Мішина Н. В. Інкорпорація законодавства про права людини: європейський досвід. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 273-279.
97. Мішина Н. В. Конституційна скарга та індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини як юридичні гарантії прав людини в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 178-196.
98. Мойсей Г. Г. Право на людську гідність: поняття та гарантії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 59-61.
99. Москалюк Н. Б., Слома В. М. Міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав людини та їх вплив на законодавство України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 1. С. 37-42.
100. Москалюк Н. Б., Слома В. М. Роль юридичних клінік у механізмі захисту прав людини. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 1. С. 50-53.
101. Музика В. В. Особливості атрибуції порушень прав людини, що пов'язані зі зміною клімату. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 63. С. 271-282.
102. Навроцький О. О. Набуття дитиною адміністративної дієздатності як самостійного елементу адміністративної правосуб'єктності дитини в аспекті реалізації її права на дошкільну та загальну середню освіту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 27. С. 41-44.
103. Назарчук О. М. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 19-23.
104. Наливайко І. О. Стандарти Ради Європи та правові позиції ЄСПЛ у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №7.
105. Наливайко І. О. Теоретико-правові проблеми імплементації в Україні ст. 37 Стамбульської конвенції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №. 3. С. 25-29.
106. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Гендерна політика у системі детермінант демократизації суспільства: український вимір. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку: монографія*. Харків: Право, 2021. С. 82-97.

107. Наливайко Л. Р., Лавренко Д. О. Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах військового конфлікту: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4 (14). С. 64-62.
108. Наливайко Л. Р., Марценюк Л. В. Права жінок та гендерна рівність в Україні: проблеми теорії та практики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 61-66.
109. Наливайко Л. Р., Романов М. Ю. Політичні права внутрішньо переміщених осіб в Україні: реалії та проблемні аспекти. *National law journal: theory and practice*. 2018. № 5 (21). С. 15-18.
110. Наливайко Л., Грабовська І., Обушний М. Гендер в освітньому процесі українських вишів як філософсько-світоглядна складова конфліктизаційної проблематики. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 26. С. 57-65.
111. Наливайко Л.Р., Чепік-Трегубенко О.С. Інститут конституційної скарги: зарубіжна практика, вітчизняний досвід та перспективи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 7-15.
112. Нелін О. І. Ідеологія захисту прав людини в Україні в мирний час і під час збройних конфліктів (війни). *Юридична Україна*. 2019. № 5. С. 46-51.
113. Нелін О. І. Правові аспекти забезпечення прав людини в сучасному геополітичному просторі та в Україні. *Юридична Україна*. 2019. № 7. С. 48-53.
114. Новіцький В. В. Методологія аналізу прав людини та юридичних гарантій їх реалізації. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 80. С. 28-38.
115. Озель В. І. Основний закон – гарантія прав і свобод людини в умовах війни. *Dictum factum*. 2022. № 2. С. 164-168.
116. Олійник Л. А. Критерій справедливості у практиці Європейського Суду з прав людини щодо відшкодування моральної шкоди. *Економіка та право*. 2022. № 4. С. 20-30.
117. Омельчук В. А., Лісова Н. В. Містобудівний аспект права людини на безпеку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2022. № 12. С. 48-52.
118. Отчак Н. Я. Очищення державної влади у контексті забезпечення конституційних прав і свобод. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 132-134.
119. Павлишин С. Я. Захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
120. Павлович-Сенета Я. П. Публічна адміністрація – сфера реалізації та захисту прав та свобод людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 195-197.
121. Пайда Ю. Ю. Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації прав людини та релігійної свободи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 2. С. 34-39.

122. Палій В. В. Проблемні аспекти у сфері гарантування дотримання прав і свобод людини у діяльності органів Національної поліції України при забезпеченні публічної безпеки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 62-69.
123. Переш І. Є., Барна О. Право на мир в системі прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 86-90.
124. Петришин О. О. Євроінтеграція України: аспекти прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 25-28.
125. Подорожна Т. С. Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1. С. 97-101.
126. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: моногр. Харків: Право, 2017. 206 с.
127. Протопопова Я. С. Компенсація моральної шкоди у разі порушення конституційного права та завдання шкоди репутації працівника. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 29-35.
128. Пряміцин В. Ю. Зміст права на вищу освіту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 27-30.
129. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 35-38.
130. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.
131. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 1. С. 98-101.
132. Рябченко О. П. Концепт дотримання прав людини в умовах підвищених ризиків. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 141-145.
133. Савчак А. В. Практичні аспекти застосування статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час проведення обшуків. *Слово Національної школи суддів України*. 2018. № 4. С. 64-75.
134. Савчин М. В. Систематика судового захисту у світлі зобов'язальної природи прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 3. С. 6-18.
135. Сердюк Н. А. Питання дискримінації в реалізації прав і свобод людини і громадянина. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 60-64.
136. Сиза Н. П. Презумпція невинуватості як складова права на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 36-44.

137. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Освіта з прав людини для представників юридичних професій: міжнародно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 74 (2). С. 172-176.
138. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Правова держава.* 2022. Вип. 33. С. 11-20.
139. Слабан М. М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 18 с.
140. Слабко С. М. Правове забезпечення та особливості реалізації прав осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 6. С. 44-46.
141. Сливка С. С., Щербай І. Р. Людина: органічна гідність у правах і свободах: моногр. Львів: Растр-7, 2022. 123 с.
142. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 406 с.
143. Сорока О. С. Конституційне право людини на вільний розвиток своєї особистості: проблеми забезпечення у контексті світового досвіду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
144. Софінська І. Д. Громадянство та міграція: цивілізаційні, конституційні та глобалізаційні виклики сьогодення. *Часопис Київського університету права.* 2017. № 3. С. 40-46.
145. Танько А. В. Становлення в Україні системи надання поліцейських послуг – основа забезпечення державою прав і свобод людини. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Право.* 2020. Вип. 8 С. 78-84.
146. Тарасевич Т. Ю. Принципи соматичних прав людини як підґрунтя їх реалізації в умовах розвитку сучасних біотехнологій. *Альманах права.* 2022. Вип. 13. С. 318-325.
147. Тептюк Є. П. Конституційне закріплення юридичних гарантій права на доступ до публічної інформації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2017. № 6. С. 58-61.
148. Тиліпська О. Ю. Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення права на мирні зібрання в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 3. С. 124-128.
149. Тимошенко В. І. Формування концепції свободи особистості в історії політико-правової думки. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки.* 2016. № 71. С. 33-48.
150. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: моногр. Вінниця: Нілан, 2016. 167 с.

151. Ткачук Л. В. Роль Уповноваженого з прав людини в системі правозахисних гарантій прав людини в Україні: теоретико-правові аспекти. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 84. С. 36-48.
152. Третьяков Д. Застосування практики Європейського суду з прав людини щодо розуміння гарантій статті 5 Європейської конвенції з прав людини. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2022. № 2. С. 211-221.
153. Триньова Я. О. Дискусія щодо правового регулювання темпоральних муж життя людини. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 176-183.
154. Турянця В. В. Методологія наукового пізнання процесів глобалізації та трансформацій як факторів розвитку та універсалізації прав людини нових поколінь. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 6. С. 370-372.
155. Турянський Ю. І. Новий час як етап стрімкого розвитку прав людини. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 21. С. 7-12.
156. Турянський Ю. І. Права людини нового покоління: суспільна мораль vs людська гідність. *Публічне право*. 2019. № 3. С. 9-15.
157. Федоренко В. Економічні права та свободи людини в Україні: поняття, види, загальний огляд. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 2. С. 49-53.
158. Федоренко В. Політичні права та свободи людини і громадянина в Україні: поняття, види, характеристика. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1. С. 80-87.
159. Чернищук Н. В. Роль правознавства в житті людини. *Гілея*. 2019. Вип. 151 (2). С. 155-158.
160. Чехович Т. В. Правові та історичні передумови закріплення конституційного принципу рівності громадян перед законом у Конституції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 17-23.
161. Чехович Т. В. Принцип рівності громадян перед законом у сфері адміністративно-юрисдикційної діяльності. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 40. С. 21-28.
162. Чехович Т. В. Сутність та зміст конституційного принципу рівності громадян перед законом. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 42. С. 37-45.
163. Чистоколяний Я. В. Права і свободи людини в конституційному праві України та Європейського Союзу: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 43-46.
164. Чукаєва В. О., Діцман К. Д. Права на освіту в Україні: сучасні проблеми реформування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 15-18.
165. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.

166. Шандала О. О. Правове регулювання громадянства в період українського державотворення 1917-1920 рр.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 16 с.
167. Шаповалова І. С. Застосування практики Європейського суду з прав людини слідчим суддею при призначенні експертизи. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 2. С. 91-100.
168. Шаптала Н. Співвідношення конституційних прав і свобод людини і громадянина та забезпечення національної безпеки України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 181-186.
169. Швець Ю. Ю. Порядок та підстави обмеження конституційного права особи на охорону здоров'я в законодавстві України та зарубіжних країн. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 9-14.
170. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
171. Шевиріна Т. Д. Автономні концепції як інструмент тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини. *Слово Національної школи суддів України*. 2017. № 1. С. 49-59.
172. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.
173. Шорський П. О. Роль та місце адміністративних судів у механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 177-182.
174. Щebetун І. С., Михайліна Т. В. Конституційна скарга як засіб захисту прав людини: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. Вип. 56. С. 41-44.
175. Щербина В. Свобода вираження у контексті нормативного забезпечення та прецедентної практики Європейського суду з прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 462-465.

ТЕМА 7. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Важливою ознакою держави є державний апарат – система органів державної влади, бо саме через їх діяльність здійснюється державна влада, реалізуються її функції та забезпечується захист інтересів.

Державна влада – це вид публічної політичної влади, що здійснюється державою та її органами, здатність держави підпорядковувати своїй волі поведінку людей та діяльність об'єднань, що знаходяться на її території¹.

Основоположними **принципами** державної влади є:

- **принцип суверенітету**, що означає верховенство і незалежність державної влади;

- **принцип законності**, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів;

- **принципи виборності та призначення**, які визначають процес формування влади (представники державного апарату отримують посади шляхом виборів або призначення, будь-які захоплення чи узурпування державної влади є неприпустимими)²;

- **принципи розділення і з'єднання влади**, які розглядаються в різні історичні періоди як способи раціональної організації державної влади;

- **принципи єдиноначальності та колегіальності**, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативно та відповідально вирішувати питання;

- **принцип ієрархічності, сунідрядності** (чітке підпорядкування органів державної влади за вертикальною схемою. Тобто органи, що стоять нижче, повинні підпорядковуватися органам, що стоять вище);

- **принцип професіоналізму**, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді³.

Однією з фундаментальних характеристик влади, яка свідчить про те, що суспільство добровільно приймає (або не приймає) наявну державну владу, є **легітимність**.

Легітимність державної влади є специфічним, динамічно змінюваним, соціально значущим та внормованим порядком відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади. Влада вважається легітимною, якщо її дії узгоджуються з уявленнями громадян

¹ Рабінович П. М. Державна влада. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. Енциклоп., 1999. Т. 2. 380 с.

² Ткаля О. Загальні принципи організації та діяльності державного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. С. 274-279.

³ Липовська Н. А. Реформування системи професійного навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретичні аспекти. *Грані*. 2012. № 12 (92). С. 144-148.

про справедливість, законність та доцільність¹.

Вважається, що процес легітимації стримує суспільство від саморуйнування й хаосу та окреслює образ майбутнього трансформованого ладу².

Юридичним вираженням легітимності влади є її легальність – нормативність, здатність втілюватися в нормах права, обмежуватися законом, функціонувати в рамках законності.

Легалізація державної влади – це порядок обрання, формування та функціонування органів державної влади згідно із встановленими нормами права, здійснення влади відповідно до обсягу повноважень, наданих законом³.

За звичайних умов легалізація державної влади здійснюється конституційним шляхом, особливо якщо Конституція приймається на референдумі: вважається, що цим шляхом народ конституційно здійснює установчу владу – посилює основи суспільного й державного ладу. Легалізація може здійснюватися шляхом прийняття Конституції обраними народом установчими зборами або парламентом.

Державні органи набувають властивість легітимності по-різному. Представницькі органи стають легітимними на основі проведення передбачених і регламентованих законом виборів. Ці органи отримують владні повноваження безпосередньо від першоджерела влади. Органи управління набувають легітимності шляхом конкурсного відбору, призначення їх представницькими органами і в порядку, передбаченому законом.

Нелегітимна влада визнається узурпованою. **Узурпація** – це насильницьке протизаконне захоплення влади будь-якою особою або групою осіб, а також привласнення чужих владних повноважень⁴.

З урахуванням географічних факторів, національного складу населення, державного устрою, державного режиму країни, найпоширенішими сучасними моделями систем державних органів у світі є централізовано-сегментна та моноцефальна.

Централізовано-сегментна система державних органів побудована за принципом розподілу влади. За цією системою органами державної влади є центральні органи, які діють у масштабі всієї країни (глава держави, парламент, уряд), а також їхні представники на місцях (голови місцевих державних адміністрацій та ін.). Ця система містить кілька видів органів, які формуються специфічними засобами, мають власну компетенцію і особливості формування. Принцип розподілу влади визначає сегментність цієї системи,

¹ Сердюк В. Легітимність влади як один з її основних атрибутів. *Юридична Україна*. 2006. № 11. С. 10-15.

² Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія / за ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2004. 360 с.

³ Коваль О. Я. Співвідношення понять «легітимність», «легальність» та «легалізація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 7-10.

⁴ Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015.

проте це не розрізнений набір елементів. Органи держави об'єднані загальними завданнями, метою управління суспільством, методами управління, які мають загальні принципи. Органи цієї моделі зазвичай класифікують за трьома гілками, кожна з яких є певною системою – органи законодавчої, виконавчої та судової влади¹.

Моноцефальна система державних органів побудована за принципом єдності державної влади від верху до низу. Очолює таку систему один орган чи посадова особа, наділені всією повнотою влади, які, своєю чергою, наділяють певними повноваженнями всі інші органи. Характерною рисою цієї системи є вертикальна підпорядкованість. При цьому згадана модель такої системи пов'язана з однопартійністю, з відмовою від політичного плюралізму, гіпертрофуванням ролі держави, яка «зверху» наділяє громадян правами і свободами. Система державних органів цієї моделі складалася з органів державної влади, державного управління, суду, прокуратури, системи народного контролю².

Конституційно-правова концепція України виходила з потреби впровадження централізовано-сегментної системи державних органів як найбільш прогресивної. Тому види центральних і місцевих органів в Україні визначаються на основі принципів, закладених у згаданій системі. Державні органи України становлять єдину систему центральних органів, склад якої об'єктивно впливає з принципу єдності державної влади в Україні.

Окреме значення мають форми, методи та способи державно-владної діяльності; конституційно-правові норми, що її регламентують; система державних інституцій, які здійснюють владний вплив, забезпечують реальне управління в процесі державно-владних відносин. Сукупність вищевказаних елементів, за допомогою яких здійснюється влада, утворює **механізм реалізації державної влади**. Функціонування такого механізму здійснюється за допомогою наявності цілісної та внутрішньо впорядкованої системи органів державної влади та посадових осіб, на які покладено відповідні функції здійснення державно-владної діяльності.

В юридичній літературі термін «державний орган» різними авторами трактується по-різному. Проте важливим залишається той факт, що саме державні органи становлять структуру державного апарату та наділені владними повноваженнями. Адже саме від рівня їх розвитку, взаємодії, налагодженості взаємозв'язків та чіткості повноважень залежать ефективність державного апарату, його розвиток та подальше вдосконалення³.

Спільним для всіх державних органів є те, що вони мають властиві їм повноваження, обсяг і характер яких залежить від цілей та завдань кожного із

¹ Рубцов В. П., Перинська Н. І. Державне управління та державні установи : навч. посіб. для дистанційного навчання / за ред. Ю. П. Сурміна. Київ: Ун-т «Україна», 2008. 440 с.

² Косілова О. І. Механізм правової держави: принципи функціонування, тенденції розвитку в сучасній Україні. *Інформаційне право*. 2016. № 1. С. 92-101.

³ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.

них і визначаються відповідними законодавчими актами.

Застосування різних класифікаційних критеріїв дозволяє отримати всебічну та цілісну характеристику системи державних органів, зрозуміти специфіку їх практичної діяльності.

З моменту прийняття Конституції України 1996 р. система органів держави зазнала істотних змін, насамперед, через закріплення демократичного принципу поділу державної влади на три гілки та створення нових державних інституцій – Конституційного Суду України, уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо. Але трансформаційні процеси в сучасній системі органів держави тривають, що пов'язано із суттєвими змінами в ній, зокрема в частині перерозподілу повноважень між її елементами.

Відповідно до ст. 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Концепція поділу влади спрямована, насамперед, на забезпечення демократії в державному апараті, на встановлення взаємного контролю влади, на запобігання виникненню авторитаризму тощо¹.

Законодавча влада – це галузь (гілка) державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони².

Відповідно до Конституції України (ст. 75) єдиним органом законодавчої влади є Верховна Рада України. Парламент є органом державної влади, який не має верховенства влади над іншими органами державної влади.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави і бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб³.

Загальними **функціями парламенту** є:

- **представницька** – обов'язок представляти інтереси народу, його різні верстви за допомогою депутатського корпусу;
- **законодавча** – видання законів (основна діяльність, що має юридичний характер);
- **фінансова** – прийняття рішень з фінансових питань (щорічно затверджувати бюджет країни);
- **установча** – участь у формуванні вищих виконавчих, а також судових органів;

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Законодавча влада // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / за заг. ред. О. В. Петришин. 2017. Т. 3: Загальна теорія права. С. 152.

³ Шаповал В. М. Конституційний контур парламенту: посіб. для народних депутатів. Київ: Друкарський дім Олега Федорова, 2019. 118 с.

- **контрольна** – здійснення контролю за діяльністю уряду, інших вищих органів і посадових осіб;

- **політична** – визначення основ внутрішньої і зовнішньої політики та її здійснення¹.

Виконавча влада – галузь (гілка) державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Органом виконавчої влади у масштабах усієї країни є уряд².

Основними **функціями уряду** є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова, виконавчо-зобов'язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо)³.

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень)⁴.

Судова влада – незалежна галузь (гілка) державної влади, що має виключне право здійснювати правосуддя, ухвалювати рішення у процесі судочинства та доводити їх до виконання (здійснюють свою діяльність на основі ст. 124–131 Конституції України та Законом України «Про судоустрій та статус суддів»⁵). Ці та інші законодавчі акти визначають правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Функції судової влади – це напрями і види здійснення правосуддя судами в межах і в порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України⁶.

Основними **функціями судової влади** є:

- **охоронна** (профілактична) – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;

- **контрольна** – стримування інших галузей влади, в межах права, за

¹ Гошовська В. А., Пашко Л. А., Задоя К. Ф. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади: навч.-метод. матеріали. Київ: НАДУ, 2013. 48 с.

² Державна виконавча влада в Україні: формування і функціонування: зб. наук. праць УАДУ при Президентові України. Київ, 2000. Ч. 1. 154 с.

³ Дуда А. В. Удосконалення функцій і структури Кабінету Міністрів України в період адміністративної реформи: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління. Київ, 2001. 19 с.

⁴ Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Алерта, 2010. 432 с.

⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №31. Ст. 545.

⁶ Певцов М. В. Функції судової влади в Україні та країнах СНД. *Форум права*. 2014. № 2. С. 358-363.

допомогою судового контролю;

- **правосудна (захисна)** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;

- **конституційного нагляду** – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави¹.

Законом України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII (зі змінами та доповненнями станом на 20.03.2020 р.) закріплено засади, на яких ґрунтується діяльність **прокуратури**. Серед них: верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законність, справедливість, неупередженість та об'єктивність; територіальність; презумпція невинуватості; незалежність прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень під час виконання службових обов'язків; політична нейтральність прокуратури; недопустимість незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; повага до незалежності суддів, прозорості діяльності прокуратури; неухильне дотримання вимог професійної етики та поведінки².

Відповідно до ст. 131-1 Конституції України (набрала чинності 30 вересня 2016 р.) прокуратура здійснює такі **функції**:

- підтримання публічного обвинувачення в суді;

- організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;

- представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Згідно з Перехідними положеннями Основного закону України прокуратура продовжує виконувати відповідно до чинних законів функції:

- досудового розслідування до початку функціонування органів, яким законом будуть передані відповідні функції;

- нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, під час застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, до набрання чинності законом про створення подвійної системи регулярних пенітенціарних інспекцій.

Організація та порядок діяльності прокуратури згідно з вимогами ст. 131-1 Конституції України визначаються законом.

¹ Скрипнюк В. Функції правосуддя в структурі державної влади в Україні. *Юридична Україна*. 2005. № 2. С. 70-76.

² Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про прокуратуру» *систему прокуратури* становлять: Генеральна прокуратура України, регіональні прокуратури, місцеві прокуратури, військові прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура.

З метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури Генеральна прокуратура України організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури.

Прокуратуру в Україні очолює *Генеральний прокурор*, який має такі *повноваження*:

- представляє прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями, а також прокуратурами інших держав та міжнародними організаціями;
- організовує діяльність органів прокуратури, у тому числі визначає межі повноважень Генеральної прокуратури України, регіональної та місцевих прокуратур у частині виконання конституційних функцій;
- призначає прокурорів на адміністративні посади та звільняє їх з адміністративних посад у випадках та порядку, встановлених цим Законом;
- у встановленому цим Законом порядку на підставі рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів приймає рішення про застосування до прокурора Генеральної прокуратури України, прокурора регіональної чи місцевих прокуратур дисциплінарного стягнення або неможливість подальшого перебування їх на посаді прокурора;
- призначає на посади та звільняє з посад прокурорів Генеральної прокуратури України у випадках та порядку, встановлених цим Законом;
- у десятиденний строк із дня вивільнення посади повідомляє Кваліфікаційно-дисциплінарну комісію прокурорів про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у Генеральній прокуратурі України;
- здійснює розподіл обов'язків між першим заступником та заступниками Генерального прокурора;
- затверджує акти з питань щодо внутрішньої організації діяльності органів прокуратури;
- забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів Генеральної прокуратури України;
- затверджує загальні методичні рекомендації для прокурорів з метою забезпечення однакового застосування норм законодавства України під час здійснення прокурорської діяльності;
- за поданням Генеральної інспекції направляє матеріали до Державного бюро розслідувань;
- виконує інші повноваження, передбачені цим та іншими законами

України¹.

Генеральний прокурор особисто не менше одного разу на рік звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних.

Керівники *регіональних* та *місцевих прокуратур* на відкритому пленарному засіданні відповідної ради, на яке запрошуються представники засобів масової інформації, не менше ніж двічі на рік інформують населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці про результати діяльності на цій території шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних.

З метою реалізації своїх функцій прокуратура здійснює відповідно до Закону України «Про прокуратуру» міжнародне співробітництво.

Отже, найважливіше призначення кожної держави полягає в тому, щоб керувати суспільними справами. Сутність державної влади полягає в тому, що, відображаючи загальну волю громадян, вона цілеспрямовано впливає на все суспільство. Втілення державної влади в діяльність державних органів через такі засоби її здійснення, як політика, адміністративні акти, правові норми, економічне стимулювання, ідеологічний вплив, способи примусу, забезпечує функціонування державно-владного механізму.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Особливості легітимації державної влади в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку».
- ☐ «Легітимації державної влади в Україні, Польщі та Італії: порівняльно-правовий аспект».
- ☐ «Реформування механізму держави в контексті євроінтеграційної орієнтованості зовнішньої політики України».
- ☐ «Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації».
- ☐ «Конституційно-правовий вимір реалізації принципу поділу державної влади».
- ☐ «Проблема забезпечення цілісності державної влади в контексті розвитку системи конституційно-правового регулювання в Україні».
- ☐ «Державний механізм держави як система органів державної влади та органів місцевого самоврядування та фактори його цілісності».
- ☐ «Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

¹ Басараб Р. І. Організаційно-правові засади діяльності Генерального прокурора України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 245 с.

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Легітимації державної влади в Україні та країнах англосаксонської правової системи: порівняльно-правовий аспект». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Принцип єдності та розподілу державної влади». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

влада, соціальна влада, публічна влада, державна влада, політична влада, державна влада як конституційно-правовий інститут, суверенітет держави, поділ влади, принципи організації і діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, принцип верховенства права, принцип законності, принцип ієрархічності, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, державний апарат, елементи державної влади, моноцефальна система державних органів державної влади, централізовано-сегментна система органів державної влади, державний орган України, ознаки органу державної влади, центральні органи державної влади, компетенція державного органу, посадова особа, постійні державні органи, тимчасові державні органи, правотворчі державні органи, правоохоронні державні органи, контрольно-наглядові державні органи, установчі державні органи, державна програма, система стримувань і противаг, легалізація державної влади, легітимація державної влади, форми легітимації державної влади, раціональна легітимація державної влади, ідеологічна легітимація державної влади, державний суверенітет, конституційні засади організації і здійснення державної влади, конституційно-правовий статус органу державної влади, функції Української держави, функції державних органів, структура державної влади в Україні, прокуратура, неурядові організації, державне управління, механізм здійснення державної влади, верховенство державної влади, парламент, функції парламенту, парламентський

контроль, глава держави, Президент України, уряд, функції уряду, виконавчо-розпорядча діяльність, Кабінет Міністрів України, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, органи місцевого самоврядування, управлінські послуги, правосуддя, функції судової влади, прокуратура.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Влада – це:

- а) визнання свободи дій підлеглих суб'єктів з обмеженням її у такий спосіб, щоб захистити від свавільних дій інших осіб;
- б) контрольно-наглядова діяльність, яка виражається в здійсненні юридичних дій щодо спостереження над виконанням підконтрольними суб'єктами правових приписів;
- в) здатність, право і можливість, вирішально впливати на діяльність і поведінку людей за допомогою волі, права та авторитету;
- г) організаційно-управлінська форма діяльності уповноважених суб'єктів;
- д) вплив уповноважених посадових осіб держави на особу.

2. Влада, яка характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами, – це:

- а) соціальна влада;
- б) державна влада;
- в) муніципальна влада;
- г) соціально-економічна влада;
- д) політична влада.

3. Поняття «державна влада» та «соціальна влада» співвідносяться так:

- а) соціальна влада є вужчим поняттям, ніж державна влада;
- б) державна влада є видом соціальної влади;
- в) державна влада охоплює поняття соціальної влади;
- г) державна та соціальна влада є тотожними поняттями;
- д) соціальна влада є видом державної влади.

4. Ознака, яка відрізняє державну владу від соціальної влади:

- а) виробляє загальні інтереси та цілі для суспільства;
- б) виявляється природно-історичним шляхом;
- в) владний суб'єкт має монопольне право приймати рішення;
- г) можливість застосування державного примусу;
- д) здійснює керівництво за допомогою різних засобів та методів.

5. Поняття «державна влада» та «публічна влада» співвідносяться так:

- а) поняття публічна влада є ширшим ніж державна влада;

б) у своїй побудові публічна влада спирається на своєрідну «державну» основу;

в) державна та публічна влада за суб'єктним складом є тотожними поняттями;

г) державна влада є видом публічної влади;

д) публічна влада є видом державної влади.

б. «Державна влада» та «політична влада» співвідносяться так:

а) політична влада є засобом здійснення державної влади;

б) політична влада вужча за змістом, ніж державна влада;

в) політична діяльність вичерпується державною діяльністю;

г) політична і державна влади мають однакові механізми здійснення;

д) державна влада є засобом здійснення політичної влади.

7. Головна риса, що характеризує державну владу та відмежовує її від політичної, проявляється у:

а) моноцентричності, тобто існуванні загальнодержавного центра прийняття рішень;

б) домінуванні владної волі;

в) виконанні функції розвитку держави;

г) здійсненні влади уповноваженими суб'єктами – державними органами;

д) можливості примусу щодо суспільства та особи.

8. Принцип державної влади, що означає верховенство і незалежність державної влади, – це:

а) принцип суверенітету;

б) принцип законності;

в) принцип рівності;

г) принципи виборності та призначення;

д) принцип професіоналізму.

9. Принцип державної влади, що має обов'язкове значення для всіх видів та рівнів влади, для всіх державних органів, посадових осіб і полягає у неухильному дотриманні ними норм Конституції, законів та інших нормативних правових актів, – це:

а) принцип гласності судового процесу;

б) принцип державної мови;

в) принцип професіоналізму;

г) принцип законності;

д) принципи виборності.

10. Принципи державної влади, які визначають процес формування влади, – це:

- а) принципи розділення і з'єднання влади;
- б) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- в) принципи виборності та призначення;
- г) принцип ієрархічності та супідрядності;
- д) принцип професіоналізму та виборності.

11. Принципи державної влади, що відображають специфіку тієї чи тієї гілки влади і допомагають оперативно та відповідально вирішувати питання, – це:

- а) принципи розділення та колегіальності;
- б) принципи єдиноначальності та розділення;
- в) принципи професіоналізму та колегіальності;
- г) принципи єдиноначальності та колегіальності;
- д) принципи єдиноначальності та виборності.

12. Принципи державної влади, що відображають специфіку державної влади як єдиної цілісної системи, здатної реалізовувати свої рішення у життя, – це:

- а) принцип ієрархічності та супідрядності;
- б) принцип професіоналізму та супідрядності;
- в) принцип ієрархічності та колегіальності;
- г) принцип ієрархічності та виборності;
- д) принцип ієрархічності та поєднання влади.

13. Принцип державної влади, що означає наявність системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі, контроль за відповідністю рівня професійних знань і навичок займаній посаді, – це:

- а) принци гуманізму;
- б) принцип професіоналізму;
- в) принцип законності;
- г) принцип виборності;
- д) принцип призначення.

14. Універсальна репрезентативність, яка властива державній владі, означає, що:

- а) нормою для держави є одна державна влада;
- б) державна влада поширює свою дію на всю територію держави і всіх індивідів, які проживають та перебувають на ній;
- в) державна влада представляє все суспільство, виступає від його імені у внутрішніх і зовнішніх загальних справах;
- г) державна влада відокремлена від суспільства, стоїть над ним і матеріально втілена в державному апараті;

д) державна влада є самостійною і незалежною від будь-якої іншої влади всередині країни і поза нею.

15. Державна влада реалізується через:

- а) повноваження органів місцевого самоврядування;
- б) функції держави;
- в) повноваження органів державної влади;
- г) державне управління;
- д) владу народу.

16. Певний вид діяльності органів держави, що має виконавчий і розпорядчий характер і полягає в організуючому впливі на суспільні відносини в політичній, соціально-економічній, духовно-культурній та інших сферах, шляхом застосування державно-владних повноважень, – це:

- а) виконавча влада;
- б) державне управління;
- в) апарат держави;
- г) механізм держави;
- д) законодавча влада.

17. Вперше на законодавчому рівні теорію поділу влади закріплено в:

- а) Конституції Алжиру 1976 р.;
- б) Конституції США 1787 р.;
- в) Конституції України 1710 р.;
- г) Конституції Франції 1791 р.;
- д) Конституції Німецької імперії 1871 р.

18. Мета поділу державної влади полягає у тому, щоб:

- а) припустити зосередження влади в руках особи або невеликої групи осіб для змоги зловживати владою;
- б) не припустити зосередження влади в руках однієї особи або невеликої групи осіб і тим самим запобігти можливості зловживання владою;
- в) не зосереджувати владу в руках однієї особи і тим самим була можливість зловживати владою;
- г) припустити зосередження влади в руках невеликої групи осіб і тим самим була можливість зловживання владою;
- д) легше було керувати державою.

19. Автором концепції системи «стримувань і противаг» є:

- а) Дж. Локк;
- б) Н. Макіавеллі;
- в) Г. Гегель;
- г) М. Вебер;
- д) Т. Гоббс.

20. Система «стримувань і противаг» забезпечує:

- а) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- б) взаємну незалежність різних гілок і центрів державної влади та запобігає концентрації влади;
- в) взаємну підконтрольність різних гілок і центрів державної влади та сприяє концентрації влади;
- г) створення протистояння всередині державного механізму;
- д) домінування однієї гілки влади над іншою та обмін повноваженнями між різними гілками влади.

21. Система «стримувань і противаг» застосовується лише в країнах, де:

- а) реалізований принцип розподілу влади;
- б) відсутня реалізація принципу розподілу влади;
- в) абсолютна монархічна форма державного правління;
- г) правлячою партією є комуністична;
- д) панує економічно панівний клас.

22. Суб'єктами системи стримувань і противаг за Конституцією України 1996 р. є:

- а) Президент України, Конституційний Суд України та Верховний Суд;
- б) Президент України та органи місцевого самоврядування;
- в) Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України;
- г) Європейський Суд з прав людини, Конституційний Суд України;
- д) Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України і Верховний Суд.

23. Одним із передбачених Конституцією України інститутів системи «стримувань та противаг» є:

- а) охорона особи з боку судової влади;
- б) право громадян обирати органи місцевого самоврядування;
- в) право вето Президента України на законопроект, прийнятий Верховною Радою України;
- г) право Президента України на безпосереднє керівництво державою;
- д) призначення всеукраїнського референдуму.

24. *Легітимність державної влади означає, що влада:*

- а) концентрується в апараті, системі органів держави та здійснюється через ці органи;
- б) виступає від імені всього суспільства, має «публічну» основу своєї діяльності;
- в) юридично обґрунтована і визнана народом, а також світовою спільнотою;
- г) має монопольне право видавати закони і спиратися на апарат примусу;
- д) відділена від інших видів влади всередині країни.

25. *В Україні джерелом легітимності державної влади є:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Конституція України;
- в) народ України;
- г) Президент України;
- д) судова система.

26. *Юридичне проголошення правомірності виникнення (встановлення) державної влади, її організації і здійснення – це:*

- а) Закон України «Про легалізацію доходів»;
- б) юридична особа;
- в) легітимація державної влади;
- г) легалізація державної влади;
- д) офіційний документ.

27. *Специфічний, динамічно змінюваний, соціально значущий та встановлений порядок відносин між владою і суспільством, який ґрунтується на визнанні громадянами державної влади, – це:*

- а) легалізація державної влади;
- б) верховенство влади;
- в) державний суверенітет;
- г) легальність;
- д) легітимація державної влади.

28. *Основними формами легітимації державної влади є:*

- а) традиційна, державна і раціональна;
- б) традиційна, харизматична і раціональна;
- в) традиційна, раціональна і нераціональна;
- г) традиційна, довготривала і раціональна;
- д) історична, харизматична і раціональна.

29. *Ознака влади держави, що означає визнання її як в середині країни, так і на міжнародній арені:*

- а) цілісність;
- б) суверенітет;
- в) автономія;
- г) легальність;
- д) легітимність.

30. *Здатність того чи того політичного режиму досягти суспільного визнання та виправдання обраного політичного курсу, прийнятих ним політичних рішень, кадрових або функціональних змін у структурах влади – це:*

- а) політична легітимність;
- б) економічна легітимність;
- в) легітимність;
- г) соціальна легітимність;
- д) легітимація державної влади.

31. *Заснована на вірі в особисті якості лідера – це:*

- а) легальна легітимність;
- б) харизматична легітимність;
- в) нераціональна легітимність;
- г) соціальна легітимність;
- д) легітимація державної влади.

32. *Легітимність, що має за джерело раціонально встановлені правила, норми, – це:*

- а) економічна легітимність;
- б) соціальна легітимність;
- в) легальна легітимність;
- г) нераціональна легітимність;
- д) політична легітимність.

33. *Легітимація державної влади, що пов'язана із звичаями, традиціями населення, нерідко з особливою роллю релігії, з особистою, племінною, становою залежністю, – це:*

- а) легальна;
- б) нераціональна;
- в) нетрадиційна;
- г) історична;
- д) традиційна.

34. Під час легітимності відбувається:

- а) здатність держави приймати обов'язкові рішення та домагатися їх виконання;
- б) вольові відносини, що виникають між людьми;
- в) сприйняття суспільством державної влади та її дій;
- г) забезпечення стабільності і порядку в суспільстві;
- д) здатність політичного режиму досягти суспільного визнання.

35. Принцип легітимності влади полягає у:

- а) верховенстві і незалежності державної влади;
- б) неухильному дотриманні норм Конституції, законів та інших нормативно-правових актів;
- в) забезпеченні добровільної згоди громадян підкорюватися її рішенням і визнавати за владою право на застосування примусу;
- г) наявності системи підготовки кадрів, їх стабільність і своєчасне просування по службі;
- д) визначенні процесу формування влади.

36. Юридичним вираженням легітимності влади є її:

- а) політична легальність;
- б) юридична легальність;
- в) легальність;
- г) економічна легальність;
- д) екологічна легальність.

37. Установлена державою можливість існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції, являє собою принцип:

- а) представницької демократії;
- б) державного суверенітету;
- в) законності;
- г) поділу державної влади;
- д) конституціоналізму.

38. Насильницьке протизаконне захоплення влади будь-якою особою або групою осіб, а також привласнення чужих владних повноважень – це:

- а) незаконність;
- б) привласнення;
- в) досягнення;
- г) узурпація;
- д) напад.

39. *Однією із властивих державній владі характеристик, що вказує на відокремленість державної влади від суспільства та матеріальну втіленість у державний апарат, є:*

- а) суверенність;
- б) універсальна репрезентативність;
- в) організаційне оформлення;
- г) єдність;
- д) загальність.

40. *Нормативно визначена ієрархічна система державних інститутів – органів, підприємств, установ та інших структур, зазначених необхідними організаційними, матеріально-технічними та фінансовими засобами з метою практичної реалізації функцій держави – це:*

- а) механізм держави;
- б) апарат держави;
- в) орган державної влади;
- г) політична система суспільства;
- д) виконавча гілка влади.

41. *Риса державної влади, що уособлює загальнообов'язкову волю всього суспільства, має у своєму розпорядженні монополічне право видавати закони і спиратися на апарат примусу:*

- а) універсальність влади;
- б) верховенство влади;
- в) публічність влади;
- г) легітимність влади;
- д) суверенність влади.

42. *Ознака механізму держави, що означає забезпечення єдиними принципами організації та діяльності державних органів і установ та підпорядкування нижчих органів держави вищим, – це:*

- а) ознака управління;
- б) ознака організаційної та матеріальної сили;
- в) ознака гарантування та охорони законів;
- г) ознака цілісності та ієрархії;
- д) ознака державних органів та установ.

43. Відносно самостійна, організаційно та структурно відокремлена частина державного механізму, утворена відповідно до Конституції та законів України, наділена державно-владними повноваженнями, а також правовими та матеріальними ресурсами, необхідними для здійснення завдань і функцій держави, – це:

- а) орган держави;
- б) механізм держави;
- в) апарат держави;
- г) інститут держави;
- д) апарат управління.

44. Поняття «державний орган» та «державна організація» співвідносяться так:

- а) «державний орган» є різновидом «державної організації»;
- б) «державна організація» є ширшим поняттям за «державний орган»;
- в) «державний орган» є ширшим поняттям за «державна організація»;
- г) поняття «державний орган» та «державна організація» є тотожними;
- д) поняття «державний орган» та «державна організація» є цілком самостійними та не перебувають у зв'язку.

45. Основною рисою органу державної влади є:

- а) те, що він не є складовою механізму держави;
- б) чітка регламентація та тимчасовий характер повноважень;
- в) відсутність самостійного джерела його фінансування;
- г) наявність компетенції;
- д) неможливість застосування методу примусу.

46. Незалежність державної влади від всякої іншої влади всередині країни і поза нею, виражена в її винятковому, монопольному праві самостійно і вільно вирішувати усі свої справи, – це:

- а) національний суверенітет;
- б) безпосередня демократія;
- в) державний суверенітет;
- г) представницька демократія;
- д) народний суверенітет.

47. Ознака державного суверенітету, яка виражає відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни:

- а) самостійність;
- б) універсальність;
- в) верховенство (прерогатива влади);
- г) неподільність влади держави в межах її території;
- д) незалежності у зовнішніх відносинах.

48. Джерелом державного суверенітету є:

- а) міжнародний суверенітет;
- б) національний суверенітет;
- в) народний суверенітет;
- г) міський суверенітет;
- д) територіальний суверенітет.

49. Спільною ознакою для всіх різновидів державних організацій, що входять до складу механізму держави, є таке положення:

- а) за своєю природою є державними інститутами на відміну від громадських або приватних організацій;
- б) за їх посередництвом практично не виконуються завдання і функції держави;
- в) ліквідуються за рішенням уповноважених приватних органів;
- г) створюються державою з метою забезпечення реалізації соціальних інтересів;
- д) їх працівники не мають правового статусу державного службовця.

50. Громадяни здійснюють свої права згідно з принципом:

- а) дозволено лише те, що визначено законом;
- б) дозволено все, що не карається Кримінальним кодексом України;
- в) дозволено все, що не заборонено законом;
- г) заборонено все, що карається Кримінальним кодексом України;
- д) дозволено лише те, що прямо передбачено в Конституції України.

51. За способом формування органи держави поділяють на:

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

52. За часом дії органи державної влади поділяють на:

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

53. За територією, на яку поширюється юрисдикція, органи державної влади поділяють на:

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;

- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

54. За складом органи державної влади поділяють на:

- а) виборні і призначувані;
- б) загальнодержавні і локальні;
- в) постійні і тимчасові;
- г) колегіальні й одноособові;
- д) законодавчі, виконавчі і судові.

55. За функціями і правовими формами діяльності державні органи класифікують на:

- а) правотворчі, правозастосовні, правоохоронні та контрольні-наглядні;
- б) загальнодержавні, місцеві та локальні;
- в) первинні та вторинні;
- г) виборні, призначувані та успадковані;
- д) постійні та тимчасові.

56. Найпоширенішими сучасними моделями систем державних органів у світі є:

- а) централізовано-сегментна та юридична;
- б) сегментна та централізована;
- в) централізована та правова;
- г) моноцефальна та політична;
- д) централізовано-сегментна та моноцефальна.

57. Централізовано-сегментна система державних органів – це:

- а) система, в якій існує жорстка централізація;
- б) система, в якій існує принцип розподілу влади;
- в) система, яка складається з одного виду органів;
- г) система, в якій органами державної влади є лише другорядні центральні органи;
- д) система, в якій не має органів, що діють у масштабах всієї країни, а лише на місцях.

58. За централізовано-сегментною системою органами державної влади є:

- а) законодавчі органи;
- б) центральні органи;
- в) суди;
- г) правоохоронні органи;
- д) правові органи.

59. *Моноцефальна система державних органів – це:*

- а) система, в якій існують тільки представницькі органи;
- б) система, в якій основними засобами формування органів державної влади є обрання;
- в) система, в якій існує єдність державної влади зверху донизу;
- г) система, в якій існує принцип розподілу влади тільки на виконавчу та судову;
- д) система, де в одній особі поєднуються глава держави та вища духовна особа країни.

60. *Моноцефальну систему очолює:*

- а) глава держави;
- б) один орган чи посадова особа;
- в) парламент;
- г) уряд;
- д) адвокат.

61. *Характерною рисою моноцефальної системи є:*

- а) горизонтальна підпорядкованість;
- б) пряма підпорядкованість;
- в) змішана підпорядкованість;
- г) вертикальна підпорядкованість;
- д) складна підпорядкованість.

62. *Елементом конституційного статусу органів державної влади не є:*

- а) форми і методи діяльності органів державної влади;
- б) організаційна структура органів державної влади;
- в) компетенція державних органів;
- г) політичні принципи формування;
- д) конституційні принципи формування.

63. *Законодавчо визначені універсальні юридичні засади, які становлять підґрунтя побудови та функціонування органів державної влади, – це:*

- а) завдання організації та діяльності органів державної влади України;
- б) форми організації та діяльності органів державної влади України;
- в) методи організації та діяльності органів державної влади України;
- г) принципи організації та діяльності органів державної влади України;
- д) функції організації та діяльності органів державної влади України.

64. Одна з внутрішніх функцій, що здійснюється державою за сферами її діяльності, яка виражає створення умов для повного здійснення права громадян на працю та життєвого достатнього рівня, має назву:

- а) культурна;
- б) економічна;
- в) правоохоронна;
- г) соціальна;
- д) оподаткування і фінансового контролю.

65. Функція органів державної влади, яка проявляється у тому, що кожна з гілок державної влади і відповідні органи здійснюють правотворчу та правозастосовну роботу:

- а) юридична;
- б) представницька;
- в) організаційна;
- г) правозахисна;
- д) контрольна.

66. Однією із основних правових форм здійснення державної влади, яка забезпечує безперервність процесу здійснення нормативно-правових приписів шляхом наділення одних учасників правових відносин суб'єктивними правами, а інших – юридичними обов'язками, є:

- а) правотворча діяльність;
- б) правоохоронна діяльність;
- в) правозастосовна діяльність;
- г) установча діяльність;
- д) контрольно-наглядова діяльність.

67. У демократичних країнах принцип конституціоналізму конституційно-правового регулювання державного механізму полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

68. Принцип забезпечення реалізації прав та свобод особи в демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

69. Принцип юридичної відповідальності в демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

70. Принцип законності у демократичних країнах полягає:

а) у створенні державними органами та посадовими особами необхідних умов для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) у наявності визначених державою професійних прав та обов'язків, що характеризуються як статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізовувати повноваження від імені держави;

в) в обов'язку посадових осіб нести відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) у здійсненні діяльності органів держави на основі закону та прийняття рішень у межах їх повноважень;

д) в установленій державою можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

71. Принцип демократизму реалізується через:

а) вираження волі народу;

б) невідворотну відповідальність за вину громадян і посадових осіб;

в) якість нормативно-правових актів, несуперечність їх один одному;

г) суворе додержання та виконання юридичних норм, правових приписів усіма суб'єктами права;

д) надання свободи вибору суспільного ладу та форми правління, забезпечення захисту прав людини та задоволення основних потреб її життя.

72. Принцип демократизму у побудові та діяльності механізму сучасної держави полягає:

а) у пріоритетності захисту прав і свобод людини і громадянина у діяльності держави;

б) у побудові та функціонуванні державного апарату;

в) у діяльності державного апарату;

г) у професіоналізмі державних службовців і компетентності державних органів;

д) у формуванні та діяльності державних органів, що дозволяє враховувати різноманітні інтереси переважної більшості громадян.

73. Принцип представницької демократії у демократичних країнах означає, що:

а) створені державними органами та посадовими особами необхідні умови для виконання чи використання суб'єктами конституційно закріплених прав та обов'язків;

б) наявні визначені державою професійні права та обов'язки, що характеризують статус посадової особи та надають цим посадовим особам можливість найповніше реалізувати повноваження від імені держави;

в) посадові особи несуть відповідальність перед державою та суспільством у випадку прийняття ними неконституційних та неправомірних рішень;

г) правління у державі здійснюється через виборні державні органи, які, зі свого боку, можуть формувати інші державні органи;

д) державою установлені можливості існування лише тих органів держави, що передбачені конституцією, а також у необхідності прийняття цими органами рішень, що ґрунтуються на конституції.

74. Принцип законності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

75. Принцип суверенності державної влади в організації та функціонуванні державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

76. Принцип позапартійності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

77. Принцип демократичності організації та функціонування державних органів полягає:

а) у спрямуванні діяльності державних органів в інтересах людини і громадянина як вищої соціальної цінності (ст. 3 Конституції України);

б) у тому, що ніхто не може узурпувати державну владу (ч. 4 ст. 5 Конституції України);

в) у забороні створення політичних партій в органах державної влади (ч. 3 ст. 37 Конституції України);

г) у користуванні громадянами рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України);

д) у тому, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України).

78. До специфічних принципів організації та діяльності органів державної влади належить:

а) принцип професійної компетентності;

б) принцип забезпечення соціальної справедливості;

в) принцип поділу державної влади;

г) принцип позапартійності;

д) принцип суверенності державної влади.

79. *Методом здійснення державної влади, для якого характерним є активний вплив на волю та свідомість особи, ідейно-етичними засобами для формування у неї поглядів та уявлень, заснованих на глибокому розумінні сутності державної влади, її цілей та функцій є метод:*

- а) інформаційного впливу;
- б) переконання;
- в) примусу;
- г) рекомендацій;
- д) нормативно-правового регулювання.

80. *Метод здійснення державної влади, що передбачає створення умов, за яких певна діяльність стає вигідною для суб'єкта, який її здійснює, має назву:*

- а) метод рекомендації;
- б) метод заохочення;
- в) метод державного примусу;
- г) централізований метод;
- д) метод переконання.

81. *Децентралізація як метод здійснення державної влади полягає:*

- а) у впливі на волю та свідомість людини ідейно-етичними засобами;
- б) у висуненні пропозиції здійснити дії, виконання яких дозволить домогтися соціально значущих цілей;
- в) у матеріальному впливі повноважних органів на особу з метою примусити її діяти на користь держави;
- г) у встановленні державою єдиних правил для всієї території;
- д) у здійсненні владою визнання ідей самоврядування, певної самостійності суб'єктів держави.

82. *Елемент системи держави, що охоплює громадян, партії, громадські організації та рухи, профспілки, має назву:*

- а) нормативний блок;
- б) інституційний блок;
- в) функціональний блок;
- г) ідеологічний блок;
- д) комунікативний блок.

83. *Елементом структури механізму держави, що виконує загальносоціальні функції є:*

- а) державний апарат;
- б) державні службовці;
- в) організаційні засоби і фінансові кошти;
- г) державні установи і підприємства, що не наділені владними

повноваженнями;

д) примусова сила, що забезпечує діяльність механізму держави.

84. Первинним структурним елементом державного апарату є:

- а) державна установа;
- б) державне підприємство;
- в) державний орган;
- г) державний комітет;
- д) державний департамент.

85. Згідно зі статтею 6 Конституції України державна влада поділяється на:

- а) законодавчу, виконавчу, судову та контрольно-наглядову;
- б) законодавчу, виконавчу, судову та президентську;
- в) законодавчу, виконавчу та судову;
- г) законодавчу, виконавчу, судову та конституційну;
- д) законодавчу, президентську та судову.

86. Відповідно до Конституції України Президент України:

- а) входить до законодавчої гілки влади;
- б) входить до виконавчої гілки влади;
- в) входить до судової гілки влади;
- г) не входить до жодної гілки влади;
- д) очолює усі гілки влади.

87. Єдиним органом законодавчої влади в Україні є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України;
- в) Верховна Рада України;
- г) Верховний Суд;
- д) Конституційний Суд України.

88. Постійно діючий Постійний орган контролю, який утворюється Верховною Радою України та підпорядкований і підзвітний їй:

- а) Урядовий комітет;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Рахункова палата;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) Міністерство юстиції України.

89. Колегіальним органом виконавчої влади є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство оборони України;

- в) Верховна Рада України;
- г) Антимонопольний комітет України;
- д) Вища рада правосуддя.

90. Вищим органом у системі органів виконавчої влади є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховний Суд;
- д) Конституційний Суд України.

91. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- б) Міністерство закордонних справ України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

92. До органів виконавчої влади належить:

- а) Верховна Рада України;
- б) Міністерство соціальної політики України;
- в) Генеральна прокуратура України;
- г) Національний банк України;
- д) Конституційний Суд України.

93. До правоохоронних органів державної влади належить:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Міністерство внутрішніх справ України;
- г) Генеральна прокуратура України;
- д) Кабінет Міністрів України.

94. Найвищим органом у системі судів судоустрою є:

- а) Верховний Суд;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Вища рада правосуддя;
- г) Міністерство юстиції України;
- д) Вищий спеціалізований суд.

95. До судової гілки влади не належить:

- а) Верховний Суд;
- б) апеляційний господарський суд;
- в) адміністративний суд;

- г) третейський суд;
- д) місцевий суд.

96. Судді системи судоустрою обіймають посади:

- а) 5 років;
- б) 8 років;
- в) 10 років;
- г) 12 років;
- д) безстроково.

97. Відповідно до статті 8 Закону України «Про прокуратуру» Генеральну прокуратуру України очолює Генеральний прокурор, який має:

- а) першого заступника та чотирьох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- б) першого заступника та трьох заступників, а також заступника Генерального прокурора;
- в) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора – Головного військового прокурора;
- г) першого заступника та чотирьох заступників;
- д) першого заступника та двох заступників, а також заступника Генерального прокурора.

98. Генеральний прокурор України призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Верховною Радою України за згодою Президента України;
- б) Президентом України за згодою Верховної Ради України;
- в) Президентом України за згодою Кабінету Міністрів України;
- г) Кабінетом Міністрів України за згодою Президента України;
- д) Конституційним Судом України за згодою Президента України.

99. Строк повноважень Генерального прокурора України становить:

- а) п'ять років;
- б) три роки;
- в) чотири роки;
- г) шість років;
- д) два роки.

100. Згідно із Законом України «Про прокуратуру» Генеральний прокурор України звітує перед Верховною Радою України на пленарному засіданні про діяльність органів прокуратури шляхом надання узагальнених статистичних та аналітичних даних:

- а) не менше ніж 1 раз на рік;
- б) обов'язково 2 рази: на початку та в кінці року;

- в) кожного року, як стан злочинності істотно змінюється;
- г) звітує наприкінці кожного місяця;
- д) звітує кожні 6 місяців.

101. До функцій, що здійснюються прокуратурою, належить:

- а) здійснення заходів щодо підтримання державного обвинувачення;
- б) здійснення заходів щодо прийняття політичних рішень;
- в) здійснення заходів щодо надання висновків до проєктів законодавчих актів;
- г) здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності;
- д) здійснення заходів щодо законодавчого визначення діянь, які є злочинами.

102. Відповідно до чинного законодавства, делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами:

- а) допускається, у передбачених законом випадках;
- б) відбувається за узгодженням з відповідними органами;
- в) здійснюється зі згоди Генерального прокурора України;
- г) допускається у разі введення режиму надзвичайного чи воєнного стану;
- д) не допускається у жодному випадку.

103. Принципом діяльності прокуратури, який вказує на вживання заходів щодо усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення, є:

- а) принцип централізації;
- б) принцип незалежності;
- в) принцип захисту прав громадян;
- г) принцип публічності;
- д) принцип законності.

104. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» був прийнятий:

- а) у 2014 р.;
- б) у 2015 р.;
- в) у 2017 р.;
- г) у 2018 р.;
- д) у 2019 р.

105. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначає порядок функціонування і застосування державної мови:

а) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, в інших публічних сферах суспільного життя та у сфері приватного спілкування;

б) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, в інших публічних сферах суспільного життя, а також у сфері приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів;

в) під час здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя;

г) у сферах суспільного життя, приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів;

д) під час здійснення повноважень лише органами державної влади.

106. Шкала рівнів володіння державною мовою визначає:

а) два загальні рівні навичок;

б) три загальні рівні навичок;

в) чотири загальні рівні навичок;

г) п'ять загальних рівнів навичок;

д) шість загальних рівнів навичок.

107. Класифікація рівнів володіння державною мовою розробляється і затверджується:

а) Кабінетом Міністрів України;

б) Міністерством освіти та науки України;

в) Радою Європи з мовної освіти;

г) Національною комісією зі стандартів державної мови;

д) Міністерством освіти та науки спільно з Радою Європи з мовної освіти.

108. Завдання для проведення іспиту на рівень володіння державною мовою затверджує:

а) Інститут української мови Національної академії наук України;

б) Національна академія наук України;

в) Національна комісія зі стандартів державної мови;

г) Міністерство освіти та науки України;

д) Кабінет Міністрів України.

109. Члени Національної комісії зі стандартів державної мови призначаються на посади:

- а) наказом голови Національної комісії зі стандартів державної мови;
- б) рішенням Кабінету Міністрів України;
- в) Указом Президента України;
- г) наказом Міністерства освіти та науки України;
- д) рішенням Національної академії наук України.

110. Члени Національної комісії зі стандартів державної мови звільняються з посади:

- а) наказом голови Національної комісії зі стандартів державної мови;
- б) рішенням Кабінету Міністрів України;
- в) Указом Президента України;
- г) наказом Міністерства освіти та науки України;
- д) рішенням Національної академії наук України.

111. Строк повноважень члена Національної комісії зі стандартів державної мови становить:

- а) 1 рік;
- б) 3 роки;
- в) 5 років;
- г) 6 років;
- д) 7 років.

112. Особа може бути членом Національної комісії зі стандартів державної мови не більше ніж:

- а) один строк;
- б) два строки;
- в) два строки поспіль;
- г) три строки;
- д) три строки поспіль.

113. Вимоги до рівнів володіння державною мовою для набуття громадянства України затверджує:

- а) Інститут української мови Національної академії наук України;
- б) Національна академія наук України;
- в) Національна комісія зі стандартів державної мови;
- г) Міністерство освіти та науки України;
- д) Кабінет Міністрів України.

114. Державну програму сприяння опануванню державної мови затверджує і забезпечує виконання:

- а) Офіс Президента України;

- б) Національна академія наук України;
- в) Міністерство освіти та науки України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Національна комісія зі стандартів державної мови.

115. Класифікація рівнів володіння державною мовою затверджується:

- а) Національною комісією зі стандартів державної мови;
- б) Міністерством освіти та науки;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Радою Європи з мовної освіти;
- д) Національною академією наук України.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

- Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 4. Ст. 170.
- Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Procesul legislativ și procedura legislativă. (Partea I). *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 1. С. 24-28.
2. Cozna D. Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 41-45.
3. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
4. Nalyvaiko L. R., Marhenko O., Ilkov V. The phenomenon of corruption conceptualization: international practices and Ukrainian experience. *Economic Annals-XXI*. 2018. № 127 (7-8). P. 32-37.
5. Railean P. Unele reflecții pe marginea autonomiei puterii judecătorești în cadrul unui stat de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 104-108.
6. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165
7. Tataru G. Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a șefului de stat. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 74-82.
8. Tataru G. Răspunderea șefului de stat în spațiul European. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 51-54
9. Turcan O. Puterea judecătorească în statul de drept: concept și valoare. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 55-58.

10. Андрійко О. Ф. Органи державної влади як суб'єкти державного управління. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 35-38.
11. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
12. Афанасьєва М. В., Стоянов М. М. Зняття депутатського імунітету: правова природа, проблеми та перспективи визначення юрисдикції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 47-51.
13. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
14. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. Т. 2. С. 36-39.
15. Белей Є. Н. Публічне правонаступництво органів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 65-67.
16. Богданова С. Д. Взаємодія Верховної Ради України та Конституційного Суду України. *Судова апеляція*. 2019. № 1. С. 32-43.
17. Бондар В. В. Щодо проблем адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 38. С. 12-17.
18. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
19. Бурбика В. Процедури взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 70-75.
20. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
21. Веклич В. О. Взаємодія органів державної влади і громадянського суспільства при впровадженні концепції правової політики щодо подолання корупції в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 1. С. 47-52.
22. Веляник В. В., Толстанов О. К. Формування кадрового інтелектуального капіталу органів державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7. С. 84-90.
23. Гілін Є. О. Нормативно-правові засади впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 12-16.
24. Глуховець В. А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права*. 2017. № 2. С. 36-40.

25. Голобутовський Р. З. Судова влада в контексті розуміння феномену державної влади. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 92-98.
26. Гордієнко І. Л. Вплив на державну владу громадянського суспільства та інститутів безпосередньої демократії. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 33. С. 33-36.
27. Даниленко Л. І. Забезпечення легітимності конституційних змін в Україні: історичний аспект. *Державно-управлінські студії*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_2_4
28. Жувака С. О. Історико-теоретичний аналіз розвитку функцій прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
29. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
30. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.
31. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
32. Калюжний Р. А., Шапенко Л. О. Правове почуття як складова правозастосовної діяльності органів державної влади. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2022. № 2. С. 63-71.
33. Каращук М. Г. Легітимність політичної влади: специфіка сучасного осмислення. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Політологія*. 2017. Вип. 2. С. 8-12.
34. Карпунець А. С. Механізм реформування державної служби України: соціокомунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2018. 20 с.
35. Карпунцов В. В. Органи прокуратури в системі координат державної влади на сучасному етапі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 14-17.
36. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
37. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 74-78.
38. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
39. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.

40. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
41. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
42. Козак Ю. М. Р. Історія легітимації державної влади як явища державно-правової дійсності на історичних землях України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2. С. 126-145.
43. Козак Ю. М. Р. Народ як системоутворюючий суб'єкт легітимаційних процесів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 7-10.
44. Козак Ю. М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
45. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.
46. Корнієнко П. С. Місце і роль Верховної Ради України у формуванні правозахисного механізму держави. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 84. С. 49-60.
47. Котюк І. Ідея «потрійного поділу державної влади» є хибною. *Юридичний вісник України*. 2018. № 10/11. С. 14-15.
48. Кравцова З. С. Історичні витоки дослідження конституційних основ організації та здійснення державної влади. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 3. С. 319-329.
49. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
50. Куриленко А. В. Значення символу для легітимації політичної влади в контексті діалогу влади та громадянського суспільства. *Politology bulletin*. 2021. Iss. 87. С. 194-205.
51. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
52. Летнянчин Л. І., Контарьова Т. І. Доктрина політичного питання у практиці Конституційного Суду України: доцільне «самообмеження» чи плацдарм для зловживань. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 12 (1). С. 32-37.
53. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
54. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.

55. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
56. Масько А. М. Сутність та місце інституту державної влади в економічній системі. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2018. № 3. С. 72-78.
57. Мельник О. Г. Фактичні склади як система юридичних фактів, що є підставою виникнення та зміни правових відносин у сфері реалізації судової влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 19-21.
58. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
59. Москалюк Ю. Д. Прокуратура України як особливий державний інститут. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 1. С. 183-188.
60. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
61. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148-156.
62. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
63. Неврозов О. Б. Адміністративна компетенція прокуратури України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 149-153.
64. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
65. Олійник В. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: види та їх характеристика. *Верховенство Права*. 2017. № 3 (30). С. 20-26.
66. Отчак Н. Я. Очищення державної влади у контексті забезпечення конституційних прав і свобод. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 132-134.
67. Павлюх О. А. Роль Президента як глави держави в організації державної влади: Україна і світ. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 3-4. С. 28-34.
68. Панова Г. В. Характеристика рішень, дій, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації як підстав втручання адміністративного суду в адміністративний розсуд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 97-101.

69. Панченко М. А. Особливості адміністративно-правової охорони встановленого порядку управління. *Форум права*. 2017. № 3. С. 152-159.
70. Пархоменко-Куцевіл О. І, Сімак С. В. Інституційна розбудова антикорупційних органів державної влади: національний та закордонний досвід: моногр. Кам'янець-Подільський: Рута, 2021. 200 с.
71. Пархоменко-Куцевіл О. І. Сучасні проблеми формування та розвитку системи антикорупційних органів державної влади. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2022. Вип. 2. С. 175-190.
72. Петришин О. Форма державного правління: до пошуку конституційної моделі в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 160-167.
73. Петровський П. М. Теоретико-методологічні основи забезпечення легітимності публічної влади в сучасних умовах України. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 2. С. 29-40.
74. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
75. Погорєлова З. О. Принципи нормотворчої діяльності органів державної влади. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2021. Т. 7. С. 52-60.
76. Предместніков О. Г. Особливості статусу та складу системи органів юстиції в зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 119-123.
77. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121-123.
78. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
79. Репецька А. Співпраця законодавчої та виконавчої гілок державної влади в контексті сучасної політичної системи України. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2019. Т. 39. С. 192-197.
80. Рибак М. С. Методологія аналізу сутності та змісту категорії «публічна адміністрація». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 128-131.
81. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
82. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
83. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.

84. Сіренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у національному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 91-95.
85. Скрипнюк О. В. Державна влада в Україні: питання вдосконалення її організації та розвитку на сучасному етапі. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 8-11.
86. Словська І. Є. Принцип обмеження державної влади в системі вітчизняного конституціоналізму. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 15. С. 33-39.
87. Степаненко С. В. Конституційно-правовий зміст інституту Президента України в системі державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 4. С. 28-34.
88. Степаненко С. В. Організація і здійснення влади в країні як об'єкт державної політики. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 3. С. 23-29.
89. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
90. Стефанчук М. Праксеологічні засади організації діяльності прокуратури щодо реалізації нею представницької функції. *Право України*. 2017. № 5. С. 148-160.
91. Сучасний унітаризм: доктрина і практика: моногр. / [Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред. Ю. С. Шемшученко]. Київ: Юридична думка, 2021. 513 с.
92. Теремецький В. І. Проблеми взаємодії органів державної влади та суддівського врядування з іншими державними органами та установами системи правосуддя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3. С. 158-173.
93. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
94. Торяник О. Ю. Компетенція органів прокуратури України як основи її конституційно-правового статусу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 64-66.
95. Усаченко О. О. Розвиток системи базових механізмів державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
96. Фіалко Н. В. Мотивація як підґрунтя легітимації: антропологічний та психологічний, правовий та освітній підходи (філософська оцінка). *Філософія освіти*. 2021. № 27 (2). С. 160-174.
97. Цвіркун Ю. І. Значення адміністративних процедур при вирішенні публічно-правових спорів із колегіальними суб'єктами публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 101-105.

98. Циганок С. В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
99. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
100. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Філософсько-правовий вимір права як фактора легітимності влади. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 25-42.
101. Чепкова К. Органи державної влади як суб'єкти правовідносин у сфері захисту дітей під час збройних конфліктів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. Вип. 3. С. 75-80.
102. Чернописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282-293.
103. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
104. Шатіло В. А. Поняття та ознаки конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 9-17.
105. Шатіло В. А. Суб'єктивні фактори та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 81-84.
106. Шатіло В. А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): моногр. Київ: Юридична думка, 2017. 363 с.
107. Яковлева Л. І. Процес легітимації публічної влади в умовах перехідного суспільства. *Гілея*. 2019. Вип. 149 (3). С. 76-80.
108. Ярош Я. Взаємодія молодіжних громадських організацій з політичними партіями в Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 5. С. 89-93.

ТЕМА 8. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Безпосередня демократія – це форма прямого народовладдя, що пов'язана зі здійсненням прямого волевиявлення народу України, територіальної громади чи іншої, визначеної законом, спільноти громадян . У науці конституційного права існує низка визначень поняття «безпосередня демократія». Зокрема, В. Ф. Коток сформулював одне з найбільш поширених в радянській юридичній науці визначень безпосередньої демократії, а саме як ініціативу і самодіяльність народних мас в управлінні державою, їх пряме волевиявлення при розробці і прийнятті державних рішень, а також пряму участь в реалізації цих рішень, у здійсненні народного контролю . М. І. Ставнійчук запропоновано певним чином адаптований до сучасного розвитку суспільних відносин в Україні визначення безпосередньої демократії, під якою вона розуміє систему форм безпосереднього владного волевиявлення народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, шляхом прямої участі у встановленні 28 представницьких органів державної влади й органів місцевого самоврядування та безпосередньому прийнятті владних рішень з передбачених Конституцією та законами підстав.

Форми безпосередньої демократії – це способи здійснення влади народом України або його частиною, які виключають передавання владних повноважень будь-яким органам чи особам .

Формами прямої демократії є: вибори; референдуми; дорадче опитування громадян (консультативний референдум); загальні збори громадян; місцеві ініціативи; громадські слухання.

У сучасній юридичній науці виокремлюють типові та нетипові форми прямої демократії. Типові (основні) форми безпосередньої демократії – базова група форм прямого народовладдя, до якої може входити необмежена кількість конкретних форм, які за історичним розвитком, демократичною традицією, значимістю, першорядністю й інтерактивністю в процесі вираження народної волі стають базою (основою) реалізації народом належної йому влади в межах окремих правових систем .

Нетипові (допоміжні) форми прямого волевиявлення народу містять такі форми прямої демократії, як народні обговорення, законодавча ініціатива, народне вето тощо, які об'єктивно є мало поширеними або не передбачені практикою вітчизняного народовладдя. Вони виконують насамперед допоміжну роль, відображаючи ті суспільні настрої та ідеї, що не можуть бути виражені під час реалізації основних форм. Такі форми не мають деяких важливих рис, притаманних типовим (основним) формам прямого народовладдя. Вони, як правило, почали формуватися лише на найновішому етапі розвитку суспільства; не отримали суттєвого доктринального й нормативно-правового підґрунтя; здебільшого не породжують прийняття виключно імперативних рішень. Водночас з огляду на принцип імперативності, характерний для безпосередньої демократії, реалізація нетипових

(допоміжних) форм прямого народовладдя за належного рівня демократизму правової системи неминує породжує певні правові наслідки .

Уже традиційно вибори прийнято сприймати є найбільш поширеною формою прямого народовладдя.

Вибори – це форма безпосередньої демократії, народного волевиявлення, в процесі яких шляхом голосування формуються державні органи та органи місцевого самоврядування, а також заповнюються вакантні виборні посади, зокрема пост глави держави .

Ключова практична мета виборів – сформувати представницькі органи. Йдеться про надання представницького мандата певній особі або групі осіб. До того ж акцентувати слід саме на виникненні та початку реалізації особливих відносин представництва, коли «довіритель» (виборці) делегує повноваження на здійснення публічної влади .

За сутністю вибори є інститутом безпосередньої демократії, який дає змогу трансформувати волевиявлення громадян на спільну волю народу України і територіальної громади під час формування їх представницьких органів. За змістом вибори є волевиявленням народу чи територіальних громад щодо формування легітимних представницьких органів державної влади, органів місцевого самоврядування і Верховної Ради Автономної Республіки Крим. За суб'єктами вибори передбачають обрання Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад і сільських, селищних, міських голів.

Поняття виборів традиційно пов'язують із терміном «виборче право», що вживається в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. В об'єктивному значенні виборче право – це інститут конституційного права, що об'єднує норми та інститути конституційного й інших галузей права, які визначають поняття, види, принципи виборів, порядок їх організації та проведення, а також юридичну відповідальність за порушення законодавства про вибори .

Зміст суб'єктивного виборчого права громадян розкрито у ст. 38, 70, 71 Конституції України. Узагальнюючи положення чинного законодавства та правової науки, можна стверджувати, що суб'єктивне виборче право – це конституційне право громадянина України вільно обирати та бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування . Це право також слід розуміти як встановлене Конституцією та законами України право громадянина України брати участь у всіх видах виборів на всіх стадіях їх організації та проведення.

Вибори базуються на відповідних принципах. Під демократичними принципами виборів розуміють правові засади, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори є реальним волевиявленням громадян. Для розуміння суті та особливостей демократичних принципів виборів важливо здійснити їхню комплексну класифікацію .

Звернемо увагу на класифікацію принципів виборів, запропоновану В. Погорілком, згідно з якою принципи поділяються на базові і додаткові.

Доцільно розглядати їх у комплексі з третьою групою принципів – процесуальними принципами. З урахуванням цього класифікація демократичних принципів виборів виглядатиме так:

базові – принципи, які стосуються участі виборців у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загальновизнаними у всьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають будь-який зміст. До базових принципів належать: принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів, принцип таємного голосування.

додаткові – принципи, що стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, політичних партій та блоків. Додаткові принципи виборів не мають універсального характеру і по-різному розкриваються під час виборчих кампаній у різних країнах. Додаткові принципи виборів охоплюють: принцип загального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу.

процесуальні – принципи, які характеризують особливості протікання самого виборчого процесу. До процесуальних демократичних принципів виборів належать: принцип гласних виборів, принцип законного фінансування, принцип незалежності виборчих комісій .

Конституційне положення про вільні вибори означає, що участь у виборах в Україні є правом громадян, а не обов'язком. Самі громадяни вирішують, брати їм участь у виборах чи утриматись. Звідси випливає, що під час визначення результатів виборів не слід брати до уваги, який процент виборців проголосував: якщо хоча б один проголосував, то вибори відбулися. Небажання брати участь у виборах виборців називається абсентеїзмом. Щоб зменшити аполітичний абсентеїзм, вводяться такі інститути, як голосування по пошті, голосування по дорученню. В деяких країнах передбачений обов'язковий вотум щодо прийняття участі у голосуванні .

Принцип загального виборчого права означає, що виборчі права визнаються за всіма дорослими і психічно здоровими громадянами. Але це максимум можливого і розумного, який насправді практично ніде не досягається. Коло осіб, за якими конституція і виборчі закони визнають виборчі права, обмежуються так званими цензами (кваліфікаціями), тобто спеціальними умовами . Віковий ценз — це вимога, за якою виборець повинен досягти певного віку для набуття права голосу. Віковий ценз для пасивного виборчого права означає те саме, тільки це стосується кандидата, який обирається на будь-яку посаду у представницькі органи влади. Ценз освіти застосовується у деяких країнах під час реєстрації виборців. Наприклад, в окремих штатах США існувало правило, за яким виборець під час реєстрації повинен був прочитати декілька рядків Конституції і розтлумачити їх, тобто показати певний рівень політичних знань. Ценз осілості (ценз проживання) – це встановлена законом вимога, за якою право голосу надається громадянам, що проживають у цій місцевості певний час, який може коливатися від 1 до 12

місяців.

Принцип рівності виборчого права передбачає надання кожному громадянину можливість однакового з іншими громадянами ступенем впливу на результат виборів. Рівність виборчого права може мати формальний і матеріальний характер. Формальна рівність виборчого права означає, що кожний громадянин, який бере участь у виборах, незалежно від віку, статі, раси, національності, майнового стану, соціального походження тощо має однакову з іншими виборцями кількість голосів на виборах, а також у всьому іншому бере участь у виборах на рівних підставах.

Виборча система – це система суспільних відносин, пов'язаних з формуванням складу представницьких органів через вибори.

Мажоритарна виборча система – це голосування, в основу якого покладено принцип більшості: обраним є кандидат по виборчому округу, який одержав більшість голосів виборців. Розрізняють мажоритарні системи відносної, абсолютної та кваліфікованої більшості.

Мажоритарна система є найдавнішою і протягом тривалого часу була єдиною виборчою системою. Голосування може відбуватись в одномандатних округах, у межах яких обирається по одному представнику, чи багатомандатних, де обирається по кілька представників; округи визначаються так, щоб на кожен округ припадала приблизно однакова кількість виборців; межі виборчих округів найчастіше збігаються з межами адміністративно-територіальних округів; голосування відбувається за конкретні персоналії – одного чи кількох кандидатів в одномандатних чи багатомандатних округах відповідно, внаслідок чого виникають і зміцнюються безпосередні зв'язки між кандидатами і виборцями; виборці можуть голосувати як за незалежних кандидатів, так і за інших; визначення результатів голосування може відбуватись кількома способами.

При мажоритарній системі відносної більшості кандидатів для того, щоб бути обраним, потрібно отримати більше голосів порівняно з іншими кандидатами.

Мажоритарна система абсолютної більшості вимагає для обрання отримати не менше ніж 50% від поданих і визнаних дійсними голосів. Обраним вважається кандидат, який отримав не менше ніж 50% + 1 голос.

Мажоритарна система кваліфікованої більшості передбачає, що закон встановлює певний відсоток голосів, який повинен зібрати кандидат, аби бути обраним. Цей відсоток завжди вищий від абсолютної більшості, тобто перевищує 50 % + 1. Якщо в першому турі ніхто з кандидатів не перемагає, відбувається другий тур голосування, що, звичайно, проводиться через один-два тижні. У другому турі виборцям пропонується або тільки дві кандидатури, що набрали більшу кількість голосів, порівняно з іншими, або на голосування виборців виносяться всі кандидатури, які зібрали в першому турі встановлений законом відсоток голосів.

Пропорційна виборча система – це голосування за списки кандидатів від

політичних партій або інших політичних сил і розподіл місць у парламенті (депутатських мандатів) пропорційно до кількості голосів, відданих за списки. Ця система може бути застосована тільки в багатомандатних і загальнодержавних (теж багатомандатних) виборчих округах. Головне в пропорційній виборчій системі – вирахування виборчої квоти (виборчого місця), тобто кількості голосів, необхідних для обрання одного депутата .

Сьогодні питання організації та проведення виборів в Україні врегульовано кодифікованим нормативно-правовим актом – Виборчим кодексом України, прийнятим 19.12.2019 р. Набрання чинності зазначеним документом спричинило втрату чинності низки нормативно-правових актів, положення яких увійшли до тексту Кодексу. Зокрема, втратив чинність Закон України «Про вибори Президента України».

Крім Кодексу, до системи виборчого законодавства належать: Конституція України; спеціальні Закони України: «Про всеукраїнський референдум», «Про вибори народних депутатів України» (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення проміжних виборів і заміщення народних депутатів України, обраних у загальнодержавному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів народних депутатів України), «Про місцеві вибори» (Закон втратив чинність, крім положень щодо організації та проведення повторних, проміжних, додаткових виборів і заміщення депутатів, обраних у багатомандатному виборчому окрузі, повноваження яких достроково припинені, що діють до наступних чергових або позачергових виборів депутатів місцевих рад), «Про Центральну виборчу комісію», «Про Державний реєстр виборців»; міжнародні правові акти, що регулюють проведення виборів, ратифіковані Україною; нормативно-правові акти конституційного законодавства України; галузеві нормативні акти, якими регулюються певні процедури виборчого процесу й інститути виборчого права, зокрема норми адміністративного, трудового, житлового, кримінального, фінансового законодавства та ін.

Виборчий процес кожних виборів здійснюється на засадах:

- 1) гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та Кодексом;
- 2) дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та Кодексом;
- 3) законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес;
- 4) політичного плюралізму та багатопартійності;
- 5) публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу;
- 6) свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висування на відповідних виборах до засобів масової інформації

незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій).

Суб'єктом виборчого процесу відповідних виборів є:

- 1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах;
- 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів;
- 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах;
- 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом;
- 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим Кодексом .

Виборчий процес охоплює такі етапи:

- складання та уточнення списків виборців;
- утворення виборчих округів;
- утворення виборчих дільниць;
- утворення виборчих комісій;
- висування та реєстрація кандидатів у народні депутати України;
- проведення передвиборчої агітації;
- голосування;
- підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування;
- встановлення результатів виборів народних депутатів України та їх офіційне оприлюднення;
- припинення діяльності виборчих комісій.

Виборчий процес завершується через 15 днів після дня офіційного оприлюднення ЦВК результатів виборів депутатів.

У разі потреби виборчий процес може охоплювати також такі етапи:

- повторне голосування;
- підрахунок голосів виборців і встановлення підсумків повторного голосування та результатів виборів .

Списки виборців складаються з метою надання можливості проголосувати кожному виборцеві, а також унеможливити участь у виборах осіб, які не мають права голосу або не можуть його реалізувати.

Територіальна організація виборів становить певні системи, складовими елементами якої є:

- 1) єдиний загальнодержавний виборчий округ;
- 2) територіальні виборчі округи;
- 3) виборчі дільниці.

Єдиний загальнодержавний виборчий округ охоплює всю територію України та закордонний виборчий округ. Закордонний округ охоплює всі закордонні дільниці, утворені відповідно до Кодексу.

Територіальний виборчий округ є проміжним просторовим утворенням,

покликаним забезпечити технологічний зв'язок між виборчими органами, що утворюються у виборчій дільниці та в єдиному загальнодержавному виборчому окрузі. Він необхідний для спрощення управління підготовкою та проведенням виборів на достатньо великій території України. Утворюється Центральною виборчою комісією. Територіальні округи утворюються в межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Виборчі дільниці – це територіальні одиниці, що об'єднують виборців спільним місцем голосування. Виборча дільниця може бути звичайною, спеціальною або закордонною. Виборчі дільниці поділяють на:

- 1) малі – з чисельністю виборців до 500 осіб;
- 2) середні – з чисельністю виборців від 500 до 1500 осіб;
- 3) великі – з чисельністю виборців понад 1500 осіб.

В Україні утворюються і діють виборчі комісії як незалежні органи адміністрування виборчих процесів, які відповідно до своїх повноважень забезпечують здійснення визначених Конституцією України та Кодексом основних принципів виборчого права, засад виборчого процесу, реалізацію виборчих прав громадян України, підготовку та проведення виборів.

Виборчі комісії в Україні – спеціальні органи, до виключних повноважень яких входить забезпечення організації підготовки і проведення виборів народних депутатів України, виборів Президента України, виборів депутатів Верховної Ради АРК, депутатів місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, контролю за дотриманням виборчого законодавства держави тощо. До виборчих комісій належать:

- 1) Центральна виборча комісія;
- 2) окружні виборчі комісії;
- 3) територіальні виборчі комісії;
- 4) дільничні виборчі комісії.

Висування кандидатів у депутати – стадія виборчого процесу, під час якої визначається коло осіб, з-поміж яких будуть обрані Президент України, народні депутати України, депутати місцевих рад, сільські, селищні, міські голови. Кандидатом може бути висунутий будь-який громадянин України, який є суб'єктом пасивного виборчого права.

Реєстрація кандидатів (списків) здійснюється відповідними виборчими комісіями: списки кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків партій і кандидатів у Президенти України реєструє Центральна виборча комісія; кандидатів у народні депутати в одномандатних округах, кандидатів у депутати сільських, селищних, міських рад та кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів – окружні комісії; кандидатів у депутати районних та обласних рад – територіальні комісії.

Передвиборна агітація – це діяльність громадян, політичних партій, інших об'єднань громадян, колективів підприємств, установ і організацій, спрямована на формування громадської думки і поведінки виборців в інтересах конкретних кандидатів чи політичних партій.

Стадія голосування проводиться в день виборів або в день повторного голосування. Дільнична виборча комісія зобов'язана сповістити виборців про час та місце голосування не пізніше, ніж за 15 днів до дня виборів. Голосування відбувається в спеціально обладнаних приміщеннях. Кожний виборець голосує особисто. Голосування за інших осіб не допускається.

Підрахунок голосів починається одразу після закінчення часу голосування і проводиться без перерви до оформлення протоколів дільничної виборчої комісії. Дільнична виборча комісія складає два протоколи (кожний у трьох примірниках: перший разом із пакетами виборчих бюлетенів та контрольних талонів негайно надсилається до окружної виборчої комісії, другий – зберігається у секретаря дільничної виборчої комісії, третій – відразу вивіщується для загального ознайомлення). Встановлюють результати виборів Центральна виборча комісія (під час виборів Президента України та в багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі під час виборів народних депутатів), територіальні та окружні виборчі комісії.

Повторні вибори – проводяться тоді, коли у якомусь виборчому окрузі балотувалися не більше двох кандидатів у депутати і жодний з них не був обраний, або коли основні вибори визнані такими, що не відбулися, або недійсними.

Під час проведення виборів особлива увагу приділяється інформаційному забезпеченню цього процесу. Зокрема, виборцям, у тому числі з порушеннями зору та слуху, забезпечується можливість доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого вільного вибору. З метою забезпечення доступу до інформації особам з порушенням зору та слуху така інформація може надаватися із використанням доступних форматів у порядку та обсягу, визначених Центральною виборчою комісією.

Порядок фінансування виборів закріплений у Виборчому кодексі України. Передбачено, що витрати на підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України та місцевих виборів здійснюються виключно за рахунок коштів державного бюджету, виділених на підготовку та проведення зазначених виборів та коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України, власних виборчих фондів кандидатів у депутати, включених до виборчих списків партій – суб'єктів виборчого процесу, коштів відповідних місцевих бюджетів. Фінансування виборчої кампанії кандидата на пост Президента України з інших джерел, окрім як виборчий фонд кандидата на пост Президента України, незалежно від наявності погодження з партіями – суб'єктами виборчого процесу чи кандидатами на пост Президента України, забороняється.

Обсяг коштів для підготовки та проведення виборів Президента України за поданням Центральної виборчої комісії передбачається окремим рядком у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Витрати на підготовку та проведення виборів Президента України здійснюються Центральною виборчою комісією та окружними виборчими комісіями

відповідно до затверджених Центральною виборчою комісією кошторисів видатків у межах коштів, передбачених на підготовку і проведення виборів у Державному бюджеті України. Обсяг коштів для підготовки і проведення виборів депутатів за поданням Центральної виборчої комісії передбачається окремим рядком у законі про Державний бюджет України на відповідний рік. Витрати на підготовку і проведення позачергових виборів депутатів можуть здійснюватися з резервного фонду бюджету в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Теоретичним підґрунтям інституту референдуму є теорія народного суверенітету. При цьому, як зазначають вітчизняні вчені, розкриваючи зміст поняття народного суверенітету, слід підкреслити, що головне в ньому – похідність влади від народу, належність влади народові та здійснення влади народом. З огляду на положення Конституції, зокрема ст. 5, народ України є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі. Це конституційне закріплення правового статусу народу є фундаментом для визначення правових засад здійснення державної влади в Україні.

Класифікацію референдумів здійснено за різними критеріями, зокрема:

За територією проведення:

- загальнонаціональний;
- регіональний;
- місцевий.

Такий поділ референдумів пов'язаний з питаннями, які можуть виноситись на той чи інший референдум. Наприклад, на місцевий референдум не можуть виноситись питання, які мають конституційний характер.

За суб'єктом ініціювання (призначення):

- за парламентською ініціативою;
- за урядовою ініціативою;
- за ініціативою президента;
- за народною ініціативою.

Залежно від необхідності проведення для вирішення державно-правових питань:

- обов'язкові, тобто такі, необхідність проведення яких передбачена Конституцією чи законами;
- факультативні, тобто такі, які проводяться з інших питань, в межах допустимо загального предмета референдуму.

За юридичним значенням рішень, які приймаються на референдумі:

- імперативний, рішення, прийняті на якому не потребують додаткового розгляду і затвердження з боку будь-яких органів влади в тому разі, якщо предметом референдуму був проєкт конкретного нормативного акта (відповідно до Рішення КСУ під 16.04.2008 р. № 23-рп/2008 рішення всеукраїнського референдуму щодо прийняття законів є остаточним і не потребує будь-якого затвердження, в тому числі Верховною Радою України);

- консультативний, має місце тоді, коли предметом такого референдуму

стають питання, сформульовані в загальному, концептуальному вигляді без прив'язки до конкретної законодавчої ініціативи. При цьому такі референдуми проводяться з ініціативи вищих органів влади, передовсім парламенту для того, щоб визначатись із вибором у вирішенні питання, щодо якого відсутня консолідована більшість серед провідних політичних сил. Рішення такого референдуму носять рекомендаційний для органів влади характер. Як приклад консультативного референдуму можна привести референдум, що відбувся 20 січня 2013 р. в Австрії з приводу скасування загальнообов'язкового призову до армії.

За часом проведення (в контексті законодавчого процесу):

– дозаконодавчий (до цієї категорії можна віднести також місцеві референдуми, які проводяться до розгляду відповідного питання (проекту нормативного акта) місцевими радами чи іншими органами місцевого самоврядування);

– післязаконодавчий. Такий референдум може носити затверджувальний (ратифікаційний) характер або ж, як це має місце в таких країнах, як Італія, скасовувальний характер, коли на вимогу певної кількості громадян або регіональних органів влади проводиться референдум, на який виноситься питання про повне чи часткове скасування прийнятого закону.

Залежно від черговості проведення:

– звичайний референдум. Проводиться вперше з певного питання;

– новий референдум. Проводиться повторно щодо питання, яке виносилось на звичайний референдум. Новий всеукраїнський референдум може бути проведено не раніш ніж через рік з дня оголошення результатів проведеного першого референдуму.

Залежно від предмета референдуму:

– конституційний референдум: про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України;

– ратифікаційний референдум: про зміну території України;

– законодавчий референдум: щодо прийняття чи скасування закону України або внесення змін до чинного закону України;

– загальний референдум: з будь-якого питання за винятком тих, щодо яких референдум не допускається згідно з Конституцією України.

Залежно від характеру відповіді:

– стверджувальні референдуми, які проводять у зв'язку з прийняттям закону або вирішенням важливого питання;

– відхиляючі референдуми: мають місце тоді, коли уряд зацікавлений у скасуванні будь-якого закону чи правила, проте не впевнений, чи парламент піде на цей крок (скасування).

Залежно від характеру відносин, до яких належить предмет референдуму:

– міжнародно-правовий референдум, де вирішують питання, пов'язані з міжнародним статусом або відносинами з іншими державами, зокрема

референдуми щодо вступу до ЄС, НАТО тощо;

– адміністративний референдум, на який може бути винесено питання державного значення в межах країни. Наприклад, про зміну кордонів між суб'єктами федерації.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Інститут виборів в Україні: ретроспектива та шляхи вдосконалення».
- ❑ «Всеукраїнський референдум 16 квітня 2000 року: проблеми імплементації».
- ❑ «Запровадження пропорційної виборчої системи в практиці українського парламентаризму: позитивні та негативні аспекти».
- ❑ «Проблема недійсності парламентських виборів».
- ❑ «Реалізація захисту виборчих прав громадян в Україні».
- ❑ «Конституційно-правове регулювання і розвиток виборчого права України».
- ❑ «Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії».
- ❑ «Механізм забезпечення виборчих прав громадян України та його основні елементи».
- ❑ «Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України».
- ❑ «Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів».
- ❑ «Перспектива розвитку громадянського контролю за виборами і референдумами в Україні».
- ❑ «Вибори народних депутатів України як ключовий процес державотворення і право творення».
- ❑ «Перспектива розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Перспектива розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує

відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Гарантії виборів в Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

народовладдя, народне волевиявлення, демократія, безпосередня демократія, типові форми безпосередньої демократії, нетипові форми безпосередньої демократії, вибори, виборче право, об'єктивне виборче право, принципи виборів, ознаки виборів, функції виборів, виборчий корпус, суб'єктивне виборче право, загальне виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, рівне виборче право, пряме виборче право, вільне виборче право, принцип таємного голосування, принцип загального пасивного виборчого права, принцип свободи агітації та принцип рівності суб'єктів виборчого процесу, принцип гласних виборів, принцип законного фінансування, принцип незалежності виборчих комісій, виборче право як конституційно-правовий інститут, виборчі цензи, необраність, несумісність, легітимні вибори, вільні вибори, загальні вибори, справедливі вибори, парламентські вибори, регіональні вибори, муніципальні вибори, прямі вибори, непрямі вибори, чергові вибори, позачергові вибори, повторні вибори, дійсні вибори, недійсні вибори, виборча система, мажоритарна виборча система, мажоритарна система відносної більшості, мажоритарна система абсолютної більшості, мажоритарна система кваліфікованої більшості, пропорційна виборча система, пропорційна виборча система із закритими списками, пропорційна виборча система із відкритими списками, виборча квота, змішана виборча система, виборчий процес, засади виборчого процесу, стадії виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, списки виборців, територіальний виборний округ, виборчі округи, виборчі ділянки, виборчі органи, Центральна виборча комісія, грошова застава, передвиборна агітація, принципи передвиборної агітації, таємне голосування, інформаційне забезпечення, інформаційні відносини, фінансування виборів, відповідальність за порушення законодавства про вибори, референдум, плебісцит, предмет референдуму, формула референдуму, конституційний референдум, ратифікаційний референдум, законодавчий референдум, загальний референдум, дозаконодавчий референдум, післязаконодавчий референдум, звичайний референдум, новий референдум, вирішальний референдум, консультативний референдум, міжнародно-правовий референдум, адміністративний референдум,

обов'язковий референдум, факультативний референдум, загальнодержавний референдум, регіональний референдум, місцевий референдум, передумови проведення референдуму (об'єктивні та суб'єктивні), політичні передумови, економічні передумови, соціальні передумови, духовні передумови, референдний процес (в об'єктивному та суб'єктивному значенні), стадії референдного процесу, суб'єкти ініціювання референдуму, суб'єкти призначення референдуму, обов'язковість рішень, відповідальність за порушення законодавства про референдум.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Першим нормативним актом писаного виборчого права України вважається:

- а) Конституція України П. Орлика 1710 р.;*
- б) Універсали УНР 1917 р.;*
- в) Конституція УНР 1918 р.;*
- г) Конституція УРСР 1937 р.;*
- д) «Положення про вибори до Верховної Ради УРСР» від 21 лютого 1938 р.*

2. Основними формами демократії в Україні є:

- а) безпосередня та представницька;*
- б) проміжна та соціальна;*
- в) соціальна та пряма;*
- г) непряма та соціальна;*
- д) пряма, проміжна та непряма.*

3. Основною політичною гарантією актів прямого народовладдя є:

- а) існування розвинутої суспільної системи;*
- б) стійкі історичні традиції;*
- в) фінансово-матеріальне забезпечення їх реалізації;*
- г) існування демократичного правового режиму в державі;*
- д) існування високої правової культури суспільства.*

4. Виходячи з поділу гарантій актів прямого народовладдя на загальні та спеціальні, основною загальною гарантією актів прямого народовладдя є:

- а) умови волевиявлення;*
- б) засоби волевиявлення;*
- в) усвідомлення особою свого волевиявлення;*
- г) контроль за здійсненням волевиявлення;*
- д) забезпечення реалізації рішення, прийнятого безпосередньо народом.*

5. До допоміжних інститутів прямої демократії не належить:

- а) петиція;
- б) всенародне обговорення;
- в) опитування;
- г) відкликання;
- д) абдикація.

6. До імперативних інститутів демократії належать:

- а) вибори, референдуми;
- б) профспілки, страйки;
- в) консультативний референдум, мітинги;
- г) право вето, імпічмент;
- д) парламентські сесії та місцеве самоврядування.

7. Основними конституційними формами здійснення влади народу в Україні визначено:

- а) вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії;
- б) народні слухання, референдум та народні збори;
- в) петиції та референдум;
- г) вибори, петиції, референдум;
- д) вибори та петиції.

8. Спосіб формування органів державної влади і наділення повноваженнями посадової особи через волевиявлення громадян – це:

- а) безпосередня демократія;
- б) референдум;
- в) передвиборна агітація;
- г) вибори;
- д) виборча квота.

9. Абсентеїзм – це:

- а) порушення законодавства про вибори;
- б) відсутність активного права на участь у виборах;
- в) відсутність пасивного права на участь у виборах;
- г) неприйняття участі у виборах виборцями;
- д) порушення законодавства про вибори.

10. Активне виборче право – це:

- а) право обирати;
- б) право бути обраним;
- в) право агітувати за власного кандидата;
- г) право громадян брати участь в утворенні представницьких органів;
- д) право громадян обирати та бути обраними.

11. Згідно зі ст. 71 Конституції України вибори до органів державної

влади та органів місцевого самоврядування є:

- а) рівноправними;
- б) гуманними;
- в) відкритими;
- г) вільними;
- д) незалежними.

12. Зміст принципу прямих виборів полягає у тому, що:

- а) виборець має належати до певної територіальної громади;
- б) громадянам забезпечуються умови для вільного формування своєї волі;
- в) громадяни України обирають депутатів безпосередньо шляхом голосування за кандидатів у депутати;
- г) на день виборів виборець має бути громадянином України;
- д) кожен виборець бере участь у виборах на рівних засадах.

13. Принцип таємності голосування передбачає, що:

- а) розповсюдження інформації про вибори забороняється;
- б) на виборчому бюлетені зазначається лише дата народження та домашня адреса виборців;
- в) кожен виборець бере участь у виборах на засадах анонімності;
- г) громадянам забезпечуються умови для відкритого формування своєї волі;
- д) контроль за волевиявленням виборців забороняється.

14. Які особи відповідно до Конституції України не мають права голосу на виборах та референдумах?

- а) молодші 21 року;
- б) засуджені, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі;
- в) визнані судом недієздатними;
- г) мають тимчасове посвідчення громадянина;
- д) особи, які проходять строкову військову службу.

15. До суб'єктів виборчого процесу не відносяться:

- а) виборець;
- б) виборча комісія;
- в) кандидат на пост Президента;
- г) партія, яка висунула кандидата на пост Президента України;
- д) місцева організація партії, відносно якої прийнято рішення про невідповідність діяльності.

16. Документом, який не може підтверджувати особу та громадянство

України виборця на виборах є:

- а) службовий паспорт;
- б) паспорт громадянина для виїзду за кордон;
- в) дипломатичний паспорт;
- г) військовий квиток;
- д) службова перепустка.

17. За умисне внесення неправдивих відомостей до бази даних Державного реєстру виборців, несанкціоновані дії з інформацією, що міститься у базі даних Державного реєстру виборців, чи інше несанкціоноване втручання у роботу Державного реєстру виборців, вчинене службовою особою, яка має право доступу до цієї інформації, передбачається:

- а) дисциплінарна відповідність;
- б) кримінальна відповідальність;
- в) матеріальна відповідальність;
- г) адміністративна відповідальність;
- д) конституційно-правова відповідальність.

18. Різновид виборчої системи, за допомогою якої визначаються результати виборів Президента України:

- а) пропорційна виборча система;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- д) змішана виборча система.

19. Мажоритарна виборча система абсолютної більшості передбачає, що:

- а) обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців, що взяли участь у голосуванні;
- б) обраним вважається кандидат, за якого проголосувало не менше 70% виборців, які прийшли на вибори;
- в) обраним вважається кандидат, за якого проголосувало більше половини виборців, що прийшли на вибори, тобто 50 % + 1 голос;
- г) обраним вважається кандидат або список, який отримав певну кваліфіковану більшість голосів виборців, яка є більшою за абсолютну;
- д) обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців.

20. Класифікація пропорційних виборчих систем за впливом виборців на

розташування кандидатів у списку для голосування не передбачає існування:

- а) пропорційної виборчої системи з жорсткими списками;
- б) пропорційної виборчої системи з напівжорсткими списками;
- в) пропорційної виборчої системи з преференціями;
- г) пропорційної виборчої системи з системою панаширування;
- д) пропорційної виборчої системи з системою розшарування.

21. Різновид виборчої системи, за допомогою якої відбуваються вибори народних депутатів України:

- а) пропорційна виборча система;
- б) мажоритарна виборча система абсолютної більшості;
- в) мажоритарна виборча система відносної більшості;
- г) мажоритарна виборча система кваліфікованої більшості;
- д) пропорційна система за єдиними списками кандидатів у депутати у загальнодержавному виборчому окрузі.

22. Виборча квота – це:

- а) кількість голосів, необхідних для вибору хоча б одного депутату з того чи іншого списку депутатів;
- б) кількість депутатів у виборчому бюлетені;
- в) кількість голосів, що може віддати виборець за одного депутата;
- г) кількість голосів, що має виборець;
- д) грошова застава, яку повинен внести кандидат, щоб зареєструватися.

23. Відсоток голосів, який необхідно набрати партійним спискам для участі у розподілі місць після голосування – це:

- а) виборча квота;
- б) виборчий метр;
- в) виборчий поріг;
- г) виборчий коефіцієнт;
- д) виборчий дільник.

24. Виборчий поріг в Україні складає:

- а) 1 % голосів;
- б) 2 % голосів;
- в) 3 % голосів;
- г) 4 % голосів;
- д) 5 % голосів.

25. Вибори міського голови в Україні проводяться за:

- а) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі;
- б) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;
- в) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- г) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

26. До стадій виборчого процесу не належить:

- а) утворення виборчих округів;
- б) утворення виборчих дільниць;
- в) формування складу територіальних виборчих комісій, утворення дільничних виборчих комісій;
- г) повідомлення громадянам України про дату проведення виборів;
- д) проведення передвиборної агітації.

27. Віковий ценз, що встановлюється до кандидата на виборну посаду міського голови:

- а) 18 років;
- б) 21 рік;
- в) 25 років;
- г) 30 років;
- д) 35 років.

28. Представництво осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах має становити:

- а) не менше 30 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- б) не менше 51 відсотка загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- в) не менше 60 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- г) не менше 40 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку;
- д) не менше 45 відсотків загальної кількості кандидатів у виборчому списку.

29. Рішення про проведення чергових виборів депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних, міських голів, старост приймається:

- а) Територіальною виборчою комісією;
- б) Конституційним Судом України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Центральною виборчою комісією;
- д) Верховною Радою України.

30. Загальний склад (кількість депутатів) місцевої ради при чисельності виборців понад 2 мільйони виборців становить:

- а) 100 депутатів;
- б) 150 депутатів;
- в) 120 депутатів;
- г) 84 депутати;
- д) 64 депутати.

31. «Ценз осілості» як вимога до кандидатів в народні депутати України означає, що кандидатом може бути особа, яка проживає на території України:

- а) протягом останніх трьох років;
- б) протягом останніх п'яти років;
- в) протягом останніх семи років;
- г) протягом п'яти років;
- д) протягом останніх десяти років.

32. Використання коштів з рахунків виборчого фонду політичних партій здійснюється у:

- а) готівковій формі;
- б) безготівковій формі;
- в) готівковій та безготівковій формі;
- г) готівковій, безготівковій та електронній формі;
- д) електронній формі.

33. До джерел формування виборчого фонду місцевої організації партії не належать:

- а) кошти місцевої організації партії;
- б) внески кандидатів, включених до виборчого списку кандидатів у депутати від цієї місцевої організації партії;
- в) добровільні внески фізичних осіб;
- г) кошти державного бюджету України, місцевих бюджетів, виділені на фінансування статутної діяльності політичних партій;
- д) добровільні внески юридичних осіб.

34. Якщо за підсумками виборів партія отримала право на участь у розподілі депутатських мандатів, грошова застава:

- а) перераховується в Державний бюджет України;

- б) перераховується в місцевий бюджет;
- в) повертається політичній партії;
- г) перераховується на рахунок Центральної виборчої комісії;
- д) грошова застава не повертається.

35. Державний реєстр виборців – це:

- а) автоматизована телекомунікаційна система, призначена для обробки даних виборців;
- б) державна електронна система, призначена для обробки даних виборців;
- в) автоматизований банк даних, призначений для ведення обліку громадян;
- г) автоматизована інформаційна система, призначена для обліку громадян;
- д) автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, створена для забезпечення обліку громадян.

36. Визначте одну із основних засад ведення Державного реєстру виборців:

- а) не публічний характер Реєстру;
- б) багатократність включення до Реєстру виборця;
- в) непостійне зберігання персональних даних Реєстру;
- г) захищеність Реєстру;
- д) доступність внесення змін до Реєстру.

37. Основними завданнями Державного реєстру виборців є:

- а) надання Кабінету Міністрів України, іншим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, Центральній виборчій комісії, виборчій комісії Автономної Республіки Крим, територіальним виборчим комісіям місцевих виборів статистичної інформації щодо кількісних характеристик виборчого корпусу на відповідній території;
- б) ведення персоніфікованого обліку виборців;
- в) первинне наповнення бази даних державної системи обліку фізичних осіб після її створення;
- г) забезпечувати взаємодію місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, закладів, установ та організацій стосовно ведення Реєстру;
- д) здійснює уточнення персональних даних Реєстру.

38. Достовірність відомостей Державного реєстру виборців забезпечується:

- а) наявністю в органах Реєстру інформації про необхідність внесення змін

до бази даних Реєстру, своєчасністю її одержання;

б) здійсненням органами Реєстру перевірки поданих до них у встановленому порядку документів, а також інформації про встановлені законом підстави включення виборця до Реєстру чи внесення змін до персональних даних Реєстру;

в) наявністю в органах Реєстру документального підтвердження персональних даних Реєстру, а також інформації про встановлені законом підстави включення виборця до Реєстру чи внесення змін до персональних даних Реєстру;

г) своєчасне внесення змін до персональних даних Реєстру;

д) зверненням особи за власною ініціативою до органу ведення Реєстру щодо включення до Реєстру, зміни її персональних даних тощо.

39. Ідентифікаційними персональними даними виборця, які однозначно визначають його особу, є:

а) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові, дата народження;

б) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові, місце народження;

в) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові, дата та місце народження, унікальний номер запису в Єдиному державному демографічному реєстрі;

г) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові, дата та місце народження, виборча адреса;

в) прізвище, власне ім'я (усі власні імена), по батькові, дата та місце народження, ідентифікаційний номер платника податків.

40. Підставою для видання наказу про внесення змін до персональних даних виборця включеного до реєстру є:

а) закінчення встановленого строку збереження запису про виборця;

б) рішення розпорядника реєстру в разі виявлення в базі даних Реєстру запису про особу, яка не є виборцем;

в) звернення, передане засобами автоматизованої інформаційно-телекомунікаційної системи реєстру органом ведення Реєстру;

г) рішення розпорядника реєстру з дорученням знищити зайві записи реєстру;

д) подані у встановленому порядку до відповідного органу ведення Реєстру документи, які підтверджують набуття особою права голосу.

41. Уточнені списки виборців передаються окружним чи дільничним виборчим комісіям:

- а) не пізніше як за десять днів до голосування;
- б) не пізніше як за місяць до голосування;
- в) не пізніше як за два тижні до голосування;
- г) не пізніше як за сім днів до голосування;
- д) не пізніше як за два дні до голосування.

42. Виборець, у разі допущення помилки під час заповнення виборчого бюлетеня володіє правом:

- а) виправити помилку у виборчому бюлетені;
- б) звернутися з письмовою заявою до члена виборчої комісії з проханням видати йому інший виборчий бюлетень;
- в) відмовитися від участі у голосуванні;
- г) погасити виборчий бюлетень;
- д) порвати виборчий бюлетень.

43. Одномандатні виборчі округи в Україні формуються:

- а) урядом;
- б) органами місцевого самоврядування;
- в) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- г) дільничними виборчими комісіями;
- д) Центральною виборчою комісією.

44. Кількість одномандатних виборчих округів визначається:

- а) територіальною виборчою комісією;
- б) Центральною виборчою комісією;
- в) урядом;
- г) органами місцевого самоврядування;
- д) Верховною Радою України.

45. Центральна виборча комісія є:

- а) суб'єктом виборчого процесу утвореним на час проведення виборчої кампанії;
- б) постійно діючим колегіальним органом;
- в) консультативно-дорадчим органом при Верховній Раді України;
- г) органом державної виконавчої влади;
- д) органом місцевого самоврядування.

46. Основною формою роботи виборчої комісії є:

- а) слухання;
- б) наради;
- в) консультації;

- г) засідання;
- д) скликання.

47. Особам, яких призначено на посаду члена Центральної виборчої комісії, після складання присяги видається:

- а) спеціальний жетон;
- б) свідоцтво;
- в) орден;
- г) посвідчення;
- д) спеціальна картка.

48. Скарги, які подані до Комісії під час виборчого процесу чи процесу референдуму та стосуються цього процесу, розглядаються Комісією:

- а) протягом двох днів;
- б) протягом десяти днів;
- в) протягом трьох днів;
- г) протягом п'яти днів;
- д) негайно після подання такої скарги.

49. Виборчі комісії з місцевих виборів є:

а) постійно діючим колегіальним органом, що в межах своїх повноважень забезпечує організацію та проведення місцевих виборів.

б) спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори;

в) територіальними утвореннями Центральної виборчої комісії яка є виборчою комісією вищого рівня для всіх виборчих комісій з усіх місцевих виборів;

г) звичайними виборчими дільницями, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори;

д) обмеженими виборчими дільницями, уповноваженими організувати підготовку та проведення відповідних місцевих виборів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про місцеві вибори.

50. Окружна виборча комісія набуває статусу юридичної особи:

- а) після сплати реєстраційного збору;
- б) після подачі реєстраційної картки встановленого зразка;
- в) з моменту внесення запису про включення відомостей про комісію до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців;

г) після перевірки фінансово-контролюючими органами;
д) після прийняття відповідного пакету документів державним реєстратором.

51. Повноваження дільничної виборчої комісії припиняються:

а) через п'ять днів після дня офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
б) після підрахунку результатів місцевих виборів;
в) одразу після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
г) через десять днів після дня оприлюднення результатів місцевих виборів;
д) через три дні після дня оприлюднення результатів місцевих виборів.

52. На засіданнях окружної чи дільничної виборчої комісії без дозволу чи запрошення відповідної комісії мають бути присутніми:

а) члени виборчих комісій вищого рівня;
б) представники органів державної влади та місцевого самоврядування;
в) повноважні особи органів ведення державного реєстру виборців;
г) правоохоронні органи;
д) громадяни України.

53. Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів чи всеукраїнського референдуму оскаржуються:

а) за місцезнаходженням відповідної комісії;
б) до Верховного Суду;
в) до Київського апеляційного адміністративного суду;
г) до окружного адміністративного суду;
д) місцевого загального суду як адміністративного суду.

54. Члени Центральної виборчої комісії призначаються на посади:

а) Верховною Радою України за поданням Президента України;
б) Президентом України за поданням Голови Верховної Ради України;
в) Головою Верховної Ради України;
г) Президентом України;
д) органами місцевого самоврядування.

55. Територіальна виборча комісія утворюється:

а) Верховною Радою України;
б) Центральною виборчою комісією;
в) Кабінетом Міністрів України;
г) органами місцевого самоврядування
д) Президентом.

56. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» виборчий процес завершується:

- а) через 10 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- б) через 15 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- в) через 5 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- г) через 3 дні після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів;
- д) через 7 днів після офіційного оприлюднення результатів місцевих виборів.

57. Виборчий процес чергових виборів Президента України розпочинається:

- а) не пізніше як за сто днів до дня виборів;
- б) за дев'яносто днів до дня голосування;
- в) не пізніше як за двісті днів до дня голосування;
- г) не пізніше як за два місяці до дня голосування;
- д) не пізніше як за сто двадцять днів до дня голосування.

58. Однією з умов реєстрації кандидата на пост Президента України є:

- а) сплата грошової застави;
- б) збір підписів на підтримку в кількості не менше ніж 3 мільйони;
- в) збір підписів на підтримку в кількості не менше ніж 4 мільйони;
- г) сплата добровільного внеску до Державного бюджету України;
- д) проведення зборів (конференцій) у більшості регіонів України на знак підтримки даного кандидата.

59. Кандидат у Президенти України на території України перед днем виборів має безперервно проживати:

- а) останніх 20 років;
- б) останніх 10 років;
- в) останніх 5 років;
- г) останніх постійно проживати на території України;
- д) останніх 12 років.

60. Центральна виборча комісія приймає рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України або відмову у реєстрації кандидата на пост Президента України протягом:

- а) п'яти днів з дня прийняття документів;
- б) десяти днів з дня прийняття документів;
- в) п'ятнадцяти днів з дня прийняття документів;

- г) протягом робочого дня після подачі кандидатом документів;
- д) негайно після подачі кандидатом документів.

61. Кількість територіальних виборчих округів з виборів депутатів обласної ради, які утворюються на території міста, району, не може перевищувати:

- а) 15 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- б) 10 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- в) 25 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- г) 20 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради;
- д) 30 відсотків від загальної кількості територіальних виборчих округів, що утворюються на виборах до відповідної обласної ради.

62. Вибори депутатів сільських, селищних рад здійснюються за:

- а) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі;
- б) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;
- в) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- г) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

63. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах рад здійснюються за:

- а) мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах;
- б) мажоритарною системою абсолютної більшості в єдиному одномандатному виборчому окрузі;
- в) пропорційною виборчою системою в багатомандатному виборчому окрузі;
- г) пропорційною виборчою системою в єдиному багатомандатному виборчому окрузі;
- д) змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою.

64. *Кількість голосів, яку повинен отримати кандидат за мажоритарною виборчою системою відносної більшості, щоб вважатись обраним:*

- а) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;
- б) більше 50% голосів виборців;
- в) 50% +1 голос виборців;
- г) встановлену законом більшість голосів виборців, відміну від 50%;
- д) більше 45% голосів виборців.

65. *Кількість голосів, яку повинен отримати кандидат за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості, щоб вважатись обраним:*

- а) більше 45% голосів виборців;
- б) найбільшу порівняно з іншими кандидатами кількість голосів виборців;
- в) більше половини голосів усіх зареєстрованих виборців;
- г) більше 50% голосів виборців усіх громадян з правом голосу;
- д) голоси виборців, необхідні для подолання 5%-го виборчого бар'єру.

66. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата міської ради міста обласного значення за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

- а) 150 осіб;
- б) 300 осіб;
- в) 200 осіб;
- г) 400 осіб;
- д) 500 осіб.

67. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата обласної ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

- а) 150 осіб;
- б) 300 осіб;
- в) 200 осіб;
- г) 400 осіб;
- д) 500 осіб.

68. *Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата сільської ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:*

- а) 50 осіб;
- б) 30 осіб;

- в) 100 осіб;
- г) 150 осіб;
- д) 200 осіб.

69. Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата сільської ради за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:

- а) 50 осіб;
- б) 30 осіб;
- в) 100 осіб;
- г) 150 осіб;
- д) 200 осіб.

70. Рішення про внесення пропозиції щодо відкликання депутата міської ради міста районного значення за народною ініціативою на зборах виборців приймається у кількості:

- а) 150 осіб;
- б) 100 осіб;
- в) 200 осіб;
- г) 300 осіб;
- д) 400 осіб.

71. Способом висування депутатів в багатомандатному виборчому окрузі є:

- а) самовисування;
- б) висування групами виборців;
- в) висування громадськими об'єднаннями;
- г) висування політичними партіями;
- д) виборчими посадовими особами.

72. Брати участь у передвиборчій агітації дозволено:

- а) членам виборчих комісій;
- б) офіційним спостерігачам політичної партії;
- в) особам, які не є громадянами України;
- г) посадовим особам органів державної влади;
- д) недієздатним громадянам України.

73. Суб'єктами передвиборчої агітації не мають права бути:

- а) громадяни України;
- б) політичні партії;
- в) громадські організації та трудові колективи;
- г) масові рухи;
- д) органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

74. Момент, з якого відбувається завершення передвиборчої агітації:

- а) о 18 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- б) о 19 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- в) о 20 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- г) о 21 годині останньої п'ятниці напередодні виборів;
- д) о 24 годині останньої п'ятниці напередодні виборів.

75. Складовими виборчого бюлетеня є:

- а) текстова частина і протокол;
- б) контрольний талон і протокол;
- в) текстова частина і контрольний талон;
- г) текстова частина і реєстраційний лист;
- д) текстова частина і реєстраційний акт.

76. Виборча документація у місцевих державних архівах зберігається протягом:

- а) одного року;
- б) двох років;
- в) п'яти років;
- г) шести років;
- д) виборча документація знищується після встановлення результатів виборів.

77. Під час голосування за пропорційною системою з преференціями виборець:

- а) голосує за списки партії, що обирає, робить помітку навпроти номеру того кандидата від партії, якому від віддає свій голос;
- б) голосує за партію, що обирає;
- в) голосує за список у цілому, позначає чи вписує прізвище 1-го або кількох кандидатів;
- г) голосує за певну кількість кандидатів у партійних списках;
- д) голосує за певного кандидата, незалежно від його належності до визначеної партії.

78. Кумулятивне голосування передбачає, що:

- а) виборець має стільки голосів, скільки мандатів в окрузі і може їх розподілити між всіма кандидатами, а може віддати тільки за одного;
- б) виборці можуть обрати кількох кандидатів з одного бюлетеня, але їх має бути менше, ніж кількість місць для заповнення;
- в) в одномандатному окрузі виборець голосує за одного кандидата;
- г) виборець має стільки голосів, скільки мандатів в окрузі і розподіляє їх між декількома депутатами;
- д) в багатомандатному виборчому окрузі виборець голосує лише за одного кандидата.

79. *Результати виборів народних депутатів України оприлюднює:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Газета «Голос України»;
- в) Бюлетень Центральної виборчої комісії;
- г) Центральна виборча комісія;
- д) Верховний Суд.

80. *Спосіб здійснення влади безпосередньо народом, що полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування:*

- а) виборче право;
- б) виборчий процес;
- в) референдум;
- г) правосвідомість громадян;
- д) правова поведінка.

81. *Право проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою передбачено у:*

- а) ст. 70 Конституції України;
- б) ст. 71 Конституції України;
- в) ст. 72 Конституції України;
- г) ст. 73 Конституції України;
- д) ст. 74 Конституції України.

82. *Різновид референдуму, на який вноситься закон, прийнятий Верховною Радою України, що набуває чинності лише за результатами референдуму:*

- а) факультативний референдум;
- б) ратифікаційний референдум;
- в) консультативний референдум;
- г) законодавчий референдум;
- д) імперативний референдум.

83. *Консультативні референдуми плебісцитного характеру – це:*

- а) референдуми щодо продовження повноважень глави держави;
- б) референдуми щодо прийняття нової конституції;
- в) референдуми щодо довіри (недовіри) законодавчому органу або главі держави;
- г) референдум щодо внесення змін до конституції;
- д) референдум з питань адміністративно-правового управління.

84. *Різновид референдуму, що не має юридичної сили та призначення якого полягає в установленні думки голосуючих з приводу того чи іншого питання:*

- а) імперативний;
- б) факультативний;
- в) обов'язковий;
- г) законодавчий;
- д) консультативний.

85. *Право голосу на референдумах мають громадяни України, які досягли:*

- а) 21 року на день проведення;
- б) 18 років на день включення у списки учасників;
- в) 16 років на день проведення;
- г) 18 років на день проведення;
- д) 18 років у рік проведення.

86. *Підставою реалізації громадянином України свого права голосу на всеукраїнському референдумі є:*

- а) належність громадянина до певної територіальної громади;
- б) повна правоздатність громадянина;
- в) отримання громадянином паспорту;
- г) включення громадянина до списків учасників всеукраїнського референдуму на ділянці всеукраїнського референдуму;
- д) досягнення громадянином повноліття.

87. *Документом, який посвідчує особу і громадянство України учасника всеукраїнського референдуму не є:*

- а) тимчасове посвідчення громадянина;
- б) паспорт громадянина України для виїзду за кордон;
- в) дипломатичний паспорт;
- г) посвідчення особи моряка;
- д) службовий паспорт України.

88. *Кожен учасник всеукраїнського референдуму:*

- а) має право використати свій голос на двох ділянках: за місцем фактичного проживання та за місцем реєстрації;
- б) має один голос;
- в) має право на використання на референдумі свого голосу та голосу за свого непрацездатного члена сім'ї за наявності відповідної медичної довідки;
- г) бере участь у референдумі залежно від майнового становища особи;
- д) може реалізувати право на голос замість свого неповнолітнього члена сім'ї.

89. Рівність прав і можливостей суб'єктів процесу всеукраїнського референдуму брати участь у процесі всеукраїнського референдуму забезпечується:

а) дозволом на втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у процес всеукраїнського референдуму як у передбачених, так і не передбачених законодавством випадках;

б) неупередженим ставленням органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб до ініціативної групи всеукраїнського референдуму, інших суб'єктів процесу референдуму;

в) дозволом на використання під час фінансування агітації всеукраїнського референдуму інших коштів, крім визначених цим Законом, виділених на забезпечення процесу всеукраїнського референдуму;

г) упередженим ставленням засобів масової інформації до процесу всеукраїнського референдуму;

д) незбалансованим висвітленням позицій на підтримку та проти питання всеукраїнського референдуму.

90. Пряме волевиявлення на всеукраїнському референдумі характеризується у тому, що:

а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;

б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

в) забороняється застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі учасника всеукраїнського референдуму;

г) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним;

д) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум.

91. Вільна участь у всеукраїнському референдумі виявляється у тому, що:

а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;

б) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум;

в) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним;

г) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто;

д) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній дільниці референдуму.

92. Принцип таємності голосування на референдумі полягає у тому, що:

а) громадяни України безпосередньо беруть участь у всеукраїнському референдумі та у вирішенні питань, які виносяться на референдум;

б) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній дільниці референдуму;

в) членам комісій всеукраїнського референдуму, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного учасника всеукраїнського референдуму;

г) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;

д) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні.

93. Принцип особистої участі у голосуванні характеризується тим, що:

а) ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у референдумі;

б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;

в) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише на одній дільниці референдуму;

г) голосування за інших осіб чи передача учасником всеукраїнського референдуму права голосу будь-якій іншій особі забороняється;

д) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише один раз.

94. Принцип однократності голосування на референдумі полягає у тому, що:

а) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;

б) кожен громадянин України, який має право голосу на всеукраїнському референдумі, може реалізувати це право під час проведення такого референдуму лише один раз і лише на одній дільниці референдуму;

в) голосування за інших осіб чи передача учасником всеукраїнського референдуму права голосу будь-якій іншій особі забороняється;

г) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним: контроль за волевиявленням учасників всеукраїнського референдуму забороняється;

д) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто.

95. *Публічність і відкритість процесу референдуму як принцип референдуму виявляється у тому, що:*

- а) участь громадян України у всеукраїнському референдумі є добровільною;
- б) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;
- в) голосування на всеукраїнському референдумі є таємним: контроль за волевиявленням учасників всеукраїнського референдуму забороняється;
- г) кожний учасник всеукраїнського референдуму голосує на референдумі особисто;
- д) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень забезпечують можливість ознайомлення громадян із списками учасників референдуму.

96. *Принцип публічності і відкритості процесу референдуму не полягає у тому, що:*

- а) громадянам України забезпечуються умови для вільного формування своєї волі та її вільного виявлення при голосуванні;
- б) підготовка та проведення всеукраїнського референдуму здійснюються публічно і відкрито;
- в) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень оприлюднюють відомості про свій склад, місцезнаходження та режим роботи;
- г) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень оприлюднюють відомості про утворення округів референдуму і дільниць;
- д) комісії референдуму відповідно до своїх повноважень забезпечують можливість ознайомлення громадян із списками учасників референдуму.

97. *Референдум не допускається щодо законопроектів з питань:*

- а) зміни структури органів державної влади;
- б) зміни назв територіальних одиниць держави;
- в) внесення змін до Конституції України;
- г) бюджету;
- д) щодо зміни території України.

98. *У референдному порядку не допускається вирішення питань:*

- а) про внесення змін до Конституції України;
- б) про прийняття законів України;
- в) про скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України;
- г) про податки, бюджет та амністію;
- д) про зміну території України.

99. *Виключно всеукраїнським референдумом згідно з Конституцією України вирішується питання:*

- а) про внесення змін до Конституції України;
- б) про прийняття законів України;
- в) про прийняття Конституції України;
- г) про податки, бюджет, амністію;
- д) про зміну території України.

100. *Суб'єктом призначення ратифікаційного референдуму щодо зміни території України є:*

- а) Український народ;
- б) Верховна Рада України;
- в) Президент України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Президент України та Кабінет Міністрів України.

101. *Суб'єктами ініціювання всеукраїнського референдуму є:*

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Президент України та Український народ;
- в) український народ та Кабінет Міністрів України;
- г) Верховна Рада України та український народ;
- д) Центральна виборча комісія та український народ.

102. *Суб'єктами призначення всеукраїнського референдуму є:*

- а) Кабінет Міністрів України та Президент України;
- б) Кабінет Міністрів України та Верховна Рада України;
- в) Верховна Рада України та Конституційний Суд України;
- г) Президент України та Верховна Рада України;
- д) Президент України та Конституційний Суд України.

103. *Суб'єктом призначення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою є:*

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Центральна виборча комісія;
- в) Верховна Рада України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) Президент України.

104. *Всеукраїнський референдум за народною ініціативою проголошується на вимогу не менш, як:*

- а) двох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- б) трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- в) чотирьох мільйонів громадян України, які мають право голосу;

- г) п'яти мільйонів громадян України, які мають право голосу;
- д) шести мільйонів громадян України, які мають право голосу.

105. Мінімальна кількість підписів громадян, що мають бути зібрані у кожній із двох третин областей, необхідних для проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою:

- а) 1 мільйон;
- б) 2 мільйона;
- в) 100 тисяч;
- г) 3 мільйона;
- д) 5 мільйонів.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Т. 1. Стор. 9. Ст. 188.
- Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 року. *Голос України*. 2021. № 67.
- Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.
- Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

Спеціалізована література:

1. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: моногр. Суми: Університетська книга, 2012. 227 с.

2. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
3. Бакумов О. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
4. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: моногр. Харків: Право, 2015. 245 с.
5. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. 5. С. 46-53.
6. Бачеріков О. В. Адміністративне судочинство у справах, пов'язаних із виборчим процесом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 21 с.
7. Білан С. В. Доктринальні підходи до поняття референдуму у науці конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 33-36.
8. Білан С. В. Конституційно-правові засади референдуму, як форми прямої демократії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
9. Божко В. М. Врегулювання відносин місцевого референдуму – передумова подальшої реалізації реформи децентралізації. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 21-29.
10. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
11. Бурдяк В. І. Політичний процес у Болгарії: невдала коаліціада та треті впродовж року вибори до парламенту. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2021. Т. 9. С. 28-49.
12. Бучин М. А. Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 448 с.
13. Бучковський Є. Виборчий кодекс: вибрані зміни, впроваджені до польського виборчого права. *Право України*. 2013. № 5. С. 77-85.
14. Ганжело В. О. Щодо проблеми місцевих референдумів в Україні та в зарубіжних країнах. Порівняльний аспект. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 178-184.
15. Гончаренко В. Виборчі права громадян за Конституцією УРСР 1937 р. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 93-101.
16. Гринишин Є. С. Проблема відповідності проекту закону України «Про місцевий референдум» сучасним європейським стандартам. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2022. Т. 10. С. 233-245.
17. Гудзь Л. Конституційно-правові принципи як елементи механізму забезпечення виборчих прав громадян. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 3-5.
18. Гуцало Л., Міщук Г. Каталонські референдуми 2014 р. та 2017 р.: позиції центральної та регіональної влади. *Емінак*. 2021. № 2. С. 256-265.

19. Заворотченко Т. М. Виборче законодавство та право на референдум: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 69-78.
20. Задорожня Г. В. Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
21. Залізнюк В. В. Поняття конституційно-правового статусу політичної партії як суб'єкта виборчого процесу. *Право і суспільство*. 2015. № 6.2 (2). С. 18-23.
22. Захарчин Н. Г., Шептицька Л. Б. Виборче законодавство Другої Речі Посполитої та вибори 1934 р. до громадських рад Східної Галичини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 23-27.
23. Кальник В. В. Окремі аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів виборчого процесу. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 71. С. 32-37.
24. Кіянка І. Б. Місцеві вибори 2020 в контексті сучасних викликів. *Демократичне врядування*. 2021. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2021_1_5
25. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: моногр. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.
26. Ключковський Ю. Деякі проблеми конституційного регулювання виборів України. *Право України*. 2012. № 8. С. 86-92.
27. Ключковський Ю. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект. *Право України*. 2014. № 7. С. 157-166.
28. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
29. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
30. Коваль О. Я. Теоретико-правові засади легітимності державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 32-35.
31. Колісник В. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 93-102.
32. Лізунова О. Д. Актуальні питання законодавчого регулювання інформаційного забезпечення виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 31-37.
33. Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю в проведенні виборів та референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.
34. Логачова В. Перспектива розвитку громадянського контролю за виборами і референдумами в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 3 (111). С. 43-47.

35. Марцеляк О. В. Конституційні засади виборчого права України (загальнотеоретична характеристика). *Право України*. 2013. № 5. С. 38-45.
36. Марчук М. І., Гудзь Л. В. Місцеві вибори у країнах Європейського Союзу та Україні: порівняльна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 119-123.
37. Наливайко Л. Р., Пізнюр І. В. Процедура імпичменту: проблемні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17-21.
38. Натуркач Р. П. Виборче право в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 16 с.
39. Наход М. А. Виборчі системи та їх вплив на управління виборчим процесом (історико-порівняльний аспект): дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2012. 237 с.
40. Неліна Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
41. Неліпа Н. Проблеми визначення конституційно-правового статусу українського народу. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 29-33.
42. Нестерович В. Ф. Виборче право як підгалузь конституційного права України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 44-49.
43. Нестерович В. Ф. Поняття, сутнісні риси та види норм виборчого права України. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 33-39.
44. Нестерович В. Ф. Проблеми та перспективи прийняття Виборчого кодексу України. *Право і суспільство*. 2017. № 6. С. 24-29.
45. Нечаєва Г. М. Політико-правові аспекти законодавчого забезпечення виборчого процесу в сучасній Україні. *Сучасне суспільство*. 2019. № 1. С. 134-144.
46. Палєєва Ю. С. Актуальні питання, пов'язані з проектом Закону України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум». *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право*. 2021. № 1. С. 72-77.
47. Панкевич І. М., Традиція виборності влади в Україні: моногр. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 488 с.
48. Плукар В. В. Адміністративне провадження у справах про оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій під час проведення виборів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 18 с.
49. Погорілко В. Вибори народних депутатів України як ключовий процес державотворення і правотворення. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 38-45.
50. Полозенко А. Громадський контроль в організації виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аналіз. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 7. С. 80-82.
51. Пономарьова Г. Змішана виборча система (досвід виборів народних депутатів України у 2002 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 48-58.

52. Прошин В. С. Теоретико-правові засади управління виборчими процесами. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 24. С. 391-398.
53. Равлик І. О. Парламентські вибори як механізм мобільності політичної еліти України: дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2012. 245 с.
54. Рибак Н. Конституційно правові засади внутрішньої побудови виборчої системи в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 110-117.
55. Розум І. О. Теоретичні та практичні аспекти провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму: моногр. Київ: Славутич-Дельфін, 2015. 198 с.
56. Рябченко Т. О. Референдум як форма безпосередньої правотворчості українського народу (теоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
57. Селіванов А. Судовий захист виборчого права громадян у сучасній конституційній державі. *Право України*. 2013. № 5. С. 54-62.
58. Сенніков В. Ю. Деякі питання вдосконалення законодавства у контексті конституційно-правового регулювання всеукраїнського референдуму. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 10. С. 31-35.
59. Сердюк Л. М. Інтерпретація понять «юридичні гарантії виборчих прав громадян України» та «юридичні гарантії права громадян України на участь у всеукраїнському та місцевому референдумі» у сучасній доктрині конституційного права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 46-50.
60. Скрипнюк О. Категорії «народний університет», «народне волевиявлення», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С. 281-290.
61. Скрипнюк О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 22-28.
62. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 575 с.
63. Смокович М. Компетенція адміністративних судів що до розгляду виборчих спорів. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 37-42.
64. Смокович М. Конституційний контроль правового регулювання виборчих процесів. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 36-45.
65. Смокович М. Правовий статус виборця в Україні: окремі аспекти. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 28-39.
66. Смокович М. Сторони виборчого спору щодо виборів народних депутатів: проблемі визначення. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 43-50.

67. Смокович М. Судовий контроль за виборами народних депутатів України. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 29-33.
68. Смокович М. Юрисдикція адміністративних судів: проблема визначення спорів щодо їх пов'язаності з виборчим процесом. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 27-34.
69. Сопілко І. М. Особливості правосвідомості молоді як суб'єктів виборчого процесу на прикладі опитування студентів ЮФ НАУ. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 1. С. 54-60.
70. Співаков І. Виборчі (електоральні) відносини як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 20-23.
71. Співаков І. Теоретичні аспекти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері виборчих відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 32-35.
72. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
73. Стецюк П. Вибори у механізмі функціонування конституційної держави. *Право України*. 2013. № 5. С. 30-37.
74. Стешенко Т. В. Організаційно-правові аспекти виборчого процесу по виборах народних депутатів України. *Проблеми законності*. 2012. № 120. С. 27-33.
75. Стукаленко В. А. Адміністративна відповідальність посадових осіб за порушення виборчого законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 20 с.
76. Стукаленко В. А. Актуальні питання реформування інституту адміністративної відповідальності у сфері здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 39-43.
77. Тимошенко І. Навчання членів виборчих комісій: зарубіжний досвід та українська практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 8 (200). С. 149-151.
78. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення участі громадян України у всеукраїнському та місцевих референдумах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2019. № 3. С. 89-94.
79. Федик Л. Б. Правова культура учасників виборчого процесу у Східній Галичині кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2018. № 5. С. 53-59.
80. Федоренко В. Л. Запровадження окремих міжнародних стандартів виборчого права в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 12-19.

81. Фоміна С. В. Суб'єкти, що беруть участь у виборчому процесі на стадії голосування, та їхній правовий статус у зарубіжних країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 29 (1). С. 114-118.
82. Цимбалістий Т. О. Інститут імпічменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
83. Шляхтун П. П., Войчук А. Ю. Референдум: інститут демократії чи засіб політичного маніпулювання? *Politology bulletin*. 2021. Iss. 87. С. 99-113.
84. Шляхтун П. П., Колюх В. В. Закони України про Всеукраїнський референдум: порівняльний політико-правовий аналіз. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2021. Вип. 90. С. 4-18.
85. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.
86. Яковлєв А. Розвиток виборчої системи як складова сучасного конституційного процесу в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 24-31.
87. Янчук А. О., Мазур Т. В., Саєнко О. С. Напрямки удосконалення законодавства про місцеві референдуми в умовах глобалізації. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 85. С. 50-58.

ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ

Розглядаючи поняття «*парламентаризм*» у вузькому та широкому розумінні слід зазначити, що у вузькому сенсі парламентаризм – це процес організації представницької влади, функціональна характеристика якого проявляється в представницькому значенні, законодавчих та контрольних повноваженнях, що здійснюються за допомогою реалізації принципів народного представництва, виконує функцію легітимації влади. А в широкому сенсі парламентаризм розглядається як спосіб організації державної влади, структурно і функціонально заснований на принципах верховенства закону, поділу і незалежності влади¹. Парламентаризм як суспільно-політичне явище є одним із найвагоміших демократичних надбань цивілізації, безпосередньо пов'язане з визнанням і реалізацією принципів народного суверенітету, пріоритету прав людини, представництвом народу, верховенством парламенту серед органів державної влади. Дедалі частіше в юридичній літературі парламентаризм називають однією з основних цінностей сучасного конституціоналізму².

Деякі науковці визначають парламентаризм як особливий конституційно-правовий режим, що забезпечується високим авторитетом парламенту в країні та виявляється в спроможності парламенту ефективно забезпечити народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати народне представництво, своєчасно та якісно здійснювати законодавче регулювання всіх сфер життя у суспільстві та державі, утверджувати та гарантувати права і свободи людини, сприяти консолідації нації довкола демократії та верховенства права³.

Парламент – єдиний представницький орган народу і єдиний законодавчий орган, який цілком або частково створює інші вищі органи держави, визначає основи внутрішньої і зовнішньої політики держави, бере участь у її здійсненні, контролює діяльність інших вищих органів і посадових осіб⁴.

Досліджуючи поняття та ознаки парламентаризму, науковці зазначають, що на сучасному етапі державотворення парламентаризм може бути охарактеризований як режим здійснення державної влади, за умов якого парламент є єдиним загальнонаціональним представницьким і законодавчим органом влади, що активно виконує покладені на нього функції з реалізації й захисту інтересів народу, а його рішення мають беззаперечний авторитет

¹ Сурай І. Г., Гончар В. В. Сутнісні ознаки сучасного парламентаризму. *Актуальні проблеми державного управління*. 2016. № 1 (49). С. 1-5.

² Омельченко Н. Л. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 74-79.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁴ Білозьоров Є. В. Теорія держави та права : практикум. Київ: Маслаков, 2018. 166 с.

серед усіх суб'єктів права, насамперед органів і посадових осіб виконавчої влади¹.

Парламентарна незалежність як вимога сучасного парламентаризму є однією з найскладніших, оскільки вона передбачає декілька аспектів: це незалежність від інших гілок влади відповідно до теорії розподілу влади та водночас гарантії діяльності парламентарів. Деякі науковці, серед яких Ю. Шемшученко, Ю. Барабаш та ін., пов'язують концепцію парламентаризму із верховенством парламенту, що впливає з їхнього розуміння сутності парламентаризму загалом. Верховенство парламенту розглядаємо в контексті виконання основної ролі в системі органів державної влади в законодавчій сфері та винятковій компетенції – втілювати волю народу шляхом прийняття законів. Конституція України визначає єдиний законодавчий орган – Верховну Раду України. Водночас змішана форма державного правління ускладнює взаємини між парламентом, урядом та президентом. Тому, характеризуючи незалежність парламенту як вимогу побудови парламентаризму, варто наголосити також й на взаємодії інституцій трьох гілок влади, а головне – парламенту та уряду. Саме така взаємодія визначає якість парламентаризму. Щодо другого аспекту незалежності парламентаризму, то вказана вимога пов'язана із конституційно-правовим статусом представників – парламентарів. Конституційно-правовий статус парламентаря охоплює низку елементів, серед яких права й обов'язки, гарантії діяльності та підстави припинення повноважень тощо².

У межах конституційної реформи звернемо увагу на такому. 29 серпня 2019 р., у перший день роботи Верховної Ради України (ВРУ) ІХ скликання, Президент України подав сім законопроектів про внесення змін до Конституції України, кожен з яких стосувався окремих аспектів конституційного статусу Парламенту та Президента. Станом на січень 2020 р. три законопроекти з семи отримали негативний висновок Конституційного Суду України (КСУ), два – позитивний висновок із застереженнями (юридичними позиціями) і ще два – позитивний висновок без будь-яких застережень. 14 січня 2020 р. ВРУ попередньо схвалила законопроекти, які не отримали застережень від КСУ, а саме про скасування адвокатської монополії (№ 1013) та про консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи ВРУ (№ 1028). Важливо зазначити, що ВРУ за рекордно короткий час (попереднє схвалення законопроекту – 30 серпня 2019 р., остаточне ухвалення – 3 вересня 2019 р.) внесла зміни до Конституції України щодо

¹ Барабаш Ю. Г. Парламентаризм в системі демократичних цінностей сучасного суспільства. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права*. 2004. № 4. С. 47-51.

² Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/Dopovid-_Dubas_10.10.2019.pdf

скасування депутатської недоторканності, які вже набрали чинність з 1 січня 2020 року¹.

В Україні законодавча влада представлена Верховною Радою України. Відповідно до ст. 75 Конституції України, *єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України*². За загальною характеристикою, Верховна Рада є єдиним, представницьким, загальнонаціональним, виборним, колегіальним, однопалатним, постійно діючим **органом законодавчої влади**, в складі якого 450 народних депутатів. Вони обираються на основі вільного, загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування терміном на п'ять років.

Звернемось до характеристики парламенту. Сучасний парламент (англ. parliament, франц. parlement, первісно – розмова, від франц. parler – говорити) традиційно визначають як вищий орган народного представництва, який виражає суверенну волю народу шляхом прийняття головним чином законів³.

Сучасний парламент у демократичній державі має низку важливих ознак. Це верховний орган держави, створений на основі того чи того способу представництва народу; виражає його суверенну волю; визначає засади внутрішньої і зовнішньої політики держави; приймає закони та інші; акти здійснює контроль за діяльністю виконавчих органів державної влади, інших органів та деяких вищих посадових осіб. Слід зазначити, що реальний парламентаризм функціонує в системі державної влади, яка ґрунтується на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Ст. 75 конституюючи Верховну Раду України парламентом, закріпила за нею статус єдиного органу законодавчої влади. Однак законодавча функція парламенту України є хоча і головною, проте не єдиною. Логічно, що розділ IV називається «Верховна Рада України» і присвячений правовому регулюванню статусу Верховної Ради України як загальнонаціонального, представницького, колегіального, виборного, однопалатного, постійно діючого єдиного органу законодавчої влади. Закладений ст. 75 Конституції України 1996 р. демократичний потенціал дозволив перетворити Верховну Раду України на повноцінний парламент із законодавчою, представницькою, установчою (кадровою), контрольною та іншими функціями. Такий статус Верховної Ради України суттєво й вигідно відрізняє її від Верховної Ради УРСР, яка була найвищим органом державної влади (ст. 97 Конституції

¹ Кириченко Ю., Марусяк О., Коліушко І. Галузевий бриф «конституційна реформа». Ukraine reform conference. 2020. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Const.pdf>.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

(Основного Закону) УРСР 1978 р.), однак ніяк не парламентом у сучасному розумінні¹.

Парламент України є провідним органом у системі органів державної влади. Він представляє і реалізує повноваження пріоритетної гілки державної влади – законодавчої, бере участь у формуванні органів виконавчої і судової влади, здійснює контроль за додержанням прав і свобод громадян, є загальним представником народу і виразником його волі, парламент України має багатогранні відносини з іншими органами державної влади та із суб'єктами політичної системи: політичними партіями, громадськими організаціями тощо.

Отже, *Верховна Рада України* – це єдиний виборний колегіальний загальнонаціональний постійно діючий представницький орган законодавчої влади в Україні².

Колегіальний характер Верховної Ради як парламенту України зумовлений насамперед її складом і порядком роботи. Верховна Рада має у своєму складі 450 народних депутатів і є повноважною за умови обрання не менше двох третин від її конституційного складу. Рішення Верховної Ради приймаються на її пленарних засіданнях шляхом голосування³.

Виборний характер українського парламенту, як і парламентів інших країн, полягає в тому, що він формується виключно шляхом виборів народних депутатів України. Ці вибори зазвичай є вільними та демократичними. Вони проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування⁴. Під час проведення парламентських виборів відбувається процес інтеграції настроїв, інтересів суспільства у представницьку установу з метою їх реалізації та захисту. І саме в цей момент парламент України набуває рис так званого інтеграційного центру, що сприяє виявленню суспільних інтересів у державі⁵.

Постійний характер українського парламенту полягає, зокрема, в тому, що народні депутати обираються до Верховної Ради строком на чотири роки і здійснюють свої повноваження в ній на постійній основі. Верховна Рада України, як зазначається в Конституції (ст. 82), працює сесійно, що передбачає постійну професійну діяльність народних депутатів України.

Щодо *легальності* парламенту, то відповідно до ч. 2 ст. 6 Конституції України органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Там само.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁵ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

України. Отже, статус Верховної Ради України визначається розділом IV «Верховна Рада України» та іншими нормами Конституції, законами України, а саме: «Про регламент Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», «Про комітети Верховної Ради України», «Про звернення громадян», «Про державну службу», «Про політичні партії в Україні», «Про джерела фінансування органів державної влади» тощо¹.

Наступною ознакою Верховної Ради є *легітимність*. Ця ознака – показник рівня відповідності пріоритетів діяльності парламенту інтересам і потребам Українського народу, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Легітимність є основою розвитку правових способів урегулювання конфліктів не тільки у суспільстві, а й в державі загалом. Особливе значення це має за кризових ситуацій у політичній сфері і проявляється в незастосуванні силових способів їх урегулювання. Легітимний характер Верховної Ради України зумовлений низкою чинників, насамперед способом формування, виборчою системою, процедурами прийняття рішень у парламенті. Для поліпшення показників легітимності Верховної Ради України доцільно створювати умови для активізації участі громадян у політичному житті та поліпшення інформаційних зав'язків між громадянами та політичними партіями – основними суб'єктами виборчого процесу².

Ці та інші особливості парламенту зумовлюють властиве лише йому місце в системі органів державної влади. Парламент України є одним із пріоритетних органів у системі органів державної влади України, оскільки він здійснює важливий вид державної влади – законодавчу владу, бере участь у формуванні органів виконавчої та судової влади, є загальним представником народу і виражає його волю. Парламент України має багатоаспектні відносини з іншими органами державної влади та із суб'єктами політичної системи (політичними партіями тощо)³.

Зупинимось більш детально на питаннях кількісного та якісного складу Верховної Ради України. Згідно зі ст. 76 Конституції України, конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років⁴.

Кількісний склад парламенту України – це загальна кількість народних депутатів, зумовлена певними об'єктивними обставинами: кількістю населення держави, територією держави, виборчою системою тощо.

¹ Там само.

² Там само.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

Кількісний склад парламентів країн світу досить різний, зокрема в Естонії 101, Литві – 141, Молдові – 101, Латвії – 100, Словаччині – 150, Хорватії – 160, Чехії – 200. У деяких країнах численними є й нижні палати парламентів, зокрема у Росії – 450, США – 435, Франції – 577, Італії – 630, Німеччині – 662¹.

На відміну від кількісного *якісний склад* Верховної Ради України не може суворо регламентуватися, оскільки вибори до парламенту в Україні є демократичними і вільними. І все ж існують законодавчі вимоги до кандидатів у народні депутати України. Народним депутатом України може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років тощо².

Принципи діяльності, функції та компетенція Верховної Ради України є тими юридичними параметрами, які найбільш виразно визначають роль і місце парламенту в системі органів державної влади України. Принципи організації й діяльності українського парламенту прямо чи опосередковано відображені у Конституції України та Регламенті Верховної Ради України. Аналіз названих актів дозволяє виділити такі **принципи**:

- *народовладдя* – Верховна Рада України є одним з органів, через які носій суверенітету і єдине джерело влади – народ – здійснює свою владу;
- *законність* (легітимність) – парламент діє на основі Конституції та законів України, у порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України;
- *виборність* – Верховна Рада України є виборним органом, усі члени якого отримують мандат довіри безпосередньо від народу;
- *колегіальність* – рішення парламенту є результатом колективного пошуку і приймаються абсолютною чи кваліфікованою більшістю народних депутатів;
- *гласність* – Верховна Рада України працює у режимі постійного інформаційного обміну з широкими колами громадськості, робота парламенту і всіх його органів є відкритою для виборців;
- *діяльність парламенту на професійних засадах* – парламент є постійно діючим органом, протягом усього скликання парламентарі можуть у будь-який час збиратися і приймати рішення з питань своєї компетенції.

Правовий статус Верховної Ради України виявляється також через її *компетенцію*, під якою слід розуміти сукупність юридично визначених повноважень і функцій парламенту України, що визначають місце цієї інституції в системі державних органів України.

¹ Шаптала Н. К. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: ЛізуновПрес, 2012. 472 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

Отже, *функції Верховної Ради України* – це основні, встановлені Конституцією України і деталізовані у законах України, напрями і види діяльності українського парламенту. Множинність функцій парламенту не суперечить його природі як органу законодавчої влади. Наведене зумовлено тим, що парламент, як й інші органи державної влади, у властивих йому формах бере участь у здійсненні багатьох функцій держави як об'єктних, зумовлених змістом діяльності держави (політичної, економічної, соціальної, культурної, інформаційної, екологічної), так й інших функцій, зокрема «технологічних», владних (законодавчої, установчої тощо)¹.

Класифікація функцій Верховної Ради України має багатоаспектний характер. Окрім зазначеної класифікації, функції Верховної Ради України можна поділяти на такі види: за об'єктами (сферами) діяльності Верховної Ради України – внутрішні (політична, економічна, соціальна, духовно-культурна) та зовнішні (зовнішньополітична, зовнішньоекономічна, функція національної безпеки та ін.); за суб'єктами Верховної Ради України – загальнопарламентські, функції народних депутатів, функції комітетів, функції тимчасових спеціальних та слідчих комісій, функції фракцій, коаліції депутатських фракцій (парламентської більшості), функції опозиції; за терміном діяльності Верховної Ради України – постійні та тимчасові функції; за механізмом реалізації функцій Верховної Ради України – складні (комплексні) та прості функції².

Серед основних функцій Верховної Ради України слід виокремити: *представницьку, установчу, законодавчу, програмну, охоронну, зовнішньополітичну, бюджетно-фінансову, контрольну, арбітражну, кадрову, антикорупційну* та інші. Звернемось до змісту функцій більш детально³.

Повноваження Верховної Ради, Президії Верховної Ради України, Голови Верховної Ради та інші важливі питання зафіксовані у розділі IV Конституції України. Ці *повноваження* класифікують за такими ознаками:

- *загального значення* (розгляд та вирішення будь-яких питань, що не входять до компетенції інших гілок влади, визначає основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики України, затверджує важливі загальнодержавні програми);

- *законодавчої діяльності* (прийняття Конституції, конституційних та інших законів, постанов, накладання вето на укази Президента, регулювання відносин громадянства, власності, оподаткування та ін.);

- *з питань адміністративно-територіального устрою України* (утворення, ліквідація областей, районів, затвердження кордонів тощо);

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

- **щодо кадрових питань** (призначення виборів, референдумів, обрання Голови Верховної Ради та його заступників, призначення суддів обласної та вищої ланки, призначення та звільнення Генерального прокурора України за поданням Президента);
- **контрольного характеру** (за дотриманням Конституції України та інших законів; у сфері захисту прав людини; за наданням Україною позик, економічної допомоги іноземним державам);
- **щодо міжнародних відносин** (розгляд доповіді Президента України про зовнішню політику України, ратифікація та денонсування міжнародних договорів тощо);
- **стосовно виняткових випадків** (запровадження надзвичайного, стану, затвердження рішення про оголошення війни, запровадження військового стану, делегування законодавства Кабінету Міністрів України).

Порядок роботи Верховної Ради України, її органів та посадових осіб, засади формування, організації діяльності та припинення діяльності депутатських фракцій (депутатських груп) у Верховній Раді встановлюються Конституцією України, Регламентом Верховної Ради України та законами України «Про комітети Верховної Ради України», «Про статус народного депутата України», про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України. Регламент встановлює порядок підготовки і проведення сесій Верховної Ради, її засідань, формування державних органів, визначає законодавчу процедуру, процедуру розгляду інших питань, віднесених до її повноважень, та порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради¹.

До складу Верховної Ради України входять народні депутати, обрані шляхом прямого, таємного голосування, строком на 5 років. Статус депутата є відображенням рівня демократизму держави і суспільства, розвитку парламентаризму, стану безпосереднього та представницького народовладдя в країні². Конституційно-правовий статус народного депутата закріплений у Конституції України та Законі України «Про статус народного депутата України». Згідно з положеннями Закону, **народний депутат** – це обраний відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» представник Українського народу у Верховній Раді України і уповноважений ним протягом строку депутатських повноважень здійснювати повноваження, передбачені Конституцією України та законами України³.

Народний депутат здійснює свої повноваження на постійній основі. Під час виконання своїх повноважень народний депутат керується Конституцією України, законами України та загальновизнаними нормами моралі. Держава

¹ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

гарантує народному депутату забезпечення необхідними умовами для здійснення ним депутатських повноважень¹.

Конституційний статус народного депутата – це сукупність конституційно-правових чинників, які визначають правове становище народного депутата. Такими правовими чинниками є: правосуб'єктність; принципи конституційного статусу; права та обов'язки народного депутата; гарантії діяльності; відповідальність народного депутата².

Правосуб'єктність як елемент правового статусу народного депутата розкривається насамперед у самому визначенні поняття народного депутата та у вимогах щодо кандидатів у депутати. Народний депутат України – це представник Українського народу у Верховній Раді України, уповноважений ним виражати і захищати інтереси суспільства, здійснювати повноваження, пов'язані з реалізацією парламентом законодавчої, установчої та контрольної функцій. Народним депутатом може бути громадянин України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Не може бути обраним до Верховної Ради громадянин, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку³.

Народний депутат у порядку, встановленому законом:

- бере участь у засіданнях Верховної Ради України;
- бере участь у роботі депутатських фракцій (груп);
- бере участь у роботі комітетів, тимчасових спеціальних комісій, тимчасових слідчих комісій, утворених Верховною Радою України;
- виконує доручення Верховної Ради України та її органів;
- бере участь у роботі над законопроектами, іншими актами Верховної Ради України;
- бере участь у парламентських слуханнях;
- звертається із депутатським запитом або депутатським зверненням до Президента України, органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності⁴.

Депутатський запит – це вимога народного депутата, народних депутатів чи комітету Верховної Ради України, яку заявлено на сесії Верховної Ради України до органів Верховної Ради України, до Кабінету

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами № 11-р/2019 від 02.12.2019 р.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

² Баривши Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

³ Там само.

⁴ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції. Депутатський запит вноситься у письмовій формі народним депутатом або на вимогу групи народних депутатів чи комітету Верховної Ради України. Направлення депутатського запиту не потребує прийняття рішення Верховною Радою України. Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, до яких звернуто запит, зобов'язані повідомити народного депутата, групу народних депутатів, комітет Верховної Ради України у письмовій формі про результати розгляду запиту у 15-денний строк з дня його одержання або в інший, встановлений Верховною Радою України, строк¹.

Народний депутат має право брати безпосередньо участь у розгляді внесеного ним запиту керівником органу державної влади чи органу місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації. Народний депутат, представник групи народних депутатів, комітет Верховної Ради України мають право дати оцінку відповіді на свій депутатський запит. Щодо відповіді на депутатський запит може бути проведено обговорення, якщо на ньому наполягає не менше однієї п'ятої від конституційного складу Верховної Ради України².

Народний депутат має право на депутатське звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, об'єднань громадян з питань, пов'язаних з депутатською діяльністю, і брати участь у розгляді порушених ним питань.

Депутатське звернення – викладена в письмовій формі пропозиція народного депутата, звернена до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян здійснити певні дії, дати офіційне роз'яснення чи викласти позицію з питань, віднесених до їх компетенції. Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, яким адресовано депутатське звернення, зобов'язані протягом 10 днів з моменту його одержання розглянути і дати письмову відповідь³.

Окрему увагу слід приділити питанню **депутатської недоторканності**. У конституціях більшості держав традиційно закріплено дві основні

¹ Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст. 133.

² Баривши Ю. Г., Байрачна Л. Г., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів / за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

³ Про статус народного депутата України: Закон України 17.11.1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

політико-правові категорії, які становлять депутатську недоторканність: 1) індемнітет – принцип невідповідальності за сказане депутатом (свобода висловлювань); 2) імунітет – принцип недоторканності (свобода від арешту)¹.

Відповідно до ст. 80 Основного закону народним депутатам України гарантується депутатська недоторканність. Народні депутати України не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп².

Сьогодні народні депутати користуються *індемнітетом*, призначенням якого є забезпечення права на критику дій більшості та уряду. Вільне висловлення депутатами власної позиції та запобігання надмірного тиску більшості на меншість є однією із засад існування парламенту як демократичного органу. Демократичний характер природи індемнітету впливає з того, що цей привілей покликаний захищати голос, позицію депутата та його дії, але не політику, яка за цим слідує. Саме тому будь-які висловлювання депутата у парламенті та його органах мають ґрунтуватися на достовірній інформації, що є основною передумовою цивілізованого парламентського контролю³.

Повноваження народного депутата України *припиняються достроково* у разі: 1) складення повноважень за його особистою заявою; 2) набрання законної сили обвинувальним вироком щодо нього; 3) визнання його судом недієздатним або безвісно відсутнім; 4) припинення його громадянства або його виїзду на постійне проживання за межі України; 5) якщо протягом двадцяти днів з дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності депутатського мандата з іншими видами діяльності, ці обставини ним не усунуто; 6) невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції; 7) його смерті⁴.

У разі невходження народного депутата України, обраного від політичної партії (виборчого блоку політичних партій), до складу депутатської фракції цієї політичної партії (виборчого блоку політичних

¹ Беззуб І. Депутатська недоторканність: зло чи необхідна умова для роботи парламентарів. *Громадська думка про правотворення*. 2018. № 11 (155). С. 4-11.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Нижник А. І. Недоторканність народного депутата України – конституційно-правова гарантія незалежного парламентського контролю: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2019. № 2 (29). С. 141–155.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

партій) або виходу народного депутата України із складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії (виборчого блоку політичних партій) з дня прийняття такого рішення¹.

Ефективність діяльності Верховної Ради залежить як від її складу, так і від її структури. Конституція України визначає структуру Верховної Ради у вигляді однопалатного парламенту з окремими її інститутами. Структура Верховної Ради України охоплює два аспекти: політичний та організаційно-функціональний. *Політична структура* характеризується наявністю таких політичних утворень: депутатські фракції та коаліція депутатських фракцій. *Організаційно-функціональна структура* має вираження у діяльності Голови Верховної Ради України, комітетів, тимчасових спеціальних і тимчасових слідчих комісій².

Відповідно до Конституції України Верховна Рада України обирає зі свого складу Голову Верховної Ради, першого заступника і заступника Голови та відкликає їх з цих посад. **Голова Верховної Ради України** має такі **повноваження**: веде засідання Верховної Ради України; організовує роботу Верховної Ради України, координує діяльність її органів; підписує акти, прийняті Верховною Радою України; представляє Верховну Раду України у зносинах з іншими органами державної влади України та органами влади інших держав; організовує роботу апарату Верховної Ради України. Голова Верховної Ради України здійснює свої повноваження, передбачені чинною Конституцією, та у порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України³.

До керівництва Верховної Ради України також належить **перший заступник Голови Верховної Ради України**, наділений чітко визначеними повноваженнями. Відповідно до ч. 2 ст. 80 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» перший заступник Голови Верховної Ради України виконує обов'язки Голови Верховної Ради України в разі його відсутності або неможливості виконання ним своїх обов'язків⁴.

Заступник Голови Верховної Ради України відповідно до ч. 3 ст. 80 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» виконує обов'язки Голови Верховної Ради України у разі його відсутності або неможливості виконання ним своїх обов'язків, за відсутності або неможливості їх виконання першим заступником Голови Верховної Ради України. Крім того,

¹ Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

згідно з розподілом обов'язків веде організаційну та іншу роботу з питань взаємодії Верховної Ради з органами судової влади та інформаційного забезпечення діяльності Верховної Ради¹.

Важливим структурним елементом Верховної Ради України, діяльність якого сприяє оптимізації роботи українського парламенту, є **Погоджувальна рада** – парламентський орган для попередньої підготовки та розгляду організаційних питань роботи Верховної Ради України, який розпочав свою діяльність у 1994 р. До її компетенції належить, зокрема, включення законопроектів до порядку денного пленарного засідання тощо. **До складу Погоджувальної ради** входять Голова Верховної Ради України і його заступники, голови депутатських фракцій та груп з правом ухвального голосу і голови парламентських комітетів з правом дорадчого голосу.

Важливим метаструктурним елементом Верховної Ради України є **депутатські фракції та коаліція депутатських фракцій**. За походженням вони є первинним елементом політичної структури парламенту, оскільки утворюються ще до формування керівних органів Верховної Ради, парламентських комітетів і комісій. Згідно зі ст. 57, 58 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» депутатські фракції формуються на першій сесії Верховної Ради України нового скликання до розгляду питань про обрання Голови Верховної Ради, створення органів Верховної Ради. Вони формуються на партійній основі народними депутатами, обраними за списком політичних партій, які за результатами виборів отримали депутатські мандати. При цьому одна політична партія, яка пройшла до парламенту, має право формувати в ньому лише одну депутатську фракцію з мінімальною чисельністю 15 народних депутатів України. Народний депутат має право входити лише до однієї депутатської фракції². Нині у Верховній Раді України VIII скликання **діють 5 депутатських фракцій та 2 депутатські групи**. Зареєстрована в апараті Верховної Ради депутатська група має ті самі права, що й депутатська фракція³.

Основними галузевими органами Верховної Ради є **Комітети Верховної Ради**. Комітети Верховної Ради України – це органи Верховної Ради України, які утворюються з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій. Під час здійснення законопроектних робіт комітет, визначений головним з певного законопроекту чи проекту іншого акта Верховної Ради України, узагальнює та систематизує пропозиції, поправки і висновки інших комітетів та готує їх

¹ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

² Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133..

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

на розгляд Верховної Ради України. Головний комітет має право також вносити пропозиції і поправки під час розгляду законопроекту на своєму засіданні¹.

Первинна і магістральна законопроектна функція комітетів полягає у розробці проектів законів, інших актів Верховної Ради України; попередньому розгляді та підготовці висновків і пропозицій щодо законопроектів, внесених суб'єктами законодавчої ініціативи на розгляд парламенту; доопрацюванні за дорученням Верховної Ради України окремих законопроектів за наслідками розгляду їх у першому та наступних читаннях тощо.

Не менш важливою для забезпечення ефективної діяльності парламенту є й організаційна функція комітетів Верховної Ради України. Її головні напрями: планування роботи комітетів; збір та аналіз інформації з питань, що належать до повноважень комітетів, організація слухань з цих питань; попереднє обговорення відповідно до предметів відання кандидатур посадових осіб, яких згідно з Конституцією України обирає, призначає, затверджує Верховна Рада або надає згоду на їх призначення тощо.

Контрольна функція комітетів Верховної Ради України полягає в аналізі практики застосування законодавчих актів у діяльності державних органів, їх посадових осіб із питань, віднесених до предметів відання комітетів, в підготовці та поданні відповідних висновків і рекомендацій на розгляд парламенту².

Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Діяльність Уповноваженого доповнює наявні засоби захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина, не відмінняє їх і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод. Повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях. Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України. Верховна Рада України, здійснюючи парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини й громадянина, заслуховує щорічні доповіді Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини й громадянина в Україні³.

Законом чітко встановлено **вимоги щодо претендента на посаду Уповноваженого** і процедури його обрання. Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання: досяг 40 років;

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

володіє державною мовою; має високі моральні якості; має досвід правозахисної діяльності та протягом останніх 5 років проживає в Україні¹.

Однак не може бути призначено Уповноваженим особу, яка має судимість за вчинення злочину, якщо ця судимість не погашена та не знята в установленому законом порядку. Відповідно, в інтересах неупередженого ставлення омбудсменом до виконання своїх обов'язків і об'єктивного вирішення справ передбачено, що Уповноважений не може мати представницького мандата, займати будь-які інші посади в органах державної влади, виконувати іншу оплачувану чи неоплачувану роботу в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднань громадян, на підприємствах, установах, організаціях, незалежно від форми власності, крім викладацької, наукової або іншої творчої діяльності. Він не може бути членом жодної політичної партії. Термін повноважень Уповноваженого – 5 років².

Для забезпечення діяльності Уповноваженого утворюється секретаріат,

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції і законів, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини й громадянина є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого. *Конституційне подання Уповноваженого* – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України нормативно-правових актів та офіційного тлумачення Конституції та законів України. *Подання Уповноваженого* – акт, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина³.

Під час виконання своїх повноважень Уповноважений користується певними гарантіями. Зокрема, втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб у діяльність Уповноваженого забороняється. Уповноважений не зобов'язаний давати пояснення по суті справ, які закінчені або перебувають у його провадженні⁴.

Уповноважений користується правом недоторканності на весь час своїх повноважень. Він не може бути без згоди Верховної Ради України

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

⁴ Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

притягнутий до кримінальної відповідальності або підданий заходам адміністративного стягнення, що накладаються в судовому порядку, затриманий, заарештований, підданий обшуку, а також особистому огляду. Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може бути здійснено Уповноваженому лише Генеральним прокурором. За порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством¹.

Рахункова палата від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням. Рахункова палата підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи. Діяльність Рахункової палати ґрунтується на принципах законності, незалежності, об'єктивності, безсторонності, гласності та неупередженості. Рахункова палата є організаційно, функціонально та фінансово незалежною, самостійно планує свою діяльність².

Організаційно-правові форми роботи Верховної Ради України – це передбачені Конституцією України, Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» та іншими актами чинного законодавства парламентські процедури і способи та методи організації роботи парламенту України, його органів і структурних підрозділів, народних депутатів України з метою реалізації завдань, функцій і повноважень українського парламенту³.

Відповідно до чинного законодавства **основними організаційними (організаційно-правовими) формами роботи Верховної Ради України є її сесії та пленарні засідання**⁴.

У Конституції України та Законі України «Про Регламент Верховної Ради України» визначено, що Верховна Рада проводить свою роботу **сесійно**. Сесії є чергові та позачергові⁵. Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менше ніж двох третин від її конституційного складу. Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на тридцятий день після офіційного оголошення результатів виборів. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває найстарший за віком народний депутат України⁶.

¹ Там само.

² Про рахункову палату : Закон України від 2 липня 2015 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. ст. 133.

⁶ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

Чергові сесії Верховної Ради, крім першої сесії, починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року, а завершуються відповідно не пізніше ніж за 45 та 10 днів до початку наступної сесії. Верховна Рада може прийняти постанову про зміну строків завершення сесії. Інформація про дату і час початку чергової сесії Верховної Ради, а також про місце і час реєстрації народних депутатів Апаратом Верховної Ради не пізніше ніж за три дні до початку роботи чергової сесії Верховної Ради доводиться до відома кожного народного депутата та публікується в газеті «Голос України». Верховна Рада процедурним рішенням може доручити окремим комітетам, тимчасовим спеціальним комісіям чи тимчасовим слідчим комісіям продовжити їх роботу після закінчення чергової сесії Верховної Ради¹.

Позачергові сесії Верховної Ради, із зазначенням порядку денного, скликаються Головою Верховної Ради України відповідно до ч. 2 ст. 83 Конституції України. Вмотивовані вимоги про скликання позачергової сесії Верховної Ради, підписані їх ініціаторами, разом із проєктами документів, які пропонуються до розгляду, надсилаються Голові Верховної Ради України. При цьому підписи ініціаторів не відкликаються. Позачергова сесія Верховної Ради скликається не пізніше ніж у семиденний строк після дня надходження вимоги про її скликання, поданої відповідно до ч. 2 ст. 83 Конституції України. Розпорядження Голови Верховної Ради України про скликання позачергової сесії Верховної Ради публікується у газеті «Голос України» не пізніше ніж за три дні до її відкриття із зазначенням питань, які пропонується розглянути на позачерговій сесії Верховної Ради. Документи, які пропонується розглянути на позачерговій сесії Верховної Ради, надаються народним депутатам не пізніше ніж за три дні до відкриття позачергової сесії Верховної Ради². Відкриття сесії Верховної Ради оголошується головуєчим на пленарному засіданні на початку її першого пленарного засідання, закриття – по завершенні останнього пленарного засідання. Кожна сесія Верховної Ради починається і завершується виконанням у залі засідань Верховної Ради Державного Гімну України. Сесії Верховної Ради складаються із засідань Верховної Ради, засідань комітетів, тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями, роботи народних депутатів у депутатських фракціях (депутатських групах) та з виборцями. Комітет, тимчасова спеціальна комісія чи тимчасова слідча комісія можуть проводити свої засідання одночасно з пленарними засіданнями Верховної Ради лише за процедурним рішенням Верховної Ради. Засідання Верховної Ради можуть

¹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15. № 16-17. Ст. 133.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

бути пленарними, урочистими, а також можуть проводитися у формі парламентських слухань¹.

Засідання Верховної Ради можуть бути *пленарними, урочистими*, а також можуть проводитися у формі *парламентських слухань*.

Переважним видом засідань, а отже, і пріоритетною організаційною формою їх роботи є **пленарні засідання**. Відповідно до ст. 84 Конституції України рішення Верховної Ради України приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування. До того ж голосування на засіданнях здійснюється народними депутатами особисто.

Засідання Верховної Ради України проводяться згідно з розкладом. Рішення (крім процедурних) приймаються лише з питань, внесених до порядку денного засідання, за винятком випадків, передбачених Законом України «Про Регламент Верховної Ради України». У разі порушення цієї вимоги прийняте рішення є недійсним, і Голова Верховної Ради не має права підписувати відповідний акт. Засідання Верховної Ради відкривають, ведуть і закривають Голова Верховної Ради України або його заступники. Якщо вони з будь-яких причин не здійснюють цього, такі функції виконує один із голів комітету Верховної Ради України, визначений Головою Верховної Ради України, один із його заступників або ж обраний народними депутатами головуючий на засіданні. Під час обрання головуючого пленарне засідання веде найстарший за віком присутній у залі засідань депутат².

Перед кожним пленарним засіданням відбувається поіменна реєстрація депутатів із пред'явленням посвідчення, персональної картки для голосування і з особистим підписом депутата та його реєстрацією в електронній системі. На початку кожного засідання Верховної Ради головуючий повідомляє про кількість депутатів, які зареєструвалися, а також про яких відомо, що вони відсутні з поважних причин. На початку першого засідання кожного робочого дня головуючий оголошує порядок денний на весь день роботи. Питання розглядаються в тій послідовності, в якій їх включено до порядку денного. Перед закриттям засідання робочого дня головуючий уточнює та оголошує порядок денний на наступний день пленарної роботи відповідно до розкладу засідань Верховної Ради України³.

Законотворча діяльність починається із законодавчої ініціативи. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді належить Президенту України, народним депутатам, Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України має виключне право на внесення проєкту закону про Державний бюджет України. Проєкт закону про надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів України вносить Президент України або Кабінет Міністрів України.

¹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

Право законодавчої ініціативи здійснюється шляхом внесення до Верховної Ради:

- 1) проєктів законів, постанов;
- 2) проєктів інших актів Верховної Ради;
- 3) пропозицій до законопроєктів;
- 4) поправок до законопроєктів¹.

Законопроєкт, проєкт іншого акта, внесений до Верховної Ради, реєструється в Апараті Верховної Ради. Законопроєкт, внесений з дотриманням вимог ст. 90, 91 Регламенту, реєструється в Апараті Верховної Ради в день його внесення, а в разі внесення у неробочий час – не пізніше наступного робочого дня. Кожен законопроєкт, проєкт іншого акта після його реєстрації не пізніше ніж у п'ятиденний строк направляється Головою Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків першим заступником, заступником Голови Верховної Ради України в комітет, який відповідно до предметів відання комітетів визначається головним з підготовки і попереднього розгляду законопроєкту, проєкту іншого акта, а також у комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету тощо. Кожен законопроєкт не пізніше ніж у триденний строк направляється комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, до Кабінету Міністрів України для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини².

За дорученням Верховної Ради, Голови Верховної Ради України, за зверненням головного комітету, голови або першого заступника голови головного комітету чи з власної ініціативи комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, розглядає законопроєкт, проєкт іншого акта та готує експертний висновок щодо відповідності його оформлення та реєстрації вимогам закону цього Регламенту та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Голова Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків перший заступник, заступник Голови Верховної Ради України, якщо наявні відповідні підстави, може повернути законопроєкт суб'єкту законодавчої ініціативи. Підстави повернення законопроєктів визначені у Законі України «Про Регламент Верховної Ради України»³.

Усі зареєстровані законопроєкти та супровідні документи до них відповідно до ст. 99 Регламенту, законопроєкти, підготовлені до другого та наступних читань, висновки щодо законопроєктів, підготовлені головним комітетом до першого та наступних читань, висновки інших комітетів, пропозиції Президента України разом з висновком головного комітету, порівняльною таблицею та іншими супровідними документами відповідно

¹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

² Там само.

³ Там само.

до ст. 133 Регламенту, пропозиції щодо усунення неузгодженостей чи редакційних неточностей у прийнятому законі надаються народному депутату в електронному вигляді засобами єдиної автоматизованої системи шляхом розсилки інформаційних листів¹.

Невідкладними є законопроекти, що визначені Президентом України або рішенням Верховної Ради як такі. Верховна Рада може прийняти рішення про визначення законопроекту невідкладним після включення його до порядку денного сесії Верховної Ради або в ході його наступного розгляду.

Законопроекти розглядаються Верховною Радою, як правило, за процедурою трьох читань з урахуванням особливостей, встановлених у цій статті. Розгляд і прийняття законопроекту за процедурою трьох читань містить:

- 1) *перше читання* – обговорення основних принципів, положень, критеріїв, структури законопроекту та прийняття його за основу;
- 2) *друге читання* – постатейне обговорення і прийняття законопроекту в другому читанні;
- 3) *третьє читання* – прийняття законопроекту, який потребує доопрацювання та узгодження загалом.

Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект під час підготовки до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а під час підготовки до всіх наступних читань – для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради. Остаточна юридична експертиза і редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради загалом.

За результатами розгляду законопроекту у третьому читанні Верховна Рада може прийняти рішення про:

- 1) прийняття закону загалом і направлення його на підпис Президенту України;
- 2) перенесення голосування щодо законопроекту загалом у зв'язку із прийняттям рішення про перенесення розгляду законопроекту або до подання Кабінетом Міністрів України проектів актів, прийняття яких передбачено в законопроекті, що розглядається;
- 3) схвалення тексту законопроекту загалом і винесення його на всеукраїнський референдум;
- 4) відхилення законопроекту².

Закон підписує Голова Верховної Ради України і невідкладно направляє його Президентові України. Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно

¹ Про Регламент Верховної Ради України : Закон України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

² Про Регламент Верховної Ради України : Закон України № 1861-VI від 10 лютого 2010 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14–15. № 16–17. Ст. 133.

оприлюднює його або повертає закон зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. Якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, то закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений¹.

Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менше ніж двома третинами від її конституційного складу, то Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі, якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом. Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування².

У Конституції України чітко визначена парламентська складова зовнішньополітичної діяльності України (ст. 85). **Повноваження Верховної Ради у сфері зовнішніх зносин** можливо поділити на такі основні групи:

- **повноваження загального характеру**, реалізація яких пов'язана з міжнародною діяльністю країни: прийняття законів (п. 3); визначення основних засад внутрішньої та зовнішньої політики (п. 5); надання законом згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та їх денонсацію (п. 32); затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього (п. 4);

- **спеціальні зовнішньополітичні повноваження**: оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України (п. 9); схвалення рішення про надання військової допомоги іншим державам, про направлення підрозділів Збройних сил України до іншої держави чи про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України (п. 23); затвердження протягом двох днів з моменту звернення Президента України указів про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні (п. 31); затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також одержання таких позик Україною (п. 14); розгляд і прийняття рішення щодо схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України (п. 11); заслуховування щорічних та позачергових послань Президента України про внутрішнє і зовнішнє становище України (п. 8); контрольні повноваження: контроль за

¹ Там само

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

виконанням бюджету, прийняття рішення щодо звіту про його виконання (п. 4), зокрема у сфері зовнішньої політики; здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів відповідно до Конституції та закону (п. 13); здійснення контролю за використанням одержаних від іноземних держав позик (п. 14); здійснення парламентського контролю (п. 33); прийняття рішення про направлення запиту до Президента України на вимогу народного депутата України або групи чи комітету Верховної Ради, попередньо підтриману не менше ніж 1/3 від конституційного складу парламенту (п. 34);

- **установчі повноваження**: призначення за поданням Президента України, Прем'єр-міністра України (п. 12); затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки, Збройних сил України та інших військових формувань (п. 22)¹.

Загалом законодавство України у сфері зовнішньополітичних відносин містить такі нормативно-правові акти: Конституція України, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України», Стратегія національної безпеки України та Закон України «Про дипломатичну службу».

Важливою групою повноважень парламенту у площині зовнішніх відносин є участь в **ратифікації** та **денонсації міжнародних договорів**, що зумовлено необхідністю трансформації міжнародних договорів у національне законодавство. Конституційною основою є положення п. 32 ст. 85 Конституції щодо надання парламентом у встановлений законом строк згоди на обов'язковість міжнародних договорів України та їх денонсацію². Ця норма стосується найбільш важливих договорів, а саме: угод, що змінюють конституцію; угод політичного або військового характеру; договорів з фінансових зобов'язань держави; угод, щодо територіальної цілісності держави або основних прав громадян та ін.

Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» **ратифікація, приєднання** – залежно від конкретного випадку форма надання згоди України на обов'язковість для неї міжнародного договору³.

Правові основи ратифікації міжнародних договорів визначені у ст. 9 Закону. Зокрема, Ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору. На підставі підписаного та офіційно оприлюдненого Президентом України закону Голова Верховної Ради України підписує ратифікаційну грамоту, яка засвідчується підписом

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Там само.

³ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

міністра закордонних справ України, якщо договором передбачено обмін такими грамотами. Ратифікації підлягають міжнародні договори України:

а) політичні (про дружбу, взаємну допомогу і співробітництво, нейтралітет), територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України, мирні;

б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;

в) загальноекономічні (про економічне та науково-технічне співробітництво), з загальних фінансових питань, з питань надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України;

г) про участь України у міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки;

г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови тимчасового перебування в Україні іноземних військових формувань;

д) що стосуються питань передачі історичних та культурних цінностей Українського народу, а також об'єктів права державної власності України;

е) виконання яких зумовлює зміну законів України або прийняття нових законів України;

є) інші міжнародні договори, ратифікація яких передбачена міжнародним договором або законом України¹.

Приєднання України до міжнародних договорів або їх прийняття визначені у ст. 13 Закону України «Про міжнародні договори України». Рішення про приєднання України до міжнародних договорів або про їх прийняття приймаються:

а) щодо договорів, які потребують ратифікації, – у формі закону України про приєднання до міжнародного договору або закону України про прийняття міжнародного договору, невід'ємною частиною яких є текст міжнародного договору;

б) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені України, які не потребують ратифікації, – у формі указу Президента України;

в) щодо міжнародних договорів, які укладаються від імені Уряду України, які не потребують ратифікації, – у формі постанови Кабінету Міністрів України².

¹ Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

² Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 50. Ст. 540.

Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору відповідно до цього Закону в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб.

Отже, зважаючи на той факт, що парламент приймає державні рішення вищої юридичної сили, тобто закони, які необхідні для здійснення зовнішніх відносин, то це і визначає провідну роль Верховної Ради України у правовому механізмі здійснення зовнішніх зносин держави як невід'ємної його складової. Саме через загальні функції парламенту здійснюється виконання зовнішніх функцій держави. Тільки парламент з огляду на представницьку природу може більш за всі державні органи реагувати на суспільну думку в країні та, як це і передбачено Конституцією, у формі закону визначати засади зовнішніх зносин.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Теоретичні засади розвитку українського парламентаризму».
- ☐ «Негативні та позитивні риси законодавчого процесу в Україні».
- ☐ «Теоретичні та практичні питання депутатської етики в Україні».
- ☐ «Дострокове припинення повноважень народного депутата України».
- ☐ «Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».
- ☐ «Конституційно-правовий статус Рахункової палати України».
- ☐ «Конституційне регулювання участі громадян у процесі реалізації парламентом контрольної функції: питання теорії і практики».
- ☐ «Двопалатний парламент в Україні: проблеми формування».
- ☐ «Правове регулювання статусу та діяльності комітетів та комісій парламенту».
- ☐ «Конституційно-правовий статус народних депутатів та їх парламентських об'єднань».
- ☐ «Поняття і сутність парламентського контролю».

III. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Конституційно-правовий статус народних депутатів та їх парламентських об'єднань». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші

конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об’ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Перспективи розвитку парламентаризму в Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

парламентаризм, система парламентаризму, ознаки парламентаризму, парламент, народне представництво, орган законодавчої влади, колегіальний характер парламенту, виборний характер парламенту, постійний характер парламенту, легальність парламенту, легітимність парламенту, кількісний склад парламенту, якісний склад парламенту, принципи діяльності Верховної Ради України, функції парламенту України, представницька функція парламенту, установча функція парламенту, законодавча функція парламенту, програмна функція парламенту, охоронна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, бюджетно-фінансова функція парламенту, контрольна функція парламенту, антикорупційна функція парламенту, зовнішньополітична функція парламенту, повноваження Верховної Ради України, ознаки повноважень Верховної Ради України, депутатський корпус, народний депутат України, конституційний статус народного депутата, правосуб’єктність народного депутата, принципи діяльності народного депутата, депутатський мандат, імперативний мандат, вільний мандат, повноваження народного депутата, депутатське звернення, депутатський запит, обов’язки народного депутата, депутатська недоторканність, депутатський індемнітет, депутатський імунітет, відповідальність народного депутата, система гарантій діяльності народного депутата, структура Верховної Ради України, політична структура парламенту, організаційно-функціональна структура парламенту, керуючі органи парламенту, спікер, парламентські комітети, тимчасові комісії, тимчасові спеціальні комісії, депутатські групи, парламентські фракції, парламентська більшість, парламентська опозиція, лобіювання, лобістське бюро, парламентський контроль, апарат Верховної Ради України, омбудсмен (уповноважений Верховної Ради України з прав людини), акти реагування уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, конституційне подання уповноваженого Верховної Ради з прав

людини, подання омбудсмена, Рахункова палата, організаційно-правові форми роботи парламенту України, парламентські сесії, чергові сесії, позачергові сесії, пленарні засідання, урочисті засідання, парламентські слухання, протокол пленарного засідання, стенограма пленарного засідання, стенографічний бюлетень пленарного засідання, голосування, рішення Верховної Ради України, акти Верховної Ради України, закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви, законотворча діяльність, законодавчий процес, стадії законодавчого процесу, законодавча ініціатива, невідкладні законопроекти, читання законопроекту, установча процедура, прийняття закону, оприлюднення закону, зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України, повноваження загального характеру, спеціальні зовнішньополітичні повноваження, установчі повноваження, ратифікація міжнародних договорів, денонсація міжнародних договорів.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Термін «парламент» французького походження і в перекладі означає:

- а) «верховенство», «верховна влада»;
- б) «говорити», «місце, де говорять»;
- в) «устрій», «встановлення»;
- г) «угода», «узгодження»;
- д) «законодавчий орган».

2. Легіслатура парламенту – це:

- а) період, в який повинні відбутися вибори;
- б) період повноважень парламенту;
- в) парламентський орган, що забезпечує організацію його роботи;
- г) проміжок часу між сесіями Верховної Ради України;
- д) проміжок часу, в який проводяться сесії Верховної Ради.

3. Маргінальний парламент – це:

- а) парламент, який при взаємодії з виконавчою владою домінує;
- б) парламент, що відіграє вирішальну роль при прийнятті законів, у формуванні чи відставці уряду;
- в) парламент, при взаємодії якого з виконавчою владою домінує остання;
- г) парламент, який існує лише для того, щоб забезпечити легальність режиму;
- д) парламент, який контролюється виконавчою владою.

4. Бікамеральний парламент – це:

- а) однопалатний парламент;
- б) двопалатний парламент;
- в) парламент, що представляє інтереси певної групи населення;
- г) парламент, до складу якого входять дві домінуючі партії;

д) парламент, що містить дві депутатські фракції.

5. Проблема бікамералізму – це:

а) проблема контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини та громадянина та їх захист;

б) проблема вибору пропорційної чи мажоритарної виборчої системи;

в) проблема вибору однопалатної чи двопалатної структури парламенту;

г) проблема виявлення результатів виборів;

д) проблема внесення змін до Конституції України.

6. Конституційно-правовий акт, що став основою для зміни природи, функцій і повноважень Верховної Ради УРСР:

а) Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р.;

б) Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.;

в) Конституція України від 28 червня 1996 р.;

г) Закон України «Про вибори народних депутатів» від 18 жовтня 2001 р.;

д) Закон України «Про статус народного депутата України» від 25 вересня 1997 р.

7. Статус Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади означає:

а) привілейоване становище Верховної Ради України;

б) Верховна Рада України є однопалатним парламентом;

в) інших органів законодавчої влади, тобто уповноважених приймати правові акти у формі із юридичною силою закону, в Україні немає;

г) визнання провідної ролі парламенту у здійсненні державних функцій;

д) Верховна Рада України наділяється спеціальними завданнями в бюджетній сфері.

8. Народним депутатом України може бути:

а) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;

б) особа, яка на день виборів досягла 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 5-ти років;

в) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;

г) громадянин України, який на день виборів досяг 30 років, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 10-ти років;

д) громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає на території України протягом останніх 5-ти років.

9. Громадянин України може бути обраним до Верховної Ради України по

досягненню:

- а) 18 років;
- б) 20 років;
- в) 21 року;
- г) 25 років;
- д) 35 років.

10. За Конституцією України чергові вибори до Верховної Ради України проводяться:

- а) в останню неділю березня останнього року повноважень;
- б) в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень;
- в) в останню неділю жовтня останнього року повноважень;
- г) в останню неділю квітня останнього року повноважень;
- д) в останню неділю серпня останнього року повноважень.

11. Кількісний склад Верховної Ради України відповідно до Конституції України становить:

- а) 250 народних депутатів;
- б) 350 народних депутатів;
- в) 400 народних депутатів;
- г) 450 народних депутатів;
- д) 500 народних депутатів.

12. За Конституцією України Верховна Рада України є повноважною за умови обрання не менш як:

- а) 2/3 від конституційного складу;
- б) 1/2 від конституційного складу;
- в) 50% + 1 від конституційного складу;
- г) 3/4 від конституційного складу;
- д) 4/5 від конституційного складу.

13. Повноваження народного депутата України починаються з моменту:

- а) складання присяги;
- б) виявлення результатів виборів;
- в) видачі тимчасового посвідчення народного депутата України;
- г) реєстрації в Центральній виборчій комісії;
- д) проведення першого засідання.

14. Присягу народним депутатам новообраної Верховної Ради України зачитує:

- а) Голова Верховної Ради України попереднього скликання;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Президент України;

- г) найстарший за віком народний депутат Верховної Ради України;
- д) Голова Верховного Суду України.

15. Після набуття депутатських повноважень народний депутат України одержує:

- а) депутатське посвідчення та нагрудний знак народного депутата України;
- б) депутатське посвідчення та булаву народного депутата України;
- в) депутатське посвідчення та мандат народного депутата України;
- г) депутатське посвідчення та мантію народного депутата України;
- д) депутатське посвідчення.

16. Народний депутат не має права займатися:

- а) викладацькою роботою;
- б) науковою роботою;
- в) підприємницькою діяльністю;
- г) літературною діяльністю;
- д) художньою та мистецькою діяльністю.

17. Народний депутат України не має права:

- а) порушувати питання про перевірку діяльності підприємств, установ, організацій, розташованих на території України, щодо яких є дані про порушення ними законодавства;
- б) ставити питання про недовіру складу органів, утворених Верховною Радою України;
- в) займатися адвокатською діяльністю;
- г) вносити пропозиції щодо порядку голосування;
- д) звертатись із запитом, ставити запитання доповідачам, головному на засіданні, вимагати відповідей на запит.

18. Народний депутат України має право:

- а) залучатись як експерт органами у кримінальному провадженні, а також займатись адвокатською діяльністю;
- б) входити до складу керівництва, правління чи ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку;
- в) одержувати від іноземних урядів винагороду;
- г) використовувати свій депутатський мандат у цілях, не пов'язаних з депутатською діяльністю;
- д) одержувати заробітну плату за викладацьку діяльність.

19. Пленарні засідання Верховної Ради України – це:

- а) засідання комітетів Верховної Ради України;
- б) засідання органів Верховної Ради України;

- в) загальні засідання Верховної Ради України;
- г) спеціальні засідання Верховної Ради України;
- д) засідання окремих груп депутатів.

20. Місцем проведення засідань Верховної Ради України є:

- а) будинок Верховної Ради України (м. Київ, вул. Грушевського, 5);
- б) будинок Верховної Ради України (м. Київ, вул. Банкова, 11);
- в) Офіс Президента України;
- г) будинок уряду (м. Київ, вул. Грушевського, 12/2);
- д) адміністративна споруда Верховної Ради України.

21. Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше:

- а) одного місяця після офіційного оголошення результатів виборів;
- б) 45 днів після офіційного оголошення результатів виборів;
- в) двох місяців після офіційного оголошення результатів виборів;
- г) 10 днів після офіційного оголошення результатів виборів;
- д) 30 днів після офіційного оголошення результатів виборів.

22. Перше засідання новообраної Верховної Ради України відкриває:

- а) Голова Верховної Ради України попереднього скликання;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) найстарший за віком народний депутат Верховної Ради України;
- г) Президент України;
- д) Голова Верховного Суду України.

23. Згідно з Конституцією України засідання Верховної Ради України проводяться:

- а) гласно;
- б) у закритому режимі;
- в) усно;
- г) відкрито;
- д) публічно.

24. Закрите засідання проводиться за рішенням більшості конституційного складу Верховної Ради України та:

- а) пропозицією найстаршого за віком народного депутата України;
- б) пропозицією Голови Верховної Ради України;
- в) пропозицією Президента України;
- г) пропозицією коаліції депутатських фракцій;
- д) вимогою Генерального прокурора України.

25. Для проведення закритого засідання Верховної Ради України необхідно зібрати голоси:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) більшості від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

26. Сесійний період роботи Верховної Ради України розпочинається:

- а) у понеділок;
- б) у четвер;
- в) у п'ятницю;
- г) у вівторок;
- д) у середу.

27. Вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради України має право:

- а) Голова Верховної Ради України на вимогу не менш як третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України або Президент України;
- б) Прем'єр-Міністр України та Президент України;
- в) Голова Конституційного Суду України;
- г) Голова Верховної Ради України за власним, проте вмотивованим бажанням;
- д) Голова Верховної Ради України та Президент України.

28. Верховна Рада України збирається за два дні без скликання у випадку:

- а) приїзду іноземних делегацій з важливих для України питань оборони;
- б) смерті Президента;
- в) введення воєнного чи надзвичайного стану;
- г) смерті Голови Верховної Ради України;
- д) смерті Голови Конституційного Суду України.

29. Поняття «депутатський мандат» полягає у наступному:

- а) обрання особи на посаду народного депутата України чи депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради;
- б) надання депутату певних повноважень, у т. ч. виступати від імені виборців;
- в) визнання виборчою комісією певного кандидата обраним народним депутатом України;

- г) виражену і зафіксовану у встановленому законодавством порядку волю народу на представництво певною особою його інтересів у парламенті;
- д) депутатський імунітет.

30. Депутатська інвеститура – це:

- а) наділення депутата або групи депутатів владними повноваженнями;
- б) відповідальність депутата за здійснення своїх повноважень;
- в) відмова депутата від посади;
- г) відкликання депутата;
- д) недоторканність депутата.

31. Виходячи із змісту Конституції України до розкриття змісту постійно діючого характеру українського парламенту не належить:

- а) строк повноважень Верховної Ради України становить п'ять років;
- б) народні депутати України здійснюють свої повноваження на постійній основі;
- в) Верховна Рада України працює сесійно;
- г) чергові сесії Верховної Ради України починаються першого вівторка лютого і першого вівторка вересня кожного року;
- д) Верховна Рада України збирається на першу сесію не пізніше ніж на п'ятий день після офіційного оголошення результатів виборів.

32. Функція Верховної Ради України, здійснення якої належить до її виключної компетенції:

- а) зовнішньополітична функція;
- б) державотворча функція;
- в) законодавча функція;
- г) фінансово-бюджетна функція;
- д) політична функція.

33. Орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій, об'єднань громадян, яким адресовано депутатське звернення, зобов'язані протягом:

- а) 5 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- б) 10 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- в) 14 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- г) 30 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь;
- д) 45 днів з моменту його одержання розглянути і надати письмову відповідь.

34. Строк розгляду звернення народного депутата Верховної Ради України, з урахуванням продовження, не може перевищувати:

- а) 15 днів з моменту його одержання;
- б) 30 днів з моменту його одержання;
- в) 45 днів з моменту його одержання;
- г) 60 днів з моменту його одержання;
- д) 10 днів з моменту його одержання.

35. Інтерпеляція – це:

- а) депутатський запит;
- б) винагорода членів парламенту;
- в) пропозиція депутата;
- г) голосування депутатів за прийняття законопроекту;
- д) відповідальність депутата за невиконання покладених на нього повноважень.

36. Рішення про направлення запиту Президенту України повинно бути підтримано:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

37. Виходячи зі змісту Конституції України, поняття «депутатський індемнітет» передбачає:

- а) звільнення депутатів від відповідальності за висловлювання в парламенті, відвідування пленарних засідань, результати голосування;
- б) неможливість притягнення депутатів до кримінальної відповідальності, затримання чи арешту без згоди Верховної Ради України;
- в) неможливість притягнення депутатів до відповідальності за висловлювання в парламенті, результати голосування та будь-які інші дії;
- г) звільнення депутатів від відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп;
- д) неможливість депутатів мати інший представницький мандат чи бути на державній службі.

38. Один із аспектів депутатського індемнітету в Україні полягає у наступному:

- а) народні депутати не несуть відповідальності за результати голосування;
- б) народні депутати не несуть відповідальності за висловлювання у

Верховній Раді України, навіть у випадку образи чи наклепу;

в) народні депутати України не підлягають адміністративній відповідальності;

г) народні депутати України не підлягають кримінальній відповідальності;

д) народні депутати не можуть бути затримані чи заарештовані без згоди Верховної Ради України.

39. Рішення Верховної Ради України приймаються шляхом голосування:

а) виключно на її пленарних засіданнях;

б) на її позапленарних засіданнях;

в) на її пленарних засіданнях та на засіданнях Ради національної безпеки;

г) на будь-яких засіданнях за умови присутності 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

д) на її пленарних та позапленарних засіданнях.

40. Голосування на засіданнях Верховної Ради України здійснюється народним депутатом:

а) особисто або шляхом офіційного (письмового) повідомлення свого рішення Голові Верховної Ради України;

б) особисто або шляхом інтернет-участі;

в) особисто або за договором доручення;

г) особисто або за довіреністю;

д) особисто.

41. У Верховній Раді України не існує комітету:

а) з питань правової політики;

б) з питань соціальної політики і праці;

в) з питань бюджету;

г) з питань комп'ютерної злочинності;

д) з питань свободи слова та інформації.

42. До повноважень комітетів Верховної Ради України не належить:

а) здійснення законопроектної роботи;

б) підготовка до розгляду питань, що віднесені до компетенції Верховної Ради України;

в) участь у третьому читанні законопроектів;

г) попередній розгляд питань, що віднесені до компетенції Верховної Ради України;

д) опрацювання документів, які подані щодо законопроектів.

43. Формами роботи комітетів Верховної Ради України є:

а) засідання, слухання;

б) семінари, обговорення;

- в) конференції;
- г) збори, сесії;
- д) наради, конференції.

44. Парламентська коаліція – це:

а) стійке організоване об'єднання двох або більше депутатських фракцій чи груп з метою вироблення і реалізації ними узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

б) підфракційне формування, метою якого є вироблення і реалізації узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

в) об'єднання деяких політичних партій, метою якого є вироблення і реалізації узгоджених рішень щодо спільної позиції з питань, які розглядаються парламентом;

г) об'єднання прибічників певної загальнонаціональної програми, метою якого є її реалізація;

д) об'єднання депутатів та інших політичних діячів, метою якого є створення опозиційної програми розвитку держави та вироблення стратегічного розвитку країни.

45. Добровільне об'єднання народних депутатів України, сформоване на основі партійної належності депутатів – це:

- а) депутатська група;
- б) депутатська фракція;
- в) депутатська інвеститура;
- г) інтерпеляція;
- д) коаліція.

46. Зміст «американської» моделі відносин в парламентських фракціях полягає у наступному:

а) наявність тісного політичного зв'язку членів парламентських фракцій;

б) встановлення жорсткого і суворого підпорядкування партійній дисципліні;

в) встановлення неухильного виконання політичної програми відповідної фракції;

г) волевиявлення депутатів при прийнятті законів не пов'язано з їх партійною належністю;

д) здійснення прямого впливу уряду на волевиявлення депутатів, а не членів фракції.

47. Для доповіді народного депутата у Верховній Раді України надається не менше:

- а) 30 хвилин;

- б) 20 хвилин;
- в) 10 хвилин;
- г) 5 хвилин;
- д) 3 хвилини.

48. Співдоповідь народного депутата у Верховній Раді України не може тривати менше:

- а) 30 хвилин;
- б) 20 хвилин;
- в) 10 хвилин;
- г) 5 хвилин;
- д) 3 хвилин.

49. Акти, що приймаються на засіданнях Верховної Ради України за результатами обговорення питань щодо законопроектів – це:

- а) рішення;
- б) рекомендації;
- в) висновки;
- г) постанови;
- д) інструкції.

50. Встановлені чинним законодавством процедури розгляду і прийняття актів Верховною Радою України можна класифікувати на:

- а) загальні і спеціальні;
- б) основні і додаткові;
- в) допоміжні і загальні;
- г) основні і допоміжні;
- д) строкові та безстрокові.

51. Згідно з Регламентом актами Верховної Ради України є:

- а) вироки, рішення, постанови, ухвали;
- б) закони, постанови, резолюції, декларації, звернення, заяви;
- в) експертні висновки, закони, ухвали, резолюції;
- г) закони, укази, постанови, накази, статuti, заяви;
- д) висновки, звернення, вироки, заяви, ухвали.

52. До правових актів Верховної Ради України не належать:

- а) закони;
- б) постанови;
- в) звернення;
- г) укази;
- д) декларації.

53. *Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить, крім:*

- а) Президенту України;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Національному банку України;
- г) народним депутатам України;
- д) Конституційному Суду України.

54. *Законопроект до другого читання подається у вигляді порівняльної таблиці, яка не містить:*

- а) тексту законопроекту, прийнятого за основу;
- б) всі внесені і не відкликані пропозиції;
- в) висновки головного комітету щодо пропозицій;
- г) бажані строки прийняття законопроекту;
- д) остаточну редакцію статей законопроекту, що пропонується головним комітетом для прийняття у другому читанні.

55. *Під час другого читання Верховна Рада України не може прийняти рішення про:*

- а) відхилення законопроекту;
- б) прийняття законопроекту в другому читанні та доручення головному комітету підготувати його до третього читання;
- в) прийняття законопроекту в другому читанні та в цілому;
- г) прийняття законопроекту в другому читанні, за винятком окремих розділів, глав, статей, частин статей, та направлення їх головному комітету на доопрацювання з наступним поданням законопроекту на повторне друге читання;
- д) повернення законопроекту головному комітету на доопрацювання з наступним поданням на повторне перше читання.

56. *Законопроект розповсюджується серед депутатів до слухання на третьому читанні не пізніше як за:*

- а) 5 днів до дня його розгляду;
- б) 10 днів до дня його розгляду;
- в) строк не встановлено;
- г) 3 дні до дня його розгляду;
- д) 7 днів до дня його розгляду.

57. *За результатами розгляду законопроекту у третьому читанні Верховна Рада не може прийняти рішення про:*

- а) прийняття закону в цілому і направлення його на підпис Президенту України;

б) перенесення голосування щодо законопроекту в цілому у зв'язку із прийняттям рішення про перенесення розгляду законопроекту або до подання Кабінетом Міністрів України проектів актів, прийняття яких передбачено в законопроекті, що розглядається;

в) схвалення тексту законопроекту в цілому і винесення його на всеукраїнський референдум;

г) відхилення законопроекту;

д) повернення законопроекту головному комітету на доопрацювання з наступним поданням на повторне третє читання.

58. Текст Закону України прийнятого Верховною Радою України оформлюється Апаратом Верховної Ради України та підписується Головою Верховної Ради України у строк не пізніше:

а) 5 днів;

б) 7 днів;

в) 10 днів;

г) 14 днів;

д) 30 днів.

59. Строк, упродовж якого підписаний закон Голова Верховної Ради України направляє Президентові України:

а) невідкладно;

б) 3 дні;

в) 5 днів;

г) 7 днів;

д) 10 днів.

60. Президент України повинен підписати Закон України, прийнятий Верховною Радою України, у термін:

а) 10 днів;

б) 15 днів;

в) 5 днів;

г) 30 днів;

д) 45 днів.

61. Президент України повинен підписати Закон України, прийнятий Верховною Радою України, після повторного прийняття його 2/3 Верховної Ради України, протягом:

а) 10 днів;

б) 15 днів;

в) 5 днів;

г) 30 днів;

д) 45 днів.

62. За загальним правилом закон прийнятий Верховною Радою України і підписаний Президентом України набирає чинності:

- а) протягом 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- б) через 5 днів;
- в) протягом 15 днів;
- г) через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення;
- д) протягом 15 днів з дня його офіційного оприлюднення.

63. До обов'язкових реквізитів Закону України, що виданий Верховною Радою України, не належить:

- а) найменування;
- б) преамбула;
- в) ціль видання;
- г) зазначення органу, що видав нормативний акт;
- д) зазначення у преамбулі структури акта.

64. Розгляд питань за скороченою процедурою обговорення здійснюється за рішенням:

- а) 1/3 народних депутатів;
- б) більш ніж 1/2 від присутніх народних депутатів;
- в) більшості депутатських фракцій;
- г) Верховної Ради України;
- д) головуючого та/або його заступників.

65. До обов'язкових даних, що мають бути внесені у стенограму і стенографічний бюлетень засідання Верховної Ради України не належить:

- а) день засідання;
- б) прізвище головуючого на пленарному засіданні;
- в) місце проведення засідання;
- г) порядок денний засідання;
- д) оголошені тексти запитів народних депутатів.

66. Запис виступів на засіданні Верховної Ради України зберігається на магнітній стрічці:

- а) 6 місяців;
- б) 1 рік;
- в) протягом однієї сесії;
- г) до моменту вступу у повноваження новообраної Верховної Ради України;
- д) 3 місяці.

67. *Офіційними документами, що підтверджують процес обговорення і прийняття рішень Верховною Радою, є:*

- а) протокол, стенограма та стенографічний бюлетень;
- б) протокол, стенограма та регламент;
- в) протокол, стенограма та електронний протокол;
- г) протокол, стенограма та електронний бюлетень;
- д) протокол, стенографічний бюлетень та регламент.

68. *Під час розгляду кандидатури Прем'єр-міністра України у засіданні Верховної Ради України бере участь:*

- а) кандидат у Прем'єр-міністри України;
- б) Президент України;
- в) постійний Представник Президента у Верховній Раді України;
- г) Омбудсмен;
- д) попередній Прем'єр-міністр України.

69. *Новостворений Кабінет Міністрів України повинен подати програму діяльності до Верховної Ради України:*

- а) за 3 місяці;
- б) за 1 місяць;
- в) за 4 місяця;
- г) за 2 місяця;
- д) за 5 місяців.

70. *Кабінет Міністрів України повинен подати проект Закону України про Державний бюджет України до Верховної Ради України:*

- а) не пізніше 9 вересня кожного року;
- б) не пізніше 15 вересня кожного року;
- в) не пізніше 25 грудня кожного року;
- г) не пізніше закінчення осінньої сесії Верховної Ради України;
- д) не пізніше закінчення календарного року.

71. *До форм парламентського контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України не належить:*

- а) схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- б) розгляд звітів та доповідей Кабінету Міністрів України про хід і результати виконання схваленої парламентом Програми діяльності Кабінету Міністрів України;
- в) зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до

Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

г) проведення «Днів Уряду України»;

д) розгляд Верховною Радою питання про відповідальність Кабінету Міністрів України.

72. За прийняття резолюції недовіри Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України має проголосувати:

а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

б) 100 народних депутатів;

в) більшість від конституційного складу Верховної Ради України;

г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

73. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України може бути розглянуто за пропозицією:

а) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;

б) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;

в) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

г) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

д) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України.

74. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України протягом однієї сесії Верховної Ради України може бути розглянуто не більше ніж:

а) 1 раз;

б) 3 рази;

в) 4 рази;

г) обмеження не встановлено;

д) 2 рази.

75. Питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України:

а) якщо таке питання вже розглядалося на минулій сесії;

б) якщо Прем'єр-міністр знаходиться у відпустці;

в) протягом одного року після схвалення Програми діяльності уряду;

г) якщо дане питання вже розглядалося цього календарного року;

д) протягом останнього року повноважень Верховної Ради України.

76. Для зміни положень Конституції України Верховною Радою України необхідно зібрати голоси народних депутатів у кількості:

а) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;

б) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;

в) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;

- г) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України.

77. Повторне подання законопроекту про внесення змін до розділів I, III і XIII Конституції України з одного й того самого питання є можливим:

- а) на наступній сесії Верховної Ради України;
- б) через 30 днів;
- в) через 45 днів;
- г) наступного року;
- д) на засіданні Верховної Ради України наступного скликання.

78. До Конституції України можуть бути внесені зміни щодо:

- а) скасування чи обмеження прав і свобод людини;
- б) ліквідації незалежності України;
- в) порушення територіальної цілісності України;
- г) меж та назв територіальних одиниць України;
- д) скасування місцевого самоврядування.

79. До національних інтересів, які повинна підтримувати Верховна Рада України у зовнішньополітичній діяльності, не належить:

- а) підтримки національної безпеки та політичної свободи;
- б) економічні інтереси, що пов'язані з інтеграцією економіки;
- в) вступу до воєнно-політичних блоків;
- г) регіональні та локальні інтереси, що пов'язані з зовнішнім розвитком держави як демократичної держави;
- д) підтримання престижу України на міжнародній арені.

80. Відповідно до Регламенту Верховна Рада ухвалює план співробітництва з парламентами іноземних держав:

- а) щорічно;
- б) у разі необхідності;
- в) не рідше двох разів на рік;
- г) один раз у квартал;
- д) на строк повноважень Верховної Ради України.

81. Ініціювати процедуру імпічменту Президента України у Верховній Раді України можливо за підтримки:

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 50% + 1 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 100 депутатів Верховної Ради України.

82. *Верховна Рада може усунути Президента України з поста в порядку імпичменту лише:*

- а) в разі вчинення ним державної зради;
- б) в разі вчинення ним іншого злочину;
- в) в разі вчинення ним будь-якого злочину проти національної безпеки України, а також волі, честі та гідності особи;
- г) в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину;
- д) в разі вчинення ним злочину, передбаченого Кримінальним кодексом України.

83. *Прийняти рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту можуть народні депутати у кількості:*

- а) 225 народних депутатів України;
- б) 226 народних депутатів України;
- в) 300 народних депутатів України;
- г) 338 народних депутатів України;
- д) 350 народних депутатів України.

84. *Прийняти рішення про звинувачення Президента України можуть народні депутати у кількості:*

- а) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) більшість від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- г) 3/4 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 1/2 від конституційного складу Верховної Ради України.

85. *Відповідно до Конституції України повноваження Верховної Ради України припиняються:*

- а) з моменту оголошення результатів виборів нового складу Верховної Ради України;
- б) у день відкриття першого засідання Верховної Ради України нового скликання;
- в) на наступний день після оголошення результатів виборів нового складу Верховної Ради України;
- г) з моменту зняття з посади Голови Верховної Ради України;
- д) у день виборів нового складу Верховної Ради України.

86. *Відповідно до Конституції України повноваження Верховної Ради України не можуть бути достроково припинені:*

- а) протягом 30 днів з дня обрання Верховної Ради України;
- б) в останні шість місяців строку повноважень Голови Верховної Ради України;
- в) протягом одного року з дня її обрання;

- г) в останні шість місяців строку повноважень Президента України;
- д) в останні три місяці строку повноважень Президента України.

87. Підставою дострокового припинення повноважень народного депутата є:

- а) набрання законної сили рішенням по цивільній справі;
- б) відсутність на трьох або більше засіданнях Верховної Ради України без поважної причини;
- в) припинення діяльності політичної партії, за списком якої він був обраний;
- г) важка хвороба;
- д) набрання законної сили обвинувального вироку суду.

88. До підстав дострокового припинення повноважень народного депутата Верховної Ради України не належить:

- а) смерть;
- б) складення повноважень за власним бажанням;
- в) набрання законної сили обвинувального вироку суду щодо нього;
- г) якщо за позбавлення депутата повноважень проголосувала 1/3 Верховної Ради України;
- д) виїзд з України в іншу державу на постійне місце проживання.

89. Рішення про дострокове припинення повноважень народного депутата у випадку порушенням ним вимог щодо несумісності депутатського мандата приймає:

- а) Верховна Рада України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Верховний Суд;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) комітет Верховної Ради України з питань регламенту та депутатської етики.

90. Підставою для притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності є:

- а) пред'явлення обвинувачення;
- б) подання Генерального прокурора України;
- в) згода Кабінету Міністрів України;
- г) згода Верховної Ради України;
- д) подання Президента України.

91. Подання до Верховної Ради України про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності народного депутата України подає:

- а) Президент України;

- б) Голова Верховного Суду України;
- в) Генеральний прокурор України;
- г) Голова Конституційного Суду України;
- д) Прем'єр-міністр України.

92. Для притягнення до кримінальної відповідальності депутата Верховної Ради України має проголосувати:

- а) 225 народних депутатів України;
- б) 226 народних депутатів України;
- в) 300 народних депутатів України;
- г) 338 народних депутатів України;
- д) 350 народних депутатів України.

93. Пропозиції щодо проекту порядку денного сесії Верховної Ради України узагальнюються:

- а) Президентом України;
- б) Апаратом Верховної Ради України;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) заступником Прем'єр-міністра України.

94. Внутрішній допоміжний орган Верховної Ради України, який складається з посадових, службових осіб та технічного персоналу і здійснює функції організаційного, правового, інформаційного, соціально-побутового, аналітичного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності парламенту, його структурних підрозділів і народних депутатів – це:

- а) Головний комітет Верховної Ради України;
- б) Секретаріат Верховної Ради України;
- в) Президія Верховної Ради України;
- г) Адміністрація Верховної Ради України;
- д) Апарат Верховної Ради України.

95. До завдань Апарату Верховної Ради України не належить:

- а) обслуговування законодавчого процесу;
- б) науково-юридичне та інформаційне забезпечення правотворчої діяльності;
- в) організаційне забезпечення правотворчої діяльності;
- г) підготовка до голосувань депутатів;
- д) технічне забезпечення правотворчої діяльності.

96. Штатний розпис Апарату Верховної Ради України та чисельність працівників структурних підрозділів затверджує в установленому порядку:

- а) Голова Верховної Ради України;

- б) Президент України за згодою Голови Верховної Ради України;
- в) Голова Верховної Ради України за згоди Президента України;
- г) Президент України;
- д) половина складу затверджується Президентом України, а друга половина Головою Верховної Ради України.

97. До аналітичного, науково-експертного, юридичного та інформаційного забезпечення правотворчої діяльності апарату Верховної Ради України не належить:

- а) науково-правова експертиза закону;
- б) бібліотечне забезпечення правотворчої діяльності;
- в) інформативна систематизація правотворчої діяльності;
- г) заслуховування зауважень депутатів;
- д) інформаційне забезпечення правотворчої діяльності.

98. Лічильна комісія обирається:

- а) Верховною Радою України;
- б) Президентом України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Президентом України за поданням Голови Верховної Ради України;
- д) Центральною виборчою комісією.

99. До повноважень Лічильної комісії Верховної Ради України належить:

- а) контроль за використанням коштів Державного бюджету;
- б) попередній розгляд висновків і пропозицій щодо ратифікації і денонсації міжнародних договорів та угод;
- в) організація голосувань і визначення їх результатів;
- г) проведення розслідування з питань, що представляють суспільний інтерес;
- д) забезпечення здійснення установчого процесу.

100. До вимог до кандидата на посаду Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини належать:

- а) досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- б) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- в) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;
- г) громадянство України, досягнення на день обрання 35 років, володіння державною мовою, наявність високих моральних якостей, досвід правозахисної діяльності та проживання протягом останніх п'яти років в Україні;

д) громадянство України, досягнення на день обрання 40 років, володіння державною мовою, проживання протягом останніх п'яти років в Україні.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- Про джерела фінансування органів державної влади: Закон України від 30 червня 1999 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 274.
- Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
- Про Рахункову палату: Закон України від 02 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 36. Ст. 360.
- Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19 грудня 2019 року. *Голос України*. 2020. № 7.
- Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- Про структуру апарату Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 20 квітня 2000 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 31. Ст. 253.
- Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний*

вісник України. 2008. № 13. Ст. 323.

- Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Верховна Рада України як носій установчої влади і провідний суб'єкт конституційної реформи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 347-364.
2. Ал-Зухайрі А. І. Сучасний парламентаризм як фактор становлення демократичної політичної системи: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
3. Аліксічук О. В. Механізм функціонування та сучасні тенденції розвитку європейського парламентаризму. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2021. Т. 13, № 1. С. 73-78.
4. Баргілевич М. І. Шляхи вдосконалення процедури імпічменту Президента в Україні крізь призму досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: *Право*. 2016. Вип. 36 (1). С. 37-41.
5. Баскакова Ю. В. Організаційні засади діяльності комітетів Верховної Ради України: теоретичні та практичні аспекти. *Держава і право*. Серія: *Політичні науки*. 2018. Вип. 81. С. 76-88.
6. Батанов О. В. Парламентаризм як феномен та категорія сучасного конституційного права. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 278-289.
7. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
8. Берченко Г. В., Нікіта Д. Р. Принципи діяльності українського парламенту. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: *Юридичні науки*. 2021. № 5 (1). С. 55-62.
9. Бочарова Н. В., Палєєва Ю. С., Тодорошко Т. А. Інформаційно-аналітичні ресурси щодо розвитку сучасного парламентаризму. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 40-43.
10. Бруслик О. Ю. Конституційно-правовий статус Парламенту Великобританії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
11. Верцімага І. В. Механізми здійснення парламентського контролю за реалізацією державної екологічної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
12. Гончар В. В. Проблеми становлення сучасного українського парламентаризму. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 34-39.
13. Гончаренко І. Б. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*.

2016. № 2. С. 196-203.

14. Гребенюк Д. О. Генезис Європейського Парламенту та його трансформація до наддержавності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2022. Вип. 72 (1). С. 31-35.
15. Гребенюк Д. О. Місце міжнародного парламентського союзу в процесі еволюціонування парламентаризму. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 292-295.
16. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2016. № 6. С. 3-7.
17. Даниляк О. О. Політико-правові аспекти неособистого голосування у Верховній Раді України. *Стратегічна панорама.* 2018. № 2. С. 53-63.
18. Дем'янчук В. А. Верховна Рада України як суб'єкт формування та реалізації державної антикорупційної політики. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2017. Вип. 14. С. 76-83.
19. Древаль В. Ю. Парламентські слухання як важливий ресурс забезпечення взаємозв'язків органів публічної влади та громадськості у складних умовах сьогодення. *Ефективність державного управління.* 2022. Вип. 3. С. 19-22.
20. Дурдинець М. Ю. Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
21. Євдокимов В. В. Вплив системи австрійського парламентаризму на правосвідомість населення Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2019. № 7. С. 33-39.
22. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 2. С. 35-38.
23. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус парламентських комітетів в Україні: моногр. Харків: Майдан, 2019. 620 с.
24. Зозуля О. І. Критерії та принципи формування персонального складу комітетів Верховної Ради України. *Форум права.* 2019. № 2. С. 36-44.
25. Зозуля О. І. Особливості конституційно-правової відповідальності комітетів Верховної Ради України, їх керівництва та членів. *Форум права.* 2019. № 3. С. 39-47.
26. Зозуля О. І. Особливості контролю комітетів Верховної Ради України за додержанням і виконанням. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки.* 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 26-31.
27. Зозуля О. І. Поняття та ознаки принципів діяльності комітетів і тимчасових комісій Верховної Ради України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 38

- (1). С. 46-50.
28. Зозуля О. І. Сутність організаційної функції парламентських комітетів та її роль у реалізації номінаційної функції Верховної Ради України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 4. С. 13-18.
 29. Іванов С. Б. Аксіологічно-антропологічні засади парламентаризму в Конституції Пилипа Орлика як втілення ідеї народовладдя. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1. С. 40-49.
 30. Камінська Н. В. Парламентська дипломатія та її значення в умовах дії правового режиму воєнного стану. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 68-72.
 31. Камінська Н. В. Парламентська дипломатія як феномен сучасної політико-правової дійсності: проблеми концептуалізації та розвитку. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 3. С. 40-51.
 32. Кіндюк Б. В. Оцінка ефективності діяльності комітетів Верховної Ради, Президента та Кабінету Міністрів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 11. С. 20-29.
 33. Ковальчук В. Роль опозиції в демократичному парламенті: пошук балансу між легітимною владою та тиранією більшості. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 9, № 2. С. 179-190.
 34. Ковтун Н., Рафальський І., Заглада В. Політичний активізм у парламентських демократіях в інтерпретації Моріса Дюверже. *Вісник Львівського університету*. Серія: Філософсько-політологічні студії. 2021. Вип. 38. С. 169-176.
 35. Козар Ю. Ю., Гаріфуллін М. В. Парламентський контроль у системі державного управління в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 51-57.
 36. Козюбра М. І. Взаємозв'язки між народовладдям, парламентаризмом та верховенством права: європейські стандарти і сучасні українські реалії. *Право України*. 2019. № 11. С. 83-97.
 37. Койчева О. С. Рахункова палата як суб'єкт фінансового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
 38. Коліох В. В. Інституалізація парламенської коаліції у Верховній Раді України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Політологія. 2017. Вип. 2. С. 12-14.
 39. Кондратюк С. В. Традиція парламентаризму на західноукраїнських землях: історико-правове дослідження: моногр. Львів: Євросоціум, 2016. 623 с.
 40. Корж І. Ф. Парламентський контроль у сферах духовності і культури: безпековий аспект. *Інформація і право*. 2021. № 3. С. 9-20.

41. Корж І. Ф. Розвиток електронного парламентаризму як ознака подальшої демократизації держави. *Інформація і право*. 2018. № 3. С. 56-67.
42. Корнієнко П. С. Місце і роль Верховної Ради України у формуванні правозахисного механізму держави. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 84. С. 49-60.
43. Косова Е. В. Рахункова палата України: еволюція правового статусу. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 243-246.
44. Костецька Т. А. Про електронний парламентаризм в Україні: стратегія впровадження та чинники розвитку. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 314-324.
45. Кресіна І. О. Участь політичних партій у парламентських коаліціях в Україні. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 81-92.
46. Криховецький І. З. Теоретичні підходи до вивчення історії українського парламентаризму. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2022. № 13. С. 69-75.
47. Кройтор А. В. Конституційні засади становлення парламентаризму в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 59. С. 223-238.
48. Крусян А. Р. Парламент у системі сучасного українського конституціоналізму: питання теорії та практики. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 290-300.
49. Кукуруз О. В. Наукове консультування парламенту: теорія та українська практика. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 560-567.
50. Кунець І. Ю. Конституційне регулювання правового статусу парламентських комітетів та/або комісій на прикладі України та зарубіжних країн. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 71-76.
51. Кушнір І. В. Захист Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини конституційного права особи на доступ до публічної інформації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 297-309.
52. Левенець Є. Ю. Особливості інституціоналізації парламентських коаліцій в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2017. Вип. 19. С. 178-185.
53. Лихач Ю. Ю. Напрями удосконалення інституційно-правового забезпечення діяльності Апарату Верховної Ради України. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 268-273.
54. Лікарчук Д. С. Особливості парламентських конфліктів у сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 18 с.
55. Любченко А. В. Шляхи формування парламентської культури в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 4. С. 31-35.
56. Матейчук Р. І. Поняття й характерні ознаки методів організаційно-

- правових форм діяльності народних депутатів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 14-17.
57. Матрос О. О. Основні аспекти та напрями роботи уповноваженого Верховної Ради України з захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (1). С. 98-102.
 58. Мироненко В. П. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 22 с.
 59. Мігальчан І. О. Державотворча діяльність Верховної Ради України четвертого скликання як етап становлення українського парламентаризму (2002-2006 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Переяслав-Хмельницький, 2017. 23 с.
 60. Нижник А. І. Недоторканність народного депутата України – конституційно-правова гарантія незалежного парламентського контролю: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 141-155.
 61. Нижник А. І. Сучасні тенденції надання комітетам Верховної Ради України спеціальних повноважень для здійснення парламентського контролю: організаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 4. С. 134-142.
 62. Нікогосян О. О. Парламентська коаліція як критерій демократії і права в Україні. *Політикус*. 2017. Вип. 5. С. 73-75.
 63. Панасюк В. Роль Верховної Ради України в реалізації напрямів державної політики в Україні. *Юридичний вісник*. 2018. № 1. С. 23-27.
 64. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.
 65. Пенська А. О. Проблеми скасування депутатської недоторканності: Україна та зарубіжний досвід. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 68. С. 225-234.
 66. Погорелова А. І. Актуальні проблеми парламентської діяльності в контексті культури парламентаризму в Україні. *Держава і право. Серія: Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 52-61.
 67. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні в контексті законотворчої діяльності парламенту: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
 68. Погорелова З. О. Парламентаризм, народний суверенітет і законодавча влада: проблеми взаємозв'язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 65. С. 31-37.
 69. Погребняк Н. С. Методи діяльності Апарату Верховної Ради України (класифікація за призначенням). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 14-27.
 70. Погребняк Н. С. Структура і порядок формування Апарату Верховної

- Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 49-59.
71. Погребняк Н. С. Форми діяльності апарату Верховної Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 29. С. 43-53.
72. Приполова Л. І. Зміст депутатської недоторканності: порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 32-37.
73. Пухтинський М. О. Організаційно-правові форми парламентського забезпечення розвитку територіального врядування. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 286-290.
74. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
75. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
76. Саламаха Т. В. Оцінка ефективності здійснення парламентського контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_10_11
77. Семенко В. Особливості позачергових парламентських виборів у Австрії 2019 р. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. Т. 46. С. 151-158.
78. Сенченко М. Суть парламентаризму. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 3. С. 3-9.
79. Смирнова К. В. Європейський парламентаризм як феномен представництва в міждержавних інтеграційних об'єднаннях: еволюція становлення та сучасні тенденції. *Право України*. 2019. № 11. С. 153-164.
80. Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України: моногр. / І. Ф. Корж [та ін.]. Київ: ПанТот, 2015. 171 с.
81. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
82. Толкованов В. В. Упровадження системи управління талантами в Апараті Верховної Ради України в контексті реалізації парламентської реформи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 4. С. 140-149.
83. Федосюк А. В. Методологічні основи дослідження українського парламентаризму в умовах глобалізації. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 147-159.
84. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти історико-правового осмислення традиції парламентаризму, його бікамеральних інститутів на етапі

- Середньовіччя. Еволюція власного і запозиченого досвіду у сфері державотворення і правотворення України. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 29. С. 43-52.
85. Чалих С. Г. Вектори діяльності апарату Верховної Ради України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 2. С. 129-135.
 86. Черпак Т. В. Законодавча функція Верховної Ради України: практика реалізації в умовах президентсько-парламентської та парламентсько-президентської республіки: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2017. 18 с.
 87. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму: моногр. Київ: Парламент. вид-во, 2015. 134 с.
 88. Шварцева М. І. Парламентська (Консультативна) Асамблея Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
 89. Шевченко А. Є., Француз-Яковець Т. А. Проблема абсентеїзму в контексті кризи сучасного парламентаризму. *Ірпінський юридичний часопис*. 2021. Вип. 1. С. 23-31.
 90. Шестакова Ю. В., Григорович Л. С. Удосконалення парламентської етики в Україні. *Політикус*. 2022. Вип. 2. С. 70-74.
 91. Шипіка А. В. Організаційно-правові аспекти діяльності комітетів Верховної Ради України. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 21-28.
 92. Ющенко О. О. Конституційно-правові засади участі громадян у законодавчому процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 22 с.

ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Термін «*глава держави*» вперше було унормовано у французькій Конституційній хартії 1814 р., хоча у цьому конституційному акті наведене поняття було вжито стосовно короля Франції, який визначався «верховним главою держави», але з часом стало узагальнюючим і для монархів, і для президентів. Спочатку інститут глави держави був запроваджений у Конституції Баварії 1818 р., а також в установчих актах декількох німецьких князівств та італійських королівств у ХІХ ст., а надалі отримав своє конституційне закріплення у більшості держав світу¹. Запровадження посади глави держави дало змогу повною мірою використовувати потенціал принципу поділу влади та системи стримувань і противаг між різновидами влади для державотворення. За цією конструкцією глава держави є своєрідним «арбітром» у врегулюванні конфліктів між парламентом, урядом і судовою владою, а у федераціях – між центром і штатами (землями)².

У юридичній літературі використовують терміни «інститут президентства» та «інститут Президента». Однак вони не тотожні. *Інститут президентства* – це система правових норм, які спрямовані на регулювання суспільних відносин, змістом яких є діяльність Президента України. Водночас під «*інститутом Президента України*» розуміють орган держави в цілісній системі вищих органів державної влади, діяльність якого регулюється нормами інституту президентства³.

Звернемось до генези інституту Президента в Україні, який в його сучасному розумінні утвердився в Україні напередодні проголошення незалежності нашої держави в 1991 р. Перші вибори Президента України відбулися в один день із затвердженням на всеукраїнському референдумі Акта проголошення незалежності України 1 грудня 1991 р. Тому інститут президентства України (президентури) або ж інститут Президента України традиційно вважається важливою складовою становлення та розбудови національної державності. Інститут Президента України став порівняно новим, невідомим до 1991 р. явищем у політико-правовому житті та державному будівництві України. За доби Української народної республіки функції глави держави виконував голова Центральної Ради М. Грушевський. Із поваги до його внеску в розбудову національної державності в Україні сучасні політики і громадські діячі називають його «першим президентом України». Однак таке визначення є алегоричним, оскільки посада «президента» в УНР не була унормована. Після падіння УНР функції глави

¹ Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс : навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

держави в Україні здійснював гетьман П. Скоропадський, а надалі – колегіальний орган – Директорія¹.

Становлення інституту Президента України було основним у реформуванні державної влади, пов'язаному із проголошенням її незалежності та зміною конституційного ладу України. Започаткувала процес реформування державної влади в Україні Декларація про державний суверенітет України, яка вперше в Україні проголосила, що державна влада в республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Це зумовило введення інституту президентства. Приблизно через рік, 25 червня 1991 р., Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про вибори Президента Української РСР», якою визнала за доцільне заснувати пост Президента України (Української РСР) до прийняття нової Конституції і провести вибори Президента у 1991 р. Оскільки інститут Президента України мав перетворитись із символічного колективного Інституту в реальний одноособовий позапарламентський інститут і Президент України мав обиратися не парламентом, а громадянами України, цей інститут об'єктивно мав отримати необхідну конституційно-правову основу, перш ніж стати реальністю. Тож 5 липня 1991 р. було прийнято Закони України «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР», «Про Президента Української РСР» і «Про вибори Президента Української РСР». Прийняттю цих законів передувало внесення відповідних змін і доповнень до чинної на той час Конституції. Зокрема, Основний закон було доповнено новою главою – 12, яка була присвячена посаді Президента України. У відповідних положеннях Конституції України і зазначених законах визначався статус Президента України, його функції, повноваження та порядок обрання. Теоретичною основою становлення Інституту президентства на цьому етапі була насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою УРСР 19 червня 1991 р.².

1 грудня 1991 р. відбулися перші в нашій державі вибори Президента України, під час яких було вперше на конституційній основі шляхом прямих виборів обрано Президента України. Проте конституювання інституту президентства активно і всебічно тривало під час конституційного процесу, пов'язаного з підготовкою нової Конституції України і внесення низки змін і доповнень до чинної на той час Конституції. Про це свідчать, зокрема, проекти Конституції України у редакціях 1992, 1993, 1995 рр., та Конституційний договір, укладений між Президентом України і Верховною Радою України 8 червня 1995 р. За цими проектами Конституції України і Конституційним договором Президент України набував статусу глави держави і глави виконавчої влади. Остаточо статус Президента України був

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 339 с.

визначений Конституцією України 1996 р¹. Теоретико-методологічним підґрунтям становлення інституту президентства напередодні проголошення незалежності України стала насамперед Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою Української РСР 19 червня 1991 р. Зокрема, йдеться про положення Концепції про Президента України як глави держави (розд. V). Ними було передбачено створення принципово нової системи виконавчої влади, яка мала здійснюватися Президентом, віцепрезидентом Республіки, Кабінетом Міністрів і державною адміністрацією. «Президент і Віце-президент обираються безпосередньо населенням (шляхом прямих виборів), але не більше ніж на два терміни поспіль. ... Повноваження Президента обмежуються виключно функціями виконавчої влади»².

Після набуття чинності всіма положеннями Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. та утвердження парламентсько-президентської форми державного правління конституційно-правовий статус Президента України зазнав певних змін у частині обмеження низки повноважень у сфері виконавчої влади. Нині Президент України є главою держави, а не главою держави і виконавчої влади, як це було до конституційної реформи³.

Відродження президентсько-парламентської республіки в 2010-2013 рр. призвело до розширення переліку повноважень глави держави. На користь цього свідчать щонайменше дві позаконституційні практики діяльності глави держави: а) призначення та звільнення заступників міністрів і заступників керівників інших центральних органів виконавчої влади; б) видання та офіційне оприлюднення на вебсайті глави держави «доручень Президента України»⁴. У лютому 2014 р. Україна повернулася до парламентсько-президентської форми правління.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, інститут президентської влади має низку проблемних аспектів, які потребують врегулювання. Наприклад, одним з недоліків нормативного закріплення повноважень Президента є відсутність спеціального нормативно-правового акта щодо організації діяльності зазначеного інституту. Сьогодні статус Президента визначено в окремому розділі Конституції України, однак її положення як основного закону суспільства і держави не можуть охопити увесь комплекс аспектів, які повинні бути врегульовані для якісної організації діяльності глави держави.

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Концепція нової Конституції України, схвалена Верховною Радою Української РСР : Постанова Верховної Ради Української РСР від 19 червня 1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 35. Ст. 466.

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямом підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса: ОДУВС, 2015. 368 с.

⁴ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Іншим дискусійним аспектом є не віднесення інституту Президента до жодної з гілок влади, через що виникає питання щодо єдності державної влади в Україні. У розподілі влади інститут президентської влади займає не визначене остаточно Основним законом місце – не є законодавчою владою, проте впливає на діяльність парламенту, маючи повноваження, зокрема, щодо розпуску; не очолює виконавчу владу, проте активно впливає на формування уряду. Нарешті, Президент відповідно до Конституції стоїть на чолі Збройних сил держави, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань як Верховний головнокомандувач, вирішує надважливі завдання забезпечення національної безпеки. Висловлене не є критикою, але є поштовхом до роздумів, а ще більше – інтенцією до визначення постаті Президента як центра, по-іншому – ядра державної влади, як інституту, що має своїм призначенням об'єднати державну владу заради загальнопублічних інтересів, тих, які є в усьому суспільстві, які є у кожного з нас. Таке вирішення відповідає політичним реаліям України, але таке вирішення покладає додаткову відповідальність на президентську владу¹.

Інститут Президента України – це державно-правове утворення в цілісній системі управління суспільством, що являє собою найвищий державний одноособовий виборний орган і його консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи та служби, наділене конституційно-владними повноваженнями в управлінні державою, характеризується єдністю взаємозв'язків з іншими державними, а також недержавними органами та громадянами, діяльність якого регулюється системою відповідних правових норм. Одним із головних напрямів становлення та розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави є визначення ролі й місця в механізмі здійснення державної влади глави держави – Президента України. Інститут президента в Україні має не лише бути гарантом конституційних основ та державного ладу, але і стати інтеграційним інститутом у системі органів державної влади та забезпечити взаємодію їх з органами місцевого самоврядування².

Президент України за Конституцією посідає особливе місце у державно-правовому механізмі. Не будучи віднесеним Основним законом до жодної з гілок влади, він бере активну участь у законотворенні, є центральною головною фігурою у системі виконавчої влади, має деякі організаційні повноваження щодо функціонування судової влади. Це зумовлено встановленою Конституцією змішаною моделлю республіканського правління, відповідно до якої Президент має великі компетенційні переваги (кадрові й установчі), але вони належать йому як главі держави,

¹ Богуцький П. П. До проблеми єдності державної влади в Україні. *Наукова думка*. 2016. URL: <https://ukrainepravo.com/scientific-thought/naukova-dumka/do-problemi-dnost-derzhavno-vladi-v-ukra-n/>.

² Степаненко С. В. Конституційно-правовий зміст інституту Президента України в системі державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 4. С. 1–7.

а не як главі виконавчої влади. Будучи функціонально носієм важливих повноважень виконавчої влади, Президент не належить до системи її органів¹.

Правова основа діяльності глави держави визначена у розділі V Конституції України. Відповідно до ст. 102 Конституції України, *Президент України є главою держави і виступає від її імені*. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина. Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору².

Ст. 102 Конституції України визначає основи конституційно-правового статусу Президента України, основними елементами якого є *ціннісно-функціональне призначення* Президента України в державі, суспільстві щодо інших суб'єктів права, а також основні напрямки діяльності глави держави – функції Президента України. Ціннісно-функціональне призначення Президента України в державі і суспільстві розкривається через визначення його місця в системі державної влади України та визначається такими характеристиками: по-перше, Президент України в системі поділу державної влади не належить ні до законодавчої, ні до виконавчої, ні до судової влади, займаючи особливе, самостійне місце в державному механізмі, але за змістом своїх повноважень Президент України найбільше наближений до виконавчої влади; по-друге, влада Президента України є похідною від влади народу України, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні (ч. 2 ст. 5 Конституції України), що забезпечує формальну незалежність Президента України від інших вищих органів державної влади; по-третє, Президент України забезпечує єдність державної влади і державної політики, цілісність державного механізму; по-четверте, Президент України є рівноправним органом у системі вищих органів державної влади; по-п'яте, Президент України зобов'язаний діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, які передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції)³.

Характеристика Президента України як глави держави означає, що *Президент України є вищим одноосібним органом державної влади*, який є втіленням (уособленням) держави і державної влади загалом та має

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса : ОДУВС, 2015. 368 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

³ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

повноваження виступати від імені держави. Право виступати від імені держави, тобто представництво держави, реалізується як право виступати від імені України у внутрішньому житті країни та в міжнародних відносинах¹.

Основний закон передбачає, що роль глави держави спрямована на організацію державної влади, формування держави, забезпечення єдності в діях всього державного апарату, вирішення тих чи тих непорозумінь у системі органів держави, об'єднання зусиль державних і самоврядних структур для найефективнішого здійснення політики держави.

Функції Президента України – це основні напрями діяльності глави Української держави, які виражають його місце і загальне призначення у державному механізмі, а також роль у вирішенні суспільних завдань, що стоять перед державою². Функції Президента України, з огляду на множинність і складність завдань, визначених Конституцією України, є досить різноманітними. Вчені класифікують їх по-різному. Очевидно, що за спрямованістю такі функції можна поділяти на внутрішньо- і зовнішньополітичні; за сферою юридичної діяльності – на правотворчі та правозастосовні; за змістом – на функції щодо державного будівництва та управління; здійснення керівництва Воєнною організацією України; здійснення зовнішньої політики; реалізації кадрової політики; забезпечення стримувань і противаг між різновидами влади через механізми політико-правового арбітражу тощо³.

Найбільш об'єктивне уявлення про основні функції Президента України та їх систему дає аналіз відповідних положень Конституції, зокрема ч. 1 ст. 106 та ін. Основними **функціями Президента України** є:

- представницька;
- установча (державотворча);
- безпекова та оборонна;
- зовнішньополітична;
- правозахисна;
- антикорупційна;
- програмна;
- правотворча;
- контрольна та арбітражна;
- кадрова;
- нагородна та ін⁴.

¹ Там само.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

⁴ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

Ці функції перебувають у комплексних доктринальних, предметних, функціональних, структурних та інших правових зв'язках і утворюють *систему функцій Президента України*.

Реалізація попередньо визначених функцій глави держави передбачає наділення його відповідними повноваженнями, тобто нормативно встановленими правами та обов'язками щодо ефективного здійснення своїх функцій. При цьому повноваження Президента України мають виключний характер. Згідно з ч. 2 ст. 106 Конституції України Президентом заборонено передавати свої повноваження іншим особам або органам. Слід звернути увагу також і на те, що повноваження Президента України вичерпно (дискретно) визначено в Конституції України¹.

До *основних напрямів діяльності* Президента України як глави держави належить забезпечення:

- державного суверенітету, тобто неподільності, верховенства, незалежності державної влади в Україні;
- територіальної цілісності України, тобто недоторканності її кордонів і внутрішньої єдності;
- відповідності внутрішньої та зовнішньої політики держави визначеним у Конституції засадам; чіткого й своєчасного реагування відповідних державних органів на будь-які порушення конституційних приписів;
- прав і свобод людини, відповідності міжнародно-правовим актам і реальності правового статусу людини і громадянина.

Повноваження Президента України – це конкретні права та обов'язки глави держави щодо вирішення питань, віднесених до його відання².

Повноваження президента для зручності аналізу можна систематизувати за такими групами:

- 1) у сфері державного будівництва;
- 2) у сфері нормотворчої діяльності;
- 3) у сфері забезпечення конституційної законності;
- 4) у галузі оборони і національної безпеки;
- 5) у сфері реалізації гарантій щодо забезпечення прав і свобод громадян;
- 6) у сфері зовнішньої політики і міжнародних відносин.

Одними із пріоритетних повноважень Президента України у здійсненні зазначених функцій є його повноваження щодо представництва держави всередині країни і в міжнародних відносинах. Як представник держави у своїй країні Президент України має право звертатися з посланнями до народу та із щорічними позачерговими посланнями до Верховної Ради України про

¹ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2017. 256 с.

внутрішнє і зовнішнє становище України. Він також представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України. Як представник нашої держави у міжнародних відносинах і керівник її зовнішньополітичної діяльності Президент України приймає рішення щодо визнання іноземних держав, призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях.

Повноваження Президента України у сфері державного будівництва умовно можна поділити на такі *групи*:

- установчі повноваження щодо створення, реорганізації та ліквідації органів державної влади (наприклад, відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України утворює суди у визначеному законом порядку);

- номінаційні повноваження щодо формування персонального складу державних органів (наприклад, відповідно до ст. 106 Конституції України Президент України призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України після одержання такої пропозиції; вносить до Верховної Ради України подання про призначення міністра оборони України, міністра закордонних справ України; призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади голови Служби безпеки України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; призначає на посади та звільняє з посад третину складу Конституційного Суду України);

- процедурні повноваження щодо процедур формування органів державної влади (наприклад, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 106 Конституції України Президент України призначає позачергові вибори до Верховної Ради України у строки, встановлені Конституцією України)¹.

У сфері нормотворчої діяльності Президенту України належать такі повноваження: право законодавчої ініціативи (ч. 1 ст. 93 Конституції України); повноваження щодо підписання та обнародування законів (промульгація) (ст. 94, п. 29 ч. 1 ст. 106 Конституції України); право

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

призначати та проголошувати всеукраїнський референдум (п. 6 ч. 1 ст. 106 Конституції України).

У сфері забезпечення конституційної законності Президент України має право звертатися до Конституційного Суду України (ч. 2 ст. 150 Конституції України); зупиняє дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності (п. 15 ч. 1 ст. 106 Конституції України); скасовує акти Ради міністрів Автономної Республіки Крим (п. 16 ч. 1 ст. 106 Конституції України); скасовує відповідно до закону рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України (ч. 8 ст. 118 Конституції України); має право «вето» (ч. 2 ст. 94 Конституції України)¹.

У сфері оборони та національної безпеки Президент України: є Верховним головнокомандувачем Збройних сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави (п. 17 ч. 1 ст. 106 Конституції України); очолює Раду національної безпеки і оборони України (п. 18 ч. 1 ст. 106 Конституції України); вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (п. 19 ч. 1 ст. 106 Конституції України); приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України (п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України)².

У сфері забезпечення прав і свобод громадян у широкому значенні з ними пов'язані всі повноваження глави держави. У вузькому розумінні до цих повноважень належать ухвалення рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні; здійснення помилування (п. 26, 27 ч. 1 ст. 106 Конституції України)³.

Розкриваючи питання правового статусу Президента України, важливо наголосити на гарантіях його діяльності. Конституція України передбачає систему **гарантій**, мета яких – виключити можливість узурпації всієї повноти влади Президентом України, перетворення його в авторитарного правителя.

Відповідно до Конституції України, до гарантій діяльності Президента можемо віднести такі:

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

1) обмеження терміну повноважень Президента України п'ятирічним строком (ч. 1 ст. 103);

2) його обрання на загальних прямих виборах (ч. 1 ст. 103);

3) заборона мати Президентіві України інший представницький мандат, обіймати посаду в органах державної влади або в об'єднаннях громадян (ч. 4 ст. 103);

3) заборона займати пост Президента України однією й тією самою особою більше ніж два строки поспіль (ч. 3 ст. 103);

4) можливість усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину;

5) можливість визнання Конституційним Судом України актів Президента неконституційними, через що вони втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України відповідного рішення¹.

Для зручності гарантії діяльності можемо поділити на певні види:

Юридичні гарантії, до яких належать: а) отримання президентського мандата безпосередньо від українського народу; б) вичерпний перелік підстав дострокового припинення повноважень глави держави, закріплений у Конституції України; в) неможливість зміщення Президента Верховною Радою України, за винятком процедури імпічменту; г) регламентація повноважень глави держави виключно на конституційному рівні; д) заборона передачі президентських повноважень будь-якій іншій особі. Серед конституційних положень, спрямованих на закріплення гарантій президентської діяльності, слід виділити припис ч. 1 ст. 105 Основного закону про те, що Президент України користується правом недоторканності на час виконання повноважень. Одночасно Конституційний Суд України зазначає, що право недоторканності Президента України має обмеження в часі і діє лише на час виконання ним повноважень.

Організаційні гарантії, до яких можна віднести створення Офісу Президента України і мережі консультативних та координаційних структур, що здійснюють організаційне, правове, консультативне, інформаційне забезпечення діяльності глави держави, детальну підготовку президентських рішень, контролюють їх виконання і забезпечують зв'язок Президента з іншими органами державної влади.

Матеріально-технічні гарантії передбачають наявність власних бюджетних коштів на здійснення представницької функції, поїздки, утримання апарату; наявність окремої резиденції, власних транспортних засобів, охорони. Видатки на утримання Президента України та його Офісу передбачаються у Державному бюджеті окремим рядком. Згідно з Постановою Верховної Ради України «Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України» від 4 січня 1992 р. № 2033-ХІІ, заробітна плата Президента України становить 22 мінімальні заробітні плати; на період

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

перебування на посту Президентів надаються заміська резиденція та службова квартира в м. Києві, спеціально обладнані літак і вертоліт, автомобільний транспорт. Витрати на представницькі цілі всередині країни і під час вітання зарубіжних держав здійснюється за рахунок державного бюджету, а охорона Президента і його сім'ї забезпечується Управлінням державної охорони України. Також слід відмітити, що звання Президента України охороняється законом і зберігається довічно за особою, яка обіймала цей пост, а за посягання на честь і гідність Президента України винні особи притягаються до відповідальності на підставі закону¹.

Як зазначалось раніше, Президент України обирається строком на п'ять років. Його повноваження, як правило, припиняються по закінченні цього терміну. Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України. Водночас Основний закон встановлює підстави і процедуру дострокового припинення повноважень Президента України. Окремі види дострокового припинення повноважень Президента України передбачають складення ним повноважень перед іншим всенародно обраним органом – Верховною Радою України².

Повноваження Президента України можуть бути припинені достроково. Відповідно, до ст. 108 Конституції України, повноваження Президента України припиняються достроково у разі:

- 1) відставки;
- 2) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я;
- 3) усунення з поста в порядку імпічменту;
- 4) смерті³.

Загалом під *відставкою* розуміють залишення державної посади особою, що її обіймає, за власним бажанням або усунення її з цієї посади через причини об'єктивного чи суб'єктивного характеру. Положення ст. 108, 109 Конституції України дозволяють зробити висновок, що під відставкою Президента України слід розуміти залишення поста Президента України виключно з власної ініціативи і при забезпеченні повної добровільності прийняття такого рішення. Відставка Президента України набуває чинності з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України⁴.

Відставка Президента України набуває чинності з моменту оголошення ним особисто відповідної заяви. Від цього ж моменту припиняються його повноваження. Відставку неможливо відстрочити на певний час або ж за

¹ Баривши Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

⁴ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

якихось умов, що дає можливість виключити ситуацію, коли глава держави на засіданні парламенту заявляє, що йде у відставку після закінчення невідкладних справ, тобто через деякий час – через тиждень, місяць, при настанні відповідних подій тощо. Таке відстрочення відставки за Конституцією України є неможливим. Оголошення Президентом України про свою відставку повинно мати безповоротний характер: він не може після прийняття відповідного рішення оголосити, що передумав, і відкликати або скасувати свою заяву про відставку¹.

Неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я згідно зі ст. 110 Конституції України має бути встановлена на засіданні Верховної Ради України і підтверджена рішенням, прийнятим більшістю від її конституційного складу на підставі письмового подання Верховного Суду України, – за зверненням Верховної Ради України і медичного висновку. Під неможливістю виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я розуміють такий стан здоров'я Президента України, внаслідок якого він не лише не може виконувати свої обов'язки на час обговорення цього питання Верховною Радою України, а й не зможе їх виконувати і в майбутньому. Це означає, що тимчасовий розлад здоров'я не може бути підставою для прийняття рішення про дострокове припинення повноважень Президента України внаслідок неможливості виконання ним своїх повноважень за станом здоров'я².

Оскільки неможливість виконання повноважень за станом здоров'я як конституційна підстава дострокового припинення повноважень Президента України не передбачає як обов'язкову ознаку стійкість розладу здоров'я, то неврегульованим залишається питання, чи повинні достроково припинятися повноваження глави держави внаслідок хвороби, яка не має стійкого характеру, але пов'язана із тривалою неможливістю виконання президентських повноважень внаслідок стаціонарного лікування, госпіталізації, проведення хірургічних операцій, перебування в реанімації тощо. Наявність суттєвих прогалин у конституційній регламентації порядку припинення повноважень Президента України у зв'язку з неможливістю їх виконання за станом здоров'я потребує додаткової регламентації на законодавчому рівні. Це ще раз свідчить про необхідність прийняття закону про Президента України, в якому має бути чітко визначено, яка медична установа надаватиме висновок щодо стану здоров'я Президента України, протягом якого терміну такий висновок повинен бути поданий, яким має бути зміст висновку Верховного Суду і в який термін він повинен бути

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с.

поданий на розгляд парламенту, як бути в разі тимчасової неспроможності глави держави виконувати свої повноваження¹.

Смерть Президента України як підстава припинення повноважень – природна смерть або загибель фізичної особи, яка обіймала пост глави держави. При цьому смерть глави держави повинна бути засвідчена відповідним чином оформленими медичними документами².

Окрему увагу слід приділити процедурі імпічменту як підставі припинення повноважень Президента України. У міжнародній практиці конституціоналізму *імпічмент* – особлива процедура обвинувачення вищих посадових осіб держави у вчиненні злочинів та службових правопорушень³.

Конституційний Суд України у своєму рішенні № 19-рп/2003 від 10 грудня 2003 р. зазначив, що встановлена Конституцією України процедура імпічменту є єдиним способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності і за своєю правовою природою не аналогічна обвинуваченню особи відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України⁴.

Відповідно до Конституції України, Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину⁵. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Термін дії такої комісії не повинен перевищувати 3 місяців з дня її утворення, але його може бути продовжено на період до розгляду процедури імпічменту. Комісія проводить розслідування обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, перевіряє наявність та обґрунтованість відповідних доказів. Висновки і пропозиції цієї комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. За наявності підстав Верховна Рада України не менше ніж

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.

² Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с..

³ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України: навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса : ОДУВС, 2015. 368 с.

⁴ Кошель В. В., Псьота О. В., Федотов І. М. Правове регулювання процедури імпічменту Президента України в контексті конституційної реформи. *Молодий вчений*. 2019. № 6. С. 237–341.

⁵ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).

двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України¹.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менше ніж трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину².

Порядок організації та проведення імпічменту регламентовано також у спеціальному нормативно-правовому акті – Законі України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)». Відповідно до його положень, усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (далі – імпічмент) є способом притягнення Президента України до конституційної відповідальності. Імпічмент є позасудовим конституційним процесом, за змістом якого Верховна Рада України у разі вчинення державної зради або іншого злочину Президентом України може достроково припинити його повноваження, усунувши з поста³. Підставою для ініціювання імпічменту є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються.

Президент України не входить безпосередньо до жодної з гілок державної влади і посідає особливе місце в системі її органів. Проте статус Президента як глави держави наділяє його повноваженнями, згідно з якими він є *гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції, прав і свобод людини й громадянина*. Оскільки ці повноваження більшою чи меншою мірою властиві всім органам державної влади, то Президент, здійснюючи об'єднуючу функцію, впливає на їх діяльність під час здійснення ними державної влади.

Отже, Президент України – це офіційна особа, яка посідає провідне місце в системі органів державної влади, здійснює верховне представництво України у внутрішньополітичному житті й у відносинах з іншими державами. З іншого боку, Президент як глава Української держави – це один з найвищих її органів, який має повні компетенційні преференції щодо всіх трьох гілок державної влади, однак структурно не входить до жодної з них, виконує посередницьку роль щодо інших інститутів державної влади,

¹ Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2017. 256 с.

² Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

³ Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10.09.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст. 212.

забезпечуючи взаємодію та узгоджене функціонування всіх органів держави, і є символом єдності Українського народу та державної влади¹.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Еволюція розвитку інституту президентства в Україні та перспективи».
- ❑ «Верховенство права в діяльності Президента України».
- ❑ «Процедура імпічменту Президента України: теорія та практика».
- ❑ «Конституційно-правовий статус Президента України».
- ❑ «Особливості дії указів Президента України в часі, просторі та за колом осіб».
- ❑ «Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики».
- ❑ «Роль глави держави в механізмі здійснення державної влади».
- ❑ «Поняття та ознаки стадій нормотворчого процесу підготовки проєктів актів Президента України».
- ❑ «Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні».
- ❑ «Конституційна та політична відповідальність глави держави».
- ❑ «Рада національної безпеки і оборони України: конституційно-правовий статус».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Роль глави держави в механізмі здійснення державної влади». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

¹ Мошак О. В., Мазуренко А. С. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів за напрямками підготовки 6.030401 «Правознавство» та 6.030402 «Правоохоронна діяльність». Одеса : ОДУВС, 2015. 368 с.

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Взаємодія Президента України з іншими органами публічної влади». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

інститут президентства, інститут Президента, президент, глава держави, «колегіальний президент», одноособовий президент, ціннісно-функціональне призначення Президента України, правовий статус президента, президент-арбітр, інституалізація президентства, легітимація президентства, вибори Президента України, чергові вибори Президента, позачергові вибори Президента України, повторні вибори Президента України, компетенція Президента України, контрасигнування, повноваження Президента України, установчі повноваження Президента, номінаційні повноваження Президента, процедурні повноваження Президента, функції Президента України, представницька функція Президента, установча функція Президента, оборонна функція Президента, зовнішньополітична функція Президента, правозахисна функція Президента, антикорупційна функція Президента, кадрова функція Президента, право вето, абсолютне вето, відкладальне вето, промульгація, правотворче контрольне провадження, виконавче контрольне провадження, акти глави держави, укази, розпорядження, гарантії діяльності Президента України, юридичні гарантії, організаційні гарантії, матеріально-технічні гарантії, припинення повноважень Президента України, відставка, неспроможність виконувати свої повноваження за станом здоров'я, імпичмент, стадії імпичменту, апарат Президента України, Офіс Президента України, завдання Офісу Президента України, глава Офісу Президента України, радники Президента України, пресекретар Президента України, уповноважені Президента України, приймальня Президента України, національна безпека, Рада національної безпеки та оборони України, функції Ради національної безпеки та оборони, консультативні, дорадчі, допоміжні органи і служби, створені Президентом України.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Форма державного правління, за якої державна влада здійснюється шляхом надання президенту великого кола повноважень, що зокрема передбачає з'єднання в руках президента повноважень глави держави і глави уряду – це:

- а) парламентська республіка;
- б) змішана республіка;
- в) парламентсько-президентська республіка;
- г) президентсько-парламентська республіка;
- д) президентська республіка.

2. З латинської «*president*» означає:

- а) той, хто сидить попереду;
- б) глава держави;
- в) той, хто керує державою;
- г) особа, наділена владними повноваженнями;
- д) виборний глава держави.

3. В Україні посада Президента була утворена:

- а) у 1990 р.;
- б) у 1991 р.;
- в) у 1992 р.;
- г) у 1993 р.;
- д) у 1994 р.

4. Уперше, як результат прагнення до встановлення сильної, демократичної державної влади і держави в цілому на противагу монархії, інститут президента виник у:

- а) Німеччині;
- б) Франції;
- в) СРСР;
- г) США;
- д) Японії.

5. Відповідно до Конституції Президент України є:

- а) главою виконавчої влади України;
- б) главою Української держави;
- в) главою всіх гілок влади України;
- г) главою Української держави та главою виконавчої влади;
- д) главою законодавчої влади України.

6. Президент України є гарантом:

- а) виконання обов'язків Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, прокуратурою;
- б) державного суверенітету та суверенітету сусідніх держав, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, законів України, прав і свобод людини і громадянина;
- в) державної безпеки, суверенітету, обороноздатності, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;
- г) державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;

д) державної безпеки, суверенітету, виконання обов'язків Верховною Радою України, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

7. Президент України є гарантом:

а) державної безпеки, суверенітету, обороноздатності, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина;

б) державного суверенітету та суверенітету сусідніх держав, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, законів України, прав і свобод людини і громадянина;

в) реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору;

г) виконання обов'язків Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, прокуратурою;

д) державної безпеки, суверенітету, виконання обов'язків Верховною Радою України, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

8. Президент України користується правом недоторканності:

а) довічно;

б) на час виконання повноважень та 10 років після закінчення повноважень;

в) на час перебування у закордонних відрядженнях;

г) на час виконання повноважень;

д) з моменту обрання та до досягнення 65-річного віку.

9. Термін, протягом якого за особою зберігається звання Президента України, крім випадку усунення в порядку імпичменту:

а) з моменту обрання та досягнення 65-річного віку;

б) на час виконання повноважень та 10 років після закінчення повноважень;

в) довічно;

г) до моменту обрання нового Президента України;

д) на час виконання повноважень.

10. Строк, на який обирається Президент України:

а) 4 роки;

б) 5 років;

в) 7 років;

г) 9 років;

д) 3 роки.

11. *Одна й та сама особа не може бути Президентом України більше ніж:*

- а) 1 строк;
- б) 2 строки підряд;
- в) 4 строки підряд;
- г) 5 строків підряд;
- д) 3 строки підряд.

12. *Віковий ценз для обрання на посаду Президента України становить:*

- а) 21 рік;
- б) 35 років;
- в) 45 років;
- г) 27 років;
- д) 18 років.

13. *Кандидат на посаду Президента України на день проведення виборів повинен проживати в Україні:*

- а) протягом останніх 5 років;
- б) протягом останніх 7 років;
- в) протягом останніх 10 років;
- г) протягом останніх 15 років;
- д) протягом останніх 20 років.

14. *Новообраний Президент України вступає на пост:*

- а) з моменту оголошення результатів виборів Центральної виборчої комісії;
- б) з моменту офіційного оприлюднення результатів виборів Центральної виборчої комісії;
- в) з моменту складання присяги народів на урочистому засіданні Верховної Ради України;
- г) з моменту закінчення процедури підрахунку голосів;
- д) з моменту передачі трудової книжки в Адміністрацію Президента.

15. *Згідно чинної Конституції Президент України складає присягу:*

- а) народу України;
- б) Верховній Раді України;
- в) Голові Конституційного Суду України;
- г) населенню України;
- д) органам публічної влади.

16. *Складання присяги Президента України відбувається на:*

- а) урочистому засіданні Верховної Ради України;
- б) урочистому засіданні Конституційного Суду України;

- в) черговій сесії Верховної Ради України;
- г) Майдані Незалежності;
- д) спільному засіданні парламенту та уряду України.

17. Приведення до присяги Президента України здійснює:

- а) Голова Верховної Ради України;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Голова Центральної виборчої комісії України;
- г) попередній Президент;
- д) Прем'єр-міністр України.

18. Після офіційного оголошення результатів виборів Президент України, обраний на позачергових виборах складає присягу у:

- а) триденний строк;
- б) п'ятиденний строк;
- в) десятиденний строк;
- г) двадцятиденний строк;
- д) тридцятиденний строк.

19. До повноважень Президента України не належить:

- а) забезпечення державної незалежності;
- б) прийняття рішень про визнання іноземних держав;
- в) призначення і звільнення дипломатичних представників України в інших державах;
- г) затвердження Державного бюджету України;
- д) видання указів.

20. До повноважень Президента України не належить:

- а) очолювати Раду національної безпеки та оборони України;
- б) обирати голів апеляційних суддів;
- в) нагороджувати державними нагородами;
- г) здійснювати помилування;
- д) призначати на посаду суддів на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя.

21. До установчих повноважень Президента України не належить:

- а) призначення Прем'єр-міністра України;
- б) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів палати;
- в) призначення на посаду та звільнення з посади Генерального прокурора України;
- г) призначення на посаду та звільнення з посад половини складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення;

д) призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України.

22. Повноваження Президента України щодо призначення за згодою Верховної Ради України на посаду Генерального прокурора України та звільнення його з посади є одним з аспектів:

- а) установчої функції Президента України;
- б) нормотворчої функції Президента України;
- в) виконавчої функції Президента України;
- г) політичної функції Президента України;
- д) контрольної функції Президента України.

23. Президент України, виходячи зі своїх повноважень, не здійснює:

- а) установчу функцію;
- б) нормотворчу функцію;
- в) правозастосовну функцію;
- г) контрольну функцію;
- д) законодавчу функцію.

24. Забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави:

- а) Верховна Рада України;
- б) Рада національної безпеки та оборони України;
- в) Служба безпеки України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Президент України.

25. Призначає на посади третину складу Конституційного Суду України:

- а) Вища рада правосуддя;
- б) Голова Верховної Ради України;
- в) Президент України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Верховний Суд.

26. До повноважень Президента України належить:

а) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

б) забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері національної безпеки і оборони України;

в) приймає рішення про прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, про надання притулку в Україні;

г) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

д) здійснення контролю за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону.

27. До повноважень Президента України належить:

а) призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України;

б) призначення на посаду та звільнення з посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; заслуховування його щорічних доповідей про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

в) встановлення державних символів України;

г) внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України;

д) забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України.

28. До повноважень Президента України належить:

а) вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

б) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання;

в) організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи;

г) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; приймає вірчі і відкличні грамоти дипломатичних представників іноземних держав;

д) здійснює контроль за діяльністю Кабінету Міністрів України відповідно до цієї Конституції та закону.

29. До повноважень Президента України належить:

а) призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати;

б) затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України;

в) зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності цій Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності;

г) здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю;

д) призначення чергових та позачергових виборів до органів місцевого самоврядування.

30. Кількість членів Вищої ради правосуддя, яких призначає Президент України:

а) 5 членів;

б) 3 члена;

в) 2 члена;

г) 1 член;

д) не призначає.

31. Повноваження Президента України не припиняються достроково у разі:

а) відставки;

б) неможливості виконання повноважень за станом здоров'я;

в) усунення з поста в порядку імпічменту;

г) смерті;

д) виїзду за кордон.

32. Нормативні акти, що видає Президент України:

а) укази та розпорядження;

б) рішення та постанови;

в) звернення та скарги;

г) звернення та укази;

д) укази та постанови.

33. Розпорядженнями Президента України оформляються прийняті ним на основі та на виконання Конституції і законів України рішення про:

а) призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях;

б) припинення повноважень Верховної Ради України;

в) використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України;

г) прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні;

д) призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України.

34. *Указами Президента України оформляються прийняті ним на основі та на виконання Конституції і законів України рішення про:*

- а) проведення переговорів, підписання міжнародних договорів України;
- б) оперативні, організаційні і кадрові питання;
- в) призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України;
- г) внесення змін до розпоряджень Президента України, визнання такими, що втратили чинність, розпоряджень Президента України;
- д) надання доручень Кабінету Міністрів України.

35. *До загальних суб'єктів, які вносять проекти актів Президента України, не належать:*

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Рада Міністрів Автономної Республіки Крим;
- в) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- г) Конституційний Суд України;
- д) радники Президента України.

36. *Строк, протягом якого укази Президента України мають бути опубліковані в офіційних друкованих виданнях:*

- а) 1 день;
- б) 5 днів;
- в) 10 днів;
- г) 15 днів;
- д) 20 днів.

37. *Після опублікування укази Президента України вступають в законну силу:*

- а) у денний строк;
- б) у п'ятиденний строк;
- в) у десятиденний строк;
- г) у п'ятнадцятиденний строк;
- д) у двадцятиденний строк.

38. *Строк з моменту звернення Глави держави, протягом якого парламент повинен затвердити указ Президента України про введення надзвичайного стану в Україні:*

- а) 1 день;
- б) протягом 2-х днів;
- в) протягом 5 днів;
- г) протягом 3-х днів;
- д) протягом 10 днів.

39. Постійно діючим допоміжним органом при Президентові України є:

- а) Секретаріат Президента України;
- б) Апарат Президента України;
- в) Комітет при Президентові України;
- г) Офіс Президента України;
- д) Рада Президента України.

40. До основних завдань Офісу Президента України відносяться:

- а) організаційне, соціальне, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- б) фінансове, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- в) консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- г) оборонне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне;
- д) організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне.

41. До складу Офісу Президента України не входить:

- а) заступники Керівника Офісу Президента України;
- б) Прес-секретар Президента України;
- в) уповноважені Президента України;
- г) секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- д) радник Президента України.

42. Керівник Офісу Президента України в межах своєї компетенції видає:

- а) розпорядження;
- б) накази;
- в) укази;
- г) постанови;
- д) локальні акти.

43. У разі тимчасової відсутності Керівника Офісу Президента України його повноваження виконує:

- а) Керівник апарату Офісу Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень покладено відповідним рішенням Керівника Офісу Президента України;
- б) Прес-секретар Президента України;
- в) радник Президента України;
- г) заступник Керівника Офісу Президента України;

д) Перший заступник Керівника Офісу Президента України або один із заступників Керівника Офісу Президента України, на якого тимчасове виконання повноважень покладено відповідним рішенням Керівника Офісу Президента України.

44. Офісу Президента України для виконання покладених на нього завдань не має право в установленому порядку:

а) одержувати інформацію, документи і матеріали від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій усіх форм власності та їх посадових осіб;

б) користуватися інформаційними базами даних державних органів, державними, в тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

в) залучати до виконання окремих робіт і завдань, до участі у вивченні окремих питань учених і фахівців, у тому числі на договірній основі, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади;

г) порушувати питання щодо притягнення до відповідальності посадових осіб;

д) скликати наради, створювати робочі групи.

45. Прес-секретар Президента України не забезпечує:

а) висвітлення діяльності Президента України, представляє офіційну позицію Президента України засобам масової інформації;

б) проведення за участю Президента України прес-конференцій, брифінгів, інших заходів для представників засобів масової інформації;

в) аналіз висвітлення діяльності Президента України в засобах масової інформації та інформує Президента України, Керівника Офісу Президента України з цього питання;

г) координацію та керівництво діяльністю Прес-служби Офісу Президента України;

д) залучення до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності.

46. Уповноваженою особою, яка забезпечує взаємодію між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, є:

а) Представник Президента України у Кабінеті Міністрів України;

б) Секретар Президента України у Кабінеті Міністрів України;

в) Прес-секретар Президента України у Кабінеті Міністрів України;

г) Радник Президента України у Кабінеті Міністрів України;

д) Уповноважений Президента України у Кабінеті Міністрів України.

47. До складу Ради національної безпеки і оборони України за посадою не входить:

- а) Міністр закордонних справ України;
- б) Голова Служби безпеки України;
- в) Міністр внутрішніх справ України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Генеральний прокурор України

48. До функцій Ради національної безпеки і оборони України не належать:

а) здійснення поточного контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони;

б) залучення до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;

в) ініціювання розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнення практики їх застосування та результатів перевірок їх виконання;

г) координація і контроль переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

д) прийняття відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення військового стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України.

49. Рішення Ради національної безпеки та оборони України вводяться в дію:

- а) указами Президента України;
- б) постановами Кабінету Міністрів України;
- в) законами Верховної Ради України;
- г) шляхом підписання їх головою Ради національної безпеки і оборони України;
- д) розпорядженнями Президента України.

50. Основною організаційною формою діяльності Ради національної безпеки і оборони України є:

- а) засідання;
- б) наради;
- в) сесії;
- г) конференції;
- д) симпозіуми.

51. У засіданнях Ради національної безпеки і оборони України може брати участь:

- а) Президент України;
- б) Генеральний прокурор України;
- в) Керівник Офісу Президента України;
- г) Голова Верховної Ради України;
- д) Прем'єр-міністр України.

52. Відставка Президента України набуває чинності:

- а) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Верховної Ради України;
- б) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Кабінету Міністрів України;
- в) з моменту проголошення ним особисто заяви про відставку на засіданні Конституційного Суду України;
- г) з моменту особистого подання ним відповідної заяви до Верховної Ради України;
- д) з моменту особистого подання ним відповідної заяви до Конституційного Суду України.

53. У разі дострокового припинення повноважень Президента України, виконання на період до обрання і вступу на пост нового Глави Української держави покладається на:

- а) Голову Верховної Ради України;
- б) Голову Конституційного Суду України;
- в) Прем'єр-міністра України;
- г) Голову Верховного Суду;
- д) Постійного Представника Президента України у Верховній Раді України.

54. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків Голови Ради національної безпеки і оборони України на період до обрання і вступу на пост нового Глави Української держави покладається на:

- а) Міністра закордонних справ України;
- б) Голову Служби безпеки України;
- в) Міністра внутрішніх справ України;
- г) Голову Верховної Ради України;
- д) Секретаря Ради національної безпеки і оборони України.

55. Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту у разі:

- а) хвороби;
- б) власного небажання виконувати свої обов'язки;
- в) недовіри, висунутої Верховною Радою України;
- г) вчинення ним адміністративного правопорушення або злочину;
- д) вчинення ним державної зради або іншого злочину.

56. Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту ініціюється:

- а) більшістю від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) не менш як трьома четвертими конституційного складу Верховної Ради України;
- в) не менш як однією третьою від її конституційного складу;
- г) не менш як двома третіми від загального складу Конституційного Суду України;
- д) не менш як половиною від загального складу Конституційного Суду України.

57. Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України:

- а) не менш як двома четвертими від її конституційного складу;
- б) не менш як двома третинами від її конституційного складу;
- в) не менш як трьома четвертими від її конституційного складу;
- г) не менш як трьома четвертими від її конституційного складу;
- д) не менш як двома третинами від її конституційного складу.

58. Мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для попереднього підтримання рішення про направлення депутатського запиту до Президента України:

- а) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 226 народних депутатів;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- д) 225 народних депутатів.

59. Мінімальна кількість народних депутатів України, необхідна для подання до Верховної Ради України законопроекту «Про внесення змін до ст. 72 Конституції України»:

- а) 2/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- б) 1/3 від конституційного складу Верховної Ради України;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 226 народних депутатів;

д) 225 народних депутатів.

60. Попереднє скріплення акта глави держави підписами прем'єр-міністра й міністра, відповідального за цей акт та його виконання, внаслідок чого вони беруть на себе юридичну й політичну відповідальність за акт глави держави – це:

- а) кооптація;
- б) меритократія;
- в) оптація;
- г) контрасигнація;
- д) лібералізм.

61. Стадія законодавчого процесу, на якій відбувається підписання та оприлюднення главою держави офіційного тексту прийнятого парламентом закону – це:

- а) пророгація;
- б) промульгація;
- в) оптація;
- г) контрасигнація;
- д) популізм.

62. Визначте Конституція якої країни характеризує главу держави так: «Король – глава держави, символ її єдності і наступності, арбітр і примиритель у повсякденній діяльності державних органів, – здійснює вище представництво у міжнародних відносинах..., і здійснює також функції, надані йому Конституцією і законами»:

- а) Конституція України;
- б) Конституція Німеччини;
- в) Конституція Італії;
- г) Конституція Іспанії;
- д) Конституція Чехії.

63. Система престолоуспадкування, за якої жінки могли успадковувати трон за умов, що в усіх генераціях даної династії немає чоловіків:

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

64. Система престолоуспадкування, за якої король розглядається як головний вождь (керманіч) роду, а його спадкоємця визначає рада роду з числа синів покійного:

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

65. Система престолоуспадкування, за якої трон успадковує невизначена особа, а це питання вирішує на свій розсуд шляхетна правляча сім'я:

- а) шведська система престолоуспадкування;
- б) мусульманська система престолоуспадкування;
- в) кастильська система престолоуспадкування;
- г) родова система престолоуспадкування;
- д) австрійська система престолоуспадкування.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року. *Офіційний вісник України*. 2020. № 4. Том 1. Стор. 9. Ст. 188.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
- Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
- Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.

- Про Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню України: Указ Президента України від 24 червня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49.
- Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України: Постанова Верховної Ради України від 4 січня 1992 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8. С. 86.
- Питання Адміністрації Президента України: Указ Президента України від 14 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 57. Стор. 10. Ст. 1546.
- Про Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 25 Ст. 978.
- Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 47.
- Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008 № 13. Ст. 323.
- Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 2 березня 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 158.
- Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 року. *Урядовий кур'єр*. 1997. № 69.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 4. С. 12-17.
2. Ахмедова Е. Р. Розширення повноважень президента Туреччини: новий правовий порядок та його наслідки. *Правова держава*. 2021. № 42. С. 11-21.
3. Багряк А. С. Конституційні засади права вето Президента України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 21 с.
4. Байрачна Т. О. Особливості президентського контролю за діяльністю національної гвардії України. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 29-34.
5. Бак В. І. Взаємовідносини Президента України та Верховної Ради України у сфері формування органів публічної влади. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 114-118.
6. Бак В. І. Конституційно-правові основи взаємовідносин Президента України та Верховної Ради України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
7. Балюнов О. О. Статистичні оцінки результатів першого туру виборів

- президента України 2019 року. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 25 (1). С. 13-19.
8. Батанов О. В., Стойко О. М., Ходаківський М. Д. Інавгурація. Історія та сучасність; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2013. 112 с.
 9. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність Президента України: проблеми концептуалізації та інституціоналізації. *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 236-244.
 10. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
 11. Берназюк І. М. Реалізація стратегічних актів Президента України: питання теорії та практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 12. С. 20-25.
 12. Берназюк О. О. Правовий статус і законодавчі гарантії діяльності Адміністрації Президента України, Апарату Верховної Ради України та Секретаріату Кабінету Міністрів України: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 215 с.
 13. Берназюк Я. Деякі питання запровадження додаткових законодавчих та організаційних гарантій виконання рішень Президента України. *Право України*. 2013. № 10. С. 203-209.
 14. Берназюк Я. Контрольна нормотворчість Президента України як важливий механізм захисту і охорони Конституції України. *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 35-39.
 15. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості Президента України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 40 с.
 16. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Херсон: Гельветика, 2013. 511 с.
 17. Берназюк Я. О. Повноваження Президента України в бюджетному процесі. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 19-27.
 18. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки рішення Президента України в формі доручення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 16-22.
 19. Берназюк Я. О. Правотворча діяльність Президента України в аспекті дотримання принципів нормотворчості та забезпечення їх виконання іншими суб'єктами владних повноважень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 27-32.
 20. Берназюк Я. О. Сучасні підходи до класифікації актів глави держави: конституційно-правовий аспект. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2015. Вип. 1. С. 5-15.

21. Берназюк Я. Особливості контрольних нормотворчих повноважень Президента України стосовно актів Верховної Ради України та актів органів виконавчої влади. *Віче*. 2013. № 9. С. 10-11.
22. Берназюк Я. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
23. Головка О. С. Місце та функції інституту президента в політичній системі демократичних суспільств. *Аспекти публічного управління*. 2018. № 5. С. 41-51.
24. Горашенков О. М. Глава держави та місцеве самоврядування в Україні: конституційно-правові засади взаємодії: моногр. / за ред. М. О. Баймуратова. Одеса: Фенікс, 2017. 180 с.
25. Горашенков О. М. Місце глави держави в системі гарантів місцевого самоврядування в Україні: теоретико-правові аспекти. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 1. С. 71-77.
26. Греченко В. А., Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 299 с.
27. Гриневич В. В. Інститут президентства та органи місцевого самоврядування в Україні: досвід і перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 178-186.
28. Даниляк О. О. Конституційно-правові аспекти набуття чинності актів глави держави, що потребують контрасигнації членами уряду: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 20-26.
29. Даниляк О. О. Шляхи вдосконалення механізму контрасигнації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
30. Дейнека Я. Генезис інституту президентства в Республіці Чад і його особливості. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2022. Вип. 63. С. 149-158.
31. Дем'яненко Л. Роль інституту президентства у кризові часи: український та зарубіжний досвід. *Бібліотечний вісник*. 2022. № 4. С. 92-94.
32. Доскоч О. Л. Президент України як гарант державної цілісності України. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2 (3). С. 12-16.
33. Жукорська Я., Тарасюк Р. Конституційно-правовий статус Президента України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 163-167.
34. Задорожня Г. В. Джерела нормативної регламентації правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 65-73.
35. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: моногр. Київ:

Правова єдність; Алерта, 2016. 551 с.

36. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2015. № 1. С. 8-11.
37. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7 С. 49-57.
38. Задорожня Г. Нормативна регламентація правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 31-37.
39. Звоздецька І. В. Президент як суб'єкт парламентських процедур. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. Вип. 2. С. 74-80.
40. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 300 с.
41. Іванець О. О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355-359.
42. Кармазіна М. Методологічні проблеми дослідження інституту президентства: досвід західних науковців зламу століть. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2022. Вип. 1. С. 24-40.
43. Клим М. В. Сучасні тенденції розвитку інституту президентства в Україні. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 179-189.
44. Кобрин В. С. Проблеми практичного функціонування інституту контрастигування актів глави держави в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 200-205.
45. Коваленко Р. О. Передвиборна агітація на виборах президентів України та США: конституційно-порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 21 с.
46. Коваленко Р. О. Передвиборна агітація на телебаченні на виборах Президента України. *Молодий вчений*. 2016. № 7. С. 241-244.
47. Коваль Н. В. Координаційні, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби при Президентові України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
48. Колисенко А. І. Інститут контрастигування за сучасних умов конституційного реформування. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 33-40.
49. Колюх В. Звуження через розширення: правовий статус Президента України в контексті конституційних змін. *Віче*. 2014. № 23. С. 9-12.
50. Котляренко О. П. Характеристика змісту та обсягу повноважень Президента України як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 52-58.
51. Кохановський В. В. Строк повноважень глави держави в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук Київ, 2013. 20 с.

52. Красногор О. В. Інститут глави держави в Україні: ретроспекція становлення та загальна характеристика. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2015. Вип. 45. С. 55-59.
53. Красногор О. В. Функції та повноваження Президента України. *Наукові праці МАУП. Політичні науки*. 2015. Вип. 45. С. 64-69.
54. Крейденко В. В. Модернізація механізмів інституційної взаємодії між Президентом України і Кабінетом Міністрів України: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2014. 20 с.
55. Крижановська А. С. Організаційно-правові питання реалізації принципу гласності в діяльності Президента України. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. С. 232-140.
56. Лепех Ю. С. Президент України як суб'єкт правотворчості: адміністративно-правовий аналіз. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 89-95.
57. Лесько Н. В. Загальна характеристика правового статусу уповноваженого Президента України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 74-78.
58. Максакова Р. М. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України та його вплив на процеси конституювання влади в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 3. С. 34-38.
59. Маляренко Н. Ю. Аналіз ролі президента України в сучасній системі державного управління. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]*. Серія: Державне управління. 2017. Т. 305, Вип. 293. С. 17-23.
60. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.
61. Мартинюк Р. Президент і виконавча влада: співвідношення інститутів у практиці сучасних республік. *Право України*. 2020. №3. С. 256-269.
62. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
63. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
64. Матвєєва Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 29-36.

65. Москалюк М. Ф. Інститут президентства в сучасних політичних системах: конституційно-правові, статусно-рольові та владно-функціональні характеристики. *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2018. № 5. С. 72-84.
66. Музиченко Г. В. Ефективність політичної реклами в електоральному процесі: досвід позачергових виборів президента України - 2014. *Грані*. 2014. № 9. С. 76-82.
67. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
68. Паска О. В. Інститут президентства як чинник державного управління суспільними змінами (досвід посткомуністичних країн): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
69. Пащенко Ю. А. Технології формування іміджу політичного лідера в Україні (на прикладі президентських кампаній 2004 та 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2016. 19 с.
70. Пластун М. С. Глава держави і антикорупційна політика: проблеми формування та реалізації: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 222 с.
71. Погорелова З. О. Нормотворча діяльність Президента України як правова форма реалізації нормотворчих повноважень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С. 24-30.
72. Погорелова З. О. Нормотворчі повноваження Президента України: поняття і правова природа. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 72 (1). С. 67-72.
73. Полякова Л. І. Особливості взаємодії Президента України, законодавчої влади з судовою владою. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. 35. С. 220-224.
74. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
75. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7-15.
76. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 272-278.
77. Сердюк Л. М. Конституційне регулювання імпічменту глави держави в Україні й окремих пострадянських країнах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 52-65.
78. Степаненко С. В. Конституційно-правовий зміст інституту Президента України в системі державної влади. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 4 (63). С. 1-7

79. Сухонос В. В. Глава держави як адміністративно-правовий інститут. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 4. С. 7-14.
80. Сухонос В. В. Імпічмент як спосіб припинення повноважень глави держави: конституційний та політико-правовий аспекти. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 1. С. 3-6.
81. Тимофеева Л. Р. Участь глави держави у законодавчій діяльності. *Правове регулювання економіки*. 2014. № 14. С. 182-191.
82. Ткаченко О. Засади державної політики безпеки Президента України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 140-142.
83. Турчинов К. О. Окремі питання законодавчого забезпечення виборів Президента України. *Університетські наукові записки*. 2016. № 4. С. 25-30.
84. Чорна О. О. Комунікативний імідж Президента: моногр. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 296 с.
85. Чорнолуцький Р. Особливості нормопроектної діяльності Президента України: питання теорії і практики. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2016. С. 48-56.
86. Шатіло В. А. Президент у механізмі державної влади: деякі питання вітчизняної та зарубіжної теорії і практики. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 2. С. 12-18.
87. Шелевер Н. В. Поняття та види імунітету в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
88. Яковлев А. А. Розвиток інституту глави держави: досвід і сучасність України. *Право та інновації*. 2016. № 3. С. 34-40.

ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

У ст. 6 Конституції України зазначено, що «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову»¹.

Поділ влади означає, з одного боку, виділення основних функціональних видів (частин) діяльності держави – законотворення, правозастосування і правосуддя, а з другого – структурну побудову державного апарату з різних видів (груп) державних органів – законодавчих, виконавчих і судових з притаманною їм компетенцією, сукупністю державно-владних повноважень. Отже, принцип поділу влади допустимо тлумачити не більше, як визнання того факту, що єдина за своїм змістом державна влада реалізується через певні види державних органів. Їхні повноваження розподілені так, що у встановлених Конституцією межах зазначені органи є самостійними у реалізації своєї компетенції і взаємодіють між собою за допомогою певної системи взаємних «стримувань» і «противаг». Саме через відносини уряду з іншими вищими державними інституціями встановлюється той чи той «баланс» розподілених влад (гілок влади)². Поняття «виконавча влада» містить в собі зміст і напрямок діяльності цієї гілки державної влади, а саме виконання законів та підзаконних актів. Також як в українській, так і зарубіжній літературі можна зустріти думку, що основним завданням виконавчої влади є реалізація управлінської діяльності, що орієнтована на виконання нормативно-правових актів. Саме це показує весь зміст діяльності виконавчої влади як гілки влади та є основною рисою понять³.

Виконавча влада реалізується органами виконавчої влади, які утворюють систему органів виконавчої влади з такими ознаками, як єдність цільового призначення, функціональна самодостатність, ієрархічність організації, субординаційність зв'язків між структурними рівнями тощо. Головна мета виконавчої влади – якісне виконання завдань і функцій державного управління. Виконавча влада має свою, притаманну лише їй специфіку здійснення функцій держави, яка полягає у забезпеченні управління майже всіма сферами країни: економічною, політичною, культурною, соціальною, правовою, на міжнародному рівні тощо. Особливість органів виконавчої влади полягає в її функціях, які націлені на

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Раїмов Р. І. Поняття виконавчої влади. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 16. С. 70–74.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

виконання нормативно-правових актів та загалом державної стратегії розвитку держави з метою їх реалізації¹.

Призначення виконавчої влади серед інших гілок державної влади полягає в тому, що саме під час її реалізації відбувається реальне втілення в життя законів та інших нормативних актів держави, практичне застосування важелів державного регулювання й управління важливими процесами суспільного розвитку². Слушною є й думка правознавців про те, що призначення виконавчої влади є похідним від принципу поділу єдиної державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, тобто змістом діяльності виконавчої влади є виконання рішень законодавчого органу. Проте виконавчу владу не можна визначити, ґрунтуючись лише на зіставленнях її з іншими гілками влади. Виконавча влада має власну конституційно-правову природу та призначення в суспільстві та державі. Про це свідчить і те, що Конституція України присвячує Кабінету Міністрів України й іншим органам виконавчої влади самостійний розділ.

Виконавча влада – самостійна гілка державної влади, зміст діяльності якої визначається реалізацією Конституції та законів України, указів Президента України, формуванням і здійсненням державної політики в усіх сферах соціально-економічного, гуманітарного, екологічного, інформаційного, інноваційного життя суспільства і держави та здійсненням ефективного державного управління в інтересах громадянського суспільства і задля реалізації конституційних прав і свобод людини.

Конституційні основи організації та діяльності виконавчої влади – це система конституційних цінностей, а також конституційного законодавства та практики, які визначають сутність і зміст виконавчої влади, її призначення в суспільстві та державі, основні функції та повноваження й порядок їх реалізації в інтересах людини³.

Зміст виконавчої влади України впливає з таких її ознак:

1) виконавча влада – здійснення управлінської діяльності державою і суспільством, що контролюється з боку інших гілок влади. Первісно виступала як суспільна воля та із формуванням політики і політичних відносин було сформовано відповідні державні органи, які покликані забезпечувати реалізацію державної волі;

2) одне з ключових завдань виконавчої влади – виконувати нормативно-правові акти, розробляти механізм реалізації правових норм;

3) суб'єктний склад виконавчої влади – різнорівнева система органів;

4) є універсальною та єдиною (вчиняється постійно та повсюдно на всій території держави);

¹ Журавель Я.В. Концепт «Виконавча влада» у сучасному політико-управлінському дискурсі. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч.1.

² Конституційне право України: мультимедійний навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil10.html.

³ Там само.

5) наділена прерогативою щодо здійснення законотворчості та реалізації заходів державного примусу, які є одним з атрибутів виконавчої влади;

б) система виконавчої влади має дві сторони функціонування: внутрішню (яка складається, з одного боку, з діалектичного поєднання об'єктивних і суб'єктивних факторів, а з другого – з поєднання статичних і динамічних елементів) і зовнішню (яка характеризує її цільовий зв'язок та відображається в формах, методах і засобах їх досягнення).¹

Місце виконавчої влади в системі єдиної державної влади визначається насамперед метою діяльності виконавчої влади – забезпечення реалізації прав і свобод людини й громадянина. Межа між законодавчою і виконавчою владами лежить у площині двох складових – рішення і виконання. Представницька влада лише приймає законодавчі акти, але не розробляє механізми їх реалізації. Робота щодо деталізації закону шляхом визначення механізму його здійснення покладалася на органи виконавчої влади².

Структура виконавчої влади. Конституційно-правовий інститут виконавчої влади складає сукупність принципів і норм, а також практика їх застосування, що визначають: а) місце і роль виконавчої влади у системі державної влади; б) завдання та зміст функцій, що притаманні цій владі; в) її носіїв, їхню компетенцію та механізм реалізації; г) зміст правової форми діяльності її суб'єктів; д) особливості управління суб'єктами виконавчої влади окремими сферами суспільного життя.

У механізмі держави виконавча влада здійснює управлінську діяльність через уповноважені органи з метою забезпечення ефективного виконання законів. Основна напруга у діяльності органів виконавчої влади пов'язана із виконанням законів та необхідністю визначення норм на виконання законів у формі постанов уряду та регламентарних актів. Оскільки парламент не може приймати надмірно деталізованих законів, це загрожує стабільності законодавства, уряд і адміністрація покликані забезпечити розвиток законодавства шляхом прийняття регламентарних актів.

Регламентарна сфера уряду зумовлена необхідністю регулювати політику уряду та діяльність адміністрації в окремих сферах управлінської діяльності, а також реалізовувати політику нації у різних галузях управління. При цьому уряд і адміністрація покликані додержуватися принципів поділу влади та законності управління. Зокрема, органи виконавчої влади покликані приймати рішення з питань, що належать до їх предмета відання, додержуватися процедури їх прийняття, а також додержуватися принципів пропорційності і субсидіарності. Згідно з принципом пропорційності, рішення можуть прийматися відповідно до мети діяльності відповідного

¹ Дніпров О. Концептуальні засади діяльності виконавчої влади в Україні. Вісник АПСВТ. 2020. №3-4. С. 38-39

² Афанасьєва М. В., Бальцій Ю. Ю., Батан Ю. Д. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 256 с..

органу влади, передбачати адекватні засоби і способи його реалізації, щоб не порушити сутність і зміст основних прав і свобод.

Власне, у механізмі виконавчої влади необхідно виділяти два крила: політичне крило – уряд та технократичне крило – публічну адміністрацію.

Різниця між урядом та публічною адміністрацією полягає в тому, що уряд

формується політичним шляхом за результатами парламентських виборів, на нього покладено функції реалізації політики нації і він несе солідарну відповідальність за ефективну її реалізацію. Адміністрація складається з корпусу професійних чиновників і державних службовців, які призначаються на посади на конкурсній, а інколи на патронатній основі, на визначений законом термін, здійснюють виключно управлінські функції і несуть дисциплінарну відповідальність згідно із законодавством про державну службу.

Публічну адміністрацію складають міністерства і відомства, а також місцеві публічні адміністрації, які забезпечують адміністративний контроль над актами органів місцевого самоврядування на регіональному рівні та покликані забезпечити координацію діяльності правоохоронних органів, прокуратури та спецслужб.¹

Органи виконавчої влади в Україні – це система вищих, центральних і місцевих, одноособових і колегіальних органів державної виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції на чолі з Кабінетом Міністрів України, що відповідно до Конституції та законів України забезпечують виконання чинного законодавства та формують і реалізують державну політику в найважливіших сферах суспільного і державного життя України².

Розглядаючи **систему органів виконавчої влади** в Україні, слід зазначити, що ця система є трирівневою, єдиною структурою. Вона, відповідно до Конституції України, складається з таких **рівнів: вищий** – Кабінет Міністрів України; **центральний** – міністерства, державні комітети, державні відомства, інші центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, інші центральні органи виконавчої влади³; **місцевий** – на якому діють: *органи виконавчої влади загальної компетенції* – обласні, районні, Київська міська державна адміністрація; *органи спеціальної – галузевої та функціональної – компетенції*, які безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади або перебувають у підпорядкуванні водночас і центральному, і місцевому органу виконавчої влади⁴.

Конституційно-правовий інститут уряду складається із норм та практики, які регулюють: а) місце і роль уряду у системі виконавчої влади; б)

¹ Савчин М. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ. 2020. С. 376-378

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків, 2009. 600 с.

⁴ Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Матвеева О. Ю., Лебедева В. К. Державне та регіональне управління : навч. посіб. 2-ге вид., допов. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. 160 с.

порядок формування; в) його структуру та організацію; г) повноваження; д) порядок взаємодії з іншими органами державної влади.

Місце уряду у системі органів держави зумовлене його відносинами з главою держави. Це викликано тим, що компетенція уряду встановлюється у загальній формі поряд з тим, що прерогативи Президента України сформульовані у більш загальній, об'ємній формі. Поряд з існуванням інституту парламентського контролю за діяльністю уряду зумовлює «дуалізм» уряду у системі державних органів. У кінцевому результаті все залежить від того, чи є уряд «пропрезидентським», чи сформований опозиційною парламентською більшістю до Президента. У першому випадку Президент має значні прерогативи у сфері виконавчої влади, в іншому випадку спостерігається період «співіснування» Президента та уряду.¹

Основними функціями уряду є: виконавча та розпорядча.

Виконавча функція уряду полягає у безпосередньому виконанні нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавчої діяльності є адміністративні (управлінські) послуги – публічно-правова виконавчо-зобов'язальна діяльність органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямована на юридичне оформлення умов, встановлених законодавством, які є необхідними для належної реалізації прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що звертаються до них з цією метою (реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо).

Розпорядча функція уряду полягає у здійсненні управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень).

Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) є вищим органом у системі органів виконавчої влади, його статус визначається Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Відповідно до ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією. Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується цією Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України².

В. Федоренко визначає Кабінет Міністрів України як вищий колегіальний орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і

¹ Савчин М. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ. 2020. С. 380

² Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

підзвітний Верховній Раді України, що керується у своїй діяльності Конституцією та законами України, актами Президента України та реалізує завдання, функції та повноваження у сфері забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України, захисту прав і свобод людини, формування та реалізації державної політики у різних сферах суспільного та державного життя¹.

Повноваження Кабінету Міністрів України полягають у забезпеченні проведення державної політики у таких сферах: економічна, фінансова, трудових відносин, зайнятості населення, трудової міграції, оплати та охорони праці, соціальної політики, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зовнішньої політики, національної безпеки та обороноздатності, вдосконалення державного управління та державної служби та інших сферах, відповідно до чинного законодавства України.

Повноваження Кабінету Міністрів України у відносинах з:

1) міністерствами та іншими ЦОВВ: спрямування та координація їх роботи (а міністерства та інші ЦОВВ є підзвітними та підконтрольними КМУ), затвердження граничної кількості працівників міністерств та інших ЦОВВ в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті для утримання органів виконавчої влади; визначення кількості заступників керівників ЦОВВ за їх обґрунтованим поданням; можливість скасовувати їх акти повністю чи в окремі частині; призначення на посаду державних секретарів міністерств, керівників ЦОВВ, які не входять до складу КМУ, та їх заступників відповідно до законодавства про державну службу, а також перших заступників і заступників міністрів за поданням Прем'єр-міністра України; призначення та звільнення членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, Директора Національного антикорупційного бюро України;

2) Радою міністрів Автономної Республіки Крим і підвідомчими їй органами: спрямування та координація їх діяльності (а Рада міністрів Автономної Республіки Крим є підзвітною та підконтрольною КМУ з питань виконання нею державних функцій і повноважень); встановлення порядку участі Ради міністрів Автономної Республіки Крим та підвідомчих їй органів у виконанні загальнодержавних програм, інших заходів загальнодержавного значення тощо;

3) місцевими державними адміністраціями: спрямування та координація їх діяльності; погодження кандидатур заступників голів обласних державних адміністрацій; надання у разі вмотивованої відмови голови обласної

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

державної адміністрації або підтримки головою обласної державної адміністрації вмотивованої відмови голови районної державної адміністрації погодити призначення керівника територіального органу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, керівника підприємства, установи, організації, що перебуває в управлінні міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, згоди на призначення відповідного керівника; подання Президенту України пропозицій щодо скасування актів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України, з одночасним зупиненням їх дії; призначення на посаду або звільнення з посади голів місцевих державних адміністрацій і внесення Президенту України відповідних подань;

перейменування місцевих державних адміністрацій у зв'язку із зміною назв відповідних адміністративно-територіальних одиниць, приймає рішення із зазначених питань; затвердження типового регламенту місцевих державних адміністрацій, типового положення про структурні підрозділи місцевої державної адміністрації, тощо;

4) державними господарськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями: в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, може утворювати, реорганізовувати та ліквідувати відповідно до закону державні господарські об'єднання, підприємства, установи та організації, зокрема для здійснення окремих функцій з управління об'єктами державної власності; затверджує положення та статuti державних господарських об'єднань, підприємств, установ та організацій, розмір асигнувань на їх утримання і граничну чисельність працівників, призначає на посаду та звільняє з посади їх керівників і заступників керівників, застосовує до них заходи дисциплінарної відповідальності; визначає методологію затвердження фінансових планів державних господарських об'єднань, підприємств, установ та організацій і обчислення обсягу доходів бюджету від управління державними корпоративними правами; відповідно до законодавства координує та контролює діяльність зазначених державних господарських об'єднань, підприємств, установ та організацій тощо;

5) Президентом України: КМУ відповідальний перед Президентом України; забезпечує виконання актів Президента України; може звернутися до Президента України з клопотанням про визначення проекту закону, що вноситься до Верховної Ради України, як невідкладного та інші повноваження, визначені в чинному законодавстві;

6) Радою національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), а також консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами і службами, що утворюються Президентом України: забезпечує виконання рішень РНБО, введених у дію указами Президента України, що відповідають положенням Конституції України; Секретаріат КМУ відповідає на звернення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що

утворюються Президентом України, надає їм інформацію, необхідну для виконання покладених на них завдань; члени КМУ, керівники інших органів виконавчої влади за погодженням із Прем'єр-міністром України можуть включатися до складу консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що утворюються Президентом України для здійснення своїх повноважень, та брати участь у роботі таких органів і служб на громадських засадах;

7) Верховною Радою України: Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України належить право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України; вносить проекти законів на розгляд Верховної Ради України відповідно до вимог Регламенту Верховної Ради України; на виконання рішення Верховної Ради України за зверненням відповідного комітету Верховної Ради України або з власної ініціативи подає Верховній Раді України висновки щодо повноти економічного обґрунтування та фінансового забезпечення законодавчих пропозицій і проектів законів, реалізація яких потребує матеріальних та інших витрат за рахунок державного чи місцевих бюджетів; забезпечує проведення експертизи внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи проектів законів, які надіслані Верховною Радою України тощо.

Також в Законі України «Про Кабінет Міністрів України» визначені повноваження уряду у відносинах з Рахунковою палатою, Уповноваженим Верховною Радою з прав людини, органами судової влади, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями¹ тощо.

КМУ є вищим органом державної влади, функціонування якого базується на *принципах*:

- колегіальності (прийняття рішень більшістю голосів посадового складу КМУ після обговорення питань на його засіданнях);
- гласності (відкритість роботи КМУ та доступ преси і громадськості до рішень, прийнятих урядом);
- відповідальності (підпорядкованість і підзвітність колегіального органу виконавчої влади главі держави чи парламенту);
- безперервної діяльності (має функціонувати постійно, оскільки цього вимагає необхідність у забезпеченні життєдіяльності держави і суспільства).²

Важливим елементом конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України є його **конституційний склад та порядок формування**. Загалом структура та чисельність урядів у світі визначається завданнями, що стоять перед урядом, національними традиціями державотворення та державного управління, іншими чинниками. Відповідно до ст. 114 Основного закону до складу Кабінету Міністрів України входять:

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

² Конституційне право України: підручник/ [Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг. Ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2021. С. 518-519

- Прем'єр-міністр України;
- перший віцепрем'єр-міністр України;
- віцепрем'єр-міністри України;
- міністри України¹.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» та Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» детально урегулюють порядок формування Уряду. Зокрема, члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, міністра оборони України і міністра закордонних справ України, призначаються на посаду Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України. Під час формування нового складу Кабінету Міністрів України новопризначений Прем'єр-міністр України вносить до Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України відповідно до вимог Конституції України та Закону «Про Кабінет Міністрів України». У цьому поданні пропонується повний посадовий склад Кабінету Міністрів України². Своєю чергою, подання Прем'єр-міністра України щодо персонального складу Кабінету Міністрів України може вноситися єдиним списком. Подання щодо окремих кандидатур на посади, зазначені у поданні щодо посадового складу, може вноситися на розгляд парламенту окремо. На кожну посаду члена Кабінету Міністрів України вноситься одна кандидатура. Кандидат на посаду члена Уряду України, за пропозиціями депутатських фракцій до розгляду питання про його призначення на пленарному засіданні Верховної Ради України, може зустрічатися з депутатськими фракціями та відповідати на їхні запитання³.

Закон України «Про Кабінет Міністрів України» у ст. 18 регламентує *інститут звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України*. Він може бути звільненим із посади Верховною Радою України:

1) шляхом прийняття *відставки* члена Кабінету Міністрів України за поданою ним заявою про відставку;

2) за *поданням Прем'єр-міністра України* (стосовно Міністра закордонних справ України та Міністра оборони України таке подання вноситься за згодою Президента України), у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, наявності

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).

² Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

³ Баривши Ю. Г., Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційне право України: посіб. для підготовки до іспитів; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2015. 328 с.

реального чи потенційного конфлікту інтересів, який має постійний характер і не може бути врегульований в інший спосіб;

3) за поданням Президента України – Міністр закордонних справ України та Міністр оборони України, у тому числі у разі наявності заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за дванадцять місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання;

4) за власною ініціативою.

Рішення Верховної Ради України про звільнення з посади члена Кабінету Міністрів України приймається у формі постанови Верховної Ради України. Член Кабінету Міністрів України звільняється з посади з дня прийняття відповідного рішення Верховною Радою України¹.

Організаційною формою роботи Кабінету Міністрів України є його засідання, які скликаються Прем'єр-міністром України. Засідання вважається повноважним, якщо на ньому присутні більше ніж половина посадового складу КМУ. У разі якщо міністр не має змоги взяти участь у засіданні КМУ, з правом дорадчого голосу в засіданні бере участь заступник міністра. Кабінет Міністрів України за пропозиціями членів КМУ визначає інших осіб, які мають право брати участь у його засіданнях з правом дорадчого голосу. На засіданнях Кабінету Міністрів України головує Прем'єр-міністр України, а в разі його відсутності, за його дорученням - Перший віце-прем'єр-міністр України або віце-прем'єр-міністр України згідно з визначеним Кабінетом Міністрів України розподілом повноважень.

Порядок денний засідання Кабінету Міністрів України затверджує Кабінет Міністрів України за пропозицією Прем'єр-міністра України. Засідання КМУ стенографується, його рішення оформлюється протоколом, який є офіційним документом. Стенограма засідання Кабінету Міністрів України є внутрішнім робочим документом КМУ, що має конфіденційний характер і використовується для складення протоколу засідання. Стенограма засідання КМУ надається Верховній Раді України, Президенту України, членам КМУ на їх запит. Протокол засідання надсилається членам Кабінету Міністрів України, Президенту України та Верховній Раді України, а також може надсилатися іншим суб'єктам відповідно до Регламенту КМУ.

Кабінет Міністрів України видає обов'язкові для виконання *акти* – постанови (акти нормативного характеру) і розпорядження (акти з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань), які приймаються на засіданнях КМУ, шляхом голосування більшістю голосів від посадового складу КМУ та підписуються Прем'єр-міністром України. Акти Кабінету Міністрів України включаються до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України. Офіційне опублікування постанов КМУ здійснюється в газеті «Урядовий кур'єр» та Офіційному віснику України, а

¹ Там само.

також в інших офіційних друкованих виданнях і друкованих засобах масової інформації, визначених законом. Крім того, акти Кабінету Міністрів України оприлюднюються шляхом їх розміщення на офіційному веб-сайті КМУ¹.

Кабінет Міністрів України утворює, реорганізовує та ліквідує відповідно до закону *міністерства* та *інші центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ)*, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади.

Міністерства, інші ЦОВВ у своїй діяльності керуються Конституцією, Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» та іншими законами України, указами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства України. Особливості правового статусу кожного окремого ЦОВВ визначаються спеціальними положеннями, які затверджуються Кабінетом Міністрів України².

Відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» *систему центральних органів виконавчої влади становлять* міністерства України, інші центральні органи виконавчої влади. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України³.

Отже, *система міністерств і ЦОВВ* в Україні утворена:

- міністерствами;
- державними службами;
- державними агентствами;
- державними інспекціями;
- ЦОВВ зі спеціальним статусом.

Провідне значення для цієї системи мають *міністерства* – центральні органи виконавчої влади, уповноважені формувати та реалізувати державну політику в одній чи декількох визначених Прем'єр-міністром України сферах суспільного та державного життя⁴. При цьому слід враховувати, що очільники Міністерства закордонних справ України і Міністерства оборони України є конституційною квотою Президента України при формуванні Уряду.

Саме між міністерствами розподіляється весь спектр урядової політики, а діяльність ЦОВВ, керівники яких не входять до складу Кабінету Міністрів України, спрямовується і координується міністрами, а деяких із них (із загальною (універсальною) компетенцією) – Урядом України. Питання діяльності таких ЦОВВ – державних служб, державних інспекцій, державних

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

² Галунько В., Діхтєвський П., Кузьменко О., Стеценко С. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

³ Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

⁴ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

агентств – представляють відповідні *міністри*, до сфери спрямування та координації яких належать ці органи. ЦОВВ, підпорядковані Уряду, представляє Прем'єр-міністр України.

Діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на таких *принципах*: демократизм; вища соціальна цінність людини в Україні; гуманізм; децентралізація і деконцентрація влади; республіканізм; народовладдя; поділ влади при функціонуванні системи «стримувань і противаг»; визнання міжнародно-правових стандартів; поєднання свободи політичної діяльності (для службовців, які служать на політичних посадах) та політичної нейтральності (для державних службовців); відповідальність; рівний доступ до державної служби; безперервність діяльності органів виконавчої влади; єдиноначальність та колегіальність; поєднання державних і місцевих інтересів; забезпечення єдності державної політики; поєднання громадського і державного контролю; відкритість та прозорість; збереження державної таємниці; системність, чітка взаємодія окремих елементів системи органів виконавчої влади, розподіл повноважень між ними; принцип компетенції суб'єктів здійснення виконавчої влади; ієрархічність чи підпорядкованість; субординація; інтерактивність; об'єктивність; економічність; програмування; науковість; професійна компетентність; підвищення кваліфікації державних службовців; урахування конкретної правової культури та правового досвіду держави.¹

Міністерства утворюються, реорганізуються, ліквідовуються Кабінетом Міністрів України за подання Прем'єр-міністра України, діючи в межах коштів, які передбачені на утримання органів виконавчої влади. Існує три принципи, за якими утворюються міністерства:

1. *Галузевий принцип*.

2. *Міжгалузевий принцип* (Міністерство екології та природних ресурсів України).

3. *Функціональний принцип* (Міністерство соціальної політики України).

Основними завданнями міністерства як органу, що формує та реалізує державну політику в одній чи кількох сферах, відповідно до ст. 7 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», є:

- забезпечення нормативно-правового регулювання;
- визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- узагальнення практики застосування законодавства, розробка пропозицій щодо його вдосконалення та внесення в установленому порядку проектів законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України на розгляд Президентів України та Кабінету Міністрів України;

¹ Бараненко Д.В. Принципи діяльності центральних органів виконавчої влади. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2020. №46. С. 28

- забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
- здійснення інших завдань, визначених законами України¹.

Сьогодні в Україні функціонують такі міністерства: Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство енергетики України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство культури та інформаційної політики України, Міністерство оборони України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство економіки України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство фінансів України, Міністерство юстиції України, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України.

У межах питання важливо наголосити, що Міністерство очолює міністр України, який є членом Кабінету Міністрів України. Порядок призначення на посаду та звільнення з посади, припинення повноважень на посаді міністра, а також статус міністра як члена Кабінету Міністрів України визначаються Конституцією України та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

Слід звернути увагу на певний дуалізм функцій і повноважень міністра як члена Уряду України і як глави міністерства. Міністр, будучи членом Кабінету Міністрів України, здійснює повноваження, визначені Законом України «Про Кабінет Міністрів України», зокрема щодо спрямування та координації діяльності ЦОВВ².

Як керівник міністерства міністр: очолює міністерство, здійснює загальне керівництво його діяльністю; визначає пріоритети роботи міністерства та шляхи виконання покладених на нього завдань, затверджує плани роботи міністерства, звіти про їх виконання; у межах компетенції організовує і контролює виконання міністерством Конституції та законів України, актів Президента України і Кабінету Міністрів України; забезпечує виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України; вносить Прем'єр-міністрові України пропозиції щодо призначення на посади першого заступника міністра, заступника міністра, а також визначає їх функціональні обов'язки; затверджує положення про самостійні структурні підрозділи апарату міністерства; вносить Кабінету Міністрів України подання про утворення в межах граничної чисельності державних службовців та працівників апарату міністерства і коштів, передбачених на утримання міністерства, ліквідацію, реорганізацію територіальних органів

¹ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

міністерства як юридичних осіб публічного права, затверджує положення про них; затверджує структуру апарату міністерства і його територіальних органів; утворює, ліквідує, реорганізовує за погодженням з Кабінетом Міністрів України територіальні органи міністерства як структурні підрозділи апарату міністерства, що не мають статусу юридичної особи тощо¹.

Як член КМУ, міністр: забезпечує виконання Програми діяльності КМУ, формування та реалізацію державної політики, виконання інших покладених на КМУ завдань і повноважень у відповідній сфері; спрямовує та координує діяльність відповідних центральних органів виконавчої влади; вносить на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо вирішення питань, пов'язаних з виконанням своїх повноважень із спрямування і координації діяльності центральних органів виконавчої влади; погоджує проекти законів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, що вносяться на розгляд КМУ, з питань, що належать до сфери діяльності міністерства, центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується ним; подає на розгляд КМУ проекти законів, актів Президента України, КМУ, розробником яких є міністерство чи центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується ним; видає обов'язкові для виконання накази з питань, що належать до сфери діяльності міністерства та центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується ним; здійснює підготовку питань для розгляду КМУ; бере участь у розгляді питань на засіданнях КМУ та вносить пропозиції щодо порядку денного засідань Кабінету Міністрів України; представляє в установленому порядку КМУ у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні та за її межами; веде переговори і підписує міжнародні договори України відповідно до наданих йому повноважень; здійснює інші повноваження, передбачені законами².

Слід звернути увагу, що у випадках, передбачених положеннями про міністерства, затвердженими Кабінетом Міністрів України, можуть створюватися *територіальні органи міністерств*. Керівник територіальних органів міністерства призначаються на посади за погодженням з головами місцевих державних адміністрацій та звільняються з посад державним секретарем міністерства, якщо інше не передбачено законом. До того ж, державний секретар міністерства затверджує структуру і штатний розпис територіальних органів міністерства³.

Наступною складовою центральної ланки системи органів виконавчої влади в Україні є **інші ЦОВВ України** (державні служби, державні інспекції,

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

² Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

державні агентства, ЦОВВ зі спеціальним статусом), діяльність яких спрямовує і координує Кабінет Міністрів України безпосередньо або через відповідного профільного члена Уряду. Такі ЦОВВ забезпечують реалізацію державної політики в одній чи кількох сферах¹.

Отже, *інші*, крім міністерств, *центральні органи виконавчої влади* – це система визначених Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України державних служб, державних інспекцій, державних агентств і ЦОВВ зі спеціальним статусом, які спрямовуються та координуються Кабінетом Міністрів України безпосередньо або через відповідного члена Уряду України та уповноважені забезпечувати реалізацію державної політики у сферах, визначених Кабінетом Міністрів України².

Основними завданнями ЦОВВ є реалізація державної політики у визначеній Кабінетом Міністрів України сфері, а також внесення пропозицій щодо її формування.

На виконання цього завдання ЦОВВ здійснюють такі **функції**:

- надають якісні та доступні адміністративні послуги;
- здійснюють державний нагляд і контроль;
- управляють об'єктами державної власності, корпоративними правами держави, іншою державною власністю;
- розробляють і обґрунтовують пропозиції щодо забезпечення;
- формування державної політики на розгляд профільних міністрів тощо³.

У межах центрального органу виконавчої влади функціонує *Апарат ЦОВВ* – організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів, що забезпечують діяльність керівника центрального органу виконавчої влади, а також виконання покладених на центральний орган виконавчої влади завдань⁴.

Державна служба – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є надання доступних і якісних адміністративних послуг фізичним та юридичним особам⁵. Наразі функціонують: Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, Національна служба здоров'я України, Державна митна служба України, Державна податкова служба України, Державна аудиторська служба України, Національна соціальна сервісна служба України, Державна авіаційна служба України, Державна

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

² Там само.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

⁴ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

⁵ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

архівна служба України, Державна казначейська служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба морського та річкового транспорту України, Державна служба України з безпеки на транспорті, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державна служба геології та надр України, Державна служба України з питань праці, Державна служба статистики України, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна служба експортного контролю України, Державна регуляторна служба України, Державна фіскальна служба України, Державна служба якості освіти України.

Державне агентство – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є управління об'єктами державної власності¹.

Основною метою державних агентств є раціональне та ефективне розпорядження державною власністю, корпоративними правами держави та іншими її ресурсами задля отримання додаткових надходжень до Державного бюджету України².

Наразі функціонують: Агентство з управління державним боргом України, Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Державне агентство розвитку туризму України, Державне агентство автомобільних доріг України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство резерву України, Державне агентство меліорації та рибного господарства України, Державне агентство України з питань кіно, Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державне космічне агентство України, Державне агентство інфраструктурних проєктів України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Національне агентство України з питань державної служби, Національне агентство з питань запобігання корупції.

Державна інспекція – центральний орган виконавчої влади, основним завданням якого є здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням державними органами та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, юридичними і фізичними особами актів чинного законодавства^{3, 1}.

¹ Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

² Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

³ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

Наразі функціонують: Державна інспекція архітектури та містобудування, Державна екологічна інспекція України, Державна інспекція ядерного регулювання України, Державна інспекція енергетичного нагляду України.

Згідно зі ст. 24 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку та інші центральні органи виконавчої влади є *органами зі спеціальним статусом*².

Голова Антимонопольного комітету України, голова Фонду державного майна України, голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України призначаються на посади за поданням Прем'єр-міністра України та звільняються з посад Верховною Радою України. *Заступники* голови Антимонопольного комітету України, голови Фонду державного майна України, голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України призначаються на посади та звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України. Директор Національного антикорупційного бюро України, його перший заступник та заступники призначаються на посади та звільняються з посад у порядку, встановленому Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України». Члени Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, призначаються на посади та звільняються з посад у порядку, встановленому Законом України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку». Члени Національної комісії, що виконують державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, призначаються на посади відповідно до Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг». Питання діяльності Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України та інших органів зі спеціальним статусом у Кабінеті Міністрів України представляє Прем'єр-міністр України³.

¹ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 57. Ст. 2105.

² Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

³ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.

Інші ЦОВВ зі спеціальним статусом можуть бути утворені виключно Кабінетом Міністрів України. Зокрема, у 2014 р. Кабінетом Міністрів України було створено ЦОВВ, які мають іншу організаційно-правову форму, ніж державні служби, агентства та інспекції. Водночас їх статус, на відміну від Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України, не визначено у Конституції України. Це, наприклад, Український інститут національної пам'яті, Пенсійний фонд України, Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України тощо¹.

Місцеві державні адміністрації (МДА) – це система обласних (ОДА) і районних державних адміністрацій (РДА), Київської міської державної адміністрації (КМДА), які згідно з Конституцією та законами України здійснюють виконавчу владу у відповідних адміністративно-територіальних одиницях, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними місцевими радами. Місцеві державні адміністрації діють на принципах, властивих усій системі органів виконавчої влади, з урахуванням особливостей умов і завдань їх функціонування².

Завдання місцевих державних адміністрацій – забезпечити: 1) виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня; 2) законність і правопорядок, додержання прав і свобод громадян; 3) виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин - також програм їх національно-культурного розвитку; 4) підготовку та схвалення прогнозів відповідних бюджетів, підготовку та виконання відповідних бюджетів; 5) звіт про виконання відповідних бюджетів та програм; 6) взаємодію з органами місцевого самоврядування; 7) реалізацію інших наданих державою, а також делегованих відповідними радами повноважень.

Місцеві державні адміністрації є юридичними особами зі своїми атрибутами. Їх склад формують голови місцевих державних адміністрацій, які у межах бюджетних асигнувань, виділених на утримання відповідних місцевих державних адміністрацій, визначають їх структуру. Примірні переліки управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, а також типові положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України³.

Свою діяльність місцеві державні адміністрації здійснюють на *zasadaх*: відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність; верховенства права; законності; пріоритетності прав людини; гласності; поєднання державних і місцевих інтересів.

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Там само.

Відносини місцевих державних адміністрацій та їх голів з Президентом України під час здійснення своїх повноважень характеризуються відповідальністю, а перед Кабінетом Міністрів – відповідальністю, підзвітністю і підконтрольністю. Ці відносини передбачають інформування Президента України і Кабінету Міністрів України головами облдержадміністрацій та щорічне звітування перед ними про виконання місцевою державною адміністрацією покладених на неї повноважень, а також суспільно-політичне, соціально-економічне, екологічне та інше становище на відповідній території, вносять пропозиції з питань удосконалення чинного законодавства України і практики його реалізації, системи державного управління¹.

Повноваження місцевих державних адміністрацій поширюються на всі основні сфери суспільного життя на місцях – здійснення публічної влади на місцях, бюджетну, економічну, містобудівельну, соціальну і культурну (духовну), екологічну, інформаційну, інноваційну тощо. Законом України «Про місцеві державні адміністрації», іншими актами чинного законодавства визначено основні повноваження місцевих державних адміністрацій, зокрема в галузі:

- соціально-економічного розвитку;
- бюджету та фінансів;
- управління майном, приватизації, розвитку підприємництва та реалізації державної регуляторної політики;
- містобудування, житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку;
- використання та охорони земель, природних ресурсів і охорони довкілля;
- науки, освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури та спорту, материнства та дитинства, сім'ї та молоді;
- соціального забезпечення та соціального захисту населення;
- зайнятості населення, праці та заробітної плати;
- забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян;
- міжнародних зовнішньоекономічних відносин; оборонної діяльності².

Відповідно до системи органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації є місцевими органами виконавчої влади. Згідно зі ст. 4 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» «Місцеві державні адміністрації є юридичними особами. Місцеві державні адміністрації мають печатки із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, рахунки в установах банків України. Найменування місцевих державних адміністрацій є похідними від назв відповідних адміністративно-

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

² Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручн. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

територіальних одиниць. Зміна назви адміністративно-територіальної одиниці є підставою для перейменування відповідної місцевої державної адміністрації. Місцеві державні адміністрації знаходяться відповідно в обласних і районних центрах, містах Києві та Севастополі»¹.

У здійсненні своїх повноважень голови МДА відповідальні перед Президентом України і Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні органам виконавчої влади вищого рівня. МДА також підзвітні та підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними чи обласними радами. Обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної МДА, на підставі чого Президент України приймає рішення та дає обґрунтовану відповідь. Якщо недовіру голові ОДА або РДА висловили дві третини від складу відповідної місцевої ради, Президент України приймає рішення про відставку голови МДА.

У межах своїх повноважень МДА здійснюють виконавчу владу на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць, а також реалізують повноваження, делеговані їм відповідними радами. Особливості здійснення виконавчої влади у містах Києві та Севастополі визначаються окремими законами України.

До відання місцевих державних адміністрацій у межах і формах, визначених Конституцією і законами України, належить вирішення питань:

- 1) забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян;
- 2) соціально-економічного розвитку відповідних територій;
- 3) бюджету, фінансів та обліку;
- 4) управління майном, приватизації, сприяння розвитку підприємництва та здійснення державної регуляторної політики;
- 5) промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку;
- 6) науки, освіти, культури, охорони здоров'я, фізкультури і спорту, сім'ї, жінок, молоді та дітей;
- 7) використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля;
- 8) зовнішньоекономічної діяльності;
- 9) оборонної роботи та мобілізаційної підготовки;
- 10) соціального захисту, зайнятості населення, праці та заробітної плати².

Місцеві державні адміністрації на відповідній території взаємодіють з сільськими, селищними і міськими радами, їх виконавчими органами та сільськими, селищними і міськими головами, сприяють у здійсненні ними власних повноважень місцевого самоврядування, зокрема у вирішенні питань

¹ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

² Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20–21. Ст. 190.

економічного, соціального та культурного розвитку відповідних територій, зміцнення матеріальної та фінансової бази місцевого самоврядування, контролюють виконання наданих їм законом повноважень органів виконавчої влади, розглядають та враховують у своїй діяльності пропозиції депутатів, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Місцеві державні адміністрації не мають права втручатися у здійснення органами місцевого самоврядування власних повноважень.

Для здійснення спільних програм місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування можуть укладати договори, створювати спільні органи та організації.

Аналіз компетенції, повноважень та обов'язків місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування показує як наявність значного пласту дублювання, так і недостатню інституційну та правничу забезпеченість нагляду і контролю за дотриманням прав і свобод людини в діяльності зазначених органів¹.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Співвідношення та взаємозв'язок виконавчої влади і державного управління».
- ❑ «Конституційно-правовий статус міністерств України: основні теоретичні питання».
- ❑ «Парламентський контроль за функціонуванням виконавчої влади в Україні: питання теорії».
- ❑ «Види та правова природа актів Кабінету Міністрів України».
- ❑ «Конституційно-правові засади державного управління в контексті європейського законодавства».
- ❑ «Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації».
- ❑ «Конституційно-правові засади становлення та розвитку державної служби в Україні».
- ❑ «Розмежування сфери компетенції між Президентом і Прем'єр-міністром в Україні».
- ❑ «Проблеми реформування виконавчої влади в Україні».
- ❑ «Органи виконавчої влади АРК: конституційно-правовий статус».
- ❑ «Організація державного контролю і нагляду за виконанням завдань і захисту суспільної моралі органами виконавчої влади в Україні».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

¹ Тертишник В.М. Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ: Алерта, 2022. С. 310

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Роль правоохоронних органів України у забезпеченні права особи на безпеку». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об’ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Механізм підвищення ефективності системи державної служби в нових умовах розвитку держави». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

виконавча влада, зміст виконавчої влади, сутність виконавчої влади, державне управління, конституційні основи організації та діяльності виконавчої влади, виконавчо-розпорядча діяльність, правозастосовна влада, органи виконавчої влади в Україні, система органів, система виконавчої влади в Україні, принципи виконавчої влади, верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості, класифікація органів виконавчої влади, функції виконавчої влади, суб’єкти виконавчої влади, виконавчі органи загальної компетенції, виконавчі органи спеціальної компетенції, місцеві органи державної виконавчої влади, уряд, функції уряду, Кабінет Міністрів України, конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України, завдання Кабінету Міністрів України, принципи Кабінету Міністрів України, функції Кабінету Міністрів України, програмна функція, антикорупційна функція, повноваження Кабінету Міністрів України, конституційний склад та порядок формування Кабінету Міністрів України, Програма діяльності Кабінету Міністрів, постійні органи Кабінету Міністрів, консультативні органи Кабінету Міністрів, Прем’єр-міністр України, перший віцепрем’єр-міністр України, віцепрем’єр-міністри України, міністри України, члени Кабінету Міністрів України, резолюція недовіри Кабінету Міністрів України, відставка Уряду, міністерство, міністр, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, завдання міністерства, територіальні

органи міністерств, центральні органи виконавчої влади, апарат центрального органу виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, місцеве управління, принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, завдання місцевих державних адміністрацій, об'єкт діяльності місцевих державних адміністрацій, функціональні повноваження місцевих державних адміністрацій, галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій, акти органів виконавчої влади, накази, розпорядження.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Кабінет Міністрів України є вищим органом в системі органів:

- а) законодавчої влади;*
- б) виконавчої влади;*
- в) судової влади;*
- г) громадського контролю;*
- д) прокуратури.*

2. Посадовий склад (кількість та перелік посад) новосформованого Кабінету Міністрів України визначається:

- а) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України;*
- б) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України після призначення персонального складу Кабінету Міністрів України;*
- в) Президентом України за поданням Верховної Ради України одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України;*
- г) Президентом України за поданням Верховної Ради України не пізніше ніж через 15 днів після призначення персонального складу Кабінету Міністрів України;*
- д) Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра одночасно з призначенням персонального складу Кабінету Міністрів України.*

3. Структуру апарату центрального органу виконавчої влади затверджує:

- а) міністр, який спрямовує та координує діяльність центрального органу виконавчої влади;*
- б) керівник центрального органу виконавчої влади за погодженням з Офісом Президента України;*
- в) Прем'єр міністр України;*
- г) керівник центрального органу виконавчої влади за погодженням з міністром, який спрямовує та координує діяльність центрального органу виконавчої влади;*
- д) Президент України за поданням Прем'єр-міністра України.*

4. Кабінет Міністрів України підконтрольний і підзвітний:

- а) Прем'єр-міністру України;
- б) Президенту України;
- в) Верховній Раді України;
- г) Офісу Генерального прокурора;
- д) Європейському Союзу.

5. Кабінет Міністрів України відповідальний перед:

- а) територіальною громадою;
- б) Європейським судом з прав людини;
- в) Верховною Радою України;
- г) Президентом України і Верховною Радою України;
- д) Президентом України.

6. Кабінет Міністрів України не здійснює виконавчу владу через:

- а) Міністерство освіти і науки України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Державну податкову службу України;
- г) Державне космічне агентство України;
- д) Міністерство у справах ветеранів України.

7. Програму діяльності Кабінету Міністрів України розглядає:

- а) Європейська Комісія;
- б) Верховний Суд;
- в) Верховна Рада України;
- г) Президент України;
- д) Уряд Польщі.

8. За поданням Прем'єр-міністра України Верховна Рада України може призначати міністрами осіб, які не очолюють міністерств у кількості:

- а) не більше двох таких міністрів;
- б) одного міністра;
- в) не більше трьох таких міністрів;
- г) не більше п'яти таких міністрів;
- д) необхідній для виконання відповідних функцій.

9. Членами Кабінету Міністрів України можуть бути громадяни України, які:

- а) досягли 18 років;
- б) мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою;
- в) мають право голосу, вищу юридичну освіту та стаж роботи у галузі права три роки;

- г) досягли 18 років, мають повну загальну освіту;
- д) мають право голосу, вищу освіту, досягли 30 років та вільно володіють державною мовою, що підтверджується сертифікатом.

10. Член Кабінету Міністрів України вступає на посаду з моменту:

- а) складення ним присяги;
- б) підписання контракту;
- в) укладення цивільно-правового договору;
- г) затвердження його на посаду;
- д) прийняття Верховною Радою України постанови про призначення на посаду члена Кабінету Міністрів України.

11. Прем'єр-міністр України призначається на посаду:

- а) більшістю голосів від складу Кабінету Міністрів України;
- б) Президентом України за поданням Верховної Ради України;
- в) Верховною Радою України за поданням Європейського Парламенту;
- г) Верховною Радою України за поданням Європейської Комісії;
- д) Верховною Радою України за поданням Президента України.

12. Члени Кабінету Міністрів України, крім Прем'єр-міністра України, Міністра оборони України і Міністра закордонних справ України призначаються на посаду:

- а) Верховною Радою України;
- б) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- в) Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України;
- г) призначаються на посаду Прем'єр-міністром України за поданням Верховної Ради України;
- д) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України.

13. Міністр оборони України і Міністр закордонних справ України призначаються на посаду:

- а) Президентом України за поданням Верховної Ради України;
- б) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України;
- в) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- г) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України;
- д) Верховною Радою України за поданням Прем'єр-міністра України.

14. Кабінет Міністрів України набуває повноважень та розпочинає роботу після складення присяги не менше ніж... від його посадового складу:

- а) 1/3;
- б) 2/3;
- в) половини;
- г) 1/4;

д) 3/4.

15. Провідною функцією Кабінету Міністрів України є:

- а) нормотворча;
- б) забезпечувальна;
- в) ревізійна;
- г) виконавча;
- д) правоохоронна.

16. Реалізація Кабінетом Міністрів України політики у сфері освіти, науки, культури, розробка і здійснення загальнодержавних програм науково-технічного і культурного розвитку України є проявом:

- а) економічної функції;
- б) регуляторної функції;
- в) політичної функції;
- г) гуманітарної функції;
- д) нормотворчої функції.

17. Функція, в рамках якої Кабінет Міністрів України видає акти та розпорядження:

- а) нормотворча;
- б) гуманітарна;
- в) економічна;
- г) політична;
- д) правозастосовна.

18. Правозастосовна форма діяльності Кабінету Міністрів України проявляється у:

- а) провадженнях щодо вирішення питань індивідуального, організаційного характеру (присвоєння рангів державним службовцям);
- б) провадженні щодо розробки і прийняття урядових актів нормативного характеру;
- в) провадженні при вирішенні кадрових питань;
- г) контрольних провадженнях;
- д) порядку підготовки і проведення засідань.

19. До принципів діяльності Кабінету Міністрів України не належить:

- а) принцип рівності;
- б) принцип верховенства права;
- в) принцип колегіальності;
- г) принцип поділу державної влади;
- д) принцип безперервності.

20. Кабінет Міністрів України, який склав повноваження перед новообраною Верховною Радою України або перебуває у відставці продовжує виконувати свої повноваження:

- а) протягом місяця;
- б) не більше, аніж 2 тижні;
- в) до початку роботи новосформованого Кабінету Міністрів України;
- г) до наступних місцевих виборів;
- д) протягом 30 днів.

21. До повноважень Прем'єр-Міністра України не належить:

- а) спрямування діяльності Кабінету Міністрів України на забезпечення здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- б) внесення на розгляд Верховної Ради України подання про призначення Голови Антимонопольного комітету України;
- в) забезпечення державної незалежності, національної безпеки;
- г) внесення на розгляд Кабінету Міністрів України подання про утворення, реорганізацію та ліквідацію міністерств, інших ЦОВВ;
- д) надання доручення щодо порушення дисциплінарного провадження стосовно керівників місцевих органів виконавчої влади.

22. До повноважень Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра України згідно з визначеним Кабінетом Міністрів України розподілом повноважень не належить:

- а) представлення в установленому порядку Кабінету Міністрів України у відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні та за її межами;
- б) забезпечення підготовки питань для розгляду на засіданнях Кабінету Міністрів України;
- в) здійснення керівництва консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, що утворюються Кабінетом Міністрів України;
- г) взяття участі у роботі колегій міністерств та інших ЦОВВ;
- д) призначення на посаду та звільнення з посади членів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку.

23. Програма діяльності Кабінету Міністрів України подається до Верховної Ради України Прем'єр-міністром України у строк:

- а) до одного місяця з дня формування Кабінету Міністрів України;
- б) до двох тижнів з дня формування Кабінету Міністрів України;
- в) визначений Верховною Радою України;
- г) визначений Президентом України;
- д) до двох місяців з дня формування Кабінету Міністрів України.

24. Програму діяльності Кабінету Міністрів України на пленарному засіданні Верховної Ради України представляє та відповідає на запитання народних депутатів України:

- а) Перший віце-прем'єр-міністр України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Міністр освіти і науки України;
- г) Міністр цифрової трансформації України;
- д) віце-прем'єр-міністр, визначений Прем'єр-міністром України.

25. До основних завдань Кабінету Міністрів України не належить:

- а) забезпечення захисту прав споживачів та підвищення якості їх життя;
- б) сприяння стабільності грошової одиниці України;
- в) координація і контроль за діяльністю органів виконавчої влади щодо запобігання і протидії корупції;
- г) організація проведення єдиної державної політики у сфері державної служби;
- д) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішень щодо звіту про його виконання.

26. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері економіки та фінансів не належить:

- а) сприяння розвитку підприємництва на засадах рівності перед законом усіх форм власності та соціальної спрямованості національної економіки;
- б) здійснення заходів щодо демонополізації та антимонопольного регулювання економіки, розвитку конкуренції та ринкової інфраструктури;
- в) сприяння стабільності грошової одиниці України;
- г) забезпечення проведення державної правової політики;
- д) розробка проекту закону про Державний бюджет України.

27. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сферах соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій не належить:

- а) забезпечення розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, туристичного та рекреаційного господарства;
- б) проведення державної політики у сфері інформатизації;
- в) забезпечення здійснення державної політики у сфері трудових відносин, зайнятості населення, трудової міграції;

г) вжиття заходів щодо вдосконалення державного регулювання у науково-технічній сфері;

д) забезпечення розроблення та виконання державних і міждержавних екологічних програм.

28. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері зовнішньої політики належить:

а) вжиття заходів щодо вдосконалення державного регулювання у науково-технічній сфері;

б) забезпечення розроблення та виконання державних і міждержавних екологічних програм;

в) здійснення заходів щодо забезпечення функціонування системи безоплатної правової допомоги;

г) забезпечення відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України;

д) вирішення питання забезпечення участі військовослужбовців України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки.

29. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері зовнішньої політики не належить:

а) забезпечення у межах своїх повноважень зовнішньополітичної діяльності України, розроблення та затвердження державних програм в цій сфері;

б) забезпечення відповідно до закону про міжнародні договори вирішення питань щодо укладення та виконання міжнародних договорів України;

в) здійснення заходів щодо забезпечення виконання судових рішень органами виконавчої влади та їх керівниками;

г) прийняття рішення про придбання за кордоном у власність України нерухомого майна (будівництво, реконструкцію об'єктів) для потреб закордонних дипломатичних установ України;

д) погодження програм перебування офіційних закордонних делегацій, до складу яких входять представники Кабінету Міністрів України, та інші пов'язані з цим документи.

30. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки та обороноздатності належить:

а) організація фінансового і матеріально-технічного забезпечення діяльності правоохоронних органів;

б) прийняття рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства про охорону праці та

навколишнього природного середовища;

в) здійснення заходів щодо забезпечення боєздатності Збройних Сил України, визначення у межах бюджетних асигнувань на оборону чисельність громадян України, які підлягають призову на строкову військову службу і навчальні збори;

г) забезпечення підготовки проектів законів щодо державних соціальних стандартів;

д) організація та забезпечення здійснення митної справи.

31. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері національної безпеки та обороноздатності не належить:

а) забезпечення соціальних і правових гарантій військовослужбовцям, особам, звільненим з військової служби та членам їхніх сімей;

б) визначення пріоритетних напрямів розвитку оборонно-промислового комплексу;

в) здійснення керівництва єдиною системою цивільного захисту України, мобілізаційною підготовкою національної економіки та переведенням її на режим роботи в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

г) вирішення питання забезпечення участі військовослужбовців України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;

д) здійснення заходів щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади.

32. До основних повноважень Кабінету Міністрів України у сфері вдосконалення державного управління не належить:

а) здійснення заходів щодо охорони та захисту державного кордону України і території України;

б) визначення відповідно до закону умов оплати праці працівників бюджетних установ та підприємств державного сектору економіки;

в) утворення та реорганізація районних державних адміністрацій;

г) затвердження граничної чисельності працівників органів виконавчої влади;

д) організація проведення єдиної державної політики у сфері державної служби.

33. Основною організаційно-правовою формою роботи Кабінету Міністрів України є:

а) конференції;

б) сесії;

в) семінари;

г) засідання;

д) зустрічі.

34. *Порядок проведення засідань Кабінету Міністрів України, підготовки та прийняття рішень, інші процедурні питання його діяльності визначається:*

- а) Регламентом Кабінету Міністрів України;
- б) Порядком діяльності Кабінету Міністрів України;
- в) Законом України «Про Кабінет Міністрів України»;
- г) Статутом Кабінету Міністрів України;
- д) Правилами діяльності Кабінету Міністрів України.

35. *На засіданнях Кабінету Міністрів України головує:*

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) Перший віце-прем'єр Міністр України;
- г) Міністр Кабінету Міністрів України;
- д) народний депутат.

36. *Засідання Кабінету Міністрів України вважається повноважним, якщо на ньому присутні:*

- а) більше ніж половина посадового складу Кабінету Міністрів України;
- б) половина посадового складу Кабінету Міністрів України;
- в) весь склад Кабінету Міністрів України;
- г) 200 членів посадового складу Кабінету Міністрів України;
- д) 150 членів посадового складу Кабінету Міністрів України.

37. *Кабінет Міністрів України у межах своєї компетенції видає:*

- а) постанови та розпорядження;
- б) укази та акти;
- в) закони та рішення;
- г) рішення та постанови;
- д) протоколи та розпорядження.

38. *У разі необхідності затвердження положення, статуту, порядку, регламенту, правил, методики, в інших випадках, коли суспільні відносини потребують нормативно-правового врегулювання, Кабінетом Міністрів України приймається:*

- а) закони;
- б) постанова;
- в) розпорядження;
- г) рішення;
- д) резолюція.

39. *Розпорядження Кабінету Міністрів України набувають чинності:*

а) з моменту їх прийняття, якщо цими розпорядженнями не встановлено пізніший термін набрання ними чинності;

б) з моменту їх офіційного опублікування в Офіційному віснику України;

в) з моменту їх опублікування в «Урядовому кур'єрі»;

г) через п'ятнадцять днів після їх офіційного оприлюднення;

д) через десять днів після їх офіційного оприлюднення.

40. Акти Кабінету Міністрів України включаються до:

а) Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів України;

б) Єдиного реєстру актів Кабінету Міністрів України;

в) Єдиного державного реєстру судових рішень;

г) Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;

д) Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

41. Патронатна служба члена Кабінету Міністрів України утворюється у складі:

а) помічників-консультантів міністрів;

б) Національного агентства з питань державної служби;

в) державних службовців;

г) Секретаріату Кабінету Міністрів України;

д) магістрів права.

42. Члени Кабінету Міністрів України мають право виключно на щорічну відпустку тривалістю:

а) 10 календарних днів;

б) два тижні;

в) місяць;

г) 24 календарних дні;

д) 30 календарних днів.

43. Умови оплати праці Прем'єр-міністра України, його транспортного, медичного та іншого забезпечення на час виконання Прем'єр-міністром України своїх повноважень визначаються:

а) Президентом України;

б) Кабінетом Міністрів України;

в) Верховною Радою України;

г) народними депутатами України;

д) Офісом Президента України.

44. Члени Кабінету Міністрів України не забезпечуються:

а) службовим транспортним засобом;

б) службовим житлом на час перебування на посаді, якщо він не забезпечений житлом;

в) правом на отримання другої вищої освіти на держбюджетній основі;

г) правом на позачергове придбання проїзних квитків на всі види міжміського транспорту в межах території України;

д) правом на видання йому дипломатичного паспорту.

45. Міністр закордонних справ України та Міністр оборони України можуть бути звільнені з посади Верховною Радою України за поданням:

а) Президента України;

б) Голови Верховної Ради України;

в) Першого віце-прем'єр-міністра України;

г) Прем'єр-міністра без попередньої згоди з Президентом України;

д) однієї третини від посадового складу Кабінету Міністрів України.

46. До підстав відставки Кабінету Міністрів України не належить:

а) прийняття Верховною Радою України резолюції недовіри Кабінету Міністрів України;

б) відставка Прем'єр-міністра України за поданою ним заявою;

в) смерть Прем'єр-міністра України;

г) припинення повноважень Прем'єр-міністра України у зв'язку з неможливістю виконання ним повноважень за станом здоров'я.

д) розпуск за власною ініціативою Прем'єр-міністра України.

47. Верховна Рада України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України за пропозицією:

а) не менш як однієї третини народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;

б) не менш як двох третин народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;

в) не менш як трьох четвертих народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;

г) не менш як половини народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України;

д) не менш як однієї четвертої народних депутатів України від її конституційного складу та за пропозицією Президента України.

48. Згідно з Концепцією адміністративної реформи в Україні за допомогою поняття «політичний діяч» визначається:

а) правовий статус окремих керівних посад у сфері виконавчої влади, який відмежовується від статусу державного службовця, встановленого Законом

України «Про державну службу»;

- б) правовий статус народних депутатів України;
- в) правовий статус депутатів місцевих рад;
- г) правовий статус членів політичних партій, рухів, блоків тощо;
- д) голови державних комітетів.

49. Систему центральних органів виконавчої влади складають:

- а) міністерства України;
- б) міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади;
- в) місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- г) державні органи зі спеціальним статусом;
- д) міністерства України та державні агентства і служби.

50. До центральних органів виконавчої влади не належить:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) міністерства;
- в) державні інспекції;
- г) центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- д) державні служби.

51. Дія Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року не поширюється на:

- а) Президента України;
- б) Голову Верховної Ради України;
- в) бухгалтера, що працює на державному підприємстві;
- г) суддю Конституційного Суду України;
- д) посадову особу місцевого самоврядування.

52. Національне агентство з питань запобігання корупції є:

- а) центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- б) правоохоронним органом;
- в) структурний підрозділ Генеральної прокуратури України;
- г) структурний підрозділ Міністерства внутрішніх справ України;
- д) консультативно-дорадчий орган.

53. До системи органів виконавчої влади в Україні належить:

- а) народні депутати України;
- б) Конституційний Суд України;
- в) Державне агентство водних ресурсів України;
- г) Офіс Генерального прокурора;
- д) органи місцевого самоврядування.

54. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади є:

- а) юридичними особами публічного права;
- б) юридичними особами приватного права;
- в) політичними партіями;
- г) громадськими організаціями;
- д) громадськими формуваннями.

55. Суб'єктом затвердження положень, згідно яких діють центральні органи виконавчої влади, є:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Секретаріат Кабінету Міністрів України;
- г) Національне агентство з питань державної служби;
- д) відповідний центральний орган виконавчої влади.

56. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на структурні перетворення у системі галузевого або функціонального управління:

- а) охоронна;
- б) правозастосовча;
- в) установча;
- г) регулятивна;
- д) децентралізаційна.

57. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на спостереження і перевірку виконання актів законодавства, встановлення правил, стандартів, нормативів:

- а) регулятивна;
- б) розпорядча;
- в) правозастосовча;
- г) нормопроектна;
- д) контрольно-наглядова.

58. Функція центральних органів виконавчої влади, спрямована на забезпечення формування і реалізації державної політики на виконання Конституції і законів України, актів Президента та Кабінету Міністрів України в певній галузі чи сфері суспільного життя:

- а) регулятивна;
- б) правоохоронна;
- в) виконавчо-розпорядча;
- г) правозахисна;
- д) контрольно-наглядова.

59. До основних завдань міністерств не відноситься:

- а) забезпечення здійснення соціального діалогу на галузевому рівні;
- б) інформування та надання роз'яснень щодо здійснення державної політики;
- в) визначення пріоритетних напрямів розвитку;
- г) забезпечення нормативно-правового регулювання;
- д) здійснення заходів щодо кадрового забезпечення органів виконавчої влади.

60. До основних завдань центральних органів виконавчої влади не відноситься:

- а) управління об'єктами державної власності;
- б) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- в) здійснення державного нагляду (контролю);
- г) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- д) надання адміністративних послуг.

61. Центральний орган виконавчої влади у межах свої повноважень видає:

- а) рішення;
- б) ухвали;
- в) накази;
- г) закони;
- д) доручення.

62. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади утворюються, реорганізуються та ліквідуються:

- а) Президентом за поданням Прем'єр-міністра України;
- б) Прем'єр-міністром України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра;
- д) Прем'єр-міністром за поданням Президента України.

63. Діяльність міністерств не здійснюється за таким принципом:

- а) законності;
- б) дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- в) колегіальності управління;
- г) безперервності;
- д) відкритості та прозорості.

64. Структуру апарату міністерства затверджує:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) міністр;
- в) Національне агентство з питань державної служби;

- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Секретаріат Кабінету Міністрів України.

65. Апарат міністерства очолює:

- а) міністр;
- б) державний службовець;
- в) головний спеціаліст відділу керівництва апаратом міністерства;
- г) головний спеціаліст Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- д) державний секретар міністерства.

66. До повноважень державного секретаря міністерства не належить:

- а) організує роботу апарату міністерства;
- б) забезпечує виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами України;
- в) забезпечує підготовку пропозицій щодо виконання завдань міністерства та подає їх на розгляд міністру;
- г) готує та подає міністру для затвердження плани роботи міністерства, звітує про їх виконання;
- д) забезпечує реалізацію державної політики стосовно державної таємниці, контроль за її збереженням в апараті міністерства.

67. До завдань міністра як керівника міністерства не відноситься:

- а) вирішення питань участі військовослужбовців в міжнародних операціях з підтримки миру і безпеки;
- б) здійснення керівництва діяльністю міністерства;
- в) внесення Прем'єр-міністра України пропозиції щодо призначення на посади першого заступника міністра, заступника міністра;
- г) затвердження положення про самостійні структурні підрозділи апарату міністерства;
- д) утворення, ліквідація, реорганізація за погодженням з Кабінетом Міністрів України територіальних органів міністерства як структурних підрозділів апарату міністерства, що не мають статусу юридичної особи.

68. Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України, Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку є:

- а) міністерствами;
- б) державними інспекціями;
- в) державними агентствами;
- г) державними службами;
- д) центральними органами виконавчої влади зі спеціальним статусом.

69. Яке твердження щодо Національної комісії зі стандартів державної

мови не є вірним:

- а) є центральним органом виконавчої влади;
- б) завдання Комісії – збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад;
- в) діяльність Комісії спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України;
- г) Комісія є юридичною особою;
- д) Комісія має відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності та перебуває в його оперативному управлінні.

70. До повноважень Національної комісії зі стандартів державної мови не належить:

- а) затвердження вимог до рівнів володіння державною мовою для набуття громадянства України;
- б) видання державних сертифікатів;
- в) прийняття нормативно-правових актів щодо забезпечення стандартів державної мови;
- г) затверджує завдання для проведення іспиту на рівень володіння державною мовою;
- д) напрацьовує з урахуванням пропозицій та висновків Інституту української мови Національної академії наук України, інших наукових та освітніх установ і затверджує стандарти державної мови.

71. Голова Антимонопольного комітету України може бути звільнений з посади у разі:

- а) порушення ним законодавства про антимонопольну діяльність;
- б) вчинення ним злочину та у зв'язку з неможливістю виконання обов'язків за станом здоров'я;
- в) отримання двох дисциплінарних стягнень;
- г) відмови звітувати перед Верховною Радою України;
- д) наявності конфлікту інтересів.

72. До повноважень Фонду державного майна України у сфері нормативного забезпечення не належать:

- а) видання власних нормативно-правових актів;
- б) розроблення та реалізація проєктів міжнародних програм;
- в) здійснення співробітництва з міжнародними організаціями, державними органами і неурядовими організаціями іноземних держав;
- г) розроблення проєктів міжнародних договорів з питань державної власності та її використання;
- д) підготовка спільних проєктів щодо фінансування міжнародними

організаціями структурних перетворень в економіці держави, приватизації та післяприватизаційної підтримки підприємств.

73. До повноважень Фонду державного майна України у сфері управління корпоративними правами держави не належать:

- а) проведення аналізу ефективності управління корпоративними правами держави, що перебувають у сфері його управління;
- б) забезпечення погодження договорів застави та фінансових запозичень господарських товариств, що належать до сфери його управління;
- в) участь у провадженні справ про банкрутство господарських товариств з корпоративними правами держави;
- г) проведення моніторингу сплати дивідендів до Державного бюджету України господарськими товариствами, що належать до сфери його управління
- д) здійснення контролю за надходженням до Державного бюджету України плати за оренду державного майна.

74. . Питання діяльності Національного антикорупційного бюро України у Кабінеті Міністрів України представляє:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) Директор Національного антикорупційного бюро;
- в) Президент України;
- г) Національне агентство України з питань державної служби;
- д) профільне міністерство.

75. Питання діяльності Антимонопольного комітету України, Фонду державного майна України, Державного комітету телебачення і радіомовлення України у Кабінеті Міністрів України представляє:

- а) Прем'єр-міністр України;
- б) керівник відповідного органу;
- в) Президент України;
- г) Національне агентство України з питань державної служби;
- д) профільне міністерство.

76. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг є:

- а) місцевим органом виконавчої влади;
- б) центральним органом виконавчої влади;
- в) центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- г) самостійний структурний підрозділ Кабінету Міністрів України;
- д) колегіальним органом.

77. Заступники Голови Антимонопольного комітету України, Голови Фонду державного майна України, Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України призначаються на посади та

звільняються з посад Кабінетом Міністрів України за поданням:

- а) Прем'єр-міністра України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Президент України;
- г) Національне агентство України з питань державної служби;
- д) профільне міністерство.

78. Періодичність проведення засідань колегії визначається:

- а) Президентом України;
- б) міністром;
- в) Верховною Радою України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) Головою Верховної Ради України.

79. Член Національного агентства при здійсненні своїх повноважень не має право:

- а) ознайомлюватися з документами, які знаходяться у Національного агентства;
- б) виступати на засіданнях Національного агентства, вносити пропозиції щодо питань, які розглядаються, ініціювати проведення по них голосування;
- в) пред'являти особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення;
- г) бути присутнім на засіданнях Верховної Ради України, її комітетів, тимчасових спеціальних та тимчасових слідчих комісій, а також на засіданнях, що проводяться Кабінетом Міністрів України, у міністерствах та інших органах державної влади та органах місцевого самоврядування, стосовно розгляду питань, пов'язаних з формуванням та реалізацією антикорупційної політики;
- д) пропонувати для включення до порядку денного засідання Національного агентства питання, що належать до його компетенції.

80. Особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівняні до них особи у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, незважаючи на приватні інтереси, не повинні вжити таких заходів:

- а) відмовитися від пропозиції;
- б) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;
- в) прийняти пропозицію та письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у

сфері протидії;

- г) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників;
- д) за можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію.

81. Суб'єктом відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю посадових осіб міністерств, інших центральних органів виконавчої влади при здійсненні ними своїх повноважень є:

- а) держава з правом регресу до відповідних посадових осіб, що завдали таку шкоду;
- б) міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, в якому проходить службу зазначена посадова особа без права регресу до посадової особи;
- в) міністерство чи інший центральний орган виконавчої влади, в якому проходить службу посадова особа з правом регресу до посадової особи;
- г) посадова особа міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади;
- д) Кабінет Міністрів України.

82. Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють:

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) центральні органи виконавчої влади;
- в) місцеві державні адміністрації;
- г) депутати місцевих рад;
- д) обласні ради.

83. До системи принципів діяльності місцевих державних адміністрацій не належить:

- а) відповідальність перед людиною і державою за свою діяльність;
- б) поєднання державних і місцевих інтересів;
- в) верховенство права;
- г) пріоритетність прав людини;
- д) рівності перед законом.

84. Голови місцевих державних адміністрацій призначаються:

- а) Президентом України на строк його повноважень;
- б) Прем'єр-міністром України строком на п'ять років;
- в) Президентом України строком на чотири роки;
- г) Кабінетом Міністрів України на строк його повноважень;
- д) Верховною Радою України строком на п'ять років.

85. Голови місцевих державних адміністрацій видають:

- а) укази;

- б) розпорядження;
- в) постанови;
- г) рішення;
- д) дозволи.

86. *Склад місцевих державних адміністрацій формує:*

- а) Президент України;
- б) Прем'єр-міністр України;
- в) голова місцевої державної адміністрації;
- г) керівник міністерства;
- д) віце-прем'єр-міністр.

87. *Передбачає діяльність по застосуванню адміністративних, дисциплінарних, матеріальних та фінансових санкцій щодо громадян та працівників апарату державного управління, які скоїли правопорушення:*

- а) організаційно-виконавча підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- б) юрисдикційна підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- в) нормотворча функція місцевих державних адміністрацій;
- г) регулятивно-управлінська підфункція правозастосовної функції місцевих державних адміністрацій;
- д) контрольно-наглядова функція місцевих державних адміністрацій.

88. *Форма діяльності місцевих державних адміністрацій, що передбачає підготовку матеріалів на засідання Кабінету Міністрів України, здійснення статистичного та бухгалтерського обліків у місцевій держадміністрації – це:*

- а) нормотворча;
- б) матеріально-технічна;
- в) правозастосовна;
- г) регулятивна;
- д) охоронна.

89. *До повноважень місцевих державних адміністрацій у межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці не належить забезпечення:*

- а) законність і правопорядок;
- б) додержання прав і свобод громадян;
- в) підготовка та схвалення прогнозів відповідних бюджетів;
- г) виконання в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин програм їх національно-культурного розвитку;
- д) взаємодії з місцевими органами виконавчої влади інших країн.

90. *До повноважень місцевих державних адміністрацій на відповідній*

території не належить:

а) забезпечення виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

б) забезпечення законності і правопорядку; додержання прав і свобод громадян;

в) забезпечення виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку, програм охорони довкілля, а в місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин – також програм їх національно-культурного розвитку;

г) забезпечення підготовки та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;

д) затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів.

91. Для правового, організаційного, матеріально-технічного та іншого забезпечення діяльності місцевої державної адміністрації утворюється:

а) інспекція;

б) апарат місцевої державної адміністрації;

в) секретаріат місцевої державної адміністрації;

г) комітет місцевої державної адміністрації;

д) бюро місцевої державної адміністрації.

92. Яке твердження щодо Місцевих державних не є вірним:

а) є юридичними особами;

б) мають печатки із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням;

в) мають рахунки в установах банків України;

г) наділені повноваженнями органів місцевого самоврядування;

д) їх склад формують голови місцевих адміністрацій.

93. Перед ким підзвітні та кому підконтрольні голови місцевих державних адміністрацій при здійсненні своїх повноважень:

а) Президенту України;

б) Кабінету Міністрів України;

в) органам виконавчої влади вищого рівня;

г) місцевим радам;

д) Верховній Раді України.

94. До основних завдань центральних органів виконавчої влади не входить:

а) надання адміністративних послуг;

б) управління об'єктами державної власності;

- в) надання роз'яснень щодо застосування законодавства, що регулює діяльність органів виконавчої влади;
- г) внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної політики на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність;
- д) здійснення державного нагляду (контролю).

95. Голова місцевої державної адміністрації у межах своїх повноважень видає:

- а) розпорядження та вказівки;
- б) накази;
- в) розпорядження;
- г) накази та розпорядження;
- д) розпорядження та інструкції.

96. Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посади і звільняються з них:

- а) Верховною Радою України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України;
- г) Прем'єр-міністром України;
- д) народним голосуванням.

97. Повноваження голів місцевих державних адміністрацій можуть бути припинені Президентом України у разі:

- а) втрати громадянства;
- б) визнання судом недієздатним;
- в) прийняття відставки голови відповідної державної адміністрації;
- г) виявлення факту подвійного громадянства;
- д) виїзду на проживання в іншу країну.

98. Повноваження голів місцевих державних адміністрацій не можуть бути припинені Президентом України у разі:

- а) висловлення недовіри Народними депутатами України;
- б) реорганізації відповідної районної державної адміністрації;
- в) висловлення недовіри простою більшістю голосів від складу відповідної ради;
- г) подання Прем'єр-міністра України;
- д) з ініціативи Президента України.

99. Керівники структурних підрозділів місцевої державної адміністрації в межах своїх повноважень видають:

- а) розпорядження та вказівки;
- б) накази;
- в) розпорядження;
- г) накази та розпорядження;
- д) розпорядження та інструкції.

100. Нормативно-правові акти місцевих державних адміністрацій підлягають державній реєстрації у відповідних органах юстиції в установленому органом порядку і набувають чинності:

- а) з моменту їх реєстрації;
- б) з моменту їх реєстрації, якщо самими актами не встановлено пізніший термін введення їх в дію;
- в) з моменту опублікування;
- г) після реєстрації з моменту їх оприлюднення, якщо самими актами не встановлено пізніший порядок введення їх в дію;
- д) з моменту їх прийняття.

101. До повноважень місцевих державних адміністрацій в галузі оборонної роботи не належить:

- а) забезпечення виконання законодавства про територіальну оборону;
- б) здійснення заходів, пов'язаних з територіальною обороною, мобілізаційною підготовкою, цивільним захистом на відповідній території;
- в) забезпечення виконання зобов'язань за міжнародними договорами України на відповідній території;
- г) вжиття заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через державний кордон;
- д) участь в організації та забезпеченні заходів підготовки населення України до участі в русі національного спротиву та підготовці молоді до військової служби.

102. До повноважень місцевих державних адміністрацій в галузі міжнародних та зовнішньоекономічних відносин не належить:

- а) укладання договорів з іноземними партнерами про співробітництво в межах компетенції;
- б) вжиття заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через державний кордон;
- в) сприяння розвитку експортної бази і збільшенню виробництва продукції на експорт;
- г) організація прокордонної і прибережної торгівлі;
- д) сприяння діяльності митних органів та прикордонних служб, створенню умов для їх належного функціонування.

103. До повноважень місцевих державних адміністрацій в галузі забезпечення законності, правопорядку, прав і свобод громадян не належить:

- а) проведення роботи, пов'язаної з розробленням та здійсненням заходів щодо розміщення, працевлаштування, соціально-побутового і медичного обслуговування осіб, яких визнано в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, а також депортованих осіб, які добровільно повертаються в регіони їх колишнього проживання;
- б) оголошення у разі стихійного лиха, аварій, катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж, інших надзвичайних подій зони надзвичайної ситуації; здійснення передбачених законодавством заходів, пов'язаних з підтриманням у них громадської безпеки і порядку, врятуванням життя людей, захистом їх здоров'я і прав, збереженням матеріальних цінностей;
- в) перевірка наявності і утримання в готовності локальних систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій на об'єктах, які підлягають обладнанню системами раннього виявлення надзвичайних ситуацій;
- г) організує проведення місцевих виборів відповідно до вимог чинного законодавства;
- д) забезпечення виконання актів законодавства з питань громадянства, пов'язаних з перебуванням іноземців та осіб без громадянства, сприяння органам та підрозділам центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції) у додержанні правил паспортної системи.

104. До повноважень місцевих державних адміністрацій в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення не належить:

- а) створення мережі, забезпечення зміцнення і розвитку матеріально-технічної бази установ та закладів, що надають соціальні послуги, центрів обліку бездомних осіб, закладів соціального захисту населення, підвищення рівня і якості обслуговування у них;
- б) здійснення відповідно до закону заходів, спрямованих на пошук бездомності осіб;

в) забезпечення працевлаштування осіб з інвалідністю, сприяння здобуттю ними освіти, набуттю необхідної кваліфікації, матеріально-побутовому обслуговуванню, санаторно-курортному лікуванню осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

г) вирішення питання про утворення, реорганізацію та ліквідацію спеціальних будинків-інтернатів для осіб похилого віку, осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, та осіб з інвалідністю першої і другої груп, яку відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк;

д) вирішення питання щодо встановлення опіку і піклування, створення передбачених законодавством умов для виховання та/або влаштування дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, щодо захисту особистих і майнових прав та інтересів дітей, а також вживає інших заходів щодо соціального захисту дітей, віднесених до її компетенції законом.

105. Обов'язок забезпечувати громадянам незалежно від статі рівний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування покладено на:

- а) службу управління персоналом державного органу;
- б) керівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- д) Президента України.

106. До обмежень, що встановлюються до особи, яка вступає на державну службу, не належить:

- а) за рішенням суду визнання особи недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- б) наявність судимості за вчинення умисного злочину, якщо така судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку;
- в) відповідно до вироку суду позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або обіймати відповідні посади;
- г) накладення адміністративного стягнення за корупційне правопорушення – протягом року з дня набрання відповідним рішенням суду законної сили;
- д) набуття громадянства України в порядку натуралізації.

107. До підстав припинення державної служби не належить:

- а) ініціатива державного службовця;
- б) ініціатива суб'єкта призначення;
- в) незгода державного службовця на проходження державної служби у разі зміни її істотних умов;
- г) досягнення державним службовцем шістдесятирічного віку;
- д) смерть державного службовця.

108. До державних службовців не застосовуються такі види дисциплінарних стягнень:

- а) зауваження;
- б) догана;
- в) сувора догана;
- г) надання неоплачуваної відпустки тривалістю до тридцяти календарних днів;
- д) звільнення з посади державної служби.

109. Державна служба – це :

- а) публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави;
- б) діяльність компетентних осіб з виконання нормативно-правових актів;
- в) діяльність, яка здійснюється професійними державними службовцями;
- г) діяльність, яка спрямована на захист прав людини і громадянина;
- д) публічна, професійна та політично упереджена діяльність.

110. Дія Закону України «Про державну службу» не поширюється на :

- а) державних службовців органів прокуратури;
- б) державних службовців органів дипломатичної служби;
- в) Президента України;
- г) державних службовців Секретаріату Кабінету Міністрів України;
- д) державних службовців органів військового управління.

111. Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року науково-методичне забезпечення діяльності системи підготовки, перепідготовки, спеціалізації та підвищення кваліфікації державних службовців здійснює:

- а) Національна академія державного управління при Президентові України;
- б) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- в) Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»;
- г) вищий навчальний заклад, що забезпечує підготовку магістрів за спеціальністю «державне управління»;

д) це положення не встановлено в чинному законодавстві.

112. Відповідно до Закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року голова Дніпропетровської обласної державної адміністрації відноситься до такої категорії посад:

- а) «А»;
- б) «Б»;
- в) «В»;
- г) 1;
- д) 2.

113. Принципом державної служби, який не визначений в Законі України «Про державну службу» є:

- а) рівність доступу до державної служби;
- б) законності;
- в) пріоритету прав людини і громадянина;
- г) персональної відповідальності за виконання службових обов'язків;
- д) прозорість діяльності.

114. До організаційно-функціональних принципів державної служби належить:

- а) служіння народу України;
- б) політична неупередженість державної служби;
- в) професіоналізму, добросовісності, прозорості діяльності;
- г) персональної відповідальності за виконання службових обов'язків;
- д) стабільність інституту державної служби.

115. Визначена структурою і штатним розписом первинна структурна одиниця державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень – це:

- а) посада;
- б) посадова особа;
- в) державний орган;
- г) апарат органу місцевого самоврядування;
- д) державний апарат.

116. До основних прав державних службовців належить:

- а) додержання Конституції України та інших актів законодавства України;
- б) недопущення порушень прав і свобод людини та громадянина;
- в) постійне вдосконалення організації своєї роботи і підвищення професійної кваліфікації;

г) виконання в межах посадових обов'язків рішення державних органів та/або органів влади Автономної Республіки Крим, а також накази, розпорядження та доручення керівників, надані в межах їх повноважень;

д) отримання від державних органів, підприємств, установ та організацій, органів місцевого самоврядування необхідної інформації з питань, що належать до його повноважень, у випадках, встановлених законом.

117. Основними обов'язками державних службовців є:

а) одержувати від державних органів, підприємств, установ і організацій, органів місцевого та регіонального самоврядування необхідну інформацію з питань, що належать до їх компетенції;

б) безперешкодно ознайомлюватись з матеріалами, що стосуються проходження ним державної служби, в необхідних випадках давати особисті пояснення;

в) постійно підвищувати рівень своєї професійної компетентності та удосконалювати організацію службової діяльності;

г) вимагати затвердження керівником чітко визначеного обсягу службових повноважень за посадою службовця;

д) захищати свої законні права та інтереси у вищестоящих державних органах та у судовому порядку.

118. Ранги державних службовців присвоюються:

а) після проходження конкурсного відбору;

б) одночасно з призначенням на посаду державної служби, а в разі встановлення випробування – після закінчення його строку;

в) після проходження співбесіди;

г) після проходження спеціальної перевірки;

д) після одного року роботи на посаді державного службовця.

119. За пропозицією конкурсної комісії, суб'єктом призначення може бути встановлено випробування з метою підтвердження відповідності рівня професійної компетентності державного службовця вимогам профілю професійної компетентності відповідної посади державної служби строком:

а) від 30 до 60 календарних днів;

б) до 3 місяців;

в) до 6 місяців;

г) від 70 до 140 календарних днів;

д) 1 місяць.

120. Службове розслідування щодо осіб, уповноважених на виконання функцій держави не проводиться за таких підстав:

а) у разі невиконання або неналежного виконання ними службових обов'язків, перевищення своїх повноважень, що призвело до людських жертв чи заподіяло значну матеріальну або моральну шкоду;

б) на вимогу особи, уповноваженої на виконання функцій держави з метою зняття безпідставних на її думку, звинувачень чи підозри;

в) у разі недодержання особами, уповноваженими на виконання функцій держави законодавства про державну службу;

г) за анонімними заявами, скаргами та повідомленнями;

д) з метою виявлення причин і умов, що призвели до вчинення корупційного правопорушення за рішенням органу, в якому працює особі, яка вчинила таке правопорушення.

121. Термін службового розслідування щодо особи, уповноваженої на виконання функцій держави не має перевищувати:

а) 2 місяців;

б) 3 місяців;

в) 6 місяців;

г) 1 року;

д) законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами такий термін не встановлюється.

122. Дія Закону України «Про державну службу» не поширюється на:

а) посади державної служби Офісу Президента України;

б) працівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та їх апарату, які виконують функції з обслуговування;

в) посади представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;

г) посади помічників, радників, уповноважених, представників Президента України, керівників патронатних служб Голови Верховної Ради України;

д) посади державної служби в Секретаріаті Кабінету Міністрів України.

123. Результати оцінювання службової діяльності державного службовця можуть мати таку оцінку:

а) негативну, позитивну та задовільну;

б) позитивну та незадовільну;

в) нормальну, задовільну та відмінну;

г) відмінну та нейтральну;

д) негативну, позитивну та відмінну.

124. *Випробування при прийнятті на державну службу встановлюється на строк:*

- а) одного місяця;
- б) двох місяців;
- в) до шести місяців;
- г) до двох тижнів;
- д) до одного року.

125. *Просування по службі державного службовця здійснюється шляхом:*

- а) написання письмової заяви на вакантну посаду працівником відповідної установи;
- б) нагородження працівника грамотою;
- в) переведення на іншу посаду державної служби;
- г) урахування професійної компетентності шляхом зайняття вищої посади за результатами конкурсу;
- д) протягом строку дії накладеного на державного службовця дисциплінарного стягнення.

126. *Максимальний строк відрядження державного службовця становить:*

- а) 120 календарних днів;
- б) 60 календарних днів;
- в) 90 календарних днів;
- г) 30 календарних днів;
- д) 15 календарних днів.

127. *Про зміну істотних умов служби керівник державної служби письмово повідомляє державного службовця:*

- а) не пізніше як за 60 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- б) не пізніше як за 30 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- в) не пізніше як за 10 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- г) не пізніше як за 90 календарних днів до зміни істотних умов державної служби;
- д) не пізніше як за 15 календарних днів до зміни істотних умов державної служби.

128. *Підставою припинення державної служби за ініціативою державного службовця є:*

- а) наявність відносин безпосередньої підпорядкованості близьких осіб;
- б) неможливість виконання державним службовцем службових обов'язків

та проходження державної служби у зв'язку з призначенням державного службовця на політичну посаду;

в) набуття громадянства іншої держави;

г) припинення громадянства України;

д) набрання законної сили рішенням суду щодо притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності за корупційне правопорушення.

129. До категорії «А» (вищий корпус державної служби) не відносяться посади:

а) керівників центральних органів виконавчої влади, які не є членами Кабінету Міністрів України, та їх заступників;

б) керівників апаратів Конституційного Суду України, Верховного Суду, вищих спеціалізованих судів та їх заступників, керівників секретаріатів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та їх заступників, Голови Державної судової адміністрації України та його заступників;

в) Державного секретаря Кабінету Міністрів України;

г) керівників апаратів апеляційних та місцевих судів;

д) державних секретарів міністерств.

130. До основних обов'язків державного службовця не належить:

а) дотримуватися принципів державної служби та правил етичної поведінки;

б) з повагою ставитися до державних символів України;

в) забезпечувати в межах наданих повноважень ефективно виконання завдань і функцій державних органів;

г) сумлінно і професійно виконувати свої посадові обов'язки;

д) забезпечувати притягнення до відповідальності винних осіб.

131. У разі порушення наданих Законом України «Про державну службу» прав або виникнення перешкод у реалізації таких прав, державний службовець може подати керівнику державної служби у строк:

а) з першого дня, коли дізнався або повинен був дізнатися про це;

б) 10 днів, після того, як дізнався про це;

в) місяць після того, як повинен був дізнатися;

г) з другого дня, коли дізнався або повинен був дізнатися про це;

д) 15 календарних днів, з моменту, коли дізнався про це.

132. Керівник державної служби на вимогу державного службовця для перевірки викладених у скарзі фактів утворює комісію у складі не менше:

а) двох осіб;

б) трьох осіб;

- в) п'яти осіб;
- г) десяти осіб;
- д) п'ятнадцяти осіб.

133. Керівник центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Кабінетом Міністрів України;
- б) секретарем Верховної Ради;
- в) Президентом України за поданням Прем'єр-міністра України;
- г) Президентом України;
- д) народним голосуванням.

134. Комісія з питань вищого корпусу державної служби є:

- а) постійно діючим колегіальним органом і працює на комерційних засадах;
- б) постійно діючим виконавчим органом і працює на громадських засадах;
- в) постійно діючим правоохоронним органом і працює на громадських засадах;
- г) тимчасовим колегіальним органом і працює на комерційних засадах;
- д) постійно діючим колегіальним органом і працює на громадських засадах.

135. На державну службу не може вступити особа:

- а) яка є повнолітньою;
- б) яка володіє державною мовою;
- в) якій присвоєно ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії «В»;
- г) якій присвоєно ступінь вищої освіти не нижче магістра - для посад категорій «А» і «Б»;
- д) яка досягла шістдесятип'ятирічного віку.

136. На державну службу може вступити особа, яка:

- а) в установленому законом порядку визнана недієздатною або дієздатність якої обмежена;
- б) відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов'язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади;
- в) має громадянство іншої держави;
- г) пройшла спеціальну перевірку;
- д) займається підприємницькою діяльністю.

137. Особа, яка претендує на зайняття посади державної служби категорії «А», повинна мати загальний стаж роботи:

- а) не менше 7 років;
- б) не менше 10 років;
- в) не менше 20 років;
- г) не менше 5 років;
- д) не менше 3 років;

138. Черговий ранг у межах відповідної категорії посад присвоюється державному службовцю, з урахуванням результатів оцінювання його службової діяльності, через кожні:

- а) п'ять років;
- б) три роки;
- в) два роки;
- г) чотири роки;
- д) сім років.

139. Склад місцевих державних адміністрацій формують:

- а) секретаріат Кабінету Міністрів України;
- б) міністри;
- в) голови місцевих державних адміністрацій;
- г) Президент України;
- д) уповноважені Кабінетом Міністрів України.

140. До складу місцевих державних адміністрацій входять:

- а) секретарі, голова;
- б) голова, керівник, секретарі;
- в) голова, заступники;
- г) голова, керівники управлінь, відділів, заступники;
- д) заступники, керівники, секретарі.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.).
- Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.

- Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 94.
- Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 1999. № 50.
- Про визначення питань, що належать до компетенції Першого віце-прем'єр-міністра України та віце-прем'єр-міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2020 року. № 274. *Офіційний вісник України*. 2020. № 33. Ст. 1110.

Спеціалізована література:

1. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, ч. 3. С. 55-64.
2. Алексеев О. Г. Кабінет Міністрів України як суб'єкт правовідносин юридичної відповідальності у фармацевтичній сфері. *Актуальні питання фармацевтичної і медичної науки та практики*. 2019. Т. 12, № 1. С. 74-77.
3. Андрійко О. Ф., Завальна Ж. В. Повноваження військових адміністрацій та органів виконавчої влади щодо договірного регулювання відносин під час воєнного стану. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 83-90.
4. Антонюк О. М. Взаємодія органів виконавчої влади на базовому рівні у процесі оптимізації повноважень органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 71. С. 210-215.
5. Баламуш М. А., Миколенко О. М. Політична служба в органах виконавчої влади (адміністративно-правовий аналіз). *Правова держава*. 2022. № 46. С. 43-50.

6. Барбул П. О. Правові засади реформування організаційної структури Міністерства оборони України. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 128-131.
7. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 36-39.
8. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 2. С. 17-20.
9. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
10. Бондаренко Л. І. Трансформаційні процеси в організації діяльності органів виконавчої влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 11-12. С. 127-134.
11. Буглак Ю. О. Адміністративно-правове регулювання розмежування повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування України: моногр. Харків: Панов, 2019. 354 с.
12. Була С., Шваничик С. Інформативно-комунікативний складник у стратегічному управлінні центральних органів виконавчої влади: світові та українські практики. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософсько-політологічні студії*. 2021. Вип. 39. С. 78-86.
13. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
14. Гасимов Р. А. огли Електронне урядування як механізм публічного управління та адміністрування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
15. Гетьман Є. А. Кабінет міністрів України як суб'єкт законодавчої ініціативи. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1. С. 90-96.
16. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. №5. С. 198-200.
17. Денисова А. В. Адміністративний нагляд органів виконавчої влади України: генезис, процедури, шляхи новелізації: моногр. Одеса: ОДУВС, 2018. 344 с.
18. Денисова А. В. Синергетика як сучасний методологічний підхід до дослідження адміністративного нагляду органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 62-66.
19. Деревинський І. Г., Завада О. Г., Крилова І. І. Органи виконавчої влади: правовий статус посадових осіб у воєнний період. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 9. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_9_11

20. Дерещ В. А. Оптимізація як одна з форм змін у системі центральних органів виконавчої влади. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 373-384.
21. Дерещ В. А. Правове закріплення координаційних відносин між місцевими державними адміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади (за законопроектом про місцеві державні адміністрації). *Правова держава*. 2021. Вип. 32. С. 377-385.
22. Дніпров О. Компетенція як елемент правового статусу органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 257-262.
23. Дніпров О. С. Виконавча влада в Україні: теоретико-концептуальні підходи до розуміння сутності в сучасних умовах трансформації суспільства: моногр. Київ: Людмила, 2018. 539 с.
24. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
25. Дутчак Г. Український національний комітет в Парижі: обманливі можливості й перспективи. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 28-32.
26. Забожчук О. В. Зміст форм взаємодії Національної поліції України з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 167-172.
27. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 275-279.
28. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
29. Золотоноша О. В. Форми взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо соціально-економічного розвитку регіону. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 169-175.
30. Іванцов В. О. Національна поліція як центральний орган виконавчої влади: межа між управлінням і незалежністю в служінні суспільству. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 137-144.
31. Карабін Т. О. Оптимізація розподілу повноважень місцевих органів публічної адміністрації в контексті здійснення адміністративної реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 73-76.
32. Кізілов Ю. Ю. Зарубіжний досвід проходження державної служби та можливості його використання в Україні в умовах адміністративної реформи. *Аспекти публічного управління*. 2016. № 6-7. С. 57-65.

33. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
34. Кобан О. Г. Діяльність виконавчої гілки влади як об'єкт соціалізації. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 163-166.
35. Кобрин В. С. Поняття та зміст конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 131-136.
36. Ковальчук А. Ю. Місце і роль органів виконавчої влади у сфері забезпечення безпеки України. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 47-52.
37. Козуліна С. Напрями вдосконалення правового забезпечення державної реєстрації нормативно-правових актів органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. Вип. 2. С. 75-80.
38. Корнієнко П. С. Кабінет Міністрів України і Міністерство юстиції України як суб'єкти конституційної правозахисної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 2. С. 192-201.
39. Костюк Н. П. Правове регулювання діяльності органів виконавчої влади в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1. С. 58-68.
40. Коцюба К. М. Нормативно-правове регулювання системи надання адміністративних послуг в Україні у контексті становлення та розвитку електронної взаємодії органів виконавчої влади. *Науковий вісник: державне управління*. 2022. № 2. С. 127-142.
41. Кувітанова Ю. І. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України: загальнотеоретична характеристика: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 285 с.
42. Кудрявцев О. Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: моногр. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 184 с.
43. Кузьменко С. Л. Порядок перевірки актів органів місцевого самоврядування з питань здійснення делегованих повноважень органів виконавчої влади. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 1. С. 141-147.
44. Куліш А. М. Кабінет Міністрів України у системі державного управління фінансовою системою України: становлення та майбутні перспективи. *Правові горизонти*. 2016. № 1. С. 98-105.
45. Курілов Ю. Ю. Адміністративна реформа в Україні: від витоків до майбутнього. *Аспекти публічного управління*. 2019. Т. 7, № 9-10. С. 62-78.

46. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
47. Лавренова О. Центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 115-119.
48. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 32-34.
49. Лук'янова Г. Ю., Венгліньська А. С. Особливості впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 4. С. 175-179.
50. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
51. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: моногр. Харків: Панов, 2016. 443 с.
52. Марченко В. В. Модернізація механізму електронного урядування в органах виконавчої влади України. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 39-47.
53. Мушенко В. В. Акти кабінету міністрів України у системі фінансового регулювання заходів у сільському господарстві. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 4. С. 36-39.
54. Нагорний П. О. Щодо змісту та значення нормативно-правових актів органів виконавчої влади в контексті оптимізації адміністративного законодавства України. *Європейські перспективи*. 2017. Вип. 3. С. 88-92.
55. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
56. Оргієць О. М. Стажування в органах виконавчої влади як інструмент накопичення передового досвіду управлінської діяльності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 127-135.
57. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
58. Петренко І. Є. Політико-дипломатична діяльність українських національних урядів у Чорноморському регіоні (1917-1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 17 с.
59. Петренко П. Д. Деякі особливості організації діяльності органів виконавчої влади вищого рівня у країнах – членах Європейського Союзу. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 6. С. 34-38.

60. Петренко П. Д. Організація діяльності органів виконавчої влади в умовах євроінтеграції: теоретико-правовий аспект: моногр. Харків: ПромАрт, 2018. 502 с.
61. Пилипенко Г. М. Сила держави як показник оцінювання ефективності виконання урядом своїх економічних функцій. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 4. С. 25-39.
62. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
63. Польський О. Ю. Організаційна структура державних органів виконавчої влади (на прикладі Національної поліції України). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 257-266.
64. Предместніков О. Міністр юстиції України як державний політичний діяч: статус, порядок призначення на посаду та припинення повноважень. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 7. С. 89-94.
65. Прищепа О. І. Стадії провадження з прийняття правових актів органами виконавчої влади. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 111. С. 221-229.
66. Решота В. В. Акти центральних органів виконавчої влади в системі джерел адміністративного права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. Вип. 32. С. 35-38.
67. Самородов А. С. Місцеві державні адміністрації як суб'єкти земельних відносин. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 126-132.
68. Серняк О. І. Інституційний аудит як інструмент підвищення інституційної спроможності органів виконавчої влади. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 1. С. 217-227.
69. Совгиря О. В. Припинення повноважень уряду в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. Вип. 1. С. 131-140.
70. Соколовська Н. І. Удосконалення механізмів взаємодії центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в забезпеченні енергетичної безпеки регіонів. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. Серія: Державне управління*. 2017. № 4. С. 68-76.
71. Стадник Р. І. Реалізація норм права органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
72. Стогова О. В. Адміністративно-територіальна реформа в Україні як складова процесу децентралізації влади. *Сучасне суспільство*. 2017. Вип. 2. С. 207-217.

73. Троценко М. М. Нормативно-правове забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення якості освіти. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. С. 1-8.
74. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади: досвід Французької Республіки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 52-58.
75. Халіщов В. М. Державна виконавча служба: генезис організації та методики функціонування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 33-35.
76. Харчук Р. С. Окремі проблеми правотворчої діяльності органів виконавчої влади як складової механізму забезпечення прав людини в Україні. *Право та інновації*. 2016. № 3. С. 41-45.
77. Чорнолуцький Р. В. Принципи нормопроектної діяльності органів виконавчої влади України. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 173-190.
78. Шаповал В. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). *Право України*. 2016. № 3. С. 200-212.
79. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
80. Шило Є. П. Організаційно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 22 с.
81. Шинкарук Т. А., Нестерець О. Л. Повноваження центральних органів виконавчої влади та їх відповідальність. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 19. С. 130-136.
82. Шклярчук О. В., Шевкунов С. В. Особливості відповідальності державних службовців за вчинення адміністративних корупційних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 286-288.
83. Щербань В. Д. Адміністративно-правові засади публічно-сервісної діяльності органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
84. Яценко Т. Взаємовідносини органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій з питань реалізації делегованих повноважень. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 2. С. 183-189.

ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ

Судова влада – це самостійна і максимально незалежна і неупереджена гілка державної влади, яка наділена повноваженнями забезпечувати професійний правовий захист прав і свобод громадян, інтересів держави і суспільства, додержання законності та справедливості шляхом фахового застосування законів до конкретних життєвих ситуацій¹. Судова влада, як і інші гілки державної влади, здійснює свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України.

Метою правосуддя є захист конституційного ладу, прав і свобод громадян, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності². Судова влада реалізується через: здійснення правосуддя; конституційний контроль; контроль за додержанням законності та обґрунтованості рішень і дій державних органів і посадових осіб; формування органів суддівського самоврядування; роз'яснення судам загальної юрисдикції актів застосування законодавства; утворення державної судової адміністрації. Здійснення судової влади за змістом є значно ширшим, ніж відправлення правосуддя. Судову владу реалізують у діях суду, які не пов'язані з розглядом справ. Це організаційні та інформаційно-аналітичні дії (узагальнення судової практики, аналіз судової статистики, вирішення скарг позивачів, відповідачів, обвинувачених, адвокатів, направлення окремих ухвал в державні органи, установи, організації). Для визначення поняття судової влади необхідно визначити її основні сутнісні *ознаки*.

Такими ознаками є:

- незалежність, тобто судова влада не знаходиться в підлеглих, є вільною від впливу будь-яких органів законодавчої чи виконавчої влади, фізичних та юридичних осіб, не підпорядковується їм;
- самостійність судової влади означає, що вона здійснюється судами автоматично, відсутність будь-якого підпорядкування судів реалізується в організаційних і процедурних формах, за особливостями виконуваних ними функцій, специфікою умов і порядку їх діяльності, суди займають особливе положення у державному механізмі;
- достатній обсяг повноважень. Принцип поділу влади означає розподілення владних повноважень між самостійними і незалежними органами, що наділені власною і предметною компетенцією. Надання судам повноважень судової влади, перш за все, пов'язане із розширенням судової юрисдикції і поширенням адміністративного судового порядку вирішення соціальних конфліктів у всіх сферах суспільних відносин;

¹ Веніславський Ф.В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.

² Колісник В. П., Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: підруч. Харків: Право, 2008. 416 с.

- монополія на здійснення власної компетенції. Ця ознака підкреслює володіння судовою владою усією повнотою юрисдикції. Виходячи із особливостей державно-владних повноважень і форм їх реалізації, судова влада здійснює контроль за правовим характером рішень, які ухвалюються законодавчою і виконавчою владами;

- виключність судової влади. Така влада реалізується через відповідну систему органів держави – єдину судову систему, жоден орган державної влади, окрім суду, не може вирішувати усі правові конфлікти та ухвалювати рішення, здійснювати правосуддя. Держава доручає тільки судам ухвалювати рішення з конкретних правових суперечок, що підкреслює виключність судових рішень. Визначає судову систему Конституція України і Закон України «Про судоустрій і статус суддів», встановлений виключний перелік судів, які здійснюють правосуддя, що підкреслює єдину підставу становлення судових органів – шляхом конституційного закріплення;

- підзаконний характер. Суд застосовує норми матеріального права до конкретного правопорушення, яке було предметом у судовому засіданні. Правосуддя здійснюють у відповідності до процесуального закону, детально регламентовано судовою процедурою розгляду і вирішенню конкретних справ у суді, що є гарантією дотримання прав і законних інтересів усіх учасників судового розгляду. Підкорення суддів лише закону, відбувається на підставі точного виконання ними матеріального і процесуального законодавства;

- участь представників народу у здійсненні правосуддя є важливою ознакою судової влади. Правовою основою цього положення є ч. 4 ст. 124 Конституції України, де наголошено, що «народ» безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних¹.

Сутність судової влади та її призначення в суспільстві та державі детерміновано завданнями і функціями судів загальної юрисдикції та правозахисним потенціалом правосуддя. Тільки у сильних демократичних державах суди – не атрибут, а функціональна складова державної влади.

Вітчизняні суди покликані здійснювати справедливе правосуддя, захищати національну правову систему, а також конституційні права та свободи людини. Очевидно, що в умовах сьогодення українська судова влада реалізує й інші завдання. Наприклад, очищення суддівського корпусу від корупціонерів, проведення судової реформи, трансформація інститутів суддівського самоврядування тощо.

Завданням судів системи судоустрою в Україні є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення права кожної людини на справедливий суд і повагу до прав та свобод інших людей, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними зобов'язаннями

¹ Чабан Н.А. Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. С. 118-122

України. Ці завдання отримують продовження у функціях судів загальної юрисдикції.

Функції судової влади – це сукупність напрямів діяльності складової державної влади демократичної, правової держави в конкретній сфері її владного регулювання, відповідно до цінностей та орієнтирів держави, що корелюються із розумінням призначення цієї держави в суспільстві, її цілями, змістом функцій, які виконує держава в цій сфері регулювання, реалізується у відповідних видах і формах, специфічними методами, способами, засобами¹.

Основною функцією судової влади в Україні є здійснення правосуддя – цивільного, кримінального, господарського та адміністративного. Про важливість, титульний характер цієї функції свідчить і назва відповідного розділу Конституції України – «Правосуддя». Тобто функціонування судової влади передбачає насамперед здійснення правосуддя. Саме правосуддя відображає сутність і зміст судової влади та призначення судів у суспільстві й державі.

Водночас функції судової влади в Україні не обмежуються виключно функціями правосуддя. Вони є досить різноманітними, тому варто розглядати множинність функцій судової влади в Україні.

Багатоманітність функцій судової влади втілено у множинності функцій Конституційного Суду України і судів системи судоустрою. Функції судів системи судоустрою є основною складовою системи функцій судової влади в цілому. Вони здійснюють правосуддя у цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, натомість Конституційний Суд України – орган конституційного правосуддя в Україні. Його компетенція поширюється на вирішення питань про відповідність Конституції України законам та іншим правовим актам Верховної Ради України, актам Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а також на офіційне тлумачення Конституції України.

Функціям судової влади в Україні властиві такі сутнісні ознаки: дієвий характер цих функцій; вираження в них сутності та змісту судової влади в цілому; системний характер унормування та реалізації зазначених функцій; їх нормативна визначеність і гарантованість тощо².

В Україні функції судової влади, це напрям і види здійснення правосуддя судами (Конституційним Судом України та судами системи судоустрою у рамках і порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України³.

¹ Булкат М.С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт: дис. ... д. юрид. наук. Київ, 2019. С. 260

² Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Суховій М.О. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 240с.

Функції органів судової влади умовно поділяються на:

1. зовнішні, які впливають і діють на широке коло суб'єктів, і серед них у першу чергу виділяють такі: правосуддя; судового контролю;
2. внутрішні: судового управління; суддівського самоврядування;
3. комбіновані або змішані: правотворча функція; виховна; профілактична¹.

Водночас функції судової влади в Україні не обмежуються виключно функціями правосуддя. Вони є досить різноманітними, тому варто розглядати множинність функцій судової влади в Україні.

Особливістю функцій судової влади щодо взаємодії з іншими складовими державної влади є їх зміст – правовідносини щодо діяльності складової державної влади. На основі застосування критерію «за предметом» у їх складі можна виокремити представницьку функцію або функцію співпраці із іншими складовими державної влади, їх органами; контролюючу функцію (функцію контролю) за діяльністю інших складових державної влади, у межах повноважень судової влади. Специфікою «власних» функцій судової влади, які виокремлено у системі функцій судової влади почерговим застосуванням критеріїв «за сферою діяльності» та «за об'єктом» є правовідносини різних аспектів організації судової влади щодо встановлення справедливості та здійснення правосуддя.

До *функцій судової влади* відносять:

- **охоронну (профілактичну)** – охорона прав і свобод людини, винесення окремих ухвал щодо виявлення судом порушень прав громадян;
- **контрольну** – стримування інших галузей влади, в межах права, за допомогою судового контролю;
- **захисну** – захист прав і свобод людини у разі їх порушення, відновлення порушених прав, притягнення правопорушників до юридичної відповідальності;
- **конституційного нагляду** – нагляд за додержанням конституційної законності, тобто за відповідністю Конституції нормативних актів держави².

Функції судової влади можна класифікувати за такими критеріями:

- «за суб'єктами здійснення правосуддя»: функції різних ланок судової системи;
- «за об'єктами правосуддя»: цивільне правосуддя, господарське правосуддя, адміністративне правосуддя, кримінальне правосуддя;
- «за способами забезпечення правосуддя»: правозастосовна функція, нормотворча функція, правозахисна функція, представницька функція та функції організаційного, кадрового, фінансового, матеріально-технічного та соціального забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції;

¹ Суховій М.О. Правовий статус інституту судової влади у контексті судово-правової реформи в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 240с.

² Булкат М. С. Система функцій судової влади. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 201-211.

– «за формою здійснення судочинства»: функція кримінального судочинства, функція цивільного судочинства, функція спеціалізованого судочинства;

– «за терміном (часом) здійснення функцій»: постійні та тимчасові функції;

– «за територією здійснення функції»: загальнодержавні та місцеві функції¹.

Конституційні засади правосуддя та судової влади – це система унормованих в Конституції та законах України цінностей і принципів, спрямованих на організацію незалежної та добросовісної судової влади в особі суддів і судів загальної юрисдикції, на здійснення справедливого судочинства для захисту прав і свобод людини, також законних інтересів фізичних і юридичних осіб².

Система засад правосуддя та судової влади містить в собі три елементи: 1) засади, визначені в Конституції України; 2) принципи і засади, що забезпечуються Законом України «Про судоустрій та статус суддів»; 3) з процесуальних засад і принципів здійснення судочинства.

Конституційні засади, відповідно до ст. 129 Конституції України: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення. Також встановлюється, що судочинство може провадитись одноособово, колегією суддів чи судом присяжних³.

Конституція України закріплює найбільш загальні норми та положення, пов'язані із здійсненням правосуддя в Україні, діяльності судових органів, проте найбільш повне регулювання в цій сфері відбувається за допомогою актів поточного законодавства, а саме: процесуальних законів, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», міжнародних актів, ратифікованих Верховною Радою України (наприклад, Європейська хартія статусу суддів від 10 липня 1998 р.) тощо.

Засади організації судової влади, які встановлюються положеннями Розділу I Закону України «Про судоустрій та статус суддів», деякі дублюються відповідно до конституційних норм, а деякі регламентують інші важливі засади судової влади і правосуддя:

¹ Капустинський В. А. Функції суду: історико-правовий аналіз: монографія. Київ: Логос, 2015. С. 28

² Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

- судова влада здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом;
- судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур;
- правосуддя має здійснюватися на засадах верховенства права, забезпечуючи кожному право на повноважний та справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, передбачених національними та міжнародними нормативно-правовими актами;
- реалізуючи право на справедливий суд, кожен має право на професійну правничу допомогу, вільний вибір захисника;
- судовий процес має бути гласним і відкритим;
- судочинство та діловодство в судах має провадитись державною мовою;
- судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими до виконання;
- функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;
- символи судової влади: державні символи України (Державний Герб України та Державний Прапор України), печатка суду, мантия та нагрудний знак судді (затверджені Радою суддів України)¹.

Суди системи судоустрою – це система незалежних безсторонніх органів судової влади, які здійснюють через суддів правосуддя шляхом цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в порядку, встановленому Конституцією і законами України, іншими актами чинного законодавства.

За своєю сутністю суди системи судоустрою є органами правосуддя, уповноваженими здійснювати судочинство відповідно до Конституції та законів України. Оскільки основним завданням судів є насамперед судовий захист прав і законних інтересів людини, то суди системи судоустрою слід вважати ключовою ланкою правозахисної системи України. Тобто за сутнісними характеристиками суди системи судоустрою поєднують у своїй діяльності правосуддя та правозахисні функції.

Систему судоустрою складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

Найвищим судовим органом у системі судоустрою є Верховний Суд.

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (.зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

Ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також передбачено дію двох вищих спеціалізованих судів – **Вищого суду з питань інтелектуальної власності** та **Вищого антикорупційного суду**¹.

Завданням судів системи судоустрою в Україні є здійснення правосуддя на засадах верховенства права, забезпечення права кожної людини на справедливий суд і повагу до прав та свобод інших людей, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними зобов'язаннями України.

Судоустрій будується за **принципами**:

1) територіальності – обумовлює визначення територіальних меж юрисдикції судів кожної інстанції, насамперед першої та апеляційної;

2) спеціалізації – означає, що судову систему побудовано з урахуванням особливостей предмета юридичного спору та категорії судових справ за відповідною юрисдикцією та певним видом судочинства. Тобто всі суди в Україні поділяються на загальні та спеціалізовані суди (Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд). Цей принцип також обумовлює поділ судів на суди з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення. За законом може запроваджуватись і спеціалізація суддів, зокрема з розгляду окремих категорій справ, тобто спеціалізація окремих суддів одного й того ж суду. Водночас до спеціалізації суддів слід віднести й спеціалізацію суддів зі здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх;

3) інстанційності – означає таку побудову судової системи, згідно з якою поряд із судами першої інстанції, на які покладається розгляд юридичного спору чи судової справи по суті, функціонують також і суди апеляційної інстанції, на які покладається апеляційний перегляд судової справи. Окрім того, Конституція України передбачає функціонування касаційної інстанції, яка здійснює касаційний перегляд судового рішення².

Місцеві суди вирішують основну кількість судових справ. Місцевим судом є суд першої інстанції, який розглядає по суті всі справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності³. Місцевими загальними судами є окружні суди, які розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи та у визначених законом випадках справи про адміністративні правопорушення. Місцеві господарські суди – це окружні господарські суди, до компетенції яких віднесено розгляд справ, які виникають із господарських правовідносин та інших справ, які віднесені законом до їх юрисдикції.

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (.зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

² Конституційне право України: підручник/ [Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг. Ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2021. С. 529-530

³ Конституційне право України: підручник/ [Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг. Ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2021. С. 530

Місцеві адміністративні суди – це окружні адміністративні суди, які здійснюють правосуддя у справах адміністративної юрисдикції¹.

Місцеві суди складаються з суддів місцевого суду, серед яких призначається голова суду і у встановлених законодавством випадках його заступник (один або декілька). Серед усіх суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (кількість визначається зборами суддів цього суду), які здійснюють судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, відповідно до процесуального закону.

Наступною ланкою системи судоустрою є **апеляційна інстанція**, утворена апеляційними судами. Інститут апеляції в судочинстві дає змогу шляхом перегляду справи запобігти судовій помилці та становить важливу складову судового захисту прав і законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, - як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Апеляційними судами з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення є апеляційні суди, утворені в апеляційних округах, апеляційними судами з розгляду господарських справ та апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є апеляційні господарські суди та апеляційні адміністративні суди, що утворені у відповідних апеляційних округах. При цьому у складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

Основними **повноваженнями** апеляційного суду є:

- здійснення правосуддя у порядку, встановленому процесуальним законом;
- аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики, інформування про результати узагальнення судової практики відповідних місцевих судів, Верховного Суду;
- надання місцевим судам методичної допомоги у застосуванні законодавства та ін.

У системі судоустрою передбачено діяльність вищих спеціалізованих судів як судів першої інстанції з розгляду окремих категорій справ, а саме: Вищого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду.

Закон «Про судоустрій і статус суддів» визначає роль **Верховного Суду** як найвищої судової інстанції. Зокрема, передбачено, що Верховний Суд забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Окрім здійснення правосуддя, Верховний Суд також здійснює аналіз судової статистики, узагальнення судової

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

практики; надає висновки щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; надає висновок про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звертається до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування; здійснює інші повноваження, визначені законом.

У складі Верховного Суду діють: Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд, до складу кожного з яких входять судді відповідної спеціалізації. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів, кількість та спеціалізацію яких встановлюють рішенням зборів суддів касаційного суду.

Суддею Верховного Суду може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Верховному Суді, а також відповідає одній із таких вимог: 1) має стаж роботи на посаді судді не менше десяти років; 2) має науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років; 3) має досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше десять років¹.

Професійна діяльність суддів – є публічною службою в тому розумінні, яке вкладається спеціальним законодавством, оскільки має ряд рис, що відрізняють її від загального трудового законодавства, направлена така діяльність на забезпечення загального публічного порядку та впливає з публічного управління. Суддя суду є публічним службовцем, оскільки його статус передбачений спеціальним законом, в якому регулювання службових відносин судді здійснюється на відмінних від трудового законодавства засадах².

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

² Вітюк Д. Л. Особливості статусу судді суду загальної юрисдикції як публічного службовця. *Економіка. Фінанси. Право*. 2015. № 10 (2). С. 49-52.

На *посаду судді* (ст. 69 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») системи судоустрою може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросчесним та володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови. Судді гарантується перебування на посаді судді до досягнення ним шістдесяти п'яти років, крім випадків звільнення судді з посади або припинення його повноважень відповідно до Конституції України та цього Закону. Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такій особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади». Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку; належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації.

Конституційно-правовий статус суддів ґрунтується на чотирьох фундаментальних принципах: призначуваність, незмінюваність, незалежність суддів, судова несумісність, а інші принципи (недоторканості, об'єктивності, компетентності) можна вважати похідними від них.

- принцип призначуваності полягає в процедурі формування суддівського корпусу, що передбачає незалежний та компетентний конкурсний відбір;

- принцип незмінюваності полягає в тому, що судді мають призначатися безстроково або на певний період часу, протягом якого їх не може бути звільнено або позбавлено повноважень, за винятком вичерпного переліку підстав. Також судді не можуть бути переведені або відряджені до іншого суду, окрім наявності виняткових обставин для цього;

- принцип незалежності суддів виконує функцію захисту суддів від зовнішнього тиску. Це проявляється, зокрема, у забезпеченні «фінансової незалежності» суддів, наданні недоторканості та імунітету суддям, встановленні особливого порядку притягнення суддів до відповідальності, заборони неповаги до суддів;

- судова несумісність передбачає здійснення суддями лише такої діяльності, що є повністю сумісною з їхніми обов'язками й статусом та не створює жодного, навіть потенційного, конфлікту інтересів¹.

Припинення повноважень (ст. 119-125 Закон України «Про судоустрій та статус суддів» судді відбувається у зв'язку:

- з досягненням суддею шістдесяти п'яти років;
- з припиненням громадянства України або набуття суддею громадянства іншої держави;
- з набранням законної сили рішенням суду про визнання судді безвісно відсутнім або оголошення померлим, визнання недієздатним або обмежено дієздатним;
- з набранням законної сили рішенням суду про визнання активів судді необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;
- зі смертю судді;
- з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо судді за вчинення ним злочину;
- внаслідок припинення повноважень.

Для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів в Україні діє *суддівське самоврядування* – самостійне колективне вирішення зазначених питань суддями. Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення незалежності суддів. Діяльність органів суддівського самоврядування має сприяти створенню належних організаційних та інших умов для забезпечення нормальної діяльності судів і суддів, утверджувати незалежність суду, забезпечувати захист суддів від втручання в їхню діяльність, а також підвищувати рівень роботи з кадрами у системі судів.

До питань внутрішньої діяльності судів належать питання організаційного забезпечення судів та діяльності суддів, соціальний захист суддів та їхніх сімей, а також інші питання, що безпосередньо не пов'язані зі здійсненням правосуддя. *Найвищий орган суддівського самоврядування – з'їзду суддів України (ст. 129 Закон України «Про судоустрій та статус суддів»):*

- заслуховує звіти Ради суддів України про виконання завдань органів суддівського самоврядування щодо забезпечення незалежності судів і суддів, стан організаційного та фінансового забезпечення діяльності судів;
- заслуховує інформацію Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про її діяльність;
- заслуховує інформацію Голови Державної судової адміністрації України про її діяльність, зокрема щодо організаційного, фінансового та матеріально-технічного забезпечення діяльності органів судової влади;

¹ Прохоров П.І. Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика. Наукові записки НаУКМА. 2020. Т. 5. С. 58-61

- призначає суддів Конституційного Суду України відповідно до Конституції і законів України;
- обирає членів Вищої ради правосуддя та приймає рішення про звільнення їх з посади члена Вищої ради правосуддя відповідно до Конституції і законів України;
- звертається з пропозиціями щодо вирішення питань діяльності судів до органів державної влади та їх посадових осіб;
- обирає Раду суддів України;
- розглядає інші питання суддівського самоврядування відповідно до закону¹.

Способами суддівського самоврядування є самодіяльність, самоорганізація, саморегулювання, що мають свої межі, окреслені законом. Слід зазначити, що на органи суддівської спільноти покладаються державно-владні повноваження, делеговані державою, з адміністрування судами за допомогою самоврядування. У зв'язку з цим самодіяльність, самоорганізація, саморегулювання повинні мати свої межі і відрізнятися від зазначених методів, застосовуваних громадськими об'єднаннями, що створюються на добровільній основі. Вважаємо, що виконання органами суддівського співтовариства публічних функцій з управління судами вимагає використання процедур, властивих публічній владі, що, своєю чергою, вимагає поєднання законодавчого регулювання та саморегулювання.

Суддівське самоврядування здійснюється на основі спільно вироблених співтовариством корпоративно-етичних норм. Суддівський корпус може бути дійсно незалежним за умови моральної відповідальності перед громадянським суспільством, за наявності особливих правил суддівської етики і механізму контролю їх дотримання з боку самих суддів. Такі особливі правила та корпоративно-етичні норми приймаються як кодекси суддівської етики і служать додатковим регулятором у судовій сфері².

Вища кваліфікаційна комісія суддів України є державним органом суддівського врядування, який на постійній основі діє у системі правосуддя України. Цей орган є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, самостійний баланс та рахунки в органах Державної казначейської служби України. Вища кваліфікаційна комісія суддів України складається з шістнадцяти членів, вісім з яких призначаються з числа суддів або суддів у відставці.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України вважається повноважною за умови призначення до її складу не менше одинадцяти членів, щонайменше шість із яких призначені з числа суддів або суддів у відставці. У разі закінчення строку повноважень члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

² Голобутовський Р.З. Поняття та ознаки суддівського самоврядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 114

України, внаслідок чого Вища кваліфікаційна комісія суддів України вважатиметься неповноважною, такий член Комісії продовжує виконувати свої повноваження до дня призначення на його посаду іншої особи, але не більше трьох місяців¹.

Важливий вплив на забезпечення ефективного функціонування системи судів загальної юрисдикції мають і органи в системі правосуддя, що безпосередньо здійснюють організаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення діяльності судів в Україні. Це Державна судова адміністрація України, апарати судів, служба судових розпорядників та ін.

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів. Вища рада правосуддя є юридичною особою, видатки на її утримання визначаються окремим рядком у Державному бюджеті України.

Вчені виділяють такі елементи конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя: 1) правосуб'єктність (легітимацію у нормативно-правових актах, соціальне призначення, поняття, ознаки, порядок формування та припинення діяльності або повноважень); 2) конституційно-правові принципи; 3) повноваження (права, свободи, обов'язки, законні інтереси); 4) гарантії².

Закон України «Про Вищу раду правосуддя» визначає статус, повноваження, засади організації та порядок діяльності Вищої ради правосуддя.

Під повноваженнями Вищої ради правосуддя потрібно розуміти сукупність визначених прав та обов'язків конституційного органу, які законодавчо закріплені і спрямовані на здійснення визначених функцій з метою забезпечення реалізації потреб та інтересів людини і громадянина. Крім того, саме законодавчо визначені сфери та об'єкти впливу надають Вищій раді правосуддя повноваження, які передбачені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами і утворюють основу її діяльності³.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», **повноваженнями** цього органу є:

- внесення подання про призначення судді на посаду; забезпечення здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України ВВР* 2020, № 2, ст.5.

² Халюк С.О. Структура конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя: загальнотеоретичний аспект. *Знання європейського права*. 2021. Вип. 4. С. 17

³ Халюк С.О. Повноваження Вищої ради правосуддя: теоретико-правова характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 3 (38). С. 21

судді; надання згоди на затримання судді чи утримання його під вартою чи арештом; утворення органів для розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів; розгляд скарги на рішення відповідних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді чи прокурора; вжиття заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів; визначення кількості суддів у суді в порядку, визначеному законодавством; погодження Типового положення про апарат суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників; надання обов'язкових до розгляду консультативних висновків щодо законопроектів з питань утворення, реорганізації чи ліквідації судів, судоустрою і статусу суддів, узагальнює пропозиції судів, органів та установ системи правосуддя стосовно законодавства щодо їх статусу та функціонування, судоустрою і статусу суддів; здійснення функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення своєї діяльності; бере участь у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання судів, органів та установ системи правосуддя відповідно до Бюджетного кодексу України; затвердження за поданням Державної судової адміністрації України нормативи кадрового, фінансового, матеріально-технічного та іншого забезпечення судів; погодження в установленому порядку перерозподілу бюджетних видатків між судами, крім Верховного Суду; визначення за поданням Голови Державної судової адміністрації України граничну чисельність працівників Державної судової адміністрації України, у тому числі її територіальних управлінь;

- *призначення на посаду та звільнення з посади* Голови Державної судової адміністрації України, його заступників; членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; приймає рішення про звільнення членів Вищої ради правосуддя;

- *ухвалення рішення* стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; про звільнення судді з посади; про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; про переведення судді з одного суду до іншого, рішення про відрядження судді до іншого суду того самого рівня і спеціалізації; про припинення відставки судді;

- *затвердження* Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положення, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), Положення про Державну судову адміністрацію України та типові положення про її територіальні управління, Положення про Службу судової охорони, Положення про проведення конкурсів для призначення на посади державних службовців у судах, органах та установах системи правосуддя, Положення про Комісію з

питань вищого корпусу державної служби в системі правосуддя, Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та інші повноваження¹.

Склад Вищої ради правосуддя

Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятих - обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох - призначає Президент України, двох - обирає Верховна Рада України, двох - обирає з'їзд адвокатів України, двох - обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох - обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою.

Члени Вищої ради правосуддя обираються (призначаються) строком на чотири роки. Одна й та сама особа не може обіймати посаду члена Вищої ради правосуддя два строки поспіль.

Не можуть бути членами Вищої ради правосуддя: 1) особи, визнані судом недієздатними або обмежено дієздатними; 2) особи, які мають судимість, не погашену або не зняту в установленому законом порядку; 3) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією; 4) особи, які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»; 5) особи, які перебувають на адміністративних посадах у судах (крім посади Голови Верховного Суду); 6) особи, які не відповідають вимогам Закону України «Про Вищу раду правосуддя» щодо несумісності з іншими видами діяльності та не усунули таку невідповідність протягом розумного строку, але не більш ніж протягом тридцяти календарних днів із дня виникнення обставин, що призводять до порушення вимог щодо несумісності, чи іншого строку, встановленого Вищою радою правосуддя відповідно до цього Закону; 7) особи, які порушили вимоги Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» у частині подання, дотримання строків подання декларації про контакти².

В Україні діє **прокуратура**, яка становить єдину систему, яка здійснює встановлені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави: 1) підтримання публічного обвинувачення в суді; 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; 3) представництво

¹ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

² Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.

інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом¹.

Конституційно-правовий статус прокуратури України – це визначене нормами конституційного права становище, що включає елементи, які визначають функції, компетенцію та місце прокуратури в системі органів публічної влади України.

Конституційні функції прокуратури – це визначені нормами конституційного права основні функціональні напрями діяльності, що виражають її сутність і призначення, передбачають особливі форми, методи та тактику здійснення. На прокуратуру не можуть покладатися функції, не передбачені Конституцією України, тобто їх перелік є вичерпним і обмеженим на рівні Основного Закону². Функції прокуратури України здійснюються виключно прокурорами. Делегування функцій прокуратури, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається.

Діяльність прокуратури ґрунтується на *засадах*: верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю; законності, справедливості, неупередженості та об'єктивності; територіальності; презумпції невинуватості; незалежності прокурорів, що передбачає існування гарантій від незаконного політичного, матеріального чи іншого впливу на прокурора щодо прийняття ним рішень при виконанні службових обов'язків; політичної нейтральності прокуратури; недопустимості незаконного втручання прокуратури в діяльність органів законодавчої, виконавчої і судової влади; поваги до незалежності суддів, що передбачає заборону публічного висловлювання сумнівів щодо правосудності судових рішень поза межами процедури їх оскарження у порядку, передбаченому процесуальним законом; прозорості діяльності прокуратури, що забезпечується відкритим і конкурсним зайняттям посади прокурора, вільним доступом до інформації довідкового характеру, наданням на запити інформації, якщо законом не встановлено обмежень щодо її надання; неухильного дотримання вимог професійної етики та поведінки.

Систему прокуратури України становлять: Офіс Генерального прокурора, обласні прокуратури, окружні прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Офіс Генерального прокурора є органом прокуратури вищого рівня щодо обласних та окружних прокуратур, обласна прокуратура є органом прокуратури вищого рівня щодо окружних прокуратур, розташованих у межах адміністративно-територіальної одиниці, що підпадає під територіальну юрисдикцію відповідної обласної прокуратури.

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141

² Торяник О.Ю. Конституційно-правовий статус прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2018. С. 88-89

Офіс Генерального прокурора організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури, забезпечує належне функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань та його ведення органами досудового розслідування, визначає єдиний порядок формування звітності про стан кримінальної протиправності і роботу прокурора з метою забезпечення ефективного виконання функцій прокуратури, а також здійснює управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Офісу Генерального прокурора. Його очолює Генеральний прокурор, який має двох перших заступників та заступників, а також заступника Генерального прокурора - керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. Президент України призначає на посаду та звільняє з посади Генерального прокурора за згодою Верховної Ради України. Строк повноважень Генерального прокурора становить шість років. Одна й та ж особа не може обіймати посаду Генерального прокурора два строки поспіль.

Задля виконання покладених законом завдань, в структурі Офісу Генерального прокурора наявні департаменти, управління, відділи, а також Генеральна інспекція.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора, який: здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; підтримує державне обвинувачення у відповідних провадженнях; представляє інтереси громадянина або держави в суді у визначених законодавством випадках¹.

Спеціалізована антикорупційна прокуратура має власну структуру, відокремлене врозташування, характеризується специфічним порядком відбору кадрів, наділена широким колом повноважень щодо державної антикорупційної політики та щодо виявлення порушників антикорупційного законодавства і створення умов для попередження виникнення корупційних правопорушень у державі, у своїй діяльності використовує низку спеціальних форм і методів протидії та запобігання корупції, реалізує правоохоронну функцію держави².

Обласні прокуратури – це прокуратури областей, прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Київська міська прокуратура. Їх очолює керівник обласної прокуратури, керівник прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, керівник Київської міської прокуратури, який має першого заступника та не більше трьох заступників.

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 №1697-VII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України.*, 2020, № 2, ст.5

² Іщук Д.О. Особливості адміністративно-правового статусу Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Вип. 2 (31). С. 90

У системі прокуратури України діють *окружні прокуратури*, перелік та територіальна юрисдикція яких визначається наказом Генерального прокурора. Утворення, реорганізація та ліквідація окружних прокуратур, визначення їхньої компетенції, структури і штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором. Окружну прокуратуру очолює керівник окружної прокуратури, який має першого заступника та не більше двох заступників¹.

Адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Не може бути адвокатом особа, яка: 1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; 2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; 3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення.

Несумісною з діяльністю адвоката є: 1) робота на посадах осіб, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; 2) військова або альтернативна (невійськова) служба; 3) нотаріальна діяльність; 4) судово-експертна діяльність. Але ці вимоги не поширюються на осіб, які є депутатами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатами місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі).²

Правовий статус адвоката являє собою комплексну категорію, яка відображає правове становище адвоката в суспільстві (акумулює та відтворює всю сукупність взаємовідносин адвоката в ньому і не тільки відображає його реальне правове становище, але й формує юридичний базис для професійної діяльності адвоката), що характеризується наявністю у нього юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які є необхідними і достатніми для здійснення адвокатської діяльності щодо надання професійної правничої (правової) допомоги на

¹ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 №1697-VII (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 2015, № 2-3, ст.12

² Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 №5076-VI (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*, 2013, № 27, ст.282.

засадах абсолютної незалежності. Універсальність, дієвість та системність категорії «правовий статус адвоката» може забезпечити лише комплекс таких елементів його структури як права і обов'язки (є вихідними та загальноприйнятими елементами), а також гарантії та відповідальність адвоката, у той час як інші правові категорії повинні сприйматися як передумови набуття відповідного статусу чи вступу у правовідносини або ж як умови, які є дотичними до нього та сприяють його реалізації.

Незалежність адвоката є основоположною умовою здійснення його професійної діяльності. Науковці виокремлюють незалежність на зовнішньому і внутрішньому рівні. Якщо незалежність адвоката на зовнішньому рівні асоціюється насамперед із заборонаю будь-яких втручань та перешкод у здійсненні його професійної діяльності, то на внутрішньому рівні вона повинна сприйматися, зокрема, як сукупність морально-етичних та психологічних якостей, які відображають ставлення адвоката до здійснюваної ним адвокатської діяльності, за умови відсутності будь-якої позапрофесійної (зокрема, особистої) заінтересованості у процесі її реалізації.

Самостійність правового статусу адвоката повинна сприйматися як можливість адвоката вільно, на свій розсуд, на підставі внутрішнього переконання та в межах його повноважень надавати професійну правничу (правову) допомогу своєму клієнту. Самостійність адвоката насамперед асоціюється з процесуальною його діяльністю та полягає в сприйнятті адвоката як самостійного учасника процесу, який у межах наданих йому повноважень вільно визначає засоби та методи надання правової допомоги своєму клієнту та несе, зокрема, дисциплінарну відповідальність за вчинені ним протиправні діяння.

Правовий статус особи за характером (змістом) можна класифікувати на: загальний (конституційний) статус особи, яка є адвокатом; спеціальний (родовий), а саме професійний статус адвоката, та індивідуальний правовий статус адвоката, який характеризується можливістю виокремлення процесуальної і непроцесуальної форм його діяльності щодо надання професійної правничої (правової) допомоги¹.

¹ Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні: автореф. дис. ... д. юрид. наук. Київ. 2018. С. 7-8

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Суддівська влада: порівняльний аналіз та шляхи вирішення якісного добору кадрів».
- ☐ «Доброчесність як принцип правосуддя: постановка проблеми та перспективи».
- ☐ «Виконавча та судова влада: співвідношення та взаємодія».
- ☐ «Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні».
- ☐ «Захист прав людини на національному та наднаціональному рівнях».
- ☐ «Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді».
- ☐ «Місце та повноваження Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судів судоустрою».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини судами України». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Доброчесність як принцип правосуддя: постановка проблеми та сучасний дискурс». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

судова влада, судова система, судова система з внутрішньою спеціалізацією, судова система з зовнішньою спеціалізацією, правосуддя, Верховний суд, Вищі спеціалізовані суди України, апеляційні суди, місцеві суди, обласні суди, районні суди, міські суди, районні суди у містах, судова влада, функції судової влади, конституційні принципи правосуддя, принцип спеціалізації, принцип територіальності, суд, суддя, посада судді, суддівські збори, голова суду, секретар судової палати, пленум, конституційно-правовий статус суддів, професійні судді, присяжні, народні засідателі, гарантії діяльності суддів, недоторканність суддів, система судової влади, суди загальної юрисдикції, суддівське самоврядування, завдання суддівського самоврядування, акти органів судової влади, право на судовий захист, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів України.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Судова влада – це:

а) публічно-політичні відносини панування і підкорення між суб'єктами, що спираються на державний примус;

б) влада делегована народом своїм представникам у парламенті, яка має виключне право приймати закони;

в) незалежна влада, яка охороняє право, виступає арбітром у спорах про право та здійснює правосуддя;

г) вироблення і запровадження у життя політичних програм усіма суб'єктами політичної системи, а також різними неформальними угрупованнями за допомогою правових і політичних норм;

д) влада, яка володіє правом безпосереднього управління в державі.

2. Символами судової влади в Україні є:

а) Державний Герб України та Герб відповідної області;

б) Державний Прапор України та Державний Гімн України;

в) Державний Гімн України та Герб відповідної області;

г) Державний Герб України та Державний Прапор України;

д) Державний Герб України та Державний Гімн України.

3. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» мовою здійснення судочинства в Україні є:

а) державна мова, але в місцях проживання національних меншин можливе застосування їх мови;

б) державна мова;

в) вибір мови судочинства здійснюється судом на підставі мотивованого клопотання обвинуваченого;

г) державна та/або регіональна мова;

д) державна та/або одна з офіційних мов Європейського Союзу.

4. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється:

- а) іменем України;
- б) іменем народу України;
- в) іменем суду;
- г) іменем Президента України;
- д) іменем судді, який проголошує рішення по справі.

5. Право на справедливий суд передбачає, що:

- а) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- б) ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом;
- в) на розподіл судових справ між суддями не може впливати бажання судді чи будь-яких інших осіб;
- г) суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону;
- д) суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом.

6. До професійної правничої допомоги при реалізації права на справедливий суд не відноситься твердження про те, що:

- а) кожен є вільним у виборі захисника своїх прав та особи, яка надає правничу допомогу;
- б) витрати учасників судового процесу на професійну правничу допомогу відшкодовуються в порядку, визначеному законом;
- в) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- г) кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно;
- д) для надання професійної правничої допомоги діє адвокатура.

7. Право на повноважний суд передбачає, що:

- а) кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом;
- б) ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом;

в) суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом;

г) доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України;

д) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади.

8. Обов'язковість судових рішень передбачає, що:

а) судові рішення можуть бути переглянуті іншими органами чи особами поза межами судочинства, за винятком рішень про амністію та помилування;

б) невиконання судових рішень не призводить до юридичної відповідальності, установлені законом;

в) контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом;

г) судові рішення, що набрали законної сили, не є обов'язковими до виконання всіма органами публічної влади, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України;

д) висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, не є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

9. До основних засад судочинства не належить:

а) законність;

б) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

в) фінансування судів;

г) забезпечення доведеності вини;

д) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

10. Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом є:

а) відкритими, крім випадків, установлених законом;

б) закритими, крім випадків, установлених законом;

в) відкритими, але тільки за рішенням самого суду у разі необхідності;

г) завжди закритими;

д) відкритими/закритими за рішенням осіб, щодо яких розглядалася справа.

11. Суддя здійснює правосуддя в мантії та з нагрудним знаком, зразки яких затверджуються:

- а) Вищою радою правосуддя України;
- б) Радою суддів України;
- в) Великою Палатою Верховного Суду;
- г) Пленумом Верховного Суду;
- д) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

12. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судоустрій будується за принципами:

- а) територіальності, спеціалізації, справедливості;
- б) територіальності, спеціалізації, інстанційності;
- в) інстанційності, територіальності, законності;
- г) інстанційності, територіальності, законності;
- д) законності, територіальності, інстанційності, спеціалізації.

13. Суди в Україні спеціалізуються на розгляді:

- а) сімейних, господарських, кримінальних, інтелектуальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;
- б) конституційних, сімейних, адміністративних та цивільних справ;
- в) цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення;
- г) цивільне, корпоративне та кримінальне судочинство, а також справ про адміністративні правопорушення;
- д) адміністративних, інтелектуальних, антикорупційних, цивільних та господарських справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

14. Інформація щодо справ, які знаходяться у провадженні суду, розміщується:

- а) в офіційних друкованих органах судів;
- б) в Єдиному державному реєстрі судових рішень влади;
- в) на офіційному веб-сайті судової влади;
- г) ніде, оскільки є службовою інформацією;
- д) на офіційному веб-сайті судової влади та в офіційних друкованих органах судів.

15. До місцевих загальних судів належать:

- а) окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах);
- б) районні та міські суди;
- в) районні та міськрайонні суди;
- г) районні, районні у містах, міські, міськрайонні та обласні суди;
- д) районні, районні у містах, міські та обласні суди.

16. До повноважень місцевих загальних судів належить:

- а) розгляд цивільних та кримінальних справ;
- б) розгляд справ адміністративної юрисдикції (адміністративні справи);
- в) розгляд цивільних, кримінальних, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом;
- г) розгляд справ, що виникають із господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені законом до їх юрисдикції;
- д) розгляд адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом.

17. Голова місцевого суду, його заступник, голова апеляційного суду, його заступники, голова вищого спеціалізованого суду, його заступники обираються на посади строком:

- а) на 5 років;
- б) на 5 років, але не більше як на строк повноваження судді;
- в) на 3 роки;
- г) на 3 роки, але не більше як на строк повноваження судді;
- д) безстроково.

18. До складу апеляційного суду входять судді, які мають стаж роботи на посаді судді не менше:

- а) двох років;
- б) трьох років;
- в) п'яти років;
- г) семи років;
- д) десяти років.

19. Вищими спеціалізованими судами є:

- а) Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий суд з адміністративних та кримінальних справ;
- б) Вищий суд з цивільних та господарських справ;
- в) Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд;
- г) Вищий суд з сімейних питань та Вищий антикорупційний суд;
- д) Вищий суд з адміністративних та кримінальних справ, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд.

20. Голова вищого спеціалізованого суду з питань, що належать до його адміністративних повноважень, видає:

- а) укази та розпорядження;
- б) рішення та постанови;
- в) накази та розпорядження;

- г) рішення та накази;
- д) накази та постанови.

21. У складі Вищого спеціалізованого суду України можуть утворюватися:

- а) судові комісії;
- б) судові ради;
- в) судові колегії;
- г) судові палати;
- д) судові секції.

22. Найвищим органом у системі судів загальної юрисдикції України є:

- а) Конституційний Суд України;
- б) Апеляційний Суд;
- в) Верховний Суд;
- г) Європейський суд з прав людини;
- д) Вищий спеціалізований суд.

23. До складу Верховного Суду входять судді у кількості:

- а) не більше ста двадцяти осіб;
- б) сто п'ятдесят осіб;
- в) сто двадцять осіб;
- г) не більше двохсот осіб;
- д) не більше двохсот п'ятдесяти осіб.

24. Кандидат на посаду судді Верховного Суду повинен мати досвід роботи суддею:

- а) не менше п'ятнадцяти років;
- б) не менше десяти років;
- в) не менше сімнадцяти років;
- г) не менше двадцяти років;
- д) не менше п'яти років.

25. До повноважень Верховного Суду належить:

- а) здійснення аналізу судової статистики, узагальнення судової практики;
- б) організація ведення та аналізу судової статистики, організація вивчення та узагальнення судової практики, інформаційно-аналітичне забезпечення суддів з метою підвищення якості судочинства;
- в) здійснення правосуддя як суд першої інстанції у справах, визначених процесуальним законом;
- г) сприяння виконанню вимог щодо підтримання кваліфікації суддів апеляційного суду та підвищення їхнього професійного рівня;

д) надання місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства.

26. *Колегіальним органом, до складу якого входять усі судді Верховного Суду:*

- а) Палата Верховного Суду;
- б) Пленум Верховного Суду;
- в) Судова палата касаційного суду України;
- г) Велика Палата Верховного Суду;
- д) Науково-консультативна рада України.

27. *Організаційний комітет забезпечує підготовку і проведення Пленуму Верховного Суду з питання висловлення недовіри до Голови Верховного Суду:*

- а) п'ятиденний термін;
- б) десятиденний термін;
- в) дванадцятиденний термін;
- г) двадцятиденний термін;
- д) п'ятнадцятиденний термін.

28. *Постійно діючий колегіальний орган Верховного Суду, до якого входить двадцять один суддя Верховного Суду – це:*

- а) Палата Верховного Суду;
- б) Касаційний адміністративний, кримінальний, господарський та цивільний суд;
- в) Велика Палата Верховного Суду;
- г) Пленум Верховного Суду;
- д) Судова палата касаційного суду.

29. *Список присяжних переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням:*

- а) територіального управління Державної судової адміністрації України;
- б) Президента України;
- в) Ради суддів України;
- г) Верховної Ради України;
- д) Голови Верховного Суду.

30. *Суд залучає присяжних до здійснення правосуддя у порядку черговості:*

- а) один рік;
- б) не більше трьох місяців на рік;
- в) не більше одного місяця на рік;
- г) не більше двох місяців на рік;
- д) не більше шести місяців на рік.

31. Віковий ценз для присяжних становить:

- а) 18 років;
- б) 21 рік;
- в) 30 років;
- г) 35 років;
- д) 40 років.

32. Необхідною вимогою для присяжного є:

- а) присяжним має право бути громадянин, який досяг 30 річного віку;
- б) присяжним не можуть бути особи, які не володіють державною мовою;
- в) присяжним не можуть бути особи, які мають не зняту чи не погашену судимість;
- г) присяжним не можуть бути громадяни, які визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- д) присяжними не можуть бути громадяни, які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків.

33. У Касаційному адміністративному суді України обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ за виключенням питань, пов'язаних з:

- а) захистом соціальних прав;
- б) захистом політичних прав громадян;
- в) виборчим процесом та референдумом;
- г) корпоративними спорами, корпоративними правами та цінними паперами;
- д) податками, зборами та іншими обов'язковими платежами.

34. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на посаду судді може бути призначений:

- а) громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою;
- б) громадянин України, не молодший тридцяти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;
- в) особа, не молодша двадцяти п'яти років, яка має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;
- г) громадянин України, не молодший тридцяти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як два роки, проживає в Україні не менш як десять років та володіє державною мовою;

д) громадянин України, не молодший двадцяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи в галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як п'ять років та володіє державною мовою.

35. Особа може бути призначена на посаду судді, якщо вона:

а) склала кваліфікаційний іспит, було досліджено її досьє та з нею було проведено співбесіду;

б) пройшла стажування не менш як один рік, пройшла співбесіду та було досліджено її досьє;

в) склала кваліфікаційний іспит на посаду судді та нею було проведено співбесіду;

г) має стаж роботи в галузі права не менше десяти років;

д) склала присягу судді України та отримала свідоцтво про право на зайняття суддівською діяльністю.

36. Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит на посаду судді повторно, може бути допущена до складання наступного кваліфікаційного іспиту не раніш як через:

а) один рік;

б) два роки;

в) три роки;

г) п'ять років;

д) сім років.

37. До вимог щодо несумісності судді не відноситься:

а) перебування на посаді судді здійснюється з одночасним зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Перебування на посаді судді також несумісне із наявністю заборони такої особі обіймати посади, щодо яких здійснюється очищення влади в порядку, визначеному Законом України «Про очищення влади»;

б) суддя може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку;

в) суддю за його заявою може бути відряджено для роботи у Національній школі суддів України, а суддю, обраного головою чи заступником голови Ради суддів України, до Ради суддів України, із збереженням розміру суддівської винагороди за основним місцем роботи та встановлених законом доплат;

г) суддя може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні

посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації;

д) на суддів не поширюються вимоги щодо несумісності, визначені законодавством у сфері запобігання корупції.

38. До адміністративних посад в суді належать:

- а) голова суду та заступник (заступники) голови суду;
- б) помічник судді та секретар судового засідання;
- в) голова суду, заступник голови суду, помічник судді, секретар судового засідання;
- г) голова суду, заступник голови суду, голова судової адміністрації;
- д) голова суду, заступник голови суду, секретар голови суду.

39. Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється:

- а) за згодою сторін судової справи;
- б) судовою адміністрацією;
- в) головуючим суддею;
- г) позивачем у справі;
- д) Єдиною судовою інформаційною (автоматизованою) системою.

40. У судах справи розподіляються без урахування:

- а) навантаження кожного судді;
- б) спеціалізації суддів;
- в) перебування суддів у відпустці;
- г) професійного стажу судді;
- д) відсутності судді у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

41. В Україні для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє:

- а) рада правосуддя;
- б) суддівське самоврядування;
- в) суддівське об'єднання;
- г) орган самоврядування судів;
- д) суддівська рада.

42. Єдність системи судоустрою забезпечується:

- а) необов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- б) розгалуженістю судової практики;
- в) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування;

- г) фінансуванням судів з різних джерел, в тому числі приватного характеру;
- д) різноманітним статусом суддів.

43. В Україні найвищим органом суддівського самоврядування є:

- а) з'їзд суддів України;
- б) Рада суддів України;
- в) конференція суддів України;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) збори суддів України.

44. Повноваження здійснення кваліфікаційного оцінювання суддів належить:

- а) Верховному Суду;
- б) Громадській раді доброчесності;
- в) Національній школі суддів України;
- г) Вищій кваліфікаційній комісії суддів України;
- д) Вищій раді правосуддя України.

45. Для кандидатів до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України стаж професійної діяльності у сфері права повинен становити:

- а) не менше десяти років;
- б) не менше п'яти років;
- в) не менше двадцяти років;
- г) не менше дванадцяти років;
- д) не менше п'ятнадцяти років.

46. Регулярне оцінювання суддів проводиться наступними суб'єктами за виключенням:

- а) інших суддів відповідного суду шляхом анкетування;
- б) представників Вищої ради правосуддя;
- в) викладачів (тренерів) Національної школи суддів України за результатами підготовки шляхом заповнення анкети;
- г) самого судді шляхом заповнення анкети самооцінки;
- д) громадських об'єднань шляхом незалежного оцінювання роботи судді в судових засіданнях.

47. Членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України можуть бути:

- а) особи, які перебувають на адміністративних посадах у судах;
- б) особи, які є громадянами України, мають повну вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'ятнадцяти років;

в) особи, які були членами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України або Вищої ради юстиції до набрання чинності Законом України «Про відновлення довіри до судової влади в Україні»;

г) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією;

д) особи, які не відповідають вимогам цього Закону щодо несумісності з іншими видами діяльності та які не усунули таку невідповідність протягом розумного строку, але не більш як протягом тридцяти днів із дня виникнення обставин, які призводять до порушення вимог щодо несумісності.

48. Повноваження члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України припиняються у разі:

а) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;

б) неприйняття участі у роботі Комісії протягом одного календарного місяця поспіль без поважних на те причин;

в) неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я при наявності медичного висновку, підтвердженого судом;

г) суттєвого порушення вимог, установлених законодавством у сфері запобігання корупції;

д) неодноразової відмови від голосування з питань, що розглядаються.

49. До суддів може застосовуватися дисциплінарне стягнення у виді:

а) попередження;

б) арешт;

в) штраф;

г) адміністративне затримання;

д) позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді протягом року.

50. Членами Громадської ради доброчесності можуть бути:

а) особи, що мають вищу юридичну освіту та стаж роботи у сфері права не менше п'яти років;

б) особи, які протягом останніх п'яти років перебували на будь-якій державній службі;

в) особи, які протягом останніх п'яти років працювали (проходили службу) в органах прокуратури, поліції, інших правоохоронних органах (органах правопорядку);

г) представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності;

д) особи, які є суддями або судьями у відставці.

51. *Процедурні питання пов'язані зі здійсненням Вищою радою правосуддя своїх повноважень затверджуються:*

- а) Законом України «Про судоустрій і статус суддів»;
- б) Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;
- в) Статутом Вищої ради правосуддя;
- г) Регламентом Вищої ради правосуддя;
- д) Протоколом членів Вищої ради правосуддя.

52. *Десятьох членів до складу Вищої ради правосуддя обирає:*

- а) з'їзд адвокатів України;
- б) Верховна Рада України;
- в) з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ;
- г) з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці;
- д) всеукраїнська конференція прокурорів.

53. *Порядок проведення іспиту та методика встановлення його результатів з метою проведення кваліфікаційного оцінювання судді затверджуються:*

- а) з'їздом суддів України;
- б) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України;
- в) Президентом України після консультації з Вищою радою правосуддя;
- г) Верховним Судом;
- д) Верховним Судом після консультації з Вищою радою правосуддя.

54. *Державний орган у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, встановлених законом:*

- а) Державна судова адміністрація;
- б) з'їзд суддів;
- в) Рада суддів України;
- г) Вища рада правосуддя;
- д) Апарат суду.

55. *Голова Державної судової адміністрації України призначається на посаду і звільняється з посади:*

- а) Президентом України;
- б) Прем'єр-міністром України;
- в) Головою Верховного Суду;
- г) Вищою радою правосуддя;
- д) з'їздом суддів України.

56. *Вимогами, що висуваються до помічників суддів, є:*

- а) громадянство України, вища юридична освіта, вільне володіння державною мовою;
- б) громадянство України, досягнення тридцяти років, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки;
- в) громадянство України, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки, вільне володіння державною мовою;
- г) вища юридична освіта, вільне володіння державною мовою;
- д) громадянство України, вища юридична освіта, стаж роботи в галузі права не менш як три роки, вільне володіння державною мовою, проживання в Україні не менш як п'ять років.

57. *Статус і умови діяльності помічника судді визначаються Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та затверджуються:*

- а) Всеукраїнським з'їздом суддів України;
- б) Вищою радою правосуддя;
- в) Міністерством юстиції України;
- г) Державною судовою адміністрацією України;
- д) Радою суддів України.

58. *Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду:*

- а) зборами суддів;
- б) Президентом України;
- в) Вищою радою правосуддя України;
- г) Пленумом Верховного Суду;
- д) Вищою кваліфікаційною комісією суддів України.

59. *Рішення про висловлення недовіри Голові Верховного Суду оформлюється:*

- а) висновком;
- б) ухвалою;
- в) постановою;
- г) наказом;
- д) розпорядженням.

60. *Для підтримання кваліфікації суддя зобов'язаний проходити підготовку в:*

- а) Верховному Суді;
- б) Вищій раді правосуддя;
- в) Національній школі суддів України;
- г) Державній судовій адміністрації України;
- д) Раді суддів України.

61. Функції прокуратури:

а) підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

б) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

в) підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство.

г) підтримання державного обвинувачення в суді; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

д) підтримання державного обвинувачення в суді; представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законодавством; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

62. Діяльність прокуратури не ґрунтується на засадах:

- а) законності, справедливості;
- б) територіальності;
- в) презумпції невинуватості;
- г) політичної нейтральності;
- д) упередженості.

63. Функції прокуратури України здійснюються виключно:

- а) прокурорами Офісу Генерального прокурора;
- б) прокурорами;
- в) прокурорами окружних прокуратур;

- г) прокурорами обласних прокуратур;
- д) державними службовцями.

64. *Генеральний прокурор особисто звітує про діяльність органів прокуратури перед:*

- а) прокурорами Офісу Генерального прокурора;
- б) Президентом України;
- в) Верховною Радою України;
- г) Кабінетом Міністрів України;
- д) державними службовцями.

65. *Систему прокуратури становлять:*

- а) Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури, Національне антикорупційне бюро;
- б) Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури, Державне бюро розслідувань;
- в) Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура;
- г) Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури;
- д) Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національна поліція.

66. *Що не належить до компетенції Офісу Генерального прокурора?*

- а) надання правової допомоги клієнту;
- б) організація та координація діяльності усіх органів прокуратури;
- в) забезпечення належного функціонування ЄРДР;
- г) визначення єдиного порядку формування звітності про стан кримінальної протиправності;
- д) управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління Офісу Генерального прокурора.

67. *Спеціалізована антикорупційна прокуратура – це:*

- а) самостійний структурний підрозділ Національної поліції України;
- б) громадська організація;
- в) засіб громадського контролю за діяльністю органів прокуратури;
- г) орган державної влади;
- д) самостійний структурний підрозділ Офісу Генерального прокурора.

68. *Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури підпорядковується безпосередньо:*

- а) Генеральному прокурору;
- б) Кабінету Міністрів України;
- в) Президенту України;

- г) прокурорам Офісу Генерального прокурора;
- д) комітетам Верховної Ради України.

69. Уповноважений призначати на посади та звільняти з посад прокурорів Офісу Генерального прокурора:

- а) Керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури;
- б) Генеральний прокурор;
- в) Президент України;
- г) керівник кадрового відділу Офісу Генерального прокурора;
- д) керівник конкурсної комісії.

70. До якого суду можуть бути оскаржені фізичними особами накази Генерального прокурора?

- а) господарського;
- б) місцевого;
- в) адміністративного;
- г) апеляційного;
- д) вищого спеціалізованого.

71. Прокурором не є:

- а) прокурор обласної прокуратури;
- б) прокурор місцевої прокуратури;
- в) прокурор окружної прокуратури;
- г) прокурор Офісу Генерального прокурора;
- д) керівник підрозділу обласної прокуратури.

72. Прокурор має право звернутись з повідомленням про загрозу його незалежності до:

- а) Офісу Генерального прокурора;
- б) Президента України;
- в) Ради прокурорів України;
- г) суду;
- д) керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

73. Що не зобов'язаний робити прокурор відповідно до вимог чинного законодавства?

- а) підвищувати кваліфікацію;
- б) додержуватись правил прокурорської етики;
- в) проходити таємну перевірку доброчесності;
- г) брати участь у прокурорському самоврядуванні;
- д) виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень.

74. Прокурор зобов'язаний проходити таємну перевірку доброчесності

- а) щомісяця;
- б) щокварталу;
- в) щороку;
- г) за наказом керівника прокуратури, у якій він працює;
- д) відповідно до наказу Генерального прокурора.

75. Прокурором може бути громадянин України, який відповідно до вимог законодавства, має

- а) повну загальну середню освіту;
- б) вищу освіту;
- в) вищу юридичну освіту;
- г) юридичну освіту за кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста;
- д) юридичну освіту за кваліфікаційним рівнем бакалавра.

76. Прокурора має володіти

- а) необхідними знаннями та навичками;
- б) англійською мовою;
- в) навичками викладання;
- г) державною мовою;
- д) компетентностями відповідно до вимог законодавства.

77. Прокурором окружної прокуратури може бути громадянин України, який має стаж роботи у галузі права не менше

- а) одного року;
- б) двох років;
- в) трьох років;
- г) чотирьох років;
- д) п'яти років.

78. Кваліфікаційний іспит проводиться з метою:

а) європейських стандартів у галузі захисту прав людини, володіння державною мовою, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок;

б) перевірки рівня теоретичних знань у галузі права, володіння державною мовою, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок;

в) перевірки рівня теоретичних знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини;

г) перевірки рівня теоретичних знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок;

д) перевірки рівня теоретичних знань у галузі права, європейських стандартів у галузі захисту прав людини, володіння державною мовою, аналітичних здібностей кандидатів та практичних навичок.

79. Кваліфікаційний іспит складається з:

- а) анонімного тестування і відкритого завдання;
- б) відкритого тестування і практичного завдання;
- в) тестування і анонімного практичного завдання;
- г) анонімного тестування і практичного завдання;
- д) анонімного тестування і письмового вирішення задач.

80. Відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, повідомляє кандидатів на посаду прокурора, допущених до кваліфікаційного іспиту, про дату, час і місце його проведення не пізніше ніж за ... днів до визначеної дати.

- а) п'ять;
- б) сім;
- в) десять;
- г) п'ятнадцять;
- д) тридцять.

81. Строк повноважень Генерального прокурора:

- а) три роки;
- б) п'ять років;
- в) шість років;
- г) сім років;
- д) один рік.

82. На посаду Генерального прокурора може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту та стаж роботи в галузі права не менше:

- а) одного року;
- б) п'яти років;
- в) шести років;
- г) десяти років;
- д) п'ятнадцяти років.

83. Прокурора не може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності за:

- а) належне виконання службових обов'язків;
- б) необґрунтоване зволікання з розглядом звернення;
- в) вчинення дій, що порочать звання прокурора;

- г) одноразове грубе порушення правил прокурорської етики;
- д) порушення правил внутрішнього службового розпорядку.

84. Прокурор звільняється з посади у разі:

- а) наявності здоров'я, що забезпечує можливість виконувати свої повноваження;
- б) ненабрання законної сили судовим рішенням про притягнення його до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією;
- в) ненабрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;
- г) ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури;
- д) порушення правил внутрішнього службового розпорядку.

85. Прокурорське самоврядування здійснюється через Раду прокурорів України та

- а) з'їзд прокурорів України;
- б) всеукраїнську конференцію прокурорів;
- в) Вищу раду прокурорів;
- г) Вищу кваліфікаційну комісію прокуратури;
- д) Тренінговий центр прокурорів.

86. Що не входить до повноважень всеукраїнської конференції прокурорів?

- а) організація впровадження заходів щодо забезпечення належності прокурорів, поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності прокуратур;
- б) призначення членів Ради прокурорів України;
- в) затвердження Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів;
- г) затвердження положення про Раду прокурорів України;
- д) звернення до органів державної влади та їх посадових осіб із пропозиціями щодо вирішення питань діяльності прокуратури.

87. Посадовий оклад прокурора окружної прокуратури становить ... прожиткових мінімумів для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня календарного року.

- а) 5;
- б) 10;
- в) 15;
- г) 20;
- д) 25.

88. *Захист – це:*

- а) вид адвокатської діяльності;
- б) спосіб адвокатської діяльності;
- в) засіб адвокатської діяльності;
- г) метод адвокатської діяльності;
- д) правило адвокатської діяльності.

89. *Клієнтом відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» може бути*

- а) фізична або юридична особа;
- б) держава;
- в) органи державної влади;
- г) органи місцевого самоврядування;
- д) фізична або юридична особа, держава, орган державної влади, орган місцевого самоврядування.

90. *Адвокатура України не*

- а) є недержавним інститутом;
- б) є самоврядним інститутом;
- в) забезпечує здійснення захисту;
- г) складається з усіх правників України;
- д) є незалежною від органів державної влади.

91. *Правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України та Закон України*

- а) «Про правовий статус адвокатів»;
- б) «Про адвокатуру»;
- в) «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- г) «Про здійснення захисту адвокатами України»;
- д) «Про адвокатську діяльність».

92. *Щоб стати адвокатом, потрібно скласти*

- а) кваліфікаційний іспит;
- б) кваліфікаційний екзамен;
- в) кваліфікаційний тест;
- г) кваліфікаційне оцінювання;
- д) кваліфікаційне програмування.

93. *Адвокатом може бути особа, яка*

- а) має непогашену судимість за вчинення тяжкого злочину;
- б) позбавлена права займатись адвокатською діяльністю;
- в) визнана судом обмежено дієздатною;
- г) звільнена з посади судді за порушення присяги;

д) має стаж роботи в галузі права не менше двох років.

94. Діяльність адвоката є сумісною з:

- а) судово-експертною діяльністю;
- б) викладацькою діяльністю;
- в) нотаріальною діяльністю;
- г) військовою службою;
- д) невійськовою (альтернативною) службою.

95. Кваліфікаційний іспит не полягає у:

- а) перевірці рівня знань європейських стандартів щодо захисту прав людини;
- б) перевірці теоретичних знань у галузі права;
- в) виявленні рівня практичних навичок та умінь особи у застосуванні законі;
- г) перевірці теоретичних знань в історії адвокатури;
- д) перевірці теоретичних знань адвокатської етики.

96. Кваліфікаційні іспити проводяться не рідше одного разу на:

- а) рік;
- б) 6 місяців;
- в) 5 місяців;
- г) 3 місяці;
- д) 2 місяці.

97. Свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту дійсне протягом ... років з дня складення іспиту

- а) 2;
- б) 3;
- в) 5;
- г) 10;
- д) 15.

98. Особі, яка склала присягу адвоката видається:

- а) свідоцтво адвоката та посвідчення про право на заняття адвокатською діяльністю;
- б) свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю;
- в) посвідчення адвоката України;
- г) свідоцтво адвоката України та посвідчення про проходження стажування;
- д) свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України.

99. Зразки свідоцтва і посвідчення затверджуються:

- а) Радою адвокатів України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Президентом України;
- г) з'їздом адвокатів України;
- д) Верховною Радою України.

100. Форми здійснення адвокатської діяльності:

- а) індивідуальна та колективна;
- б) одноособова та колективна;
- в) адвокатське бюро та адвокатське об'єднання;
- г) індивідуальна, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання;
- д) одноособова, адвокатське бюро та адвокатське об'єднання.

101. Помічник адвоката працює:

- а) на підставі трудового договору;
- б) на громадських засадах;
- в) безкоштовно;
- г) за цивільно-правовим договором;
- д) маючи ставку та отримуючи відсоток від прибутку адвоката.

102. Не є метою ведення Єдиного реєстру адвокатів України:

- а) збирання інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України;
- б) надання достовірної інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України;
- в) збереження державної таємниці;
- г) зберігання інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України;
- д) облік інформації про чисельність і персональний склад адвокатів України.

103. Не є видом адвокатської діяльності

- а) надання роз'яснень з правових питань;
- б) ухвалення судового рішення;
- в) захист прав обвинуваченого;
- г) представництво інтересів юридичних осіб у судах під час здійснення конституційного судочинства;
- д) захист прав засудженого.

104. Професійне право адвоката:

- а) підвищувати свій професійний рівень;
- б) невідкладно повідомляти клієнта про виникнення конфлікту інтересів;
- в) дотримуватися присяги адвоката України та правил адвокатської етики;
- г) складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку;
- д) на вимогу клієнта надати звіт про виконання договору про надання правової допомоги.

105. Професійний обов'язок адвоката:

- а) виконувати рішення органів адвокатського самоврядування;
- б) ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами;
- в) посвідчувати копії документів у справах, які він веде;
- г) бути присутнім під час розгляду своїх клопотань і скарг на засіданнях колегіальних органів;
- д) звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.)
- Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про Конституційний Суд України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 35. Ст. 376.
- Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. Ст. 107.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

- Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
- Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

Спеціалізована література:

1. Бігун В. С. Вищий антикорупційний суд: філософсько-правовий аналіз формування незалежного суду і добросовісність конкурсу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 26-32.
2. Бігун В. С. Добросовісність як принцип правосуддя: постановка проблеми та сучасний дискурс. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 29-33.
3. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 170-184.
4. Білостоцький С. М. Континуїтет судової влади в контексті сучасного українського державотворення. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 3. С. 121-132.
5. Білоус О. В. Правоохоронна і правозахисна діяльність органів судової влади і прокуратури в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 23 с.
6. Бліхар М. М., Крикавська І. В. Правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 283-287.
7. Бобошко О. М. Механізм діяльності правоохоронних, судових органів у досудовому розслідуванні кримінальних корупційних правопорушень. *Lex portus*. 2018. № 1. С. 153-164.
8. Бондаренко В. А. Теоретико-правові питання електронного правосуддя в інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 2. С. 154-162.
9. Бондюк А. Ф. Генеза наукової думки щодо процесуального статусу слідчого судді в кримінальному процесі України. *Юридичний часопис*

- Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 205-214.
10. Булкат М. С. Теоретико-правові засади розвитку та функціонування судової влади: моногр. Київ: Юрид. думка, 2018. 502 с
 11. Бучик А. Впровадження принципу процесуальної регламентації в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 39-53.
 12. Гакуша В. В. Принцип незалежності судової гілки влади як основа демократичного суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 72-76.
 13. Гацелюк В. О. Перешкоджання діяльності Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: аналіз дотримання принципів криміналізації. *Наше право*. 2017. № 3. С. 57-66.
 14. Гданський Н. М. Теоретичні засади зміцнення авторитету судової влади в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 12 (3). С. 21-25.
 15. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 84-101.
 16. Голобутовський Р. З. До визначення поняття «публічна служба в органах судової влади України». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2. С. 138-142.
 17. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81-92.
 18. Гузела М. До питання про суд присяжних за кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 427-431.
 19. Гулак О. В., Ладиченко В. В., Головій Л. В. Публічне адміністрування судової влади як одна із форм забезпечення рівного доступу до правосуддя. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: Юридичні науки. 2021. № 5 (1). С. 11-17.
 20. Данелія О. С. Юридичні особи як суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 1. С. 104-109.
 21. Декаленко В. С. Атестація та її значення при перевірці відповідності професійного рівня судді займаній посаді. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 1. С. 15-18.
 22. Дерев'янко Б. В. Щодо дії норм про розміри посадових окладів викладачів, науковців та посадових осіб виконавчої і судової гілок влади (у контексті рівності людей за статтею 21 Конституції України). *Економіка та право*. 2022. № 2. С. 92-101.
 23. Дригваль Н. П. Верховний Суд у кримінальному процесі: системна реформа чи проста зміна назви. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 25-33.

24. Дяченко С. В. Принцип права на справедливий суд: елементи розгляду та практика Європейського суду з прав людини щодо України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 90-96.
25. Єрмолаєва Т. В. Проблеми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 137. С. 92-100.
26. Іванів І. Теоретико-прикладне осмислення ролі судової влади на сучасному етапі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 306-311.
27. Іванов А. Б. Вища рада правосуддя як орган посилення незалежності судової гілки влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (1). С. 48-52.
28. Іванов А. Б. Вища рада правосуддя як орган посилення незалежності судової гілки влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 74 (1). С. 78-81.
29. Іванов С. М. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів влади щодо надання публічних послуг у сфері міграції та громадянства в судовому порядку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 64. С. 224-228.
30. Іванченко О. Ю. Адміністративно-правовий аспект надання судових послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 15 с.
31. Каблак П. І. Методологічні основи наукового дослідження взаємовідносин судової влади та громадськості: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2019. 227 с.
32. Кельман М., Кельман Р. Принцип верховенства права в діяльності органів судової влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2021. Т. 8, № 3. С. 61-69.
33. Коломоєць Т., Лютіков П. Оціночні поняття адміністративного судочинства України: наукові підходи до їх тлумачення у правовій доктрині. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 54-70.
34. Колпаков В. Адміністративне судочинство: співвідношення з адміністративним процесом і предметом адміністративного права. *Право України*. 2018. Вип. 2. С. 26-38.
35. Комарова Т. Феномен судового активізму у практиці Суду Справедливості Європейського Союзу. *Право України*. 2018. № 2. С. 217-232.
36. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: моногр. Київ: Хай-Тек-Прес, 2022. 191 с.
37. Кравчук В. Вимога щодо несумісності як складовий елемент конституційно-правового статусу суддів. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 1. С. 34-39.
38. Кравчук В. Історико-правові аспекти конституційних основ правового статусу суддів у міжвоєнний період (1921-1939 рр.) на теренах

- радянської України. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 31-36.
39. Кравчук В. Конституційні основи правового статусу суддів у радянській Україні за Конституцією 1978 року: історико-правові аспекти. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2. С. 25-28.
40. Крикун В. Б. Органи судової влади в системі адміністративно-правового регулювання економіки України в кризових умовах. *Правові новели*. 2018. № 6. С. 101-108.
41. Крючко Н. І. Ознаки судової влади як соціальної системи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 3. С. 31-37.
42. Кубишкіна А. О. Особливості побудови апеляційних судів в Україні як важливий аспект сфери адміністративно-правового регулювання судової системи України. *Правові горизонти*. 2017. Вип. 4. С. 109-115.
43. Кулик С. В. Конституційна реформа в сфері судової влади в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 184 с.
44. Лісна І. С. Історія становлення судової влади та суб'єктний склад судового процесу в Київській Русі. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 2. С. 56-62.
45. Логвиненко А. О. Суд присяжних в Україні: проблеми теорії та практики. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 1. С. 177-181.
46. Лук'янець Д. Сміслові колізії у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 71-83.
47. Лукаш Є. Ю. Особливості функціонування інституту присяжних в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 11 (2). С. 881-884.
48. Малишкіна Н. О. Судова влада в системі стримувань та противаг: гарантії функціонування і взаємодія з іншими гілками влади. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 143. С. 39-50.
49. Мандичев Д. В. Місце Вищої Кваліфікаційної Комісії суддів та Вищої Ради Правосуддя в організації роботи господарських судів. *Право і Безпека*. 2017. № 2. С. 43-47.
50. Нестор Я. В. Конституційні принципи здійснення судочинства у практиці судів загальної юрисдикції. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 4. С. 38-43.
51. Новиков О. В. Англо-американська модель суду присяжних для України. Досвід США для України. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (2). С. 726-729.
52. Оксюта Т. Г. Методологія дослідження статусу запасного судді в кримінальному провадженні України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2. С. 117-129.
53. Олійник В. С. Реформування судової влади в Україні: проблеми та перспективи. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1. С. 112-119.

54. Оніщук М. В. Проблемні питання здійснення судового контролю за дискрецією суб'єкта владних повноважень. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 2. С. 6-15.
55. Опанасюк А. С., Редзюк В. В., Алексеєнко І. В. Органи судової влади: функції, повноваження та відповідальність. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2022_9_10
56. Осадчий В. І. Злочини проти правосуддя: моногр. Київ: Маслаков Р. О., 2018. 200 с.
57. Печевиста Л. П. Ефективна судова влада як основа формування судового конституціоналізму в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2017. Вип. 2. С. 67-72.
58. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91-94.
59. Полюк Ю. І. Деякі зміни цивільного процесуального законодавства щодо реалізації права на звернення до суду за захистом: порівняльно-правовий аспект. *Форум права*. 2018. № 2. С. 98-108
60. Полюк Ю. І. Правова природа права на звернення до суду в цивільному судочинстві України. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 99-103.
61. Поляков І. Проблемні питання вдосконалення адміністративно-процесуального статусу судді апеляційного адміністративного суду. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 248-253.
62. Прилуцький С. В. Вища рада правосуддя – самостійний орган судової влади України!? (актуальні питання новітнього конституційного формату). *Публічне право*. 2017. № 4. С. 9-18.
63. Прилуцький С. В. Судова влада в Україні: сучасні проблеми легальності. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 56-77.
64. Равлен М. Ухилення від виконання закону в теорії і практиці права Німеччини. *Право України*. 2018. № 2. С. 199-216.
65. Рибалкін А. О., Сєдих Ю. О. Система судової влади в Україні та її роль у розбудові правової держави. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (2). С. 334-337.
66. Рощина І. О. Судова влада і права людини в Україні. *Юридична наука*. 2017. № 10. С. 4-11.
67. Самсін І. Л. Організаційно-правове співробітництво органів судової влади України з інституціями Ради Європи: моногр. Херсон: Гельветика, 2019. 231 с.
68. Саханенко С. Є. Проблеми організаційного забезпечення суду присяжних як елемент судового управління. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 178-186.
69. Сивак В. М. Гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду. *Європейські перспективи*. 2017. Вип. 3. С. 71-76.

70. Синьобок М. С. Функції народовладдя у організації судової влади та здійснення правосуддя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 63. С. 93-95.
71. Славко А. С. Доступність правосуддя як складова права на справедливий суд. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 69. С. 206-212.
72. Смокович М. Обмеження права суддів на судовий захист. *Право України*. 2018. № 2. С. 118-135.
73. Степанов С. В. Господарські суди України в системі органів судової влади. *Lex portus*. 2018. № 2. С. 110-117.
74. Строга Є. О., Довгалюк Ю. М. Судовий контроль за дискреційними повноваженнями органів публічної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 188-192.
75. Фальковський А. О. Запровадження суду інституту присяжних в цивільному судочинстві як складова судової реформи в Україні. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 113-119.
76. Федіна А. В. Окремі положення реалізації принципу публічного здійснення правосуддя крізь призму ефективної комунікації. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 138-144.
77. Федоров І. В. Щодо подальшого удосконалення суду присяжних в Україні з урахуванням світового досвіду. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2019. Вип. 25. С. 250-251.
78. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 102-117.
79. Хмиз М. В. Принцип справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2021. № 10. С. 36-39.
80. Хмиз М. В. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2021. № 14. С. 65-68.
81. Ціран П. Конституція республіки Польща 1997 року та судова влада. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 3. С. 182-184.
82. Чабан Н. А. Неупередженість судової влади як гарантія забезпечення прав людини: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
83. Черповицька І. Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 25-32.

84. Черповицька І. Ю. Сучасний зарубіжний досвід упровадження інформаційно-комунікативних технологій як засіб оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. Вип. 56. С. 20-26.
85. Шевченко А. Є. Судова влада: засадничі завдання правничої науки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 1. С. 53-54.
86. Шевчук А. В. Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII - перша третина XIX ст.): моногр. Житомир: Євенок О. О. [вид.], 2022. 578 с.
87. Шемшученко Ю. С. Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 2. С. 37-47.
88. Шепітько М. В. Вплив міжнародно-правових актів на зміст злочинів проти правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4. С. 30-41.
89. Шепітько М. В. Юридико-психологічні передумови побудови системи протидії злочинам проти правосуддя, що вчиняються суддями. *Проблеми законності*. 2018. Вип. 141. С. 166-174.
90. Шувальська Л. Р. Принципи залучення представників народу до відправлення правосуддя в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 177-185.
91. Юхно І. В. Інституціональні засади публічно-управлінських змін у системі судової влади в умовах конституційного реформування. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 4. С. 50-54.

ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Конституційний Суд України посідає особливе, відокремлене від інших органів держави, місце. З прийняттям 28 червня 1996 р. нині чинної Конституції України, що чітко визначила систему правового захисту Основного Закону, було ухвалено Закон «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., який і поклав початок реальній діяльності цього єдиного органу *конституційної юстиції* в Україні. Тобто відлік історії спеціалізованого правового захисту Конституції України слід вести з 1996 р., коли було сформовано реально діючий Конституційний Суд України. 13 липня 2017 р. прийнято новий Закон «Про Конституційний Суд України».

Розуміння *генезису конституційної юстиції*, правового статусу Конституційного Суду в Україні, його місії та авторитету в суспільстві та державі перебуває у площині становлення і розвитку практичної діяльності Конституційного Суду України, з моменту його заснування до сьогодні.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Конституційний Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

За своєю *сутністю* Конституційний Суд України є юрисдикційним судовим органом. Він має правосудну природу і правосудний правовий статус та уповноважений здійснювати конституційне судочинство в Україні¹.

Сутність Конституційного Суду, його призначення у суспільстві та державі визначають функції Конституційного Суду, під якими слід розуміти основні напрями і види його діяльності, що здійснюються відповідно до Конституції і законів України.

Пріоритетною функцією Конституційного Суду, є здійснення ним конституційного судочинства. Утім, ця функція не єдиний напрям діяльності Конституційного Суду України. Інші його функції можна класифікувати за об'єктами та засобами і способами діяльності суду.

Об'єктами діяльності Конституційного Суду є основи конституційного ладу України; конституційно-правовий статус людини і громадянина; форми

¹ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

безпосередньої демократії; основні засади організації й діяльності органів публічної влади. За способами і засобами функції Конституційного Суду можна класифікувати на функції конституційного контролю; офіційного тлумачення Конституції; правової охорони Конституції; забезпечення принципу поділу влади (арбітражна функція); здійснення конституційного судочинства тощо.

Межі повноважень Суду:

1. Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень).

2. З метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), який втратив чинність, але продовжує застосовуватись до правовідносин, що виникли під час його чинності.

3. Суд не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, актів інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених пунктом 28 частини першої статті 85 та частиною другою статті 137 Конституції України¹.

Повноваження Конституційного Суду України визначені Конституцією України. Це, зокрема:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність):

законів та інших правових актів Верховної Ради України;

актів Президента України;

актів Кабінету Міністрів України;

правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України;

3) здійснення інших повноважень, передбачених Конституцією України.

Склад (відповідно до ст. 9 Закону України «Про Конституційний суд України) Суду становить 18 суддів Конституційного Суду. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду. Суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше 12 суддів Конституційного Суду².

Суддею Конституційного Суду може бути громадянин України, який володіє державною мовою, на день призначення досяг сорока років, має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років, високі моральні якості, є правником із визнаним рівнем компетентності.

¹ Там само.

² Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

Суддею Конституційного Суду, зокрема, **не може бути призначена** на посаду особа, яка на день призначення: 1) є членом або обіймає посаду в політичній партії, іншій організації, яка має політичні цілі або бере участь у політичній діяльності; 2) є обраною на виборну посаду в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, має представницький мандат; 3) бере участь в організації або фінансуванні політичної агітації чи іншої політичної діяльності.

Сутність і зміст правового статусу судді Конституційного Суду України найбільш рельєфно відображено насамперед у їх завданнях, функціях і повноваженнях. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Конституційний Суд України» суддя Конституційного Суду України здійснює попередню підготовку питань для їх розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України, Конституційним Судом України, бере участь у розгляді справ.

Суддя Конституційного Суду України має право витребувати від Верховної Ради України, Президента України, Прем'єр-міністра України, Генерального прокурора України, суддів, органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, підприємств, установ, організацій усіх форм власності, політичних партій та інших об'єднань громадян, окремих громадян потрібні документи, матеріали та іншу інформацію з питань, що готуються до розгляду Колегією суддів Конституційного Суду України або Конституційним Судом України.

Суддя Конституційного Суду України також має право публічно висловлювати свою думку з питань, що стосуються провадження у Конституційному Суді України, але лише з тих справ, у яких Конституційним Судом України прийнято рішення чи висновок.

Важливим елементом конституційно-правового статусу судді Конституційного Суду України є гарантії його діяльності, тобто умови та юридичні засоби діяльності судді Конституційного Суду України. **До юридичних гарантій діяльності суддів належать принципи незалежності суддів, суддівський імунітет та індемнітет, соціальне і побутове забезпечення суддів, гарантії їх особистої безпеки та ін.**

Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підпорядковуються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України.

На суддів Конституційного Суду України поширюється суддівська недоторканність. Так, ст. 28 чинного Закону України «Про Конституційний Суд України» визначено, що суддя не може бути затриманий чи заарештований без згоди Верховної Ради України до винесення обвинувального вироку судом. Тобто йдеться про суддівський імунітет.

Суддівський індемнітет передбачає, що судді не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у

Конституційному Суді України та у його колегіях, за винятком відповідальності за образу чи наклеп під час розгляду справ, прийняття рішень і надання висновків Конституційним Судом України¹.

Суддя Конституційного Суду не може суміщати свою посаду з будь-якою посадою в органі державної влади або органі місцевого самоврядування, органі професійного правничого самоврядування, зі статусом народного депутата України, депутата Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласної, районної, міської, районної у місті, сільської, селищної ради, з іншим представницьким мандатом, з адвокатською діяльністю, з підприємницькою діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати будь-яку іншу оплачувану роботу або отримувати іншу винагороду, за винятком здійснення викладацької, наукової чи творчої діяльності та отримання винагороди за неї, а також не може входити до складу керівного органу чи наглядової ради юридичної особи, що має на меті одержання прибутку².

Порядок формування Конституційного Суду України – це встановлена Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» процедура призначення на посади суддів Конституційного Суду України. Особа набуває статусу судді Конституційного Суду з дня, що є наступним за днем призначення на посаду. Повноваження судді Конституційного Суду та гарантії його діяльності не можуть бути обмежені при введенні воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Суддя здійснює попередню підготовку питань, що їх розглядають Велика палата, Сенат, Колегія суддів Конституційного Суду України та бере участь у розгляді справ. Суддя Конституційного Суду може публічно висловлювати свою думку щодо суті лише тих справ, у яких Суд уже ухвалив рішення чи надав висновок. Суддю Конституційного Суду під час перебування на посаді не може бути нагороджено державними нагородами України, відзнаками, спеціальними званнями України, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами, за винятком нагородження за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя. Судді Конституційного Суду України під час здійснення своїх повноважень є незалежними і підпорядковуються лише Конституції України та керуються законами України, крім тих законів або їх окремих положень, що є предметом розгляду Конституційного Суду України³.

Оскільки Конституційний Суд України – колегіальний орган конституційної юстиції, то основна його діяльність, пов'язана з прийняттям

¹ Федоренко В.Л. Конституційне право України : підруч. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.

² Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.

³ Веніславський. Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.

певних юридичних рішень, здійснюється на **пленарних засіданнях Конституційного Суду України і засіданнях Конституційного Суду України.**

Основою формою роботи Конституційного Суду України є його пленарні засідання, на яких Конституційний Суд України:

- 1) приймає рішення та дає висновки у справах за конституційними поданнями та конституційними зверненнями;
- 2) затверджує положення про постійні комісії;
- 3) приймає рішення про утворення тимчасових комісій, затверджує їх персональний склад і призначає голів цих комісій.

Пленарне засідання Конституційного Суду України є повноважним, якщо на ньому присутні не менше ніж дванадцять суддів Конституційного Суду України. При цьому рішення і висновки цього Суду вважаються прийнятими, якщо за них проголосувало не менше десяти суддів Конституційного Суду України.

Іншою формою діяльності Конституційного Суду України є його засідання, на яких Суд:

затверджує регламент Конституційного Суду України, вносить зміни та доповнення до нього;

затверджує положення про секретаріат, архів, бібліотеку та інші самостійні структурні підрозділи Конституційного Суду України;

призначає за поданням голови Конституційного Суду керівника секретаріату Конституційного Суду України та приймає рішення про звільнення його з посади;

приймає рішення про утворення постійних комісій і затверджує їх персональний склад тощо. Засідання Конституційного Суду України є повноважним за наявності на ньому не менше ніж одинадцяти суддів цього Суду.

Діяльність Конституційного Суду України є досить різноманітною (організаційна, бюджетно-фінансова, інформаційно-аналітична, наукова тощо), але основним видом діяльності цього органу державної влади, відповідно до ст. 147 Конституції, є, безперечно, здійснення конституційної юрисдикції. *Конституційну юрисдикцію часто позначають термінами «конституційне судочинство», «конституційний процес», «конституційне провадження» та ін.* Виходячи із положення ст. 124 Конституції України, найбільш вдалим із цих термінів є «конституційне судочинство», що й визначає сутність і зміст діяльності Конституційного Суду України як органу судової влади. Порядок здійснення конституційного судочинства визначається Конституцією, Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 р., Регламентом Конституційного Суду України від 5 березня 1997 р. та іншими нормативно-правовими актами. Здійснення конституційного судочинства відбувається на принципах верховенства права;

незалежності Конституційного Суду України у прийнятті ним рішень і висновків; гласності діяльності Конституційного Суду України; колегіальності; повноти і всебічності розгляду справ та обґрунтування прийнятих ним рішень; науковості та ін.¹.

На суддів Конституційного Суду України поширюється **суддівська недоторканність**. Так, суддя Конституційного Суду, затриманий за адміністративне правопорушення або за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна відповідальність, має бути негайно звільнений після з'ясування його особи, за винятком: 1) якщо Суд надав згоду на затримання Судді у зв'язку з таким діянням; 2) якщо його затримано під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Суд має бути негайно повідомлений про затримання Судді. Судді Конституційного Суду про підозру у вчиненні кримінального правопорушення повідомляє Генеральний прокурор або особа, яка здійснює його повноваження (**суддівський імунітет**).

Безпека судді Конституційного Суду та членів його сім'ї (батьків, чоловіка/дружини, дітей) перебуває під особливим захистом держави. Органи правопорядку вживають заходів задля безпеки Судді та членів його сім'ї за наявності відповідної заяви Судді. Вчинені у зв'язку з діяльністю Судді посягання на його життя і здоров'я, погроза вбивством, насильством та вчинення таких самих дій щодо членів його сім'ї мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Порядок здійснення конституційних проваджень у Конституційному Суді Україні врегульовано Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. та Регламентом КСУ від 22 лютого 2018 року.

Конституційне судочинство складається із таких **стадій**:

- звернення спеціально уповноважених суб'єктів до Конституційного Суду України;
- провадження у справах у Конституційному Суді України, за якими відкрито конституційне провадження;
- прийняття рішень і висновків Конституційного Суду України.

Формами звернення до Конституційного Суду України є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга.

Конституційне подання – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про визнання правового акта (його окремих положень) неконституційним, про визначення відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України, конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України. Конституційним поданням є також звернення Верховної Ради України про дачу висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і

¹ Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи. Після прийняття Конституційним Судом України конституційного звернення відбувається відкриття провадження у справі у Конституційному Суді України, яке ухвалюється колегією суддів Конституційного Суду України та Конституційним Судом України на його засіданні.

Конституційна скарга – це засіб ініціювання фізичною особою в органи конституційної юрисдикції спеціальної процедури щодо захисту її прав, порушених актом державного органу.

Конституційний Суд України ухвалює рішення, надає висновки, постановляє ухвали, видає забезпечувальні накази. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Суд ухвалює у формі постанови. Суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку.

Рішення та висновок Конституційного Суду України оприлюднюються державною мовою наступного робочого дня після їх підписання і публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях («Офіційний Вісник України», «Відомості Верховної Ради України», «Голос України», «Урядовий кур'єр»)¹.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Конституційне правосуддя в країнах романо-германської та англосаксонської правових систем».
- ☐ «Суд як орган конституційного контролю».
- ☐ «Правова природа актів Конституційного Суду України».
- ☐ «Теорія та практика реалізації рішень Конституційного Суду України».
- ☐ «Конституційний Суд України у системі органів контрольної влади».
- ☐ «Вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні».
- ☐ «Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави».

¹ Барабаш Ю.Г., Слінько Т.М., Летнянчин Л.І. Конституційне право України : посіб. для підгот. до іспитів. Харків: Право, 2019. 388 с

- ☐ «Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права».
- ☐ «Конституційна скарга в Україні: сучасний стан та перспективи».
- ☐ «Порівняльно-правовий аналіз конституційної скарги в Україні та Німеччині».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Правові позиції Конституційного Суду України». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об’ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Конституційна скарга як гарантія прав і свобод людини в Україні». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

конституційне правосуддя, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, Конституційний Суд України, принципи функціонування Конституційного Суду України, суддя Конституційного Суду України, гарантії діяльності Конституційного Суду України, функції Конституційного Суду України, склад Конституційного Суду України, офіційне тлумачення конституційно-правових норм, Велика палата, Сенат, Колегія, акти Конституційного Суду України, збори суддів Конституційного Суду, Секретаріат Конституційного Суду України, конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга, конституційне провадження, предмет конституційного провадження, доктрина політичного питання, межі діяльності Конституційного Суду України, конституційний контроль.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. Аргументуючи свою позицію при ухваленні рішення Конституційний Суд України посилався на рішення Європейського суду з прав людини. При

цьому виникло питання різного розуміння презумпції невинуватості, як то визначає Конституція України й Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Як має діяти Конституційний Суд України у такому випадку?

а) згідно із принципом дружнього ставлення до міжнародного права застосувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод;

б) застосувати положення Конституції України, оскільки положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод мають бути застосовувані у світлі положень Конституції України;

в) Конституційний Суд України зобов'язаний додержуватися у своїй практиці рішень Європейського суду з прав людини попри їхню суперечність Конституції;

г) Конституційний Суд України зобов'язаний звернутися в такому разі до Європейського суду з прав людини з преюдиціальним запитом.

2. Основними сучасними моделями конституційного правосуддя у світі є:

а) романо-германська, європейська та традиційна;

б) американська, австрійська, французька, мусульманська та традиційна;

в) американська, романо-германська, традиційна та змішана;

г) американська, британська та мусульманська;

д) американська, британська та ісламська.

3. Органом конституційної юрисдикції в Україні є:

а) Верховна Рада України;

б) Президент України;

в) Конституційний Суд України;

г) Кабінет Міністрів України;

д) Верховний Суд.

4. Система конституційного правосуддя України належить до:

а) англосаксонського виду;

б) американського виду;

в) східного виду;

г) європейського виду;

д) змішаного виду.

5. Чинний Закон України «Про Конституційний Суд України» був прийнятий:

а) 27 липня 2015 р.;

- б) 19 грудня 2014 р.;
- в) 15 вересня 2016 р.;
- г) 13 липня 2017 р.;
- д) 27 лютого 2017 р.

б. До складу Конституційного Суду України входять:

- а) 12 суддів;
- б) 16 суддів;
- в) 18 суддів;
- г) 21 суддя;
- д) 25 суддів.

7. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають:

- а) по шість суддів Конституційного Суду України;
- б) по три, шість та дев'ять суддів Конституційного Суду України відповідно;
- в) по чотири судді Конституційного Суду України відповідно;
- г) по дев'ять, три та шість суддів Конституційного Суду України відповідно;
- д) по п'ять суддів Конституційного Суду України.

8. Підготовку питання щодо розгляду на конкурсних засадах кандидатур на посаду судді Конституційного Суду у Верховній Раді України здійснює:

- а) спеціально утворена конкурсна комісія;
- б) Рада суддів України;
- в) з'їзд суддів;
- г) кваліфікаційна комісія суддів.
- д) комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання правового статусу Конституційного Суду України;

9. За результатами конкурсного відбору Президент України видає:

- а) постанову про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- б) наказ про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- в) розпорядження про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- г) указ про призначення на посаду судді Конституційного Суду України;
- д) ухвалу про призначення на посаду судді Конституційного Суду України.

10. У разі припинення повноважень судді Конституційного Суду України строк призначення з'їздом суддів України іншої особи становить:

- а) три тижні;
- б) місяць;
- в) півтора місяці;
- г) три місяця;
- д) шість місяців.

11. Після припинення повноважень судді Президент України повинен призначити нового суддю Конституційного Суду України протягом:

- а) 1 місяця;
- б) 2 місяців;
- в) 3 місяців;
- г) 10 днів;
- д) 1 року.

12. Суддею Конституційного Суду України може бути:

- а) громадянин України, який володіє державною та англійською мовами;
- б) громадянин України, який володіє державною мовою;
- в) громадянин України, який володіє державною мовою та однією із офіційних мов Європейського Союзу;
- г) будь-яка особа, яка володіє державною мовою України;
- д) громадянин України, який володіє державною мовою та однією із офіційних мов Ради Європи.

13. Суддею Конституційного Суду України може бути особа, яка на день призначення досягла:

- а) 30 років;
- б) 35 років;
- в) 40 років;
- г) 45 років;
- д) 50 років.

14. Суддею Конституційного Суду України може бути особа, яка має:

- а) вищу юридичну або економічну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше десять років;
- б) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше двадцять років;
- в) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше десять років;
- г) вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років;

д) вищу юридичну чи будь-яку іншу освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років.

15. Однією з вимог до кандидата на посаду судді Конституційного Суду України є:

- а) досягти на день призначення на посаду 25-ти років;
- б) мати представницький мандат;
- в) мати стаж роботи в галузі юриспруденції три роки;
- г) стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ятнадцять років;
- д) попередньо займатися адвокатською діяльністю не менш трьох років.

16. Суддя Конституційного Суду України набуває повноважень:

- а) з дня складання ним на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду України присяги;
- б) через 10 днів після складання присяги судді Конституційного Суду України;
- в) через 15 днів після складання ним присяги судді Конституційного Суду України;
- г) з дня прийняття на посаду судді Конституційного Суду України;
- д) через 2 дні після прийняття ним присяги судді Конституційного Суду України.

17. Посвідчення судді Конституційного Суду України підписує:

- а) Міністр юстиції України;
- б) Голова Конституційного Суду;
- в) Президент України;
- г) Голова Вищої ради правосуддя;
- д) Прем'єр-міністр України.

18. Посвідчення судді Конституційного Суду України у відставці підписує:

- а) Міністр юстиції України;
- б) Голова Конституційного Суду України;
- в) Президент України;
- г) Голова Вищої ради правосуддя;
- д) Прем'єр-міністр України.

19. Окрім своєї основної діяльності, Суддя Конституційного Суду України також може:

- а) бути представником політичної партії;
- б) бути представником профспілки;
- в) мати представницький мандат;

- г) займатися науковою діяльністю;
- д) обіймати будь-які оплачувані посади.

20. Строк повноважень судді Конституційного Суду України складає:

- а) три роки без повторного прав обрання;
- б) шість років без повторного прав обрання;
- в) дев'ять років без повторного прав обрання;
- г) дванадцять років без повторного прав обрання;
- д) безстроково.

21. Одним із повноважень Конституційного Суду України є:

- а) гарантування безпеки працівників суду;
- б) надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України;
- в) здійснення судового контролю за всіма гілками влади;
- г) у визначених законом випадках перегляд свої правової позиції;
- д) офіційне тлумачення Конституції України.

22. До суддів Конституційного Суду України не відноситься наступне положення:

- а) є незалежними;
- б) підкорюються Конституції України;
- в) є недоторканими;
- г) підзвітні Президенту України та Верховній Раді України;
- д) не можуть бути заарештовані без згоди Верховної Ради України.

23. Повноваження судді Конституційного Суду не припиняються у разі:

- а) досягнення ним сімдесяти років;
- б) припинення ним громадянства України;
- в) набуття ним громадянства іншої держави;
- г) досягнення ним шістдесяти років;
- д) набрання законної сили обвинувального вироку щодо нього.

24. Суддя Конституційного Суду України може подати заяву про відставку за наявності стажу на посаді судді Конституційного Суду:

- а) щонайменше два роки;
- б) щонайменше три роки;
- в) щонайменше чотири роки;
- г) щонайменше шість років;
- д) щонайменше сім років.

25. Суперечність між приватним інтересом судді Конституційного

Суду України та його службовими повноваженнями, що впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень – це:

- а) конфлікт інтересів;
- б) реальний конфлікт інтересів;
- в) приватний інтерес;
- г) потенційний конфлікт інтересів;
- д) неправомірна вигода.

26. Якщо суддя Конституційного Суду України безпосередньо або опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи:

- а) суддя притягується до адміністративної відповідальності;
- б) застосовується відвід або самовідвід судді;
- в) суддя притягується до кримінальної відповідальності;
- г) суддя повинен подати заяву про відставку;
- д) розпочинається службове розслідування.

27. До повноважень Конституційного Суду України не належить вирішення питань про відповідність Конституції України:

- а) законів Верховної Ради України;
- б) правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- в) актів сільської, селищної, міської ради;
- г) актів Президента України;
- д) актів Кабінету Міністрів України.

28. До повноважень Конституційного Суду України не належать:

а) перегляд справи у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

б) вирішення питань про відповідність Конституції України законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

в) офіційне тлумачення Конституції України;

г) надання за зверненням Верховної Ради України висновку про правопорушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

д) вирішення питань про відповідність Конституції України законів України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України.

29. Конституційний Суд очолює Голова Суду, котрий обирається на спеціальному пленарному засіданні Конституційного Суду:

- а) на 9 років;
- б) на один 3 річний строк;
- в) на 5 років;
- г) безстроково;
- д) на 6 років.

30. Для обрання Голови Конституційного Суду України повинна бути наступна кількість голосів:

- а) більшість суддів від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду;
- д) щонайменше чотирнадцять суддів Конституційного Суду.

31. Вибори Голови Конституційного Суду України проводяться:

- а) в день, коли посада стала вакантною;
- б) через 7 днів з дня, коли посада стала вакантною;
- в) на наступний день, коли посада стала вакантною;
- г) через місяць з дня, коли посада стала вакантною;
- д) через чотири місяці з дня, коли посада стала вакантною.

32. До повноважень Голови Конституційного Суду України не належить:

- а) скликає засідання, спеціальні пленарні засідання Суду, засідання, пленарні засідання Великої палати;
- б) висловлення своєї думки з приводу майбутнього рішення справи;
- в) здійснює загальне керівництво організацією роботи Конституційного Суду та Секретаріату Конституційного Суду;
- г) головує на засіданнях, спеціальних пленарних засіданнях Конституційного Суду, засіданнях, пленарних засіданнях Великої палати;
- д) входить до одного із сенатів і головує на його засіданнях.

33. Засідання Конституційного Суду України вважається правомочним за умови присутності на ньому:

- а) не менш як двох третин від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) не менше однієї третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) не менше десяти суддів Конституційного Суду;
- г) всіх суддів Конституційного Суду;
- д) не менше п'ятнадцяти суддів Конституційного Суду.

34. У складі Конституційного Суду України діють:

- а) Велика палата та вісім колегій;
- б) Велика палата, два Сенати та шість колегій;
- в) Велика палата, один Сенат та дві колегії;
- г) Велика палата та три Сенати;
- д) Велика палата, три Сенати та сім колегій.

35. Розгляд справ на пленарних засіданнях Великої палати Конституційного Суду, Сенату Конституційного Суду здійснюється:

- а) закрито, за винятком, коли є певне повноваження;
- б) відкрито, за винятком закритої частини цих засідань, коли ухвалюється рішення, надається висновок, постановляється ухвала Суду;
- в) відкрито, в незалежності від справи;
- г) не допускається закрите пленарне засідання, якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні може призвести до розголошення державної таємниці та (або) іншої інформації, що охороняється законом;
- д) завжди закрито.

36. За звичайних обставин пленарні засідання Великої палати Конституційного Суду України відбуваються:

- а) щовівторка;
- б) щовівторка та щосереди;
- в) щочетверга;
- г) щоденно;
- д) першого понеділка місяця.

37. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України є постановленою, якщо за неї проголосувало:

- а) більшість суддів Конституційного Суду України, які беруть участь у засідання;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду України;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду України;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду України;
- д) щонайменше дванадцять суддів Конституційного Суду України.

38. Сенат Конституційного Суду України діє у складі:

- а) дев'яти суддів;
- б) трьох суддів;
- в) шести суддів;
- г) п'яти суддів;

д) десяти суддів.

39. Персональний склад Сенатів Конституційного Суду України затверджується:

- а) постановою Конституційного Суду України;
- б) указом Президента України;
- в) ухвалою Вищої Ради правосуддя;
- г) розпорядженням Голови Верховної Ради України;
- д) ухвалою Верховного Суду України.

40. Якщо кількість суддів Конституційного Суду є меншою за 18, Сенат є повноважним за умови участі у ньому:

- а) щонайменше п'яти суддів;
- б) щонайменше шести суддів;
- в) щонайменше семи суддів;
- г) щонайменше восьми суддів;
- д) щонайменше трьох суддів.

41. Сенат Конституційного Суду України ухвалює рішення:

а) щодо відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;

б) щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;

в) щодо порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України;

г) щодо вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, суд постановляє відповідні ухвали;

д) за результатами розгляду справ за конституційними скаргами.

42. Збори суддів Конституційного Суду є повноважними, якщо на них присутні:

- а) більшість суддів від конституційного складу Конституційного Суду;
- б) третина від конституційного складу Конституційного Суду;
- в) дві третини від конституційного складу Конституційного Суду;
- г) щонайменше дев'ять суддів Конституційного Суду;
- д) щонайменше дванадцять суддів Конституційного Суду.

43. Формою роботи Конституційного Суду України є:

- а) колегія суддів;

- б) засідання Конституційного Суду України;
- в) комісія Конституційного Суду України;
- г) пленарне засідання Конституційного Суду України;
- д) сесія Конституційного Суду України.

44. Основною формою розгляду справ у Суді є:

- а) пленарне засідання;
- б) усне провадження;
- в) спеціальне пленарне засідання;
- г) письмове провадження;
- д) пленарне засідання Великої палати.

45. Підготовка попереднього висновку про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження у справі за конституційними скаргами здійснюється протягом:

- а) семи робочих днів;
- б) десяти робочих днів;
- в) п'ятнадцяти календарних днів;
- г) двадцяти одного робочого дня;
- д) місяця з дня надходження звернення до Суду.

46. Акти Суду за результатами конституційного провадження офіційно оприлюднюються:

- а) не пізніше наступного робочого дня після їх ухвалення;
- б) не пізніше трьох робочих днів після їх ухвалення;
- в) не пізніше п'яти робочих днів після їх ухвалення;
- г) не пізніше десяти робочих днів після їх ухвалення;
- д) через чотирнадцять днів після їх ухвалення.

47. Розгляд звернення до Конституційного Суду України здійснюється:

- а) Головою Конституційного Суду України;
- б) Постійною комісією Конституційного Суду України;
- в) Тимчасовою комісією Конституційного Суду України;
- г) у Колегії, до складу якої входить відповідний суддя-доповідач;
- д) Секретаріатом Конституційного Суду України.

48. Колегія Конституційного Суду України:

- а) діє у складі двох суддів Конституційного Суду;
- б) діє у складі трьох суддів Конституційного Суду;
- в) діє у складі чотирьох суддів Конституційного Суду;
- г) діє у складі п'яти суддів Конституційного Суду;

д) діє у складі шести суддів Конституційного Суду.

49. Розгляд звернення до Конституційного Суду України попередньо здійснюється:

- а) Головою Конституційного Суду України;
- б) Постійною комісією Конституційного Суду України;
- в) Тимчасовою комісією Конституційного Суду України;
- г) Колегією, до складу якої входить відповідний суддя-доповідач;
- д) Секретаріатом Конституційного Суду України.

50. Однією з форм звернення до Конституційного Суду України є:

- а) конституційне подання;
- б) конституційне оскарження;
- в) припис про усунення порушень закону;
- г) позов з порушення конституційних прав особи;
- д) конституційна заява.

51. Подане до Конституційного Суду України письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні – це:

- а) конституційне подання;
- б) конституційна скарга;
- в) конституційне звернення;
- г) конституційна заява;
- д) конституційне клопотання.

52. При розгляді конституційної скарги Велика палата Конституційного Суду України, у виняткових випадках, з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги шляхом:

- а) надання висновків;
- б) ухвалення рішення;
- в) видання забезпечувального наказу;
- г) видання постанови;
- д) видання наказу.

53. Для справ про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України строк конституційного провадження становить:

- а) шість місяців з дня відкриття конституційного провадження;
- б) три місяці з дня відкриття конституційного провадження;

- в) два місяці з дня відкриття конституційного провадження;
- г) один місяць з дня відкриття конституційного провадження;
- д) 10 днів з дня відкриття конституційного провадження;

54. Конституційне подання – це письмове клопотання щодо:

- а) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;
- б) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- в) відповідності Конституції України чинним міжнародним договорам України;
- г) дотриманні конституційної процедури розслідування та розгляду справ про усунення Президента України з посади в порядку імпічменту;
- д) дисциплінарного провадження щодо вищих посадових осіб, які порушують Закони України.

55. Суб'єктами права щодо конституційного подання є:

- а) громадяни України;
- б) іноземці;
- в) особи без громадянства;
- г) юридичні особи приватного права;
- д) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України.

56. До суб'єктів права на конституційне подання не належить:

- а) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Верховний Суд;
- д) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

57. Суб'єкт звернення до Конституційного Суду України має бути повідомлений про відкриття конституційного провадження протягом:

- а) одного дня з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- б) п'яти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- в) десяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- г) двох тижнів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- д) тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

58. Конституційне звернення – це письмове клопотання до Конституційного Суду України щодо:

- а) визнання акта (його окремих положень) неконституційним;
- б) відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою;
- в) офіційного тлумачення Конституції України;
- г) порушення встановленої Конституцією України процедури розгляду неконституційності правових актів;
- д) дисциплінарного провадження щодо вищих посадових осіб, які порушують Закони України.

59. Мінімальна кількість народних депутатів, які повинні звернутися до Конституційного Суду України, щоб останній прийняв до розгляду питання щодо конституційного звернення, складає:

- а) 45 народних депутатів;
- б) 225 народних депутатів;
- в) 450 народних депутатів;
- г) 60 народних депутатів;
- д) 110 народних депутатів.

60. Суб'єктами права на конституційне звернення не є:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) громадяни України;
- г) щонайменше сорок п'ять народних депутатів України;
- д) Кабінет Міністрів України.

61. Питання щодо конституційності чинного міжнародного договору розглядається Конституційним Судом України за зверненням:

- а) Президента України, або щонайменше сорока п'яти народних депутатів України або Кабінету Міністрів України;
- б) Верховної Ради України;
- в) Міністра закордонних справ України;
- г) Міністра юстиції України;
- д) Прем'єр-міністра України.

62. У конституційному поданні та конституційному зверненні не зазначаються:

- а) відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання;
- б) опис перебігу розгляду відповідної справи в судах;

- в) суб'єкт права на конституційне подання;
- г) документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта;
- д) перелік документів і матеріалів, що додаються.

63. Конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга подаються до Конституційного Суду України:

- а) державною мовою;
- б) державною або регіональною мовою;
- в) регіональною мовою суб'єкта конституційного подання;
- г) українською та російською мовою;
- д) державною та англійською мовою.

64. Загальний строк конституційного провадження не повинен перевищувати:

- а) один місяць;
- б) два місяці;
- в) шість місяців;
- г) чотири місяці;
- д) п'ять місяців.

65. Обчислення строків конституційного провадження ведеться з:

- а) дня подання конституційної скарги;
- б) через 10 днів з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- в) розпочинається невідкладно;
- г) дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі;
- д) через один місяць з дня постановлення ухвали про відкриття конституційного провадження у справі.

66. Для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям, відмовою у відкритті, закриттям провадження у справі, іншими процесуальними діями, клопотаннями, процедурою розгляду справ, Конституційний Суд України:

- а) постановляє ухвалу;
- б) ухвалює рішення;
- в) надає висновок;
- г) видає наказ;
- д) видає постанову.

67. Не може бути підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справі:

- а) неприйнятність конституційної скарги;
- б) відповідність конституційного подання чи конституційного звернення вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України»;
- в) звернення до суду неналежним суб'єктом;
- г) неналежність до повноважень суду питань, порушених у конституційному поданні, конституційному зверненні, конституційній скарзі;
- д) втрата чинності актом (його окремими положеннями), щодо якого порушено питання відповідності Конституції України.

68. Учасник конституційного провадження зобов'язаний у разі запрошення:

- а) з'являтися на засідання, пленарне засідання Сенату, Великої палати, давати правдиві пояснення, надавати документи, матеріали та іншу інформацію, необхідні для повного та всебічного розгляду справи;
- б) знайомитися із матеріалами справи;
- в) ставити з дозволу головуючого запитання іншим учасникам конституційного провадження;
- г) подавати заяви про відвід судді;
- д) давати усні та письмові пояснення.

69. До прав, котрі належать учасникам конституційного провадження не відноситься:

- а) викладення своєї думки з питань, що розглядаються;
- б) надання усних та письмових пояснень;
- в) ознайомлення із матеріалами справи;
- г) надання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідної для повного та всебічного розгляду справи;
- д) подання заяви про відвід судді.

70. До актів Конституційного Суду України належать:

- а) рішення та ухвали;
- б) ухвали, забезпечувальні накази, постанови;
- в) ухвали і постанови;
- г) рішення, висновки, ухвали, забезпечувальні накази, постанови;
- д) рішення, накази та постанови.

71. Акти з питань, не пов'язаних із конституційним провадженням, Конституційний Суд України ухвалює у формі:

- а) ухвали;
- б) постанови;
- в) рішення;
- г) наказу;

д) висновку.

72. Забезпечувальний наказ Конституційного Суду України видається:

а) для вирішення питань, пов'язаних із відкриттям та відмовою у відкритті провадження у справі

б) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційного звернення;

в) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційної скарги;

г) для вирішення питань, пов'язаних із закриттям провадження у справі;

д) при вжитті заходів щодо забезпечення конституційної подання.

73. Суддя Конституційного Суду України має:

а) двох наукових консультантів і помічника, посади яких належать до посад патронатної служби;

б) одного наукового консультанта;

в) помічника, посада якого належить до посади патронатної служби;

г) трьох наукових консультантів і двох помічників, посади яких належать до посад патронатної служби;

д) двох наукових консультантів і двох помічників, посади яких належать до посад патронатної служби.

74. Виключно на спеціальних пленарних засіданнях Конституційного Суду України здійснюється все перелічене за виключенням:

а) затвердження персонального складу сенатів;

б) складання новопризначеними суддями присяги;

в) вирішення питань, пов'язаних з конституційним провадженням;

г) обрання Голови суду, заступника Голови суду;

д) утворення колегій, затвердження їх персональних складів.

75. Винесення попередження судді Конституційного Суду України про необхідність усунення обставин, що свідчать про порушення ним вимог щодо несумісності здійснюється виключно:

а) на засіданнях Великої Палати;

б) на засіданнях сенату;

в) на засіданнях Колегії;

г) на спеціальних пленарних засіданнях;

д) на засіданнях науково-консультативної ради.

76. Судді Конституційного Суду України надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю:

а) 14 робочих днів;

б) 30 робочих днів;

в) 20 робочих днів;

г) 15 робочих днів;

д) 60 робочих днів.

77. Суддя Конституційного Суду України у відставці отримує щомісячне довічне грошове утримання, яке виплачується у розмірі:

- а) 5 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;
- б) 10 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;
- в) 15 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;
- г) 25 відсотків винагороди судді Конституційного Суду;
- д) 50 відсотків винагороди судді Конституційного Суду.

78. Матеріали справ, щодо яких Конституційний Суд ухвалив рішення або надав висновок, зберігаються в його архіві:

- а) 25 років;
- б) 50 років;
- в) 75 років;
- г) 100 років;
- д) 120 років.

79. Офіційним виданням Конституційного Суду України є:

- а) Голос України;
- б) Вісник Конституційного Суду України;
- в) Офіційний вісник України;
- г) Відомості Конституційного Суду України;
- д) Офіційний вісник Конституційного Суду України.

80. Для забезпечення Конституційного Суду України науковою та іншою спеціальною літературою діє:

- а) Архів Конституційного Суду;
- б) Бібліотека Конституційного Суду;
- в) Секретаріат Конституційного Суду
- г) Сенат Конституційного Суду;
- д) Колегія Конституційного Суду

81. Для виконання доручень судді Конституційного Суду України зі справ конституційного провадження та безпосереднього підпорядкування призначається:

- а) науковий консультант і помічник судді;
- б) науковий консультант і спеціаліст;
- в) науковий консультант і радник;
- г) науковий консультант і секретар;
- д) науковий консультант і керівник апарату.

82. Призначення особи на посаду наукового консультанта, помічника

судді здійснює:

- а) Голова Конституційного Суду;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) керівник Секретаріату Суду за поданням судді;
- г) Президент України;
- д) Суддя Конституційного Суду.

83. Суд шляхом відкритого голосування створює постійні комісії Суду, однією з яких є:

- а) комісія з питань наукового забезпечення;
- б) комісія з питань етики та естетики;
- в) комісія з питань бюджету та видатків;
- г) комісія з питань регламенту та кадрів;
- д) комісія з питань моніторингу та аналізу судової практики.

84. Оприлюднення всіх актів суду за результатами конституційного провадження здійснюється на офіційному веб-сайті суду або в окремих випадках за ухвалою суду – в залі засідань суду, але не пізніше:

- а) наступного дня після їх ухвалення;
- б) ніж через два дня після їх ухвалення;
- в) ніж через два робочих дня після їх ухвалення;
- г) наступного робочого дня після їх ухвалення;
- д) наступного робочого тижня після їх ухвалення.

85. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України має бути затверджена на засіданні Суду та оприлюднена на веб-сайті:

- а) до 10 січня поточного року;
- б) до 1 квітня поточного року;
- в) до 31 березня поточного року;
- г) до 10 травня поточного року;
- д) у строк, встановлений рішенням Голови Суду.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 376.
- Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 р. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Ст. 14.
- Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.
- Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
- Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
- Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07 лютого 2008 року. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 5. Стор. 31. Ст. 207.
- Положення про Секретаріат Конституційного Суду України: затверджено Постановою Конституційного Суду України від 11 квітня 2019 року № 13-п/2019. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/179>
- Про затвердження Регламенту призначення та звільнення суддів Конституційного Суду України з посад за квотою з'їзду суддів України:

затверджено Рішенням XII позачергового з'їзду суддів України 25 вересня 2014 року (в редакції, затвердженій рішенням XIV позачергового з'їзду суддів України 13 листопада 2017 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0005415-14>

Додатки:

- Пам'ятка для громадян та юридичних осіб про порядок внесення конституційних скарг до Конституційного Суду України. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-ta-umovu-zvernennya-gromadyan-ta-yurydychnyh-osib-do-konstytucijnogo-sudu>
- Порядок допуску до залів засідань сенатів, великої палати Конституційного Суду України осіб, які бажають бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання сенатів, Великої палати Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/poryadok-dopusku-do-zalu-zasidan-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny>
- Рекомендації для громадян та юридичних осіб про порядок звернення до Конституційного Суду України з конституційними скаргами. URL: <http://ccu.gov.ua/publikaciya/rekomendaciyi-dlya-fizychnyh-ta-yurydychnyh-osib-shchodo-vnesennya-do-konstytucijnogo>

Спеціалізована література:

1. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constituționalității în statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
2. Railean P. Rolul și valoarea justiției constituționale în statul de drept. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 5-12.
3. Spanu I., Lupu C. Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
4. Айріян К. Б. Конституційна скарга як форма звернення до органу конституційної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
5. Айріян К. Б. Конституційно-правова сутність інституту «конституційна скарга». *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2014. № 18. С. 22-25.
6. Айріян К. Б. Проблеми впровадження інституту конституційної скарги в Україні: підвідомчість судових справ адміністративної та конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 5. С. 61-71.
7. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
8. Багрій О. І. Авторитетність Конституційного Суду України як індикатор рівня конституційної правосвідомості та правової культури й засіб їх підвищення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 52-55.
9. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами

- практики Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 16 с.
10. Баулін Ю. Принцип верховенства права у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. С. 18-27.
 11. Берестова І. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 9. С. 154-159.
 12. Бірмонтієне Т. «Невидимі» поправки до Конституції: роль Конституційного суду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 223-238.
 13. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
 14. Богатюк О. В. Становлення принципу правової визначеності в юридичних позиціях Конституційного Суду України (на прикладі рішень Конституційного Суду України за період з 1996 по 2005 рік). *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 2. С. 38-44.
 15. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
 16. Боняк В. О., Єрмоленко Я. В. Конституційна скарга як юридична гарантія прав і свобод людини в Україні: моногр. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 191 с.
 17. Бринзанська О. Право особи на подання конституційної скарги та процесуальні проблеми його реалізації в контексті змін до Конституції України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 2. С. 35-40.
 18. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 9-12.
 19. Владикін О. Н., Друзь В. Д. Інститут конституційної скарги як гарантія прав і свобод людини і громадянина. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 30-34.
 20. Водянінов О. Ю. Прогалина в праві як предмет конституційної скарги *Право України*. 2018. № 12. С. 128-147.
 21. Водянніков О. Ю. Роль окремої думки судді в розвитку конституційної юриспруденції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3. С. 15-22.
 22. Воронов Д. О. Аналіз судової практики у контексті притягнення до відповідальності за невиконання рішень Конституційного суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені*

Василя Стуса. 2022. № 1. С. 51-61.

23. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 15 с.
24. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 227 с.
25. Гордєєв В. В. Діалог прецедентного права між Конституційним Судом України та Європейським судом з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (2). С. 224-227.
26. Грабильніков А. В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 3-7.
27. Гультай М. М. Інститут конституційної скарги: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2014. 41 с.
28. Гультай М. М. Конституційна скарга та конституційне звернення: порівняльне дослідження. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 1. С. 68-75.
29. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: моногр. Харків: Право, 2013. 424 с.
30. Данко В. Й. Застосування правових позицій Конституційного Суду України судами загальної юрисдикції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 22 с.
31. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
32. Данко В. Й., Белов Д. М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (2). С. 174-181.
33. Дубас В. В. Європейські стандарти конституційної скарги (за позиціями Венеціанської комісії). *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 67-71.
34. Єгорова В. С. Конституційна скарга в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 31. С. 44-46.
35. Єрмоленко Я. В. Зміст поняття конституційної скарги в сучасній правовій доктрині та конституційному законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 95-103.
36. Зубенко Г. В. Інститут конституційної скарги в Україні: питання запровадження. *Вісник Харківського національного університету*

- ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право. 2017. № 23. С. 58-61.
37. Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 66-73.
 38. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167-180.
 39. Колюх В. В. Інститут конституційної скарги: європейський досвід і Україна. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 32-37.
 40. Колюх В. В. Окрема думка судді Конституційного Суду України як засіб уникнення політичної відповідальності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 62-68.
 41. Кравець О. О. Конституційна скарга в Україні: теоретичні та практичні питання визначення і застосування. *Судова апеляція*. 2019. № 2. С. 94-113.
 42. Кравчук В. М. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 109-112.
 43. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.
 44. Легких К. В. Взаємозв'язок ідеї справедливості із принципами здійснення правосуддя як базової умови функціонування Конституційного Суду України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 68. С. 236-240.
 45. Лемак В. В. Конституційна скарга: досвід держав Центральної Європи і можливі уроки для України. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 49-56.
 46. Лемак В. В. Принцип юридичної визначеності в практиці Конституційного Суду України. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 5. С. 54-65.
 47. Лемак В. В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.
 48. Летнянчин Л. І. Проблеми конституціоналізації індивідуальної конституційної скарги в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 55-76.
 49. Луцков В. Індивідуальна конституційна скарга як засіб захисту прав людини та громадянина: аналіз чинного законодавства. *Юридичний вісник*. 2016. № 3. С. 103-108.
 50. Марцеляк О. В. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.
 51. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016.

- № 1. С. 186-194.
52. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 22 с.
 53. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
 54. Михеєнко Ю. М. Участь Конституційного Суду України в новелізації Конституції (спроба філософського підходу). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 27-37.
 55. Мішина Н. В. Конституційна скарга та індивідуальна заява до Європейського суду з прав людини як юридичні гарантії прав людини в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 178-196.
 56. Мішина Н. В. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
 57. Моніч Б. С. Роль і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 2. С. 47-58.
 58. Нелін О. І. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
 59. Овчаренко В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку в аспекті практики Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 74-93.
 60. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
 61. Остапенко В. В. Конституційна скарга в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. *Форум права*. 2016. № 4. С. 240-251.
 62. Остапенко В. В. Право власності у рішеннях Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 186-193.
 63. Полховська І. К., Пахомова В. А. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 213-218.
 64. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
 65. Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.
 66. Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 59-67.

67. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
68. Ромців О. І. Проблеми реалізації рішень Конституційного Суду України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 97-102.
69. Рябченко О. П. Доктринальна основа запровадження судового конституційного процесу: питання формування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 94-100.
70. Савчин М. В. Доктринальні проблеми запровадження конституційної скарги в Україні. *Право України*. 2018. № 12. С. 39-54.
71. Савчин М. В. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
72. Савчин М. В., Завидняк А., Олашин В. В. Пряма дія Конституції України у фокусі: доступ до правосуддя та судовий контроль за виконанням рішень судів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 146-155.
73. Селіванов А. О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
74. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
75. Синицин П. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності Конституційних Судів. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 1. С. 54-59.
76. Синицин П. Практика конституційних судів щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини: конкуренція правових позицій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 157-162.
77. Слінько Т. М. Компетенція Федерального конституційного суду Німеччини та Конституційного Суду України: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 73 (2). С. 215-218.
78. Совгиря О. В. Конституційна скарга як спосіб захисту конституційних прав і свобод у податкових правовідносинах. *Право України*. 2018. № 12. С. 148-162.
79. Топчій В. В. Офіційне тлумачення конституційних норм щодо прав людини у парадигмі юридичної герменевтики. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 276-283.
80. Чистоколяний Я. В. Європейські стандарти й критерії інституціональної незалежності конституційної юстиції та Конституційний суд України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 44-47.
81. Чистоколяний Я. В. Основні проблеми правозахисної діяльності Конституційного Суду України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 4. С. 33-36.
82. Шаповалова К. Г. Конституційна скарга у механізмі захисту прав та

свобод людини і громадянина: порівняльне дослідження та перспективи запровадження в Україні. *Наше право*. 2014. № 4. С. 32-38.

83. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
84. Щербанюк О. В. Індивідуальна конституційна скарга як засіб забезпечення конституційної демократії. *Право України*. 2018. № 12. С. 77-91.
85. Щербанюк О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України як шлях до формування європейської моделі конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 187-197.
86. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Управління на території всієї держави здійснюється за допомогою органів публічної влади, до яких насамперед у державах, які визнають конституційними цінностями верховенство права та конституційну демократію, належать органи місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування можна розглядати як 1) одну з найважливіших засад конституційного ладу в демократичній державі, що насамперед означає наявність децентралізації влади з центру на місця, тобто наділення органів місцевого самоврядування достатніми правами і можливостями задля вирішення усіх питань місцевого значення; 2) специфічну форму народовладдя, що означає, що вирішення питань місцевого значення органами місцевого самоврядування відбувається за допомогою демократії – безпосередньої та представницької.

Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Органи місцевого самоврядування не належать до системи органів державної влади. Формування органів муніципальної влади у більшості визначених законом випадків здійснюється населенням певної територіальної одиниці (села, міста, області, об'єднаної територіальної громади тощо). Зважаючи на це, органи місцевого самоврядування відповідальні за свою діяльність безпосередньо перед ним та державою.

В процесі здійснення публічної влади органами місцевого самоврядування виникають відповідні публічно-правові відносини. Так, діяльність органів місцевого самоврядування характеризується такими притаманними органам публічної влади рисами, як наявність владних повноважень, обов'язковість ухвалених рішень для всіх фізичних та юридичних осіб, що перебувають на території, у межах якої діють відповідні органи місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування як один із різновидів публічної влади у суспільстві відрізняється від державної влади такими ознаками, як децентралізована форма управління, яка передбачає певну самостійність органів місцевого самоврядування; територіальне обмеження; мета та завдання її здійснення; суб'єктний склад конституційно-правових відносин, що виникають у процесі її здійснення; різноманітність організаційних форм здійснення місцевого самоврядування; більш широкий набір форм

безпосередньої участі громадян у самоврядуванні на своїй території (пряме волевиявлення) у вигляді сходів, зборів, конференцій, місцевих референдумів, місцевих ініціатив тощо¹.

Місцеве самоврядування має тривалу історію. Це зумовлює різні теоретико-методологічні підходи до визначення сутності та змісту місцевого самоврядування. Нагальною залишається і проблема відмежування категорії «місцеве самоврядування» від інших, споріднених, але не тотожних категорій - «місцева влада», «муніципальна влада», «місцева автономія», «комунальне управління». На сьогодні категорії «основи місцевого самоврядування» і «муніципальне право» застосовуються як споріднені, а іноді – як тотожні.

На сьогодні **категорії «основи місцевого самоврядування» і «муніципальне право»** застосовуються як споріднені, а іноді – як тотожні. І хоча дискусії серед правознавців щодо співвідношення цих категорій тривають, модернізація Міністерством освіти і науки України у 2008 р. паспорта наукової спеціальності «12.00.02. – конституційне право; муніципальне право» засвідчує перспективність вжиття категорії «муніципальне право» в юридичній науці й освіті. Разом із тим для конституційної правотворчої (насамперед законотворчої) та правозастосовної діяльності зберігає актуальність передусім категорія «місцеве самоврядування». Саме таку назву має розділ XI Конституції.

На сьогоднішній день, правовий статус місцевого самоврядування в Україні визначається Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування» та іншими законами. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи діють лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією і законами України, та керуються у своїй діяльності Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України.

У науці конституційного права виділяють такі ознаки самоврядування: безпосередня участь населення у вирішенні питань місцевого значення за посередництва форм прямої та учасницької демократії (місцеві референдуми, збори, петиції, слухання, ініціативи, громадські ради, консультації тощо); організаційно-правова та матеріально-фінансова самостійність місцевого самоврядування²; місцеве самоврядування – це діяльність, направлена на вирішення питань місцевого значення; суб'єкт цієї діяльності – народ відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Принципи місцевого самоврядування мають основоположне, провідне значення для побудови та реформування всієї системи місцевого самоврядування в Україні. Реформа децентралізації, що визнається однією з найбільш результативних на сучасному етапі розвитку нашої держави,

¹ Ільницький М. С. Місцеве самоврядування як форма народного волевиявлення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 28-37.

² Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. С. 422-423

переконливо демонструє необхідність орієнтуватися й урахувати основні світоглядні принципи, фундаментальні цінності, які відображено в чинному законодавстві та втілено в міжнародних стандартах місцевого самоврядування¹, а саме принципи, що визначені в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування².

Наведені принципи становлять важливі засади забезпечення дієвості місцевого самоврядування в Україні. Наприклад, **принцип народовладдя** у місцевому самоврядуванні передбачає здійснення влади через власне волевиявлення під час місцевих виборів, ініціатив, розподілу фінансів територіальної громади через громадський бюджет, голосування для підтримки електронних петицій тощо та через представницькі органи і безпосередньо через взаємодію з депутатами місцевих рад. **Принцип гласності** вимагає від суб'єктів муніципальної влади здійснювати свою діяльність відкрито, передусім забезпечувати реалізацію права присутності будь-якої людини на сесіях місцевих рад, публікувати нормативно-правові акти, видані органами місцевого самоврядування чи їх посадовими особами та забезпечувати доступ до них відповідно до положень Закону України «Про звернення громадян».

Систему *європейських принципів* місцевого самоврядування та належних практик їх реалізації також поєднують із феноменом «доброго врядування» на місцевому рівні. Зокрема, визначення «доброго місцевого (міського) врядування» вперше задекларовано на II Конференції ХАБІТАТ у червні 1996 р. у м. Стамбулі. На цьому заході було ініційовано обговорення питань щодо запровадження в управління поняття «добре місцеве врядування», за результатами якого було визначено, що «добре місцеве врядування – це сума безпосередніх відносин між громадянами, публічним і приватним секторами, планування та управління спільними справами міста; процес, який триває постійно і передбачає врахування протиріч або різних інтересів, організованих спільних дій; відносини, які охоплюють як офіційні інституції, так і неформальні домовленості та соціальний капітал громадян». До того ж добре врядування саме по собі є цінністю та водночас ключовим засобом досягнення «Цілей тисячоліття» і деяких інших стратегічних міжнародних документів.

¹ Гайдар М.С. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29). Т.2. С. 8

² Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Отже, можна виокремити два пов'язаних між собою види принципів місцевого самоврядування:

- національні принципи місцевого самоврядування;
- міжнародні та регіональні (європейські) принципи місцевого самоврядування.

Приміром, Європейська хартія місцевого самоврядування¹ визначає принципи автономії місцевого самоврядування (правова, організаційна, фінансова) як основоположний. Він означає:

- необхідність передусім конституційного закріплення і забезпечення у національних нормативно-правових актах положень щодо наділення органів місцевого самоврядування правомочністю і реальною спроможністю вирішувати питання місцевого значення в інтересах територіальної громади;
- повноваження органів місцевого самоврядування не належать будь-яким іншим органам;
- якщо повноваження є делегованими центральним чи регіональним органом, то органи місцевого самоврядування повинні мати свободу адаптувати ці повноваження, якими їх наділено до місцевих умов;
- відсутність ієрархії, бо органи місцевого самоврядування не підпорядковуються будь-яким іншим суб'єктам влади;
- існування представницьких органів місцевого самоврядування, до яких народ обирає людей, які представлятимуть його інтереси;
- органи місцевого самоврядування самостійно формують фінансові ресурси для забезпечення їх діяльності та розпоряджаються ними.

Стандарти, які передбачаються вказаним документом, значною мірою вплинули на формування та становлення сучасних органів місцевого самоврядування в європейських державах.

Положення Хартії та Конституції України є суперечливими у частині того, що відповідно до Хартії, компетенція органів місцевого самоврядування має визначатися на основі «негативного» принципу: органи місцевого самоврядування повинні мати право вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене зі сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу. Протилежним за змістом є принцип «позитивного» визначення компетенції, за якого орган має право вирішувати тільки ті питання, які прямо закріплені за ним законом, що передбачено у частині 2 статті 19 Конституції України, за якою органи місцевого самоврядування та їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі й у межах повноважень та в спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Важливим положенням Хартії є вимога щодо повноти й винятковості повноважень органів місцевого самоврядування. Це означає, що вони не

¹ Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1995 р.), ратифікована Україною 17 липня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 24. Ст. 718.

повинні одночасно належати іншим органам публічної влади. На жаль, згаданий стандарт місцевого самоврядування протягом багатьох років в Україні не реалізовували, є труднощі в його імплементації й нині. Це пов'язано із закріпленням низки однакових повноважень одночасно й за органами місцевого самоврядування, і за органами державної виконавчої влади.¹

Завдання місцевого самоврядування – це визначений ідеальний результат реалізації конституційного права громадянина на участь у місцевому самоврядуванні та конституційного права територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Основні завдання місцевого самоврядування викладено в Конституції та законах України. Так, у ч. 1 ст. 140 Конституції України унормовано визначення місцевого самоврядування, яке дає уявлення про місцеве самоврядування як про природне право, закріплене в Конституції, щодо вирішення питань місцевого значення. При цьому ст. 143 Основного Закону визначено ключові функції та повноваження територіальних громад, а також обласних і районних рад, які репрезентують спільні інтереси цих громад. Якісне та своєчасне виконання ними конституційних функцій і повноважень забезпечує певний ідеальний результат – реалізацію конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні (ст. 38 Основного Закону) та дієвість місцевого самоврядування в Україні.

До **основних завдань** місцевого самоврядування в Україні, закріпленими у Конституції та законах України, можна віднести: забезпечення реалізації конституційного права людини і громадянина на участь у місцевому самоврядуванні; реалізація права територіальних громад і їх добровільних об'єднань на всебічне та якісне вирішення питань місцевого значення; сприяння розвитку місцевої демократії.

Функції місцевого самоврядування – це визначені Конституцією та законами України основні напрями і види діяльності територіальних громад, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також асоціацій місцевого самоврядування та інших профільних інститутів громадянського суспільства з метою вирішення питань місцевого значення. Функції місцевого самоврядування поділяються **за об'єктами** – політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та ін. Через це їх ще називають **«об'єктними функціями місцевого самоврядування»**.

Функції місцевого самоврядування також можна класифікувати **за суб'єктами** місцевого самоврядування, що дає підстави виокремити: функції територіальних громад (нині можна виокремити і функції ОТГ), місцевих

¹ Конституційне право: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. С. 422-423

рад, сільських, селищних і міських голів, старост, органів самоорганізації населення тощо.

Окрім того, напрями і види діяльності місцевого самоврядування в Україні також можна розрізняти за такими критеріями:

- *за видами юридичної діяльності* (правозахисні, правотворчі та правозастосовні функції місцевого самоврядування);

- *за способами і засобами їх здійснення* (організаційна, просвітницька, прогностична та ін.);

- *за умовами здійснення* - часом (постійні, тимчасові, виключні) і територією здійснення (відповідно до системи адміністративно-територіального устрою України);¹

- *за видами діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування* (соціальні, економічні, політичні, інформаційні, екологічні, культурні, побутові, виховні та ін.);

- *за кваліфікованістю дій керівних осіб чи органу місцевого самоврядування* (висококваліфіковані, середньокваліфіковані, низькокваліфіковані).

Система місцевого самоврядування України – це сукупність різноманітних організаційних форм, органів та посадових осіб, за допомогою яких відповідні територіальні громади безпосередньо забезпечують свою власну життєдіяльність, вирішують питання місцевого значення, реалізують функції та завдання місцевого самоврядування в межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць².

До системи місцевого самоврядування входять: територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення³.

Територіальна громада – це природно сформована людська спільнота, членами якої є фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, переміщені особи та біженці), які проживають, працюють чи володіють нерухомим майном на спільній території, у межах одного або кількох населених пунктів з єдиним адміністративним центром, характеризується сукупністю сталих зв'язків і спільних інтересів у питанні власного життєзабезпечення та є представником місцевої спільноти на політичній арені, є власником комунального майна на цій території та платником місцевих податків і зборів.

¹ Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

² Конституційне право України: підручник/ [Т.М. Слінько, Л.І. Летнянчин, Ф.В. Веніславський та ін.]; за заг. ред. Т.М. Слінько. Харків: Право, 2021. С. 254

³ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

Існує багато підходів серед науковців щодо визначення територіальної громади: правовий, політологічний, соціологічний, етнографічний тощо.

Функції територіальних громад – це основні напрями та види муніципальної діяльності цих спільностей, які виражають волю й інтереси місцевих жителів та забезпечують здійснення ними відносин з державою, її органами, суб'єктами місцевого самоврядування в межах Конституції і законів України. Відповідно систему функцій територіальних громад становлять:

1) об'єктні: політичні, економічні, соціальні, культурні та екологічні. Залежно від сфери реалізації цих функцій їх можна поділяти на внутрішні і зовнішні об'єктні функції;

2) суб'єктні: функції територіальних громад села і селища; міст і районів у містах; міст обласного підпорядкування, міст Київ та Севастополь;

3) технологічні: інформаційна, планування і програмування розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, нормотворча, територіальна, бюджетно-фінансова, матеріально-технічна функції та функція соціального контролю¹.

Існують й інші класифікації функцій територіальної громади:

- *за об'єктами* (політичні, економічні, соціальні, культурні, екологічні);

- *за способами діяльності територіальної громади* (нормотворча, інформаційна, територіальна, бюджетно-фінансова, матеріально-технічна тощо).

Сільська, селищна, міська рада за своєю правовою природою є представницькими органами місцевого самоврядування, формування яких здійснюється на основі загального, рівного, прямого виборчого права, яке реалізується територіальною спільнотою шляхом таємного голосування. Представники, яких обирають до місцевих рад, є представниками інтересів відповідної територіальної громади. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад», депутат місцевої ради як представник інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу зобов'язаний виражати і захищати інтереси відповідної територіальної громади та її частини - виборців свого виборчого округу, виконувати їх доручення в межах своїх повноважень, наданих законом, брати активну участь у здійсненні місцевого самоврядування².

Депутати місцевих рад у своїй діяльності повинні керуватись положеннями Конституції України, Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про запобігання корупції», Статутом територіальної громади, Виборчим

¹ Мішина Н.В. Територіальні громади та об'єднані територіальні громади в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №24. С. 77

² Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 №93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15/stru#Stru>

кодексом України та іншими нормативно-правовими актами, які визначають правовий статус депутатів місцевих рад.

Виконавчі органи (виконавчий комітет, відділи та управління й інші виконавчі органи галузевої та функціональної компетенції) сільських, селищних, міських рад створюються зазначеними радами і підконтрольні та підзвітні їм (ч.ч. 1, 2 ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Очолює виконавчий орган місцевої ради та головує на її засіданнях сільський, селищний, міський голова - посадова особа, яка обирається відповідною територіальною громадою та є підзвітною, підконтрольною і відповідальною перед нею, а також відповідальною перед відповідною радою (ч. 2 ст. 141 Конституції України, ст.ст. 12, 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету.

Виконавчий комітет ради утворюється на строк повноважень цієї ради. Кількісний склад виконавчого комітету рада визначає самостійно, а також затверджує персональний склад виконкому за пропозицією голови ради. До складу виконкому не можуть входити депутати певної ради, окрім секретаря ради.

Виконавчий комітет ради: 1) попередньо розглядає та схвалює проекти місцевих програм соціально-економічного і культурного розвитку, цільових програм з інших питань, прогноз місцевого бюджету, проект місцевого бюджету, проекти рішень з інших питань, що вносяться на розгляд відповідної ради; 2) координує діяльність відділів, управлінь та інших виконавчих органів ради, підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідної територіальної громади, заслуховує звіти про роботу їх керівників; 3) має право змінювати або скасовувати акти підпорядкованих йому відділів, управлінь, інших виконавчих органів ради, а також їх посадових осіб.

Основною формою роботи виконавчого комітету ради є його засідання. Засідання виконкому скликаються відповідно сільським, селищним, міським головою (головою районної у місті ради), а в разі його відсутності чи неможливості здійснення ним цієї функції – заступником голови ради з питань діяльності виконавчих органів ради в міру необхідності, але не рідше одного разу на місяць, і є правомочними, якщо в них бере участь більше половини від загального складу виконавчого комітету¹.

Суттєвою особливістю місцевого самоврядування в Україні є те, що в його системі не діє принцип поділу влади, властивий механізму держави. Натомість існує єдність представницьких і виконавчих органів місцевого самоврядування. Система місцевого самоврядування на рівні

¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

територіальних громад сіл, селищ, міст має функціонувати як так звана «працююча корпорація», яка самостійно приймає відповідні рішення і самостійно їх виконує.

За змістом ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» **органи самоорганізації населення – це «представницькі органи, що створюються частиною жителів, які тимчасово або постійно проживають на відповідній території в межах села, селища, міста».** Статтею 14 цього ж Закону встановлено, що сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

Організація та діяльність органу самоорганізації населення ґрунтуються на принципах: законності, гласності, добровільності щодо взяття окремих повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті (у разі її створення) ради, територіальності, виборності, підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами, підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед жителями, які обрали орган самоорганізації населення, фінансової та організаційної самостійності.¹

Орган самоорганізації населення має складатись із керівника, його заступників, секретаря та інших членів. Вони обираються на строк повноважень відповідної ради та здійснюють свою діяльність відповідно до положення, яке затверджується на зборах (конференції) жителів на підставі рішення певної ради про створення органів самоорганізації населення.

Найпоширенішими *формами безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування* є:

1) місцевий референдум – це спосіб безпосереднього ухвалення територіальною спільнотою через голосування рішення з питань місцевого самоврядування. Його значущість в тому, що це форма прямого народовладдя. За її застосування громадяни стають не тільки ініціаторами певного рішення, але й суб'єктом його ухвалення. Проте з часом його значення було переоцінене, що пов'язано як із дискредитацією самої ідеї референдуму через часте його застосування авторитарними режимами й зростанням кількості випадків маніпулювання суспільною думкою, так і з появою новітніх методів комунікації, що дають змогу проводити суспільні обговорення рішень муніципальної влади досить оперативно та із залученням великої кількості громадян. Тому протягом останнього десятиліття в

¹ Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.

державних конституційній демократії форми прямої демократії доповнюють, а інколи й заміщують формами учасницької демократії;

2) петиції є правом членів територіальних спільнот ініціювати перед представницьким органом розгляд того чи іншого питання, що належить до його компетенції. Електронні петиції, які набули поширення протягом останніх років, дають змогу досить оперативно вимірювати рівень зацікавленості територіальної спільноти у розгляді й розв'язанні того чи іншого питання через визначення кількості підписантів за визначений проміжок часу. Це дає змогу оперативно реагувати на інтереси й потреби місцевого населення, коригувати управлінську діяльність у тому чи іншому напрямі;

3) місцеві ініціативи передбачають подання членами територіальної спільноти на розгляд ради питання місцевого значення та обов'язок представницького органу таке питання розглянути на своєму засіданні;

4) громадські консультації. У теорії управління доведено, що на практиці краще реалізують ті рішення, в ухваленні яких бере участь якомога більше громадян. Тому муніципальні органи дедалі частіше проводять консультації перед ухваленням тих чи інших рішень, особливо непопулярних. Такий підхід дає змогу уникнути несприйняття рішення територіальною спільнотою після його ухвалення, роз'яснити потребу в його ухваленні, підготувати громадян до його реалізації в майбутньому або ж відмовитися від його ухвалення й шукати інші способи розв'язання проблеми;

5) членство в консультативно-дорадчих органах, що функціонують при муніципальних органах. Від громадських консультацій вони відрізняються меншою масовістю й більшою професійністю консультацій (завдяки членству в таких органах фахівців у певних галузях). У разі ухвалення важливих рішень, муніципальні органи можуть проводити дорадчі опитування (консультативні референдуми), щоб з'ясувати громадську думку.

б) збори громадян, публічні зустрічі;

7) публічні (громадські) слухання. Як і збори громадян, вони є майданчиками для обговорення питань, що належать до компетенції муніципальних органів; можуть передбачать обов'язкову участь представників муніципальних органів, їхнє звітування перед громадянами чи обов'язкове інформування про актуальні для громадян питання, розв'язання яких належить до компетенції цих органів¹.

Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл,

¹ Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. С. 430-432

селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Органи місцевого самоврядування здійснюють правомочності володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності від імені територіальної громади та в її інтересах. Майнові операції, які вони здійснюють із зазначеними об'єктами, не мають ослаблювати економічних основ місцевого самоврядування, впливати на скорочення доходів місцевого бюджету, зменшувати обсяг та погіршувати умови надання послуг населенню, відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»¹.

Фінансове забезпечення місцевого самоврядування є багаторівневою системою відносин між державними та місцевими інститутами (насамперед, управлінські). Її дія спрямована на задоволення потреб громадян та фінансування місцевого розвитку. Нелінійність структури цієї системи пояснюється наявністю прямих та зворотних зв'язків між різними рівнями державного управління, на яких здійснюється регулювання відносин у сфері фінансування.

До елементів системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування відносять: 1) фінансові відносини щодо організації процесу акумуляції доходів на місцевому рівні засновані на принципах раціоналізації витратків та ефективного використання власності комунального сектора, організації послуг та відносин стосовно трансфертів; 2) фінансові відносини, які складаються між суспільним і приватним сектором із метою організації виробництва та надання суспільних благ громадянам; 3) фінансові відносини між суб'єктами місцевого самоврядування, органами державної влади, суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами щодо надання державних і громадських послуг та виконання інших функцій органів місцевого самоврядування.²

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар. Київ: Алерта, 2022. С. 393

² Новіченко А.В. Фінансове забезпечення при взаємодії органів місцевого самоврядування та суспільства. *Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації*. Харків, 2022. С. 76-77

Органи та посадові особи місцевого самоврядування мають право на судовий захист та право звертатися до суду щодо визнання незаконними актів місцевих органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальних громад, повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Органи самоврядування в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, обов'язкові до виконання на відповідній території. Реалізація права їх видавати є засобом саморегуляції життєдіяльності громади, системи місцевого самоврядування.

Гарантії місцевого самоврядування – це встановлені Конституцією і законами України умови та засоби забезпечення організації і діяльності місцевого самоврядування в Україні. Гарантії місцевого самоврядування поділяються на¹:

- загальні або загальносоціальні гарантії;
- спеціальні (юридичні) гарантії.

Насамперед рівень гарантованості місцевого самоврядування забезпечується **загальними гарантіями**:

- політичні гарантії (демократичний характер політичного режиму в країні);
- економічні гарантії (економічна система суспільства, в основі якої полягають принципи ринкової економіки, єдність економічного простору, вільне переміщення товарів, послуг і фінансових коштів, підтримка конкуренції, свобода економічної діяльності, підприємства та праці тощо);
- соціальні гарантії (соціальна стабільність, розвиток соціальної структури суспільства, формування основних соціальних груп, можливість задоволення мінімальних потреб кожного жителя, ефективна система соціального забезпечення т.і.)
- культурні (духовні) гарантії (система існуючих у країні ідеологічних і культурних цінностей, загальний рівень громадської свідомості, ідеологічне різноманіття, можливість міждержавного обміну культурними цінностями тощо).²

Нормативно-правові гарантії місцевого самоврядування представлені сукупністю нормативно-правових актів, які визначають основні принципи місцевого самоврядування, організаційно-правові форми здійснення місцевого самоврядування та встановлюють юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства України. До нормативно-правових гарантії місцевого самоврядування в Україні слід віднести передусім нормативні положення Конституції України, Європейської хартії місцевого

¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

² Юрченко М.М., Мазуренко А.С. Гарантії місцевого самоврядування: проблеми дефінітивного визначення та класифікації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. Вип. 1. С. 18-19

самоврядування 1985 р., законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р., «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р., «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р., «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р., «Про співробітництво територіальних громад» від 17 червня 2014 р., «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р., «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. та ін.

Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні представлено системою суб'єктів, уповноважених згідно з Конституцією здійснювати та гарантувати місцеве самоврядування в нашій державі. До системи суб'єктів, які здійснюють організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні, належать: а) народ України; б) територіальні громади; в) держава та її спеціально уповноважені органи; г) суб'єкти місцевого самоврядування; ґ) асоціації місцевого самоврядування та профільні інститути громадянського суспільства; д) міжнародні організації та програми зарубіжних держав у сфері реформування місцевого самоврядування в Україні.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Процес формування місцевого самоврядування як сучасного конституційно-правового явища».
- ☐ «Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні».
- ☐ «Питання кодифікації законодавства про місцеве самоврядування».
- ☐ «Пріоритетні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні».
- ☐ «Сучасний конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в зарубіжних країнах».
- ☐ «Статут територіальної громади як засіб реалізації конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні».
- ☐ «Місцевий уповноважений з прав територіальної громади в механізмі захисту прав людини».
- ☐ «Організаційно-господарські повноваження органів місцевого самоврядування: проблеми теорії та практики».
- ☐ «Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: концептуальні проблеми теорії та практики».
- ☐ «Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».

II. Завдання з використанням

інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Органи самоорганізації населення як форма впровадження місцевої демократії в Україні». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Участь населення у вирішенні питань місцевого значення». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

місцеве самоврядування, моделі місцевого самоврядування, англо-американська (англосаксонська) система, континентальна (романо-германська або європейська) система, іберійська система, радянська система (система рад та їх виконавчих комітетів), магдебурзьке право, державницька теорія місцевого самоврядування, громадівська теорія місцевого самоврядування, теорія муніципального дуалізму, демократична децентралізація, адміністративна децентралізація, місцевий референдум, місцеві вибори, система місцевого самоврядування, територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування, районні ради, обласні ради, загальний склад ради, правомочний склад ради, виконавчі органи рад, органи самоорганізації населення, делеговані повноваження, право комунальної власності, місцевий бюджет, місцеві податки, місцеві збори, посадова особа місцевого самоврядування, служба в органах місцевого самоврядування.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. В період існування Київської Русі набуло розвитку громадівське самоуправління, що свідчить про зародження на українських землях саме:

- а) державницької теорії;
- б) громадівської теорії;
- в) змішаної теорії;
- г) муніципальної теорії;
- д) суспільнознавчої теорії.

2. Унікальним явищем стало ..., поява якого зумовлена створенням Запорізької Січі.

- а) козацьке самоврядування;
- б) козацька влада;
- в) магдебурзьке право;
- г) запорозьке військо;
- д) обрання першого гетьмана.

3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» прийнято:

- а) 4 лютого 1994 р.;
- б) 1 січня 1995 р.;
- в) 28 червня 1996 р.;
- г) 21 травня 1997 р.;
- д) 1 вересня 1998 р.

4. Згідно з Указом Президента України «Про День місцевого самоврядування» днем місцевого самоврядування в Україні є:

- а) 25 листопада;
- б) 4 грудня;
- в) 5 грудня;
- г) 6 грудня;
- д) 7 грудня.

5. Місцеве самоврядування в Україні – це:

а) право та спроможність органів державної влади в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою частиною суспільних справ, які належать до їхньої компетенції в інтересах місцевого населення;

б) гарантоване державою право та реальна здатність Українського народу самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати важливі питання в межах Конституції і законів України;

в) право та спроможність органів законодавчої влади в межах закону здійснювати регулювання й управління суттєвою частиною суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах населення всієї країни;

г) гарантоване державою право та реальна здатність органів державної влади самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб вирішувати питання національного значення в межах Конституції і законів України;

д) гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селищ, міст – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

6. До джерел права місцевого самоврядування не належить:

- а) Закон України «Про статус депутатів місцевих рад»;
- б) Конституція України;
- в) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- г) статут територіальної громади;
- д) Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

7. Принципами місцевого самоврядування є:

- а) законності, незалежності, конфіденційності;
- б) справедливості, добросовісності, розумності;
- в) народовладдя, законності, гласності;
- г) гласності, конфіденційності, добросовісності;
- д) рівності перед законом і судом, диспозитивності, публічності.

8. Не є принципом місцевого самоврядування.:

- а) принцип диспозитивності;
- б) принцип народовладдя;
- в) принцип колегіальності;
- г) принцип гласності;
- д) принцип поєднання місцевих та державних інтересів.

9. Суб'єктами правових відносин місцевого самоврядування є:

а) територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах; загальні збори громадян; органи місцевого самоврядування та його посадові особи, депутати місцевих рад, органи територіальної самоорганізації населення тощо;

б) територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах; загальні збори громадян; державні органи, громадські об'єднання, підприємства, організації та установи, громадяни тощо;

в) територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах; загальні збори громадян; органи місцевого самоврядування та його посадові особи, депутати місцевих рад, органи територіальної самоорганізації населення; державні органи, громадські об'єднання, підприємства, організації та установи, громадяни тощо;

г) територіальні громади сіл, селищ, міст, районів у містах; загальні збори громадян; органи місцевого самоврядування та його посадові особи, депутати місцевих рад, органи територіальної самоорганізації населення; державні органи, громадські об'єднання, підприємства, організації та установи, громадяни тощо;

д) органи місцевого самоврядування та його посадові особи, депутати місцевих рад, органи територіальної самоорганізації населення; державні органи, громадські об'єднання, підприємства, організації та установи, громадяни тощо.

10. До компонентів системи місцевого самоврядування належать:

а) форми безпосереднього волевиявлення населення (референдум, вибори, опитування і тощо); форми представництва публічної влади місцевого населення (органи місцевого самоврядування); форми представництва територіального громадського самоврядування (органи самоорганізації населення);

б) право населення адміністративно-територіальних одиниць безпосередньо або через обрані ними органи місцевого самоврядування вирішувати в межах Конституції і законів значну частину державних і громадських справ;

в) форми представництва публічної влади місцевого населення (органи місцевого самоврядування); форми представництва територіального громадського самоврядування (органи самоорганізації населення);

г) форми безпосереднього волевиявлення населення (референдум, вибори, опитування і тощо); форми представництва територіального громадського самоврядування (органи самоорганізації населення);

д) форми безпосереднього волевиявлення населення (референдум, вибори, опитування і тощо); форми представництва публічної влади місцевого населення (органи місцевого самоврядування).

11. До структурних підрозділів системи права місцевого самоврядування не належить:

а) основи місцевого самоврядування;

б) гарантії місцевого самоврядування;

в) контроль за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

г) тлумачення нормативно-правових актів органів державної влади щодо місцевого самоврядування;

д) відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

12. *Принцип, який передбачає здійснення влади через власне волевиявлення під час місцевих виборів, ініціатив, розподілу фінансів територіальної громади через громадський бюджет – це:*

- а) принцип народовладдя;
- б) принцип субсидіарності;
- в) принцип верховенства права;
- г) принцип гласності;
- д) принцип справедливості.

13. *Громадівська теорія місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:*

а) громада має право на самостійне та незалежне від центральної влади існування за своєю природою, причому держава не утворює, а лише визнає громаду; громада є інституцією, рівною державі;

б) місцеве самоврядування має власну компетенцію у сфері неполітичних відносин, до яких держава байдужа а саме – у місцевих громадських і господарських справах. В ці місцеві справи держава не втручається, і вони вирішуються самими територіальними громадами;

в) надання місцевій спільноті права самостійно реалізовувати свої громадські інтереси та зберігання за урядовими органами право завідувати тільки державними справами; органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення мають діяти за принципом «дозволено все, що не заборонено законом»;

г) самоврядування як частка загального державного управління, як особлива організація державної влади на місцях, яка заснована на виборних началах; вибір предметів діяльності не залежить від самоврядних органів, а визначається державою; всі повноваження в галузі місцевого самоврядування своїм джерелом мають державну владу; органи місцевого самоврядування діють за принципом «дозволено лише те, що передбачено законом»;

д) подвійний характер муніципальної діяльності (самостійність в суто місцевих справах та здійснення певних державних функцій на місцевому рівні); органи місцевого самоврядування є незалежними від держави лише в суто громадських справах; у сфері політичній розглядаються як органи держави, що виконують її функції і повноваження.

14. *Державна теорія місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:*

а) громада має право на самостійне та незалежне від центральної влади існування за своєю природою, причому держава не утворює, а лише визнає громаду; громада є інституцією, рівною державі;

б) місцеве самоврядування має власну компетенцію у сфері неполітичних відносин, до яких держава байдужа а саме – у місцевих громадських і господарських справах. В ці місцеві справи держава не

втручається, і вони вирішуються самими територіальними громадами;

в) надання місцевій спільноті права самостійно реалізовувати свої громадські інтереси та зберігання за урядовими органами право завідувати тільки державними справами; органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення мають діяти за принципом «дозволено все, що не заборонено законом»;

г) самоврядування як частка загального державного управління, як особлива організація державної влади на місцях, яка заснована на виборних началах; вибір предметів діяльності не залежить від самоврядних органів, а визначається державою; всі повноваження в галузі місцевого самоврядування своїм джерелом мають державну владу; органи місцевого самоврядування діють за принципом «дозволено лише те, що передбачено законом»;

д) подвійний характер муніципальної діяльності (самостійність в суто місцевих справах та здійснення певних державних функцій на місцевому рівні); органи місцевого самоврядування є незалежними від держави лише в суто громадських справах; у сфері політичній розглядаються як органи держави, що виконують її функції і повноваження.

15. Громадівсько-державна теорія (теорія муніципального дуалізму) місцевого самоврядування характеризується наступними ідеями:

а) громада має право на самостійне та незалежне від центральної влади існування за своєю природою, причому держава не утворює, а лише визнає громаду; громада є інституцією, рівною державі;

б) місцеве самоврядування має власну компетенцію у сфері неполітичних відносин, до яких держава байдужа а саме – у місцевих громадських і господарських справах. В ці місцеві справи держава не втручається, і вони вирішуються самими територіальними громадами;

в) надання місцевій спільноті права самостійно реалізовувати свої громадські інтереси та зберігання за урядовими органами право завідувати тільки державними справами; органи місцевого самоврядування при вирішенні питань місцевого значення мають діяти за принципом «дозволено все, що не заборонено законом»;

г) самоврядування як частка загального державного управління, як особлива організація державної влади на місцях, яка заснована на виборних началах; вибір предметів діяльності не залежить від самоврядних органів, а визначається державою; всі повноваження в галузі місцевого самоврядування своїм джерелом мають державну владу; органи місцевого самоврядування діють за принципом «дозволено лише те, що передбачено законом»;

д) подвійний характер муніципальної діяльності (самостійність в суто місцевих справах та здійснення певних державних функцій на місцевому рівні); органи місцевого самоврядування є незалежними від держави лише в суто громадських справах; у сфері політичній розглядаються як органи держави, що виконують її функції і повноваження.

16. Функції місцевого самоврядування за суб'єктами:

- а) функції територіальних громад, місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, старост, органів самоорганізації населення;
- б) правозахисні, правотворчі та правозастосовні функції місцевого самоврядування;
- в) організаційна, просвітницька, прогностична;
- г) постійні, тимчасові, виключні;
- д) загальні та спеціальні.

17. Функції місцевого самоврядування за способами і засобами їх здійснення:

- а) функції територіальних громад, місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, старост, органів самоорганізації населення;
- б) правозахисні, правотворчі та правозастосовні функції місцевого самоврядування;
- в) організаційна, просвітницька, прогностична;
- г) постійні, тимчасові, виключні;
- д) загальні та спеціальні.

18. Функції місцевого самоврядування за видами юридичної діяльності:

- а) функції територіальних громад, місцевих рад, сільських, селищних і міських голів, старост, органів самоорганізації населення;
- б) правозахисні, правотворчі та правозастосовні функції місцевого самоврядування;
- в) організаційна, просвітницька, прогностична;
- г) постійні, тимчасові, виключні;
- д) загальні та спеціальні.

19. Правова автономія органу місцевого самоврядування полягає в тому, що:

- а) він має власні повноваження, визначені писаним законом і, де це можливо, здійснювати власний розвиток та управляти процесами суспільного життя, свобода на впровадження на відповідній території самоврядування в обов'язі, визначеному державними структурами Конституцією, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності;
- б) він повинен мати можливість сам визначати свою власну внутрішню структуру, котра відповідає місцевим запитам і одночасно забезпечувала б тим самим ефективне управління;
- в) у праві його інституцій володіти та розпоряджатись власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій та повноважень;
- г) місцеве самоврядування становить одну із засад будь-якого демократичного ладу;

д) місцеві органи влади мають володіти ресурсами, достатніми для здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

20. Фінансова автономія органу місцевого самоврядування полягає в тому, що :

а) він має власні повноваження, визначені писаним законом і, де це можливо, здійснювати власний розвиток та управляти процесами суспільного життя, свобода на впровадження на відповідній території самоврядування в обсязі, визначеному державними структурами Конституцією, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності;

б) він повинен мати можливість сам визначати свою власну внутрішню структуру, котра відповідала б місцевим запитам і одночасно забезпечувала б тим самим ефективне управління;

в) у праві його інституцій володіти та розпоряджатись власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій та повноважень;

г) місцеве самоврядування становить одну із засад будь-якого демократичного ладу;

д) місцеві органи влади мають володіти ресурсами, достатніми для здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

21. Організаційна автономія органу місцевого самоврядування полягає в тому, що :

а) він має власні повноваження, визначені писаним законом і, де це можливо, здійснювати власний розвиток та управляти процесами суспільного життя, свобода на впровадження на відповідній території самоврядування в обсязі, визначеному державними структурами Конституцією, а також має право на судовий захист для забезпечення своїх повноважень та дотримання конституційних принципів самоврядності;

б) він повинен мати можливість сам визначати свою власну внутрішню структуру, котра відповідала б місцевим запитам і одночасно забезпечувала б тим самим ефективне управління;

в) у праві його інституцій володіти та розпоряджатись власними коштами, достатніми для здійснення їх функцій та повноважень;

г) місцеве самоврядування становить одну із засад будь-якого демократичного ладу;

д) місцеві органи влади мають володіти ресурсами, достатніми для здійснення завдань та функцій місцевого самоврядування.

22. Основоположний принцип автономії місцевого самоврядування визначено в :

а) Загальній декларації прав людини;

б) Конвенції про захист прав та основоположних свобод;

- в) Європейській Хартії місцевого самоврядування;
- г) Міжнародному пакті про громадянські та політичні права;
- д) Конвенції про захист прав дитини.

23. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року право комунальної власності на рухоме і не рухоме майно належить:

- а) виконавчим комітетам відповідних рад;
- б) територіальним громадам;
- в) головам відповідних рад;
- г) відділам відповідних рад;
- д) управлінні відповідних рад.

24. Функції, що передбачають управління майном, наявним у комунальній власності утворити реорганізацію та ліквідацію комунальних підприємств, організацій та установ:

- а) економічні;
- б) інформаційні;
- в) соціальні;
- г) економічні;
- д) охоронювальні.

25. «Малою Конституцією міста» називають:

- а) рішення голови обласної державної адміністрації;
- б) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- в) рішення голови відповідної територіальної громади;
- г) Конституція АР Крим;
- д) статут територіальної громади.

26. До функцій статуту територіальної громади не належить:

- а) легітимна;
- б) управлінська;
- в) інноваційна;
- г) екологічна;
- д) правозахисна.

27. Статут територіальної громади приймається на основі:

- а) Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- б) Конституції України;
- в) Європейської Хартії про місцеве самоврядування;
- г) Закону України «Про органи самоорганізації населення»;
- д) Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

28. *Різновиди статуту територіальної громади залежно від загальної побудови є:*

- а) статут територіальної громади селища, статут територіальної громади міста, статут територіальної громади обласного центру;
- б) нормативний, декларативний, директивний;
- в) легітимний, управлінський, правозахисний;
- г) конституційний, цивільно-правовий, господарський;
- д) реформаторський, інноваційний, регулятивний.

29. *Заява про реєстрацію статуту та подані з нею документи розглядаються:*

- а) 5 днів;
- б) 10 днів;
- в) 15 днів;
- г) 20 днів;
- д) 30 днів.

30. *Про внесення змін до статуту сільський, селищний, міський голова має повідомити орган, що здійснив реєстрацію статуту в термін:*

- а) 5 днів;
- б) 10 днів;
- в) 15 днів;
- г) 20 днів;
- д) 30 днів.

31. *Рішення ради, прийняте в межах її компетенції для досягнення певної цілі, що спричинює певні юридичні наслідки. Ці рішення є обов'язковими для виконання на території, підвідомчій раді – це:*

- а) ухвали;
- б) доручення;
- в) звернення;
- г) заяви;
- д) процедурні рішення.

32. *Рішення прийнятого радою з процедурних питань (про перерву в засіданні, проведення додаткової реєстрації, перерахунок голосів) – це:*

- а) ухвали;
- б) доручення;
- в) звернення;
- г) заяви;
- д) процедурні рішення.

33. Рішення ради, звернене до непідпорядкованих їй суб'єктів із закликом до певних дій або ініціатив – це:

- а) ухвали;
- б) доручення;
- в) звернення;
- г) заяви;
- д) процедурні рішення.

34. Спосіб безпосереднього ухвалення територіальною спільнотою через голосування рішення з питань місцевого самоврядування – це:

- а) місцевий референдум;
- б) петиції;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські консультації;
- д) громадські слухання.

35. Проведення органами місцевого самоврядування консультації перед ухваленням тих чи інших рішень:

- а) місцевий референдум;
- б) петиції;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські консультації;
- д) громадські слухання.

36. Право членів територіальних спільнот ініціювати перед представницьким органом розгляд того чи іншого питання, що належить до його компетенції:

- а) місцевий референдум;
- б) петиції;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські консультації;
- д) громадські слухання.

37... передбачають подання членами територіальної спільноти на розгляд ради питання місцевого значення та обов'язок представницького органу таке питання розглянути на своєму засіданні:

- а) місцевий референдум;
- б) петиції;
- в) місцеві ініціативи;
- г) громадські консультації;
- д) громадські слухання.

38. *Порядок організації громадських слухань визначається в:*

- а) статуті територіальної громади;
- б) Законі України «Про статус депутатів місцевих рад»;
- в) Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- г) Постанові Кабінету Міністрів України «Про порядок організації громадських слухань»;
- д) програмі проведення щорічних громадських слухань, затвердженою відповідною місцевою радою.

39. *Громадські слухання відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» мають проводитись:*

- а) 1 раз на рік;
- б) не рідше одного разу на місяць;
- в) 1 раз на три місяці;
- г) не рідше одного разу на рік;
- д) щотижня.

40. *Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань:*

- а) підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування;
- б) підлягають обов'язковому розгляду органами виконавчої влади на місцях;
- в) не підлягають обов'язковому розгляду жодними органами влади;
- г) підлягають обов'язковому розгляду органами державної влади;
- д) підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на місцях.

41. *Місцеві референдуми за місцем проведення поділяються на:*

- а) звичайні та повторні;
- б) сільські, селищні та міські;
- в) обласні та регіональні;
- г) обов'язкові та факультативні;
- д) ініціативні та імперативні.

42. *Місцеві референдуми за часом проведення поділяються на:*

- а) звичайні та повторні;
- б) сільські, селищні та міські;
- в) обласні та регіональні;
- г) обов'язкові та факультативні;
- д) ініціативні та імперативні.

43. Депутат місцевої ради може мати до ... помічників-консультантів:

- а) трьох;
- б) п'яти;
- в) семи;
- г) десяти;
- д) двадцяти.

44. Помічники депутатів місцевих рад:

- а) отримують заробітну плату з місцевого бюджету;
- б) є державними службовцями;
- в) мають досягти віку 18 років;
- г) працюють на громадських засадах;
- д) повинні мати повну вищу освіту.

45. Органи ради, що обираються з числа її депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до її відання, здійснення контролю за виконанням рішень ради, її виконавчого комітету – це:

- а) сесія ради;
- б) депутатські фракції;
- в) постійні комісії ради;
- г) тимчасові комісії ради;
- д) політичні партії.

46. Загальний склад представницьких органів (депутатів сільських, селищних, міських, районних у місті рад) місцевого самоврядування залежить від:

- а) кількості населення адміністративно-територіальної одиниці;
- б) площі адміністративно-територіальної одиниці;
- в) площі та кількості населення адміністративно-територіальної одиниці;
- г) розміру місцевого бюджету адміністративно-територіальної одиниці;
- д) площі населення адміністративно-територіальної одиниці.

47. Чергові вибори до органів місцевого самоврядування відбуваються:

- а) після п'яти років повноважень;
- б) в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень;
- в) в останню неділю жовтня четвертого року повноважень;
- г) в останній день вересня останнього року повноважень;
- д) в останню неділю березня п'ятого року повноважень.

48. Рада вважається правомочною за умови обрання не менше:

- а) 1/4 депутатів від загальної кількості ради;
- б) 1/3 депутатів від загальної кількості ради;

- в) 1/2 депутатів від загальної кількості ради;
- г) 2/3 депутатів від загальної кількості ради;
- д) 2/4 депутатів від загальної кількості ради.

49. Добровільними об'єднаннями депутатів представницьких органів місцевого самоврядування є:

- а) депутатські групи і фракції;
- б) депутатські групи;
- в) депутатські фракції;
- г) депутатські спілки;
- д) депутатські об'єднання.

50. На вимогу не менше ... депутатів відповідної ради сільський, селищний, міський голова зобов'язаний прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений ними термін:

- а) 1/4;
- б) 1/3;
- в) 2/3;
- г) 75%;
- д) половини.

51. Перша сесія новообраної сільської, селищної, міської, районної у місті ради скликається відповідною територіальною виборчою комісією не пізніше, як:

- а) через 2 місяці після обрання ради у правомочному складі;
- б) через 1 місяць після обрання ради у правомочному складі;
- в) через 2 тижні після обрання ради у правомочному складі;
- г) через 45 днів після обрання ради у правомочному складі;
- д) через тиждень після обрання ради у правомочному складі.

52. Сесія ради є правомочною, якщо в її пленарному засіданні бере участь:

- а) 1/3 депутатів від загального складу ради;
- б) 1/2 депутатів від загального складу ради;
- в) більше половини депутатів від загального складу ради;
- г) 1/4 депутатів від загального складу ради;
- д) 2/4 депутатів від загального складу ради.

53. Рішення про скликання сесії районної ради доводиться до відома депутатів і населення не пізніше, ніж за:

- а) 5 днів до сесії;
- б) 10 днів до сесії;
- в) 15 днів до сесії;
- г) 20 днів до сесії;

д) 25 днів до сесії.

54. Не пізніше як на ... сесії затверджується регламент роботи відповідної ради, а також положення про постійні комісії ради:

- а) пленарній;
- б) другій;
- в) третій;
- г) четвертій;
- д) п'ятій.

55. Протоколи сесій сільської, селищної, міської ради, прийняті нею рішення підписуються особисто:

- а) головою ради;
- б) депутатами ради;
- в) секретарем ради;
- г) відповідним заступником голови ради;
- д) головою постійної комісії.

56. Основною організаційною формою роботи виконавчого комітету є:

- а) засідання;
- б) сесія;
- в) постійні збори;
- г) обговорення;
- д) референдум.

57. Основною організаційною формою діяльності місцевих рад є:

- а) місцеві збори;
- б) депутатські засідання;
- в) сесія;
- г) депутатські скликання;
- д) засідання.

58. Районна, обласна рада може утворити дорадчий орган ради, який попередньо готує узгоджені пропозиції і рекомендації з питань, що передбачається внести на розгляд ради:

- а) обласна студентська рада;
- б) молодіжна рада;
- в) президія;
- г) комісія громадських активістів;
- д) територіальна громада.

59. Суб'єктом, до повноважень якого належить затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних районів та контроль за їх виконанням, є:

- а) обласна рада;
- б) районна рада;
- в) міська рада;
- г) міський голова;
- д) Верховна Рада України.

60. До матеріальних повноважень органів місцевого самоврядування у бюджетній сфері не належить:

- а) право утворювати власний місцевий бюджет;
- б) право на отримання бюджетних доходів;
- в) право залишати додатково одержані кошти у своєму розпорядженні;
- г) право на скасування загальнодержавних податків, зборів та інших платежів у разі недоотримання коштів у власний бюджет;
- д) право на включення до власного бюджету частини встановлених загальнодержавних доходів.

61. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для покриття поточних видатків – це:

- а) бюджет розвитку;
- б) мінімальний бюджет місцевого самоврядування;
- в) районний бюджет;
- г) поточний бюджет;
- д) бюджет місцевого самоврядування.

62. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» рада вважається повноважною за умови обрання:

- а) не менш як половини депутатів від загального складу ради;
- б) не менш як двох третин депутатів від загального складу ради;
- в) не менш як трьох четвертих від загального складу ради;
- г) не менш як трьох п'ятих від загального складу ради;
- д) 100% від загального складу ради.

63. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. сесія ради скликається в міру необхідності, але не менше:

- а) одного разу на рік;
- б) одного разу на шість місяців;
- в) одного разу на квартал;
- г) одного разу на місяць;

д) одного разу на тиждень.

64. У межах території, на якій поширена регіональна мова або мова меншини (мови), акти місцевих органів державної влади і органів місцевого самоврядування приймаються:

- а) виключно державною мовою;
- б) виключно регіональною мовою;
- в) мовою національних меншин;
- г) державною мовою або цією регіональною мовою, або мовою меншини (мовами) та офіційно публікуються цими мовами;
- д) державною та регіональною мовою.

65. Найменування органів місцевого самоврядування, написи на їх печатках, штампях, штемпелях, офіційних бланках і табличках виконуються:

- а) регіональною і державною мовами;
- б) державною мовою;
- в) державною мовою та однією із мов Європейського Союзу;
- г) державною та англійською мовами;
- д) державною мовою та мовою національних меншин.

66. Ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути:

- а) сільський, селищний, міський голова;
- б) депутат сільської, селищної, міської ради;
- в) районні та обласні державні адміністрації;
- г) районні та обласні ради;
- д) місцеві громадські організації.

67. Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є:

- а) суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст;
- б) географічно наближені територіальні громади сіл, селищ, міст;
- в) територіальні громади сіл в межах одного району;
- г) територіальні громади сіл з чисельністю, що не перевищує 2 тис. осіб
- д) територіальні громади міст з чисельністю, що не перевищує 10 тис. осіб.

68. Найменування об'єднаної територіальної громади у зв'язку з об'єднанням:

- а) не змінюється;
- б) є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), визначеного її адміністративним центром;
- в) є похідним від найменування населеного пункту (села, селища, міста), що є найбільшим за чисельністю жителів;

г) є похідним від найменування населеного пункту, що є районним центром;

д) не зберігається, а призначається нове, таке що відповідає інтересам територіальної громади.

69. Пропозиція щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад обов'язково повинна містити:

а) рішення Центральної виборчої комісії про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови;

б) пропозиції щодо надання фінансової підтримки;

в) визначення адміністративного центру об'єднаної територіальної громади та її найменування;

г) перспективний план формування територій громад;

д) положення про старосту територіальної громади.

70. Відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» договір про співробітництво територіальних громад набирає чинності:

а) через 5 днів з дати його укладення;

б) через 10 днів з дати його укладення;

в) через 15 днів з дати його укладення;

г) через 20 днів з дати його укладення;

д) через місяць з дати його укладення.

71. Головною посадовою особою територіальної громади відповідного села (добровільного об'єднання в одну територіальну громаду жителів кількох сіл), селища, міста є:

а) секретар сільської, селищної, міської ради;

б) голова територіальної виборчої комісії;

в) сільський, селищний, міський голова;

г) губернатор;

д) голова територіальної громади.

72. Посадами в органах місцевого самоврядування не є:

а) виборні посади, на які особи обираються на місцевих виборах;

б) виборні посади, на які особи обираються або затверджуються відповідною радою;

в) посади державних службовців;

г) посади, на які особи призначаються сільським, селищним, міським головою на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України;

д) посади, на які особи призначаються головою районної, районної у місті, обласної ради на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України.

73. Відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» черговий ранг посадової особи місцевого самоврядування призначається:

- а) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 1 рік;
- б) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 2 роки;
- в) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 3 роки;
- г) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 4 роки;
- д) якщо особа успішно відпрацювала на займаній посаді не менш як 5 років.

74. Не є принципом служби в органах місцевого самоврядування:

- а) служіння територіальній громаді;
- б) захисту і представництва інтересів депутатів ради;
- в) професіоналізму, компетентності, ініціативності;
- г) підконтрольності, підзвітності, персональної відповідальності за порушення дисципліни і неналежне виконання службових обов'язків;
- д) фінансового та матеріально-технічного забезпечення служби за рахунок коштів місцевого бюджету.

75. З метою оцінки ділових та професійних якостей, а також кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, чергова атестація проходить:

- а) кожного півріччя;
- б) кожного року;
- в) один раз на два роки;
- г) один раз на 4 роки;
- д) за направленням керівника органу місцевого самоврядування.

76. Державна політика щодо служби в органах місцевого самоврядування здійснюється за напрямками:

- а) законодавче врегулювання служби в органах місцевого самоврядування та забезпечення її ефективності; захист прав місцевого самоврядування; організація підготовки та перепідготовки кадрів для служби в органах місцевого самоврядування;

б) організація підготовки та перепідготовки кадрів для служби в органах місцевого самоврядування; правовий та соціальний захист посадових осіб місцевого самоврядування; методичне та інформаційне забезпечення служби в органах місцевого самоврядування;

в) законодавче врегулювання служби в органах місцевого самоврядування та забезпечення її ефективності; захист прав місцевого самоврядування; організація підготовки та перепідготовки кадрів для служби в органах місцевого самоврядування; правовий та соціальний захист посадових осіб місцевого самоврядування; методичне та інформаційне забезпечення служби в органах місцевого самоврядування;

г) законодавче врегулювання служби в органах місцевого самоврядування та забезпечення її ефективності; правовий та соціальний захист посадових осіб місцевого самоврядування; методичне та інформаційне забезпечення служби в органах місцевого самоврядування;

д) захист прав місцевого самоврядування; організація підготовки та перепідготовки кадрів для служби в органах місцевого самоврядування; правовий та соціальний захист посадових осіб місцевого самоврядування.

77. Граничний вік перебування на службі в органах місцевого самоврядування становить:

- а) 50 років;
- б) 55 років;
- в) 60 років;
- г) 65 років;
- д) 70 років.

78. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», сільський, селищний, міський голова видає:

- а) рішення;
- б) наказ;
- в) розпорядження;
- г) постанову;
- д) ухвалу.

79. Посадова особа, що очолює виконавчий комітет сільської, селищної, міської ради:

- а) губернатор;
- б) секретар сільської, селищної, міської ради;
- в) голова;
- г) керуючий справами виконкому;
- д) сільський, селищний, міський голова.

80. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. виконавчі органи місцевих рад є підконтрольними та підзвітними:

- а) місцевим радам;
- б) територіальній громаді;
- в) районній раді;
- г) обласній раді;
- д) голові місцевої ради.

81. Посадова особа, що виконує обов'язки сільського, селищного, міського голови у разі дострокового припинення ним повноважень:

- а) секретар сільської, селищної, міської ради;
- б) заступник сільського, селищного, міського голови;
- в) голова обласної ради;
- г) керуючий справами виконкому сільської, селищної, міської ради;
- д) найстарший за віком депутат сільської, селищної, міської ради.

82. Джерелом формування фонду оплати праці посадових осіб місцевого самоврядування є:

- а) міський бюджет;
- б) обласний бюджет;
- в) державний бюджет;
- г) місцевий бюджет;
- д) локальні фінансові установи.

83. Суб'єктом, що обирає голову обласної ради, є:

- а) територіальна громада;
- б) відповідна обласна рада;
- в) голова обласної ради призначається Президентом України;
- г) відповідна міська рада;
- д) жителі відповідної області.

84. До місцевих податків та зборів не належить:

- а) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- б) єдиний податок;
- в) збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства;
- г) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- д) туристичний збір.

85. Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування нормативно-правового характеру набирають чинності:

- а) після 10 днів їх офіційного оприлюднення;
- б) з дня офіційного опублікування;

в) з дня їх офіційного оприлюднення, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію;

г) після 3 днів їх офіційного оприлюднення, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію;

д) з дня їх офіційного опублікування, якщо органом чи посадовою особою не встановлено пізніший строк введення цих актів в дію.

86. Складання і схвалення прогнозів районних і обласних бюджетів, складання і виконання відповідних бюджетів здійснюють відповідні державні адміністрації з:

- а) Бюджетним кодексом України;
- б) Господарським кодексом України;
- в) Цивільним кодексом України;
- г) Сімейним кодексом України;
- д) Податковим кодексом України.

87. Кошти, які передаються до місцевого бюджету в разі, коли коштів, що надходять із власних джерел, і закріплених доходів недостатньо для формування мінімального розміру місцевого бюджету:

- а) дотації;
- б) субвенції;
- в) облігації;
- г) акції;
- д) інвестиції.

88. Періодичність атестації, що встановлюється до посадових осіб органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування»:

- а) щороку;
- б) один раз на три роки;
- в) один раз на чотири роки;
- г) двічі на рік;
- д) один раз на п'ять років.

89. Організація роботи постійної комісії ради покладається на:

- а) секретаря комісії;
- б) заступника голови комісії;
- в) будь-якого члена комісії;
- г) голову комісії;
- д) заступника та секретаря комісії.

90. Під час здійснення делегованих повноважень виконкоми підконтрольні:

- а) депутатам місцевих рад;
- б) правоохоронним органом;
- в) органам виконавчої влади;
- г) органам законодавчої влади;
- д) є самостійними у свої повноваження.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. Ст. 1418.
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 21. Ст. 81.
- Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 7, № 8, № 9. Ст. 48.
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
- Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
- Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.

- Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29 листопада 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
- Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
- Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34 ст. 1167.
- Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
- Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1150. Ст. 1.
- Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 193-195.
- Про День місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 листопада 2000 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 145.
- Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року (зі змінами і допов.). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 86-87.

Спеціалізована література:

1. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
2. Баймуратов М. О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 326 с.

3. Баранова Ц. С. Територіальна громада в умовах децентралізації: реалії та перспективи. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 1. С. 153-162.
4. Батанов О. В. Децентралізація та місцеве самоврядування у гендерному вимірі: вітчизняний досвід та міжнародні стандарти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія: Політичні науки*. 2018. № 3. С. 48-54.
5. Батанов О. В. Народовладдя та муніципальна влада: феноменологія співвідношення і взаємодії. *Право України*. 2019. № 10. С. 175-194.
6. Батанов О. В., Голяк Л. В. Служби захисту прав людини у сфері місцевого самоврядування (інститут муніципального омбудсмана): досвід компаративного аналізу: моногр. Одеса: Гельветика, 2021. 340 с.
7. Бец Б. Б. Формування та розвиток об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник Одеського національного університету*. 2019. № 6. С. 35-43.
8. Білуха Л. А. Механізми реалізації державної політики розвитку спроможних територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2019. 20 с.
9. Бойко В. Б., Демішева О. М. Проблемні аспекти дострокового припинення повноважень посадових осіб місцевого самоврядування, які обіймають виборні посади. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2022. № 12. С. 86-90.
10. Боярський О. О. Людина як основний бенефіціар місцевого самоврядування. *Соціальний калейдоскоп*. 2022. Т. 2, Вип. 1-2. С. 7-16.
11. Брагіна Ю. А. Напрями вдосконалення організаційно-правових засад місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 49. С. 65-70.
12. Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 20 с.
13. Ващенко А. М. Теоретико-правові аспекти співвідношення правотворчої діяльності органів і посадових осіб держави та місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 18 с.
14. Віліжінський В. М. Відтворення національних традицій врядування в системі місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2019. 20 с.
15. Гайдар М. Є. Проблеми децентралізації та добровільного об'єднання територіальних громад в Україні: конституційно-правове забезпечення та сучасні законопроектні ініціативи. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 84. С. 75-85.
16. Галус О. О. До питання про визначення меж муніципально-правового регулювання. *Університетські наукові записки*. 2019. № 1-2. С. 38-48.

17. Гілін Є. О. Адміністративно-правові основи впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
18. Гілін Є. Розвиток управління діяльністю органів місцевого самоврядування та запровадження у нього інноваційних технологій після набуття Україною статусу незалежної держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 27-31.
19. Гірняк В. О. Спроможна міська громада як суб'єкт комунальної власності в Україні: муніципально-правове забезпечення. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 73-82.
20. Гладілін В. М. Яницька В. Ю. Децентралізація об'єднаних територіальних громад. *Містобудування та територіальне планування*. 2019. № 71. С. 115-126.
21. Голик Ю. Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17-22.
22. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
23. Гуренко М. А. Інвестиційні договори за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
24. Демиденко В. О. Поняття, юридичний зміст і види методів муніципального права України *Філософські та методологічні проблеми права*. 2018. № 1-2. С. 82-94.
25. Дзєга В. О. Розвиток організаційної компетентності міського голови як посадової особи місцевого самоврядування в контексті українсько-німецького проєкту. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 407-426.
26. Дубняк М. В. Правове регулювання інформаційної взаємодії у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
27. Євдокімов О. В. Організаційне забезпечення функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
28. Єлісеєва І. О. Конституційний дуалізм місцевого самоврядування в Україні. *Форум права*. 2017. № 2. С. 52-58.
29. Іванський А. Й. Міське самоврядування та захист майнових прав територіальної громади: моногр. Одеса: Гельветика, 2019. 229 с.
30. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.

31. Ковач Я. В. Локальні нормативно-правові акти місцевого самоврядування: поняття, особливості, проблеми правового регулювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
32. Компанієць М. М. Організаційні та організаційно-правові форми діяльності органів місцевого самоврядування в організації та здійсненні безоплатної правової допомоги. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 85. С. 31-56.
33. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
34. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 48-50.
35. Кропивницький Р. С. Роль і місце органів місцевого самоврядування в кризових комунікаціях інституцій публічного сектору. *Науковий вісник: державне управління*. 2022. № 2. С. 87-107.
36. Кругляк Д. М. Імплементация принципів європейської хартії місцевого самоврядування як чинник формування національної моделі місцевого самоврядування. *Гілея*. 2019. № 149 (1). С. 98-102.
37. Кузькін Є. Ю. Фінансовезабезпечення фіскального простору місцевого самоврядування: моногр. Харків: Технологічний Центр, 2019. 263 с.
38. Кузьменко Н. О. Рішення органів місцевого самоврядування в механізмі правового регулювання земельних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
39. Кулинич А. П. Правовий режим земель міських територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 18 с.
40. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
41. Ладиченко В. В. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 32-34.
42. Луценко В. І. Податково-бюджетна політика місцевого розвитку за умов децентралізації фінансової системи України: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Краматорськ, 2017. 20 с.
43. Любченко П. Народовладдя та місцеве самоврядування: сутність і взаємообумовленість розвитку. *Право України*. 2019. № 10. С. 195-211.
44. Майданник О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 55-59.
45. Мигович Т. М. Місцеве самоврядування в забезпеченні сталого розвитку країни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2019. Вип. 15 (2). С. 160-166.

46. Мирний Д. В. Організаційно-правові засади становлення та розвитку органів місцевого самоврядування та суб'єктів владних повноважень (XVIII – XX століття). *Право і суспільство*. 2021. № 1 (2). С. 15-20.
47. Михайленко О. В. Місце та аналіз місцевих податків і зборів з урахуванням особливостей змін законодавчо-нормативної бази. *Економіка і суспільство. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. 2017. Вип. 10. С. 781-785.
48. Михайлов Д. С. Стан функціонування організаційно-правового механізму розвитку місцевого самоврядування в Україні з урахуванням думки громадськості. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2. С. 247-253.
49. Мішин С. І. Історичне поняття місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. № 63. С. 60-72.
50. Мішин С. І. Теоретично-методологічні засади формування системи місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. № 64. С. 60-77.
51. Мішина Н. В. Участь населення у місцевому самоврядуванні: регламентація в концепціях української муніципальної реформи. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 20. С. 48-53.
52. Могілевський В. С. Місцеве самоврядування як об'єкт міжнародно-правового регулювання та предмет багатосторонніх міжнародних міждержавних угод. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 82. С. 260-286.
53. Могілевський В. С. Роль місцевого самоврядування в становленні національного та глобального конституціоналізму: питання взаємодії та ефективності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
54. Молчанова Ю. Ю. Муніципальне регулювання здійснення членами територіальної громади права на участь у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
55. Мочков О. Б. Територіальна громада в реалізації місцевої демократії: моногр. Київ: АртЕк, 2019. 266 с.
56. Мулеса Е. В. Соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2022. Вип. 1. С. 67-72.
57. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
58. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.

59. Нестерович В. Ф. Особливості проведення виборів до органів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2. С. 52-68.
60. Нікулін В. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування з питань реклами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
61. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
62. Овакімян М. Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2, ч. 1. С. 151-156.
63. Окорський В. П. Організаційно-економічні засади реформування інститутів місцевого самоврядування та їх вплив на сталий розвиток об'єднаних територіальних громад (на прикладі Рівненської області): моногр. Рівне, 2018. 363 с.
64. Остапенко О. І., Баїк О. І. Про деякі теоретичні аспекти діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення безпеки населення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 204-208.
65. Переверзева А. В. Вплив людських ресурсів на формування та розвиток територіальних громад: регіональний вимір: моногр. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. 339 с.
66. Переверзева А. В. Комплексний розвиток людських ресурсів територіальних громад умовах децентралізації: регіональний вимір: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2019. 39 с.
67. Перегуда Є. В., Згурська В. Л. Реформа місцевого самоврядування в Польщі як урок для України на післявоєнний період. *Просторовий розвиток*. 2022. Вип. 2. С. 204-215.
68. Пеша І. В. Напрями та завдання молодіжної політики на рівні територіальної громади. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. № 3. С. 98-103.
69. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
70. Пилипів В. І. Адміністративно-правове регулювання службових правовідносин в органах місцевого самоврядування: положення Конституції України. *Право і суспільство*. 2021. № 1 (2). С. 92-97.
71. Письменний І. В. Територіальні громади як суб'єкти активного розвитку громадянського суспільства в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. № 1. С. 144-149.
72. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.

73. Подольчак Н. Ю., Цигилик Н. В., Білоус Н. Б. Кваліфікаційна асиметрія державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування: причини виникнення та способи усунення. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління.* 2022. Вип. 2. С. 230-237.
74. Полякова К. В. Господарська компетенція органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 16 с.
75. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України.* 2016. № 1. С. 136-144.
76. Поляруш-Сафроненко С. О. Нормативно-правові джерела дослідження об'єднаних територіальних громад в системі місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. Вип. 55. С. 27-30.
77. Потапенко С. Характерні риси об'єднаної територіальної громади. *Вісник Академії праці, соціальних відносин та туризму.* 2019. № 2. С. 47-55.
78. Пянковський В. В. Адміністративно-правові засади реалізації прав людини у об'єднаних територіальних громадах в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
79. Роговенко О. В. Поняття та характеристика суб'єктів муніципальної правотворчості з позиції нових методологічних підходів. *Часопис Київського університету права.* 2019. № 2. С. 72-79.
80. Рогуля А. О. Функції органів місцевого самоврядування в організації безпеки життєдіяльності територіальних громад України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
81. Рум'янцев Ю. В. Концептуально-методологічні засади протидії вчиненню корупційних правопорушень службовцями органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
82. Рушак І. Я. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи як учасники адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
83. Сарнецька Я. А. Місцеве самоврядування: еволюція сутності та статусу. *Економіка та держава.* 2019. № 8. С. 87-92.
84. Серьогін В. Децентралізація і місцеве самоврядування у контексті зміцнення народовладдя в Україні. *Право України.* 2019. № 10. С. 158-174.
85. Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: моногр. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 381 с.
86. Сметана В. В. Методологія дослідження правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування. *Держава і право. Серія: Юридичні науки.* 2018. Вип. 82. С. 62-74.

87. Спасів Н. Я. Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Тернопіль, 2020. 40 с.
88. Співак М. В. Законодавче забезпечення державної політики у сфері місцевого самоврядування. *Держава і право. Серія: Юридичні науки.* 2018. Вип. 82. С. 88-99.
89. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
90. Третяк С. М. Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2017. № 3. С. 24-27.
91. Хохленко О. М. Функції органів місцевого самоврядування в контексті проведення реформи децентралізації *Dictum factum.* 2019. № 2. С. 63-69.
92. Чернеженко О. М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасниках Європейського Союзу і в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук Київ, 2019. 40 с.
93. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: моногр. Київ: Ліра-К, 2018. 379 с.
94. Шамрай В. В. Конституційне право в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції: моногр. Одеса: Фенікс, 2018. 358 с.
95. Шаталова О. М. Управління професійною адаптацією посадових осіб місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2018. 20 с.
96. Щebetун І. С., Волошина К. Ю. Проблеми реформування місцевого самоврядування: зарубіжний досвід та українські реалії. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2022. № 2. С. 82-91.
97. Ющенко Т. В. Процесуальна правосуб'єктність органів місцевого самоврядування в адміністративному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2019. 16 с.
98. Ярошенко А. С. Теоретико-правові питання взаємовідносин між державною владою та місцевим самоврядуванням в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2021. Вип. 6. С. 93-96.

ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Україна наділена виключним правом здійснювати на своїй території всю повноту державної влади і виступати від імені народу, який проживає на цій території, незалежним суб'єктом міжнародних відносин. У межах своїх територіальних кордонів суверенна держава – єдиний офіційний представник усього Українського народу, об'єднаного за ознакою громадянства.

Територія держави – це простір, зафіксований державним кордоном, на який поширюється суверенітет держави.

Територія держави є невіддільною ознакою державності, просторовою межею державної влади. Держава розпоряджається своєю територією, яка може складатись із сухопутної, водної, повітряної її частини та континентального шельфу. Держава здійснює повну й виключну владу в межах своєї території¹.

Територіальний устрій, по суті, є територіальною організацією публічної влади у державі.

Зокрема, Г. Кельзен визначав територію держави як «територіальну сферу розповсюдження національного правового порядку» та розглядає її у двох розуміннях – вузькому та широкому. Під територією у вузькому значенні він розумів «простір, у межах якого лише одна держава, а саме та, якій належить ця територія, уповноважується видавати загальнообов'язкові акти». У той же час схожа діяльність інших держав на цій території повністю виключається. Територія держави в широкому розумінні включає в себе поряд з територією у вузькому розумінні також простір, де на рівних підставах можуть діяти водночас декілька держав. До такої відносять, зокрема, водний простір, що має статус відкритого моря. На цьому просторі кожна держава має право на вільне плавання своїх суден під національним прапором. На кожному із суден діють закони «своєї» держави. До території держави в широкому розумінні відносять також території, що не належать жодній з держав. Їхній правовий статус аналогічний статусу відкритого моря².

Територія держави є матеріальним вираженням верховенства і незалежності народу, який проживає на ній. Тільки народ в цілому володіє правом розпоряджатися своєю територією. Будь-який етнос, який проживає на території держави, має право на культурно-національне самовизначення (розвиток). Відмежування держави як явища статичного, одномоментного, певної системи інститутів і ознак, що існує на даний конкретний період, від державності як континууму, що розгортається в часі і просторі процесу

¹ Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: монографія. Київ: Академія, 2013. С. 14.

² Шкабаро В. М. Територія як ключова ознака держави та її характеристики. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки.* 2015. № 2. С. 56–61.

самовираження народу, сприяє формуванню територіальної свідомості. Територіальна свідомість як процес самовираження людей з територіями передбачає право цих людей визначати межі цих територій.

За своїм змістом категорія «територія держави» визначає правовий режим зв'язку держави з певною територією та її окремими складовими – адміністративно-територіальними одиницями чи суб'єктами федерації у федеративних державах. Для визначення адміністративно-територіального устрою у вітчизняній юридичній навчальній і науковій літературі іноді вживають поняття «адміністративно-територіальний устрій», «адміністративно-територіальний лад», «адміністративно-територіальний поділ держави» та ін.

У науці конституційного права інститут, пов'язаний з поняттям території та кордонів держави, поділу її на окремі територіальні одиниці з певним правовим режимом, називається територіальним устроєм України.

Політико-територіальний устрій передбачає поділ території держави на окремі самостійні частини. Він є характерним для федеративних держав. Очевидно, що політико-територіальний устрій також притаманний так званим «регіональним державам», а також державам зі значною кількістю національно-територіальних автономій. Адже відносини між центральною владою та автономією мають насамперед політичний характер.

Адміністративно-територіальний устрій – це внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці, що властиво унітарним державам.

Територіальному устрою України властиві певні принципи, керівні засади, що визначають сутність та зміст цього інституту державного ладу і закріплені в Конституції та законах України.

Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах:

- єдності та цілісності державної території;
- поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади;
- збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій та ін.

Важливим принципом територіального устрою України є **принцип територіального верховенства (суверенітету) держави**, який є системоутворюючим щодо інших принципів цього інституту державного ладу України. Наведений принцип впливає зі ст.ст. 1 і 2 Основного Закону, які визначають суверенність України і передбачають, що державна влада в Україні здійснюється відповідно до Конституції та законів України системою відповідних державних органів на всій території України.

Принцип територіального верховенства держави характеризує повноту державної влади (суверенітету) в усіх її конституційних формах і виявах на

всій території України. Держава самостійно встановлює правовий режим власної території, здійснює її оборону, вирішує питання адміністративно-територіального поділу з метою вибору оптимальної моделі здійснення державного володарювання та місцевого самоврядування тощо.

Принцип єдності та цілісності території означає, що складові території України – адміністративно-територіальні одиниці – перебувають між собою у нерозривному зв'язку, визначаються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України.

Територія України є недоторканою, а її межі встановлені державним кордоном (ст. 2 Основного Закону). Це конституційне положення дає змогу виявити ще один принцип, споріднений з ключовими принципами територіального устрою України, – **принцип непорушності державного кордону**. Під державним кордоном слід розуміти лінію, що визначає межі її території та вертикальну поверхню, яка проходить по цій лінії. Правовий режим державного кордону України регулюється Законом України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 р.

Чинне законодавство України охороняє принципи єдності, цілісності та недоторканності території України в межах її державного кордону. Посягання на цілісність і недоторканність території України у формі вчинення умисної дії з метою зміни меж території або державного кордону України, визначених Конституцією та законами України, а також публічні заклики чи поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій є кримінально караним злочином (ст. 110 Кримінального кодексу України).

Принцип централізації та децентралізації у здійсненні державної влади має прояв у тому, що за центральними (загальнодержавними) органами держави Конституцією та законами України закріплено право забезпечення внутрішніх і зовнішніх загальнонаціональних інтересів, регулювання всіх сфер суспільного та державного ладу – політичної, економічної, соціальної, культурної (духовної), екологічної та зовнішньополітичної, а обов'язок захисту суверенітету і територіальної цілісності України визначено Конституцією як найважливішу функцію держави, справу всього Українського народу (ст. 17). За місцевими органами влади закріплено право вирішувати питання регіонального та місцевого значення, сприяючи реалізації загальнодержавних програм.

Принцип децентралізації місцевого самоврядування викладено у преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. Принципи Хартії отримали продовження в чинному законодавстві. Так, відповідно до ст. 7 Основного Закону в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування, що є правом територіальної громади – жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

На сьогодні принцип децентралізації набуває в Україні надзвичайно важливого значення. Так, за змістом «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-рп, при проведенні відповідних реформ також необхідно дотримуватися принципу децентралізації, який розглянуто у Концепції в органічному поєднанні з принципами субсидіарності та повсюдності місцевого самоврядування¹.

Принцип децентралізації поширюється насамперед на реформу місцевого самоврядування, на перерозподіл владних повноважень і фінансування з центру на місця. Втім, успіх децентралізації місцевого самоврядування неможливий без модернізації адміністративно-територіального устрою України. Адже починаючи з 1991 р., кількість сільського населення в Україні зменшилася на 2,5 млн осіб, а сільських населених пунктів – на 348 одиниць. Разом із тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць. Як вбачається із преамбули «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», в Україні на сьогодні утворені та діють близько 12 тис. територіальних громад, у понад 6 тис. громад кількість жителів становить менше 3 тис. осіб, із них у 4809 громадах - менше 1 тис. осіб, а у 1129 громадах - менше 500 у більшості із них не утворено виконавчі органи відповідних сільських рад, немає бюджетних установ, комунальних підприємств тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад практично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження².

Принцип централізації та децентралізації територіального устрою України отримує логічне продовження у принципах організації і діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розмежуванні їх компетенції відповідно до Конституції та законів України.

Важливим принципом територіального устрою України, який визначає сутність і зміст регіональної політики нашої держави, є **принцип збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій**. Цей принцип означає, що держава забезпечує і гарантує право територіальних громад, які з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій умовно об'єднуються в певні регіони, вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші проблеми згідно з інтересами цих громад.

¹Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-рп .*Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 83.

² Там само.

Поняття «регіон» визначено у Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. Відповідно до положень ст. 1 цього Закону «регіон» - це територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя¹. На сьогодні в Україні й досі актуальною є проблема законодавчого забезпечення сталого і збалансованого розвитку регіонів з урахуванням розвитку ситуації на Сході України та в Автономній Республіці Крим і перспектив реінтеграції цих регіонів. Є й інші конституційні принципи територіального устрою України. Зокрема, пріоритетним принципом територіального устрою будь-якої держави є **принцип народного суверенітету**, що визначає виключне право Українського народу здійснювати свою владу на всій території України безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Народ України має право вирішувати питання територіального устрою України. Так, ст. 73 Основного Закону громадянам України гарантовано право вирішувати питання зміни території України шляхом проведення обов'язкового всеукраїнського референдуму. Жодних інших легітимних способів зміни території України Конституцією не передбачено. Важливим для територіального устрою України є принцип, який визначає форму цього устрою. Зокрема, згідно зі ст. 2 Основного Закону Україна є унітарною державою, отже, у такий спосіб закріплено **принцип унітаризму** її територіального устрою.

Велике значення має і **принцип системності** територіального устрою України, закріплений у ст. 133 Конституції, згідно з яким територіальний устрій України має певну систему, що складається з адміністративно-територіальних одиниць, пов'язаних між собою структурними і функціональними зв'язками.

Є й інші інституційні принципи територіального устрою України, визначені у спеціальних законах «Про державний кордон України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про столицю України - місто-герой Київ» та ін.

Територіальний устрій України – це передбачений і гарантований Конституцією і законами України, іншими нормативно-правовими актами системний, об'єктивний, внутрішньо-єдиний порядок територіального влаштування (організації) суспільства і держави, що розуміється як співвідношення держави в цілому з її складовими частинами, розподілу компетенції між державою та територіальними одиницями. Територіальний устрій України визначається виключно законами України (п. 13 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Внутрішню структуру, тобто територіальну побудову України визначає система адміністративно-територіального устрою нашої держави, з

¹ Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 8 вересня 2005 р.(із змін і допов.). Відомості Верховної Ради України. 2014. № 4. Ст. 61.

урахуванням якої створюються та функціонують органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи.

Адміністративно-територіальний устрій кожної держави зумовлений багатьма об'єктивними і суб'єктивними чинниками – історичними, географічними, національними, економічними, культурними, мовними та ін. В одних країнах запроваджено складні системи адміністративно-територіального устрою (Велика Британія, Італія, Китай, Франція та ін.), натомість в інших, дрібніших (Бахрейн, Ватикан, Мальта та ін.) такі системи взагалі відсутні або ж є спрощеними.

Адміністративно-територіальна одиниця – це частина єдиної території держави, яка є просторовою основою для організації та діяльності місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Сутність територіального устрою України відбивається в його принципах, які визначені в Конституції України (ст. 132). До них належать такі: єдність та цілісність державної території; поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади; збалансованість соціально-економічного розвитку регіонів.

За формою державного устрою Україна є **унітарною державою**, тобто такою, в якій відсутні територіальні одиниці, які б мали політичний суверенітет або самостійність. Важливо, що територіальні одиниці в унітарній державі можуть користуватися соціальним, культурним, економічним, мовним, але не політичним суверенітетом.

Разом з тим, у складі України є Автономна Республіка Крим, яка наділена лише територіальною автономією.

Система адміністративного устрою України – це сукупність адміністративно-територіальних одиниць (Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села), що становлять основу територіального устрою України.

Ст. 133 Конституції України також визначено вичерпний склад одиниць-елементів **першого рівня системи** адміністративно-територіального устрою України: Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області, міста Київ і Севастополь.

Автономна Республіка Крим – це адміністративно-територіальна одиниця України зі спеціальним правовим статусом, невід'ємна складова України, що вирішує в межах Конституції та законів України питання, віднесені до її відання. Правовий статус Автономної Республіки Крим визначається Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим, законами України та іншими нормативно-правовими актами. У березні 2014 р. Автономну Республіку Крим було тимчасово окуповано. Дію

Конституції та законів України і діяльність конституційних органів публічної влади в Криму нині призупинено.

Область – це адміністративно-територіальна одиниця, що сформувалася у межах території України під впливом історичних, географічних, економічних та інших чинників і характеризується певною самостійністю у вирішенні соціальних, економічних і культурних питань, а також у здійсненні регіональної політики. Згідно з Конституцією в Україні утворено 24 області.

Спеціальний правовий статус Києва зумовлений тим, що це місто є столицею держави (ст. 20 Конституції України), її політичним та адміністративним центром. У м. Києві розташовано резиденції Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Верховного Суду України, інших органів державної влади, а також дипломатичні представництва іноземних держав і міжнародних організацій в Україні. Відповідно до ст. 1 Закону «Про столицю України - місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. столичний статус покладає на органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади додаткові обов'язки і гарантує цим органам надання з боку держави додаткових прав. Особливості правового статусу столиці України - м. Києва зумовлені додатковими повноваженнями відповідних органів у зв'язку зі здійсненням ним столичних функцій. Українські правознавці слушно стверджують, що м. Київ відповідно до Конституції і Закону України «Про столицю України - місто-герой Київ» має спеціальний статус столиці України, є її політичним і адміністративним центром, прирівняним за значенням до символу незалежної держави та наділене додатковими функціями і повноваженнями.

Район як адміністративно-територіальна одиниця України є частиною території області. Зазвичай до складу області входить 15-25 районів. Район є середнім рівнем системи адміністративно-територіального устрою України, територіально-просторовою межею функціонування територіальних громад. Райони створюються з метою інтеграції економіки, промисловості, транспорту та зв'язку, торгівлі, соціально-культурних закладів територіальних громад сіл, селищ і міст в єдину соціально-економічну та культурну систему.

Місто – це великий населений пункт (від 10 тис. осіб), що має власне комунальне господарство, житловий фонд і мережу соціально-культурних закладів; адміністративний, промисловий, торговельний і культурний центр. Найбільш густонаселеними із них є Київ, Харків, Одеса, Львів, Дніпро та ін.

Селище – це населений пункт, зазвичай розташований при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах із переробки сільськогосподарської продукції тощо, що має власну комунальну і соціальну інфраструктуру.

Найдрібнішою адміністративно-територіальною одиницею України є село. *Селами* є населені пункти зі сталим складом жителів, зайнятих переважно сільським господарством, рідше – народними промислами або санаторно-курортною справою, в яких місцеве самоврядування здійснюється сільською радою та сільським головою.

З огляду на вищенаведене, можна стверджувати, що адміністративно-територіальний устрій України є трирівневим: вищий рівень складають Автономна Республіка Крим, області та міста Київ і Севастополь; середній - райони й міста обласного підпорядкування; нижчий - райони в містах, міста районного підпорядкування, селища і села. Принаймні, саме відповідно до таких територіальних одиниць будується система державних органів і система місцевого самоврядування.

Території міст, селищ, сіл можуть поділятися на окремі мікрорайони та інші мікроструктури, які не є адміністративно-територіальними одиницями України: вулиці, квартали, житлові масиви тощо.

Україна як унітарна держава має складний територіальний устрій з огляду на наявність в її складі територіальної автономії – Автономної Республіки Крим.

Автономна Республіка Крим має органи влади, які здійснюють визначені Конституцією України, Конституцією Автономної Республіки Крим та іншими законами України функції та повноваження автономії. Ці органи відмінні від системи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, визначених Основним Законом, і мають особливу конституційно-правову природу.

Ст. 138 Конституції України визначено широке коло питань політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та іншого характеру, що належать до відання Автономної Республіки Крим.

Автономна Республіка Крим є автономією у складі України, невід'ємною частиною України, складовою системи адміністративно-територіального устрою нашої держави.

Надання Автономній Республіці Крим відповідного статусу також має свою історію. Вперше статус автономії Крим отримав у першій половині ХХ ст., коли 18 жовтня 1921 р. було утворено Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку у складі РРФСР, що проіснувала до 1945 р. і була перетворена на Кримську область у складі РРФСР. Цьому передувала окупація Криму в 1941-1944 рр. та примусова депортація в 1944 р. із півострова кримських татар і жителів інших національностей у віддалені регіони СРСР.

У 1954 р. Кримську область було передано до складу УРСР. На підставі ст. 14 чинної на той час Конституції СРСР 26 квітня 1954 р. Верховна Рада СРСР прийняла Закон, яким затвердила Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 р. про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР. Це відбулося на підставі рішень Президії Верховної

Ради РРФСР від 5 лютого 1954 р. і Президії Верховної Ради УРСР. Крім того, Законом СРСР від 26 квітня 1954 р. було внесено зміни до ст.ст. 22, 23 Конституції СРСР, згідно з якими Кримську область виведено зі складу РРФСР і віднесено до складу Української РСР. Відповідні зміни було внесено і до Конституцій РРФСР і УРСР. Таким чином, у 1954 р. на законних підставах визначено статус Кримської області як української території та адміністративно-територіальної одиниці. У цьому статусі Кримська область перебувала у складі Української РСР до початку 90-х рр. ХХ ст.

Після розпаду колишнього СРСР постало питання визначення адміністративно-правового статусу Криму. 20 січня 1991 р. за ініціативи жителів Криму відбувся загальнокримський референдум щодо поновлення автономії Криму. Більшість жителів Криму підтримали питання, винесені на референдум, за результатами якого Верховна Рада Української РСР прийняла Закон України «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» від 12 лютого 1991 р., відповідно до якого Кримській області було надано статус автономії, а Кримська обласна рада народних депутатів стала Верховною Радою Автономної Республіки Крим.

Конституцією України 1996 р. (ст. 138) до відання Автономної Республіки Крим віднесено широке коло питань політичного, соціально-економічного, екологічного, культурного та іншого характеру¹.

У політичній сфері Автономна Республіка Крим сприяє реалізації політичних прав і свобод громадян України та вирішує інші питання політичного характеру, зокрема, організація і проведення місцевих референдумів; призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, затвердження складу виборчої комісії Автономної Республіки Крим; участь у забезпеченні прав і свобод громадян, національної злагоди, сприяння охороні правопорядку та громадської безпеки; участь у розробці та реалізації державних програм повернення депортованих народів.

У соціально-економічній сфері Автономна Республіка Крим здійснює управління майном, що належить автономії; розроблення, затвердження та виконання бюджету Автономної Республіки Крим на основі єдиної податкової та бюджетної політики України; розроблення, затвердження економічного розвитку тощо.

У культурній, екологічній та інших сферах Автономна Республіка Крим забезпечує функціонування і розвиток державної та національних мов і культур на території автономії; охорону і використання пам'яток історії, розроблення, затвердження та реалізацію програм Автономної Республіки Крим з питань культурного розвитку, раціонального природокористування, охорони довкілля відповідно до загальнодержавних програм; визнання статусу місцевостей як курортів; встановлення зон їх санітарної охорони;

¹ Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.

ініціювання введення надзвичайного стану та встановлення зон надзвичайної екологічної ситуації в Автономній Республіці Крим або в окремих її місцевостях.

Конституцією та законами України Автономній Республіці Крим може бути делеговано й інші повноваження.

Так, ст. 137 Конституції України відносить до повноважень Автономної Республіки Крим здійснення нормативного регулювання з питань: 1) сільського господарства і лісів; 2) меліорації та кар'єрів; 3) мисливства та рибальства; 4) санітарної та лікарняної служб; 5) містобудування та житлового господарства; б) громадських робіт, ремесел і промислів, благодійництва; 7) туризму, готельної справи та ярмарків; 8) транспорту загального користування, автошляхів і водопроводів; 9) музеїв, бібліотек, театрів, інших закладів культури та історико-культурних заповідників.

Місто Севастополь є адміністративно-територіальною одиницею, яка входить до складу України. Систему адміністративно-територіального устрою м. Севастополя складають райони в місті (в разі їх утворення), м. Інкерман та населені пункти, які входять до Андріївської, Верхньосадівської, Орлинівської, Тернівської сільських рад і Качинської селищної ради. Межі м. Севастополя встановлюються та змінюються Верховною Радою України відповідно до закону.

Згідно зі ст. 20 Основного Закону столицею України є місто Київ. Аналогічне положення наведено і в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» від 15 січня 1999 р. і належним чином гарантовано Конституцією України.

Поняття «*столиця*» в правовій теорії та практиці слід розуміти як головне місто країни, визначене в конституції, яке є адміністративним і політичним центром держави, де зосереджені вищі та центральні органи державної влади і розміщені дипломатичні представництва інших держав. Столиці також традиційно залишаються загальнодержавними історичними, духовними, культурними, науково-освітніми центрами, символами єднання нації, які часто прирівнюються до державних символів.

За змістом ч. 3 ст. 4 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ» м. Київ є не лише столицею України, а й адміністративним центром Київської області. Саме в Києві розташовані Київська обласна рада та Київська обласна державна адміністрація та їх органи. Виходячи з особливостей правового статусу м. Києва як міста-регіону, тобто за статусом рівноцінного області, цікавим є те, що Київська область – єдиний регіон, в якому органи влади фактично розташовані за її межами. У зв'язку з наведеним неодноразово поставало питання щодо перенесення адміністративного центру Київської області.

I. Тематика рефератів:

- ☐ «Правове регулювання адміністративно-територіального устрою та механізми його удосконалення».
- ☐ «Особливості конституційно-правового статусу міст Києва та Севастополя».
- ☐ «Сучасний стан адміністративно-територіального устрою та шляхи його вдосконалення».
- ☐ «Принципи адміністративно-територіального устрою України».
- ☐ «Перспективи розвитку територіального устрою України».
- ☐ «Район: актуальні питання історії, теорії і практики територіального устрою».
- ☐ «Визначення пріоритетів здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні».
- ☐ «Теоретичні та конституційно-правові засади автономії в Україні».
- ☐ «Реформа територіального устрою як чинник розвитку місцевого самоврядування в країні».
- ☐ «Правові аспекти реформування адміністративно-територіального устрою сільського району в Україні».
- ☐ «Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні».
- ☐ «Адміністративно-територіальна реформа та проблеми вдосконалення державного управління в Україні».
- ☐ «Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави».
- ☐ «Аналіз зарубіжних моделей територіального устрою».

II. Завдання з використанням інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Конституційно-правові основи середніх елементів системи адміністративно-територіального устрою України». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об’ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Інноваційна реконструкція адміністративно-територіального устрою України». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

державний устрій, форма державного устрою України, територіальний устрій України, національно-державний устрій, територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут, принципи територіального устрою України, унітарна держава, проста унітарна держава, складна унітарна держава, централізована унітарна держава, децентралізована унітарна держава, відносно децентралізована унітарна держава, територія держави, адміністративно-територіальний устрій, система адміністративно-територіального устрою України, принципи адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальна одиниця, населені пункти, села, селища, міста районного значення, міста республіканського та обласного значення, міста зі спеціальним статусом, район у містах, регіони, область, район, сільський округ, селищний округ, автономія, персональна автономія, корпоративна автономія, національно-територіальна (територіальна) автономія, екстериторіальна автономія, політична автономія, адміністративно-національна автономія, автономна республіка, автономна область, автономний округ, Автономна Республіка Крим.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. За формою територіального устрою Україна є:

- а) президентсько-парламентською республікою;
- б) парламентсько-президентською республікою;
- в) складною унітарною державою;
- г) простою унітарною державою;
- д) федерацією.

2. Територіальне верховенство – це:

- а) територія не поєднана єдиною політичною, економічною, правовою системами;
- б) централізація державної влади;
- в) територія не є єдиною;
- г) повнота і незалежність влади в межах її території;
- д) територія не поєднана єдиною системою державної влади.

3. Суверенітет України поширюється на:

- а) адміністративно-територіальні одиниці України;
- б) всю її територію;
- в) територію кожної адміністративно-територіальної одиниці;
- г) всю її територію, за винятком прикордонної смуги;
- д) всю її територію, за винятком прикордонних районів.

4. Питання про зміну території України відповідно до чинної Конституції України вирішується виключно:

- а) міжнародними угодами;
- б) всеукраїнським референдумом;
- в) Кабінетом Міністрів України;
- г) Президентом України;
- д) Верховною Радою України.

5. Якими нормативно-правовими актами визначається територіальний устрій України:

- а) указами Президента України;
- б) виключно законами України;
- в) законами України та указами Президента України;
- г) законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України;
- д) указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України.

6. Конституція України визначає, що утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, належить до повноважень:

- а) органів місцевого самоврядування;
- б) народу України;
- в) Кабінету Міністрів України;
- г) Президента України;
- д) Верховної Ради України.

7. Конституційно-правові категорії «територіальний устрій» та «адміністративно-територіальний устрій» співвідносяться між собою як:

- а) конкретне й особливе;
- б) загальне та особливе;
- в) зміст і форма;
- г) категорії є тотожними;
- д) категорії є різними за змістом та не співвідносяться.

8. Адміністративно-територіальний устрій – це:

а) система представницьких органів на відповідній території, утворених для здійснення державного управління територією та для реалізації спільних інтересів різних населених пунктів;

б) законодавчо закріплений поділ території держави на певні частини, відповідно до яких будується система місцевих державних органів;

в) право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України;

г) система, сільських, селищних, міських населених пунктів зі стійким складом жителів, які зайняті сільськогосподарським виробництвом, промисловістю;

д) нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку.

9. Відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають:

а) області і міста;

б) Автономна Республіка Крим, області, райони та селища і села;

в) Автономна Республіка Крим, області та місто Київ;

г) області, міста Київ і Севастополь;

д) Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

10. Відповідно до ст. 133 Конституції України до складу України входять:

а) 24 області;

б) Автономна Республіка Крим і 24 області;

в) 24 області та м. Київ та Сімферополь;

г) Автономна Республіка Крим, 24 області, міста Київ та Севастополь;

д) 24 області, міста Київ та Севастополь.

11. Середню ланку адміністративно-територіального устрою України становлять:

а) адміністративні райони і міста обласного підпорядкування;

б) міста Київ та Севастополь;

в) міста районного підпорядкування;

г) Автономна Республіка Крим;

д) райони в містах, селища і села.

12. Адміністративно-територіальна одиниця – це:

а) державне утворення, адміністративна самостійність якого реалізується з врахуванням економічних, національних і інших особливостей відповідної території;

б) верхній рівень адміністративно-територіального устрою України;

в) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення;

г) частина території держави, яка утворилася для організації управління соціально-економічними процесами, забезпечення життєдіяльності місцевого населення і його зв'язків з суспільством;

д) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом.

13. До рівня територіального представництва відносяться:

а) міста;

б) селища;

в) райони;

г) села;

д) райони у містах.

14. Співвідношення понять «район» і «район у місті» відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі про адміністративно-територіальний устрій полягає в наступному:

а) ці поняття є тотожними;

б) ці поняття є різними;

в) значення цих понять можуть бути з'ясованими лише в контексті конкретного нормативного акту;

г) тотожність або відмінність цих понять залежить від адміністративно-територіальної одиниці;

д) поняття є фактично тотожними, що потребує законодавчого закріплення.

15. Селища міського типу належать до:

а) міських населених пунктів;

б) сільських населених пунктів;

в) об'єктів службового призначення;

г) регіонів;

д) верхнього рівня адміністративно-територіального устрою.

16. Україна за формою територіального устрою відноситься до:

- а) унітарної держави з елементами конфедералізму;
- б) децентралізованої унітарної держави;
- в) централізованої унітарної держави;
- г) федеративної держави, у складі якої є автономія;
- д) централізованої федеративної держави.

17. Область – це:

а) частина комплексно заселеної території України, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом;

б) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями;

в) частина території України, невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та селищними населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні одиниці;

г) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

д) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим

18. Обласним центром Волинської області є:

- а) Володимир-Волинський;
- б) Волинь;
- в) Нововолинськ;
- г) Луцьк;
- д) Ужгород.

19. Народ може здійснювати владу в Українській державі:

- а) тільки безпосередньо;
- б) виключно через органи державної влади;
- в) виключно через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- г) безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування;
- д) через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

20. *Адміністративно-територіальні одиниці, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуту сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність, належать до:*

- а) міст районного значення;
- б) міст селищного типу;
- в) гірських населених пунктів;
- г) міст обласного значення;
- д) сільських населених пунктів.

21. *Відповідно до чинної Конституції України суб'єктом місцевого самоврядування є:*

- а) територіальна громада – жителі села чи добровільне об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста;
- б) районна державна адміністрація;
- в) обласна державна адміністрація;
- г) голова районної державної адміністрації;
- д) голова обласної державної адміністрації.

22. *Територіальна автономія – це:*

- а) форма централізації держави;
- б) форма децентралізації в унітарній державі на рівні регіону, який має деякі особливості свого розвитку;
- в) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності;
- г) державне утворення, яке виникає внаслідок акту самовизначення її населення;
- д) державне утворення, яке не порушує унітарної суті держави та має власний суверенітет.

23. *Автономія, що створюється для об'єднання національних меншин, які проживають розрізнено, або пов'язують з лінгвістичними уособленнями:*

- а) територіальна автономія;
- б) персональна і корпоративна автономія;
- в) автономія для окремих територій за географічними ознаками;
- г) договірно-конституційна автономія;
- д) національно-територіальна автономія.

24. *За конституційною природою Автономна Республіка Крим є:*

- а) регіоном;
- б) суверенною державою;
- в) областю;
- г) формою адміністративно-територіальної автономії;

д) регіоном.

25. *Правовою основою статусу і повноважень Автономної Республіки Крим є:*

- а) Конституція України;
- б) Конституція України і закони України;
- в) Конституція Автономної Республіки Крим;
- г) Конституція Автономної Республіки Крим і закони України;
- д) Конституція України і закони України, Конституція Автономної Республіки Крим.

26. *Відповідно до чинної Конституції України територія України в межах існуючого кордону:*

- а) може бути змінена за рішенням місцевого референдуму;
- б) є цілісною і недоторканою;
- в) може бути змінена указом Президента України;
- г) може бути змінена за рішенням відповідної місцевої ради;
- д) може бути змінена розпорядженням Кабінету Міністрів України.

27. *Повнота влади Верховної Ради Автономної Республіки Крим має похідний характер у співвідношенні з:*

- а) правами та обов'язками юридичних осіб;
- б) повноваженнями державних органів;
- в) повноваженнями парламентів інших держав;
- г) повновладдям народу;
- д) суверенітетом національних меншин Автономної Республіки Крим.

28. *Повноваження та порядок формування і діяльності найвищих органів державної влади Автономної Республіки Крим визначаються:*

- а) Розпорядженням Кабінету Міністрів України;
- б) Указами Президента України;
- в) Конституцією і законами України, а також нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим з питань, віднесених до її компетенції;
- г) Постановами Верховної Ради України та нормативно-правовими актами Ради Міністрів Автономної Республіки Крим;
- д) Законами Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які мають найвищу юридичну силу по відношенню до всіх інших нормативно-правових актів.

29. *До Президії Верховної Ради Автономної Республіки Крим за посадою входять:*

- а) Голова Верховної Ради України, його перший заступник і заступники,

Голови Секретаріату Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

б) Генеральний прокурор України, Прем'єр-міністр України, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

в) Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, його перший заступник і заступники, голови комітетів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

г) Голова апарату Верховної Ради України, перший заступник Голови Верховної Ради України, голови тимчасових комісій;

д) Голова Верховної Ради України, Голова Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Генеральний прокурор України.

30. Відповідно до чинної Конституції України як має вирішуватися питання про зміну території України:

а) винятково Президентом України;

б) лише Верховною Радою України;

в) виключно всеукраїнським референдумом;

г) на вимогу не менше п'яти мільйонів громадян України;

д) винятково Президентом України за поданням Верховної Ради України.

31. Відповідно до чинної Конституції України в Україні налічують _ областей:

а) 22;

б) 23;

в) 24;

г) 20;

д) 25.

32. Спеціальний статус в Україні мають міста :

а) Київ та Одеса;

б) Київ та Дніпропетровськ;

в) Київ та Харків;

г) Київ та Севастополь;

д) Київ та Львів.

33. Державний кордон України – це:

а) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення;

б) частина території держави, яка утворилася для організації управління соціально-економічними процесами, забезпечення життєдіяльності місцевого населення і його зв'язків з суспільством;

в) лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, води, надр, повітряного простору;

г) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом;

д) нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку.

34. Державний устрій України – це:

а) це лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, води, надр, повітряного простору;

б) це нормативно впорядкована (унормована) система суспільних відносин з організації і діяльності держави та її основних інституцій, детермінованих синтезом історичних умов, закономірностей, традицій, новацій і тенденцій сучасного демократичного розвитку;

в) влаштування держави, тобто розподіл компетенції між її загальнодержавними, центральними і місцевими органами влади;

г) населені пункти зі стійким складом жителів, які зайняті переважно сільськогосподарським виробництвом;

д) невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та міськими населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні утворення.

35. Унітарна держава – це:

а) проста єдина держава, складовими якої є адміністративно-територіальні одиниці, які не наділені державним суверенітетом;

б) держава, де влада зосереджена в руках одноособового глави держави;

в) союзна держава, що складається з держав-членів або державо подібних утворень;

г) тимчасове об'єднання самостійних держав для досягнення конкретної мети;

д) держава, де влада поділяється між парламентом і монархом.

36. Конституційні засади територіального устрою України включають в себе принцип єдності та цілісності відповідно до якого:

а) окремі територіальні одиниці перебувають у підпорядкуванні держави, а нижчий рівень системи є територіальною основою місцевого самоврядування;

б) суспільство та держава забезпечують максимально рівні умови для розвитку всіх територіальних одиниць;

в) вся система територіального устрою держави пов'язана єдиною системою законодавчих, виконавчих, судових та контрольно-наглядових органів і утворює цілісну державну єдність;

г) держава сприяє самобутності територіальних одиниць;

д) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності.

37. Місто – це:

а) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями;

б) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим;

в) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

г) окрема адміністративно-територіальна одиниця у місті;

д) багатотисячний населений пункт, адміністративний, промисловий, торговельний та культурний центр.

38. Відповідно до Конституції України «Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ...»:

а) Службу безпеки України;

б) Президента України;

в) Збройні Сили України;

г) Національну гвардію України;

д) Міністерство внутрішніх справ України.

39. Елементами адміністративно-територіального устрою є:

а) райони;

б) міста;

в) області;

г) одиниці;

д) автономні утворення.

40. Населений пункт – це:

а) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії;

б) державні утворення, які мають власні органи законодавчої та виконавчої влади, статут та деякі інші ознаки державності;

в) система представницьких органів на відповідній території, утворених для здійснення державного управління територією та для реалізації спільних

інтересів різних населених пунктів;

г) частина комплексно заселеної території України, яка склалася внаслідок господарської та іншої суспільної діяльності, має сталий склад населення, власну назву та зареєстрована в порядку, передбаченому законом;

д) верхній рівень адміністративно-територіального устрою України.

41. Згідно Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ»:

а) межі міста Києва встановлюються Президентом за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства.

б) межі міста Києва встановлюються Президентом за поданням Верховної Ради України, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

в) Межі міста Києва встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням Президента, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

г) межі міста Києва встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства;

д) межі міста Києва встановлюються Верховною Радою України за поданням Київської міської ради, погодженим з відповідними радами, з урахуванням історичних, соціально-економічних та інших особливостей території відповідно до чинного законодавства.

42. Яким нормативно-правовим актом визначаються зміст, опис, порядок використання символіки:

а) Законом України «Про столицю України – місто-герой Київ»;

б) Положенням про символіку, яке затверджується відповідно Київською міською радою та районними в місті радами;

в) Конституцією України;

г) Наказом Президента України;

д) Постанова Верховної Ради України.

43. Район – це:

а) населений пункт із сталим складом жителів, які зайняті переважно у сільськогосподарському виробництві;

б) частина території України, невеликий регіон з агропромисловим характером економіки, транспортною, інформаційною та іншою соціальною інфраструктурою, спрямованою на забезпечення зв'язку між сільськими та

селищними населеними пунктами, які входять до його складу як самостійні адміністративно-територіальні одиниці;

в) адміністративно територіальна одиниця, яка є частиною області;

г) автономне утворення має свій особливий вид публічної влади – владу автономії та має право самостійно змінювати свій правовий режим;

д) основна складова частина території України, яка історично склалася і характеризується певним організаційним відособленням, цілісністю, економічною та соціальною самодостатністю, місцевими особливостями і традиціями.

44. Відповідно до чинної Конституції України Верховна Рада Автономної Республіки Крим є:

а) представницьким органом Автономної Республіки Крим;

б) законодавчим органом Автономної Республіки Крим;

в) органом місцевого самоврядування Автономної Республіки Крим;

г) Урядом Автономної Республіки Крим;

д) незалежним органом Автономної Республіки Крим.

45. Верховна Рада України згідно з п. 29 ч. 1 ст. 85 Конституції України уповноважена приймати рішення, окрім:

а) утворення і ліквідація районів;

б) встановлення і зміна меж районів і міст;

в) віднесення населених пунктів до категорії міст;

г) найменування і перейменування населених пунктів та міст;

д) стягнення одного меншого міста до великого;

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.

- Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- Про столицю України місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.

Спеціалізована література:

1. Адамович С. В. Спроби реформування адміністративно-територіального устрою в Україні (1990-2012 рр.). *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3. С. 9-20.
2. Алексєєнко І. І. Визначення фінансового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Харків, 2013. 20 с.
3. Балаклицький А. І. Територія як основна ознака держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів. *Публічне право*. 2016. № 1. С. 284-290.
4. Барбашова Н. Про регіоналізацію унітарної держави. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 24-30.
5. Батанов О. Конституційно-правові проблеми територіального устрою України: доктринальні та прикладні аспекти. *Право України*. 2014. № 9. С. 11-21.
6. Бендера І. Л. Формування нового адміністративно-територіального устрою України та особливості місцевих виборів в об'єданих територіальних громадах. *Dictum factum*. 2020. № 3. С. 36-43.
7. Бондар М. Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад. *Право України*. 2014. № 9. С. 22-31.
8. Бородіна О. А. Актуальні питання реформи децентралізації та адміністративно-територіального устрою. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1. С. 68-73.
9. Бровко О. В. Необхідність трансформації адміністративно-територіального устрою в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3. С. 283-284.

10. Верменич Я. В., Андрощук О. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст.: моногр. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. 181 с.
11. Власюк О. С. Стан і проблеми реформування адміністративно-територіального устрою України. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 16-23.
12. Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 5-18.
13. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2018. 40 с.
14. Гамбург Л. С. Теоретичні питання децентралізації державної влади в системі публічної влади унітарної держави. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 4 (1). С. 134-145.
15. Гладілін В. М., Яницька В. Ю. Децентралізація об'єднаних територіальних громад. *Містобудування та територіальне планування*. 2019. Вип. 71. С. 115-126.
16. Год Н. В. Унітарність як оптимальна форма державного устрою України. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 32. С. 149-151.
17. Горбань В. І. Форма державного устрою України в контексті тенденцій глобалізації та регіоналізації. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Політологія*. 2014. Т. 228, Вип. 216. С. 28-31.
18. Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру Української держави. *Право і Безпека*. 2014. № 4. С. 12-16.
19. Гречко О. О. Принципи територіального устрою України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
20. Гречко О. О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
21. Гриневич В. В. Моделі адміністративно-територіального устрою в Україні: політичні реалії, експерименти та перспектива реформування. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 213-220.
22. Губань Р. В. Питання адміністративно-територіального устрою України в рішеннях Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 80-90.

23. Губань Р. В. Проблеми реформи адміністративно-територіального устрою столиці України-міста-героя Києва в проектах законів України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 3. С. 20-22.
24. Данилишин Б. М. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11.
25. Дем'янчук О. І. Сутнісні характеристики та формування адміністративно-територіальних одиниць у контексті децентралізації регіонального розвитку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2018. № 9 (37). С. 117-124.
26. Динник І. П. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
27. Дмитрієва К. В. Автономія як особливий елемент територіального устрою унітарної держави. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 96-106.
28. Дністрянський М. Адміністративно-територіальний устрій України: політико-географічні проблеми функціонування та можливості оптимізації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Географічні науки. 2013. № 6. С. 138-143.
29. Дорош У. М. До визначення поняття децентралізації влади. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 130-137.
30. Жук П. В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1. С. 20-25.
31. Жуков Є. В. Теоретико-методологічні засади розуміння форми державного устрою в добу інформатизації. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2013. Вип. 5. С. 196-201.
32. Задорожня Г. В. Юридичні форми глави держави на території України. *Право та державне управління*. 2014. № 3. С. 4-8.
33. Заставецька Л. Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: моногр. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 331 с.
34. Заставецька Л. Принципи формування і механізми функціонування нових територіальних громад і систем розселення у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Серія: Географія. 2013. Вип. 672-673. С. 95-100.
35. Іщенко О. П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

36. Іщенко О. П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 223 с.
37. Ішук С. І. Нові шляхи удосконалення адміністративно-територіального устрою України у праці Лесі Богданівни Заставецької. *Економічна та соціальна географія*. 2013. Вип. 3. С. 268-269.
38. Камінська Н. В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 35-40.
39. Коршун В. Ф. Зміст принципів адміністративно-територіального устрою. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 147-153.
40. Коршун В. Ф. Співвідношення інституту адміністративно-територіального устрою з принципами побудови державної влади. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 141-145.
41. Кравців В. С. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: моногр. Львів: «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2016. 264 с.
42. Кресіна І. О., Грицяк Д. І., Коваленко А. А. та ін. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 327 с.
43. Кресіна І., Стойко О. Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. *Право України*. 2014. № 9. С. 45-52.
44. Липовська, С. О. Забезпечення організаційної здатності територіальних громад в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2019. 20 с.
45. Литвин В. М. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективне бачення і перспективи реформування. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 8. С. 58-70.
46. Лісова Т. А. Удосконалення адміністративно-територіального устрою України. *Науковий вісник Полісся*. 2015. Вип. 2. С. 53-58.
47. Лошихін О. М. Територія сучасної держави: поняття та функції (частина друга). *Публічне право*. 2016. № 4. С. 180-184.
48. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 61-75.
49. Магновський І. Й. Принципи вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: правовий контекст. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 6-9.
50. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 331 с.

51. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
52. Міщук В. В. Шляхи оптимізації унітарної форми державного устрою України на прикладі Польщі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право.* 2013. Вип. 21. С. 170-176.
53. Надутий А. В. Принципи територіального устрою України як підгрунття територіальної цілісності держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40 (1). С. 51-55.
54. Олексієнко М. М. Аналіз розвитку сільських територій України в контексті протидії зовнішнім економічним чинникам економічній безпеці держави. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2013. Вип. 6. С. 342-354.
55. Осипенко С. О. Фінансова децентралізація в умовах унітарного устрою держави. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки.* 2015. № 3. С. 144-151.
56. Павлович-Сенета Я. П. Місто у системі територіального устрою України: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична.* 2013. Вип. 2. С. 205-216.
57. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
58. Паламарчук В. А. Територія як невід'ємна ознака сучасної держави. *Наука і правоохорона.* 2016. № 1. С. 345-350.
59. Панкулин Л. А. Реформування адміністративно-територіального устрою: досвід держав-членів Європейського Союзу і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 20 с.
60. Панов А. В. Територіальний устрій Франції та Італії – уроки для України: моногр. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2015. 126 с.
61. Перепелюкова О. В. Світовий досвід використання децентралізації в умовах просторового посилення процесів глобалізації та інтеграції. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво.* 2019. № 5. С. 169-173.
62. Плющ Р. М., Філіппова В. Д., Проніна О. В. Вплив трансформації адміністративно-територіального устрою на реформування державного управління в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2021. № 14. С. 976-1009.
63. Приходько А. Актуальні проблеми державного устрою в Україні. *Право України.* 2014. № 9. С. 64-73.

64. Пухтинський М. Концептуальні, конституційні, політико-правові засади територіальної організації публічної влади. *Право України*. 2014. № 9. С. 88-93.
65. Роман В. Ф. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 38. С. 92-98.
66. Савенок І. В. Фінансово-економічні аспекти реформування адміністративно-територіального устрою. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. Серія: Економіка, право*. 2014. № 1. С. 121-124.
67. Сагач О. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективний аналіз та сучасний стан. *Сіверянський літопис*. 2017. № 4. С. 189-196.
68. Семяновський В. М. Система територіальної статистики та адміністративно-територіальний устрій. Європейський досвід для України. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2014. № 4. С. 39-53.
69. Сірик З. О. Розвиток місцевого самоврядування у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1-2 (1). С. 248-256.
70. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. *Віче*. 2015. № 12. С. 22-24.
71. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
72. Стогова О. В. Адміністративно-територіальний устрій в Україні: основні етапи становлення та їхні характеристики. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1. С. 221-232.
73. Стойко О. М. Законодавчі ініціативи щодо вдосконалення адміністративно-територіального устрою України. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 406-412.
74. Сухонос В. В. Суверенітет як чинник диференціації форми державно-територіального устрою в контексті загальнотеоретичної юриспруденції. *Форум права*. 2017. № 2. С. 117-123.
75. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 2. С. 277-286.
76. Терханов Ф. І. Формування основ забезпечення територіальної цілісності в умовах децентралізації державної влади в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 3. С. 46-52.
77. Толстенко В. Л. Форма державного устрою як складова поняття форми держави: до методології дослідження. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 2. С. 91-97.

78. Устименко Є. Р. Децентралізація як складова успішної політичної реформи в Україні: основні виклики. *Epistemological studies in philosophy, social and political science*. 2019. Vol. 2, Iss. 1. С. 157-162.
79. Федоренко В. Система адміністративно-територіального устрою України: проблеми конституційної теорії та практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 94-106.
80. Худoley В. Ю. Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України: моногр. Київ: Вишемирський В. С., 2019. 111 с.
81. Челак О. П. Вплив форми державного устрою на зміст регіональної політики сучасних держав. *Молодий вчений*. 2016. № 10. С. 132-136.
82. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
83. Шкабаро В. М. Територія як ключова ознака держави та її характеристики. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 56-61.
84. Явір В. А. Етнополітичні виклики адміністративно-територіального устрою України. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 412-419.
85. Янюк Н. В. Реформування місцевих державних адміністрацій у контексті децентралізації влади в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 30-35.

ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Національну безпеку також розуміють як здатність нації задовольняти потреби, необхідні для її самозбереження, самовідтворення і самовдосконалення з мінімальним ризиком збитку для базових цінностей її нинішнього стану¹.

Правову основу у сфері національної безпеки України становлять Конституція, Закон України «Про національну безпеку України» та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів інші нормативно-правові акти.

Відповідно до вищезазначеного Закону розробляються і затверджуються Президентом України Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Стратегія національної безпеки України і Воєнна доктрина України є документами, обов'язковими для виконання, і основою для розробки конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки.

Конституційно-правовий стан (режим) національної безпеки слід розглядати як особливий вид конституційно-правових відносин. Їх зміст розкривається в об'єктно-суб'єктних юридичних властивостях. Так, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій.

Безпека є необхідною природною умовою для забезпечення життєдіяльності людини і громадянина незалежно від економічного та соціально-політичного устрою будь-якої держави. З огляду на вищезазначене, забезпечення індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою як у процесі дослідження, так і забезпечення інших об'єктів національної безпеки: суспільства – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне

¹ Кондратьєв Я. Ю. Концепція національної безпеки України: теоретико-правові аспекти зарубіжного досвіду Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 20 с.

навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Розглядаючи людину і громадянина, їх конституційні права і свободи як об'єкт національної безпеки України, слід зазначити, що потреби та інтереси людини (окремої особистості) як складові національних інтересів не знайшли свого відображення на законодавчому рівні¹.

Система об'єктів національної безпеки і оборони може бути доповнена й іншими конституційними цінностями. Насамперед, гарантованими Розділом I Конституції України. До таких цінностей слід відносити: унітарний устрій України (ст. 2 Конституції); державну мову (ст. 10 Конституції); свідомість, культура і традиції української нації (ст. 11 Конституції); етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11 Конституції); економічну та інформаційну безпеку (ст. 17 Конституції); політична, економічна та ідеологічна багатоманітність суспільства (ст. 15 Конституції); екологічна безпека (ст. 16 Конституції); правовий порядок (ст. 19 Конституції) та ін.

Суб'єктами забезпечення національної безпеки є:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- органи і підрозділи цивільного захисту;
- громадяни України, об'єднання громадян.

Цей перелік суб'єктів забезпечення національної безпеки і оборони не є вичерпний. До них, окрім Українського народу, який не визначено в законі, також слід віднести й Конституційний Суд України, народних депутатів України, політичні партії, інститути громадянського суспільства, ЗМІ тощо².

Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:

¹ Антонов В. О. Об'єкти національної безпеки та їх особливості. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. № 59. С. 65-71.

² Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони¹.

Основними **функціями** суб'єктів забезпечення національної безпеки є:

- вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної безпеки України і Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України;

- створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки;

- удосконалення її організаційної структури;

- комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;

- підготовка сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;

- постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці;

- систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму;

- прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;

- розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України;

- запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси;

- локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників;

- оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі;

¹ Там само.

- участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України;
- спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

Відповідно до Конституції і законів України:

Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України; Відповідно до статей 106 і 107 Конституції України Президент України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони як безпосередньо, так і через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України та створювані ним у разі необхідності консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби. Рада національної безпеки і оборони України здійснює контроль за сектором безпеки і оборони на підставі статті 107 Конституції України у порядку і в межах компетенції, визначених Законом України "Про Раду національної безпеки і оборони України". Контроль за виконанням рішень Ради національної безпеки і оборони України здійснює Секретар Ради національної безпеки і оборони України. Рада національної безпеки і оборони України інформує громадськість про свою діяльність через офіційний веб-сайт Ради національної безпеки і оборони України та через засоби масової інформації.

Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України; Верховна Рада України відповідно до статті 85 Конституції України здійснює парламентський контроль та приймає закони України, які визначають і регулюють діяльність органів сектору безпеки і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання. Верховна Рада України відповідно до статті 89 Конституції України створює комітети Верховної Ради України, до повноважень яких належить, зокрема, забезпечення контролю за діяльністю органів сектору безпеки і оборони. З метою гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки створюється комітет Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної

Ради України за діяльністю цих органів. Завдання та повноваження цього комітету Верховної Ради України визначаються законом. Для вивчення, підготовки і попереднього розгляду окремих питань у сферах національної безпеки і оборони, а також діяльності сектору безпеки і оборони Верховна Рада України в межах своїх повноважень може створювати тимчасові спеціальні комісії, а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, - тимчасові слідчі комісії, які діють у порядку, встановленому законом. Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, повноваження якого визначаються законом. Кабінетом Міністрів України, Службою безпеки України, Управлінням державної охорони України подаються до Верховної Ради України щорічні письмові звіти про діяльність складових сектору безпеки і оборони. У разі необхідності Верховна Рада України може проводити відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", парламентські слухання з питань національної безпеки і оборони, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання. Верховна Рада України відповідно до Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України "Про Регламент Верховної Ради України", може офіційно запросити або вимагати присутності на пленарному засіданні Верховної Ради України для заслуховування посадових чи службових осіб органів сектору безпеки і оборони¹.

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України. На виключну важливість РНБО в апараті Президента України та її самостійний конституційно-правовий статус вказує і те, що РНБО – єдиний орган у системі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів та і служб, які створює Президент України, чий правовий статус Конституція України закріплює в самостійній статті, а законодавець деталізує його в спеціальному Законі «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року. Положення про РНБО містяться і в інших законах: «Про основи національної безпеки України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави»,

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

«Про державну таємницю», «Про військово-цивільні адміністрації» указах Президента України, зокрема, в Указі Президента від 25 квітня 2015 року № 171 «Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України» та ін.

Тобто, конституційно-правовий статус РНБО на сьогодні комплексно закріплюється в Конституції та законах України, інших актах чинного законодавства, що засвідчує важливість цього органу в механізмі Української держави.

Первинним елементом конституційно-правового статусу РНБО є встановлений Основним Законом порядок формування її персонального складу. Оскільки легітимність РНБО визначається саме дотриманням конституційної процедури її формування. Відповідно до ч. 1 ст. 107 Конституції України, головою РНБО за посадою є Президент України. У разі дострокового припинення повноважень Президента України виконання обов'язків голови РНБО на період до обрання і вступу на пост новообраного глави держави, згідно зі статтями 108-110 Основного Закону, здійснює Прем'єр-міністр України¹.

Персональний склад РНБО формує Президент України. Згідно зі ст. 107 Конституції України, до складу РНБО, окрім Президента України, за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. У засіданнях РНБО також може брати участь Голова Верховної Ради України. Ключовою посадовою особою РНБО є її Секретар. Він призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України і безпосередньо йому підпорядковується. Секретар Ради національної безпеки і оборони України забезпечує організацію роботи і виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України. РНБО здійснює функції, визначені в ст. 3 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України», а саме:

- вносить пропозиції Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої та зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони;
- координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- координує та здійснює контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та під час виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України².

Основними функціями РНБО є програмні, нормопроектні, організаційно-правові, координаційно-мобілізаційні, контрольні функції, а також функція стратегічного планування у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України. Окрім названих функцій, РНБО здійснює й низку

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.

² Там само.

інших: науково-дослідних, інформаційно-аналітичних, кадрових, матеріально-технічного та фінансового забезпечення тощо.

Задля реалізації цих функцій РНБО наділена законодавчо визначеними повноваженнями, тобто системою прав і обов'язків, які визначають компетенцію РНБО. Компетенція РНБО системно визначається в ст. 4 Закону «Про Раду національної безпеки і оборони України».

Не менш важливим компонентом конституційно-правового статусу РНБО є його структура, яку слід відрізнити від персонального складу РНБО. Під складом РНБО слід розуміти її персональний склад, встановлений ст. 107 Конституції України за дискретним переліком посад, а також персонально визначений Президентом України відповідно до його конституційних повноважень і затверджений відповідним указом глави держави. Натомість під структурою РНБО слід розуміти її внутрішню взаємоузгоджену побудову, представлену не лише складом РНБО на чолі з головою, а й секретарем РНБО й апаратом РНБО.

Аналіз структури РНБО та основних її елементів дозволяє стверджувати про ієрархічну структуру РНБО, представлену Головою РНБО, членами РНБО, Секретарем РНБО й Апаратом РНБО, на чолі з Керівником Апарату.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю;

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України;

В умовах світових геополітичних трансформацій, зміст проблеми забезпечення безпеки особи, суспільства і держави становлять воєнні, економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні аспекти, а також питання історичної, національної та релігійної ідентичності. До основних проблем, що викликають ризики і загрози національній безпеці України, належать: явища, притаманні багатьом державам, в основі яких – боротьба за енергоресурси, техногенні катастрофи, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, тероризм, торгівля наркотиками, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми тощо; геополітичне положення України, що визначає її високу залежність від зовнішніх чинників та об'єктивні суспільно-політичні і соціально-економічні проблеми розвитку країни як суверенної держави.

На сьогоднішній день в нашій державі триває процес визначення національних інтересів, які властиві демократичній державі, стабілізації внутрішньої ситуації та створення умов для подальшого розвитку. Це змінює політичний та економічний простори, що у поєднанні зі змінами

геополітичного становища України змінює підходи до регулювання питань забезпечення національної безпеки країни.

Основними вимірами, в яких мають відбуватися процеси зміцнення та забезпечення національної безпеки в сучасній геополітичній ситуації, виступають: національний, регіональний та глобальний. В рамках національного виміру повинно здійснюватись формування стабільної політичної та економічної системи, забезпечення зростання рівня матеріального добробуту, вироблення надійних механізмів подолання різного роду конфліктів. В регіональному вимірі передбачено створення та ефективне функціонування регіональних інститутів та відповідних механізмів, що дають можливість створити «пояс безпеки» навколо території України. Глобальний вимір складається з геополітичного, гео економічного та культурно-цивілізаційного елементів і залежить від місця України в світових політичних та економічних процесах, а також її приналежності до певного цивілізаційного простору.

Отже, враховуючи основні положення національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації, слід наголосити на тому, що основним геополітичним імперативом повинен бути європейський вибір. Для цього потрібно утримувати баланс між західним і східним векторами зовнішньої політики, а також розвивати і посилювати практичне співробітництво із європейськими країнами. Процес забезпечення національної безпеки має відбуватись на основі захисту національних інтересів та цінностей шляхом проведення збалансованої внутрішньої та зовнішньої політики.

I. Тематика рефератів:

- ❑ «Забезпечення державної безпеки як функція сучасної держави».
- ❑ «Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки».
- ❑ «Практичне забезпечення економічної безпеки України».
- ❑ «Права людини як головний об'єкт національної безпеки України».
- ❑ «Стратегія національної безпеки України та військова реформа».
- ❑ «Система і структура органів національної безпеки Франції».
- ❑ «Права людини як головний об'єкт національної безпеки України».
- ❑ «Проблеми законодавчого регулювання у сфері державної безпеки в Україні».
- ❑ «Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки».
- ❑ «Забезпечення державної безпеки як функція сучасної держави».
- ❑ «Політична корупція та правова безпека України».
- ❑ «Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України».
- ❑ «Воєнна безпека як складова національної безпеки України».

II. Завдання з використанням

інтерактивних методів навчання

Інтерактивне завдання №1

Інтерактивна гра «Бумеранг». Час – 20 хв. ЗВО необхідно поділити на малі підгрупи. Викладач на дошці записує ключове питання для обговорення, наприклад, «Місце і роль воєнної безпеки в системі національної безпеки». Кожна підгрупа ЗВО складає на аркуші конкретні 5 запитань із заданої теми, направляє їх «бумерангом» будь-якій підгрупі ЗВО та слухає відповідь. Якщо відповідь не повна/неточна, «бумеранг» повертається до тієї підгрупи, яка його «відправила». ЗВО, які «отримали бумеранг», посилають вже свій перелік іншій підгрупі. Викладач фіксує відповіді й рахує кількість балів, які набрала кожна підгрупа (кожне складне запитання – 2 бали, кожна правильна відповідь на просте запитання – 2 бали, об'ємне – 3 бали).

Інтерактивне завдання №2

Мікрофон. Час – 10 хв. Наприкінці заняття викладач має надати кожному ЗВО можливість коротко і швидко висловити свої думки чи позиції на тему: «Сучасні проблеми економічної безпеки України». Говорити може тільки той ЗВО, який отримав «уявний» мікрофон.

III. Надати визначення понять:

національна безпека, національні інтереси, національна безпека України як конституційно-правовий інститут, теорія національної безпеки, принципи національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, функції національної безпеки, концепція національної безпеки України, система забезпечення національної безпеки України, засоби забезпечення національної безпеки України, суб'єкти системи забезпечення національної безпеки України, гарантії забезпечення національної безпеки України, система національної безпеки України, політична безпека України, міжнаціональні (міжетнічні) конфлікти, політичні конфлікти, воєнний елемент, економічна безпека України, продовольча безпека, ресурсна безпека, цінова безпека, фінансово-грошова безпека, кримінальна безпека, воєнна безпека України, оборона України, територіальна оборона, воєнна доктрина, стан війни, воєнний час, воєнний стан, мобілізація, армія, Збройні Сили України, військовий обов'язок, військова служба, юридична відповідальність військовослужбовців, екологічна безпека України, інформаційна безпека України, демографічна безпека України, міжнародна безпека України, міжнародне право, міжнародні конфлікти, геополітичне становище держави, правова безпека України.

IV. Вирішити тестові завдання:

1. *Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

2. *Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

3. *Захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

4. *Захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз – це:*

- а) державна безпека;
- б) громадська безпека і порядок;
- в) воєнна безпека;
- г) суспільно-політична безпека;
- д) національна безпека.

5. До суб'єктів забезпечення національної безпеки в Україні відносяться, крім:

- а) Президента України;
- б) Верховної Ради України;
- в) міністерств та інших центральних органів виконавчої влади;
- г) Національного банку України;
- д) військових формувань іноземних держав.

6. До суб'єктів здійснення контролю за реалізацією заходів у сфері національної безпеки не належить:

- а) Президент України;
- б) Верховна Рада України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Рада національної безпеки і оборони України;
- д) Конституційний Суд України.

7. В сфері забезпечення національної безпеки відсутній принцип:

- а) пріоритету прав і свобод людини і громадянина;
- б) своєчасності і адекватності заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;
- в) чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;
- г) гласності;
- д) верховенства права.

8. Згідно з Конституцією України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом:

- а) офіційними зустрічами президентів держав;
- б) укладанням міжнародних договорів економічного характеру;
- в) підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;
- г) ратифікацією, денонсацією та приєднанням України до міжнародних актів;
- д) підписанням міжнародних угод про ненапад.

9. Згідно з Конституцією України забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України покладається на:

- а) Верховну Раду України;
- б) Президента України;
- в) військові формування та правоохоронні органи України;
- г) громадян України;
- д) систему судових органів України.

10. Відповідно до Закону України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 р. система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України – це:

- а) воєнна доктрина;
- б) воєнна організація держави;
- в) сили безпеки;
- г) сектор безпеки і оборони;
- д) сили оборони.

11. Військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності – це:

- а) Збройні Сили України;
- б) Рада національної безпеки і оборони України;
- в) Служба безпеки України;
- г) Міністерство оборони України;
- д) Міністерство внутрішніх справ України.

12. Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України за посадою є:

- а) Міністр оборони України;
- б) Президент України;
- в) Голова Служби безпеки України;
- г) Прем'єр-міністр України;
- д) Міністр внутрішніх справ України.

13. Президент України як Верховний Головнокомандувач з питань оборони видає:

- а) накази і постанови;
- б) накази і директиви;
- в) постанови і директиви;
- г) укази і розпорядження;
- д) закони і накази.

14. З питань національної безпеки і оборони Президент України видає такі нормативно-правові акти, що є обов'язковими до виконання на території України, як:

- а) накази і постанови;
- б) накази і директиви;

- в) постанови і директиви;
- г) укази і розпорядження;
- д) закони і накази.

15. Загальна структура Збройних Сил України затверджується:

- а) Міністром юстиції України;
- б) Кабінетом Міністрів України;
- в) Верховною Радою України за поданням Президента України;
- г) Президентом за поданням Прем'єр-Міністра України;
- д) Головою Верховної Ради України.

16. Збройними Силами України, які завжди знаходяться в стані бойової готовності, є:

- а) авіація;
- б) сухопутні війська;
- в) морський флот;
- г) ракетні війська;
- д) протиповітряна оборона.

17. Державна інституція, що може створюватися в особливий період як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави:

- а) Міністерство оборони України;
- б) Ставка Верховного Головнокомандувача;
- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Військовий комісаріат;
- д) Комітет державної безпеки.

18. Головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, координації та контролю за виконанням завдань у сфері оборони іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами є:

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Міністерство оборони України;
- в) Служба Безпеки України;
- г) Президент України;
- д) Генеральний штаб Збройних Сил України.

19. Безпосереднє керівництво територіальною обороною держави здійснює начальник Генерального штабу:

- а) Головнокомандувач Збройних Сил України;
- б) Голова Ради національної безпеки і оборони України;
- в) Прем'єр-міністр України;

- г) Заступник Міністра оборони України;
- д) Міністр оборони України.

20. *Рішення про загальну або часткову мобілізацію, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, застосування Збройних Сил України, інших військових формувань, утворених відповідно до законів України приймається:*

- а) у разі екологічної небезпеки;
- б) у разі введення надзвичайного стану;
- в) при укладанні міжнародної угоди;
- г) під час призову до армії;
- д) у разі збройної агресії.

21. *Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує приведення в життя державної політики у сфері оборони, функціонування, бойову та мобілізаційну готовність, боєздатність і підготовку Збройних Сил України до здійснення покладених на них функцій і завдань – це:*

- а) Міністерство оборони України;
- б) Президент України;
- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Служба безпеки України.

22. *Збройні Сили України перебувають у підпорядкуванні:*

- а) Міністерства оборони України;
- б) Президента України;
- в) Міністерства юстиції України;
- г) Міністерства внутрішніх справ України;
- д) Служби безпеки України.

23. *Гранична чисельність працівників центрального апарату Міністерства оборони України затверджується:*

- а) Верховною Радою України;
- б) Міністром оборони України;
- в) Президентом України;
- г) Кабінетом Міністрів України;
- д) Головнокомандувачем Збройних Сил України.

24. *Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, схвалює:*

- а) органи місцевого самоврядування;

- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони.

25. Визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України:

- а) Верховна Рада України;
- б) Кабінет Міністрів України;
- в) Президент України;
- г) народні депутати України;
- д) Конституційний Суд України.

26. Рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, приймає:

- а) органи місцевого самоврядування;
- б) Верховна Рада України;
- в) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- г) Президент України;
- д) Міністр оборони

27. Головою Ради національної безпеки і оборони України є:

- а) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- б) Міністр оборони;
- в) Президент України;
- г) Міністр юстиції України;
- д) Прем'єр-Міністр України.

28. Рішення, які прийняті Радою національної безпеки і оборони України, вводяться в дію Президентом України у формі:

- а) указу;
- б) постанови;
- в) розпорядження;
- г) наказу;
- д) рішення.

29. *Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує:*

- а) парламент України;
- б) Президент України;
- в) Кабінет Міністрів України;
- г) Секретар Ради національної безпеки і оборони України;
- д) Міністр юстиції України.

30. *Відповідно до Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 р. до функцій Ради національної безпеки і оборони України належить:*

- а) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час;
- б) забезпечення розвитку військової науки;
- в) забезпечення охорони державного кордону України;
- г) захист інформаційного простору України;
- д) підготовка молоді до служби в Збройних Силах України.

31. *Кількість голосів, яку необхідно зібрати для прийняття рішення Радою національної безпеки і оборони України:*

- а) не менш двох третин її членів;
- б) усіх членів;
- в) не менш як третини її членів;
- г) половини членів від загального складу;
- д) 50%+1 голос від загальної кількості членів.

32. *Функції, структура та штатна чисельність апарату Ради національної безпеки і оборони України визначаються:*

- а) Головою Верховної Ради України;
- б) Головою Служби безпеки України;
- в) Прем'єр-міністром України;
- г) Президентом України;
- д) Міністром оборони України.

33. *Посадові особи апарату Ради національної безпеки і оборони України мають статус:*

- а) військовослужбовців;
- б) державних службовців;
- в) військовозобов'язаних осіб;
- г) політичних діячів;
- д) органу по здійсненню нагляду і контролю діяльності в сфері забезпечення національної безпеки України.

34. *Пропозиції щодо введення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях Президентіві України подає:*

- а) Верховна Рада України;
- б) Служба безпеки України;
- в) Рада національної безпеки і оборони України;
- г) Кабінет Міністрів України;
- д) Міністерство оборони України.

35. *В Україні надзвичайний стан може бути введено на строк:*

- а) не більш як 30 і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях;
- б) не більш як 60 і не більш як 90 діб в окремих її місцевостях;
- в) не більш як 90 і не більш як 120 діб в окремих її місцевостях;
- г) не більш як 60 днів;
- д) не більш як 90 днів.

36. *Максимальний строк, на який може бути подовжений у разі необхідності надзвичайний стан:*

- а) не більш як 30 днів;
- б) не більш як 60 і не більш як 90 діб в окремих її місцевостях;
- в) не більш як 90 і не більш як 120 діб в окремих її місцевостях;
- г) не більш як 60 днів;
- д) не більш як 90 днів.

37. *До заходів, що можуть запроваджуватися на період надзвичайного стану, не належить:*

- а) встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду;
- б) обмеження свободи пересування територією, де вводиться надзвичайний стан;
- в) обмеження руху транспортних засобів та їх огляд;
- г) заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом;
- д) тимчасове обмеження права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

38. *Обов'язок розробляти та здійснювати емісійно-кредитну політику в інтересах національної безпеки України покладено на:*

- а) Міністра фінансів України;
- б) Національний банк України;
- в) Міністерство фінансів України;
- г) Державну Податкову службу;
- д) Контрольно-ревізійну службу

39. Продовольча безпека України – це складова:

- а) продовольчої програми;
- б) політичної безпеки;
- в) бюджету держави;
- г) річного плану;
- д) економічної безпеки.

40. До основоположних принципів воєнної політики України щодо запобігання виникненню воєнних конфліктів не належить:

- а) забезпечення обґрунтованості, послідовності і системності воєнної політики;
- б) дотримання без'ядерного статусу;
- в) координація та узгодженість дій на міждержавному рівні;
- г) дотримання політики позаблоковості;
- д) демонстрація воєнної сили.

41. Голова Служби безпеки України призначається на посаду та звільняється з посади:

- а) Президентом України;
- б) Генеральним прокурором України;
- в) Головою Верховної Ради України;
- г) Міністром юстиції України;
- д) Міністром внутрішніх справ України.

42. Постійний контроль за діяльністю Служби безпеки України, дотриманням нею законодавства здійснюється:

- а) Генеральною прокуратурою України;
- б) Уповноваженим Верховною Радою України з прав людини;
- в) Верховною Радою України;
- г) Кабінетом міністрів України;
- д) Національним агентством з питань запобігання корупції.

43. Голова Служби безпеки України має заступників, які призначаються на посади за його поданням та звільняються з посад:

- а) Генеральним прокурором України;
- б) Головою Верховної Ради України;
- в) Міністром оборони України;
- г) Міністром юстиції України;
- д) Президентом України.

44. Згідно з Законом України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. законодавче регулювання питань сфери оборони здійснює:

- а) Міністр оборони України;

- б) Президент України;
- в) Рада Національної безпеки і оборони України;
- г) Верховна Рада України;
- д) Верховний Головнокомандуючий.

45. Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. особливий період в Україні – це:

- а) початок бойових дій;
- б) оголошення надзвичайного та воєнного стану на Україні;
- в) проведення референдуму про мобілізацію або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні;
- г) порушення кордонів;
- д) оголошення рішення про мобілізацію.

46. Відповідно до Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. територіальну оборону на всій території України організовує:

- а) Міністерство оборони України;
- б) співробітники прокуратури;
- в) Служба безпеки України;
- г) Генеральний штаб Збройних Сил України;
- д) співробітники поліції.

47. Фінансування національної оборони України здійснюється:

- а) за рахунок коштів Держбюджету;
- б) внесків спонсорів;
- в) добровільне пожертвування громадян;
- г) за рахунок членських внесків міжнародних організацій;
- д) коштами місцевого бюджету.

48. До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі оборонної роботи належить:

- а) реалізація права на соціально-економічний та соціально-правовий захист військовослужбовців та осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їх сімей;
- б) проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України;
- в) підготовка громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час;
- г) створення національної системи та нормативно-правової бази розроблення і виробництва озброєння, військової і спеціальної техніки;
- д) поступове оновлення науково-технічної та виробничо-технологічної бази оборонно-промислового комплексу, впровадження новітніх технологій.

49. *Військова служба є:*

- а) державною службою особливого характеру;
- б) спеціальною службою;
- в) особисто-професійною службою;
- г) загальнонауковою службою;
- д) таємною службою.

50. *Відповідно до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України – це:*

- а) повноваження Міністерства оборони України;
- б) конституційний обов'язок кожного громадянина;
- в) головне завдання Верховної Ради України;
- г) служба в армії;
- д) напрям діяльності Збройних сил України.

51. *До відмінностей військової служби як особливого виду державної служби не належить:*

- а) підвищені вимоги до стану здоров'я (фізичних даних), загальноосвітнього цензу, рівня професійної підготовки, морально-психологічних якостей громадян, які зараховуються (поступають) на військову службу;
- б) обов'язкове прийняття військової присяги кожним громадянином, хто вперше зараховується на військову службу;
- в) можливість проходження військової служби громадянами іноземної держави та особами без громадянства на контрактній основі;
- г) безперечність службового підпорядкування, безумовність слухняності підлеглих військовослужбовців вимогам командирів (начальників);
- д) право на зберігання, носіння, застосування й використання зброї.

52. *Згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 р. альтернативна служба – це:*

- а) служба в органах внутрішніх справ;
- б) державна служба в Збройних Силах України;
- в) служба, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби;
- г) служба в судових органах;
- д) служба в армії.

53. *Згідно з Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» від 12 грудня 1991 р. альтернативну службу громадяни проходять:*

- а) поза Україною;
- б) на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у

державній, комунальній власності або переважна частка у статутному фонді яких є в державній або комунальній власності;

в) на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають в оперативному веденні військових частин;

г) на території військових частин;

д) за місцем праці або навчання.

54. Контроль за організацією альтернативної служби здійснюється:

а) місцевими державними адміністраціями;

б) Службою безпеки України;

в) Генеральною прокуратурою України;

г) Міністерством закордонних справ;

д) Міністерством оборони України.

55. Право на альтернативну службу мають громадяни України:

а) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю;

б) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім моральним переконанням;

в) якщо виконання військового обов'язку протипоказане їм за їх медичними показаннями;

г) якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім бажанням;

д) якщо виконання військового обов'язку суперечить їх матеріальному становищу.

Нормативні акти:

- Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.
- Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Ст. 107.
- Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
- Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. (зі змінами та допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст.180.
- Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.108.

- Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
- Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
- Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 р. (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
- Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 р. (зі змінами та допов.) *Голос України*. 2020. № 195.
- Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
- Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 1 грудня 2005 р. (за змінами та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 8. Ст. 94.

Спеціалізована література:

1. Аванесова Н. Е. Економічна безпека підприємств оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки держави: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Харків, 2017. 38 с.
2. Аванесова Н. Е. Економічна безпека підприємств промислово-оборонного комплексу України: моногр. Київ: Інтерсервіс, 2017. 297 с.
3. Актуальні проблеми забезпечення національної безпеки, оборони та розвідки: зарубіжний і вітчизняний досвід. Основи національної безпеки: моногр. / В. В. Колюх [та ін.]; [упоряд. В. М. Раєвський]. Київ: Ліра-К, 2022. 407 с.
4. Альван А. Концептуальна модель державного управління у сфері національної безпеки у Великобританії. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2022. Вип. 2. С. 31-43.
5. Альван А. Нормативно-правові механізми забезпечення системи державного управління національною безпекою в Україні. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2022. Вип. 1. С. 17-33.
6. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 39 с.
7. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: моногр. Київ: Талком, 2017. 575 с.

8. Артеменко М. Ю. Забезпечення національної стабільності у сфері національної безпеки сучасної держави: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2021. 20 с.
9. Баранов О. П. Механізм управління Державною спеціальною службою транспорту в системі забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
10. Безрук О. О. Політична мобілізація українського суспільства в умовах гібридної війни. *Сучасне суспільство*. 2016. Вип. 2. С. 15-23.
11. Богма О. С. Державне регулювання інституціональних змін в сфері забезпечення бюджетної складової економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2017. 40 с.
12. Бутнік-Сіверський О. Б. Принципи формування національної безпеки України з огляду прав інтелектуальної власності: теоретичний зріз розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 3. С. 70-83.
13. Виговська О., Белоусова Н. Інформаційна складова національної безпеки України: кол. моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 166 с.
14. Вичалківська Ю. С. Механізми демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2018. 20 с.
15. Демченко В. Державна мова як об'єкт національної безпеки: моногр. Херсон: Вишемирський В. С., 2019. 175 с.
16. Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 202 с.
17. Джураєва О. О. Теоретико-правовий аспект функції забезпечення національної безпеки сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 53. С. 8-11.
18. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60-67.
19. Єременко Я. І. Ризики та загрози національної безпеки України: проблеми та потреби. *Нотатки сучасної науки*. 2022. № 3. С. 48-50
20. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки: моногр. Київ: ДНУ «Акад. фінанс. упр.», 2016. 444 с.
21. Загуменна Ю. О. Сучасні тренди та концептуальні підходи до розуміння сутності поняття «національна безпека». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 34-48.
22. Зарембо К. В. Спільна політика безпеки та оборони ЄС як чинник впливу на реалізацію безпекових інтересів України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 16 с.

23. Капштик О. В. Державні механізми стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2019. 20 с.
24. Кінаш Н. Б. Національна безпека та захист громадянства України: реалії сьогодення, перспективи майбутнього. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 3. С. 8-13.
25. Клименко Н. Г. Теоретико-методологічні засади механізму взаємодії органів публічної влади та недержавних інституцій у сфері національної безпеки: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2021. 40 с.
26. Кобко Є. В. Правове регулювання забезпечення національної безпеки в Україні: виклики сьогодення. *Право і Безпека*. 2022. № 2. С. 179-188.
27. Коломоєць Т. О., Жуков М. С. Особливості забезпечення національної безпеки України шляхом здійснення розвідувальної діяльності: історичний досвід Запорозької Січі. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. № 1. С. 7-12.
28. Коцюба Р. О. Конституційно-правові гарантії ядерної безпеки: міжнародний та національний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 40 с.
29. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема. *Міжнародний науковий журнал*. 2016. № 6 (3). С. 82-83.
30. Красников Є. В. Організаційно-правовий механізм управління державним оборонним замовленням в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2018. 20 с.
31. Крук С. І. Інституційність державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України: теорія, методологія та практика: моногр. Харків: НУЦЗУ, 2019. 323 с.
32. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Одеса, 2017. 42 с.
33. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38 (2). С. 64-67.
34. Лисенко Ю. Г. Модернізація системи управління економічною безпекою національної економіки: методологія, індикатори та інструменти: моногр. Полтава: [б. в.], 2018. 260 с.
35. Мазій І. В. Державне регулювання розвитку волонтерської діяльності в Україні щодо посилення обороноздатності держави: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2019. 20 с.
36. Маркєєва О. Д., Розвадовський Б. Л. Теоретичні підходи до державно-приватного партнерства у сфері національної безпеки. *Стратегічна панорама*. 2022. № 1. С. 42-50.
37. Махненко А. М. Публічне управління та національна безпека: моногр. Київ: НАУ, 2019. 327 с.

38. Мосейко А. Г. Актуальні проблеми публічного адміністрування вітчизняною сферою національної безпеки: моногр. Дніпро: ВВПЗ «Дніпров. гуманітар. ун-т», 2022. 151 с.
39. Нікітін Ю. В. Національна безпека України в сучасних умовах: ризики і фактори впливу. *Юридична наука*. 2015. № 2. С. 141-147.
40. Нікулін Є. Ю. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки Національної поліції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 14 с.
41. Ольшевський С. В. Інженерно-технічні методи утилізації компонентів бойових отруйних речовин на підприємствах оборонно-промислового комплексу України: автореф. дис. ... д-ра техн. наук. Київ, 2017. 36 с.
42. Орел М. Г. Політична безпека як складова національної безпеки: теоретичний аспект. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2018. № 1. С. 22-34.
43. Орел О. В., Мідіна А. С., Євтушенко І. В. Інформаційна безпека як системоутворюючий елемент моделі забезпечення національної безпеки України. *Честь і закон*. 2022. № 4. С. 101-110.
44. Павлютін Ю. М. Принципи організації публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2021. Вип. 50. С. 22-25.
45. Пашинський В. Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти: моногр. Київ: Освіта України, 2018. 407 с.
46. Пелих А. О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
47. Погібко О. І. Воєнна доктрина України-нормативно-правове підґрунтя законодавчого забезпечення оборони держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 17-24.
48. Порока С. Г. Правове забезпечення державної політики у сфері національної та цивільної безпеки України. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2. С. 316-322.
49. Потапенко Є. Методи і способи міждержавної правової інтеграції. *Право України*. 2014. № 6. С. 120-130.
50. Примуш Р. Б. Роль цифровізації в системі публічного управління у сфері національної та цивільної безпеки в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2022. Вип. 2. С. 323-329.
51. Пучков О. О. Реформа нормативного забезпечення правопорядку у сфері національної безпеки: актуальні питання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68), № 3. С. 7-11.

52. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3. С. 99-111.
53. Савицький В. Т. Інформаційна безпека в системі національної безпеки України. *Університетські наукові записки*. 2017. № 2. С. 195-207.
54. Сенченко М. Запорука національної безпеки в умовах інформаційної війни. *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 6. С. 3-9.
55. Ситник Г. П. Проблемні питання розробки нової Стратегії національної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3-4. С. 105-116.
56. Сітарський С. М. Інституціоналізація діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів у контексті національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
57. Сіцінська М. В. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони України: моногр. Київ: НАДУ, 2014. 363 с.
58. Сіцінська М. В. Державне управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2014. 36 с.
59. Смирнова К. Екстериторіальна дія права Європейського Союзу: досвід для України. *Право України*. 2014. № 4. С. 153-159.
60. Смолянчук В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2018. № 2. С. 107-126.
61. Сокурченко В. В. Публічне адміністрування сферою оборони в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2016. 40 с.
62. Сокурченко В. В. Сфера оборони України: адміністративно-правове регулювання: моногр. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 540 с.
63. Сокурченко В. Особливості організації оборони в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 172-177.
64. Сопілко І. Роль стратегії національної безпеки України в правовому регулюванні державної інформаційної політики України. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 8-14.
65. Строяновський В. В. Інституціоналізація стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері національної безпеки: моногр. Київ: НАДУ, 2018. 691 с.
66. Тимошенко О. В. Регуляторні засади забезпечення економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2016. 40 с.
67. Тимошенко О. В. Економічна безпека національної економіки в умовах глобалізації: моногр. Київ: Наш формат, 2016. 383 с.

68. Толок П. О. Фінансова безпека підприємств оборонної галузі України у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2019. 24 с.
69. Топольницький В. В. Адміністративно-правові аспекти представництва Міністерства оборони України в судових інстанціях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 23 с.
70. Туркот М. Військова складова національної безпеки України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 44-50.
71. Турченко Ю. В. Реалізація державної інформаційної політики України у сфері оборони: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 18 с.
72. Турченко Ю. В. Реалізація державної інформаційної політики України у сфері оборони: моногр. Київ: Кондор, 2018. 145 с.
73. Устименко О. В. Моніторинг національної безпеки як складова механізму стратегічного планування. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 4. С. 50-55.
74. Устименко О. В. Пеньковський В. І. Індикатори (показники) стану національної безпеки як результат моніторингу національної безпеки за певний проміжок часу. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2016. № 1-2. С. 62-75.
75. Устименко О. В. Система управління сектором безпеки і оборони України як складова державного управління. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3-4. С. 25-34.
76. Феденко О. В., Панасюк В. В. Еволюція Воєнної доктрини як основа воєнної політики держави (коаліції). *Військово-науковий вісник*. 2015. Вип. 23. С. 280-292.
77. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2017. 20 с.
78. Чекаленко Л. Історія еволюції національної безпеки суб'єктної України. *Зовнішні справи*. 2022. Т. 32, № 1. С. 16-21.
79. Чепік-Трегубенко О. С. Верховенство права у формуванні державної політики у сферах національної безпеки і оборони: теоретико-методологічний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 183-188.
80. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 36 с.
81. Шевченко М. М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3-4. С. 14-24.

82. Шестаков В. Захист іноземних інвестицій в Україні: теорія та практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 21-25.
83. Шумка А. В. Черник П. П. Теоретичні аспекти інформаційних війн та національна безпека. *Грані*. 2015. № 9. С. 10-16.
84. Юрій І. А. Воєнна доктрина у системі нормативно-правового забезпечення національної безпеки на сучасному етапі розвитку української державності. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (3). С. 225-229.
85. Ядуха С. Й., Лисак О. М. Національна безпека України. Її основні аспекти, принципи та загрози. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. № 5 (1). С. 131-136.
86. Янчук А., Блистів Т., Колесник В., Пригунов П. Нормативно-правове забезпечення національної безпеки. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 5-16.
87. Янюк С. Територіальна оборона України: механізми реалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. Вип. 2. С. 121-124.

Навчальне видання

ПРАКТИКУМ З КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Навчальний посібник

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
заслуженого юриста України
Лариси Наливайко

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга*

Підп. до друку 20.12.2022. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 41,1. Обл.-вид. арк. 44. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру КВ № 6054 від 28.02.2018 р.